

CUMHURİYET 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KONGRE TAKVİMİ

Özetlerin gönderileceği son tarih: 17 Ocak 2021
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 18 Ocak 2021
Kongre kitabı yayın tarihi: 27 Ocak 2021

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

EDİTÖR

DR. LEMAN KUZU

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

CUMHURİYET ZİRVESİ
4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
22-24 OCAK 2021
AFYONKARAHİSAR

EDİTÖR

DR. LEMAN KUZU

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2018/42945)
TÜRKİYE

cumhuriyetkongresi@gmail.com

www.ubak.org.tr

[https:// www.cumhuriyetkongresi.org](https://www.cumhuriyetkongresi.org)

Bu kitabın tüm hakları UBAK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

UBAK Publications – 2021 ©

Yayın Tarihi: 27.01.2021

ISBN: 978-625-7341-02-8

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

CUMHURİYET ZİRVESİ
4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

22-24 OCAK 2021
AFYONKARAHİSAR

DÜZENLEYEN KURUMLAR

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Aynurə Əliyeva
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Zehra Fırat
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Reyhan Nuran Varışlı
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Leman Kuzu
Düzenleme Kurulu Üyesi: USE Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayınevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

KATILAN ÜLKELER

Türkiye –Hindistan- Azerbaycan- Somali – İran- Fas

KONGRE DİLLERİ

TÜRKÇE (Tüm Lehçeleri) - İNGİLİZCE - RUSÇA - FARŞÇA - ÇİNCE - ARAPÇA

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI

Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV

Ufa State Petroleum Technological
University

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV

Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Lale Sariye AKAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL

Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA

Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA

Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU

Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Nurhan AYDIN

Kafkas Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge
Üniversitesi

Dr. Mehmet Fırat BARAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO

Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev

Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Karligash BAYTANASOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel

Ghardaia Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER

Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR

Uşak Üniversitesi

Doç Dr. Mehmet KAYA

Dicle Üniversitesi

Dosmukhamedov Atyrau Devlet

Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU

Ardahan Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Cumhuriyet Üniversitesi

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ

Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Sonali MALHOTRA

Delhi Balbahtri Academy

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN

Şırnak Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI

Pakistan Language Academy

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMİR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ

Urumiye Üniversitesi

Dr. Yang ZİTONG

Wuhan Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ

Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Prof. Dr. Ergün KOCA

Girne Amerikan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulsemet AYDIN

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Işık SEZEN

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ

Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 889 8977 0481
Passcode: 232021

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-2, S- 1 Amaneh Manafidizaji

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 1

SESSION: 1

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	10:00 – 12:00	MODERATOR: DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
Authors	Topic title	
BÜŞRA GÜLLÜ ÖZTÜRK GÜLHAN GÜVEN	Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Beceri Ve Problem Davranışları İle Teknolojik Cihaz Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	
ÖĞRETMEN REMZİ AKTAY	Matematik Öğretiminin Pozitif Psikolojiye Göre Düzenlenmesi	
ÖĞRETMEN REMZİ AKTAY	Matematik Öğretiminde Şifreleme Algoritmaları	
LECTURER NAZLI ALTINTAŞ PROF. DR. ARİF SARIÇOBAN	The Erasmus Program: Opportunities, Probable Challenges And Suggestions In Response	
HÜSEYİN AŞKIN KAHAN İNAL Hakan İNANKUL	Özel Güvenlik Görevlilerinin Temel Eğitim Sürecinde Formal Yaklaşım Eleştirel Bakış	
ENDER DOMBAYCI DR. ÖĞR. ÜYESİ NURDAN GÜRKAN	Hizmet İçi Eğitimin Örgütsel Bağlılık Düzeyi Üzerine Etkisi	
ÖĞRETMEN DR. AHMET İNAM PROF. DR. SEMRA GÜVEN	Argümantasyon Temelli Matematik Öğretiminin Akademik Başarı, Tartışma İstekliliği, Bilgi Transferi Ve Öz Yeterliğe Etkisi	
ÖĞRETMEN DR. AHMET İNAM PROF. DR. SEMRA GÜVEN DR. HATİCE AYDAN KAPLAN	Matematiksel Süreç Becerilerine Yönelik Öz Yeterlik Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması	
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ORAN	Uzaktan Eğitimle Drama Dersi Alan Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Drama Dersine İlişkin Görüşleri	
DR. ÖĞRT. ÜYE. ERKAN AYGÖR	Akşehir Cumhuriyet İlkokulu Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Kavramı	
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAVA YAŞBAY KOBAL	Üniversitesi Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri Ve Öğrenci Liderliği İlişkisi: Hakkari Üniversitesi Örneği	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 2

SESSION: 1

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	10:00 – 12:00	MODERATOR: PROF. DR. ERGÜN KOCA
Authors	Topic title	
ARŞ. GÖR. DR. FUAT DAŞ	Ma'rûf Er-Rusâfî'nin İngiliz Manda Yönetimiyle İlgili Şiirleri	
SERHAT KAYA DR. ÖĞR. ÜYESİ BAHADIR GÜLBAHAR	Gümüşhane Ve Bayburt Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi	
DOÇ. DR. RAŞİT KOÇ DR. ERKAN AYDIN	Bütün Gün Esneyen Prenses Öyküsünün Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi	
DR. ERKAN AYDIN DR. MUHAMMED TUNAGÜR	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'nın 21. Yüzyıl Becerileri Açısından İncelenmesi	
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZELİHA ZÜHAL GÜVEN	Yükseköğretimin Uluslararasılaşmasında Yabancı Dil Kaynaklı Sorunlar	
KƏRİMOVA SEVİNC İLHAM QIZI	Linqvodidaktikanın Metodik Fənn Kimi Əsas Anlayışları	
DR. ÖĞR. ÜYESİ SALİH GÜLERER	Hacı Bektaş-I Veli'nin Manzum Vilâyetnâmesinde Deyim Ve Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme	
ƏLİYEVƏ PAKİZƏ İSRAYİL QIZI	Arif Abdullazadənin Poema Yaradıcılığı	
PROF. DR. ERGÜN KOCA	“Legend Of Tomiris (Tomiris Efsanesi)” Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi	
PROF. DR. ERGÜN KOCA PROF. DR. AYŞEN KOCA	Dede Korkut Hikayelerinde Duygu Değeri	
DR. ÖĞR. ÜYESİ MİKAİL UĞUŞ	Enformasyon Çağında Modernlik/Sekülerlik Sarmalı, Bir Kavramın Serencamına Bakış	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 3

SESSION: 1

Meeting ID: 889 8977 0481

Passcode: 232021

	10: 00 – 12:00	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ULUSOY
Authors	Topic title	
DR. ÖĞR. ÜYESİ ONUR AKÇAKAYA	Türkiye’de Kentsel Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin SWOT Analizi Ve AHP Yöntemi İle Değerlendirilmesi	
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN ÖZTÜRK	Simple Design Wide Angle C Shaped Metamaterial Absorber In C Band	
MUSTAFA BULUT GOKHAN OZTURK MEHMET ERTUGRUL FATİH TUTAR	Ultrathin Ultrawide Band Metamaterial Absorber For K And KU Band Microwave Applications	
DR.ÖĞR.ÜYESİ HATİCE ULUSOY	The Effect Of Various Machine Properties On Roughness In Wood Industry	
DR.ÖĞR.ÜYESİ HATİCE ULUSOY	Effect Of Surface Deformations On Surface Roughness Of Some Wood Type Wood	
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDAT YALÇINKAYA	Katı Atık Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamaları	
ARŞ. GÖR. DR. AKIN USLU	Robust Control Of Grid-Connected Rectifiers Based On Nonlinear Disturbance Observer	
BARIŞ KÖKSALDI DOÇ. DR. CEYDA ŞEN	Mobil Yemek Siparişinde Oyunlaştırma Ve Kullanıcı Davranışları Üzerindeki Etkisinin Analizi	
SÜLEYMAN ŞİMŞEK FARUK AKIŞ	Panaromik Asansörlerin Enerji İhtiyacının Fotovoltaik Güneş Panelleri İle Karşılanmasına Yönelik Bir Araştırma	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 4

SESSION: 1

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	10:00 – 12:00	MODERATOR: DR. MEHDİ MESKİNİ HEYDARLOU
Authors	Topic title	
DR. MAHMUT ÇORAPLI	Oral Kontraseptif Kullanımının Bırakılması Sonrası Tamamen Yok Olan Hepatik Adenom Vakası	
UZM. DR. DENİZ GÜVEN	Çocuklarda Multisistem İnflamatuvar Sendrom (MIS-C)	
UZM. DR. DENİZ GÜVEN	Covid-19 Ve Emzirme	
UZMAN DR. İHSAN YILDIZ PROF. DR. AZİZ KEMAL EMEK PROF. DR. TEKİNALP GELEN	Kolşisinin Serozal Ve Peritoneal Hasar Sonrası Oluşan Adezyonları Önlemedeki Etkinliğinin Araştırılması; Deneysel Çalışma	
DR.MELİKE CAMGÖZ DR. CEM A GÜRGAN	Türkiye’de Diş Hekimliği Fakültesi Öğrencisi Olan Ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Ağız Bakım Alışkanlıklarının Bir Karşılaştırması	
AHMET ATLAS	Sezaryen Ameliyatlarında Uygulanan Anestezi Yöntemleri; Retrospektif Analiz	
AYSEGUL YILDIZ	Two Sides Of The Same Coin: Neurodegeneration And Cancer	
SEVİL YENİOCAK ERGUN KAYA	Biotechnological Approaches For Pathogen Eradication From Infected Plants: Meristem Culture, Thermotherapy, Chemotherapy And Cryotherapy	
SOUKAINA BOUAMRANE AYOUB KHALDAN HAMID MAGHAT MOHAMMED AZİZ AJANA MOHAMMED BOUACHRINE TAHAR LAKHLIFI	D-QSAR and Molecular Docking Studies on novel triazole Derivatives : Discovery of potent antifungal drug	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

AYOUB KHALDAN
SOUKAINA BOUAMRANE
REDA EL-MERNISSI
HAMID MAGHAT
MOHAMMED AZIZ AJANA
ABDELOUAHID SBAI
MOHAMMED BOUACHRINE
TAHAR LAKHLIFI

QSAR Study of α -glucosidase Inhibitors for Benzimidazole Bearing bis-Schiff Bases using CoMFA, CoMSIA, and Molecular Docking

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 1

SESSION: 2

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	13:00 – 15:00	MODERATOR: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU
Authors	Topic title	
DR. ÖĞR. GÖR. BURAK ERÇOŞKUN	Uluslararası Politik Ekonomi Perspektifinden Bir Analiz: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin-Afrika İlişkileri	
ARAŞ. GÖR. DR. EVŞEN ALTUN ASLAN	Bilgi Ekonomisi ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Değerlendirme	
FATİH MEHMET SANCAK PROF. DR. MUSTAFA TANYERİ	A Study On Turkish Exporters' Growth Strategies In Globalization Process	
GÜLŞAH ARSLAN PROF. DR. SERDAR ÖZTÜRK	Türkiye’de Tarım Sektörünün Temel Sorunları Ve Uygulanan Tarım Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: 2000-2018	
DR. EDİP DOĞAN	Cam Tavan Sendromunun Bist-30’daki Firmalarda Araştırılması	
GAMZE VURAL	Borsa İstanbul Katılım Endeksinin Getiri Varyansında Piyasa Riskinin Etkisi	
GAMZE VURAL	Covid-19 Pandemisinin Sağlık Hizmet Ve Ürünleri Ve İlaç Sektöründeki BIST Şirketlerine Etkileri: SVFM Çerçevesinde Aşırı Getirilerinin Analizi	
DR ÖĞR. ÜYESİ HAMİT AKÇAY	Perakende Sektöründe Müşteri Saldırganlığının Çalışanlar Üzerinde Etkileri	
DR. ÖĞR. ÜYESİ, HAKAN YILDIRIM	Amerika’nın Sosyoekonomik Bir Sorunu: Maaş Günü Kredis	
MUHAMMMAD SULEMAN NASİR	Principles Of A Successful Social Life, In The Light Of Islamic Teachings	
ALİ AKGÜN AKBAR AHMAZADA	Covid 19 Salgını Döneminde Borsa İstanbul’da İşlem Gören İlaç Firmalarının Finansal Performanslarının Analizi	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 2

SESSION: 2

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	13: 00 – 15:00	MODERATOR: DR. LEMAN KUZU
Authors	Topic title	
DR. ELİF GENÇ-TETİK	Kamu Personelinin Çoğunluğunu Oluşturan Kadının Yönetimde Var Olma Çabası	
DR. ÖĞR. ÜYESİ SAYRA LOTFİ NESRİN OĞUZ	Covid-19 Pandemi Döneminde Evsiz Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi	
PROF. DR. GÜRKAN HAŞİT DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZÜM EĞİLMEZ ÖĞR. GÖR. MELTEM BAŞARAN	Duygusal Zeka, İş Tatmini Ve Tükenmişliğin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Bilecik İli Belediyelerinde Bir Uygulama	
DR. ÖĞR. ÜYESİ TAHSİN GEÇKİL	Kamyon Ve Tır Şoförlerinin Yaşam Tatmini Düzeyi Ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi	
ÖĞR. GÖR. DR. Emine KARAKAPLAN ÖZER	Psikodinamik Yaklaşım Çerçevesinde Liderlikte Narsizm ve Örgütlere Etkisi	
ARŞ. GÖR. ORHAN ORHUN	Disiplinlerarası Bir Alan Olarak Erkeklik Çalışmaları	
REYHAN SAĞLAM PEKER	Şehit Ailelerine Ve Gazilere Yönelik Sosyal Politika Uygulamalarının Farkındalık Ve Memnuniyet Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği	
SULTAN MELEK OKTAY DOÇ. DR.ABDULKADİR DEVELİ	Devlet Koruması Altında Kalarak Yetişkinliğe Erişmiş Bireylerin Yurt Sonrasına Sosyal Adaptasyonları	
NAZİFE ÖZGE BEŞER	İşsizlik Ücretlerin Nedeni midir? Seçilmiş Güney Doğu Avrupa Ülkeleri Örneği	
AMANEH MANAFİDİZAJİ KHORRAM MANAFİDİZAJİ	Gelecekte Geçmişin İzi: Hat Trick Without Encouragement	
نسرين محمدیان	آموزش آنلاین در مدارس مقطع ابتدایی در ایران طی پاندمی کوید 19	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHİSAR

23.01.2021

HALL: 3

SESSION: 2

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	13:00 – 15:00	MODERATOR: DR. ZEHRA FIRAT
Authors	Topic title	
SELİM ÖZDEM EBUBEKİR SEYYARER FARUK AYATA	MQTT Protokolü İle Bir IoT (Nesnelerin İnterneti) Uygulaması	
FARUK AYATA EBUBEKİR SEYYARER SELİM ÖZDEM	Türkiye’de Kullanılan Genişbant Teknolojileri Ve Verileri Üzerine Bir Araştırma	
MEHMET YILMAZ GÜLTEKİN ÇAĞLAR ADEM KOCYIGIT	The Dielectric Performance Of The Al/Cu:Nio/p-Si Heterojunction	
MEHMET YILMAZ ADEM KOCYIGIT	Investigation Of The Structural Properties Of NiO Films Grown by Chemical Spray Pyrolysis	
ETUDIANT H.ZEDDI DOCTORANTE N. RHAZZANE DOCTORANTE A.SKOTTA PROFESSEUR H.ZEJLI PROFESSEUR M.HILALI	Etude De L’inhibition De La Corrosion Du Cuivre En Milieu Acide Sulfurique Par L’acide 4-Aminobenzoïque	
HAYAL ÇOBANOĞLU	Manyetik Rezonans Görüntülemeye Radyokontrast Madde Olarak Kullanılan Gadoterik Asit’in In Vitro Koşullarda Genotoksik Ve Sitotoksik Etkisinin Değerlendirilmesi	
ARAŞ. GÖR. DR. ASLI GÖÇENOĞLU SARIKAYA	Biosorption Of Textile Dye by Fungal Pellets	
PROF. DR. HALUK ÇELİK MADEN MÜH. AYŞE NUR ALPEREN DR. ÖĞR. ÜYESİ METİN BAĞCI	Uşak Bölgesi Mermerlerinin Mühendislik Özelliklerinin Araştırılması	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

S.MARRANE D.ALLOUSS K.DAANOUN A.RHIHIL M. ZAHOUILY	Removal Of Methylene Blue From Aqueous Solutions On Alginate Encapsulated Kaolin Hydrogel Microspheres In A Batch Adsorption System
DR. UĞUR MORALI	Dependence Of Ohmic Resistance Of Lithium-Ion Battery On Temperature

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 4

SESSION: 2

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	13:00 – 15:00	MODERATOR: DR. NURI KÖSE
Authors	Topic title	
PROF. DR. ELIF OZYILMAZ SEBAHAT ASCIOGLU AYSE YILDIRIM OZGE CAGLAR	Water-Soluble Magnetic p-Sulfo-Calix[N]Arene Nanoparticles Synthesis And Increasing The Solubility Of Quercetin Into Aqueous Media	
DR. NURI KÖSE	The Incidence And General Characteristics Of Patients With Complete Battery Depletion Among Patients With Permanent Pacemakers	
DR. NURI KÖSE	Unusual Presentation Of An Acute Inferior Myocardial Infarction: A Case Report	
ÖĞR. GÖR. HACİRE DEVRAN ECER PROF. DR. MERYEM YAVUZ VAN GIERSBERGEN	Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Uygulama Sırasında Algıladıkları Stresörler	
DR. GÜLSÜM ÖZEN (MD)	Covid-19 Salgını Sırasında Çocuklarda Rutin Aşılama Programı	
DR. GÜLSÜM ÖZEN (MD)	Obstrüktif Uyku Apnesi Ve Covid-19 İlişkisi	
LEVENT CİĞERİM VOLKAN KAPLAN İBRAHİMDOĞRU GÖNÜL DİNÇ	Dental İmplant Yapımının Kontrendike Olduğu Durumlar	
KHALİL EL KHATABİ REDA EL-MERNISSI ILHAM AANOZ HALIMA HAJI MOHAMMED AZIZ AJANA	3d-Qsar And Molecular Docking Studies Of P-Aminobenzoic Acid Derivatives To Explore The Features Requirements Of Alzheimer Inhibitors	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

TAHAR LAKHLIFI MOHAMMED BOUACHRINE	
REDA EL-MERNISSI KHALIL EL KHATABI AYOUB KHALDAN TAHAR LAKHLIFI MOHAMMED BOUACHRINE MOHAMMED AZIZ AJANA	Discovery New 5,5-Diphenylimidazolidine-2,4- Dione Derivatives As Anticancer Agents, Using 3D-QSAR, Molecular Docking And ADMET Studies
N. SOULO B. LYOUSSI K. FIKRI-BENBRAHIM M.BAKOUR Z. BENZIANE- OUARITINI	Phytochimie Et Quelques Activités Biologiques Des Huiles Essentielles De Syzygium Aromaticum, Pimpinella Anisum Et Apium Graveolens

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 2

SESSION: 3

Meeting ID: 889 8977 0481

Passcode: 232021

Davetli konuşmacı:
DOÇ. AYŞEGÜL TÜRK
“Performans Sanatı ve
Hayvan”

16:00 – 18:00

MODERATOR:
AYNURƏ ƏLİYEVƏ

Authors	Topic title
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BEYZA ERKOÇ	Yaşlılıkta Sosyal Dışlanma Ve Sosyal Hizmet Müdahaleleri
DAHIR MOHAMED ABDI	State-building and peace-building process in Somalia (2000-2012).
EBRU ÇİTİL	Kültürlerarası İletişim Yeterliliğinin Oluşmasında Sosyal Medyanın Rolü
FUNDA GÜL GENÇ ÜMİT DENİZ	Annelerin Prososyal Davranışları Ve Tutumları İle Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
KARDELEN ÖZDEMİR	Tasarım Ve Çağdaş Sanat Uygulamaları
MERVE ATABAY	Otoriter Siyasal Sistemlerde Propaganda Ve Eleştiri Aracı Olarak Sanat
HANDE BORA PROF. DR. F. HÜLYA AŞÇI	Adolesan Kız Futbolcuların Psikolojik Gelişiminde Pozitif Gençlik Gelişimi Temelli Grupla Psikolojik Danışma Uygulamalarının Rolü: DeneySEL Bir Çalışma
SAFİYE UYAR DR. ÖĞR. ÜYESİ AYNUR İLHAN TUNÇ DR. ÖGR. ÜYESİ SAVAŞ ALTUN	PLATON VE FARABİ’DE “DEVLETİ KİM YÖNETMELİ?”
AYNURƏ ƏLİYEVƏ SABİR QIZI	Antik Dönem Depolama Kaplarına Bir Grup Örnek: Pithoslar
DR. İSMAİL AKDOĞAN	Ağdam Və Füzuli Rayonlarının Zootoponimləri
DOÇ. AYŞEGÜL TÜRK	Arap Baharı Sonrası Türkiye’nin Değişen Orta Doğu Politikasını Anlamlandırma
	Performans Sanatı Ve Şiddetin Görünmezliği

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 3

SESSION: 3

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	16:00 – 18:00	MODERATOR: PROF. DR. SEVİL YÜCEL
Authors	Topic title	
DR. SALİH GÜNNAZ	Ru (II) Komplekslerinin Katalitik Aktivitelerinin Değerlendirilmesi	
VOLKAN BALCI KÜBRA ÖZŞAHİN	Pet Şişelerden Dönüştürülmüş İplikler İle Üretilen Örme Kumaşların Mekanik Davranışlarının İncelenmesi	
DR. MERVE TEMIZER ERSOY	A Study On The FK Spaces Theory In Topological Sequence Spaces	
DR. MERVE TEMIZER ERSOY	The Application Of The Quadratic Integral Equation	
SEVİL YÜCEL CEM BATUHAN ÇEVİLİK ALİ CAN ÖZARSLAN	Stronsiyum-Çinko Katkılı 45s5 Biyoaktif Cam-Sodyum Hiyalüronat Kompozit Doku İskelesi Üretimi Ve Karakterizasyonu	
AZİME SUBAŞI MEHMET EMİROĞLU	GNT Takviyesinin LED İle Kürlenmiş Polyester Kompozitlerde Kürlenme Parametrelerine Etkisi	
ÖĞR. GÖR. BETÜL İŞBİLİR KULA PROF. DR. SERKAN SUBAŞI MUHAMMET SEİS	Mikronize Kolemanitin Çimento Harçlarında Mekanik Ve Fiziksel Özelliklere Etkisi	
MUHAMMET SEİS SERKAN SUBAŞI BETÜL İŞBİLİR KULA MUHAMMED MARAŞLI	Karbon Nanotüplerin Ultra Yüksek Performanslı Betonların Mekanik Ve Fiziksel Özelliklerine Etkileri	
ASLI GÜNAY BULUTSUZ	Consolidation Behaviour Of A Novel Biodegradable Fe Composite Material Via Solid State Manufacturing Route	
FATMA EMÜL	Analysis of GDPR Notifications Emails Sent by Blockchain Service Providers and Developers	
KARDELEN GÖREN DOÇ. DR. CEYDA ŞEN	Emniyet Stoku ve Parti Büyüklüğü Kısıtları Altında Sipariş Optimizasyonu İçin Wagner-Whitin Dinamik Programlama Algoritması ve Hızlı Tüketim Firmasında Bir Uygulama	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

23.01.2021

HALL: 4

SESSION: 3

Meeting ID: 889 8977 0481 Passcode: 232021

	16:30 – 18:00	MODERATOR: DOÇ. DR. MURAT YEŞİL
Authors	Topic title	
ARŞ. GÖR. EMİNE MERVE DANIŞ ARŞ. GÖR. ESRA ÇELİK PROF. DR. AŞKIN YAŞAR	Konya İli Folklorunda Güvercinlerde Aranan Özellikler Ve Kimliklendirme	
ARŞ. GÖR. ESRA ÇELİK ARŞ. GÖR. EMİNE MERVE DANIŞ PROF. DR. AŞKIN YAŞAR	Konya İli Folklorunda Güvercinlerde İsimlendirme	
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN ARSLAN DR. ÖĞR. ÜYESİ PINAR OĞUZHAN YILDIZ	Su Ürünleri Sektörünün Tarımsal Üretimdeki Payı	
ABDULKADİR TURAN PROF. DR. ALİ VOLKAN BİLGİLİ	Organik Ve Geleneksel Tarım Yapılan Alanlardaki Toprak Kalite Parametrelerinin Spektoradyometrik Yöntemlerle Karakterize Edilmesi	
OĞUZHAN KAHRAMAN MUSTAFA ULUDAĞ FATMA İNAL MUSTAFA SELÇUK ALATAŞ ABDULLAH ÖZBİLGİN MEHMET ALİ KUCUR ABDURRAHMAN PİRİNÇ	Köpek Mamasına Katılan Bitkisel Karışımların Oksidasyon Ve Lezzet Üzerine Etkileri	
DOÇ. DR. MURAT YEŞİL ARŞ. GÖR. MESUT GÜZEL	Üniversite Öğrencilerinin Rekreatyonel Eğilimleri: Ordu Üniversitesi Örneği	

REPUBLIC SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE CONGRESS
4th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCE CONGRESS
JANUARY 22-24, 2021
TURKEY- AFYONKARAHISAR

ABDELKADER ANOUZLA MALIKA KASTALI YOUNES ABROUKI	Spatio-Temporal Characterization Of Leachate From A Closed Dumpsite And Its Impact On Soil And Water Quality
ABROUKI YOUNES ANOUZLA ABDELKADER LOUKIL HAYAT	Feasibility Study Of The Energy Potential From Moroccan Algae
MARIAME NAJEM JAMAL IBIBIJEN LAILA NASSIRI	<i>Daphne gnidium</i> L. Between Traditional Phytotherapy And Potential Toxicity Risks
ABDELLATIF BOUTAGAYOUT SAADIA BELMALHA LAILA NASSIRI EL HOSSINE BOUIAMRINE	Allelopathic Effect Of Rapeseed, Sorghum And Oat Aqueous Extracts On Germination And Growth Of Wild Mustard And Faba Bean.

İÇİNDEKİLER	
KONGRE KÜNYESİ	
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	
KONGRE PROGRAMI	
İÇİNDEKİLER	
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ	
Büşra Güllü ÖZTÜRK & Gülhan GÜVEN	
<i>OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİ VE PROBLEM DAVRANIŞLARI İLE TEKNOLOJİK CİHAZ KULLANIMI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ</i>	1
Remzi Aktay	19
<i>MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE ŞİFRELEME ALGORİTMALARI</i>	
Remzi Aktay	28
<i>MATEMATİK ÖĞRETİMİNİN POZİTİF PSİKOLOJİYE GÖRE DÜZENLENMESİ</i>	
Nazlı ALTINTAŞ & Arif SARIÇOBAN	36
<i>THE ERASMUS PROGRAM: OPPORTUNITIES, PROBABLE CHALLENGES AND SUGGESTIONS IN RESPONSE</i>	
Hüseyin AŞKIN & Kahan İNAL & Hakan İNANKUL	44
<i>ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİLERİNİN TEMEL EĞİTİM SÜRECİNDE FORMAL YAKLAŞIMA ELEŞTİREL BAKIŞ</i>	
Mehmet ORAN	54
<i>UZAKTAN EĞİTİMLE DRAMA DERSİ ALAN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ</i>	
Hava Yaşbay Kobal	66
<i>ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ÖĞRENCİ LİDERLİĞİ İLİŞKİSİ: HAKKARI ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ</i>	
Fuat DAŞ	87
<i>MA'RUF ER-RUSÂFÎ'NİN İNGİLİZ MANDA YÖNETİMİYLE İLGİLİ ŞİİRLERİ</i>	
Kerimova Sevinc İlham qızı	97
<i>LİNQVODİDAKTİKANIN METODİK FƏNN KİMİ ƏSAS ANLAYIŞLARI</i>	
Salih Gülerer	101
<i>HACI BEKTAŞ-I VELÎ'NİN MANZUM VİLÂİYETNÂMESİNDE DEYİM VE KALIP SÖZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME</i>	
Öliyeve Pakizə İsrayıl qızı	116
<i>ARİF ABDULLAZADƏNİN POEMA YARADICILIĞI</i>	
Mikail UĞUŞ	130
<i>ENFORMASYON ÇAĞINDA MODERNLİK/SEKÜLERLİK SARMALI, BİR KAVRAMIN SERENCAMINA BAKIŞ</i>	
Evşen ALTUN ASLAN	135
<i>BİLGİ EKONOMİSİ VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME</i>	
Gülşah Arslan & Serdar Öztürk	139
<i>TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN TEMEL SORUNLARI VE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ: 2000-2018</i>	
Edip Doğan	144
<i>CAM TAVAN SENDROMUNUN BİST-30'DAKİ FİRMALARDA ARAŞTIRILMASI</i>	
Hamit Akçay	152
<i>PERAKENE SEKTÖRÜNDE MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE ETKİLERİ</i>	
Ali AKGÜN & Akbar Ahmadzada	167
<i>COVID 19 SALGINI DÖNEMİNDE BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN İLAÇ FİRMALARININ FİNANSAL PERFORMANSLARININ ANALİZİ</i>	

Sayra Lotfi & Nesrin Oğuz	
<i>COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE EVSİZ BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ</i>	178
Gürkan HAŞİT & Özüm EĞİLMEZ & Meltem BAŞARAN	
<i>DUYGUSAL ZEKA, İŞ TATMİNİ VE TÜKENMİŞLİĞİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ: BİLECİK İLİ BELEDİYELERİNDE BİR UYGULAMA</i>	187
Tahsin GEÇKİL	
<i>KAMYON VE TIR ŞOFÖRLERİNİN YAŞAM TATMİNİ DÜZEYİ VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ</i>	205
Emine KARAKAPLAN ÖZER	
<i>PSİKODİNAMİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE LİDERLİKTE NARSİZM VE ÖRGÜTLERE ETKİSİ</i>	215
Reyhan SAĞLAM PEKER	
<i>ŞEHİT AİLELERİNE VE GAZİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARININ FARKINDALIK VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ</i>	222
Beyza ERKOÇ	
<i>YAŞLILIKTA SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ</i>	225
Dahir Mohamed Abdi	
<i>STATE-BUILDING AND PEACE-BUILDING PROCESS IN SOMALIA (2000-2012)</i>	231
Ebru Çitil	
<i>KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM YETERLİLİĞİNİN OLUŞMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ</i>	253
Funda Gül Genç & Ümit Deniz	
<i>ANNELEİN PROSOSYAL DAVRANIŞLARI VE TUTUMLARI İLE OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ PROSOSYAL DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ</i>	270
Kardelen ÖZDEMİR	
<i>TASARIM VE ÇAĞDAŞ SANAT UYGULAMALARI</i>	285
Merve Atabay	
<i>OTORİTER SİYASAL SİSTEMLERDE PROPAGANDA VE ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SANAT</i>	298
Safiye UYAR & Aynur İLHAN TUNÇ	
<i>PLATON VE FARABİ'DE "DEVLETİ KİM YÖNETMELİ?"</i>	309
Savaş Altun	
<i>ANTİK DÖNEM DEPOLAMA KAPLARINA BİR GRUP ÖRNEK: PİTHOSLAR</i>	313
İsmail Akdoğan	
<i>ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN ORTA DOĞU POLİTİKASINI ANLAMLANDIRMA</i>	332
Ayşegül Türk	
<i>PERFORMANS SANATI VE ŞİDDETİN GÖRÜNMEZLİĞİ</i>	356
Ayşegül Türk	
<i>PERFORMANS SANATI VE HAYVAN</i>	365
Aynurə Əliyeva Sabir qızı	
<i>AĞDAM VƏ FÜZULİ RAYONLARININ ZOOTOPONİMLƏRİ</i>	373

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİ VE PROBLEM DAVRANIŞLARI İLE TEKNOLOJİK CİHAZ KULLANIMI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SKILLS AND PROBLEM BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN AND THEIR USE OF TECHNOLOGICAL DEVICES

Büşra Güllü ÖZTÜRK¹, Gülhan GÜVEN²

¹Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 0000-0001-5701-1358

²Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, 0000-0002-5714-4916

ÖZET

Araştırma 48-72 aylık okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları ile teknolojik cihaz kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Batman ili Merkez ilçesinde bulunan bağımsız anaokullarına devam eden 48-72 aylık 183 çocuk ve bu çocukların anne-babaları oluşturmaktadır. Araştırmada “Genel Bilgi Formu”, “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (PKBS-2)”, “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde teknolojik cihaz kullanım puanları normal dağılım göstermediği için nonparametrik testlerden “Mann-Whitney U” ve “Kruskal-Wallis H” testi kullanılmıştır. Okul öncesi dönem çocuklarının teknolojik cihaz kullanımı ile sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla “Spearman Rho Korelasyon Katsayısı” belirlenmiştir. Araştırmada çocukların teknoloji kullanımları arasında 5 yaş grubunda, ebeveyn yaşına göre 36-45 yaş grubunda ve ilk defa teknolojik cihazları kullanmaya başlama ayına göre 12 ve 24. ay gruplarında anlamlı farklılık görülürken; çocuk cinsiyeti, ebeveyn cinsiyeti, öğrenim durumu, kardeş sayısına göre anlamlı farklılık görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların sosyal becerilerinin ilk defa teknolojik cihazları kullanmaya başlama ayına göre 12. ay ve 60-72 ay grubunda anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların problem davranışları ilk defa teknolojik cihazları kullanmaya başlama ayına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ayrıca çocukların teknoloji kullanımı ile sosyal beceri düzeyleri arasında anlamlı, pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki; teknoloji kullanımı ile problem davranış düzeyleri arasında anlamlı olmayan, pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki; sosyal beceri ölçeği ile problem davranış düzeyleri arasında anlamlı, pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır. Yapılacak araştırmaların şehir merkezinde yer alan okullar ve kırsalda bulunan okullarda eğitime devam eden çocuklar dahil edilerek karşılaştırmalı bir araştırma olarak yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler : Okul Öncesi Eğitim, Sosyal Beceri, Problem Davranış, Teknolojik Cihaz

*Bu çalışma; birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

This research was conducted to examine the relationship between the social skills and problem behaviors of pre-school children who are 48-72 months old and their use of technological devices. The research is in the model of coherent scanning which is one of the general scanning models. The study group of the study consists of 183 children aged 48-72 months who attend independent kindergartens in the central district of Batman province in the 2019-2020 academic year and their parents. In this study, "General Information Form", "Preschool and Kindergarten Behaviours Scales (PKBS-2)" and "Parents' Views Scale on the use of Technology by pre-school children" were applied. As the technological device usage scores do not show normal distribution in the analysis of the data, the "Mann-Whitney U" and "Kruskall-Wallis H" tests, which are among the nonparametric tests, were used. The "Spearman Rho Correlation Coefficient" was determined to determine the relationship between preschool children's use of technological devices and their social skills and problem behaviors. As a result of the research, Among the technology use of children, 5-year-old group, 36-45-year-old group by parental age and 12th-24th-month-old group by the month of starting to use technological devices for the first time differ significantly. Among the technology use of children, 5-year-old group, 36-45-year-old group by parental age and 12th-24th-month-old group by the month of starting to use technological devices for the first time differ significantly. Whereas there is no significant difference according to variables such as the gender of the children and the gender of parents, the educational level and the number of siblings. The social skills of the children indicate that they use the first technological devices, according to the starting month and 60-72 months. The problem behaviors of the children do not show significance compared to the month of showing that they used the first technological devices. Furthermore, a low level of positive meaningful correlation has been found between children's use of technology and social skill levels of children. A low level of positive meaningless correlation has been observed between the usage of technology and problem behavior level. It has been determined that there is a low level of positive meaningful correlation between social skills scale and problem behavior level. It can be suggested that the studies should be conducted as a comparative study by including the schools in the city center and the children who continue their education in rural schools.

Key Words: Preschool Education, Social Skill, Problem Behavior, Technological Device

1. GİRİŞ

İnsan doğduğu andan itibaren sosyal bir varlıktır. Etrafındaki kişiler ile iletişim kurar, sosyalleşir, etkileşim halindedir. Yeni doğan bir bebek bile insanlar ile iletişime geçmeye, etrafındaki nesnelerden daha çok ilgi göstermektedir. Bu durum bebeklerin doğuştan sosyal olduklarını göstermektedir. Erken çocukluk yılları sosyal gelişim için diğer gelişim alanlarında da olduğu gibi kritik bir öneme sahiptir. Erken çocukluk yıllarında çocuklar sosyalleşmeye, sosyal kurallara uymaya ve bir gruba dahil olmaya başlamaktadır. Bu dönemde ait olunan kültür, çocuğun karakteri, çevresine vereceği tepkiler ve iletişim kurma biçimi önemli ölçüde şekillenmektedir. Çocuklar iletişim kurarak etrafındaki kişilere duygu, düşünce, istek ve beklentilerini aktarır. Bu iletişimin sağlıklı gerçekleşebilmesi; kişilerarası iletişimin olumlu bir şekilde başlayıp amacına ulaşabilmesine bağlıdır (Uzamaz, 2000). Bireyin kişiler arası iletişiminin temelini de sosyal beceriler oluşturur. Çocukların akranları ve

arkadaşları ile ilişkileri çeşitlendikçe yavaş yavaş sosyal becerileri de gelişmeye başlamaktadır. Sosyal gelişim bireyin doğumu ile başlamakta ve altı yaşına kadar büyük oranda tamamlanmış olmakta; sosyal beceriler ise farklı yaşlarda farklı sosyal ihtiyaçlardan dolayı hayat boyu gelişmekte ve değişmektedir.

Sosyal beceri; kişiler arası etkileşimlerde sosyal bilgiyi alma, yorumlama, uygun tepkide bulunma, belirli bir hedefe yönelik toplumsal içeriğe göre değişiklik gösterme, gözlenebilir veya gözlemlenemeyen bilişsel ve duyuşsal olarak kazanılabilir davranışlardır (Yüksel, 2004). Sosyal beceriler; bireyin dünyaya geldiği andan itibaren diğer insanlar ile paylaşma, yardım etme, ilişkileri başlatma, iletişim kurma, problem çözme, karar verme, öz yönetim, öz ödüllendirme ve öfke kontrolü gibi iletişim kurma becerileri olarak sayılabilir (Gresham ve Elliot 1990'dan aktaran, Deniz, 2003; Acun-Kapıkıran, Bora-İvrendi ve Adak, 2006). Bu becerileri kullanarak birey, etkileşimlerini sürdürme, sonlandırma, olumsuz durumlarla baş etme, çatışmaları üstlenme ve çözebilme ve akranlar ile iyi ilişkiler geliştirmeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda sosyal davranışlar ile bu davranışların sonuçları arasındaki ilişkiyi de içeren sosyal beceriler; olumlu sosyal davranışlarla olumlu sonuçlara yol açarken, olumsuz sosyal davranışlar da olumsuz veya eksik sonuçlara yol açmaktadır (Merrell ve Wolfe, 1998). Sosyal beceriler ile birey, toplumdaki kişilerle etkili iletişim sağlayarak çevresine sosyal olarak kabul edilebilir şekilde davranır, kendisi ve toplum adına faydalı davranışlar sergiler.

Literatürde antisosyal davranışlar, zor davranışlar, istenmeyen davranışlar, saldırgan davranışlar, uyum ve davranış bozukluğu olarak da isimlendirilen problem davranışlar, pek çok farklı tutum ve davranış kapsamaktadır. Bu davranışlar; saldırganlık, sinirlilik, aşırı tepkiler verme, çevresindeki yetişkinlerin isteklerine, otoritesine ve kurallara karşı gelme, bilerek eşyalara zarar verme, aşırı hareketlilik, ilgisizlik, aşırı çekingenlik, anneden veya babadan ayrılmamak, arkadaş edinmede zorluk, şımarıklık, yalan söylemek, içe kapanıklık gibi pek çok davranış örüntüsünü içermektedir (Walker ve arkadaşları, 1988). Problem davranış; tutarlı bir şekilde gösterilen, çocuğun ve çevresindeki diğer çocukların öğrenmesini etkileyen, ev, okul ve toplum gibi farklı çevrelerde yer alan sosyal kurallara karşı koyan olumsuz, saldırgan veya zararlı davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2012). Çocuğun sağlıklı sosyal gelişimi için problem davranışlara neden olan faktörlerin belirlenmesi, bu davranışların kontrol altına alınarak çevresindeki yetişkinler ve arkadaşları tarafından sosyal kabul görmesini sağlayacak sosyal becerilerinin artırılması önem taşımaktadır (Akduman ve arkadaşları, 2015). Çocuğun çevreye uyum sürecinde büyük sorumluluk sahibi olan ebeveynlerin çocuk ile iletişiminde öncelikle güven ve saygı olmalı, çocuk ile aralarında tutarlı, dengeli, sınırları olan bir ilişki kurulmalıdır. Çocuk hoşgörüsüyle olduğu gibi kabul edilmeli, hatalarını nasıl düzelteceğini ailesine sormaktan çekinmemeli, güven ve sevgiye dayalı bir ilişki sonucu çocuğun içten denetimli bir kişilik yapısına da sahip olması beklenmelidir. Anne ve babalar, çocuğun duygu ve düşüncelerine değer vererek kendini ifade etmesini desteklemeli, verimli bir şekilde zaman geçirerek sosyal yaşantıları paylaşmalı, çocuğun merak etmesini, soru sormasını ve sorunlarla karşılaştığında çözüm yolları aramasını sağlamalıdır. Anne ve baba çocuğun davranışlarını ne aşırı derecede kısıtlamalı ne de çok serbest bırakmalıdır. Katı bir disiplin ve otorite ile çocuğunu aşırı baskı içinde yetiştiren ebeveynlerin çocukları pasif, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmekten çekinen ya da

aksine saldırgan bir kişilik yapısı geliştirebilir (Yavuzer, 2001; Çağdaş ve Seçer, 2002; akt. Işık, 2007).

Teknoloji; yaşamımızı kolaylaştıran, bir amaca bağlı yeni bir ürün ortaya çıkaran, gelişip değişen, sürekli güncellenen bir bilim dalıdır. Günümüzde teknoloji terimi insan hayatını kolaylaştıran cihazların genel ismi olmak yerine bilgisayar, tablet, telefon gibi elektronik cihazları tanımlamak için kullanılmakta; teknoloji kullanımı ve teknolojik cihazlara ulaşım kolaylıkla sağlanmaktadır. Okul öncesi dönem, çocuk davranışlarının temelini atıldığı kritik öneme sahip bir dönemdir. Bu dönem çocuğunun özellikleri göz önünde bulundurulduğunda çocuğun teknoloji kullanımının dikkatle ele alınması gerekir. Teknolojik cihazlar aktif olarak günlük hayatta kullanıldığı için çocuklar da bu cihazlar ile erken yaşlarda tanışmaktadır (Kartal ve Güven, 2006). Teknolojinin ortasına doğan çocukların yaşadıkları dünyayı keşfederek yeni bilgiler öğrenmeleri aynı zamanda da eğlenmeleri açısından teknoloji kullanımı önemli bir ağıdır. Çocuklar doğdukları ilk andan itibaren teknolojik cihazlar ile tanışarak zamanla bu cihazları; oyun oynama, müzik dinleme, film izleme amacıyla kullanmaktadır. Etrafındaki insanların teknolojik cihaz kullanımını gözlemleyip model alan çocuklar, ilk önce pasif olarak çizgi film, şarkı, video, oyun, reklam gibi görsellere maruz kalmaktasın da kendi istekleri doğrultusunda teknolojik cihazları kullanmaktadır. Cep telefonları, bilgisayar ve tabletler gibi teknolojik cihazlar; evde, okulda, iş ortamında insanların hayatlarına etki ederek çocuk-geç-yetişkin fark etmeksizin insanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Çocukların teknoloji kullanımının sosyal becerilerini ve problem davranışlarını etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının teknoloji kullanımı ile sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Sosyal beceri ve problem davranışlar ile ilgili okul öncesi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında; okul öncesi çocuklarında sosyal beceri ve problem davranışlar ile ilgili birçok ölçek (Acun-Kapıkıran ve arkadaşları, 2006; Alisinanoğlu ve Özbey, 2009; Avcıoğlu, 2007; Aydoğan ve arkadaşları, 2012; Crick ve arkadaşları, 1997; Çorapçı ve arkadaşları, 2010; Gresham ve Elliot, 1990; Güven ve Işık, 2006; Karakuş, 2008; Kocayürük, 2000; Matson, Ratatory ve Helsel, 1983) geliştirilmiştir. Sosyal becerileri ve problem davranışları nelerin etkilediği farklı değişkenler (öğretmen algıları ve beklentileri, davranış eğitimi, evlilik çatışması, anne-baba tutum ve iletişim becerileri, mizaç, duygusal zeka, yaşam doyumları vb.) açısından incelenmiştir. Ancak okul öncesinde teknolojik cihaz kullanımı ve bu kullanımın sosyal beceri ve problem davranışlar açısından incelenmesi ile ilgili literatürde çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Yapılan araştırmanın bu açıdan ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları ile teknolojik cihaz kullanımları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2014 s. 79-80). Araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak

belirlenen teknolojik cihaz kullanımı ile sosyal beceri ve problem davranışların; bağımsız değişken olarak belirlenen demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Batman'ın Merkez ilçesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenen dörtanaokula devam eden, 3-6 yaşları arasında olan ve gönüllü olarak araştırmaya katılan 183 çocuk ve bu çocukların anne-babaları (114 anne, 69 baba) oluşturmuştur. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi, araştırmaya hız ve pratiklik kazandıran, erişimi kolay ve en yakın örneklemin araştırmaya katıldığı bir yöntemdir. Bu örnekleme yönteminde evreni oluşturan her elemanın örnekleme girme şansı ve hesaplamalardaki ağırlığı eşittir (Büyüköztürk vd., 2016).

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, demografik özelliklerini belirleyebilmek için araştırmacı tarafından geliştirilen “Genel Bilgi Formu”, çocukların sosyal beceri düzeylerini ve problem davranış düzeylerini belirlemek için “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği” ve teknoloji kullanım düzeyini ölçmek için “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği” kullanılmıştır.

2.4. Genel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan Genel Bilgi Formu; araştırmaya katılan çocukların cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, anne-baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu, evde bulunan teknolojik cihazlar, evde internet bağlantısı olma durumu, bilgisayar kullanma tecrübesi, çocukların teknolojik cihaz kullanmaya başlama ayının öğrenilmesini sağlayan toplam 11 sorudan oluşmaktadır. Bu form çocukların ebeveynleri tarafından doldurulmuştur.

2.5. Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (Preschool and Kindergarten Behavior Scales (PKBS-2))

Bu araştırmada, 48-72 aylık çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarını ölçmek amacıyla; “Sosyal Beceri Ölçeği” ve “Problem Davranış Ölçeği” olmak üzere birbirinden bağımsız iki ölçekten oluşan “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği” (Preschool and Kindergarten Behaviour Scale (PKBS-2)) kullanılmıştır. “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği”, okul öncesi dönemde 3-6 yaş çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışlarını ölçmek amacıyla 1994 yılında Kenneth W. Merril tarafından geliştirilmiş; 2003 yılında ölçek tekrar gözden geçirilerek 3-6 yaş arası toplam 3317 çocuk ile norm çalışması yapılmıştır. Ölçekte toplam 76 madde bulunmakta ve maddeler “Hiç, Bazen, Sıklıkla, Nadiren” seçeneklerini içeren Likert tipi dördümlü derecelendirme ile ölçülmektedir. Ölçeği uygulama süresi 10-12 dk. arasında değişmektedir. Ölçeğin İngilizce formunda iç tutarlılık kat sayısı Sosyal Beceri ve Problem Davranış Ölçekleri için .90 ve .97; her iki ölçeğin alt boyutlarında ise .81 ve .95 dir. “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği”(Preschool and Kindergarten Behaviour Scale (PKBS-2))’nin Türkiye’deki çocuklar için uyarlama çalışması Alisinanoğlu ve Özbey tarafından (2009) yapılmıştır. PKBS-2; öğretmenler, yardımcı öğretmenler, aileler, sosyal hizmet uzmanları tarafından rahatlıkla uygulanabilmektedir. PKBS-2, birbirinden bağımsız olan “Sosyal Beceri Ölçeği” ve “Problem Davranış Ölçeği”nden oluşmaktadır (Özbey, 2009).

2.6. Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği

Araştırmada okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların teknolojik cihaz kullanımını belirlemek amacı ile Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği kullanılmıştır. TKHEGÖ okul öncesi dönemdeki çocuklar için Kılınç ve Temur (2016) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 31 maddeden oluşan ölçek; *okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri* ve *okul öncesi çağındaki çocuklar ve ailelerinin teknolojik alet kullanım sıklığı* olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşleri ölçeği, altı alt boyuttan oluşmaktadır. 17, 21, 22, 23 ve 24. maddeler “Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği” alt boyutunu; 4, 5, 7, 8, 14 ve 25. maddeler “Teknolojinin Faydaları” alt boyutunu; 9, 11, 19. maddeler “Teknolojiyi Kullanma Alanları” alt boyutunu; 3, 15, 16, 20. maddeler “Teknolojinin Zararları” alt boyutunu; 1, 10, 12, 13. maddeler “Teknolojiyi Kullanma Becerisi” alt boyutunu ve 2, 6, 18. maddeler “Öneriler” alt boyutunu oluşturmaktadır.

Ölçme aracının geçerliliği aşamasında üç alan uzmanı ile iki dil uzmanının görüşleri alınmıştır. Ölçek Likert ölçeğine göre hazırlanmış olup soldan sağa “1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim Yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde sıralanmıştır. Ailelerinin teknolojik alet kullanım sıklığı ölçeğinde ise 6 madde yer almıştır. Dereceleme toplamları ile ölçekleme modeline uygun olarak hazırlanan maddeler soldan sağa “(1) Günde birkaç defa, (2) Günde bir defa, (3) Haftada birkaç defa, (4) Haftada bir, (5) Hiçbir zaman” şeklinde sıralanmıştır. Verilerin faktör (temel bileşenler) analizine uygunluğunu saptamak amacıyla, Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett’s Sphericity testi ve yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Güvenirliğe kanıt sağlamak amacıyla Cronbach’s Alpha güvenirlik analizleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin KMO değeri .744 olarak hesaplanmış ve verilerin faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett Sphericity testi ise ($\chi^2 = 1595.931$, $p = .000$) anlamlı bulunmuştur. Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeğinin boyutlarının güvenirliğini hesaplamak için veriler üzerinde iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonrasında ölçeğin birinci alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .64, ikinci alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .74, üçüncü alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .64, dördüncü alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .67, beşinci alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .65 ve altıncı alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının .73 olduğu tespit edilmiştir. Güvenirlik katsayısının .70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenirliği için genel olarak yeterli görülmektedir.

2.7. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılacak okulların belirlenmesi amacıyla Batman il Milli Eğitim Müdürlüğü ile görüşülerek Merkez ilinde bulunan bağımsız anaokulları ve çocuk sayıları tespit edilmiştir. Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izinler alındıktan sonra araştırmacı tarafından belirlenmiş olan araştırmanın yürütüleceği kolay ulaşım ve uygulama koşullarını sağlama imkânı bulunan, yerleşim yerlerine yakın dört okul seçilmiştir. Bu okullara gidilerek idareci ve sınıf öğretmenlerine

bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda araştırmanın amacı, araştırmada kullanılacak ölçekler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin yardımıyla ebeveynlere yönelik de bir toplantı düzenlenerek araştırmacı tarafından araştırmanın amacı ve ölçekler hakkında bilgi verilmiş ve ölçekler ebeveynlere dağıtılmıştır. Araştırmada yer alan “Genel Bilgi Formu”, “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği”, “Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (Preschool and Kindergarten Behaviour Scale (PKBS-2))” çocukların ebeveynleri tarafından doldurulmuştur. Ölçeklerin geri alınması için iki hafta süre verilmiş ve ölçekler araştırmacı tarafından öğretmenlerden teslim alınmıştır. Araştırma kapsamında 630 ebeveyne ölçekler ulaştırılmış fakat geri dönmeyen, eksik doldurulan veya boş bırakılan ölçeklerin çıkarılmasıyla toplam 183 ebeveyn ve çocuk çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.8. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Hangi istatistiklerin yapılacağına karar vermek için verilerin normallliği incelenmiş ve normal dağılım göstermemesi sebebi ile non-parametrik testler kullanılmıştır. Nonparametrik dağılım gösteren bağımsız iki grup arasında medyan değerler yönünden farkın önemliliği Mann Whitney-U testi kullanılarak; ikiden fazla gruplar arasında ise Kruskal Wallis testi kullanılarak yapılmıştır. Kruskal Wallis testi ve bu test sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere post-hoc test olarak Mann-Whitney u testi yapılmıştır. Çalışma grubunun demografik özelliklerinin analizinde frekans ve yüzde değerleri belirlenerek (n) ve (%) şeklinde gösterilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Okul öncesi dönem çocuklarının teknolojik cihaz kullanımlarının sosyal beceri ve problem davranışlarına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın bu bölümünde 183 çocuk ve ebeveyninden oluşan çalışma grubunun demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir. Ayrıca araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara ve bulgulara ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya katılan çocukların ve ebeveynlerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Özellikler	Kategoriler	N	%
Çocuğun cinsiyeti	Kız	79	43, 2
	Erkek	104	56, 8
Çocuğun yaşı	4	13	7, 1
	5	80	43, 7
	6	90	49, 2
Çocuğun devam ettiği okul türü	Özel	0	0, 0
	Devlet	183	100, 0
Kardeş Sayısı	1 Çocuk	20	10, 9
	2 Çocuk	78	42, 6
	3 Çocuk	52	28, 4
	4 Çocuk ve üstü	33	18, 0
Ebeveyn cinsiyeti	Kadın	114	62,3
	Erkek	69	37,7

Ebeveyn yaşı	35 ve altı	100	54,6
	36-45	72	39,3
	45 ve üstü	11	6,0
Öğrenim durumu	İlkokul	16	8,7
	Ortaokul	36	19,7
	Lise	83	45,4
	Üniversite	48	26,2
Bilgisayar kullanma yılı	1 yıldan az	55	30,1
	1 yıl	3	1,6
	2 yıl	16	8,7
	3 yıl	15	8,2
	3 yıldan fazla	94	51,4
Evde internet bağlantısı olma durumu	Var	112	61,2
	Yok	71	38,8
Toplam		183	100,0

Çizelge 1'e göre çocukların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar incelendiğinde, çocukların %56, 8'i erkek, %43,2'si kızdır. Çocukların %49, 2'si 6 yaşında ve tamamı devlet okulunda öğrenim görmektedir. Çocukların %42,6'sının 2 kardeş, %28, 4'ünün 3 kardeş, %18'inin 4 ve üstü kardeş ve %10, 9'unun tek çocuk olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar incelendiğinde, araştırmaya katılanların %62, 3'ünün anne, %37, 7'sinin baba olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin %54, 6' s 35 yaş ve altı, %45, 4' ü lise mezunu ve %51, 4'ü üç yıldan fazla bilgisayar kullanmaktadır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin %61,20'sinin evinde internet bağlantısı bulunmaktadır.

Çizelge 2. Okul öncesi çağındaki çocukların ve ebeveynlerinin teknoloji kullanımına ilişkin madde puanları

	Günde bir kaç defa		Günde bir defa		Haftada birkaç defa		Haftada bir defa		Hiçbir zaman	
	N	%	N	%	n	%	n	%	N	%
Çocuğunuz evde ne sıklıkla bilgisayar kullanır?	60	32,80	14	7,70	16	8,70	22	12,00	71	38,80
Çocuğunuz evde ne sıklıkla tablet kullanır?	54	29,50	12	6,60	20	10,90	41	22,40	56	30,60
Çocuğunuz evde ne sıklıkla akıllı telefon kullanır?	31	16,90	27	14,80	21	11,50	43	23,50	61	33,30
Siz evde ne sıklıkla bilgisayar kullanırsınız?	65	35,50	17	9,30	20	10,90	25	13,70	56	30,60
Siz evde ne sıklıkla tablet kullanırsınız?	74	40,40	13	7,10	13	7,10	13	7,10	70	38,30
Siz evde ne sıklıkla telefon kullanırsınız? (oyun vb amaçla)	40	21,90	14	7,70	11	6,00	15	8,20	103	56,30

Çizelge 2'ye göre araştırmaya katılan ebeveynlerin %38,80'inin çocuklarının bilgisayar kullanımına izin vermediği, %33,30'unun akıllı telefon kullanımına izin vermediği, %30,60'ının tablet kullanımına izin vermediği görülmektedir. Buna ek olarak ebeveynlerin %56,30'nun hiçbir zaman telefon kullanmadığı, %38,30'nun hiçbir zaman tablet kullanmadığı ve %30,60'ının hiçbir zaman bilgisayar kullanmadığı görülmektedir. Ebeveynlerin %23,50'sinin haftada bir defa çocuğunun akıllı telefon kullanımına izin verdiği, %22,40'ının haftada bir defa çocuğunun tablet kullanımına izin verdiği, %12,00'sinin haftada bir defa çocuğunun bilgisayar kullanımına izin verdiği görülmektedir. Ebeveynlerin %14,80'inin çocuğunun günde bir defa akıllı telefon kullanımına izin verdiği, %7,70'inin bilgisayar kullanımına günde bir defa izin verdiği, %6,60'ının günde bir defa tablet kullanımına izin verdiği görülmektedir. Ebeveynlerin %32,80'inin çocuğunun bilgisayar kullanımına günde birkaç defa izin verdiği, %29,50'sinin günde birkaç defa tablet kullanımına izin verdiği, %16,90'ının günde birkaç defa akıllı telefon kullanımına izin verdiği görülmektedir. Buna ek olarak ebeveynlerin %40,40'ının günde birkaç defa tablet kullandığı, %35,50'sinin günde birkaç defa bilgisayar kullandığı, %21,90'ının günde birkaç defa akıllı telefon kullandığı görülmektedir.

Çizelge 3. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Puanlarının Çocuk Cinsiyeti Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	Sıra Ort.	U	P
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Kız	79	3,94	,80	97, 9	3642,00	,178
	Erkek	104	3,86	,74	87, 5		
Teknolojinin Faydaları	Kız	79	3,12	,93	99, 2	3536,00	,106
	Erkek	104	2,93	,88	86, 5		
Teknoloji Kullanma Alanları	Kız	79	3,01	1,18	92, 3	4082,00	,941
	Erkek	104	3,20	1,40	91, 8		
Teknolojinin Zararları	Kız	79	3,59	1,22	86, 4	3669,50	,211
	Erkek	104	3,80	1,20	96, 2		
Teknoloji Kullanma Becerisi	Kız	79	3,36	,99	93, 9	3954,00	,663
	Erkek	104	3,28	,94	90, 5		
Öneriler	Kız	79	3,52	,88	95, 1	3865,00	,489
	Erkek	104	3,43	,84	89, 7		
TKÖ Toplam	Kız	79	3,46	,52	95, 0	3874,50	,511
	Erkek	104	3,40	,55	89, 8		

*p<0.05

Çizelge 3 incelendiğinde, çocukların *Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği* faktöründen aldıkları puanların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür (U= 3642,00; p>,05). Çocukların *Teknolojinin Faydaları* faktöründen aldıkları puanların da cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür (U= 3536,00; p>,05). Benzer şekilde, çocukların *Teknoloji Kullanma Alanları* faktöründen aldıkları puanların da cinsiyetlerine anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür (U= 4082,00; p>,05). Çocukların *Teknolojinin Zararları* faktöründen aldıkları puanların da cinsiyetlerine anlamlı

bir farklılık göstermediği görülmüştür ($U = 3669,50$; $p > ,05$). Çocukların *Teknoloji Kullanma Becerisi* faktöründen aldıkları puanların da cinsiyetlerine anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($U = 3954,00$; $p > ,05$). Çocukların *Öneriler* faktöründen aldıkları puanların da cinsiyetlerine anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($U = 3865,00$; $p > ,05$). Son olarak, çocukların *TKÖ toplam puanlarının* da cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($U = 3874,50$; $p > ,05$). Ebeveynlerin verdikleri cevaplara göre teknoloji kullanımında cinsiyetin önemli rol oynamadığı görülmektedir. Farklı bir deyişle kız ve erkek çocuklar, teknoloji kullanımında benzer becerilere sahiptir. Teknolojinin hayatımıza dahil olmasıyla birlikte teknoloji kullanımı çocuklar için de kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda evde tablet, telefon, bilgisayar gibi teknolojik cihazları bulunan ebeveynlerin, çocukların cinsiyetine bakmaksızın teknoloji kullanımında aynı imkânları sağlamalarından kaynakladığı düşünülebilir. İlgili literatüre bakıldığında; Omrak (2019) okul öncesi dönem çocuklarının bağlanma örüntüleri ve duygu düzenleme becerilerinin teknoloji kullanımıyla ilişkisini incelediği araştırmasında, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Maden (2019) okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynlerinin teknoloji kullanımlarının çocukların teknoloji kullanıma etkisini incelediği araştırmasında, cinsiyet değişkenine göre teknoloji kullanım düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Urfa (2020) okul öncesi dönem çocuklarının gelişim düzeyleri üzerinde akıllı telefon/tablet kullanım alışkanlıklarının ve buna yönelik anne baba tutumlarının rolünü incelediği çalışmada çocukların cinsiyetine göre çocukların akıllı telefon/tablet kullanım alışkanlıklarında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Yapılan araştırmalar incelendiğinde bu araştırmanın bulguları ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Çizelge 4. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Puanlarının Ebeveyn Cinsiyeti Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktörler	Ebeveyn	N	$\bar{X}$	Ss	Sıra Ort.	U	p
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	Anne	114	3,91	,75	94,1	3689,50	,472
	Baba	69	3,87	,79	88,5		
Teknolojinin Faydaları	Anne	114	3,01	,93	92,0	3933,00	1,000
	Baba	69	3,01	,87	92,0		
Teknoloji Kullanma Alanları	Anne	114	3,17	1,34	92,0	3927,50	,987
	Baba	69	3,00	1,26	91,9		
Teknolojinin Zararları	Anne	114	4,00	1,25	88,5	3537,50	,249
	Baba	69	4,00	1,13	97,7		
Teknoloji Kullanma Becerisi	Anne	114	3,50	1,00	96,3	3439,00	,153
	Baba	69	3,25	,87	84,8		
Öneriler	Anne	114	3,67	,80	89,9	3694,50	,488
	Baba	69	3,67	,95	95,5		
TKÖ Toplam	Anne	114	3,50	,52	92,0	3932,00	,998
	Baba	69	3,56	,57	92,0		

* $p < ,05$

Çizelge 4'e bakıldığında, çocukların *Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği* faktöründen aldıkları puanların ($U = 3689,50$; $p > ,05$), *Teknolojinin Faydaları* faktöründen aldıkları puanların ($U = 3933,00$; $p > ,05$), *Teknoloji Kullanma Alanları* faktöründen aldıkları puanların

($U=3927,50$; $p>,05$), *Teknolojinin Zararları* faktöründen aldıkları puanların ($U=3537,50$; $p>,05$), *Teknoloji Kullanma Becerisi* faktöründen aldıkları puanların ($U=3439,00$; $p>,05$), *Öneriler* faktöründen aldıkları puanların ($U=3694,50$; $p>,05$) ve TKÖ toplam puanların ebeveyn cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Çizelge sonuçlarını ebeveyn cinsiyetinin çocukların teknoloji kullanımı üzerinde etkili olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Başka bir ifadeyle çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn cinsiyetinin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. İlgili literatüre bakıldığında; Başköy (2013) ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık, siber zorbalık ve bilgisayara karşı tutumlarını incelediği araştırmada, 0-12 yaş aralığındaki çocukların dijital bağımlılık düzeylerinin ebeveyn cinsiyeti değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği ancak çok az da olsa erkek ebeveyn puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Liao, Khoo ve Ang (2008) internet kullanımının ebeveyn farkındalığı ile ilişkisini inceledikleri araştırmada, kadın ebeveynlerin okul öncesi dönem çocuklarının eğitiminde teknoloji kullanımına yönelik düşüncelerinin erkek ebeveynlere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Colley ve Comber (2003) yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre yaptıkları araştırmada erkeklerin teknolojiye yönelik tutumlarının kadınlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kılınç (2016) 5-6 yaş çocukların sosyal beceri ve problem davranışları ile oyun davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, erkek ebeveynlerin kadın ebeveynlere oranla okul öncesi dönem çocukların eğitiminde teknoloji kullanımına karşı daha olumlu görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Urfa (2020) okul öncesi dönem çocuklarının gelişim düzeyleri üzerinde akıllı telefon/tablet kullanım alışkanlıklarının ve buna yönelik anne baba tutumlarının rolünü incelediği araştırmada, kız çocukların ebeveynlerinin daha fazla akıllı telefon ve tablet kullanımını oyalama tutumu ile yönlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynlerin çocukların teknoloji kullanımları sürecinde gerekli yönlendirmeleri ve kısıtlamaları yapması gerekmektedir. Benzer şekilde yapılan araştırmalarda ebeveynlerin çocuklarını teknoloji karşısında başıboş bırakmadıkları, çocuklarının kullanacakları program ve oyunları kendilerinin seçtiklerini ifade ettikleri, çocuklarının teknoloji kullanımını kontrol etme eğiliminde bulundukları ve kısıtlamalar yaptıkları belirlenmiştir (Berson ve Berson, 2005; Kılınç, 2015; Vandewater, Lee ve Shim, 2005). Yapılan bu araştırmada ebeveynlerin cinsiyet fark etmeksizin çocukların teknoloji kullanımlarını destekledikleri düşünülmektedir. Özellikle akıllı telefonların, hızla hayatımıza girmesi sonucu ebeveynler arası cinsiyet farkının ortadan kalktığı düşünülmektedir.

Çizelge 5. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği Puanlarının Ebeveyn Yaş Aralığı Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktörler	Ebeveyn Yaşı	N	$\bar{X}$	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	İkili karşılaştırma
Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği	(1) 35 yaş ve altı	100	4,00	,71	98,54	4,99	,082	
	(2) 36-45	72	3,80	,78	86,81			
	(3) 46 yaş ve üstü	11	3,53	1,02	66,55			
Teknolojinin Faydaları	(1) 35 yaş ve altı	100	2,83	,86	81,89	10,70	,005	2>1 2>3
	(2) 36-45	72	3,29	,91	107,87			
	(3) 46 yaş ve üstü	11	2,85	,90	80,09			

Teknoloji Kullanma Alanları	(1) 35 yaş ve altı (2) 36-45 (3) 46 yaş ve üstü	100 72 11	3,11 3,32 3,12	1,34 1,26 1,38	88,77 97,06 88,23	1,10	,577	
Teknolojinin Zararları	(1) 35 yaş ve altı (2) 36-45 (3) 46 yaş ve üstü	100 72 11	3,90 3,46 3,64	1,11 1,31 1,16	99,70 82,01 87,45	4,80	,087	
Teknoloji Kullanma Becerisi	(1) 35 yaş ve altı (2) 36-45 (3) 46 yaş ve üstü	100 72 11	3,24 3,43 3,23	,96 ,99 ,70	88,87 97,49 84,55	1,30	,508	
Öneriler	(1) 35 yaş ve altı (2) 36-45 (3) 46 yaş ve üstü	100 72 11	3,42 3,61 3,06	,85 ,83 ,95	90,01 98,91 64,91	4,30	,115	
TKÖ Toplam	(1) 35 yaş ve altı (2) 36-45 (3) 46 yaş ve üstü	100 72 11	3,40 3,49 3,23	,51 ,54 ,65	89,92 97,49 74,95	2,06	,355	

*p< ,05

Çizelge 5'e bakıldığında, çocukların *Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği* faktöründen aldıkları puanların ($\chi^2=4,99$; $p>,05$), *Teknoloji Kullanma Alanları* faktöründen aldıkları puanların ($\chi^2=1,10$; $p>,05$), *Teknolojinin Zararları* faktöründen aldıkları puanların ($\chi^2=4,80$; $p>,05$), *Teknoloji Kullanma Becerisi* faktöründen aldıkları puanların ($\chi^2=1,30$; $p>,05$), *Öneriler* faktöründen aldıkları puanların ($\chi^2=4,30$; $p>,05$) ve TKÖ toplam puanların ($\chi^2=2,06$; $p>,05$) ebeveyn yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Başka bir ifadeyle çocukların Teknoloji Kullanımında Aile Rehberliği, Teknoloji Kullanma Alanları, Teknolojinin Zararları, TKÖ Teknoloji Kullanma Becerisi, Öneriler faktör puanları ile TKÖ toplam puanlarının ebeveyn yaşına göre değişmemektedir. Çizelge 5 incelendiğinde, çocukların *Teknolojinin faydaları* faktör puanların ebeveyn yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($\chi^2=10,70$; $p \leq ,05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucuna göre, 36-45 yaş aralığındaki ebeveynlerin sıra ortalaması (107,87), 35 yaş ve altındaki ebeveynlerin sıra ortalamasından (81,89) ve 46 yaş ve üstündeki ebeveynlerin sıra ortalamasından (80,09) anlamlı şekilde daha yüksektir. Çizelge 5'ten elde edilen tüm bulgulara göre, ebeveynlerin yaşlarının teknoloji kullanımlarının bazı faktörlerini etkilediğini, bazı faktörlerini etkilenmediğini söylemek mümkündür. Buna göre ebeveynlerin yaşının çocukların *Teknolojinin Faydaları* faktör puanlarını etkilediğini söyleyebiliriz. Günümüzde teknolojinin hayatımıza dahil olarak hayatımızı kolaylaştırdığı, zaman tasarrufu sağladığı, doğru kullanıldığında bilgi kaynağı olduğu bilinen bir gerçektir. Araştırmaya katılan ebeveynler, çocuklarının teknoloji kullanımlarını faydalı bulmakta; çocukların bilişsel ve sosyal becerilerinin teknoloji kullanımı ile gelişeceğini düşünmektedir. İlgili literatüre bakıldığında; Kılınç (2015) 5-6 yaş çocukların sosyal beceri ve problem davranışları ile oyun davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, yaş grupları arasında anlamlı herhangi bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Czaja ve arkadaşları (2006) teknoloji kullanımını öngören faktörleri inceledikleri araştırmada teknolojiye yönelik tutum konusunda yaş grupları arasında gençler

lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Wang, Wu ve Wang (2009) mobil öğrenmenin yaşlar arasındaki farkını inceledikleri araştırmada, teknolojinin kabul edilmesi konusunda yaş aralıkları arasında farklılıklar olduğunu ifade etmişlerdir.

Çizelge 6. Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği”nden Aldıkları Puanlarla “Sosyal Beceri Ölçeği” ve “Problem Davranış Ölçeği”nden Aldıkları Puanlara İlişkin Spearman Korelasyon Testi

Ölçekler		SBÖ Toplam	PDÖ Toplam
TKÖ Toplam	R	,252	,147
	p	,001*	,057
	N	183	183
SBÖ Toplam	r		,296
	p		,000*
	N		183

r: Korelasyon Katsayısı, n: Örneklemdeki kişi sayısı

*p<0.05

Korelasyon katsayıları $r=1,00$ olması mükemmel pozitif ilişkiyi, $r=-1,00$ olması mükemmel negatif ilişkiyi, $r=0$ olması ilişkinin olmadığını gösterir. Ayrıca mutlak değer olarak $0,70 < r < 1,00$ arasında olması yüksek ilişki, $0,30 < r < 0,70$ arasında olması orta ilişki, $0,00 < r < 0,30$ olması düşük ilişki olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2014, s. 32). Çizelge 6 incelendiğinde, çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği” ile “Sosyal Beceri Ölçeği” arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.252$; $p<.05$). Toplam teknoloji puanı arttıkça toplam sosyal beceri puanı da artmaktadır. Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği” ile “Problem Davranış Ölçeği” arasında anlamlı olmayan, pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.147$; $p>.05$). Çocukların “Sosyal Beceri Ölçeği” ile “Problem Davranış Ölçeği” problem çözme alt boyutunda arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.296$; $p<.05$). Toplam sosyal beceri puanı arttıkça toplam problem çözme puanı da artmaktadır. Saitoğlu (2020) çocukların sosyal becerileri ile problemleri davranışları arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı düşük düzeyde ilişki tespit etmiştir. İlgili literatüre bakıldığında; Karaca ve arkadaşları (2011) araştırmalarında okul öncesi dönemde çocukların sosyal becerilerinin problemleri davranışlar üzerinde olumlu etkiler yarattığı ifade etmiştir. Derman ve Başal (2013), araştırmalarında okul öncesi çocuklarda gözlenen problemleri davranışların akran ilişkilerini ve sosyal becerileri olumsuz yönde etki ettiği ifade edilmiştir. Dereli (2013) araştırmasında çocukların sosyal problem çözme becerilerinin onların problemleri davranışlarını etkileyip etkilemediğini ve bu becerilerin sosyokültürel düzey ve cinsiyet faktörlerinden etkilenip etkilenmediğini belirlemeyi hedefleyen araştırmasında çocukların sosyal problem çözme becerilerinin okul öncesi problemleri davranış düzeylerini anlamlı bir biçimde etkilediğini gözlemlemiştir.

Sonuç olarak bu araştırmanın temel amacı olarak okul öncesi dönem çocukların sosyal beceri ve problem davranışları ile teknolojik cihaz kullanımları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Teknoloji kullanım puanı ile sosyal beceri puanı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Toplam teknoloji puanı arttıkça, sosyal beceri puanı da artmaktadır. Bu bulguyu ebeveynlerin teknolojiye yönelik tutumlarının çocukların sosyal becerilerini etkileyebileceği şeklinde yorumlamak mümkündür. Çocukların teknolojik cihazları rahatlıkla kullanmaya başladığı günümüzde, bu cihazların çocuklar üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır (Kılınç, 2015). Teknolojik cihazları kullanırken çocuğun tercih yapma ve karar verme noktasında ailesinin yönlendirmesine ve rehberlik etmesine ihtiyacı vardır. Anne babaların teknolojik cihazlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve belli sınırlar koymaması sonucunda sergiledikleri serbest ve izin verici tutumlar; çocuğun tablet, telefon ve bilgisayar gibi teknolojik cihazları kolaylıkla amacı dışında kullanmasına neden olabilmektedir. Hayatımızın merkezinde yer alan teknolojinin çocukların sosyal hayatını etkilediği düşünüldüğünde sosyal becerilerin niteliği ve problem davranışlar da önem kazanmaktadır. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise sosyal beceri puanı ile problem çözme puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmasıdır. Bu bulguyu çocuğun sosyal becerilerinin artmasının problem çözme davranışlarını arttıracak şekilde yorumlamak mümkündür. Sosyal becerilere sahip olan çocuk topluma kolaylıkla uyum sağlayacak, çatışma durumlarını çözümleyecek, kendisini tanıyıp toplumun işleyişi hakkında bilgi sahibi olup toplumun değerlerini, beklentilerini ve kültürünü benimseyerek mutlu ve başarılı olabilecektir. Çocuğun sosyalleşmesi toplumun da sosyalleşmesinde etkilidir. Sosyal beceriler sadece erken çocukluk döneminde değil; toplumdaki bireylerin yer aldıkları sosyal ortamlarda olumlu ilişkiler kurarak özgüvenli ve neşeli olmalarını sağlar (Stanley, 2010; Sevinç 2005'ten aktaran, Samancı ve Uçan, 2017).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmaya yönelik bulguların sonuçlarına ve yapılacak yeni araştırmalara ışık tutacak önerilere yer verilmiştir.

- Araştırmaya katılan çocukların %56,80'i erkek, %49,20'si 6 yaşında, %42,60'ının 2 kardeşe sahip olduğu ve tamamının devlet okulunda öğrenim gördüğü tespit edilmiştir.
- Araştırmaya katılanların %62,30'unun anne, %37,70'inin baba olduğu görülmektedir.
- Ebeveynlerin %54,60' ı 35 yaş ve altı, %45,40' ı lise mezunu ve %51,40'ı üç yıldan fazla bilgisayar kullanmaktadır.
- Ebeveynlerin %61,20'sinin evinde internet bağlantısı bulunmaktadır.
- Ebeveynlerin %38,80'inin çocuklarının bilgisayar kullanımına izin vermediği, %33,30'unun akıllı telefon kullanımına izin vermediği, %30,60'ının tablet kullanımına izin vermediği görülmektedir.
- Ebeveynlerin %32,80'inin çocuğunun bilgisayar kullanımına günde birkaç defa izin verdiği, %29,50'inin günde birkaç defa tablet kullanımına izin verdiği, %16,90'ının günde birkaç defa akıllı telefon kullanımına izin verdiği görülmektedir. Buna ek olarak ebeveynlerin %40,40'ının günde birkaç defa tablet kullandığı, %35,50'sinin günde birkaç defa bilgisayar kullandığı, %21, 90'ının günde birkaç defa akıllı telefon kullandığı görülmektedir.

Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği”nin toplam puanı ve alt boyut puanlarına bakıldığında, çocuk cinsiyetinin kız ya da erkek olmasının teknoloji kullanımını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>0, 05$).

Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği”nin toplam puanı ve alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarına bakıldığında, ebeveyn cinsiyetinin çocukların teknoloji kullanımını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>0,05$).

Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği”nin *Teknolojinin Faydaları* alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarına bakıldığında, ebeveyn yaşının teknolojiyi faydalı bulma açısından etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$).

Çocukların “Okul Öncesi Çağındaki Çocukların Teknoloji Kullanımı Hakkında Ebeveyn Görüşleri Ölçeği” ile “Sosyal Beceri Ölçeği”nden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Toplam teknoloji puanı arttıkça toplam sosyal beceri puanı da artmaktadır. “Sosyal Beceri Ölçeği” ile “Problem Davranış Ölçeği”nden aldıkları puanlar arasında da pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$).

4.1. Öneriler

- Araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Batman ili Merkez ilçesinde bulunan bağımsız anaokullarına devam eden 48-72 aylık 183 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Yapılacak araştırmaların şehir merkezinde yer alan okullar ve kırsalda bulunan okullarda eğitime devam eden çocuklar dahil edilerek karşılaştırmalı bir araştırma olarak yapılması önerilebilir.
- Araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bağımsız anaokuluna devam eden 48-72 aylık çocuklar ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca özel okullarda eğitime devam eden farklı yaş gruplarındaki okul öncesi dönem çocukları da eklenerek karşılaştırma yapılabilir.
- Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeliyle yapılmıştır. Araştırmaya nitel modeller eklenerek alanyazın desteklenebilir.
- Araştırmada teknoloji kullanımı, sosyal beceri ve problem davranışlar; çocuk cinsiyeti ve yaşı, ebeveyn cinsiyeti ve yaşı, kardeş sayısı ve ilk defa teknolojik cihaz kullanmaya başlama ayı değişkenlerine göre incelenmiştir. Yapılacak araştırmaların, bu araştırmaya dahil edilmeyen farklı değişkenler (anne-baba çalışma durumu, mesleği, gelir durumu vb.) kullanılarak yapılması önerilebilir.
- Çocukların sosyal beceri ve problem davranışları üzerinde etkili olabileceği düşünülen teknolojik cihaz kullanımı; çocukların bağlanma düzeyleri, duygusal yeterlilikleri, öğretmenlerin ve ebeveynlerin teknoloji kullanım yeterlilikleri ve teknolojiye ilişkin görüşleri gibi farklı değişkenler açısından incelenebilir.

5. KAYNAKLAR

- Acun-Kapıkıran, N., Bora-İvrendi, A. & Adak, A., Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: durum saptaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 19-27, Ocak, 1, 2006.
- Akduman, G., Günindi, Y. & Türkoğlu, D., Okul öncesi dönem çocukların sosyal beceri düzeyleri ile davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 673-683, Nisan, 1, 4, 2015.

- Alisinanoğlu, F. & Özbey, S., Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 2(6), 493-517, Ekim, 15, 10, 2010.
- Avcıoğlu, H., Sosyal becerileri değerlendirme ölçeğinin (4-6 yaş) geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 87-101, Aralık, 2007.
- Aydoğan, Y. Ömeroğlu, E. Büyüköztürk, Ş. & Özyürek, A., *Problem çözme becerileri ölçeği rehber kitap*. Ankara: Karaca Eğitim, 2012.
- Başköy, N., *Ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık, siber zorbalık ve bilgisayara karşı tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2013.
- Berson, I.& Berson, M., Challenging online behaviors of youth: findings from a comparative analysis of young people in the US and New Zealand. *Social Science Computer Review*, 23(1), 29-38, Şubat, 1, 2, 2005.
- Büyüköztürk, Ş., *Sosyal bilimler için veri analizi*. Ankara: Pegem, 2014.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem, 2016.
- Colley, A. & Comber, C., Age and gender differences in computer use and attitudes among secondary school students: what has changed? *Educational Research*, 45(2), 155-165, Aralık, 2003.
- Crick, N. R., Casas, J. F. & Mashar, M., Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33, 579-588, 1997.
- Czaja, S. J., Charness, N., Fisk, A. D., Hertzog, C., Nair, S. N., Rogers, W. A., & Sharit, J., Factors predicting the use of technology: findings from the center for research and education on aging and technology enhancement (create). *Psychology and Aging*, 21(2), 333–352, 2006.
- Çağdaş, A. & Seçer, Z., *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. İstanbul: Nobel, 2002.
- Çelik, A., Okul öncesi eğitim kurumlarında açık alan kullanımı: Kocaeli örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 79-88, Nisan, 4, 2012.
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. & Yağmurlu, B., Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 63-74, 2010.
- Deniz, E., Üniversite öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 501-522, 2003.
- Dereli, E., *Çocuklar için sosyal beceri eğitim programının 6 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

- Derman, M. T. & Başal, H. A., Okul öncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 115-144, Ocak, 31, 1, 2013.
- Gresham, F. M. & Elliot, S. N. *Social skills rating system*. Circle Pines: American Guidance Services, 1990.
- Güven, Y. & Işık, B., Beş yaş çocukları için Marmara Sosyal Duygusal Uyum Ölçeğinin (MASDU-5 Yaş) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 23, 125- 142, 2006.
- Işık, M., *Anasınıfına devam eden beş – altı yaş çocuklarına sosyal beceri ve uyum ölçeğinin uyarlanması ve uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Karaca, N. H., Gündüz A. & Aral, N., Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 65-76, Aralık, 1, 12, 2011.
- Karakuş, A., *Okul öncesi sosyal davranış ölçeği öğretmen formunun güvenirlik ve geçerlik çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel, 2014.
- Kartal, G. & Güven, D., Okul öncesi eğitimde bilgisayarın yeri ve rolü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 23(1), 19-34, 2006.
- Kılınç, S., *Okul öncesi çağındaki çocukların teknoloji kullanımı hakkında ebeveyn görüşlerinin incelenmesi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya, 2015.
- Kocayürük, A., *İlköğretim öğrencilerinin sosyal becerilerini geliştirmede dramının etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Liau, A. K., Khoo, A., & Ang, P. H., Parental awareness and monitoring of adolescent internet use. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 27(4), 217–233, Ağustos, 13, 8, 2008.
- Maden, M. T., *Okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynlerinin teknoloji kullanımlarının çocukların teknoloji kullanıma etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Matson, J. L., Rotatori, A. F. & Helsel, W. J., Development of a rating scale to measure social skills in children: the matson evaluation of social skills with youngsters (MESSY). *Behavioral Research and Theory*, 21(4), 335-340, 1983.
- Merrel, K. W. & Wolfe, T. H., *The relationship of teacher-rated social skills deficit and ADHD characteristics among kindergarten-age children*. *Psychology in the Schools*, 35(2), 101-109, Aralık, 7, 12, 1998.

- Omrak, C., *Okul öncesi dönem çocuklarının bağlanma örüntüleri ve duygu düzenleme becerilerinin teknoloji kullanımıyla ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Özbey, S., *Anaokulu ve anasınıfı davranış ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması ve destekleyici eğitim programının etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Saitoğlu, R., *Okul öncesi çocukların sosyal becerileri ile problem davranışlar ve akran ilişkilerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2020.
- Samancı, O. ve Uçan, Z., Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288, Mart, 20, 3, 2017.
- Sevinç, M., *Kendine güven ve başarı*. İstanbul: Morpa Kültür, 2005.
- Stanley, M., *Çocuk ve beceri*. İstanbul: Ekinoks, 2010.
- Urfa, D. T., *Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim düzeyleri üzerinde akıllı telefon/tablet kullanım alışkanlıklarının ve buna yönelik anne baba tutumlarının rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Uzamaz, F., *Sosyal beceri eğitiminin ergenlerin kişilerarası ilişki düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2000.
- Vandewater, E. A, Lee, J. H. & Shim, M. S., Family conflict and violent electronic media use in school-aged children. *Media Psychology*, 7, 73–86, 2005.
- Walker, H. M., McConel, S., Holmes, D., Todis, B., Walker, J. & Golden, N., *The Walker Social Skills Curriculum. The Accept Program*. Austin, TX: Pro-Ed, 1988.
- Wang, Y.S., Wu, M.C. & Wang, H.Y, Investigating the determinants and age and gender differences in the acceptance of mobile learning. *British Journal of Educational Technology*, 40(1), 92-118, 2009.
- Yavuzer, H., *Anne baba okulu*. İstanbul: Remzi, 2001.
- Yüksel, G., *Sosyal beceri envanteri el kitabı*. Ankara: Asil, 2004.

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE ŞİFRELEME ALGORİTMALARI

Remzi AKTAY ¹

¹ Keçiören Şehit Halil Işıl Ortaokulu, ORCID ID: 0000-0001-5948-1943

ÖZET

Bu çalışmada şifreleme algoritmalarının matematik öğretiminde bir materyal olarak kullanılması, öğrencilerinin bilişsel düzeyine uygun olarak şifreleme algoritmaları geliştirmelerinin öğrencilerin öğrenmelerine katkıları araştırılmıştır. Yöntem olarak Bloom Taksonomisi baz alınarak öğrencilere verilen araştırma sorularından hareketle yaptıkları algoritmalar incelenmiş ve bu algoritmaların sınıflarda uygulanması ile öğrencilerin öğrenmeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Verilen araştırma sorularından hareketle öğrencilerin başlangıçta sadece işlenen konu ile ilgili algoritmalar geliştirdiği görülmüştür. Bu algoritmalar bilgi basamağında olup, anahtar içermeyen algoritmalar olmuştur. Algoritma yapan öğrencilere olumlu geri dönüşler verilip, algoritmalarla ilgili daha fazla bilgi verildiğinde öğrencilerin kavrama ve uygulama basamağında algoritmalar yapmaya başladığı görülmüştür. Algoritmalar kodlama ve yazılımın temeli kabul edildiğinden öğrencilerin motivasyonunun arttığı, sınıf içerisinde materyal olarak kullanıldığında diğer öğrencilerinde ilgi gösterdiği, bu sayede kazanımların kazandırılmasının kolaylaştığı görülmüştür. Bu çalışma göstermiştir ki ortaokul ve lisede seçmeli satranç ve zeka oyunları dersi gibi seçmeli algoritma ve şifreleme dersleri konulduğunda hem matematik öğretimi adına kolaylık sağlanmış hem de öğrencilerin kodlama ve yazılım konusunda donamları artmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Matematik Öğretimi, Şifreleme, Algoritma, Bloom Taksonomisi

1. GİRİŞ

Algoritmalar kısaca çözüm adımlarıdır. Farkında olmadan hayatın her anında algoritma kullanırız. Evden okula gidebilmek için ulaşım algoritması, açlığımızı giderebilmek için yemek algoritması vb. Bir algoritma kurulurken dikkat edilecek hususlar şunlardır; Mutlaka bir başlangıcı ve sonu olmalıdır. Sonu olmayan bir algoritmanın test edilmesinin mümkün olmadığı açıktır. Bir algoritmadaki ifadeler kesin olmalıdır. Belirsizlikler algoritma ile ulaşılmak istenen sonucun elde edilmemesine neden olur. Algoritma sınırlı sayıdaki belirli kurallarla kurulmalıdır. Bu belirli kurallar takip edilebilecek bir sıraya sahip olmalıdır(Leiserson, C. & Demaine, E. 2005).

Şifreleme algoritmalarının, geçmişten günümüze kadar gelirken hem kompleks olması hem de güvenliği ön plana tutması amaçlanmıştır. Günümüzdeki şifreleme algoritmalarında, güvenliğin ön planda olması ve bilgisayar hızını düşürmemesi amaçlanmaktadır. Şifreleme algoritmaları günümüze gelene kadar önce anahtarsız şifreleme algoritmaları özet fonksiyonlar gibi, daha sonra anahtarlı şifreleme algoritmaları şeklinde gelişmiştir. Anahtarlı şifreleme algoritmalarından olan “Simetrik Şifreleme Algoritmaları”nda, gönderici ve alıcı anahtarının aynı ve hızlı olmasına rağmen güvenlik noktasında tercih edilmemektedir. Bu algoritmalar, blok şifre sistemleri olan “AES, 3DES, CAMELIA,...” ve akan şifre sistemleri olan “RC4, A5/1, A5/2,...” dir. Anahtarlı şifreleme algoritmalarından olan asimetrik şifreleme algoritmalarında, göndericinin ve alıcının anahtarları farklıdır. Bu yöntem, daha az hızlı ancak

daha güvenlidir. Bu algoritmalar, imzalama algoritmaları olan “DSA, ECDSA, RSA,...” ve anahtar paylaşımı algoritmaları olan “RSA, DH, Eliptik Eğri” tabanlıdır(Şahin, F. 2010).

Yeniden yapılandırılmış “Bloom Taksonomisi”, altı basamak olup değişikler şu şekildedir; Hatırlama Basamağı: Herhangi bir nesne veya olguyla ilgili özellikleri gördüğünde tanıyabilme ya da ezberden aynen tekrar edebilme davranışlarını kapsar. Anlama Basamağı: Bilgi düzeyinde kazanılan davranışların öğrenci tarafından özümsemesi, yorumlanması, özetlenmesi, örneklendirilmesi ve karşılaştırılması söz konusudur. Uygulama Basamağı: Elde edilen bilgileri kullanarak uygulama yapması, yeni problem durumunun çözümlenmesi bu basamak düzeyindedir. Öğrenci bir problemi çözerken gerekli olan ilkeleri, genellemeleri, yöntem ve teknikleri kullanabilir. Analiz Etme Basamağı: Bir bilgi bütünü oluşturulan öğeleri, yine aynı bütün ve yapıda yer aldığı biçimiyle öğelerine ayırabilme; analiz edebilme ve ilişkileri görebilme yeteneğine bağlıdır. Değerlendirme Basamağı: Kriter veya standartlara dayalı olarak yani bütün özellikleri göz önünde bulundurarak bir yargıya varma basamağıdır. Yeniden Oluşturma Basamağı: Parçaları bir araya getirerek anlamlı ve işlevsel bir bütün oluşturma, özgün bir eser oluşturma basamağıdır(Sönmez, 2007).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada yöntem olarak takım olarak seçilen öğrencilere, algoritmalar, algoritma hazırlama basamakları ve şifreleme yöntemleri anlatılmıştır. Daha sonra araştırma soruları verilip, bu araştırma sorularından hareketle şifreleme algoritmaları hazırlamaları istenmiştir. Sorulan araştırma soruları şu şekildedir;

1-) x,y birbirinden farklı doğal sayı olmak üzere;

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{1}{12} \text{ denklemini sağlayan kaç farklı (x,y) doğal sayı ikilisi vardır?}$$

Bu sorunun çözüm yöntemi adına aşağıdaki çözüm adımları verilmiştir.

1-) $\frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{1}{a}$ denkleminde önce “a²” sayısının pozitif bölenleri küçükten büyüğe doğru yazılır.

2-) Her pozitif bölene “a” sayısı eklenir.

3-) Bir baştan bir sondan bölenler sırayla alınarak ikililer oluşturulur.

4-) Oluşan her ikili ve ikililerin yer değiştirilmiş hali denklemin bir çözümüdür.

5-) En son ortada kalan bölen olursa kendisi ile ikili oluşturur.

Bu bilgiler ışığında bir şifreleme algoritması oluşturunuz.

2-) $a_0, a_1, a_2, \dots, a_j$ doğal sayı olmak üzere,

$$a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{a_2 + \frac{1}{\dots}}} \text{ kesrine basit sürekli kesir denir.}$$

Bu kesrin $[a_0; a_1, a_2, a_3, \dots, a_j]$ yazılımına kesrin “yakınsaması” denir. Buna göre sürekli kesirlerin yakınsamasından hareketle bir şifreleme algoritması geliştirin.

3-) Bir n doğal sayısından küçük ve n doğal sayısı ile aralarında asal olan sayıların adedini bulurken Euler Fonksiyonunu kullanıyoruz. Bu aralarında asal sayıların kendisini veren bir yöntem bulabilir miyiz? Bu yöntemden hareketle bir şifreleme algoritması geliştirin.

3. BULGULAR

Öğrencilere verilen araştırma sorularından hareketle, yıl içerisinde öğrencilere şifreleme algoritmaları yapma konusunda gerekli danışmanlık yapılmış ve öğrencilerin şifreleme algoritmaları incelenmiştir. Yapılan algoritmalar şu şekildedir;

3.1. Birinci Araştırma Sorusundan Hareketle Yapılan Şifreleme Algoritması

Öğrenciler şifreleme algoritmalarını, beş bilinmeyenli denklem sisteminde geliştirmişlerdir. Şifrelenecek metnin her karakterinin “ASCII Karakter Kodları”nı sonuç kısmının paydasında almışlardır. Aşağıda “A” harfinin örnek şifrelemesi gösterilmiştir.

A = 65 ASCII karakter kodu

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{y} + \frac{1}{z} + \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{65}, \quad \frac{1}{y} + \frac{1}{z} + \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{\alpha}, \quad \alpha \in \mathbb{N}^+$$

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{65}$$

$$65^2 = 4225 \rightarrow \text{Bölenleri; } 1, 5, \dots, 4225$$

Her birine 65 ekle 66, 70, ..., 4290

$(x, a) = (4290, 66)$ olur. $x=4290$

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{y} + \frac{1}{z} + \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{66}, \quad \frac{1}{z} + \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{\alpha}, \quad \alpha \in \mathbb{N}^+$$

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{66}$$

$$66^2 = 4356 \rightarrow \text{Bölenleri; } 1, 2, \dots, 4356$$

Her birine 66 ekle $\rightarrow 67, 68, \dots, 4422$

$$(y, a) = (4422, 67) \quad y = 4422$$

$$\frac{1}{z} + \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{67}, \quad \frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{\alpha}, \quad \alpha \in \mathbb{N}^+$$

$$\frac{1}{z} + \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{67}$$

$$67^2 = 4489 \rightarrow \text{Bölenleri; } 1, \dots, 4489$$

Her birine 67 ekle 68, ..., 4556

$(z, a) = (4556, 68)$ olur. $z = 4556$

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{68}$$

$$68^2 = 4624 \rightarrow \text{Bölenleri; } 1, 2, \dots, 4624$$

Her birine “68” ekle “69, 70, ..., 4692”

$$(t, k) = (4692, 69) \quad t = 4692 \quad k = 69$$

$$A = [x \quad y \quad z \quad t \quad k]$$

$A = [4290 \quad 4422 \quad 4556 \quad 4692 \quad 69] \rightarrow A$ harfinin 5 bilinmeyenli denklemle şifrelenmiş halidir. Tüm metne uygulandığında alt alta yazılmış beş sayıdan oluşan şifrelenmiş metin çıkacaktır.

Şifre çözme işlemi şu şekildedir;

$\frac{1}{4290} + \frac{1}{4422} + \frac{1}{4556} + \frac{1}{4692} + \frac{1}{69}$ toplamı yapıldığında payda kısmında “65” sayısı oluşur ve bu sayı “A” harfinin ASCII Karakter Kodudur. Aynı işlem tüm şifrelere uygulandığında alt alta harflerin yazıldığı metin çıkacaktır

3.2. İkinci Araştırma Sorusundan Hareketle Yapılan Şifreleme Algoritması

Öğrenciler bu sorudan hareketle yakınsama kullanmadan ancak yakınsama ile aynı sonucu veren aşağıdaki yöntemi geliştirdiler.

Sürekli kesirlerin yakınsamasında, ilk sayıdan sonra noktalı virgül; daha sonraki sayılar arasına virgül konur. Satır matrisimizde, aralarda noktalı virgül ve virgül yoktur. Satır matrisi yakınsamanın tanımına uymaz. Ancak sonuçlar aynı çıkar. Sürekli kesir hali bulunurken de aynı yöntemi kullanırız. Aralarındaki en büyük fark; yakınsamada iki basamaklı ve ya üç basamaklı ya da daha büyük sayılar olabilmesidir. Satır matrisinde ise sadece rakamlar vardır.

Şifreleme işleminin basamakları aşağıdaki gibidir:

- 1-) Şifrelenecek bir metnin her karakteri sürekli kesir haline getirilecektir. Bu işlem yapılırken; her karakterin “ASCII Karakter Tablosu”ndaki kodları kesirlerin paylarına yazılacaktır.
- 2-) 0’dan 256’ya kadar olan asal sayıları kesirlerin paydalarına yazarız. Bu işlemi yaparken, kodlamada bu asal sayılar tanımlanacak ve her karakterin sürekli kesrinde; sırası ile bu sayılar paydaya gelecektir. Kodlamada tanımlama yapılırken, hem asal sayılar sırası ile gidecek hem de pay kısmındaki kodun asal ve aynı olması durumunda diğer asal sayıya geçilecektir. Yani pay ve payda aynı zamanda aralarında asal olarak tanımlanacaktır. Paydadaki asal sayılar küçükten büyüğe doğru giderken 256 sayısını geçerse baştan tekrar aynı mantıkla devam edecektir.
- 3-) Oluşan sürekli kesirlerin bizim oluşturduğumuz satır matrislerini buluruz. Bu matrisler metnin karakterinin şifreli hali olur.
- 4-) Metnin tüm karakterlerinde bu işlemi yapıp alt alta yazarız ve şifreli bir matris karşımıza çıkar.
- 5-) Metindeki “.”,”,”,”,” gibi karakterlerinde “ASCII Kodu” olduğundan bu karakterlerin satır matrisi de olacağından satır matrisleri alt alta yazıldığında aralarda boşluk olmamış olacaktır.

Örnek: $\frac{10}{2}$ kesrini 11 sütunlu yazalım.

Çözüm: $\frac{10}{2} = [3 \ 1 \ 3]$ iken önüne 8 tane sıfır atılmıştır ve son rakam olan 3 değiştirilerek bir sütun daha eklenmesi sağlanmıştır. Sonuç olarak $[0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 3 \ 1 \ 2 \ 1]$ şeklinde 11 sütunlu olur.

Bu yöntem sayesinde şifrelenecek bir metindeki tüm karakterlerin 56 sütunlu satır matrisleri bulunarak şifreleme yapılır. Daha sonra yakınsamadaki gibi sürekli kesir hallerinde işlem yapılarak çıkan sayının pay kısmı karakterin ASCII Karakter Kodunu verir.

3.3. Üçüncü Araştırma Sorusundan Hareketle Yapılan Şifreleme Algoritması

Öğrenciler Euler Fonksiyonunun cevap veremediği bu soruyu şu şekilde çözmüşlerdir;

“n” sayısından küçük ve “n” sayısı ile aralarında asal olan doğal sayılar sonuçta “n” sayısının kalanlar sınıfının elemanı olacaktır. Bunu $Z_n = \{0, 1, 2, 3, \dots, n-1\}$ şeklinde gösterebiliriz. Bu elemanlardan bir kısmı istenen şartlardaki sayılardır.

$A = \{0, 1, 2, 3, \dots, m-1\}$ kümesi olsun. Bu küme aslında “m” sayısının kalanlar sınıfıdır. Bu kümeyi Z_m şeklinde tanımlayalım.

$B = \{0, 1, 2, 3, \dots, p-1\}$ kümesi olsun. Bu küme aslında “p” sayısının kalanlar sınıfıdır. Bu kümeyi Z_p şeklinde tanımlayalım.

$A \times B$ kümesi aslında $Z_m \times Z_p$ kalanlar sınıfının Kartezyen çarpım kümesi olmuş olur.

Eğer Z_n kümesi ve $Z_m \times Z_p$ kümesi benzer küme olursa elemanları arasında birebir eşleşme sağlamış oluruz. İki kümenin benzer küme olması için şartlar belirlememiz gerekir. Şimdi bu şartlara bakalım.

- Öncelikle bu iki kümenin eleman sayıları eşit olmak zorundadır. Her iki kümedeki tüm elemanların birebir eşleşmesi gerekir.

- m ve p aralarında asal olması gerekir. Eğer üç kartezyen çarpım kümesi ise üç sayısında ikişerli aralarında asal olması gerekir.

ASCII Karakterleri tüm dünyada kullanılan karakterler olduğu için önce ASCII Karakterlerine kod verdik. Bu işlemi yaparken 256 karakter için bir n pozitif doğal sayısı belirledik öyle ki n sayısından küçük ve n ile aralarında asal olan sayı adedi 256 olacak şeklindedir. n sayısını 816 aldık. Bu küme $Z_3 \times Z_{16} \times Z_{17}$ kümesi ile benzerdir. Bu kümeye göre şifreleme yapılacaktır.

$816 = 2^4 \cdot 3 \cdot 17$ asal çarpanlarına ayrılışıdır.

$\phi(816) = (2^4 - 2^3) \cdot (3^1 - 3^0) \cdot (17^1 - 17^0) = 256$ Euler Fonksiyonunun değeridir. 816 sayısını seçerken birden fazla çarpım şeklinde yazılmasına ve çarpılan sayıların aralarında asal olmasına dikkat ettik. Daha sonra ASCII Karakterlerine 816 ile aralarında asal olan sayıları sırası ile küçükten büyüğe doğru kodladık. Yeni kodların olduğu kod tablosuna MR Karakter Kod Tablosu ismini verdik.

3.3.1. $Z_3 \times Z_{16} \times Z_{17}$ Kartezyen Çarpım Kümesi İle Şifreleme

Bu şifrelemede gönderilecek metnin her karakterinin MR Karakter Kod Tablosundan değeri alınacak. Bu değerlerin sırasına göre üçlü modüler aritmetik kuralı uygulanacaktır. Bunu bir örnekle açıklayalım.

Örnek: “Ah” kelimesini şifreleyelim.

“A” harfinin MR Karakter kodu 205, “h” harfinin MR Karakter Kodu 365,. Yöntem kısmında açıklandığı gibi;

1-) “A” harfinin kodu olan 205 aslında şeki-1 deki gibi düşünüldüğünde 205. Sıradaki sayıdır. Bu sayı (1,1,1) sıralı üçlünün 205 kez toplanması ile oluşur. Buna göre;

$205.(1,1,1) = (205, 205, 205) \equiv (x, y, z) \pmod{(3, 16, 17)}$ olacaktır. Buna göre 205 sayısının 3 ile bölümünden kalan 1, 205 sayısının 16 ile bölümünden kalan 13, 205 sayısının 17 ile bölümünden kalan 1 olur. “A” harfinin şifreli hali (1,13,1) olmuştur.

2-) “h” harfinin kodu olan 365 aslında şekil-1 deki gibi düşünüldüğünde 365. Sıradaki sayıdır. Bu sayı (1,1,1) sıralı üçlünün 365 kez toplanması ile oluşur. Buna göre;

$365.(1,1,1) = (365, 365, 365) \equiv (x, y, z) \pmod{(3, 16, 17)}$ olacaktır. Buna göre 365 sayısının 3 ile bölümünden kalan 2, 365 sayısının 16 ile bölümünden kalan 13, 365 sayısının 17 ile bölümünden kalan 8 olur. “h” harfinin şifreli hali (2,13,8) olmuştur.

3.3.2. $Z_3 \times Z_{16} \times Z_{17}$ Kartezyen Çarpım Kümesi İle Şifrelemenin Çözümlemesi

Şifrelenmiş kelimenin şifresinin çözümlemesi için yapılacak işlem basamakları aşağıdaki gibidir. Sırası ile şifreleri çözelim;

1-) $n \equiv 1 \pmod{3}$

$$n \equiv 13 \pmod{16}$$

$$n \equiv 1 \pmod{17} \text{ denliğinde } n = 3.k + 1, k \text{ bir tamsayı}$$

$$3.k + 1 \equiv 13 \pmod{16}$$

$$3.k \equiv 12 \pmod{16}$$

$$k \equiv 4 \pmod{16} \text{ ise } k = 16.t + 4, t \text{ bir tamsayı}$$

$$n = 3.(16.t + 4) + 1 \equiv 1 \pmod{17}$$

$$48.t + 13 \equiv 1 \pmod{17}$$

$$48.t \equiv -12 \pmod{17}$$

$$t \equiv -\frac{1}{4} \pmod{17}$$

$$t \equiv 4 \pmod{17}$$

$$t = 17.m + 4, m \text{ bir tamsayı}$$

$n = 48.(17.m + 4) + 13 = 816.m + 205$ burada $m=0$ alınırsa n sayısı 205 çıkar. Bu sayıda MR Karakterlerinden “A” kodudur. Aynı işlemler diğer

harfler içinde yapıldığında şifre çözülmüş olmaktadır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada öğrencilere Bloom Taksonomisi'ne göre verilen üç araştırma soruları sırasıyla kavrama, uygulama ve analiz basamağındadır. Kavrama basamağında verilen araştırmaya sorusunda öğrencilerden verilen yöntemi kullanarak kendilerinin bir algoritma oluşturmaları istenmiştir. Öğrenciler bu yöntemi beş bilinmeyenli denklem halinde düşünerek ve sonucun paydasını ASCII Karakter Kodlarına bağlayarak aslında hem uygulama basamağı hem de analiz basamağında çalışmışlardır. Yaptıkları algoritma Bloom Taksonomisinde yeniden yaratma basamağında olmamasının nedeni bir yöntemi kullanarak yeni bir şey üretmelerindendir. Ürün tamamen kendilerinin oluşturduğu orijinal bir çalışma değildir. İkinci araştırma sorusu Bloom Taksonomisinde uygulama basamağında bir sorudur. Öğrencilerin algoritma üretme sürecinde kullandıkları yöntem ise analiz ve değerlendirme basamağındadır. Çünkü öğrenciler yakınsama kuralını öğrendikten sonra, ürünlerini tamamen kendi kurdukları satır matrisine göre düzenlemişlerdir. Yani kavrama yada uygulama basamağını aşmışlardır. Üçüncü araştırma sorusu uygulama ve analiz basamağında olup, öğrencilerin oluşturdukları şifreleme algoritması yeniden yaratma basamağındadır. Çünkü çalışmalarında buldukları yöntem tamamen kendilerine ait olup, bir yöntemin kullanılması veya devamı niteliğinde değildir. Oluşturulan ilk iki algoritma 7. Sınıflarda rasyonel sayılar konusu anlatılırken kullanılmış olup, başlangıçta sınıf zorlanmıştır. Ancak yapılan birkaç çalışmadan sonra öğrencilerin motivasyonunun arttığı, yaparak öğrenme gerçekleştiği için rasyonel sayılarda dört işlem konusu kazanımları daha kolay öğretilenmiştir. Üçüncü araştırma sonucunda oluşturulan algoritma ortaokul düzeyinde olmayıp, lise düzeyinde sınıflarda uygulama yapılması gerekmektedir. Öğrenciler algoritma oluştururken bilişsel seviyelerine göre daha fazla konunun birlikte kullanıldığı yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Bu sayede öğrencilerin yeni öğrendikleri konular ile eski konular arasındaki bağ kurması daha kolay hale gelmiştir. Kısaca şifreleme algoritmaları seçmeli ders olarak tıpkı zeka oyunları gibi müfredata girdiğinde öğrencilerin yaparak öğrendiği, proje tabanlı öğrenmenin yapıldığı bir öğretim yöntemi geliştirilmiş olmaktadır. Ayrıca öğretim yöntemleri geliştirme adına ilgili uzmanların yapacağı her konudaki şifreleme algoritmaları, okullarda öğretim materyali olarak kullanılabilir. Bu noktada öğretmenlerde ders planlarının hazırlarken kazanımları içeren algoritmalar tasarlayabilir, sınıf ortamında yaparak öğrenme sayesinde olumlu bir sınıf ortamı düzenleyebilirler.

5. KAYNAKÇA

Özdemir, M. (2012) *Matematik Olimpiyatlarına Hazırlık 3*. İzmir: Altın Nokta Yayınları

Balcı, S. (1993) *Modern Cebire Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi İşletmesi Yayınları

Taşçı, D. (2007) *Soyut Cebir*. Ankara: Gazi Üniversitesi

Crilly, T. (2012) *Matematik Geleceği Kestirebilir mi? ve Diğer Büyük Sorular*, İstanbul : Versus Yayınları

Halıcı, S. (2004) *Sürekli Kesirler ve Yakınsaklıkları*, Sakarya: SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi

Özdemir, M.(2012) *Matematik Olimpiyatlarına Hazırlık 4*. İzmir: Altın Nokta Yayınları

Ural, N. & Örenç, Ö.(2014) *Şifreleme ve Şifre Çözme Yöntemleri*, Ankara: Pusula Yayıncılık

Afacan, E.(2017) *Kriptografiye Giriş, Şifreleme Teorisi*, Ankara: Epos Yayınları

Demirci, S. & Şentürk, S.(2015) *Sayı Basamakları, Taban Aritmetiği*, İstanbul: Kartezyen Yayınları

Sönmez, V. (2007) *Öğretim ilke ve Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayınları

Leiserson, C. & Demaine, E. (2005) *Introduction to Algorithms*

Şahin, F. (2015) *Modern Blok Şifreleme Algoritmaları* İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları

MATEMATİK ÖĞRETİMİNİN POZİTİF PSİKOLOJİYE GÖRE DÜZENLENMESİ

Remzi AKTAY ¹

¹ Keçiören Şehit Halil İşlar Ortaokulu, ORCID ID: 0000-0001-5948-1943

Özet

Ülkemizde matematik öğretimi her zaman tartışma konusu olmuştur. Matematik öğretiminde öğrencilerin hazır bulunuşluluğunu artırma adına pozitif psikolojinin argümanlarından faydalanabiliriz. Bu çalışmada pozitif psikolojinin belirlenen konularında yapılan araştırmalar ve sonuçlarından faydalanılmıştır. Yapılan çalışmalar ve sonuçları incelendiğinde, duygular ve pozitif duyguların önemi, duyguların genişletme, inşa ve bozma etkileri, öznel iyi oluş, akış kuramı, öz yeterlilik kuramı, düşünme biçimleri ve başa çıkma stratejilerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Öğrencilere matematik dersine karşı olumlu duygular kazandırmak, öğrencilerin duygularında genişleme etkisinden dolayı, alternatif çözümlere yönelme sağlayacaktır. İnşa etkisinden dolayı öğrenciler konulara bütün olarak bakabilecektir. Bozulma etkisi olumlu duygulanımı fazla olan öğrencilerde, daha az olanlara göre yeni konu öğrenmede etkili olacaktır. Öznel iyi oluş ve boyutlarına göre verilecek bir matematik öğretiminde, öğrencilerin matematiğe karşı olumlu bakış açısı geliştirmesini, öğrenimi boyunca mutlu bir matematik öğrenmesine yardımcı olacaktır. Akış kuramı ilkeleri incelenerek hazırlanan bir matematik öğretiminde öğrencilerin daha özgün çalışmalar yapması, ders işlenişine olumlu katkıları ve dersten sıkılmayı önleyici etkileri olacaktır. Öğrencilerin başa çıkma ve düşünme biçimleri bilindiğinde ve gelişen düşünce biçimine göre ders programı ve planı hazırlandığında matematik öğretimi daha kaliteli bir hale gelecektir. Bu çalışmada pozitif psikolojinin belirlenen konularında yapılan araştırmalar ve sonuçlarından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik Öğretimi, Duygular, Akış Kuramı, Pozitif Psikoloji

1. Giriş

Yapılacak matematik öğretimi ve planlamasında pozitif psikolojinin argümanları araştırılmıştır. Bu konuda yapılan literatür taramasında;

İnsan duygularının önemi düşünüldüğünde, olumlu duyguların bizim düşünce eylem listemizi genişlettiği, negatif duygularımızı sildiği ve psikolojik dayanıklılığımızı geliştirdiği görülmüştür (Cohn ve Fredrickson, 2009).

Özel iyi oluşun bir parçası olan, yaşam doyumu mutluluğun bilişsel bileşenini kapsar ki bireyler kendi hayat tarzlarının nasıl olduğunu değerlendirirler. Yaşam doyumu, şimdiki durum ile ideal veya layık olunan standart arasındaki çelişkidir (Veenhoven, 1991).

Psikolojik iyi oluşun altı boyutu vardır. Bunlar kendini kabul, kişisel büyüme, yaşam amacı, diğerleri ile olumlu ilişkiler, çevresel hakimeyet ve özerklidir (Ryff ve Keyes, 1995)

İyimserlik başlangıçta basit düşünme ve acıdan kaçınma olarak ele alınmıştır. Sağlık

alanında çalışanlar ise pozitif ruh sağlığını, gerçeği reddedici olmaması olarak ele almışlardır. Ruh sağlığı uzmanlarının bu düşüncelerinin altında yatan temel mantık, ruh sağlığının gerçekliğin testi olduğu ve bireylerin geleceğe yönelik olarak gerçekçi beklentiler içerisinde olmaları ve dengeli düşüncelere sahip olmaları gerektiğidir(Peterson, 2000)

Uzun süreli stresli yaşam fiziksel, duygusal ve psikolojik iyi oluşumuza zarar verebilir. Ancak araştırmalara göre stres seyrek ve az yaşanıldığında iyi olabilir. Sürekli olmayan stres gelecek ve stresörlere karşı psikolojik dayanıklılığımızı arttırdığı için önemlidir. Ayrıca kronik olmadığı takdirde, stresörleri deneyimlemek kişinin psikolojik olarak hazır bulunmasını sağlar. Bu nedenle gelecekte gelen stresörlere karşı güçlü kılar(Janoff- Bulman, 1992).

Yaşam amaçları kişisel mücadele, kişisel projeler, yaşam görevleri, gelecek arzusu hayatımızı yönlendirmemizi sağlayan amaçlardır. Bunlar bir insanın hayatında geniş çaplı bir dönemi yönlendirdiğinden uzun vadeli hedefler olduğuna inanılır. Bilinçli olarak hedeflerimizi anlamaya, neden peşinden koştuğumuza, değerlerimizle eşleşip eşleşmediğini kavramaya çabaladığımızda iyi oluşumuzu arttırabiliriz(Sheldon ve ark., 2010)

2. Pozitif Psikoloji Argümanları

2.1. Duygular ve Önemi

Yapılan araştırmalarda dünya genelinde cinsiyet, yaş ve kültürlerarasında altı temel insani duygu olduğu belirlenmiştir. Bu duygular öfke, nefret, korku, sevinç, üzüntü ve şaşırmadır. Başka çalışmalarda ise bu duygular öfke, aşışılama, nefret, acı, korku, suçluluk, çıkar, sevinç, utanç, şaşırma olarak 10 tanedir. Burada duyguları tanımlamadan çok duyguların genişletme, inşa ve bozulma etkisine odaklanalım.

2.1.1. Duyguların Genişletme etkisi

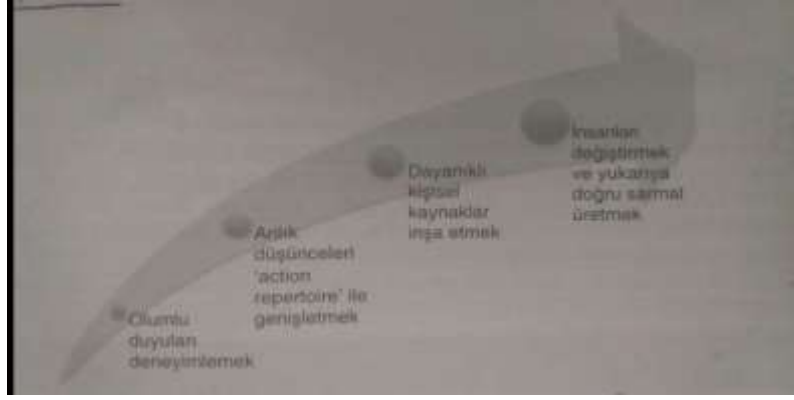
Yapılan araştırmalarda insanlar olumlu bir duyguyu tecrübe ettiğinde, insanların zihinleri açılma ve genişleme eğilimine girmektedir. Bu durumda kişi alışılmışın dışında düşünmeye başlar. Düşünme şeklimizi genişlettiğimizde de durumumuza kuşbakışı olarak daha rahat bakabiliriz. Bu sayede de eldeki görevlerimize alternatif çözümler üretebilir ve üretkenliğimizi arttırmış oluruz.

2.1.2. Duyguların İnşa Etkisi

Olumlu duygular zihnimizi sadece alternatif stratejilere açmaz, araştırmalar göstermiştir ki genişletme etkisiyle birleşen olumlu duyguların tecrübesi, ihtiyaç duyduğumuzda gözden geçirebileceğimiz kişisel kaynakları inşa etme kabiliyetine de sahiptir. Bunlar, entelektüel dediğimiz problem çözme ve öğrenmeye açık olma, fiziksel kaynaklar dediğimiz kardiyovasküler sağlık ve koordinasyon, sosyal kaynaklar dediğimiz ilişkileri devam ettirebilme ve yenilerini oluşturabilme, psikolojik kaynaklar dediğimiz psikolojik dayanıklılık, iyimserlik, kimlik duygusu ve hedefe yönelimi kapsar. Bunlar olurken, onlar kaynakları yukarıya doğru sarmalsı şekilde inşa etmeye devam eden daha fazla olumlu duyguyu uyarır.

2.1.3. Bozulma Etkisi

Kişide inşa etkisinden sonra stresli bir deneyimle karşılaşıldığında bozulma etkisi başlıyor. Endişe, stres veya herhangi bir olumsuz duygu hissettiğimizde, olumlu duyguları deneyimlemek, bedenimizin normal psikolojik fonksiyonlarına, diğer başka tip duygulardan anlamlı bir şekilde daha hızlı geri dönmesine yardımcı olur.

Şekil-1: Olumlu duyguları genişletme ve geliştirme kuramı

2.1.4. Olumlu Duygular Nereden Geliyor?

Olumlu duygular başarı ve iyilik hali için çok önemlidir. Peki olumsuz duygular gibi, olumlu duygular nereden gelmektedir? Bu konuda yapılan çalışmalar iki seçenek üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki fiziki beynimiz aracılığıyla, ikinci seçenek ise önemli hedeflere yönelik algıladığımız gelişme oranımız ile ilgilidir diyor.

2.1.5. Duygular ve Hedefler Teorisi

Bu teoriye göre insanların her zaman bir hedefe bağlı olarak düşündüğünü ve buna göre davranışlarını düzenlediğini öne sürer. Bir gün içindeki yaşamımızı, bir olay veya benzerini, o anki durumumuzu bazı standartlara veya arzulanan hedeflere göre sürekli olarak değerlendiririz. İnsanların nerede oldukları ve nerede olmayı hedefledikleri arasındaki farkta çelişki varsa, insanlar davranışlarını aradaki farka göre ayarlayabilmektedirler. Bununla birlikte hedeflerimize ulaşma yolunda dış etkiler ve engeller olabilir. İnsanlar bu durumda ya beklentilerini düşürme veya çevresel şartlarda düzenlemeler yapma eğilimine girer. Bu durum insanların olumlu duyguları mı yoksa olumsuz duyguları mı tecrübe ettiğini saptayan, kendiliğinden olan bir gelişme olmaktan çok gelişme oranıdır. Olumsuz duygular hedefe yönelik yetersiz ilerlemeden kaynaklanırken, olumlu duygular gelecek başarılarından doğar.

2.2. Öznel İyi Oluş ve Mutluluk

Yapılan çalışmalarda öznel iyi oluş, yaşam doyumu + olumlu duyguların çokluğu + az olumsuz duygulanım şeklindedir. Yaşam doyumu öznel iyi oluşun bilişsel bileşeni olup, bireyler kendi hayat tarzlarının nasıl olduğunu değerlendirirler. Yaşam doyumu, şimdiki durum ile ideal olan veya layık olunan standart arasındaki çelişkidir. Duygulanım ise iyilik halinin anlık olaylarla ilişkili ruh hali ve duyguları içeren duygusal tarafıdır. İnsanlar genellikle iyi hali için zevki ön plana çıkarırlar. Acıdan kaçınmaya çalışırlar. Buna rağmen haz insanları mutlu ve başarmış yapmak için yeterli değildir.

2.2.1. Öznel İyi Oluşu Arttırmanın Beş yolu

Yeni Ekonomi Kuruluşu (YEK) yaptığı araştırmada öznel iyi oluşu arttırmada beş yol vardır diyor. Bunlar; Bağlan: Etrafımızdaki insanlarla bağlantı kurduğumuzda hem yüksek seviyelerde iyilik hali yaşarız hem de olumsuzluk karşısında daha yüksek esneklik gösteririz. Bu sayede etrafımızdaki etkili ve önemli insanları belirlemeyi ve zaman ile enerjimizi bu ilişkileri kurmaya harcamamızı sağlar. Aktif ol: iyilik halinde insanın hem vücuduna hem de zihnine önem göstermesi gerekir. İyilik halini arttırmanın önemli bir parçası etkinlikler yapmaktır. Vücudu hareket ettirmenin zihin ve bilişsel işlevler üzerinde çok büyük etkisi vardır. Dikkate al: Zevk alma üzerine yapılan araştırmada gülleri koklamayı bırakmanın aslında iyilik halini arttırdığı bulunmuştur (gülleri koklama deneyi eklerde verilmiştir).

Öğrenmeyi sürdür: Beyni çalıştırmak ve öğrenmeye kendini zorlamak ile iyilik halimizi arttırabiliriz. Ver: insanlar birbirine bir şeyler ve ya zamanlarını verdiklerinde iyilik halleri artmaktadır.

2.2.2. Öznel İyi Oluşun Beş Ana Unsuru

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki öznel iyi oluşun beş ana unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar;

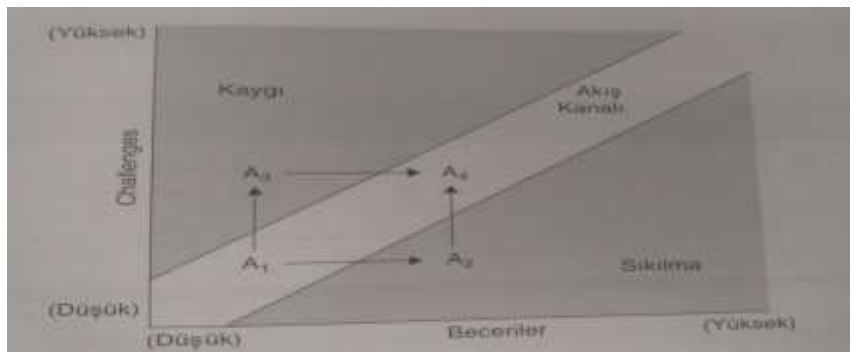
Kariyer iyilik hali: Bu durum bize gün içinde zamanımızın çoğunu nereye harcadığımızı gösterir. Sosyal iyilik hali: ilişkilerimizi ve aşk deneyimlerimizi temsil eden haldir. Finansal iyilik hali: finansal durumumuzu ne kadar iyi yönettiğimizi temsil eder. Fiziksel iyilik hali: sağlıklı olma ve enerjiye sahip olma becerimizi temsil eder. Toplumsal iyilik hali: bizim topluluktaki rolümüzü ve katılımımızı temsil eder.

2.3. Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, iyi oluşun arkasında insanın potansiyellerinin gerçekleştirilmesinin yattığını savunur. Psikolojik iyi oluş, gerçek mutluluğun, erdemin ifade edilmesi ile ve yapmaya değer şeyleri yapmakla bulunacağını amaçlar. Bu nedenle insanın potansiyelini gerçekleştirilmesi, nihai bir amaçtır. Bireyler bu nedenle sağduyu ve öz disiplin aracılığı ile mutluluğu bulmak ve aramak zorundadır. Psikolojik iyi oluşun altı boyutu vardır. Bunlar; kendini kabul, kişisel büyüme, yaşam amacı, diğerleri ile olumlu ilişkiler, çevresel hakimiyet ve özerkliliktir.

2.3.1. Akış Kuramı ve Özellikleri

Akış kuramı, Mihalyi Csikszentmihalyi tarafından oluşturulmuştur. Bu kuram oluşturulurken özellikle büyüleyici sanatçılardan ve onların yoğun konsantrasyonlarından etkilenmiştir. Özellikle ressamların resim yaparken ödülünün resim olduğu düşünüldüğünde (içsel motivasyon), nasıl olup da bu kadar zamanın nasıl geçtiğini anlamayacak şekilde kendilerini kaptırdıklarını araştırmıştır. Akış: fiziksel veya bilişsel bir aktivitenin içinde saniyesi saniyesine yoğun bir şekilde yer almaktır. Dikkat tamamen gerçekleştirilen göreve verilmiştir ve kişi kapasitesini tam olarak ortaya koymaktadır. Akış insanların psişik entropi hissetmeleri gibi bilinç ve fiziksel enerji ile doğrudan ilişkilidir. Buna göre akış sayesinde olumsuz düşünceler çıkarılıp, olumlu düşüncelerin artırılmış olur.

Şekil-2: Akış Kuramı (Csikszentmihalyi, 1990)

2.3.1.2. Akış İçin Gerekli Koşullar

Yaptığımız bir işte ya da çalışmada akış olabilmesi için geri bildirimlerin olması gerekir. Eğer geri bildirim duygusu olmazsa karmaşa ve bilinç birbirinin içine girer. Aktivitenin

zorluk düzeyi ile beceri arasında dengenin olması gerekir. şekil-2 de gösterildiği gibi akış kanalındaki pozisyonumuzu devam ettirebilmek için, aktivitenin zorluk düzeyi ile becerilerimizin düzeyleri arasında hassas bir dengeye sahip olmak zorundayız. Eğer zorluk düzeyi, yetenek düzeyimizin çok üstünde ise, bu durum kaygının ortaya çıkmasına neden olur. Eğer düşük düzeyde ise, bu durumda sıkılma ortaya çıkar. Eğer kişide beceri yoksa ve güçlük düzeyi olan bir aktivite ile meşgul değilse bu durumda birey duygusuzluk yaşar. Bu duruma örnek vermek istersek televizyon izlemek gibi. Eylem ve farkındalık birleşmesi olan konsantrasyon: aktivite, bireyin bütün bilinçlilik hali ile bütünleşmiş olmak zorundadır. Bütün dikkat aktiviteye verildiği için başka şeylere bilinçli bir şekilde yaklaşma söz konusu olamaz. Ayrıca kişi kendilik duygusunu ve aktiviteyi tamamlayan birey olma duygusunu kaybetmektedir. Kendisinin ve bilinçlilik halinin farkında olacak bir zaman yoktur. Dikkat eldeki işe ve işle ilgili uyarana verilmiştir. Aktivitenin dışında kalan her şey bireyin ilgisinin dışındadır. Kontrol duygusu: kontrol duygusu bireyin aktiviteye yetenekli olmasından ve kendisini aktivite içinde kaybetmesinden kaynaklanır. Zamanla ne yaptığımız hakkında kontrol duygusunu kazanırız. Bu aynı zamanda aktivitenin zorluk düzeyi ile yeteneğimiz arasındaki ağı anlamamız anlamına gelir. Eğer yetenek düzeyimiz ,aktivitenin zorluk düzeyine uygunsa, bu durumda daha iyi bir kontrol duygusu hissederiz. Zamanın dönüşümü: bu öge zamanın akıp geçtiğini gösteren eşsiz bir deneyimdir. Aktivite ile saatlerce uğraşılmasına rağmen, sanki çok kısa sürmüş gibi algılanır. Gerçek zamanla ilgili algıda bir bozulma olur. Akış deneyimini kolaylaştıran en önemli etmenlerden birisi kişinin kişiliğidir.

2.3.1.3. Akış Deneyimi ve Aktivite Türleri

Yapılan araştırmalarda Amerika da yaşayan insanların % 10-15 i hiçbir zaman akış yaşamadıklarını belirtirken, % 10-35 i her gün akış deneyimi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalarda her kişinin belli zaman ve yoğunlukta akış yaşayabileceğini belirtmektedir. Yapılan araştırmalarda ergenlerin, yalnız olanlara karşılık arkadaşları ile beraberken daha fazla akış yaşadığını göstermiştir. Akışa neden olan aktiviteler; spor yapmak, dans etmek, yaratıcı sanatlarla uğraşmak, cinsel ilişkide bulunmak, toplumsallaşmak, ders çalışmak, müzik dinlemek, kitap okumak, işte çalışmak vb.. şeklindedir. Akışı engelleyen aktiviteler ise içinde apati (duygusuzluk) barındıran ev işi yapmak, televizyon izlemek ve boşlukta bulunmaktır.

2.3.2. Öz Belirleyicilik Kuramı

Öz belirleyicilik kuramı Maslov'un ihtiyaçlar hiyerarşisi gibi üç önemli ihtiyacın yaşama uyum sağlayıcı yanı olduğunu belirtir. Bunlar;

Özerklik: Bireyin kendi seçimi ile kendisini düzenlemesi demektir. Özerklik aynı zamanda baskılara ve kontrole karşı koyma eğilimidir. Özerklik bireyin dışsal taleplere yanıt vermesinden ziyade, yaşama uyum sağlamak amacıyla kendi ihtiyaçları doğrultusunda davranışlarını düzenlemesidir. Seçim ve bireyin benliğine uygun şekilde özgür olarak davranışlar sergilemesi, özgür bir şekilde katılım davranışları sergilemek duygusu anlamına gelir.

Yetkinlik: Ustalaşma ve öğrenmeye yönelik deneyimlere açık olma eğilimi anlamına gelir. Yetkinlik ihtiyacı, yaşamın ilk yıllarındaki kasa dayalı oyunlarda, nesnelerin manipülasyonunda ve etraftaki varlıkların açıklanmasına yönelik davranışlarda gözükür. Yetkinlik öğrenmenin, açıklamanın ve keşfetmenin kendisinden haz alma eğilimidir. Bu ihtiyaç, bir derece diğer memelilerde de vardır. Bu nedenle yetkinlik, çevreyi etkileme ve istenen sonuçlara ulaşma isteğidir.

Ait olma: grup üyelerine özen gösterme, grup uyumunu ve karşılıklı korumayı sağlama, ve grup üyeleri ile bağlantılı olma duygusu anlamına gelir. Ait olma ihtiyacı, bağlanma ve

özerklik ihtiyacı ile çatışmalı gibi dursa da birbirleri ile tamamlayıcıdır.

2.4. İyimserlik

İyimserlik eğilimi, genelleştirilmiş sonuç beklentisine ilişkin kişilik özelliğidir. Bu nedenle iyimserler, sonuçların pozitif olacağına ilişkin yüksek düzeyde beklentilere sahiptirler. Öte yandan kötümserler ise, gelecekte olumsuz sonuçlar olacağına odaklanırlar.

İyimserlik, bireylerin her türlü aktivitelerinin altında amaçlar yattığı, insanların kendilerini düzenleyici modellerle bağlantılı olduğunu savunur. İyimserler, amaçlarına ulaşmak için davranışlarını ve hareketlerini düzenlemek zorundadır. İyimserler amaçlarına ulaşırken bir zorlukla karşılaştıklarında, amaçlarına ulaşmak için çabalamaya devam ederler. Kötümserler ise çabalamayı büyük ihtimalle bırakmaktadırlar.

İyimserliğin iki ana ögesi vardır. Bunlar beklenti ve güvendir. Beklenti kavramı, her davranışın altında kişinin amaçlarına ve değerlerine ulaşma isteği olduğuna yönelik varsayımı bulunan ve bir motivasyon kuramı olan beklenti- değer kuramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle amaçlara ulaşmak için, davranışın bir değer ve harekete geçirici bir motivasyonun olması gerekir. İkinci öge olan güvenin iyimserlik üzerinde yüksek düzeyde etkisi bulunmaktadır. Eğer bireyin güveni fazla ise bu durumda birey, belirlemiş olduğu amacı gerçekleştirmek için daha fazla çabada bulunmaktadır. Eğer güven yerine şüphe daha fazla ise bu durumda katılımı bırakacaktır. İyimserlik ve kötümserlik aslında pek çok yaşam olayında etkili olan güven veya şüphenin bir çeşididir denilebilir.

2.4.1. Yükleme Tarzları

Yükleme tarzı; bireyin geleceğe yönelik bir beklenti oluşturmak için olumlu veya olumsuz olayların nedenlerini açıklama şekilleridir. Yapılan araştırmalarda Olumlu olaylardan çok olumsuz olaylar için yükleme yapmanın daha önemli olduğu ortaya konulmuştur. Kötümserler olumsuz olayları içsel ve sabit değişkenlerle açıklarlar: “bu olaylar benim yüzümden gerçekleşti, bu her zaman gerçekleşir, uzun süre devam edecek, diğer durumları da etkileyecek.” Şeklinde değerlendirmelerde bulunurlar. İyimserler kötü olaylar için değişken, dışsal ve belirli nedenlere bağlayarak açıklamalarda bulunurlar.

Yükleme tarzları iyi ya da kötü şeylerin neden gerçekleştiği ile ilgilenmektedir. Buna karşın iyimserlik gelecekte neyin olası olduğu ile ilgilenir.

2.5. Düşünce Biçimleri

2.5.1. Düşünce Biçim Türleri

Düşünce biçimi(zihniyet) zeka, ana-babalık, iş, ilişkiler, müzikalite ve yaratıcılık gibi temel yetenek ve nitelikleri algılama biçimimizdir. İki tür düşünce biçimi vardır. Bunlar sabit ve gelişen düşünce biçimleridir. Sabit düşünce biçimi yetenek ve niteliklerin değişmez olduğuna inanır. Bu nitelik ve yetenekler ya doğuştan vardır yada yoktur şeklinde çalışır. Bu düşünce biçimine sahip bireyler, başarıya bir birey olarak kendini geliştirme olarak bakmaktan çok, kazanma ve birşeyleri elde etme eğilimi olarak algırlar. Gelişen düşünce yapısına sahip bireyler, insanların deneyimle, çaba harcayarak, sorumluluk alarak gelişebileceklerine inanırlar.

2.5.1. Düşünce Biçimleri Neden Önemlidir?

Araştırmalar insanların zorlu süreçlerle karşı karşıya kaldıklarında, bu kişilerin istedikleri hedeflerine ulaşmalarını sahip oldukları düşünce biçimlerinin engellediğini yada bunlara ulaşmalarını kolaylaştırdığını göstermiştir. Düşünce biçimlerimiz, tersliklere nasıl tepki verdiklerimizi, durumla mücadele etmek için çaba gösterip göstermediklerimizi ve zorlukların üstesinden gelmek için nasıl stratejiler geliştirdiklerimizi gösterir. Sabit düşünce biçimine

sahip bir birey bir terslikte öğrenmeden çok başarı başarısız durumuna odaklanır. Çaba harcamayacağından kendi özgüvenini kaybeder. Önceki başarılarını küçümser. Olayların nedenini kendileri ile ilgili değişmez şeyler olarak görürler. Sabit düşünce biçimine sahip bir birey için “çaba” önemsiz birşeydir. Süreç içinde öğrenmede önemsizdir. Olumsuz durumların kendini geliştirdiğini düşünmez olaya başarı ve başarısızlık olarak bakar. Gelişen düşünce biçimine sahip bireyler ise olumsuz bir durumda çaba göstermekten kaçınmaz. Sürece öğrenme olarak bakar. Olayı kendisi ile değerlendirmez. Olaylara dışsal faktörler olarak baktıklarından özgüven zedelenmesi yaşamazlar.

2.6. Psikosomatik Rahatsızlıklar

Fiziksel semptomları olan kökeninde zihin ve duyguların olduğu rahatsızlıklara denir. Bir psikosomatik rahatsızlık duygusal strese veya zararlı düşünce modellerinden kaynaklanır. Fiziksel semptomlar, kişinin bağışıklık sistemi stres nedeni ile tehlikeye girdiğinde gelişir. Psikosomatik rahatsızlıkların hayal ürünü ya da “ her şeyin kişinin zihninde” olduğu inancı yaygın bir yanılgıdır. Aslında psikosomatik durumların fiziksel belirtileri gerçektir ve hızla tedavi edilmesi gerekir. Stres, anksiyete ve depresyon fiziksel rahatsızlıklara sebep olabilir. Aşırı stres ve depresyon sebebi ile vücudumuzdaki fiziksel sistemlerden biri zayıflamışsa, orada bir rahatsızlığın gelişmesi muhtemeldir. Örneğin fiziksel olarak en zayıf noktamız midemiz is, midemizde bir rahatsızlanmanın olması kaçınılmazdır. Şekil-3 de duygulara bağlı fiziksel rahatsızlıklar gösterilmiştir.

Şekil-3: Duygulara bağlı fiziksel rahatsızlıklar

3. Sonuç ve Tartışma

Matematik öğretiminde kullanılacak özel öğretim yöntemleri tasarlanırken, öğrencilerin duygularına hitap etmesi çok önemlidir. Olumlu Duyguların işin içine katıldığı etkinliklerde, öğrenciler olumlu duyguların genişletme etkisinden dolayı öğrenciler konuyla ilgili alternatif çözümler üretmeye, problemlere farklı açılardan bakmaya çalışacaktır. Ayrıca duyguların inşa etkisi ile diğer konular arasında ilişki kurması sağlanmış olacaktır. Psikologların hem fikir olduğu şey üç olumlu duyguya karşılık bir olumsuz duygunun yaşanmasıdır. Bu sayede

öğrenci zor bir konu yada soru ile karşılaştığında, hiç olumlu duygu geliştirmemiş öğrencilere göre daha az motivasyon sorunu yaşayacaktır.

Olumlu duyguların fazla olduğu etkinliklerde öğrencilerin öznel iyi oluşları ve yaşam doyumları artmış olacaktır. Bu durum gerçekleşmeye başladığında öznel iyi oluşu arttırmanın beş yolu olan; bağlan, aktif ol, dikkate al, öğrenmeyi sürdür ve ver yollarına yönelik ders planları ve ders araçları düzenlenebilir. Öğrencilerin matematik dersinde öznel iyi oluşları arttırıldığında bu sefer, öğrencilerde ders içerisinde akış kuramına göre akış yakalanmış olacaktır. Öğretmen bu süreçte akış kuramının şartlarını hesaba katacak şekilde etkinlikler hazırlayabilir. Öz yeterlilik kuramının üç bileşeni olan özerklik, yetkinlik ve ait olma durumlarının özelliklerini dikkate alarak etkinlikler planladığında öğrencinin öz yeterliliğinde artış yakalamış olacaktır. Bu sürecin sonunda öğrencinin matematik dersi için düzenlediği yükleme stili değişecek aynı zamanda matematiğe karşı düşünce biçiminde de sabit düşünmeye göre, gelişen düşünme biçimini geliştirecektir. Bazı öğrencilerin matematik dersine karşı olumsuz bakış açıları derslerde strese, ödev ve sorumluluk verildiğinde kronik stres yada ders sırasında anksiyete bozukluğuna doğru bir gelişim gösterecektir. Bu da her öğrencide olmasa da bazı öğrencilerde Psikosomatik rahatsızlıklara sebep olacaktır. Bu noktada öğretmen ders planlamasında yada öğretiminde yukarıda belirttiğim şekilde yaparsa bu tarz rahatsızlıkların önüne geçilmiş olacaktır.

4. Kaynakça

Cohn, M. and Fredrickson, B. (2009) Broaden-and-build theory of positive emotions. In S. Lopez (ed.) The Encyclopedia of Positive Psychology (pp. 105-10). Chichester: Blackwell Publishing Ltd.

Veenhoven, R. (1991) Is happiness relative? Social Indicators Research, 24(1): 1-34

Ryff, C. D. and Keyes, C. L. M. (1995) The structure of psychological wellbeing revisited. Journal of Personality and Social Psychology, 69(4) : 719-27.

Peterson, C. (2000) The future of optimism. American Psychologist, 55: 45-55

Janoff-Bulman, R. (1992) Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma. New York: Free Press.

Sheldon, K. ,Abad, N. , Ferguson, Y. et al. (2010) Persistent pursuit of need-satisfying goals leads to increased happiness: A 6-month experimental longitudinal study. Motivation and Emotion, 34(1) : 39-48.

Hefferon, K., Boniwell, I. (2012) Positive Psychology. New York: Mc Graw Hill

Seligman, M. (2008) Positive healthy. Applied Psychology, 57: 3-18

Seligman, M. (2007) The Optimistic Child. New York : Houghton Mifflin.

Aarts, H., and Dijksterhuis, A. (2003). The silence of the library : Enviroment, situational Norm and social Behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 84, 18-28.

Feldman, R.S. (2001). Social Psychology. Third edition. Upper Saddle River, NJ: Prentice

Kağıtçıbaşı Ç., Cemalcılar, Z. (2016). Düünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi

THE ERASMUS PROGRAM: OPPORTUNITIES, PROBABLE CHALLENGES AND SUGGESTIONS IN RESPONSE

Nazlı ALTINTAŞ ¹, Arif SARIÇOBAN ²

¹ Selçuk University, Faculty of Letters, 0000-0003-2533-9994

² Selçuk University, Faculty of Letters, 0000-0002-5966-507X

ABSTRACT

Similar to other areas affected indispensably from internationalization process such as politics, economics and other governmental issues, in the area of education, plans and actions are conducted ardently for this purpose. In this direction, higher education institutions occupy a fundamental position by enhancing the globally required qualified human resources. Therefore, many kinds of actions are taken and variable activities are fulfilled to be more visible and to have a voice internationally. Among these efforts the most well-known pursuance is international mobility of tertiary level students. When it comes to mobility programs, the first program that comes to minds immediately is the Erasmus Program. Sustaining financial support and multifarious benefits to more than 10 million participants so far it has become the flagship program of European Union. In addition to social opportunities provided such as being able to see different people, different places and different cultures, it contributes to boost linguistic and academic competences, and personal development of the participants concomitantly.

Despite students appraise it as a chance to behold and should not be missed, it can also be compelling and frustrating sometimes because of the challenges faced before, during and after mobility. In this study, following a brief history and explanation of the program, it is aimed to elucidate the common difficulties that students encounter by scanning the analysis of conducted studies and make some suggestions to eliminate these probable difficulties. In this way, it is believed to be a reassuring investigation for students in terms of providing solutions for the problems that they will encounter presumably.

Keywords: Erasmus, challenges, suggestions

1. Introduction

Internationalization is the phenomenon that dates back to centuries ago concerning firstly the governmental issues such as politics, economics, trade etc. The repercussion in concept of education has been observed officially since the foundations of the first universities and incessantly become a trend in the last 40 years. Thus, the name *university* hailing from Latin representing a community of local as well as non-local scholars and people signifies the universal knowledge and universally qualified human power (Alemu, 2018). Beginning with the establishment of the first original universities in Bologna and Paris in the middle eleventh century (Altbach & Teichler, 2001), the concept has evolved continuously and different meanings began to be produced. However, it will not be fallacious to assert that universities are intrinsically international institutions (de Wit, 2018). This continuing

philosophy of internationalization that emerged in middle ages, gained acceleration after WWII to recover from the devastation that caused stability in economics and governmental issues. As Knight (2007) expresses, the internationalization of higher education has been evolved from the words; international education, transnational education and borderless education. Thanks to this nomenclature of borderless education which means education cannot have boundaries, internationalization has become an essential element of higher education institutions. This growing and comprehensive trend is an outgrowth and also an occasion of increasing number of tertiary level students over the world. This increase induces the increment in the number of foreign students naturally. According to the figures shared by OECD (2017), the number of long-term foreign students which was 0.8 million in 1970 climbed to 5.3 million in 2017 (OECD, 2019).

The strategical planning of institutions and even structures are channeled by requirement of developing and new world. This indispensable and inescapable process of our age can be actualized by higher education institutions in different ways. In order to be more visible globally and to have a voice, universities focus on academic, professional, social development by providing intercultural, multilingual environments. New partnerships, international projects, building branch campuses or agencies abroad, distance education, foreign lecturers and academic exchange programs are just some of the actions in order to be more internationalized (Yakupoglu, 2014).

Among these implements, the most fruitful and so, preferred action is exchange programs for students. Besides degree mobilities that are long-term programs, for the students who do not have the opportunity to study in a university abroad for years, short-term mobility programs are believed to be unique opportunities, significantly the Erasmus program. Conducted by the authority of European Union, Erasmus is the flagship program with a large amount of financial support for the participants. European Community that could not work on education policies seriously due to economic resuscitation and agricultural policies for survival, could not take education as primary objectives. Let alone producing educational projects, education itself remained a taboo for nearly two decades (Pepin, 2007). However, for the need in common market, qualified human resources should have been supplied. Therefore, new projects on education such as vocational training and education for migrants' children were began to be planned by the Community. Apart from sustaining qualified labor force, creating a European identity and constructing a sense of belonging to a united Europe and forming a unity in diversity were the other fundamental objectives (Fontaine, 2006). Studies began during the first 1970s, were crowned by establishing Erasmus program in 1987 with the mobility of 3244 tertiary level students. Attendance of Turkey to the program occurred in 2002 with a pilot scheme but officially took place in 2004. The process began with 1142 outgoing students increased to 17,902 in 2017. When both study and placement mobility are considered this number heightened to 170.000 in 2019 (Güldü, 2019). Thanks to this high potential, Turkey is thought to be one of the strongest program countries for EU.

2. Erasmus Program

Since 1987, when the Erasmus program was launched, it has been mentioned with many different programs. Although being enforced under the main programs such as Socrates, Lifelong Learning and Erasmus+, the name of the program never changed and it has lost

nothing from its popularity among tertiary education students during the journey from Erasmus to Erasmus+. After being incorporated in Socrates I established in 1994 and evolved to Socrates II in 2000, it was begun to be activated in Lifelong Learning Program in 2007 till 2013. Afterwards, in 2014 Erasmus+ was inaugurated combining all education, training, sports and youth programs under one single umbrella with the symbol of plus (European Commission, 2020). For the coming new period between 2021-2027, Erasmus+ is planned to be in force with the same title and by making some fine-tunings for a better regulation. Without doubt, since being the most known and the most preferred program, it is quite normal to be named as an umbrella program gathering all other activities under itself.

Beginning to the journey with 11 European countries (Belgium, Denmark, Germany, Greece, France, Ireland, Italy, Netherlands, Portugal, Spain and United Kingdom), the Erasmus program offers opportunities to 33 program countries and other eligible partner countries.¹ With increasing number of participants and increasing amount of sustained grant, Erasmus has the lion's share among other programs. By means of this potential, in addition to preliminary objectives such as boosting the EU identity and international dimension in education (Perilli, 2017), to provide education for everyone by integration people with disabilities and less opportunities into the program more, to lessen the bureaucracy and sustaining online tools are other main goals ambitioned in the coming new span (Chircop, 2018). So as to reach more people and people with fewer opportunities, more flexible mobility formats such as short-term mobility and virtual mobility will be promoted by e-learning opportunities. By extending usage of online tools Erasmus+ aims to enhance linguistic support (EC, 2018a). Nevertheless, it is feasible to assert that EU conclusively aims to ensure an education system that fulfils the needs of society by making every effort to enable the best educational chances for the people for Europeanization. So as to procure benefit for students, academic staff and all the other young and adult people from Erasmus program, European Commission ultimately directs propagating multilingualism.

The basic philosophy underlying all these activities is to preserve the diversity in unity. The education policy which encompasses all member states in a generally drawn framework regarding Bologna Process also frees them to implement their own policies according to the socio-economic structures on condition being have to comply with basic criteria (Çakır, 2010) such as generalizing vocational education and forming a common policy, regulating vertical model instead of horizontal model in education, enabling students to learn two foreign languages at least before graduating from high school and sustaining employability (EC, 2018b).

2.1. Erasmus Student Mobility

Erasmus Student Mobility for tertiary level education covers two types of mobilities; mobility for study (SMS) and mobility for placement (SMP). It is the action with the largest number of participants and financial support run by EC. The aim of this action is to improve the qualifications of students with professional development opportunities by expanding the chances to secure required professional and pedagogical skills (Ulusal Ajans, 2020). Since the

¹ For more detailed information about the eligible countries, the link adress of the EC below can be visited.
https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/programme-guide/part-a/who-can-participate/eligible-countries_en

students graduated from higher education institutions should be interculturally competent. They will be working in multicultural companies or co-workers from other cultures. Therefore, by gaining this competence, they are expected to be more comfortable, creative and tolerant in these kinds of spaces.

By means of the last rearrangements during 2014-2020 period, students are able to participate in the Erasmus program more than once. They can study in a higher education institution abroad for 3 to 12 months and work in a factory, business sector etc. or any eligible institutions for 2 to 12 months at each study cycles. The recognition of credits gained by during mobility are guaranteed by Learning Agreements based on European Credit Transfer System since 1989 (Wulz & Rainer, 2015). The guaranteed credits are recognized by home and host institutions and presented in Diploma Supplements.

The warrant of credits relieves students and encourages them for participation. Other motivations of the students can be related to development of personal, professional, academic and linguistic skills (Coleman, 1998; Teichler & Maiworm, 1997) as well as relaxation, leisure and career opportunities (Stone & Patrick, 2013) or just the of having a break. As it is enunciated by the conducted investigations, study exchange experiences enhance students' personal and professional development (Duffy, Farmer, Ravert, & Huittinen, 2003) owing to being exposed to different and variable teaching and learning methods, meliorated problem-solving skills, improved self-confidence and self-efficacy. Being able to communicate with natives and locals in English which is the lingua franca, and through this non-stop immersion, students can improve their linguistic competence either (Maiworm & Teichler, 2002; Kinginger, 2011; Doerr, 2019). Also, a sojourning experience brings prodigious advantages in the job markets in addition to endowment of students with a monthly allowance during the time abroad (Sigalas, 2010).

The program has been applied in such a well-organized way that the number of students participating in Erasmus has reached to 10 million. This still increasing number of students can be both the result and the reason of this assiduous efforts of EC. Investigating the students' general views about the program, it is revealed that Erasmus is seen as an opportunity that should not be missed (Çepni, Aydın, & Kılınç, 2018). However, no matter how minutely it is conducted, studying abroad can be stressful sometimes. For many students, being a sojourner can be source of enchantment as well as a source of frustration. Hence, a program that is so beneficial to the participants and creates many opportunities does not mean that it is impeccable. Being away from home, familiar environment and friends may compel students to adapt in the new surroundings, language and school atmosphere and oblige them to come through many challenges.

2.1.1. Common Challenges That Students Encounter

Despite the enormous financial and social support, the most reported challenges are related to economic problems (Feyen & Krzaklewska, 2013; Wulz & Rainer, 2015; Erdem-Mete, 2017) and finding an appropriate accommodation (Li & Kaye, 1998; Dökü, 2013). Language barrier, academic problems regarding multifarious and different teaching methods, exams in foreign language, high level of academic courses, recognition of courses by Learning Agreements, bureaucratic matters are other challenges that are encountered mostly (Teichler & Maiworm, 1997; Bracht et. al., 2006; Souto-Otero, Huisman, Beerkens, Wit, &

Vujic, 2013; Yücelsin-Taş, 2013). According to some other studies' investigations, other common challenges that students suffer from are homesickness (Wiers-Jenssen, 2003), less interaction with other Erasmus peers (Sigalas, 2010) and culture shock (Keller, 2014).

2.1.2. Suggestions for The Probable Challenges

Erasmus Program is a significant factor for development of students. Notwithstanding invaluable contributions provided to the participants, it is normal to encounter some structural or organizational problems during the process. The problems may be highly subjunctive according to the backgrounds, abilities, characteristics etc. of the students. The above-mentioned challenges are investigated by examinations of some researchers. Based on these mostly experienced problems, there are some solutions to be suggested for students and for the officers.

For instance, in order to overcome financial troubles, all participants can be granted or sustained scholarship either by organizational support grant or by sending institutions' own financial sources. In order to overcome problems about insufficient foreign language level, participants can be supported by free language courses before leaving which are based on speaking activities including especially some daily-speech phrases. Although EC offers Online Linguistic Support (OLS) for all participants, and students are required to have at least B1 level of English before mobility, in order to develop language skills and break the vacillation, both home institutions and host institutions had better pitch in by orientation programs.

As for the bureaucratic matters that are mostly related to late arrivals of documents, regular correspondence with Erasmus coordinators will be helpful or the new online tools and digital applications the workload is planning to be reduced. In order to eliminate problems in preparation of Learning Agreements and other necessary documents, department coordinators and students can be informed by contact meetings. The problems about Learning Agreement can occur mostly before and after mobility. The main reason of *before mobility* problems may derive from insufficient number of English courses sustained by host institution or matching the courses with the ones presented at host institution. In this context, students may study different but equally valuable courses or leave mandatory courses for at home and study elective courses abroad. Within this context, being strict about choosing the courses with the same content just redoubles the problems. The problems about *after mobility* are mostly related to recognition of courses. However, each part of the mobility; home institution, host institution and the participant are obliged to recognize the courses documented and signed in Learning Agreements.

The main problem of finding a suitable residence or a flat to stay can even dissuade students especially the females. While some institutions sustain houses or dormitories for their incoming students, some of the institutions do not give accommodation service. In this circumstances, the proposed housing services must be evaluated or assistance from ESN can work to obviate this accommodation problems.

To overcome other personal problems such as feeling homesick, culture shock and communication with peers, students had better be well-prepared before leaving. They can be advised to learn the basics of host country's native language, do some research on the internet about the school, city, country, transportation, food etc., talking to students who visited that

country and school are some good ideas to be ready beforehand. Leaving the comfy houses and being in unfamiliar ethos frighten most of the students. However, being aware of yourself and believing that it is a natural process and giving some time to get used to the atmosphere facilitate the acculturation process. Hence, when these recommendations are considered, the number of students returning back to their homes before scheduled time decreases.

It should not be forgotten that although it is a difficult process, students gain unique experiences, discover and develop themselves thanks to Erasmus. With a little patience, they will collect lifelong memories and return to their homes as more experienced and confident individuals. Hence, the limited and invaluable time in abroad can be an unforgettable memory instead of an agony.

3. Conclusion

The Erasmus Program which began in 1987 as an exchange program for tertiary level of students has flourished and evolved into Erasmus+ Program since the last 34 years. Ever since its foundation, the number of participants increased from 3244 to 10 million students. Moreover, in the next seven-year provision, the number is expected to be just 12 million. By virtue of the incomparable opportunities and benefits, it has been assumed as the flagship program and involved all the other activities conducted by EU in itself with the symbol of a plus.

No matter how fruitful and reassuring is the program and how beneficial in terms of personal, professional, academic and linguistic developments that are certified with the findings of conducted researches, it can be frustrating and tiring sometimes for many students. The challenges that students encounter before-during and after the mobility may differ but all participants may go through challenging processes. In this study, common challenges that are experienced by students and observed by coordinators are examined by investigation previous studies. Afterwards, possible original solutions are produced in this respect. By means of this, participants to be can make use of the analyses in order to avoid possible difficulties or overcome challenges by the provided suggestions.

References

- Alemu, S. K. (2018). The Meaning, Idea and History of University / Higher Education in Africa: A Brief Literature Review. *Forum for International Research in Education*, 4(3), 210-227.
- Altbach, P. G., & Teichler, U. (2001). Internationalization and Exchanges in a Globalized University. *Journal of Studies in International Education*, 5(1), 5-25.
- de Wit, H. (2018). Internationalization of Higher Education, Historical Perspective. In J. C. Shin & P. Teixeira (Ed.), *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions* (pp. 1-4). Netherlands: Springer.
- Çakır, E. (2010). *AB'nin Eğitim Politikası ve Tam Üyelik Müzakerelerinde Türkiye'nin Uyum* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Bracht, O., Engel, C., Janson, K., Over, A., Scholm, H., & Teichler, U. (2006). *The Professional Value of Erasmus Mobility*. Kassel: International Center for Higher Education Research.

- European Commission. (2018a). *Erasmus Annual Report 2018*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from file:///C:/Users/HP/Downloads/NCAR19001ENN.en.pdf
- European Commission. (2018b). *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation*. Luxemburg: Publication Office of the European Union. Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf
- European Commission. (2020). From Erasmus to Erasmus+: A Story of 30 Years. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_17_83
- Chircop D. (2018). Erasmus 2021-2027 The Union Program for Education, Training, Youth and Sport [PDF file]. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628313/EPRS_BRI\(2018\)628313_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628313/EPRS_BRI(2018)628313_EN.pdf)
- Coleman, J. A. (1998). Language Learning and Study Abroad: The European Perspective. *The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 4(2), 167-203.
- Çepni, O., Aydın, F., & Kılınç, A. Ç. (2018). Erasmus Programına Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(3), 436-450.
- Doerr, N. M. (2019). *Transforming Study Abroad*. New York: Berghahn Books.
- Dökü, M. K. (2013). The Problems of Erasmus Students Studying at Akdeniz University. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 70, 567-573.
- Duffy, M. E., Farmer, S., Ravert, P., & Huittinen, L. (2003). Institutional issues in the implementation of an international student exchange program. *Journal of Nursing Education*, 42(9), 399-405.
- Erdem-Mete, D. (2017). Turkish Students' Erasmus Experiences: Challenges of Facing the Unknown. *SEFAD*, (37), 141-152.
- Feyen, B. & Krzaklewska, E. (2013). The Erasmus Program and the Generation ERASMUS- A Short Overview. In B. Feyen & E. Krzaklewska (Ed.), *Erasmus Phenomenon- Symbol of a New European Generation?* (pp.9-21). Germany: Peter Lang International Academic Publishers.
- Fontaine, P. (2006). *Europe in 12 Lessons*. Belgium: European Commission.
- Güldü, H. (2019, December). KA 103 Hareketlilik Yıl Sonu Toplantısı [PowerPoint Sunusu]. *Yükseköğretim KA103 Projeleri Yıl Sonu Değerlendirme Toplantısı*. Retrieved May 20, 2020, from <http://ua.gov.tr/docs/default-source/erasmus-etkinlik/sunum-1-.pdf?sfvrsn=0>
- Hadis, B. F. (2005). Why Are They Better Students When They Come Back? Determinants of Academic Focusing Gains in the Study Abroad Experience. *The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 11(1), 57-70.
- Keller, M. (2014). *Culture Shock – How to Deal with the Challenges of Studying Abroad A Guide for Outgoing Exchange Students*. ETH Zurich: Student Exchange Office.
- Kinginger, C. (2011). Enhancing Language Learning in Study Abroad. *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 58-73.
- Knight, J. (2007). Internationalization: Concepts, Complexities and Challenges. In J. J. Forest, P. G. Altbach (Ed.), *International Handbook of Higher Education* (pp. 207-229). Dordrecht: Springer.

- Li, R. Y., & Kaye, M. (1998). Understanding Overseas Students' Concerns and Problems. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 20(1), 41-50.
- Maiworm, F., & Teichler, U. (2002). The Policies of Higher Education Institutions. In U. Teichler (Ed.), *Erasmus in the Socrates Program – Findings of an Evaluation Study* (pp. 57-82). Bonn: Lemmens.
- Mızıkacı, F., & Arslan, Z. U. (2019). A European Perspective in Academic Mobility: A Case of Erasmus Program. *Journal of International Studies*, 9(2), 705-726.
- OECD (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Pepin, L. (2007). The History of EU Cooperation in the Field of Education and Training: How Lifelong Became a Strategic Objective. *European Journal of Education*, 42(1), 121-132.
- Perilli, A. (2017). *Erasmus student or EU ambassador? People-to-people contact in the European Neighbourhood policy: the cases of Georgia, Ukraine and Tunisia* (Unpublished master's thesis). College of Europe, Bruges.
- Sigalas, E. (2010). The Role of Personal Benefits in Public Support for the EU: Learning from the Erasmus Students. *West European Politics*, 33(6), 1341-1361.
- Souto-Otero, M., Huisman, J., Beerkens, M., & de Wit, H. (2013). Barriers to International Student Mobility Evidence from the Erasmus Program. *Educational Researcher*, 42(2), 70-77.
- Stone, M. J., & Petrick, J. F. (2013). The educational benefits of travel experiences: A literature review. *Journal of Travel Research*, 52(6), 731-744.
- Teichler, U., & Maiworm, F. (1997). *The Erasmus Experience: Major Findings of the ERASMUS Evaluation Research Project*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Ulusal Ajans (2020). *Erasmus+ ve ESC Fırsatları*. Retrieved May 5, 2020, from <https://www.ua.gov.tr/>
- Wiers-Jenssen, J. (2003). Norwegian students abroad: experience of students from a linguistically and geographically peripheral European country. *Studies in Higher Education*, 28(4), 391-411.
- Wulz, J., & Rainer, F. (2015). Challenges of Student Mobility in a Cosmopolitan Europe. In A. Curaj, M. Liviu, P. Remus, J. Salmi & P. Scott (Ed.), *The European Higher Education Area* (pp. 43-58). London: Springer International Publishing.
- Yakupoğlu, M. (2014). *Türkiye'nin Yükseköğretim Uluslararasılaşma Stratejisi, Avustralya İle Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Ankara.
- Yücelsin-Taş, Y. T. (2013). Erasmus Programında Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(10), 763-770.

ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİLERİNİN TEMEL EĞİTİM SÜRECİNDE FORMAL YAKLAŞIMA ELEŞTİREL BAKIŞ

Dr. Hüseyin AŞKIN¹, Dr. Kahan İNAL², Doç.Dr. Hakan İNANKUL³

ÖZET

Gerek Emniyet Teşkilatı mensuplarının ve askeri statülü kolluk görevlilerinin gerek ise özel güvenlik görevlilerinin (ÖGG) vermiş olduğu güvenlik hizmetinin genel adı polisliktir. Polislik hizmetini gerektirdiği gibi sunabilmek için bu işi yapan farklı kurum ve kuruluş çalışanlarının bazı fizyolojik, psikolojik ve akademik yeterliliklere sahip olması beklenir. Bu yeterliliklere sahip olması gereken ÖGG adaylarının mesleğin gerektirdiği becerileri kazanabilmesi için meslek öncesi doğru planlanmış bir temel eğitimden geçmeleri önemli ve zorunludur.

Polislik hizmeti sunan bu farklı güvenlik birimleri çalışanlarının benzer yeterliliklere sahip olması ve benzer bir meslek öncesi temel eğitimden geçmesi beklenir. Fakat kendi sorumluluk alanlarında polislik hizmeti sunan ÖGG'lerin yetişkin birer öğrenen olarak meslek öncesi temel eğitimi genel kolluk çalışanları ile karşılaştırıldığında oldukça yetersiz ve sorunludur. Bu durum ÖGG'lerin ülkenin iç güvenlik toplam kalitesine daha etkin ve verimli katkı sağlamasının önünde önemli bir engeldir. ÖGG'lerin meslek öncesi aldıkları 100 saatlik formal eğitim (*üniversitelerin özel güvenlik ve koruma programlarından mezun olanlar hariç*) yeterli değildir. ÖGG'ler mesleğe yönelik bilmeleri gereken hukuki, yönetsel ve teknik bilgi ve becerilerin önemli bir kısmını işlerini yaparken nonformal ve informal eğitim yoluyla öğrenmeye çalışmaktadır. Bu öğrenme şekli planlı olmayan, yanlış bilgileri de içinde barındırma potansiyeli bulunan bir yöntemdir. Yakalama, arama, durdurma gerektiğinde zor kullanma gibi insanların yaşamlarını, hak ve hürriyetlerini doğrudan ilgilendiren bir mesleği icra eden ÖGG'ler için informal öğrenme yöntemi sonrasında elde edilen yetilerin ve yanlış bilgilerin telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurma potansiyeli bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı yetişkin birer öğrenen olan ÖGG'lerin temel eğitiminde (formal eğitim) ve meslek içi eğitimindeki sorunları irdelemek ve bu sorunların giderilebilmesi için yapılması gereken hukuki ve yönetsel düzenlemeleri kısaca ortaya koyabilmektir. Bu amaca ulaşabilmek için çalışmada yöntem olarak yazında literatür çalışması yapılmıştır. Çalışmada yazılı kaynaklardan veri elde etme yöntemi kullanılırken, araştırma probleminin özgeçmişine ve mevcut durumuna dair bilgiler toplanarak problemin durumunun açığa kavuşturulmasına ve çerçevesinin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırmayla ilgili kaynak araştırmasında öncelikle kitap, makale, kanun, tüzük, yönetmelik, arşiv belgelerine başvurulmuştur. Araştırmayı daha güvenli bir şekilde yürütebilmek için, kullanmaya karar verilen veri grubu, makale, tez vb. başka yazılı kaynaklardan doğrulanmıştır. Bunun yanında araştırmacıların uzun yıllardır genel kolluk olarak sahada bizzat bulunmaları neticesinde kazandıkları tecrübe de bu çalışmada önemli bir yer tutmuştur. Çalışmada ÖGG'lerin sertifikasyonu için zorunlu olan ve formal eğitim sonucu elde edinilen kazanımlar kadar nonformal ve informal öğrenmelerin ve kazanımların da önemli ve değerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın; ortaya koyduğu önerileri itibarıyla muhtemel hukuksal düzenlemelerin düşünsel arka planını oluşturabilme, literatüre katkı sağlama, güvenlik politikaları üzerinde çalışanları etkileme ve sahaya katkı sağlama potansiyelinden söz etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Genel Kolluk, Özel Güvenlik Görevlisi, Yetişkin Eğitimi, Formal Eğitim.

¹ Emniyet Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0003-1314-4479

² Emniyet Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0002-5249-874X

³ Emniyet Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0002-0837-8572

A CRITICAL OUTLOOK ON THE FORMAL APPROACH IN THE BASIC TRAINING PROCESS OF PRIVATE SECURITY OFFICERS

ABSTRACT

The general name of the security service provided by the members of the Police Organization, law enforcement officers with military status and private security officers (PSO) is policing. In order to provide the police service properly, it is expected that the employees of different institutions and organizations who do this work have some physiological, psychological and academic competences. It is important and compulsory for the PSO candidates who need to have these qualifications to undergo a well-planned basic education before the profession to gain the skills required by the profession.

Employees of these different security units that provide policing are expected to have similar qualifications and undergo similar pre-vocational training. However, the pre-vocational basic training of PSOs, who provide policing in their areas of responsibility, as adult learners is quite insufficient and problematic compared to that of general law enforcement employees. This situation is an important obstacle for PSSs to contribute more effectively and efficiently to the total quality of internal security of the country.

100-hour formal education that PSOs received before profession (except those who graduated from private security and protection programs of universities) is not sufficient. PSOs try to learn a significant part of the legal, managerial and technical knowledge and skills they need to know about the profession through non-formal and informal education while doing their job. This learning method is unplanned and has the potential to contain false information. For PSOs, who perform a profession that directly concerns people's lives, rights and freedoms, such as catching, searching, and using force when necessary, the skills and misinformation obtained after the informal learning method have the potential to cause irreparable results.

The aim of the study is to examine the problems in basic education (formal education) and in-service training of PSOs, who are adult learners, and to briefly reveal the legal and administrative regulations that must be made to solve these problems. In order to achieve this aim, a literature study was conducted in the literature as a method in the study. While using the method of obtaining data from written sources in the study, it was tried to clarify the situation of the problem and determine its framework by collecting information about the background and current situation of the research problem. Firstly, books, articles, laws, regulations, regulations and archive documents were consulted for the research related to the research. In order to carry out the research more safely, the data group decided to use, article, thesis, etc. It has been verified from other written sources. In addition, the experience that researchers gained as a result of being in the field as a general law enforcement for many years has an important place in this study.

In the study, it was concluded that non-formal and informal learning and acquisitions are important and valuable as well as the acquisitions obtained as a result of formal education, which are mandatory for the certification of PSOs. Thanks to this study; It is possible to talk about the potential of creating the intellectual background of possible legal regulations, contributing to the literature, influencing employees on security policies, and contributing to the field.

Keywords: General Law Enforcement, Private Security Officer, Adult Education, Formal Education.

1. GİRİŞ

Kamu güvenliğinin sağlanması ve bu hizmetin kesintisiz olarak yürütülmesi alanında görev yapan tüm özel güvenlik görevlilerinin çalışma alanlarında yeterliliğin sağlanması için gerekli eğitimden geçirilmesi gereksinimi bulunmaktadır. Yetişkin bireylere yönelik bu eğitim temel olarak mesleki eğitim olarak görülmektedir. Yetişkin bireyin kendisinden beklenen gelişim ödevlerinden bir iş bulma, gelir elde etme gibi mesleki gelişim ödevlerini gereğini yerine getirebilmesi için tüm sektörlerde olduğu gibi özel güvenlik alanında da görevin gerektirdiği yeterliliklere ulaştırılması gereklidir. Bir kamu görevi olan güvenliğin sağlanması devletin sorumluluğudur. Devlet bu sorumluluğu görev alanının geniş olması nedeniyle büyük oranda genel kolluk marifetiyle yerine getirmekte iken belirli alanlarda güvenlik hizmetinin özel güvenlik kuruluşlarıyla yürütülmesine de imkân tanımaktadır. Her yönüyle bir kamu hizmeti olan güvenliğin sağlanmasında önemli paya sahip özel güvenlik alanında çalışacakların nitelikleri de kanun ve diğer düzenlemeler çerçevesinde devletin sorumluluğundadır. Kamusal alanda güvenlik hizmeti sunan özel teşkilatlarda görev yapacak personelin eğitim göreceği kurumlardan sürece kadar her alan hukuki olarak bağlayıcı şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile yürürlüğe giren standartlar arasında hizmet kalitesinin sağlanabilmesi için gerekli olan mesleki yeterlilikler de yer almaktadır.

Günümüzde bireylerin yaşamlarının vazgeçilmezi olan eğitim, her alanda olduğu gibi profesyonel olarak çalışılan alanda verilen hizmetin kalitesini de etkilemektedir. Mesleki eğitimler de bireylerin profesyonel olarak uğraştıkları işle ilgili alanlarda uzmanlaşmasını hedeflemektedir. Güvenlik gibi toplumsal yaşamın vazgeçilmez ve temel bir ihtiyacını karşılamak amacıyla yürütülen güvenlik eğitimleri kapsamında özel güvenlik eğitimleri bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada kamu güvenliğinin sağlanmasında görev yapan ÖGG'lerin mesleki yaşamlarıyla ilgili 8'i doktora, 63'ü yüksek lisans olmak üzere toplam 71 lisansüstü çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar arasında 5 yüksek lisans çalışmasının özel güvenlik görevlilerinin eğitsel süreçleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Yine alanda yapılan akademik çalışmalar çerçevesinde sınırlı sayıda makalede ÖGG'lerin eğitim sürecinin ele alındığı ve bu çalışmaların eğitim sürecinin sadece bir alanını kapsadığı görülmüştür.

2. YETİŞKİN EĞİTİMİ VE FORMAL-NONFORMAL-İNFORMAL ÖĞRENME

Eğitim, bireylerin beceri, bilgi, değer ve tutum kazandıkları doğumla başlayıp ölüme kadar devam eden bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu öğrenme sürecinin bireylerde gözle görülür davranış değişikliklerine yol açacak olması değerlidir (Erden, 2008:13). Sosyal bilim alanı olarak eğitim, insana belirli bilgi, beceri ve değerlerin öğretilmesini ve öğrenilmesini konu edinir. Kısaca eğitim, hem insanın etkilendiği süreci, hem de bu sürecin sonucunda gerçekleşen bir kazanım olarak görülebilir (Şişman, 2006:4-6). Eğitim, insanın psikolojik, biyolojik ve sosyokültürel yönleriyle kendisini tanımasını, birey olarak haklarını, vatandaş ve çalışan olarak sorumluluklarını öğrenmesini ve gelecek yaşamını daha sağlıklı, daha mutlu ve başarılı olarak yaşamasına imkân sağlayacak davranışlarla donatılmasını amaçlamaktadır (Bilgen, 1994:25).

Kavramsal olarak eğitim bağlamında değerlendirildiğinde “yetişkin”, toplumlar arasında farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak yaşı 17-21'in üzerinde olan ve zorunlu öğrenimin üzerine bir eğitim kurumuna tam zamanlı öğrenci olarak devam etmeyen kimse olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2018:41). Yetişkin eğitimi ise “*kendi hayatını yönetme sorumluluğunu üstlenmiş veya üstlenmeye hazır insanların, hayatlarının her döneminde eğitim ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân veren eğitim*” (Miser,1999:4) olarak tanımlanmıştır. İrlanda Hükümeti tarafından 2020 yılında yayınlanan *Yaşam için Öğrenme* (Yetişkin Eğitimi Üzerine) kitabında yetişkin eğitimi, “ilk (zorunlu) eğitim veya öğretimi

tamamlandıktan sonra öğrenmeye geri dönen yetişkinler tarafından gerçekleştirilen sistematik öğrenme" olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle yetişkin eğitimi, hem formal hem de informal olarak yürütülen yetişkinler için ileri eğitim, sürekli eğitim ve öğretim, toplum eğitimi ve diğer sistematik planlı öğrenmenin tüm yönlerini içermektedir (Government of Ireland, 2020:12).

Bugün dünyada, hem ülkeler arasında ve hem de yerel seviyede eğitim imkânlarına erişim ve eğitime bağlı istihdam alanları sorunlu alanlar olarak görülmektedir. Bu eşitsizliklerin önemli sonuçlarından biri, bireylerce *nonformal* ve *informal* öğrenme ortamlarında edinilen bilgi ve becerilere bağlı insan potansiyelinin, yeteneklerin ve insan kaynaklarının büyük ölçüde yetersiz kullanılmasıdır. Daha da önemlisi, *formal* eğitim ve öğretim sistemlerinin, sürekli değişen dünyada tüm bireysel ve sosyal ihtiyaç ve taleplere karşılık vermekte giderek daha fazla zorlanmasıdır. Çok çeşitli öğrenme türleri mevcuttur ve hangi yolla olursa olsun kazanılan yeterlilikler, her bireyin işgücü piyasasındaki, eğitim sistemindeki performansı için gerekli ve önemlidir (Singh, 2015:8). Nonformal ve informal öğrenme çıktılarının işgücü piyasası üzerinde potansiyel değeri vardır ve bu öğrenim çıktılarının tanınmasına gösterilen ilginin teknik ve politik birçok gerekçesi mevcuttur (OECD, 2010:15).

Formal eğitim, okullarda ve kurumların bünyesinde belirlenmiş bir programa göre yine belirli bir amaca ulaşmak üzere planlanmış, yeri, içeriği ve yeterlilik kriterleri belli olan eğitim anlayışıdır. Eğitim kurumlarında gerçekleşmekte olan bu eğitim türünde süreç, kontrollü bir şekilde eğiticiler tarafından planlanmakta ve yürütülmektedir (Sağlam, 2014:7). *Formal* yetişkin eğitimi diploma, sertifika, derece vb. sonuçlar doğuran ve profesyonel eğitimcilerce yürütülmekte olan yetişkin eğitimi programlarını kapsar (Connolly, 2008:4,5). Okulların dışarısında ihtiyaç duyulan alanlarda yetişkin bireyleri bir mesleğe hazırlamak, mevcut mesleki kapasitelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, gelişmeleri ve yenilikleri öğretmek amacıyla yürütülen öğretim faaliyetleri ile halk eğitim merkezlerinde açılan kurslar birer formal eğitim örneğidir (Aküzüm, 2013:4).

Nonformal yetişkin eğitimi, formal yetişkin eğitiminde var olan diploma, sertifika ve kalifikasyonları bulundurmeyen yetişkin eğitimi kapsar. Nonformal eğitimdeki kurslar resim ve yaratıcı yazırlık gibi serbest zaman kurslarını içerir (Connolly, 2008:4,5).

İnformal eğitim, belirlenmiş herhangi bir plan ve programdan bağımsız olarak gerçekleşen eğitimi ifade etmektedir. İnformal eğitim, bireyin günlük yaşamında aile ilişkilerinde, akran gruplarında, takip ettiği veya kendine ulaşan medya içerikleri aracılığıyla, okuma, dinleme gibi yollarla gerçekleşmektedir (Şişman, 2006:7). İnformal öğrenme, bireyin yaşamakta olduğu ortamda herhangi bir hazırlık, plan ve program olmaksızın sistemsiz ve denetimsiz olarak kazandığı davranış değişimleridir (Sağlam, 2014:9). Yetişkinler için *informal* eğitim, bir grup insanın ne yaptıklarını düşünmek ve tartışmak için zaman ayırdıklarında meydana gelir. Bu gruplar sivil toplum kuruluşlarını, çalışma takımlarını ve spor kulüplerini içerir (Connolly, 2008:4,5).

Özellikle gelişmişlikte geri kalmış ülkelerde ve kırsal kesimde yaşayanların formal eğitimden yeterince yararlanamaması veya yoksun kalması yetişkin eğitiminin gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır. Yetişkin bireylerden beklenen roller, sorumlulukları, görevleri ve bireyin kendi beklentileri yaşamının her döneminde farklılaşmaktadır (Kocabatmaz, 2020:4). Gelişme ödevleri olarak tanımlanan bireyin değişen rollere ve umutlara karşılık verme sorumluluğu, mesleki alanda yetişkinlerin çalışma hayatına başlaması, iş yeterliklerinin geliştirilmesi ve gerektiğinde iş ve meslek değiştirmesi vb. noktalarda karşımıza çıkmaktadır (Miser, 1999:22,23).

Üstlendiği önemli kuramsal işlevlerin yanı sıra kapsamı da genişleyen yetişkin eğitimi kaçınılmaz olarak sınıflandırılmıştır (Lowe, 1985:19). Rubenson'a göre, bu sınıflandırma; okuma-yazma ve matematik bilgisini içeren temel yetişkin eğitimi, yüksek eğitim, göçmenlik ve vatandaşlık eğitimi, popüler yetişkin eğitimi, işyeri eğitimi ve kursları, topluluk eğitimi, müzeler, radyo-televizyon ve kütüphaneleri içermektedir (Rubenson, 2011: 6). Hoppers ise yetişkin eğitimini; para-formal eğitim, kişisel gelişim eğitimi, popüler eğitim, özel gruplara hitap eden tamamlayıcı eğitim, sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği okur-yazarlık ve beceri geliştirme eğitimleri, profesyonel ve mesleki eğitim ile ailelere hitap eden erken çocuk bakımı ve eğitimini kapsamaktadır (Hoppers, 2006:23-32)..

Bu sınıflandırmalar ve diğer birçok çalışmanın ortak noktalarından biri de yetişkinlere yönelik işyeri eğitimleri ve mesleki eğitimlerdir. İçişleri Bakanlığı tarafından veya İçişleri Bakanlığınca alanda faaliyet gösterme izni verilen özel eğitim kurumlarınca verilen *özel güvenlik eğitimi*, verilen eğitimin niteliği, ders içerikleri, eğiticiler ve eğitim sonucu yeterliliği değerlendirildiğinde yetişkinlere yönelik bir mesleki eğitim programıdır. Bu programın amacına hizmet edebilmesi, değişen şartlara ve yeniliklere ayak uydurabilmesine; programın öğrenenlerin özelliklerine uygun düzenlenmesine; *formal*, *nonformal* ve *informal* tüm öğrenme süreçlerindeki kazanımların bir bütün halinde değerlendirilmesine bağlıdır.

İrlanda'nın Yetişkin Eğitimi hakkındaki ilk Beyaz Kitabı olan *Yaşam için Öğrenme* kitabına göre *Yetişkin Eğitimi* sektörünün, hızla değişen işgücünün beceri gereksinimlerini karşılamaya büyük bir katkısı bulunmaktadır (Government of Ireland, 2020: 26). Günümüzde güvenlik sektörü de kamusal alanda vazgeçilmez bir ihtiyacın karşılanabilmesi nitelikli insan kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede, özel güvenlik görevlilerinin mesleğe hazırlık süreçlerinin, parçası oldukları kamu güvenliğinin sağlanmasından sorumlu diğer kolluğun eğitiminden bağımsız değerlendirilememelidir.

3. ÖGG'LERİN TEMEL EĞİTİMİNİN YAZILI HUKUKTAKİ YERİ

5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun (ÖGK) amacı, Türkiye'de kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyetteki özel güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemektir (ÖGK, md.1). Bu Kanunun, özel güvenlik izninin verilmesine, özel güvenlik hizmetini yerine getirecek olan kişilerin sertifikasyon ve kuruluşlara ilişkin ruhsat işlemlerine ve denetlenmeye ilişkin hususları kapsadığı görülmektedir (ÖGK, md.2). Özel güvenlik görevlisi olarak çalışabilmek, belirlenmiş bir takım yeterlilikleri taşıdığı için yetkili otorite tarafından tanınmasına ve sertifikasyona bağlıdır. Bu sertifikasyon için özel güvenlik temel eğitiminde teorik ve pratik eğitim ile silah eğitiminden oluşmak üzere yüz yirmi ders saatinden az olmamak üzere eğitim alınması gerekir. Özel güvenlik yenileme eğitimleri ise altmış ders saatinden az olmamak üzere düzenlenmektedir. Kanunda, yükseköğretim kurumlarının güvenlikle ilgili fakülte ve meslek yüksek okulları mezunları ile genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı emeklilerine yönelik istisnai düzenlemeler olmakla birlikte genel işlemler, *eğitiminin niteliği, müfredatı, eğiticilerde ve eğitim merkezlerinde aranacak şartlar ile eğitim sonucu yeterliliğin belirlenmesine ve sınavlarda görevlendirileceklere yapılacak ödemelere ilişkin esas ve usulleri* içeren yönetmelikle düzenlenmektedir (ÖGK, md.14).

Özel güvenlik hizmetlerinde görev yapacaklara yönelik *temel eğitimler*⁴ ile geçerlilik süresi sonucu verilen *yenileme eğitimleri*⁵ İçişleri Bakanlığı tarafından faaliyetine izin verilen özel

⁴ **Temel Eğitim Programı:** Özel Güvenlik Hukuku ve Kişi Hakları (20 saat), Güvenlik Tedbirleri (20 saat), Güvenlik Sistem ve Cihazları (5 saat), Temel İlk Yardım (10 saat), Yangın Güvenliği ve Tabii Felaketlerde Müdahale Tarzı (8 saat), Uyuşturucu Madde Bilgisi (2 saat), Etkili İletişim (12 saat), Kalabalık Yönetimi (10

eğitim kurumlarında gerçekleştirilir (Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik [ÖGY], md.31).

Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik uyarınca silahlı olarak görev yapacak özel güvenlik görevlileri 20 (yirmi) saati silah ve atış eğitimine ait olmaz üzere en az yüz yirmi saat sürecek bir temel eğitime tabi tutulurlar. Ateşli silah taşımayacak özel güvenlik görevlilerinin silah ve atış eğitimi alma zorunluluğu bulunmamaktadır. İlgili mevzuat uyarınca özel güvenlik görevlileri görev yapacakları kuruluşların ve tesislerin özelliğine göre, eğitim kurumunca programlarına ilave edilecek konulardan da sorumlu olacaklardır (ÖGY, md.33). *Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik* uyarınca özel güvenlik görevlileri ve bu alanda çalışan yöneticiler kimlik kartlarının yenilenmesi amacıyla her beş yılda bir 60 (altmış) ders saatinden oluşan yenileme eğitimi alırlar (ÖGY, md.34).

Özel güvenlik temel eğitimini tamamlayanlar merkezi sınav komisyonunca eğitim konularının ağırlığına göre ve konuların tamamını kapsayacak şekilde hazırlanan 100 soru sorudan oluşan birinci kısım ve adayların silah bilgisinin ölçüldüğü 25 sorudan oluşan ikinci kısım olmak üzere çoktan seçmeli yazılı sınava tabi tutulurlar (ÖGY, md.37). Uygulamalı sınav, yazılı sınavlardan hemen sonra yapılır, sınava katılanların atış becerilerinin ölçülmesi amacıyla belirli mesafeden gerçekleştirilen atışların isabet oranları değerlendirmeye alınır (ÖGY, md.38). Sınava katılan adayların başarılı olabilmeleri için almaları gereken en düşük puan 60 (altmış) olarak belirlenmiştir (ÖGY, md.39).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Güvenlik olgusu, elle tutulamayan, gözle görülemeyen ve depolanamayan ancak yokluğunda öneminin farkına varılabilen bir mefhumdur. Bu mefhumun önemini düzensizliğin olmadığı, kargaşanın bulunmadığı, çatışmanın ve sapma davranışların yaşanmadığı bir toplumsal hayatta anlamak mümkün değildir. Böylesine bir toplumsal hayat ise ütöpiktir. Nasıl ki bugün farkına dahi varılmadan teneffüs edilen havaya ve varlığında akıllara dahi gelmeyen suya yarınlar da ihtiyaç duyulacaksa güvenlik mefhumuna da bugünkü kadar gelecekte de en az bugünkü kadar ihtiyaç duyulacaktır.

Sosyolojik bir olgu olan suç insanoğlunun varoluşundan günümüze kadar tüm toplumlarda var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Suçun işlenmediği bir toplum düşünmek hayaldir. Ancak farklı sosyal, ekonomik ve polisiye tedbirler ile suç oranlarını en aza indirmek pekâlâ mümkündür (Yıldırım, 2014:1). Güvenliğin değişken ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Zedner (2015: 33-34) güvenlik olgusuna her zaman ihtiyaç duyulacağı gerçeğini “güvenlik kendini yere, zamana, şartlara göre farklı bir kisve altında sunmaktadır” sözcükleriyle izah etmektedir. Güvenlik kavramı geniş bir kullanım alanına sahiptir. Devletin varoluş nedeni iç ve dış güvenliği sağlamaktır. İç güvenliği hakim kılmak hükümetin dışardan gelecek tehditlere karşı dış güvenliği sağlamak ise devletin görevidir (Montero, 2013: 205).

Günümüzde artık güvenlik fenomeninin tek tedarikçisi devlet değildir. 1980 yılların başından itibaren ortaya çıkan neo-liberal akımlar devletlerin bazı kamusal hizmetlerin sunumunda paradigma değişikliğine gitmesine sebebiyet vermiştir. Devletlerin yeni yönetim paradigması bazı kamusal hizmetlerin -devletin denetiminde ve düzenlemesinde kalmak şartıyla- özel kişi

saat), Kişi Koruma (9 saat), Genel Kollukla İlişkiler (4 saat), Silah Bilgisi ve Atış (20 saat).

⁵ **Yenileme Eğitim Programı:** Özel Güvenlik Hukuku ve Kişi Hakları (10 saat), Güvenlik Tedbirleri (10 saat), Güvenlik Sistem ve Cihazları (3 saat), Temel İlk Yardım (4 saat), Yangın Güvenliği ve Tabii Felaketlerde Müdahale Tarzı (4 saat), Uyuşturucu Madde Bilgisi (1 saat), Etkili İletişim (8 saat), Kalabalık Yönetimi (4 saat), Kişi Koruma (4 saat), Genel Kollukla İlişkiler (2 saat), Silah Bilgisi ve Atış (10 saat).

ve kuruluşlarca da görülebileceği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bahse konu kamusal hizmetlerin başında eğitim, sağlık ve güvenlik gelmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde bu üç temel kamusal hizmetin sunumu hem kamu kurum ve kuruluşları hem de özel teşebbüsler tarafından yapılmaktadır. Bir hekimin hekimlik mesleğini yapabilmesi için tıp fakültesi bir hemşirenin hemşirelik mesleğini yapabilmesi için en az iki yıllık bir hemşirelik meslek yüksekokulu mezunu olması gerekir. Bir öğretmen öğretmenlik mesleğini yerine getirebilmesi için eğitim fakültesi mezunu olmalıdır. Gerek hekim ve hemşirelerin sağlık hizmetini gerek ise öğretmenlerin eğitim hizmetini sadece kamuda değil aynı zamanda özel teşebbüslerde yapabilmesi için yukarıda belirtilen eğitimleri alması ön koşuldur.

Güvenlik hizmeti de devletin eğitim ve sağlık hizmetleri gibi devletin asli görevlerindendir. Güvenlik hizmeti sunabilmek için bir polis memurunun en az ön lisans mezunu olması gerekir. Aynı durum askeri statülü kolluk görevlisi (astsubay) olmak isteyenler için de geçerlidir. Fakat özel güvenlik görevlisi olabilmek için ilköğretim mezunu olmak ve sonrasında yaklaşık üç hafta süren 100 saatlik bir özel güvenlik temel eğitimi almak yeterlidir. Ayrıca polis memuru olabilmek için bazı fizyolojik, psikolojik ve akademik yeterliliklere sahip olmak ve açılan yarışma sınavlarından başarılı olmak gerekir.

ÖGG olmak için hemen hemen hiçbir yeterlilik aranmamaktadır. 60 yaşında, 150 kilo ağırlığında ve ilköğretim mezunu olan bir kişinin ÖGG olarak çalışmasında hukuken bir engel bulunmamaktadır. Özel teşebbüslerde güvenlik hizmeti sunan ÖGG'lerin yaptığı işin mahiyeti de polisliktir. Emniyet, Jandarma ve Sahil Güvenlik Teşkilatlarında genel kolluk hizmetleri adı altında güvenlik hizmeti sunan kamu görevlilerinin yaptığı işin mahiyeti de polisliktir. Güvenlik hizmeti sunan emniyet mensuplarının ve askeri statülü kolluk görevlilerinin mesleğin gerektirdiği bazı yeterliliklere sahip olması ve belli bir mesleki temel eğitimden geçmesi beklenirken kendi görev alanlarında tamamlayıcı mahiyette güvenlik hizmeti sunan ÖGG'lerde genel kolluk görevlileri için gerekli olan meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerden geçmemesi acilen giderilmesi gereken önemli bir problemidir.

Yaklaşık 20 üniversitede “özel güvenlik ve koruma programı” ismi altında ÖGG yetiştiren ön lisans programları bulunmaktadır. Bu programlar meslek öncesi formal eğitim kapsamında değerlendirildiğinde yeterli olduğu düşünülse de kendi içinde bazı sorunları vardır. Bu sorunlar İnankul (2020, s. 5006-5007) tarafından aşağıda olduğu gibi ifade edilmiştir:

“Özel Güvenlik Programlarının bulunduğu üniversitelerin Web sayfalarına bakıldığında her bir üniversitenin kendi derslerini koyduğu/okuttuğu görülmektedir. Özel güvenlik programlarının bulunduğu üniversitelerin Polis Akademisi Başkanlığı, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi ve Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı ile birlikte çalışarak derslerin ve içeriklerinin belirlenmesi gerekir. Her bir üniversitenin özel güvenlik programında müfredatı aynı olan dersler verilmelidir. Ayrıca özel güvenlik programlarında ders veren öğretim üyelerinin ve görevlilerinin güvenlik bilimi alanında çalışmaları olan ve eğer mümkün ise sahadan gelmiş eğitimcilerden oluşması gerekir. Kişiye uygun ders hazırlamak yerine özel güvenlik sektörünün gerçeğine uygun dersler hazırlanmalıdır ve bu dersler uzmanları tarafından verilmelidir”.

ÖGG'lerin mesleğe hazırlık süreçlerini, parçası oldukları kamu güvenliğinin sağlanmasından sorumlu diğer kolluğun eğitimleriyle kıyasladığımızda ÖGG olabilmek için alınan formal eğitim süresinin oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. O halde, ÖGG eğitimi kendileriyle aynı işi yapan genel kolluk görevlilerinden farklı olmamalıdır. Nitekim hem genel kolluğun, hem de ÖGG'lerin kendi görev alanlarında güvenlik hizmeti sundukları bilinmektedir.

ÖGG'ler meslekleriyle ilgili her konuyu formal yöntemlerle öğrenmemektedirler. Bazı olaylar karşısındaki hareket tarzı nonformal ve informal yollarla öğrenilmektedir. Ancak, informal öğrenmeyi formal öğrenmeden veya formal öğrenmeyi informal öğrenmeden üstün tutmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Her ikisinin eğitimdeki yeri farklıdır ve birbirlerinin yerine geçemezler. İnfomal öğrenmenin formal öğrenmeyi desteklediği unutulmamalıdır (Cross, 2007:16). Görevin ifasına yönelik yeterliliklerin kazandırıldığı temel eğitimin sonuçları *formal öğrenmeye*, görev yerinde yeni başlayanlara yönelik oryantasyon sürecinin kazanımları *nonformal öğrenmeye*, görev esnasında temel eğitimlerde verilemeyen bazı olaylara müdahaleyle gerçekleşen öğrenme ise *informal öğrenmeye* örnek teşkil etmektedir. Bu süreçte tüm eğitimlerin ve kazanımların öneminin farkına varılmalı, çok geniş bir yelpazeye sahip olan özel güvenlik sektörünün tüm yeterliliklerinin yönetmelikte belirlenen ders süresi ve içeriğiyle kazanılamayacağı gerçeği kabul edilmelidir.

5. ÖNERİLER

ÖGG'lerin benzer iş yaptıkları ve uygulamalarının hukuki sonuçlarının neredeyse olduğu, güvenlik sektöründeki kamu görevlilerinden başka bir eğitim sürecinden geçiyor olmaları açık ve denetlenebilir bir sistem olan eğitim açısından sorundur. Kamu güvenliğinin sağlanmasından sorumlu kolluğun ihtiyaç duyulan yeterlilik seviyesine ulaştırılmasını hedefleyen eğitim süreçleriyle ÖGG olabilmek için işletilen formal eğitim süreçlerinin daha yüksek standartları amaçlayanda eşitlenmesi gereklidir. O halde, yapılması gereken temel ÖGG eğitiminin içerik, süre, değerlendirme süreçleriyle diğer kolluğun eğitimleri seviyesine çıkarılması için yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesidir.

Bu çerçevede, ÖGG olarak kamuda veya özel teşebbüslerde işe başlayabilmek için 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunu'nda değişikliğe gidilmelidir. Fiziksel ve akademik yeterliliğinin yanında üniversitelerin özel güvenlik ve koruma programından mezun olma zorunluluğu getirilmelidir. Böyle bir düzenleme sonrasında bu programlara talep artacaktır. Özel güvenlik ve koruma programını bünyesinde bulunduran üniversiteler özel güvenlik sektörünün ihtiyacına göre programın kontenjan sayısını yükseltecektir. Özel güvenlik ve koruma programına sahip olmayan üniversiteler ise en kısa sürede bu programı açacaklardır. Böylece özel güvenlik sektöründe daha nitelikli personel istihdam edilecektir. Zaman içerisinde genel kolluk ile ÖGG'lerin meslek öncesi temel eğitim seviyesi aynı seviyeye gelecektir. Bu durum da ülkenin iç güvenlik toplam kalitesine olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Diğer yapılması gereken düzenleme ise özel güvenlik eğitim kurumlarının temel eğitimden çekilerek yenileme eğitimi vermeye devam etmesidir. Özel eğitim kurumları yenileme eğitiminin yanında meslek içi eğitimler ve ÖGG'ler için branşlaşma eğitimi vermelidir. Her bir ÖGG sunduğu güvenlik hizmeti alanıyla ilgili bahse konu eğitim kurumlarından uzmanlık eğitimi almalıdır.

ÖGG'lerin temel ve yenileme eğitimiyle ilgili hukuki düzenlemeler incelendiğinde özel güvenlik görevlik hizmetlerinin tek tip hizmet sunan bir yapıya sahip olduğu algısı oluşmaktadır. Oysa, ÖGG'lerin alışveriş merkezlerinden bankalara, havalimanlarından fuarlara uzanan oldukça geniş görev alanlarında güvenliğini sağladıkları bilinmektedir. Yasal olarak zorunlu olan temel eğitim sürecini başarıyla tamamlayan yetişkin bireylere ÖGG olarak görev yapabilmelerinin ön şartı olan bir güvenlik sertifikası verilmektedir. Bu sertifika yukarıda sayılan tüm görevlerin sertifika sahibince yeterli düzeyde yerine getirileceği anlamını taşımaktadır ki bu durumun gerçekleşmesi fiilen pek mümkün görülmektedir. Temel ÖGG eğitiminin zorunluluk hali saklı kalmak üzere alt uzmanlık alanları olarak değerlendirilecek eğitsel süreçlerin planlanmasıdır. İçeriği kanun koyucu tarafından belirlenecek bu eğitimlerin farklı alanlarda özel güvenlik hizmeti veren kuruluşların

sorumluluğunda yürütülmesinin konunun takibi bakımından daha uygulanabilir olduğu değerlendirilmiştir.

ÖGG'ler görevlerini yerine getirirken pek çok güvenlik cihazı ve ekipman kullanmak durumunda kalmaktadır. Burada sorunlu nokta genel kolluğun kullanımına sunulan ekipmanın ülke genelinde kullanımına ilişkin satın alma ve kullanıcı standartlarının belirlenmiş olmasına ve belirli denetleme prosedürleri ile kontrol edilmesine rağmen, ÖGG'lerin farklı görev yerlerinde görevin ifasına uygun ancak farklı üreticilerden temin edilmiş pek çok markanın cihazını kullanmak zorunda kalmalarıdır. Elbette özel güvenlik firmalarının kullanabileceği ekipmanın yeterliliği sorgulanmamaktadır. Ancak yüzlerce üretici firmadan temin edilen cihazların kullanımında farklılıklar bulunması kaçınılmazdır. Sadece formal eğitimle aşılamayacak olan bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla nonformal ve informal öğrenmelerin de kıymetlendirilmesi gereklidir. Yetişkin bireyin ÖGG olarak bir yerde ilk defa göreve başlaması ya da görev yerinde kullanılan elektronik güvenlik cihazları başta olmak üzere ekipmanın yenilenmesi durumunda personelin bilgilendirilmesi (nonformal) ve bu durumun kaydının tutulması (elektronik veya yazılı) zorunluluğu getirilmelidir. Aylık, üç aylık veya yıllık periyotlarla ÖGG'lerin iş akışıyla ilgili gelişimleri en yakın amiri tarafından izlenmeli ve değerlendirmeye esas teşkil edecek şekilde kaydedilmelidir. Olaylara yaklaşımındaki gelişim informal öğrenme olarak genel mesleki eğitimin önemli bir parçası şeklinde görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Aküzüm, C., “1. Bölüm-Eğitim ve Teknoloji İle İlgili Temel Kavramlar”, Sosyal Bilimler Öğretiminde Eğitim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, (Ed.) Ramazan, Koçoğlu. ve Erol, Koçoğlu. Pegem/Ankara, 2013.
- Bagatella, J. C. M., El Concepto de Seguridad en el Nuevo Paradigma de la Normatividad Mexicana, Región y sociedad, año xxv / no.58., p.203-238., 2013.
- Bilgen, N., *Çağdaş ve Demokratik Eğitim*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1994.
- Connolly, B., *Adult Learning in Groups*, 1st edition, McGraw-Hill - Open University Press, 2008.
- Cross, J., *Informal Learning: Rediscovering the Natural Pathways That Inspire Innovation and Performance*, Pfeiffer, 2007.
- Erden, M., *Eğitim Bilimine Giriş*, Arkadaş/Ankara, 2008.
- Hoppers, W., *Non-formal Education and Basic Education Reform*, UNESCO International Institute for Educational Planning/Paris, 2006.
- İnankul, H., Projesi ve Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma: Ampirik Bir Çalışma, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Sayı:32, Cilt:16, s.4987-5014., 2020.
- Kaya, H.E., Yaşam Boyu Öğrenme ve Küresel Dinamikleri, 1. Basım, Nobel/ Ankara, 2018.
- Kocabatmaz, H., “1. Bölüm-Yetişkin Eğitiminin Tanımı ve Kapsamı”, Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme, (Ed.) Figen, Ereş. Pegem/Ankara, 2020.
- Lowe, J., *Dünya’da Yetişkin Eğitime Toplu Bakış*, (Çev.) Turhan, Oğuzkan, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu/ Ankara: (Eserin orijinali 1982’de yayımlandı), 1985.

- Miser, R., *Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması 2*, Türk Tarih Kurumu Basımevi/Ankara, 1999.
- Rubenson, K., (Ed.) *Adult Learning and Education*, Academic Press – Elsevier/ Oxford, 2011.
- Sağlam, M., “Bölüm 1-Eğitimle İlgili Temel Kavramlar” (Ed.) Aycan, Çiçek, Sağlam. Eğitim Bilimine Giriş, 3.Baskı, Maya/Ankara, 2014.
- Singh, M., *Global Perspectives on Recognising Non-formal and Informal Learning*, Springer, 2015.
- Şişman, M., *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem/Ankara, 2006.
- Yıldırım, A., Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16 (Özel Sayı I), s.1-7, 2014.
- Zedner, L., *Güvenlik*, Çeviren: Defne Orhun, Acar Basım ve C.S. T.A.Ş./İstanbul, 2015.
- Government of Ireland (2020). Learning for Life: White Paper on Adult Education (July, 2000), https://www.education.ie/en/publications/policy-reports/fe_aduled_wp.pdf. (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- OECD (2010). Patrick, Werquin. Recognising Non-formal and Informal Learning: Outcomes, Policies and Practices, OECD. http://www.eucen.eu/sites/default/files/OECD_RNFIFL2010_Werquin.pdf (Erişim: 30.12.2020)
- Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, Kanun No: 5188, Kanun Kabul Tarihi: 10.06.2004, Resmi Gazete Tarihi: 26.06.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25504. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5188.pdf> (Erişim: 20.12.2020)
- (ÖGY) 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7190&MevzuatTur=7&MevzuatTerip=5> (Erişim: 20.12.2020)

AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

UZAKTAN EĞİTİMLE DRAMA DERSİ ALAN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DRAMA DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Mehmet ORAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Orcid ID: 0000-0001-5995-8430

ÖZET

Bilindiği üzere pandemi sürecinde hemen her kurumda öğretim uzaktan eğitim yöntemiyle sürdürülmeye çalışılmış ve eğitimin sektöre uğramaması için büyük gayret sarf edilmiştir. Drama dersi de pandemi sürecinde üniversitelerde uzaktan eğitim yöntemi kullanılarak verilen dersler arasında yerini almıştır. Drama dersi uygulama ağırlıklı olup uzaktan eğitimle verilmesi çok zor bir derstir. Bu çalışma, Uşak Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden ve pandemi sürecinde uzaktan eğitimle drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 öğretim yılında Uşak Üniversitesi'nde seçmeli dersler kapsamında drama dersini seçen 10 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçsal örneklem yönteminden kolay ulaşılabilir veya elverişli örneklem yöntemine başvurulmuştur. Araştırmaya dâhil edilen katılımcılara yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Uygulanan mülakat formu hazırlanırken sosyal bilgiler alanında uzmanlığını kazanmış 3 akademisyenin görüşü dikkate alınmıştır. Uzman görüşü alınmasındaki amaç, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin artırılmak istenmesidir. Yarı yapılandırılmış mülakat formu ile elde edilen veriler bilgisayar ortamında Word dosyasına aktararak metin haline getirilmiş ve kodlama yöntemiyle benzer veriler bir araya getirilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın sonunda drama dersinin, eğlenerek öğreten bir ders olduğu, eğitimi desteklediği, yaratıcılığı geliştirdiği, öğretmenlik mesleğine katkı sağladığı ve öğrenmede kalıcılığı arttırdığı sonuçları ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitimde drama dersinde yaşanan en büyük sorunun, uygulamaya dayalı etkinliklerin yapılamaması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, drama, uzaktan eğitim, pandemi

1. GİRİŞ

2019 yılının sonlarına doğru Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını hemen hemen her sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu sektörlerden birisi de eğitim sektörü olmuştur. Ülkeler salgından önce devam ettirdikleri eğitim-öğretim faaliyetlerini salgın boyunca da devam ettirmek istemişler ve vatandaşlarının sağlığını koruyup vatandaşlarına sağlıklı eğitim sunabilmek için çeşitli önlemler almışlardır. Uzaktan eğitim modeli de salgın döneminde eğitim-öğretimin devam ettirilmesinde en çok başvurulmuş önlem ve yöntemlerden birisi olmuştur.

Uzaktan eğitim, aynı ortamda bulunmayan, aktaran ile alıcı arasındaki bağlantıyı teknoloji yardımıyla sağlayan ve alıcıda istendik yönde bilgi, beceri, tutum ve davranışları teknoloji yardımıyla kazandırmaya çalışan bir sistemdir (Yadigar, 2010: 10). Uzaktan

eğitimde öğrenen ile öğretmenin farklı ortamlarda bulunması hasebiyle karşılıklı iletişim ve etkileşimin tablet, bilgisayar, telefon, televizyon, video konferans gibi çeşitli araç gereçler yardımıyla sağlandığı, istendik yönde bilgi, beceri, deneyim, kazanım, tutum ve davranışları kazanmak isteyen öğrencilere istenilen zaman ve mekânda eğitim fırsatının sağlandığı bir ortam söz konusudur (Koçdar, 2006: 23).

Uzaktan eğitim ile birlikte pandemi gibi eğitimin aksamasına neden olabilecek etmenlerin etkileri en aza indirilerek eğitimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi sağlanabilmektedir (Akgül ve Oran, 2020: 18). 2019 yılının sonunda Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı kasıp kavuran COVID-19 salgınının etkisiyle birçok ülke eğitimde uzaktan eğitim modelini uygulamıştır ve birçok ders uzaktan eğitim ile verilmiştir. Drama dersi de bu derslerden biridir.

Drama olayın, duygunun, hareketin, kavram veya hikâyenin sözlü ve sözsüz bir biçimde spontane olarak canlandırılmasına denir (Kurudayıoğlu ve Özdem, 2015: 27). Timothy ve Apata (2014: 60) ise dramayı, plan yapılmadan kendiliğinden gelişen öğrenme ve öğretme yöntemi olarak tanımlamaktadır.

Drama sayesinde öğrenciler derslere yönelik daha olumlu tavır ve tutum sergilerler. Drama, öğrencilerin ders anlamında başarısına faydalı olacağı gibi onların sosyal hayatta gelişimlerine de katkı sağlar. Drama aracılığıyla empati duygusu kazanan öğrenciler hayata başka gözlerden bakar ve kendilerini daha net ifade edebilir, arkadaşlık bağlarını geliştirip güçlendirebilir.

Bu araştırmanın amacı uzaktan eğitimle drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- Drama dersi denildiğinde aklınıza neler gelmektedir?
- Drama dersine ilişkin beklentileriniz nelerdir?
- Uzaktan eğitimde drama dersi, drama dersine ilişkin beklentilerinizi karşıladı mı? Nedenleriyle açıklar mısınız?
- Uzaktan eğitimde drama dersi almanın ne gibi avantajları oldu?
- Uzaktan eğitimde drama dersi almanın ne gibi dezavantajları oldu?
- Drama dersine ilişkin önerileriniz nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmanın çalışma grubu, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden olgubilim (fenomenoloji) modeli kullanılmıştır. Bilindiği üzere olgubilim modelinde farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olgu ve konular hakkında gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 72).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Uşak Üniversitesi sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde okuyan ve seçmeli dersler kapsamında drama dersini seçen 10 sosyal bilgiler öğretmeni adayları oluşturmuştur. Bu seçimde hem katılımcıların araştırmanın konusuna uygunluğu hem de katılımcılara ulaşılabilirlik göz önünde bulundurularak amaçsal örneklem yöntemine başvurulmuştur. Amaçsal örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilirlik veya elverişli örneklem yönteminin başvurulduğu bu çalışmada emek, para ve zamandan tasarruf sağlamak adına kolay olanı seçmek ön plandadır (Baltacı, 2018: 246). Ayrıca amaçsal örneklemelerde detaylı araştırma yapmak amacıyla bilgi bakımından zengin konu ve durumlar tercih edilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Araştırmaya katılan öğretmen adayları K. şeklinde kısaltılıp kodlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarına uygulanan yarı yapılandırılmış mülakat formu araştırmanın veri toplama aracının ana materyali konumunda olmuştur. Ayrıca kalem, silgi, bilgisayar gibi materyaller de araştırmada kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında öncelikle konu ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Alan yazın taramasında farklı doküman ve kaynaklardan konu ile ilgili bilgiler elde edilerek verilerin toplanması söz konusudur (Timmins ve McCabe, 2005: 41-42). Literatürle ilgili gerekli bilgiler edinildikten sonra araştırmaya dâhil edilen sosyal bilgiler öğretmen adaylarına uygulanması düşünülen yarı yapılandırılmış mülakat formu sosyal bilgiler eğitimi alanında uzmanlığını kazanmış 3 akademisyenin görüşü alınarak oluşturulmuştur. Buradaki amaç araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğinin artırılmak istenmesidir. Mülakat formu kullanılarak elde edilen veriler bilgisayarda Microsoft Word dosyasına aktarılmış ve veriler birbiriyle ilişkilendirilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde elde edilen verilerin ayrıntılı bir şekilde incelenip irdelenmesi mevzubahistir (Tedmem, Palancı, Kandemir ve Dündar, 2014: 433). Ayrıca araştırmada elde edilen veriler kodlanırken bir akademisyen ile görüş alışverişinde bulunulmuş ve araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne göre $[Uzlaşma\ Yüzdesi = \frac{Görüş\ Birliği}{(Görüş\ Birliği + Görüş\ Ayrılığı)} \times 100]$ % 94 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mülakat sorularına verdikleri cevaplar 17 kodda toplanmıştır. Bu kodlar şunlardır: eğlenerek öğrenme, öğrenmede kalıcılık, eğitimi destekleme, yüz yüze eğitim, derse aktif katılım, öğretmenlik mesleğine katkı, karşıladı, karşılamadı, online eğitimi canlı tutması, avantajı yok, önyargının yıkılması, yaratıcılığın geliştirilmesi, uygulamadan uzak olması, drama dersine ilginin artırılması, öneri yok, görsel sunumların artırılması ve drama dersinin zorunlu kılınması.

3. BULGULAR

Çizelge 1: Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kişisel bilgileri

Öğretmen Adayı	Cinsiyet	Sınıf
1	Kadın	2
2	Kadın	2
3	Erkek	2
4	Kadın	2
5	Kadın	2
6	Erkek	2
7	Kadın	2
8	Kadın	2
9	Kadın	2
10	Erkek	2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan 10 sosyal bilgiler öğretmen adayının 7'si kadın 3'ü erkektir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri incelendiğinde hepsinin lisans 2. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Bunun nedeni drama dersinin Uşak Üniversitesi'nde sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde seçmeli dersler kapsamında lisans 2. sınıflarda verilmesi.

Çizelge 2: Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının mülakat sorularına verdikleri cevaplara ilişkin kodlar.

Öğretmen Adayı	1. Soruya ait kodlar	2. Soruya ait kodlar	3. Soruya ait kodlar	4. Soruya ait kodlar	5. Soruya ait kodlar	6. Soruya ait kodlar
1.	Eğlenerek öğrenme	Yüz yüze eğitim	Karşıladı	Online eğitimi canlı tutması	Uygulamadan uzak olması	Drama dersine ilginin arttırılması
2.	Öğrenmede kalıcılık	Derse aktif katılım	Karşıladı	Avantajı yok	Uygulamadan uzak olması	Öneri yok
3.	Eğlenerek öğrenme	Yüz yüze eğitim	Karşıladı	Önyargının kırılması	Uygulamadan uzak olması	Drama dersine ilginin arttırılması
4.	Eğitimi destekleme	Öğretmenlik mesleğine katkı	Karşıladı	Online eğitimi canlı tutması	Uygulamadan uzak olması	Görsel sunumların arttırılması
5.	Eğitimi destekleme	Derse aktif katılım	Karşılamadı	Yaratıcılığı geliştirmesi	Uygulamadan uzak olması	Drama dersinin zorunlu kılınması
6.	Eğitimi destekleme	Öğretmenlik mesleğine katkı	Karşılamadı	Avantajı yok	Uygulamadan uzak olması	Öneri yok

7.	Eğitimi destekleme	Öğretmenlik mesleğine katkı	Karşıladı	Online eğitimi canlı tutması	Uygulamadan uzak olması	Drama dersinin zorunlu kılınması
8.	Eğitimi destekleme	Öğretmenlik mesleğine katkı	Karşılamadı	Avantajı yok	Uygulamadan uzak olması	Drama dersine ilginin arttırılması
9.	Öğrenmede kalıcılık	Öğretmenlik mesleğine katkı	Karşılamadı	Avantajı yok	Uygulamadan uzak olması	Öneri yok
10.	Eğitimi destekleme	Yüz yüze eğitim	Karşılamadı	Yaratıcılığı geliştirmesi	Uygulamadan uzak olması	Drama dersine ilginin arttırılması

3.1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının drama dersi denildiğinde akıllarına gelen cevaplara ilişkin bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın ilk sorusu “Drama dersi denildiğinde aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna ilişkin olarak; eğitimi destekleme (6), eğlenerek öğrenme (2) ve öğrenmede kalıcılık (2) şeklinde üç farklı kodda görüş ortaya çıkmıştır. Eğitimi destekleme görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.4: “Drama dersi almadan önceki yaşantımda dramayla ilgili pek bir fikrim yoktu. Hüzünlü ve kederli yaşantılar aklıma gelirdi. Drama dersi almaya başladıktan sonra drama denildiğinde aklıma eğitimde kullanılan, çocuklar ve öğrencileri olumlu yönde etkileyen ve onların gelişimlerine katkı sağlayan bir teknik olduğu aklıma gelir. Yani drama dersi öğrencilerin birçok alandaki gelişimini destekleyen bir derstir.”

K.6: “Drama denilince aklıma eğitimde kullanılan eğitici dramalar geliyor. Drama çocukların eğitimi için gerekli olan, onların gelişimini olumlu yönde etkileyen bir uygulamadır. Drama denilince aklıma gelenler bunlar.”

K.8: Drama dersi denildiğinde öğrencilerin dersleri daha iyi anlamaları, derslere aktif katılmaları, kendilerini ifade etmeleri, gerçek hayatta karşılaştıkları sorunları nasıl çözeceklerine dair yollar bulmaları, öğrencilerde yaparak ve yaşayarak öğretmeyi amaçlayan, öğrencilerin görsel ve işitsel becerilerini geliştiren ders aklıma geliyor.”

Eğlenerek öğrenme görüşüne ilişkin doğrudan bir alıntı şu şekildedir:

K.1: “Drama dersi denildiğinde aklıma eğlence eşliğinde entegre edilen bilgiler gelmektedir. Drama, dersin sıkıcı gittiği anda dersi kurtaran bir kurtarıcıdır. Sınıftaki her çocuğu aktif kılar. Eğlenerek öğrettiği için de bilgiler çocuğun hafızasında kalıcı olur. Drama hem eğlenip hem öğrenmektir. Çok iyi bir öğretim yöntemidir.”

Öğrenmede kalıcılık görüşüne ilişkin doğrudan bir alıntı şu şekildedir:

K.2: “Drama insanların bir problemi çözmesi ya da bir konuyu kavratma konusunda hayal gücüne dayanarak fikrin, deneyimin, olayın, vücut dilini kullanarak iş birlikçi veya kişisel olarak canlandırılması ve kalıcılığın sağlanması sanatıdır.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere sosyal bilgiler öğretmen adayları drama dersini eğitimi destekleyen bir ders olarak görmektedirler. Ayrıca öğretmen adayları drama

dersinde eğlenerek öğrenmenin gerçekleştiğini ve drama dersinde gerçekleşen öğrenmelerin daha kalıcı olduğunu belirtmişlerdir.

3.2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin beklentilerine dair bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın ikinci sorusu olan “Drama dersine ilişkin beklentileriniz nelerdir? sorusuna ilişkin olarak; öğretmenlik mesleğine katkı (5), yüz yüze eğitim (3) ve derse aktif katılım (2) şeklinde üç farklı kodda görüş ortaya çıkmıştır. Öğretmenlik mesleğine katkı görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.4: “Drama dersinden beklentim, eğitim ve meslek hayatımıza katkı sağlaması, derslerimizi nasıl eğlenceli hale getirebiliriz sorusuna bize cevap vermesidir.”

K.6: “Beklentim ilk başta yüksek değildi. Çünkü bilerek ve isteyerek seçtiğim bir ders değildi. Ancak dersin içeriğini öğrendiğim ilk andan beri bu dersin hem öğretmen adayları için hem de drama ile öğrenim görecekt çocuklar için çok faydalı bir ders olduğunu anladım. Beklentim olumlu yönde değişti diyebilirim.”

K.7: “Drama dersine yönelik beklentilerim bu dersin tiyatroyla ve gösteriyle ilişkili özellikleri üzerineydi. Fakat dersi aldıktan sonra drama dersinin öğrenci üzerinde yarattığı olumlu etkileri, hatta bizler içinde öğretmenlik mesleğine atılabilecek en yol gösterici ders olduğunu söyleyebilirim.”

Yüz yüze eğitim görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.1: “Drama dersine ilişkin beklentilerim çok değerli hocamız ile yüz yüze ders işlemektir. Bu sayede daha çok eğlenip daha çok bilgi öğrenecektik. Fakat salgın hastalık buna izin vermedi. Uzaktan eğitimde bile bu dersten çok verim aldığımı düşünüyorum. Çünkü bize verilen ödev bir drama yazmak ve oynatmaktır. Bunu ilk defa yapıyordum. Bu ders bana bunu kattı. Bu dersi seçtiğim için mutluyum.”

K.10: “Drama dersindeki beklentim, tiyatro ve oyun gibi etkinliklerin yüz yüze oynanması.”

Derse aktif katılım görüşüne ilişkin doğrudan bir alıntı şu şekildedir:

K.5: “Her drama dersine bütün öğrencilerin katılabilmesi gerekmektedir bana göre. Öğrenciler hayal gücü ile bir şeyleri daha çabuk öğrenir, fakat drama dersine katılamaz ise diğer arkadaşlarından geri kalabilir.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere sosyal bilgiler öğretmen adayları drama dersinin öğretmenlik mesleğine katkı sağlayacağına dair beklenti içindedirler. Ayrıca öğretmen adayları drama dersinin yüz yüze olmasının dersin verimliliğini daha da artıracığını ve yüz yüze olan bir drama dersinde derse aktif katılımın daha fazla olacağını vurgulamışlardır.

3.3. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının uzaktan eğitiminde drama dersinin beklentilerini karşılayıp karşılamadığına ilişkin bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın üçüncü sorusu “Uzaktan eğitimde drama dersi beklentilerinizi karşıladı mı? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusuna ilişkin olarak; karşıladı (5) ve karşılamadı (5) şeklinde görüş belirtmişlerdir. Karşıladı cevabını veren öğretmen adaylarının görüşlere ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.2: “Açıkçası uzaktan drama nasıl olur, sıkıcı mı olur diye düşünmüştüm fakat öyle olmadı. Derste işlenen konuların özenle seçilmesi, özveriyle ele alınıp sunulması, sanki karşımda drama oyunu sergileniyormuş hissi verdiği için ön yargılarımı yıktı. Bu yüzden beklentilerimi karşıladı diyebilirim”

K.3: “Uzaktan olan eğitimin çoğu öğrenciye katkı veremeyeceğini savundum. Özellikle de uygulamalı olan derslerin eğitiminin asla uzaktan eğitimle karşılanamayacağını söyledim ama bu derste yaptığımız etkinlikler sayesinde benim gibi ön yargılı birinin beklentilerini fazlasıyla karşıladığını söyleyebilirim.”

K.7: Drama dersi daha çok uygulamalı bir ders olduğu için kendimizi açıkça ifade etmekte biraz zorlandık diyebilirim fakat hocamızın her derste büyük bir özverili ve derse karşı istekli oluşu da bizi motive etti ve yaptığımız etkinliklerde bizler de daha çok istekli olduk ve en iyi şekilde yapmaya çalıştık. Uzaktan eğitime rağmen benim beklentimi karşılayan bir ders oldu.”

Karşılamadığını ifade eden görüşlere ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.5: “Beklentilerimi karşıladı diyemem, çünkü drama daha çok görsel bir şey bana kalırsa, ben bu etkinlikleri tahtaya birilerini çıkartıp yaptırmak isterdim mesela. Sadece sesli olarak fazla ilerlediğimizi düşünmüyorum.”

K.9: “Bu uzaktan eğitimde drama benim beklentilerimi karşılamadı doğrusu. Çünkü sınıfta canlı canlı uygulama yapamıyoruz, arkadaşlarımızla bile doğru düzgün iletişime geçemiyoruz, iletişimde sıkıntı olunca da hiç bir verimlilik olmuyor.”

K.10: Uzaktan eğitimde drama dersi beklentilerimi tam olarak karşılamadı. Çünkü drama, oyun gibi etkinliklerin oynanmasına imkân sağladığı için uzaktan eğitimde bu sadece yazılı olarak kaldı.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yarısı uzaktan eğitimle aldıkları drama dersinin beklentilerini karşıladıklarını ifade ederken diğer yarısı ise beklentilerini karşılamadıklarını dile getirmişlerdir.

3.4. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde drama dersi almanın avantajlarına ilişkin cevaplarına dair bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın dördüncü sorusu “Uzaktan eğitimde drama dersi almanın ne gibi avantajları oldu?” sorusuna ilişkin olarak sırasıyla; avantajı yok (4), online eğitimi canlı tutması (3), yaratıcılığı geliştirmesi (2) ve önyargının kırılması (1) şeklinde dört farklı kodda görüş ortaya çıkmıştır. Avantajı yok görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.6: “Uzaktan eğitimde drama dersi almamın bana bir avantajı olmadı. Çünkü bu dersin kesinlikle yüz yüze olup uygulanması gerektiğini düşünmekteyim. Yapılan sunumlar, arkadaşlarımızın çektiği videolar uzaktan eğitimin önemli bir avantajıydı diyebilirim.”

K.9: “Ben avantajı olduğunu düşünmüyorum.”

Online eğitimi canlı tutması görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.4: “Uzaktan eğitimde drama dersi için hazırladığımız sunumlarla hepimiz söz aldık ve aktif katılım gerçekleştirdik. Bu da bizi online eğitimde canlı tuttu.”

K.7: “Avantajlarından bir tanesi ders hocamız oldu. Yaptığı konuşmalar, derse karşı bilgisi bizi de derse karşı istekli ve canlı tuttu.”

Yaratıcılığı geliştirmesi görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.10: “Uzaktan eğitimde drama dersi yaratıcılığının gelişmesini sağladı. Beceri, değer ve kazanımların neler olduğunu ve bunların öğrenciye olan katkılarını öğrendim.”

Önyargının kırılması görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.3: “Bu soruya tek bir cevap verebilirim o da bu dersten aldığım verim sayesinde uzaktan eğitime karşı az da olsa ön yargılarımın kırılmasıdır.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adayları uzaktan eğitimde drama dersi almanın online eğitimi canlı tuttuğunu ve drama dersi sayesinde yaratıcılıklarını geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılan bir öğretmen adayı uzaktan eğitimde drama dersini almadan önce önyargılarının olduğunu ancak drama dersini aldıktan sonra bu önyargılarının olumluya dönüştüğünü ifade etmiştir. Araştırmaya katılan bazı sosyal bilgiler öğretmen adayları ise uzaktan eğitimle drama dersi almanın herhangi bir avantajı olmadığını dile getirmişlerdir.

3.5. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde drama dersi almanın dezavantajlarına ilişkin cevaplarına dair bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın beşinci sorusu “Uzaktan eğitimde drama dersi almanın ne gibi dezavantajları oldu?” sorusuna ilişkin olarak bütün katılımcılar; uygulamadan uzak olması (10) şeklinde cevap vermiştir. Uygulamadan uzak olması cevabına ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.2: “Drama dersi elbette ki oynanarak, canlandırma yapılarak, jestlerle, mimiklerle, bakışlarla desteklenerek, duygu aktarımı yapılarak daha etkili olur ama hastalıktan dolayı mümkün olmadı.”

K.4: “Drama dersi için hazırladığımız etkinlikleri okumak yerine uygulamalı bir şekilde yapmak bizim için daha verimli olurdu.”

K.5: “Drama dersi görsel bir ders, arkadaş ortamında ve öğretmen ile yüz yüze iken bu dersin daha etkili olacağını düşünüyordum. Fakat uzaktan eğitim olmak zorunda kaldı. Bu alanda ilerlemek isteyenleri pek tatmin etmedi diye düşünüyorum. İşin dezavantajı bu bence.”

K.7: “Dezavantajı kesinlikle dersin uzaktan olmasıydı.”

K.8: “Uzaktan eğitimde drama dersi almanın dezavantajları; uygulamalı bir eğitim alma öz konusu olmadığından yüzeysel öğrenme gerçekleşiyor. Drama bilindiği üzere grup çalışması esasına dayalı etkinliklerin birçoğunu kapsadığından uzaktan eğitimde bireysel bir öğrenme şekli ortaya çıktığı için tam anlamıyla drama etkinlikleri yapılamıyor.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere sosyal bilgiler öğretmen adayları drama dersinin uygulamaya dayalı bir ders olduğunu belirtmişler ve drama dersinin yüz yüze eğitim ile gerçekleştiğinde daha faydalı olacağını vurgulamışlardır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının hepsi uzaktan eğitimle verilen drama dersinin uygulamadan uzak olduğunu ve bunun da en büyük dezavantaj olduğunu belirtmişlerdir.

3.6. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin önerilerine dair bulgular:

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile drama dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının araştırmanın altıncı sorusu “Drama dersine ilişkin önerileriniz nelerdir?” sorusuna ilişkin olarak; drama dersine ilginin artırılması (4), öneri yok (3), drama dersinin zorunlu kılınması (2) ve görsel sunumların artırılması (1) şeklinde dört farklı kodda görüş ortaya

çıkıştır. Drama dersine ilginin artırılması görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.3: “Derste drama eğitimleri, tiyatro gibi eğitimlerin dışında sınıfça bir tiyatro gösterisine gidip öğrencilerin tiyatroyu yaşamalarını isterdim. Öğrenciler tiyatronun mutfağına girdikleri zaman oradaki duygu aktarımına canlı canlı şahit olacaklar ve gelecekte öğrencilerine uygulayacakları drama eğitiminde bu onlar için çok büyük bir deneyim olacaktır.”

K.8: “Drama dersine ilişkin önerilerim: Okullarda drama sınıfları hazırlanarak öğrenciler dramaya teşvik edilmeli.”

Öneri yok görüşüne ilişkin doğrudan bazı alıntılar şu şekildedir:

K.2: “Drama dersi şu anda uzaktan eğitimle olabildiğince verimli geçiyor. Hocama bu konuda verdiği emeklerden dolayı teşekkür ediyorum. Ekleyebileceğim bir önerim yok.”

K.9: “Drama dersi üzerine bir önerim yok çünkü yeterince iyi faaliyetleri bulunmaktadır. Drama dersi sayesinde öğrencilerdeki rol yapma becerileri artar, özgüveni artırır, empati duygusunu geliştirir, beden dili kullanımını geliştirir, stresle başa çıkmayı öğretir, rol yapma becerisini öğretir ve öğrenciler topluluk önünde utanma duygusunu yener.”

Drama dersinin zorunlu kılınması görüşüne ilişkin doğrudan alıntılar şu şekildedir:

K.7: “Drama dersi özellikle sosyal bilgiler dersi için kesinlikle olması gereken bir ders diye düşünüyorum. Öğrencinin tarih dersi ve durağan derslere ilgisini arttıran ve dersi eğlenceli ve zevkli hale getirebilecek bir ders drama dersi. Bu yüzden sosyal bilgiler için etkili ve önemli bir derstir. Aynı zamanda drama dersi çocuklarda bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yetileri geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. Her açıdan öğrenciyi besleyecek ve olumlu etkiler bırakacak bir ders olması açısından bu dersin devamlılığının olması ve üzerinde önemle durulması gerektiğini düşünüyorum.”

Görsel sunumların artırılması görüşüne ilişkin doğrudan bir alıntı şu şekildedir:

K.4: “Drama dersine ilişkin beklentilerim bu online eğitim sürecinde daha çok görsel sunumlarla dersin işlenmesidir.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adayları drama dersine ilginin artırılması gerektiğini ve drama dersinin eğitim-öğretim kurumlarında zorunlu bir ders olarak okutulması şeklinde öneride bulunmuştur. Ayrıca öğretmen adayları drama derslerinde görsel sunumların artırılması gerektiği hususunda da önerilerde bulunmuşlardır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerek drama ile ilgili gerekse uzaktan eğitim ile ilgili yapılan çalışmalara göz attığımızda ortaya konan eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu çalışma ile uygulamalı bir ders olan drama dersinin pandemiden sebep uzaktan eğitim ile verilmesinden dolayı uzaktan eğitimde drama dersinin avantajları, dezavantajları, beklentiler, beklentileri karşılayıp karşılayamama durumları ortaya konmak istenmiştir. Bu çalışmaya benzer olmasa da, bu çalışmanın sonucuna benzer çalışmalardan Yalçinkaya (2010) “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan drama yöntemine ilişkin öğrenci görüşleri” adlı makalesinde ilköğretim 7. sınıflarda sosyal bilgiler derslerinde drama yöntemi kullanılarak konu işlendikten sonra öğrencilerin drama yöntemine ilişkin görüşlerini incelemiştir. Yalçinkaya araştırmasının

sonunda öğrencilerin genel olarak drama yöntemine dair olumlu görüş belirttiklerini ve drama yöntemi sayesinde konuları daha iyi öğrendiklerini ifade ettiklerini dile getirmiştir.

Arslan, Erbay ve Saygın (2010) “Yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş iletişim becerileri eğitiminin çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi” adlı makalelerinde dramanın iletişim becerilerine etkisinin olup olmadığını incelemiştir. Araştırmanın sonunda yaratıcı dramanın öğrencilerin iletişim becerilerini olumlu yönde katkı sağladığını ortaya koymuşlardır.

Aykaç ve Adıgüzel (2011) “Sosyal bilgiler dersinde yaratıcı dramanın yöntem olarak kullanılmasının öğrenci başarısına etkisi” adlı makalelerinde, ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersi “gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler” öğrenme alanında “hep birlikte” temasında yaratıcı drama yönteminin kullanılmasının öğrenci başarısını ne kadar etkilediğini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırmanın sonunda sosyal bilgiler dersinde yaratıcı drama kullanmanın öğrencilerin başarıları üzerinde etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Yılmaz, (2013) “Sosyal bilgiler öğretiminde bir yöntem olarak dramanın kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri” adlı makalesinde öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin görüşlerini incelemiştir. Araştırmasının sonunda öğretmen adaylarının drama dersini aldıktan sonra drama dersine karşı bakış açılarının olumlu yönde değiştiği ve sosyal bilgiler dersinde drama kullanmanın öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı vurgulanmıştır. Yılmaz (2013)’ın çalışması gerek yöntem bakımından, gerek çalışma grubu bakımından gerekse elde edilen sonuçlar bakımından bu çalışmaya çok yakın bir çalışma olmuştur.

Drama ile ilgili ortaya konan eserlere baktığımızda, genellikle drama dersinin öğrencilerin gelişimlerine olumlu yönde katkı sağladıklarını ifade eden bulgulara rastlamak mümkündür. Bu çalışmada benzer sonuçlara ulaşılarak drama dersinde eğlenerek öğrenmenin gerçekleştiği ve bu şekilde öğrenmenin daha kalıcı olduğu ortaya konmuştur. Drama dersinin uygulamaya dayalı bir ders olduğu ve bu dersin yüz yüze yapıldığında öğrenmenin daha kalıcı olacağı dile getirilmiştir. Ayrıca drama dersine ilginin artırılması gerektiği ve drama derslerinde görsel sunulara daha fazla yer verilerek drama dersine ilginin artırılabilirliği ifade edilmiştir.

Elde edilen bulgular yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Drama dersi temel eğitimden başlayarak ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında zorunlu ders olarak verilebilir.
- Drama derslerinde görsel öğelerden daha fazla yararlanılabilir.
- Drama dersine ilginin artırılabilmesi için derslerde çeşitli etkinlikler düzenlenebilir.
- Drama derslerinde etkinlik ve uygulamaların sayısı artırılabilir.
- Bu çalışmaya benzer çalışmalar diğer dersler üzerinde ve diğer alanlarda yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akgül, G. ve Oran, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ortaokul öğrencilerinin ve öğrenci velilerinin pandemi sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin görüşleri, *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 15-37.

- Arslan, E., Erbay, F. ve Saygın, Y. (2010), Yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş iletişim becerileri eğitiminin çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1-8.
- Aykaç, M. ve Adıgüzel, Ö. (2011). Sosyal bilgiler dersinde yaratıcı dramının yöntem olarak kullanılmasının öğrenci başarısına etkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 297-314.
- Baltacı, Ali (2018) Nitel Araştırmada Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1). 231-274.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çıkman, A. (2011). *Bölgemizde Pandemik İnfluenza (H1N1) Olgularının İrdelenmesi*, Uzmanlık Tezi, T.C. 100. Yıl Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, Van.
- Elitaş, T. (2017). *Uzaktan Eğitim Lisans Sürecinde Yeni İletişim Teknolojileri: Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gökçe, A. T. (2008). Küreselleşme Sürecinde Uzaktan Eğitim. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 1-12
- Hızal, A. (1983). *Uzaktan öğretim süreçleri ve yazılı gereçler* “eğitim teknolojisi açısından yaklaşım”. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kılınç, M. (2015). *Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Bir Araştırma (İnönü Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi İlahiyat Lisans Tamamlama Programı Örneği)*, Doktora Tezi, T.C. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.
- Koçdar, S. (2006). *Uzaktan Eğitim Ders Kitaplarının Geribildirim Açısından Değerlendirilmesi: Anadolu Üniversitesinin Uzaktan Eğitim Veren İşletme ve İktisat Fakülteleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Kurudayıoğlu, M. ve Özdem, A. (2015). Türkçe öğretiminde drama, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 26-40.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Tedmem, Z. S., Palancı, M., Kandemir M. ve Dünder, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi, *Eğitim ve Bilim*, 173(39), 430-453.
- Timmins, F. ve McCabe, C. (2005). How to conduct an effective literature search, *Art & Science Study Skills*, 11(20), 41-47.
- Timothy, J. & Apata F. S. (2014). Effect of creative drama-based instruction on basic science achievement and scientific attitudes in Lagos State, *Journal of Science, Technology & Education*, 2(2), 59-65.

- Üstün, Ç. & Özçiftçi, S. (2020). *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Ocak 2020; Cilt 25, Özel Sayı 1, s: 143.
- Yadigar, G. (2010). *Uzaktan Eğitim Programlarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi (G.Ü. Bilişim Sistemleri Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Yalçinkaya, E. (2010), Sosyal bilgiler dersinde kullanılan drama yöntemine ilişkin öğrenci görüşleri, *Milli Eğitim*, 186, 278-290.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde bir yöntem olarak dramanın kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 123-145.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ÖĞRENCİ LİDERLİĞİ İLİŞKİSİ: HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Hava Yaşbay Kobal¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Hakkari Üniversitesi öğrencilerinin kişilik özellikleri (dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk ve nevrotiklik) ile öğrenci liderliği özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Anket yöntemi ile toplanan veriler SPSS 25 nicel analiz programı ile analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda, 3. sınıf öğrencilerinde; not ortalaması 3,00-3,49 olan öğrencilerde ve çalışma tecrübesi olan öğrencilerde öğrenci liderliği boyutlarından olan etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda ise öğrencilerin uyumluluk, dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik özellikleri arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin arttığı; nevrotiklik ve sorumluluk özellikleri arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, öğrenci liderliği, kişilik, beş faktör kişilik özellikleri.

THE RELATION OF PERSONALITY CHARACTERISTICS OF UNIVERSITY STUDENTS AND STUDENT LEADERSHIP: THE SAMPLE OF HAKKARİ UNIVERSITY

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between students' personality traits (extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness and neuroticism) and perceptions about their leadership. The data collected by the questionnaire method were analyzed with the SPSS 25 quantitative analysis program. As a result of the analysis it was found that effective communication feature was higher in 3rd grade students, in students with a GPA of 3.00-3.49 and in students with work experience. As a result of the correlation analysis, it was found that as students' agreeableness, extroversion and openness to experience characteristics increased, student leadership characteristics increased; It was concluded that as the neuroticism and conscientiousness characteristics increased, student leadership characteristics decreased.

Keywords: Leadership, student leadership, personality, five factor personality traits.

1. GİRİŞ

Son yıllarda yükseköğretim kurumları da dahil olmak üzere her türlü örgütte hiyerarşik liderliğe dayalı yaklaşımların etkisiz olduğu anlaşılmış, daha katılımcı liderlik biçimlerine duyulan ihtiyaç artmıştır (Kezar, 2000:6). Gençler arasında liderlik kapasitesinin geliştirilmesindeki önemli rolü göz önüne alındığında, yükseköğretim kurumlarının liderler geliştirme konusunda toplumsal bir göreve sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu görevin, sadece liderlik dersleri verenlerin veya liderlik programlarında çalışanların değil, tüm üyelerin sorumluluğu olduğu giderek artan bir kabul görmektedir (Dugan ve Komives, 2007:5).

Atwater ve Yammarino (1993:645), liderlik özelliklerinin tanımlanmasının liderlik potansiyeli olanların seçilmesine veya kişilik özelliklerinin liderlik özelliklerinin gelişimine

¹ Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-2589-785X

yardım edeceğini ifade etmiştir. Bu çalışmada da benzer bir akıl yürütme ile öğrencilerin kişilik özelliklerine odaklanılarak Hakkari Üniversitesi öğrencilerinin kişilik özellikleri (dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk ve nevrozizm) ile öğrenci liderliği özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmak amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Liderlik ve Öğrenci Liderliği

“Liderlik, belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi sürecidir” (Koçel, 2010: 569). Literatürde liderlik alınının gelişimi özellikler kuramı ile başlamıştır. Kurama göre liderler, onları lider yapan, göreceli olarak sabit, doğuştan gelen evrensel özelliklere sahiptirler (Lo vd., 2009: 134). Ancak daha sonraki araştırmalarda, bazen etkili liderlerin aynı özellikleri taşımadıkları, bazen de anılan özelliklerden fazlasına sahip oldukları halde lider olarak ortaya çıkmadıkları gözlenmiştir. Bu sonuçlardan sonra liderlik sürecinin anlaşılabilmesi için davranışsal değişkenler araştırılmaya başlanmıştır. Davranışsal liderlik kuramlarında, başarılı olan liderin davranışları incelenerek lider davranışlarının özellikleri üzerinde çalışılmıştır (Komives vd., 2013: 47). Durumsal liderlik kuramlarına göre ise liderlik, içinde bulunulan durumlara ve bazı unsurlara (lideri izleyen üyeler, amaçlar ve ortam koşulları) özgü olarak değişmektedir (Bolden vd., 2003:6; Eren, 2009: 503). Örneğin, bazı durumlarda daha katılımcı bir yaklaşım gerekirken, bazı durumlar otokratik liderlik tarzı gerektirebilir (Bolden vd., 2003:6).

Liderliği açıklayan bu teoriler örgütlerin ana amaçlarının üretim ve verimlilik olduğu endüstriyel bir dönemde açıklayıcı olmuştur. Endüstriyel dönem paradigmanın varsayımları şu şekildedir: (a) liderlik bir kişinin mülkiyetindedir; (b) liderlik öncelikle resmi gruplara veya kurumlara aittir ve (c) liderlik ve yönetim terimleri birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak, teknolojiye hızlı gelişmeler, küreselleşme, karmaşıklık ve birbirine bağımlılık, bilgi tabanlı, ağı bağlı bir dünya, değişimi yönetmenin yeni yollarını gerektirmektedir. Post-endüstriyel paradigmanın varsayımları şu şekildedir: (a) liderlik ilişkilere dayanır ve herhangi bir bireye ait değildir; (b) liderlik değişiklik yaratmak içindir ve (c) liderlik sadece lider olarak atanan kişiler tarafından değil, herkes tarafından yapılabilir (Shertzer vd., 2005:86; Komives vd., 2005: 593).

Üniversitelerin temel amaçları öğrencileri mesleki sorumluluklara uygun şekilde hazırlamaktır. Bu amaç, çok mantıklıdır ancak yeterli değildir. Hızla değişen toplum ve iş dünyası, karmaşık sorunları ele alabilecek yetenekli liderlere ihtiyaç duymaktadır (Astin ve Astin, 2000: 30-31). Bu anlamda üniversitelerin ulusal ve küresel liderler yetiştirmeleri beklenmektedir (Shertzer vd., 2005:86; Mozhgan vd., 2011: 1616). Guido-DiBrito ve Bachelor (1988:52)’a göre de üniversiteler, kişilerarası ve teknik becerilere sahip olan, farklı bakış açılarına değer veren, çatışmaları yönetebilen yetkin liderler geliştirmelidir.

Öğrenci liderliğinde resmi olarak kimin sorumlu olduğu veya kimin yüksek notlar aldığı önemli değildir. Öğrenci liderliği doğuştan gelen bir özellik de değildir. Değişim ajanı olmak isteyen herhangi bir öğrenci bunu yapabilir (Astin ve Astin, 2000: 23). Öğrenciler liderlik becerilerini sınıfta veya sınıf dışındaki katılımlarıyla öğrenebilirler (Mozhgan vd., 2011: 1617). Astin ve Astin (2000:18-19) liderliği, işbirliği ve ortak amaç gibi grup değerlerine dayanan bir süreç olarak ele aldığı için öğrenciyi düzenli olarak diğer insanlarla temasa sokan her türlü faaliyet liderlik becerilerini geliştirmek için potansiyel bir fırsattır. Katılım, bir sosyal kulübe, müzik grubuna ya da meslek derneklerine katılmak, öğrenci gazetesinde yazmak, araştırma projesinde yer almak, spor müsabakalarında yarışmak şeklinde olabilir (Kuh ve Lund, 1994:6; Cavins, 2005:46-47; Shertzer vd., 2005:85-86; Wagoner, 2017:5-6).

Dugan vd.'ne (2008:477) göre lider olarak görülen öğrenciler akranlarıyla yüksek etkileşime ve çeşitli kulüplere katılım deneyimlerine sahiptir. Araştırmalarda (Anderson ve Kim, 2009:8; Simonsen vd., 2014:200), liderlik becerilerinin en çok spor, iş deneyimi ve toplum hizmetlerine katılım yoluyla öğrenme ve uygulama fırsatı bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımı temel alan Quелlette (1998:18), öğrenci liderliğini; öğrencilerin üniversite topluluğuna katılmalarını ve kendilerine şimdi ve gelecekte fayda sağlayacak becerileri kazanmalarını sağlayan bir fırsat olarak tanımlamaktadır (Brasof, 2011:21). Öğrencilerin ders dışı organizasyonlara katılımının; kişilerarası ilişkiler, akademik özerklik, yönetim ve iletişim becerilerine sahip olma (McKinley vd., 1993; Hoffman vd., 2011; Özgen vd., 2013; Simonsen vd.,2014), başkalarıyla iyi geçinme, başkalarına saygı gösterme ve sorumluluk sahibi olma (Wingenbach ve Kahler, 1997:18), takım çalışması, çok sayıda insan tanıma ve uzun süreli dostluklar edinme (Bialek ve Lloyd, 1998; Özgen vd., 2013); sosyallik, kararlılık, kendine güven, karizma (Hoffman vd., 2011; Simonsen vd.,2014), öğrenmeye bağlılık, sonuç odaklılık (Özgen vd., 2013), duygusal zeka, özyeterlik, kendine güven (Mozhgan vd., 2011); başarı motivasyonu, hakimiyet, dürüstlük, yaratıcılık (Hoffman vd., 2011) gibi liderlik özellikleri ile ilişkili olduğu kanıtlanmıştır.

Öğrenci organizasyonlarına katılımın ve öğrenci liderliği becerilerine sahip olmanın akademik başarı ve mesleki yeterlilik üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Örneğin, Davila ve Mora (2007:2), öğrenci organizasyonlarına katılım ile sekizinci sınıftan sonraki eğitim arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgular, organizasyonlara katılan lise öğrencilerinin daha fazla akademik ilerleme kaydettiklerini ve üniversiteden mezun olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Gallup Araştırması'na (2015) göre üniversitede öğrenci organizasyonlarına aktif şekilde katılan öğrencilerin işe başlama olasılıkları diğerlerinin neredeyse iki katıdır (Wagoner, 2017:6).

Çizelge 1: Öğrenci Liderliği ile İlgili Modeller

İlişkisel Liderlik Modeli	
Liderliği, ortak yararı elde etmek için değişim yapmaya ya da fark yaratmaya çalışan bireylerin ilişkisel süreci olarak tanımlayan (Komives vd., 1998:21; Komives vd., 2005:593) model beş boyuttan oluşmaktadır (Komives vd., 2007:87-104).	
Amaç	Eşitlikçi ve grup üyelerinin birbirini dinlediği bir ortam yaratmak amaçlanmaktadır.
Katılım	Grup üyelerinin farklı bakış açılarından en iyi şekilde faydalanmak amaçlanmaktadır.
Yetkilendirme	Grup üyelerinin potansiyellerini tam olarak ortaya çıkarmalarına yardımcı olmak amaçlanmaktadır.
Etik	Grup değerlerine önem vermek amaçlanmaktadır.
Süreç	Grubun amaçlarına ulaşabilmesi için plan yaparak eylemde bulunmaları amaçlanmaktadır.
Katılım Kuramı	
Öğrencinin kampüste fazla zaman geçirmesine, derneklerde görev yapmasına, öğretim üyeleri ve öğrencilerle etkileşimine vurgu yapan kuramın beş varsayımı bulunmaktadır (Astin, 1984:518-519).	
1.Varsayım	Katılım, öğrencilerin fiziksel ve psikolojik enerjilerinin belirli amaçlara yönlendirilmesidir. Bu amaçlar çok genel (öğrenci deneyimi) veya özel (kimya sınavına hazırlanma) olabilir.
2.Varsayım	Katılım, amacından bağımsız bir süreç boyunca gerçekleşir. Farklı öğrenciler belirli bir amaca farklı katılım dereceleri gösterirler ve aynı öğrenci farklı zamanlarda farklı amaçlara farklı katılım dereceleri gösterebilir.
3.Varsayım	Öğrencinin akademik çalışmalara katılımı nicel (öğrenim için harcanan süre) ve nitel (ödevlerin anlaşılıp anlaşılmadığı) olarak ölçülebilir.
4.Varsayım	Öğrencinin bir eğitim programı içindeki kazanımının ve kişisel gelişiminin

	miktarı; öğrencinin programa katılımının miktarı ve kalitesi ile orantılıdır.
5.Varsayım	Bir eğitim uygulamasının etkinliği, uygulamanın öğrenci katılımını artırma kapasitesi ile doğrudan ilişkilidir.
Liderlik Mücadelesi Modeli	
Liderlik sınır tanımaz. Her ülkede, her şehirde, her örgütte, her fonksiyonda, her pozisyondan kişiler lider olabilir. Beş adet liderlik becerisi vardır (Kouzes ve Posner, 2012: 14-24).	
Model Olma	Liderler model olmalıdır. Bunun için grubun paylaşılan değerlerini de içine alan ilkelere sahip olmalıdırlar. Söyledikleri ile yaptıkları tutarlı olmalıdır.
Vizyon Oluşturma	Liderler geleceği hayal eder ve paylaşılan bir vizyon oluştururlar.
Sürece Meydan Okuma	Liderler bilinmeyene atım atmaya, risk almaya isteklidirler. Başarısızlık ile karşılaşsalar da devam ederler.
İzleyenleri Harekete Geçirme	İzleyenler güçlendirilerek işin sahibi yapıldığında amaçlar doğrultusunda harekete geçeceklerdir.
Cesaretlendirme	İzleyenler bitkin düştüğünde, hayal kırıklığına uğradığında katkılarını yürekten takdir etmek ve başarılarını kutlamak topluluk ruhu duygusunu oluşturarak zor zamanların üstesinden gelebilecek cesaret yaratmaktadır.
Liderlikte Sosyal Değişim Modeli	
Sosyal değişim modeli, tüm öğrencilerde liderlik niteliklerini geliştirmek isteyen ve herkesi sürece dahil eden bir modeldir. Yedi boyuttan oluşmaktadır (Astin ve Astin, 1996: 18-23; 2000:11-13).	
Kendini Tanıma	İnsanı harekete geçmeye motive eden inançların, değerlerin, tutumların ve duyguların farkında olmak anlamına gelmektedir.
Tutarlılık	Diğerlerine karşı doğruluk ve dürüstlikle düşünme ve davranma anlamına gelmektedir. Tutarlı kişinin eylemleri, değerleri ve inançları ile tutarlıdır.
Fedakarlık/Bağlılık	Öğrenciyi hizmet etmeye motive eden ve kolektif çabayı yönlendiren ruhsal ve fiziksel enerjidir.
İşbirliği	Diğerleriyle ortak bir çaba içinde çalışmak anlamına gelmektedir.
Ortak Amaç	Paylaşılan amaç ve değerlerle birlikte çalışmak anlamına gelmektedir.
Medeni Tartışmalar	Bakış açısı farklılıkları kaçınılmazdır ve bu tür farklılıklar açıkça ama nezaketle ifade edilmelidir.
İyi Vatandaşlık	Başkaları ve toplum adına olumlu değişim için çalışmaktır.
Liderlik Kimliği Gelişim Modeli	
Öğrenci liderlik faaliyetleri ile öğrencilerin kimliklerini kazanmalarını ve kendilerini gelecekteki liderler olarak tanımlamalarını destekleyen (Brooks, 2012:32) model altı aşamadan oluşmaktadır (Komives vd., 2005:606-607; 2006:406-412; 2009:14).	
1.Aşama: Farkındalık	Öğrenci kendini lider olarak görmez. Lider olarak görülür. Ayrıca öğrenciler ebeveyn figürlerinin, tarihi ve karizmatik liderlerin farkına varırlar.
2.Aşama: Keşif	Öğrenciler ilgi alanlarını keşfetmek için gruplara (izciler, yüzme takımı, koro, spor, dans grupları) dahil olurlar, yeni arkadaşlıklar edinirler.
3.Aşama: Lider Kimliği	Öğrenciler liderliğin bir pozisyon olduğuna inanırlar. Grup içi ilişkilerin hiyerarşik doğası hakkında farkındalık kazanırlar.
4.Aşama: Liderliğe Bakışın Farklılaşması	Öğrencilerin liderliğe bakış açıları farklılaşmış, liderlikte sürecin sonuçtan daha önemli olduğunu, liderliğin herkes tarafından yapılabileceğini düşünmeye başlamışlardır.
5.Aşama: Üretkenlik	Öğrenciler amaçlarına tutkuyla bağlanır ve başkalarının refahına özen göstermeye başlarlar.
6.Aşama: Entegrasyon	Öğrenciler başkalarından öğrenmeye ve sürekli kendilerini geliştirmeye açık olmaları gerektiğini fark etmişlerdir. Kendi görüşlerini diğerlerinininkiyle bütünleştirmeye başlamışlardır.

2.2. Beş Faktör Kişilik Özellikleri

2.2.1. Kişilik ve Kişiliği Etkileyen Faktörler

Kişilik, her bireye özgü, zaman ve farklı durumlar boyunca devam eden tutarlı davranış, düşünce ve duygu kalıplarını ifade etmektedir (Chai, 2015:28). Funder (1997), kişiliği bireyin duygu, düşünce ve davranış örüntüsü ve bu kalıpların arkasındaki psikolojik mekanizmalar olarak tanımlamıştır (Roach, 2006:83). Sürekli olarak içsel ve dışsal uyaranların etkisi altında olan kişilik, bireyin biyolojik ve psikolojik; kalıtsal ve edinilmiş bütün yeteneklerini, güdülerini, duygularını, alışkanlıklarını ve bütün davranışlarını içine almaktadır (Yelboğa, 2006: 198). Kişilik özellikleri genetik faktörlerden etkilenmesine rağmen, bazı kişilik özellikleri yaşam boyu edinilen bireysel deneyimler ile zamanla gelişebilir ve değişebilir (Chai, 2015:28).

Genetik özelliklerin kişilik üzerine olan etkileri iyi bilinmektedir ve artık şaşırtıcı değildir. Çeşitli kişilik özellikleri ve örnekleri üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları kişilikteki bireysel farklılıkların %40-60'ı genetik varyasyona işaret etmektedir (Hicks vd., 2008:250). Toplumun sosyo-kültürel özellikleri de kişilik üzerinde etkiye sahiptir. Çünkü bireylerin amaçları, bakış açıları, ilgi alanları çevre şartları ile karşılıklı etkileşim sonucunda şekillenmekte ve bireyde kişilik özelliği olarak tezahür etmektedir (Tatlıhoğlu, 2013: 133). Diğer taraftan aile de kişilik gelişimi üzerindeki önemli faktörler arasında değerlendirilmektedir. Çocukların çeşitli kişilik özellikleri kısmen ebeveynlerin kişilik özelliklerinden etkilenmektedir (Forman ve Forman, 1981: 163; Spinath ve O'Connor, 2003: 786-787). Son olarak içinde yaşanılan coğrafi ve fiziki konum da bireyin kişiliği üzerinde etkili olan bir husustur. Örneğin, soğuk iklimde yaşayanların daha sert, sıcak iklimde ve kıyı kesiminde yaşayanların daha yumuşak olduğu görülmektedir (Çetin ve Beceren, 2007:117).

“Beş Faktör Kişilik Kuramı” liderliğin zekadan daha kuvvetli göstergeleri olduğunu dolayısıyla liderliğin ortaya çıkışında genetik faktörlerin düşük oranda etkisi olduğunu göstermiştir (Tüysüz, 2007: 27).

2.2.2. Beş Faktör Kişilik Kuramı

Kişilik sınıflandırması oluşturma çabaları, McDougall'ın (1932) kişilik, zihin, karakter, mizaç, eğilim ve öfke olmak üzere birbirinden ayırt edilebilir beş faktörlü analizi ile başlamıştır. Daha sonra Allport (1937) kişiliğin farklı yönlerini tanımlayan 4.500 farklı “özellik terimi” bulmuştur. Cattell (1943) ise Allport'un listesini sadeleştirerek bireysel farklılıkların 16 adet birincil faktör ve 8 adet ikinci dereceden faktörden oluşan bir sınıflandırmasını geliştirmiştir. Bununla birlikte, bu modelin geçerliliği farklı araştırmacılar (Fiske, 1949; Tupes, 1957) tarafından sınanmış ve her durumda araştırmacılar 5 faktörlü modelin (sosyallik, nevrotiklik, kabul edilebilirlik, güvenilirlik ve kültür) verileri oldukça iyi açıkladığını bulmuşlardır. Bu faktörler bugün genel kabul görenlere oldukça benzerdir. Bu beş faktörlü model, sonraki dört çalışmada da (Borgatta, 1964; Hakel, 1974; Norman, 1963; Smith, 1967) desteklenmiştir. Norman'ın çalışması özellikle önemlidir. Çünkü tanımlamaları (dışa dönüklük, nevrotiklik, uyumluluk, sorumluluk ve kültür/deneyime açıklık) literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Daha sonra farklı araştırmaların (Barrick ve Mount, 1991; Cooper vd., 2013; Costa ve McCrae, 1988; Digman ve Takemoto-Chock, 1981; Digman ve Inouye, 1986; Digman, 1990; Goldberg, 1981,1990; John ve Srivastava, 1999; Lorr ve Youniss, 1973; McCrae ve Costa, 1985; McCrae ve Costa, 1987; McCrae ve John, 1992; Norman ve Goldberg, 1966) sonuçları ile beş faktör kişilik kuramının sağlamlığına dair kanıtlar sağlayan bir literatür oluşturulmuştur. Beş faktör kişilik kuramı kişilik farklılıklarının

sadece beş özelliğe indirgenebileceği anlamına gelmez. Daha ziyade, bu beş boyutun her biri çok sayıda farklı, spesifik kişilik özelliklerini kapsamaktadır (John ve Srivastava, 1999:6-7).

2.2.2.1. Dışa dönüklük (Extraversion)

Dışa dönük bireyler, sosyal, arkadaş canlısı, iyimser, konuşkan, enerjik, iddialı, aktif, cesur ve maceracı olarak tanımlanmıştır (McCrae ve Costa, 1987: 87; Barrick ve Mount, 1991:3; Barrick vd., 2002:4; Judge vd., 2002: 767; Cooper vd., 2013:69). Üstünlük kazanma ve ödül alma arzusu, dışa dönük bireylerin temel motivasyonu olarak tanımlanmıştır (Barrick ve Mount, 1991:3; Barrick vd., 2002:4). Güçlü ve baskın olduğu için takipçi değil grup lideri olmayı tercih etmektedir (Costa ve McCrae, 1992: 244). Diğer uçta yer alan içe dönük bireyler ise utangaç ve çekingendir (McCrae ve Costa, 1987:87).

2.2.2.2. Deneyime Açıklık (Openness)

Deneyime açıklık, yeniliklerin keşfine ve çeşitliliğe hoşgörüyü işaret etmektedir. Bu tür bireyler genellikle meraklı, yaratıcı, kültürlü, yenilikçi, açık görüşlü, cesur, zeki ve sanata duyarlıdır. Deneyime daha az açık olanlar ise katı görüşlü olma eğilimindedir (McCrae ve Costa, 1987:87; Barrick ve Mount, 1991:4-5; Costa ve McCrae, 1992: 244-245; Judge vd., 2002: 767; Roach, 2006:89; Cooper vd., 2013:69).

2.2.2.3. Nevrotiklik

Nevrotik bireyler genellikle kaygılı, depresif, öfkeli, duygusal, üzgün, utangaç ve güvensiz olarak tanımlanmıştır (McCrae ve Costa, 1987:87; Barrick ve Mount, 1991:4; Costa ve McCrae, 1992: 244; Judge vd., 2002: 767). Bu bireyler daha düşük sosyal statüye sahiptirler ve yüksek başarıya sahip olma olasılıkları daha düşüktür (Cooper vd., 2013:69). Nevrotiklik düzeyi düşük olan bireyler ise dengeli, daha az duygusal, rahat, soğukkanlı ve stresi iyi yönetme becerisine sahiptirler (Glass vd., 2013: 120; Cooper vd., 2013:69).

2.2.2.4 Uyumluluk (Agreeableness)

Uyumlu bireyler saygılı, esnek, diğerlerine güvenen, dürüst, merhametli, işbirliğine yatkın, affedici, hoşgörülü, fedakar, nazik, cömert, sempatik, samimi ve yardımseverdirler (Barrick ve Mount, 1991:4; Costa vd., 1991:888; Barrick vd., 2002:4; Judge vd., 2002: 767; Cooper vd., 2013:69). Uyumsuz bireyler ise şüphecilik, düşmanlık, başkalarına karşı ilgisizlik, bencillik, kıskançlık, inatçılık ve asosyallik gibi özellikler ile tanımlanmaktadır (McCrae ve Costa, 1987:88; Digman, 1990: 423-424; Costa ve McCrae, 1992: 245; Cooper vd., 2013:69).

2.2.2.5. Sorumluluk (Conscientiousness)

Sorumlu bireyler mantıklı, çalışkan, azimli, becerikli, güvenilir, planlı, verimli, titiz, kararlı, öz disiplin sahibi, başarı odaklı ve girişimcilik gibi özellikler göstermektedir (Barrick ve Mount, 1991:4; Costa vd., 1991:889; Costa ve McCrae, 1992: 245; Barrick vd., 2002:4; Bartley ve Scott, 2011: 79; Cooper vd., 2013:69). Diğer uçta yer alan bireyler sabırsızlık, tembellik ve dikkatsizlik gibi özellikler göstermektedir (Cooper vd., 2013:69).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Stogdill (1974), dışa dönüklük (yani, girişkenlik, konuşma akıcılığı, sosyallik), duygusal istikrar (yani uyum, duygusal denge, bağımsızlık ve kendine güven), sorumluluk (yani, başarı, inisiyatif, kişisel bütünlük ve etik davranış) ve uyumluluk (yani, arkadaşlık, sosyal yakınlık ve destek) kişilik özelliklerinin liderlik ile olumlu yönde ilişkili olduğunu saptamıştır. Bentz

(1985), Sears'ta yönetici seçimi üzerine yaptığı araştırmada benzer bulgulara ulaşmıştır (Hogan vd., 1994: 498).

Posner ve Brodsky (1992: 235), ABD'deki 100 üniversitede kulüplere katılan 239 öğrenci ile yaptıkları çalışmada liderlik davranışlarının cinsiyete bağlı olmadığını ortaya koymuştur. Princeton Üniversitesi'nin 2000'lerin sonunda hazırladığı raporda kız öğrencilerin liderlik rollerini tercih etme olasılığının düşük olduğu belirtilmiştir. 2011'de yayınlanan rapor, 10 yıl boyunca üniversitedeki kız öğrenci sayısındaki artışa rağmen seçilmiş pozisyonlardaki kız sayısında azalma olduğunu göstermiştir. Kız öğrenciler "bu görevlerin erkekler tarafından daha uygun olduğu" düşüncesinin hakim olmasından dolayı liderlik rollerine cesaret edemediklerini, sosyal olarak kabul edilebilir ve erkek egemenliğini gölgelemeyecek şekilde davranmaları için baskı hissettiklerini belirtmişlerdir (Wagoner, 2017: 6-7). Posner ve Brodsky (1992)'nin çalışmasının aksine Kezar, (2000), Kuh vd., (2015), Romano, (1996), Sax, (2008), kız öğrencilerin organizasyonlara erkeklerden daha fazla zaman harcadığı, liderlik pozisyonlarında daha fazla yer aldığı kadınların hiyerarşik olmayan; erkeklerin ise hiyerarşik liderlik tarzına sahip olduğunu saptamıştır. Ayrıca kadınlar liderliği işbirlikçi, güçlendirme temelli, süreç odaklı, kolaylaştırıcı, takım odaklı, etkileşimli ve erişilebilir olarak tanımlarken; erkekler liderliği bireysel, direktif ve hedef odaklı olarak tanımlamışlardır.

Judge vd. (2002:765), 73 örneğin dahil olduğu meta analiz çalışmasında liderlik ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Dışa dönüklük ve sorumluluk kişilik özellikleri ile liderlik kriterleri (liderin ortaya çıkışı ve liderlik etkinliği) arasındaki yüksek korelasyon olduğu görülmüştür.

Lin (2003), Tayvan'da 18 farklı üniversiteden 1235 öğrenci ile gerçekleştirdiği araştırmada liderlik davranışlarının bazı değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Analizler sonucunda liderlik davranışlarının sınıf düzeyi, fakülte, öğrenci organizasyonlarında geçirilen süre ve liderlik görevi yapma, çalışma tecrübesi değişkenlerine göre farklılaştığı ancak cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı saptanmıştır.

Dugan ve Komives (2007:11), 50.378 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmada öğrenci liderliğini belirli demografik değişkenler açısından ele almışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin üniversite öncesi çalışma deneyimine sahip olan öğrencilerin, kız öğrencilerin ve not ortalaması yüksek olan öğrencilerin daha fazla liderlik özellikleri gösterme eğiliminde olduklarını saptamıştır.

Dugan vd. (2008), 859 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada cinsiyetin, öğrencilerin sosyal sorumlu liderlik becerileri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kız öğrencilerin sosyal sorumlu liderliğin bütün alt boyutlarında erkeklere kıyasla daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşmıştır.

Özmutlu (2008), Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda 606 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin liderlik ve yaratıcılık özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bulgulara göre, öğrencilerin liderlik özelliklerinin, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından anlamlı olarak farklılaştığı; fakat sınıf değişkeni açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı saptanmıştır.

Salisbury vd. (2012), 19 farklı üniversitedeki 2931 birinci sınıf öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmada çalışma deneyimine sahip olmanın, öğrencilerin liderlik gelişimine olan etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Sonuçlar, herhangi bir işte çalışmanın öğrencilerin liderlik becerilerine katkı sağladığını göstermektedir.

Chai (2015: 27-28), üniversitede kulüplerde çeşitli görevlerde bulunmak üzere seçilen bir grup öğrenci liderine odaklanmıştır. Araştırmanın amacı, öğrenci liderlerinin liderlik niteliklerini tahmin edebilecek kişilik türleri hakkında bir anlayış kazanmaktır. Veriler, Malezya’da özel bir üniversite yüksekokulundan 59 öğrenciden (33 erkek, 26 kız) elde edilmiştir. Sonuçlar, nötr kişilik boyutunda, diğerleri için endişe göstermenin liderlik kalitesi için; açık iletişim boyutunun özgüven için; ilişkisel kişilik boyutunun karizma için en önemli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Knight ve Novoselich (2017), 31 farklı üniversitedeki 150 farklı mühendislik programında yer alan 5076 mühendislik fakültesi öğrencisinin üniversite deneyimlerinin ve lisans ders içeriklerinin onların liderlik becerilerinin gelişimindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre; cinsiyet, ırk ile liderlik becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır fakat sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerin liderlik becerilerinin anlamlı olarak arttığı saptanmıştır.

Uslu (2018), 963 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin liderlik algılarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini fakat daha önce bir işte çalışma, sınıf düzeyi, GANO, fakülteye giriş puan türü ve etkinliklere katılma değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

4. YÖNTEM

4.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk ve nevrotiklik) ile öğrenci liderliği algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu kavramları demografik değişkenler açısından incelemektedir. Daha önceki araştırmalarda liderlik ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler araştırılmış ancak Türkiye’de üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ve öğrenci liderliği algıları arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada araştırma sonuçlarının ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

H1a: Üniversite öğrencilerinin liderlik algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H1b: Üniversite öğrencilerinin liderlik algıları daha önceki iş tecrübesine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H1c: Üniversite öğrencilerinin liderlik algıları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H1d: Üniversite öğrencilerinin liderlik algıları GANO’ya göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H1e: Üniversite öğrencilerinin liderlik algıları fakülte/yüksekokula göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2a: Öğrenci liderliği algısı ile dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleri arasında anlamlı pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: Öğrenci liderliği algısı ile nevrotik kişilik özelliği arasında anlamlı negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örnekleme amaçlı örnekleme yöntemlerinden, kolayda örnekleme yolu ile seçilmiştir. Kolayda örnekleme araştırma öğeleri araştırmacının araştırmanın özelliklerine dayanarak oluşturduğu yargılara göre seçilmektedir (Gülbüz ve Şahin, 2015: 132). Araştırmanın evreni Türkiye’deki üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Hakkari Üniversitesi’nde 2020-2021 güz yarıyılında eğitimlerine devam eden 243 lisans ve ön lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün 200’ün üzerinde olması güvenilir faktörlerin elde edilmesi için genellikle yeterli görülmektedir (Gülbüz ve Şahin, 2015: 128).

4.4. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada, nicel araştırma tekniklerinden “anket” tekniği kullanılarak örneklem üzerinden bilgi toplanmıştır. Araştırmaya ilişkin anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik değişkenlere ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde “Beş Faktör Kişilik Ölçeği” soruları yer almaktadır. Oliver P. John ve Sanjav Srivastava’nın “The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives” (1999) isimli makalesinde geliştirdiği ve 44 maddeden oluşan ölçeğin birebir çevirisi yapılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde “Öğrenci Liderliği” değişkenine ait sorular yer almaktadır. Turgut Uslu’nun 2018 yılında yayınlanan “Üniversite Öğrencilerinin Liderlik, Akademik Özyeterlik ve Okula Yabancılaşma Algıları (Erzincan Üniversitesi Örneği)” isimli doktora tezinde geliştirdiği 59 sorudan oluşan ölçek soruları kullanılmıştır. Anket formunu oluşturan ölçek sorularının cevapları beşli Likert ölçeğine göre derecelenmiştir. Derecelendirmeler “1- kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-orta derecede katılıyorum 4-katılıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum” şeklindedir.

Öğrenci liderliği ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları şu şekildedir:

Çizelge 2. Öğrenci Liderliği Ölçeğinin Güvenilirliğine İlişkin Bulgular

Faktör	İfade	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Güvenirlik Katsayısı
Topluma Duyarlılık	Liderlik_12	,792	20,699	0,930
	Liderlik_52	,734		
	Liderlik_55	,733		
	Liderlik_56	,695		
	Liderlik_58	,682		
	Liderlik_10	,677		
	Liderlik_53	,668		
	Liderlik_51	,624		
	Liderlik_42	,621		
	Liderlik_30	,614		
	Liderlik_50	,593		
	Liderlik_48	,591		
	Liderlik_49	,548		
Etkili İletişim	Liderlik_13	,750	18,554	0,919
	Liderlik_25	,735		
	Liderlik_15	,698		
	Liderlik_54	,690		
	Liderlik_26	,679		
	Liderlik_7	,641		
	Liderlik_2	,638		
	Liderlik_18	,606		
	Liderlik_27	,571		

	Liderlik _1	,571		
	Liderlik _14	,570		
	Liderlik _36	,548		
Girişimcilik	Liderlik _35	,697	11,635	0,899
	Liderlik _33	,628		
	Liderlik _19	,590		
	Liderlik _39	,583		
	Liderlik _41	,580		
	Liderlik _8	,564		
	Toplumsal Etkinlik	Liderlik _24		
Liderlik _38		,661		
Liderlik _45		,607		
Grup Çalışması	Liderlik 3	,853	5,120	0,689
	Liderlik _4	,644		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: 0,945 Bartlett Küresellik Testi p Değeri: 0,000 Toplam Açıklanan Varyans: 61,956				

Çizelge 2’de görüldüğü üzere, öğrenci liderliği beş boyut altında toplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik (KMO=0,945, p=0,000) ve güvenilirliği (Cronbach’s Alpha=0,755) sağlanmıştır.

Beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği, keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi kullanılarak test edilmiştir. Analiz sonuçları şu şekildedir:

Çizelge 3. Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeğinin Güvenilirliğine İlişkin Bulgular

Faktör	İfade	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Güvenilirlik Katsayısı
Uyumluluk	Kişilik 33	,784	22,509	0,890
	Kişilik 7	,784		
	Kişilik 41	,760		
	Kişilik 28	,716		
	Kişilik 32	,679		
	Kişilik 22	,672		
	Kişilik 3	,650		
	Kişilik 13	,612		
	Kişilik 37	,516		
Dışa Dönüklük	Kişilik 35	,794	13,644	0,841
	Kişilik 26	,782		
	Kişilik 1	,727		
	Kişilik 11	,623		
Nevrotiklik	Kişilik 29	,722	12,278	0,740
	Kişilik 14	,675		
	Kişilik 8	,646		
	Kişilik 31	,641		
	Kişilik 42	,562		
Deneyime Açıklık	Kişilik 43	,855	7,627	0,717
	Kişilik 30	,804		
Sorumluluk	Kişilik 19	,638	6,192	0,620
	Kişilik 38	,587		

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: 0,880

Bartlett Küresellik Testi p Değeri: 0,000

Toplam Açıklanan Varyans: 62,249

Çizelge 3’de görüldüğü üzere, beş faktör kişilik özellikleri beş boyut altında toplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik (KMO=0,880, $p=0,000$) ve güvenilirliği (Cronbach’s Alpha=0,755) sağlanmıştır. Cronbach’s Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir (Durmuş vd., 2018:89).

4.5. Verilerin Analizi ve Bulgular

Öğrenci liderliğinin ve beş faktör kişilik özelliklerinin demografik değişkenlerle ilişkisini ve öğrenci liderliği ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla SPSS 25 nicel analiz programı kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 4’de görülmektedir.

Çizelge 4. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet	Kız	153
	Erkek	90
Fakülte/Yüksekokul	İİBF	14
	Eğitim Fakültesi	65
	İlahiyat Fakültesi	30
	Mühendislik Fakültesi	5
	Sağlık Hizmetleri MYO	85
	Çölemerik MYO	40
	Yüksekova MYO	4
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	153
	2. Sınıf	61
	3. Sınıf	19
	4. Sınıf	10
GANO	2,00 Altı	39
	2,00-2,49	24
	2,50-2,99	61
	3,00-3,49	81
	3,50-4,00	38
Kalınan Yer	Devlet Yurdu	58
	Özel Yurt/Pansiyon	18
	Arkadaşla Kalma	14
	Aile ile Kalma	153
Çalışma Tecrübesi	Var	103
	Yok	140

Çizelge 4’de görüldüğü üzere anketi cevaplayanların %63,0’ü kadın; %37,0’si erkek; %5,8’i İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi , %26,7’si Eğitim Fakültesi , %12,3’ü İlahiyat Fakültesi, %2,1’i Mühendislik Fakültesi, %35,0’i Sağlık Hizmetleri MYO, %16,5’i Çölemerik MYO ve %1,6’sı Yüksekova MYO öğrencisi iken bu öğrencilerin %63,0’ü 1. Sınıf, % 25,1’i 2. Sınıf, %7,8’i 3. Sınıf ve %4,1’i 4. sınıftadır. Öğrencilerin %16,00’sinin GANO’su 2,00’nin altında, %9,9’unun 2,00-2,49 arasında, %25,1’inin 2,50-2,99 arasında;, %33,3’ünün 3,00-3,49 arasında ve %15,6’sının ise 3,50-4,00 arasındadır. Katılımcıların %23,9’ü devlet yurdunda, %7,4’ü özel yurt/pansiyonda, %5,8’i arkadaşları ile, %63,0’ü ailesi ile birlikte kalmaktadır. Son olarak ankete katılan öğrencilerin %42,4’ünün çalışma tecrübesi var iken %57,6’sının herhangi çalışma tecrübesi yoktur.

Öğrenci liderliği boyutlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Analiz sonucunda öğrenci liderliğinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Öğrenci liderliği boyutlarının Fakülte/Yüksekokula göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda öğrenci liderliğinde Fakülte/Yüksekokula göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Öğrenci liderliği boyutlarının sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda öğrenci liderliğinde etkili iletişim boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Sonuçlar Çizelge 5’de açıklanmıştır.

Çizelge 5. Etkili İletişimin Sınıf Düzeyine Göre Farklılığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

	Sınıf	N	Ortalama	F Değeri	p Değeri
Etkili İletişim	1. Sınıf	153	3,3922	6,340	,000
	2. Sınıf	61	3,7131		
	3. Sınıf	19	4,0702		
	4. Sınıf	10	3,6750		

Çizelge 5’de görüldüğü üzere, etkili iletişim boyutu sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere Post-Hoc testlerinden Scheffe testi uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 6’daki gibidir.

Çizelge 6. Etkili İletişimin Sınıfa Düzeyine Göre Farklılığına İlişkin Scheffe Testi

		Ortalama Farkı	Standart Hata	p Değeri
1. Sınıf	2. Sınıf	-,32096*	,11354	,049
	3. Sınıf	-,67802*	,18238	,004
	4. Sınıf	-,28284	,24473	,721
2. Sınıf	1. Sınıf	,32096*	,11354	,049
	3. Sınıf	-,35706	,19699	,352
	4. Sınıf	,03811	,25580	,999
3. Sınıf	1. Sınıf	,67802*	,18238	,004
	2. Sınıf	,35706	,19699	,352
	4. Sınıf	,39518	,29293	,611
4. Sınıf	1. Sınıf	,28284	,24473	,721
	2. Sınıf	-,03811	,25580	,999
	3. Sınıf	-,39518	,29293	,611

Çizelge 6’da görüldüğü üzere etkili iletişim boyutundaki farklılık 1. Sınıf ile 2. ve 3. sınıf arasında fark bulunmakta olup, 3. Sınıf öğrencilerinde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğrenci liderliği boyutlarının GANO’ya göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda öğrenci liderliğinde etkili iletişim boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Sonuçlar Çizelge 7’de açıklanmıştır.

Çizelge 7. Etkili İletişimin GANO'ya Göre Farklılığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

	GANO	N	Ortalama	F Değeri	p Değeri
Etkili İletişim	2,00 Altı	39	3,2671	2,912	,022
	2,00-2,49	24	3,5035		
	2,50-2,99	61	3,4904		
	3,00-3,49	81	3,7469		
	3,50-4,00	38	3,4649		

Çizelge 7'de görüldüğü üzere, etkili iletişim boyutu GANO'ya göre farklılık göstermektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere Post-Hoc testlerinden Scheffe testi uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 8'deki gibidir.

Çizelge 8. Etkili İletişim Boyutunun GANO'ya Göre Farklılığına İlişkin Scheffe Testi

		Ortalama Farkı	Standart Hata	p Değeri
2,00 Altı	2,00-2,49	-,23638	,19776	,839
	2,50-2,99	-,22334	,15628	,728
	3,00-3,49	-,47982*	,14857	,036
	3,50-4,00	-,19782	,17375	,862
2,00-2,49	2,00 Altı	,23638	,19776	,839
	2,50-2,99	,01304	,18367	1,000
	3,00-3,49	-,24344	,17715	,756
	3,50-4,00	,03856	,19875	1,000
2,50-2,99	2,00 Altı	,22334	,15628	,728
	2,00-2,49	-,01304	,18367	1,000
	3,00-3,49	-,25648	,12922	,416
	3,50-4,00	,02552	,15753	1,000
3,00-3,49	2,00 Altı	,47982*	,14857	,036
	2,00-2,49	,24344	,17715	,756
	2,50-2,99	,25648	,12922	,416
	3,50-4,00	,28200	,14988	,474
3,50-4,00	2,00 Altı	,19782	,17375	,862
	2,00-2,49	-,03856	,19875	1,000
	2,50-2,99	-,02552	,15753	1,000
	3,00-3,49	-,28200	,14988	,474

Çizelge 8'de görüldüğü üzere öğrenci liderliğinin etkili iletişim boyutundaki farklılık 2 altı ve 3,00-3,49 arası ortalaması olan öğrencilerden kaynaklanmakta olup, 3,00-3,49 arası ortalaması olan öğrencilerde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğrenci liderliği boyutlarının çalışma tecrübesine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 9'da açıklanmıştır.

Çizelge 9. Öğrenci Liderliğinin Çalışma Tecrübesine Göre Farklılığına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi

	Çalışma Tecrübesi	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Topluma Duyarlılık	Var	103	4,2681	,61660	,972	,332
	Yok	140	4,1863	,67105		
Etkili İletişim	Var	103	3,6934	,79608	2,730	,007
	Yok	140	3,4226	,73975		
Girişimcilik	Var	103	4,2217	,71606	,244	,807
	Yok	140	4,2000	,65858		

Toplumsal Etkinlik	Var	103	3,5113	,98664	,700	,485
	Yok	140	3,4286	,85128		
Grup Çalışması	Var	103	3,8495	,95187	,462	,644
	Yok	140	3,7929	,93875		

Çizelge 9’da görüldüğü üzere, öğrenci liderliğinin etkili iletişim boyutu çalışma tecrübesi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Çalışma tecrübesi olan öğrencilerde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin, alt ölçeklerinin kendi aralarında ve birbirleriyle gösterdiği ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen korelasyon katsayılarına Çizelge 10’da yer verilmiştir.

Çizelge 10. Korelasyon Analizi

	Topluma Duyarlılık	Etkili İletişim	Girişimcilik	Toplumsal Etkinlik	Grup Çalışması
Uyumluluk	,715**	,522**	,675**	,449**	,409**
Dışa Dönüklük	,527**	,694**	,553**	,506**	,382**
Nevrotiklik	-,095	-,370**	-,207**	-,215**	-,148*
Deneyime Açıklık	,502**	,442**	,449**	,395**	,256**
Sorumluluk	,037	,283**	,101	,048	,050

Ölçeklerin alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin uyumluluk boyutu ve öğrenci liderliği ölçeği boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; topluma duyarlılık ile arasında,715’lik, etkili iletişim ile arasında ,522’lik, girişimcilik ile arasında ,675’lik, toplumsal etkinlik ile arasında ,449’luk, grup çalışması ile arasında ,409’luk pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin dışa dönüklük boyutu ve öğrenci liderliği ölçeği boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; topluma duyarlılık ile arasında ,527’lik, etkili iletişim ile arasında ,694’lük, girişimcilik ile arasında ,553’lük, toplumsal etkinlik ile arasında ,506’lık, grup çalışması ile arasında ,382’lik pozitif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Beş faktör kişilik özellikleri ölçeğinin nevrotiklik boyutu ve öğrenci liderliği ölçeği boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; etkili iletişim ile arasında -,370’lik, girişimcilik ile arasında -,207’lik, toplumsal etkinlik ile arasında -,215’lik ve grup çalışması ile arasında -,148’lik negatif bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Buna göre öğrencilerin uyumluluk, dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik özellikleri arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin arttığı; nevrotiklik özellikleri arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin azaldığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk, uyumluluk ve nevrotiklik) ile öğrenci liderliği algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu kavramları demografik değişkenler açısından incelemektedir.

Analizler sonucunda 3. Sınıf öğrencilerinde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu Özmütlu, (2008) ve Uslu, (2018)’nin çalışmalarının sonuçlarıyla örtüşmezken; Dugan ve Komives (2007), Knight ve Novoselich (2017)’in çalışmalarının sonuçlarıyla paraleldir. Bu durum, uygulamaya dönük olan ve öğrencilerin etkili iletişim becerilerini geliştirebilecek derslerin (topluma hizmet uygulamaları, staj vb.), üst sınıfların programlarında yer almasıyla açıklanabilir. Ayrıca, öğrencilerin üst sınıflara geçişleriyle birlikte artan yaşam ve okul deneyimleri, üniversitede edinilen çevrenin genişlemesi, bireysel gelişimin artışı ile birlikte etkili iletişim becerilerinin sınıf düzeyi ile birlikte artması

beklenebilir. Analizler sonucunda 3,00-3,49 arası ortalaması olan öğrencilerde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın bulguları Kabakçı (2013)'ün ve Uslu (2018)'in çalışmalarının bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Bu sonuç, etkili iletişim özelliğinin özellikle başarılı öğrencilerde bulunması ve akademik başarının getirdiği yüksek özgüven ile açıklanabilir. Analizler sonucunda çalışma tecrübesi olan öğrencilerde etkili iletişim özelliğinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular Lin (2003), Dugan ve Komives (2007) ve Salisbury vd. (2012)'nin çalışmalarının bulguları ile uyumludur. Çalışma yaşamı tecrübesi sayesinde çok sayıda kişiyle iletişim kurabilme fırsatı edinebilirler. Ayrıca, sorumluluk alma, takım çalışması gibi deneyimler yaşayarak özgüven, özerklik, becerilerini geliştirebilir. Bu sayede etkili iletişim yeteneği artan öğrencilerin liderlik becerilerinin artacağı düşünülebilir.

Hakkari Üniversitesi öğrencilerinin liderlik algılarının ve onların kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sonuç olarak, öğrencilerin uyumluluk, dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik özellikleri arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin arttığı saptanmıştır. Uyumluluk kişilik özelliği açısından bakıldığında uyumlu bireylerin sempatik ve empatik olmaları onların liderliğini kolaylaştırabilir. Dışadönüklüğün liderlikle ilişkisi, dışa dönük öğrencilerin kendilerini rahat ifade etmeleri, baskın olmaları gibi özelliklerin ön plana çıkması ile açıklanabilir. Ayrıca, liderlerin dışa dönük olmaları beklenir. Deneyime açık bireylerin daha yaratıcı olmaları, farklı düşünceleri ve risk alabilmeleri onların vizyon sahibi liderler olma olasılıklarını arttırabilir. Öğrencilerin nevroitiklik özelliği arttıkça öğrenci liderliğine ait özelliklerin azaldığı saptanmıştır. Nevrotik bireyler daha az ilham verici oldukları ya da kendilerinden veya başkalarından daha düşük beklentilere sahip oldukları için lider özellikleri gösterme olasılıkları daha düşük olabilir.

Araştırma bulgularından hareketle üniversitelerde öğrencilerin liderlik becerilerinin gelişimi için liderlik eğitimleri, programları düzenlenebilir. Bu amaçla başka üniversitelerden uzmanlar davet edilebilir. Ders programlarına iletişim, takım çalışması, girişimcilik, liderlik gibi dersler eklenebilir. Üniversitede düzenlenen ve öğrencilerin liderlik becerilerinin gelişimine katkıda bulunabilecek sosyal, kültürel etkinliklerin ve spor faaliyetlerinin sayısı, kalitesi ve bunlar için ayrılan kaynaklar arttırılabilir. Öğrencilerin liderlik becerilerini arttırmak amacıyla, üniversite tarafından öğrencilere sağlanan staj/iş olanakları arttırılabilir. Diğer taraftan, öğrencilerin kişilik özelliklerini saptamak amacıyla ölçümler yapılabilir, öğrencilerin olumlu kişilik özellikleri kazanmalarına katkıda bulunacak dersler, etkinlikler yapılabilir.

Gelecek çalışmalarda belirli türdeki liderlik programlarının (örneğin, sertifika programları, kültürel liderlik atölyeleri vb.) liderlik gelişimi nasıl etkilediği araştırılabilir. Bu çalışmadaki veriler yalnızca tek bir kurumu temsil etmektedir. Daha sonraki çalışmalarda, çok sayıda üniversiteden öğrencinin dahil edildiği bir örneklem kullanılabilir. Araştırmanın bulguları “hangi” kişilik özelliklerinin öğrenci liderliği ile ilgili olduğunu ortaya çıkarması açısından değerlidir. Fakat “neden” böyle olduğu konusunda derinlemesine bilgi sahibi olabilmek için nitel bir çalışma yöntemi benimsenebilir. Örneğin, bu çalışmada nevroitiklik kişilik özelliği ile öğrenci liderliği arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat bu sonucun nedenleri gelecekteki çalışmalarda nitel bir araştırma yöntemi ile derinlemesine araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1937). *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Henry Holt.
- Anderson, J.C. ve Kim, E. (2009). Youth Leadership Development: Perceptions and Preferences of Urban Students Enrolled in A Comprehensive Agriculture Program. *Journal of Agricultural Education*, 50(1), s.8-20.
- Atwater, L.E. ve Yammarino, F.J. (1993). Personal Attributes as Predictors of Superiors' and Subordinates' Perceptions of Military Academy Leadership. *Human Relations*, 46(5), s. 645-668.
- Astin, A.W. (1984). Student Involvement: A Development Theory for Higher Education. *Journal of College Student Development*, 40, s.518-529.
- Astin, H.S. ve Astin, H. (1996). [A Social Change Model of Leadership Development: Guidebook \(Version III\). University of California, Los Angeles: Higher Education Research Institute.](#)
- Astin, A.W. ve Astin, H.S. (2000). [Leadership Reconsidered: Engaging Higher Education in Social Change](#), Kellogg Foundation.
- Barrick, M.R., Stewart, G.L. ve Piotrowski, M. (2002). Personality and Job Performance: Test of the Mediating Effects of Motivation Among Sales Representatives. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), s.43-51.
- Barrick, M.R. ve Mount, M.K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44, s.1-25.
- Bartley, E.C. ve Scott, C.R. (2011). Coping with Daily Stress: The Role of Consciouesness. *Personality and Individual Differences*, 50, s.79-83.
- Bentz, V. J. (1985, August). A View from the Top. A thirty Year Perspective of Research Devoted to Discovery, Description, and Prediction of Executive Behavior. Paper presented at the 93rd Annual Convention of the American Psychological Association, Los Angeles.
- Bialek, S.C. ve Llyoyd, A.G. (1998). *Post Graduation Impact of Student Leadership*. Madison: University of Wisconsin.
- Bolden, R., Gosling, J., Marturano, A. ve Dennison, P. (2003). A Review of Leadership Theory and Competency Framework. Centre for Leadership, Studies University of Exeter, United Kingdom.
- Borgatta, E. F. (1964). The Structure of Personality Characteristics. *Behavioral Science*, 9(1), 8-17.
- Brasof, M. (2011). Student Input Improves Behavior, Fosters Leadership, *Phi Delta Kappan*, 93(2), s.20-24.
- Brooks, K.A. (2012). *Undertanding the Meaning African-American Men give to Their Student Leadership Involvement and Engagement Activities in College*. Unpublished Doctoral Thesis, Depaul University.

Cattell, R. B. (1943). The Description of Personality: Basic Traits Resolved into Clusters. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38(4), s.476–506.

Cavins, B.J. (2005). *The Relationship Between Emotional-Social Intelligence and Leadership Practices Among College Student Leaders*. Unpublished Doctoral Thesis, Bowling Green State University.

Chai, M.S. (2015). Personality and Leadership Qualities among Student Leaders. *American Journal of Applied Psychology, Special Issue: Psychology of University Students*, 4(3-1), s.27-32.

Cooper, C.A., Golden, L. ve Socha, A. (2013). The Big Five Personality Factors and Mass Politics. *Journal of Applied Psychology*, 43(1), s. 68-82.

Costa, P.T. ve McCrae, R.R. (1992). Revised NEO Personality Inventory and NEO Five-Factor Inventory Professional Manual. Odesa F.L.: Psychology Assessment Resources.

Costa, P.T., McCrae, R.R. ve Dye, D.A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness; A Revision of the Neo Personality Inventory. *Personality and Individual Difference*, 12(9), s.887-898.

Costa, P.T. ve McCrae, R.R. (1988). Personality in Adulthood: A Six-Year Longitudinal Study of Self-Reports and Spouse Ratings on the NEO Personality Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), s.853-863.

Çetin, N.G. ve Beceren, E. (2007). Lider Kişilik: Gandhi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), s.110-132.

Davila, A. ve Mora, M.T. (2007). Civic Engagement and High School Academic Progress: An Analysis Using Neels Data CIRCLE Working Paper (Vol 52). Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement (CIRCLE), University of Maryland.

Digman, J.M. (1990). Personality Structure: An Emergence of the Five-Factor Model. *The Annual Review of Psychology*, 41, s.417-440.

Digman, J. M. ve Inouye, J. (1986). Further Specification of the Five Robust Factors of Personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(1), s.116–123.

[Digman](#), J. M. ve [Takemoto-Chock](#), N. K. (1981). Factors In The Natural Language Of Personality: Re-Analysis, Comparison, And Interpretation Of Six Major Studies. *Multivariate Behavioral Research*, 16(2), s.149-70.

Dugan, J.P., Komives, S.R. ve Segar, T.C. (2008). College Student Capacity for Socially Responsible Leadership: Understanding Norms and Influences of Race, Gender, and Sexual Orientation, *NASPA Journal*, 45(4), s.475-500.

Dugan, J. P., ve Komives, S. R. (2007). Developing Leadership Capacity in College Students: Findings from a National Study. A Report from the Multi-Institutional Study of Leadership. College Park, MD: National Clearinghouse for Leadership Programs.

Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2018). Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Eren, E. (2009). Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar), İstanbul: Beta Yayınları.

Fiske, D. W. (1949). Consistency of the Factorial Structures of Personality Ratings from Different Sources. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44(3), 329–344.

Forman, S.G. ve Forman, B.D. (1981). Family Environment and its Relation to Adolescent Personality Factors. *Journal of Personality Assessment*, 45(2), s.163-167.

Glass, R., Prichard, J., Lafortune, A. ve Schwab, N. (2013). The Influence of Personality and Facebook Use on Student Academic Performance. *Issues in Information Systems*, 14(2), 119-126.

Goldberg, L. R. (1990). An alternative “description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), s.1216–1229.

Goldberg, L. R. (1981). Language and Individual Differences: The Search for Universals in Personality Lexicons. *Review of Personality and Social Psychology*, 2(1), s.141-165.

Guido-DiBrito, F. ve Bachelor, S.W. (1988). Developing Leadership Potential through Student Activities and Organizations. *New Directions for Student Services*, 44,51-62.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hakel, M.D. (1974). Normative Personality Factors Recovered From Ratings of Personality Descriptors: The Beholder’s Eye. *Personnel Psychology*, 27, 409-421.

Hicks, B.M., Johnson, W., Lacono, W.G. ve McGue, M. (2008). Moderating Effects of Personality on the Genetic and Environmental Influences of School Grades Helps to Explain Sex Differences in Scholastic Achievement. *European Journal of Personality*, 22, s.247-268.

Hoffman, B.J., Woehr, D.J. Maldagen-Youngjohn, R. ve Lyons, B.D. (2011). Great Man or Great Myth? A Quantitative Review of the Relationship Between Individual Differences and Leader Effectiveness, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84, s.347-381.

Hogan, R., Curphy, G. J., ve Hogan, J. (1994). What We Know About Leadership: Effectiveness and Personality. *American Psychologist*, 49, s.493–504.

John, O.P. ve Srivastava, S. (1999). The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. L.A. Pervin ve O.P. John (Edt.), *Handbook of Personality: Theory and Research*. (s.102-138). New York: The Guilford Press.

Judge, T., J. E. Bona, Ilies, R. ve Gerhartd, M.W. (2002). Personality and Leadership: A Qualitative and Quantitative Review. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), s.765-780.

Kabakçı, Ö.F. (2013). *Karakter Güçleri Açısından Pozitif Gençlik Gelişiminin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kezar, A. ve Moriarty, D. (2000). Expanding Our Understanding of Student Leadership Development: A Study Exploring Gender and Ethnic Identity. *Journal of College Student Development*, 41(1), s.55-68.

Norman, M.N. (1963). Toward an Adequate Taxonomy of Personality Attributes: Replicated Factor Structure in Peer Nomination Personality Ratings. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), s.574-583.

Quellette, M. (1998). *Characteristics Experiences, and Behaviour of University Student Leaders.* Unpublished Doctoral Thesis, University of Alberta.

Özgen, S., Sanchez-Galofre, O., Alabart, J.R., Medir, M, ve Giralt, F. (2013). Assessment of Engineering Students' Leadership Competencies. *Leadership and Management in Engineering*, April, 65-75.

Özmutlu, G. (2008). *Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okullarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Liderlik ve Yaratıcılık Özelliklerinin Karşılaştırılması: Gazi Üniversitesi Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Posner, B.Z., ve Brodsky, B. (1992). A Leadership Development Instrument for College Students. *Journal of College Student Development*, 33, 231-237.

Roach, P.D. (2006). *Evolutionary Theory and Birth Order Effects on Big Five Personality Traits Among the Shuar of Amazonian Ecuador: The first Cross -Cultural Test.* Unpublished Doctoral Thesis, University of Oregon.

Rogers, C. (1947). Some Observations on the Organization of Personality. *American Psychologist*, 2, s.358-368.

Salisbury, M. H., Pascarella, E. T., Padgett, R. D. ve Blaich, C. (2012). The effects of work on leadership development among first-year college students. *Journal of College Student Development*, 53(2), 300-324.

Shertzer, J. Wall, V., Frandsen, A., Guo, Y., Whalen, D.F. ve Shelley, M.C. (2005). Four Dimensions of Student Leadership: What Predicts Students' Attitudes Toward Leadership Development?. *The College Student Affairs Journal*, 25(1), 85-108.

Simonsen, J.C., Velez, J.J., Foor, R.M., Birkenholz, R.J., Foster, D.D., Wolf, K.J. ve Epps, R.B. (2014). A Multi-institutional Examination of the Relationships Between High School Activity Involvement and Leadership Characteristic. *Journal of Agriculture Education*, 55(1), 200-214.

Spinath, F.M., ve O'Connor, T.G. (2003). A Behavioral Genetic Study of the Overlap Between Personality and Parenting. *Journal of Personality*, 71(5), s.785-808.

Stogdill, R. M. (1974). *Handbook of leadership.* New York: Free Press.

Tatlıoğlu, K. (2013). Beş Faktör Kişilik Kuramı Bağlamında Kişilik Kavramına Genel Bir Bakış, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 127-146.

Tupes, E.C. (1957). Relationships Between Behavior Trait Ratings by Peers and Later Officer Performance of USAF Officer Candidate School Graduates. Air Force Personnel and Training Research Center Technical Report – AFPTRC.

Tüysüz, B. (2007). *Öğrenci Liderliği Programı'nın 6. Sınıf Öğrencilerinin Liderlik Rollerini ve Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

Uhl-Bien, M. (2006). Relational Leadership Theory: Exploring the Social Processes of Leadership and Organizing. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 654-676.

Uslu, T. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Liderlik, Akademik Özyeterlik ve Okula Yabancılaşma Algıları (Erzincan Üniversitesi Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.

Wagoner, H.Y. (2017). *Determined to Make A Difference A Quality Study of College Women Student Leaders*, Unpublished Doctoral Thesis, University of Kentucky.

Wingenbach, G.J. ve Kahler, A.A. (1997). Self-Perceived Youth Leadership and Life Skills of Iowa FFA Members. *Journal of Agriculture Education*, 38(3), 18-27.

Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri Ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İş, Güç Dergisi*, 8(2), 196-211.

MA'RUF ER-RUSÂFÎ'NİN İNGİLİZ MANDA YÖNETİMİYLE İLGİLİ ŞİİRLERİ

Arş. Gör. Dr. Fuat DAŞ

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-1088-2177

ÖZET

İngiltere'nin 1914 yılında Irak'ın Fav bölgesine asker çıkarmasıyla başlayan işgali bu ülkede uzun yıllar varlığını sürdürmesiyle sonuçlanır. Gerek işgal gerekse manda yönetimiyle bölgede varlığını sürdüren İngilizler, Irak halkının zaman zaman isyanıyla karşılaşır. Birçok şair ve yazar bu isyanlara şiirleriyle ve yazılarıyla destek çıkar, İngilizlerin ülkedeki varlığının son bulmasını arzular. Ma'ruf er-Rusâfî de İngiliz varlığından rahatsız olan ve onlara karşı yapılan isyanlara destek veren modern Irak şiirinin önde gelen şairleri arasındadır. Rusâfî, yaşadığı dönemde gerek Irak toplumunun gerekse bütün Arap toplumunun muzdarip olduğu fakirlik, cehalet, yöneticilerin ikiyüzlülüğü, Batılı güçlerin işgali, düşünce özgürlüğü, kadının toplumdaki değersiz konumu gibi birçok siyasi ve sosyal soruna şiirlerinde değinmiş ve bu şiirleriyle toplumsal vicdanın güçlü sesi olmuştur. Özellikle de Arap toplumunun yaşadığı önemli sosyal sorunlardan biri olan fakirlik temalı şiirleriyle ünü yayılmış ve 'yoksulların şairi' olarak anılmıştır. Rusâfî'nin şiirlerinde ele aldığı konulardan biri de Irak'taki İngiliz manda yönetimidir. Bu şiirlerinde manda yönetimini sömürge olarak nitelemiş, bu yönetimle İngilizlerin, Irak'ın sahip olduğu bütün kaynaklara el koyduğunu, bağımsızlığını ve geleceğini çaldığını, tayin ettikleri yöneticilerin de bunlara ortak olduğunu dile getirir. Rusâfî'ye göre mevcut hükümet ülkeyi yönetiyor gibi görünse de perde arkasında İngilizler yönetmekte ve bütün işleri Irak'ın menfaatinden kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar. Bundan dolayı bu hükümeti halka karşı ikiyüzlü davranmakla eleştirmektedir. Eleştirilerinde daha da ileri giderek bayrak, anayasa ve meclis gibi kavramların sadece birer sözcükten ibaret olduğunu ve anlamlarının da toplumun nezdinde bilinmediğini ifade eder. Şair, bu siyasi şiirlerinde keskin ve sert bir üslup takınarak yöneticilerin hedef noktası haline gelir.

Bu çalışmada, Rusâfî'nin Irak'taki İngiliz manda yönetimine yönelik şiirleri ele alınıp bazı bölümler Türkçeye çevrilmiş ve bu şiirler doğrultusunda manda yönetimine karşı yaklaşımı incelenmiştir. Ayrıca şairin hayatı ve şiirleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ma'ruf er-Rusâfî, Modern Irak Şiiri, İngiliz Mandası

MA'RÛF ER-RUSÂFÎ'S POEMS ON THE BRITISH MANDATE

ABSTRACT

The occupation of Britain, which started with the landing of troops in the Fav region of Iraq in 1914, results in its presence in this country for many years. The British, who maintain their existence in the region with both the occupation and the mandate, occasionally encounter the revolt of the Iraqi society. Many poets and writers support these revolts with their poems and writings, and they wish the British presence in the country to end. Ma'rûf al-Rusâfî is also among the leading poets of modern Iraqi poetry, who were disturbed by the British presence and supported the revolts against them. In his poetry, he touched on many political and social problems such as poverty, ignorance, the hypocrisy of the rulers, the occupation of Western powers, freedom of thought, and the worthless position of women in society, which both the Iraqi society and the whole Arab society suffered during his lifetime, and he became the strong voice of social conscience with these poems. His reputation has spread especially with his poetry-themed poems, which is one of the important social problems experienced by the Arab society, and he was referred to as "the poet of the poor". One of the issues that Rusâfî deals with in his poems is the British mandate in Iraq. In these poems, he expresses that the mandate as a colony, and with this administration, that the British seized all the resources of Iraq, stole its independence and future, and that the rulers they appointed were partners with them. According to Rusâfî, the existing government seems to be ruling the country, but behind the scenes the British rule and they do all their work for their own benefits rather than for the benefit of Iraq. Therefore, he criticizes this government for being hypocritical towards the people. He goes even further in his criticism and expresses that concepts such as flag, constitution and parliament are only words and their meanings are unknown to the public. The poet becomes the target of the rulers by wearing a sharp and harsh style in these political poems.

In this study, some parts of Rusâfî's poems on British mandate rule in Iraq were mentioned and some parts were translated into Turkish and his approach against the mandate was examined in line with these poems. In addition, information about the life and poems of the poet was given.

Keywords: *Ma'rûf er-Rusâfî, Modern Iraqi Poetry, British Mandate*

1. HAYATI

Rusâfî, orta halli bir ailenin çocuğu olarak 1875 yılında Bağdat'ta doğmuştur. İlk eğitimini bu şehirde Kuttâb adı verilen ve yaşadığı dönemde eğitimin ilk aşaması sayılan okullarda tamamlamıştır. Peşi sıra askeri rüşdiyeye başlamış ancak mezun olamadan buradan ayrılmış ve dönemin önde gelen âlimlerinden Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (1857-1924)'nin yanında ilim öğrenmeye başlamıştır. Yaklaşık olarak 13 yıl kaldığı el-Âlûsî'nin yanında Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere birçok alanda eğitim almıştır. Burada tahsilini

tamamladıktan sonra 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanına kadar maddi ihtiyaçlarını karşılamak için Bağdat'ın çeşitli okullarında öğretmenlik yapmıştır (el-Fâhûrî, 1991, 572; Battî, 1923, 69).

Daha 16 yaşına varmadan başarılı şiirler yazan Rusâfî, Meşrutiyet'in ilanından önce Mısır, Şam ve Irak'ta *el-Muktebes* dergisi ve *el-Müeyyed* gazetesi başta olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yayınladığı siyasi ve sosyal temalı şiirleriyle şairlik yeteneğini göstermiş ve bu şiirleriyle bütün Arap dünyası tarafından tanınır olmuştur. (Kürd Ali, 1980, 240) Meşrutiyet'ten sonra *İkdam* gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet Bey tarafından İstanbul'a gazetenin Arapça ekinin editörlüğü için davet edildi. Ancak bu projeden vazgeçildiği için bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Irak'a dönerken Lübnan'a uğradı ve burada şimdiye kadar yazdığı şiirlerini yayınladı (Ayyıldız, 2003, 69).

Rusâfî Bağdat'tayken Medrese-i Mülkiye-i Âliye'de Arapça dersler okutmak ve *el-İrşâd* dergisinde yazı yazmak için ikinci kez İstanbul'a davet edildi. Bu arada Müntefik sancağına milletvekili seçilerek Osmanlı Meclis-i Meb'usan'a girdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'a döndü ve akabinde Şam'a geçti. Burada yedi ay kaldıktan sonra bir arkadaşının daveti üzerine Öğretmen Okulu'nda Arap edebiyatı dersleri okutmak için Kudüs'e gitti. 1921 yılında Irak hükümetinin daveti üzerine ülkesine dönerek Maarif Bakanlığı bünyesinde *Terceme* ve *Ta'rib* komisyonuna başkan vekili olarak atandı. 1923 yılında üç aydan kısa yayın hayatı olan *el-Emel* gazetesini yayınladı. Daha sonra farklı kurumlarda birçok görev icra etti ancak 1928 yılında bu görevlerinden el çekerek 8 yıl milletvekilliği yaptı. II. Dünya Savaşı'nın başlarında Reşid Âlî el-Kilânî'nin Bağdat'ta İngilizlere karşı çıkardığı isyana yazdığı marşlarla destek verdi. İsyân başarısız olunca münzevi bir hayat yaşamaya başladı ve 1945 yılında Bağdat'ta vefat etti. (el-Fâhûrî, 1991, 573)

2. ŞİİRLERİ

Rusâfî, yaşadığı dönemde yazdığı şiirlerle toplumu ilgilendiren gerek siyasi gerek sosyal birçok sorunu dile getirmiştir. Onun şiirleri yalnızca Irak'ta değil bütün Arap coğrafyasında büyük yankı uyandırmış; yoksulluk çeken insanların, toplumda ikinci sınıf muamelesi gören kadınların, Fransa ve İngiltere gibi Batılı güçler tarafından sömürülen Arap topraklarındaki insanların güçlü sesi olmuştur. Bundan dolayıdır ki o, hem Irak edebiyatının hem de Arap edebiyatının önde gelen şairleri arasındadır.

Çağdaş Arap edebiyatında neo-klasik akımın önde gelen şairlerinden olan Rusâfî, şiirlerinde 'sanat toplum içindir' anlayışını yansıttığı görülmektedir (Ayyıldız, 2003, s. 69). Fakirlik, kadınların evlilik ve boşanma sorunları, fikrî ve siyasi özgürlük, eğitim ve öğretim, toplumların kendi kaderlerini belirme, güzel sanatların önemi ve milletlerin ilerlemesindeki rolü vb. birçok konuya değinmiş ve yaşadığı toplumda bu konuların önemine dikkat çekmeye çalışmıştır. *Ummu'l-Yetîm* (Yetimin Annesi), *es-Sicnu fî Bağdad* (Bağdat'taki Hapishane), *el-Fakru ve's-Sekâm* (Fakirlik ve Hastalık), *et-Tıflu fî'l-Îd* (Bayram Günündeki Çocuk), *el-Ermeletu'l-Murdi'a* (Emzikli Dul Kadın) gibi şiirleri, Rusâfî'nin Arap ülkelerinde ününü arttırmış ve insanlar bu şiirlerde kendilerinden izler ve gerçek duygular bulmuştur. (Safva,

1988, 50) Öyle ki bu ve benzeri toplumsal temalı şiirler, onun *Şâ'iru'l-Bu'esâ'* (Yoksulların Şairi) olarak tanınmasına vesile olmuştur (el-Fâhûrî, 1991, 574). Örneğin şair, kocası ölen dul bir kadının çektiği fakirliği anlattığı ve neredeyse her beytinde fakirliğe değindiği *el-Ermeletu'l-Murdi'a* adlı şiirinin bazı beyitleri şöyledir:

تمشي وقد أثقل الإملاق مشاها
والدمع تذرفه في الخد عيناها
واصفراً كالورس من جوع محياها
فالدهر من بعده بالفقر أشقاها
والهم أنحلها والغم أضناها

لقيتها ليتني ما كنت ألقاها!
أنوابها رئة والرئة حافية
بكت من الفقر فاحمرت مدامعها
مات الذي كان يحميها ويسعداها
الموت أفجعها والفقر أوجعها

Onunla (emzikli dul kadınla) karşılaştım. Keşke karşılaşmaz olaydım! Yürüyordu ve fakirlik ağır gelmişti ayaklarına.

Üstü başı yırtık, yalınayaktı ve yanaklarından gözyaşları akıyordu.

Fakirlikten ağlaya ağlaya göz pınarları kurumuş ve açlıktan beti benzi solmuştu.

Onu koruyup kollayan, mutlu eden kocası ölmüştü. Felek, kocasından sonra fakirlikle sınıamıştı.

Kocasının ölümü onu perişan ederken, fakirlik canını yakmış, çektiği bunca gam ve kederden iyice zayıf düşmüştü (Rusâfi, 2014; 303).

3. RUSÂFÎ'NİN İNGİLİZ MANDASIYLA İLGİLİ ŞİİRLERİ

Irak toplumu, Rusâfi'nin yaşadığı zamanda birçok siyasi gelişmeye şahit olmuştur. Şüphesiz ki onun edebi hayatını da bu toplum için önemli dönüm noktaları olan şu üç siyasi döneme ayırmamız mümkündür. Birincisi; Irak'ın Osmanlı Devleti'nin toprak parçası olduğu dönem, ikincisi; Irak'ın İngilizler tarafından işgal edildiği dönem, üçüncüsü ise Irak'ın İngiliz mandası altına girdiği dönemdir (Zerkûb ve Muhammedî, 2006: s. 22). Toplumsal birçok konuyu şiirlerine taşıyan şair, bu dönemlerde cereyan eden birçok siyasi gelişmeyi de şiirlerine taşımış ve bu şiirleriyle kendi siyasi duruşunu net bir şekilde ortaya koymakla birlikte bu siyasi gelişmeler karşısında Irak halkının yaşadığı sorunları dile getirmiştir. Rusâfi'nin ele aldığı bu siyasi gelişmelerin başında Irak'ın 1920 yılında manda yönetimi altına girmesi gelmektedir.

Rusâfi, I. Dünya Savaşı yıllarında sömürgeci güçler karşısında yerini alarak Osmanlı Devleti'nin müdafaası için çağrıda bulunmuş, merkezi hükümetin çöküşünden sonra yabancı işgalcilere, onların planlarını yerine getirmekten başka bir şey bilmeyen yöneticilere ve manda hükümeti olarak tanımlanan 'kukla yönetimine' karşı çıkmıştır (Zerkûb ve Muhammedî, 2006: s. 33). Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Irak'ta İngiliz varlığından kaynaklanan tehlikenin farkındaydı. Bu yüzden bu millete güvenmemekle birlikte

onları dünyadaki en kurnaz millet olarak görüyordu. Öyle ki İngiliz manda yönetiminin en katı düşmanıydı ve İngiltere tarafından Irak'a verilen sahte bağımsızlığa şiddetle saldırıyordu (Badawi, 1975, s. 59). Manda yönetimini Fransa, İngiltere gibi Batılı ülkelerin Suriye, Irak gibi güçsüz ülkeleri sömürmek için uyguladıkları bir sistem olarak görüyordu. Örneğin İngiliz sömürgesini, onların Hindistan, Irak gibi ülkelerdeki halkı nasıl sömürdüğünü, tatlı dille, güzel sözlerle insanları nasıl aldattığını ifade ettiği *el-İnkilâz fî Siyâsetihim el-'İsti'mariyye* (Sömürge Politikalarında İngilizler) adlı kasidesinden bazı bölümler şöyledir:

قَتَلَتْ طِبَاعَ التَّيْمِسِيِّينَ بِالْبَحْثِ
وَهَلْ يَسْتَقِيمُ الصَّوْفُ فِي عَيْثَةِ الْغُثِّ
مِظَالَمَ سَوْدًا كَرَّ مِنْ أَفْطَعِ الْحَرِّ
بِهَافَتِنَا كَالدَّجَنِ يَهْمِي عَلَى الْوَعْتِ
وَيُلْقُونَ لِلْأَهْلِينَ مِنْهُمْ بِالْفَرِّ
وَيُعْطُونَ مِنْهَا السَّقِيطَ مِنَ الْخُرْثِي
عَلَى الْأَرْضِ مِنْ غَيْرِ هُنَاكَ وَمِنْ شُعْبِ
وَلَمْ يَعْمَلُوا غَيْرَ الْكَوَارِثِ وَالْكَرْثِ
وَلَمْ يَتْرَكُوا لِلْقَوْمِ مِنْهَا سِوَى الْغُثِّ
رَقَقَتْ لَهُمْ تَبْكِي عَلَى الْقَوْمِ أَوْ تَرْثِي

دَعِ اللَّوْمَ وَاسْمَعْ مَا أَقُولُ فَإِنِّي
كَأَنَّهُمْ وَالنَّاسُ غُثٌّ وَصَوْفَةٌ
فَكَمْ حَرَّثُوا فِي أَرْضٍ مَسْتَعْمَرَاتِهِمْ
وَكَمْ أَبْقَضُوا وَالنَّاسُ فِي اللَّيْلِ نَوْمٌ
وَهُمْ يَأْكُلُونَ الزُّبْدَ مِنْ مُنْتَجَاتِهَا
فَيَحْظُونَ مِنْهَا بِالنَّفَائِسِ دُونَهُمْ
زَرِ الْهِنْدَ إِن رَمَتِ الْعِيَانُ فَكَمْ تَرَى
يَقُولُونَ: إِنَّا عَامِلُونَ لِسَعْدِكُمْ
وَهُمْ سَالِبُوا أَرْضَ الْعِرَاقِ سَمِينَهَا
إِذَا مَا رَأَيْتَ الْقَوْمَ فِي فَخٍّ مَكْرَهُمْ

Bırak serzenişi, şu söylediklerime kulak ver! Ben İngilizlerin kim olduğunu çok iyi bilirim.

Onlarla insanlar güvelerle yün parçası gibidir. Güvelerin istilasında yün hiç sağlam kalır mı?

Onlar ki sömürdükleri topraklara ekinlerin en korkuncu olan nice zulümler ektiler.

Bu sömürge topraklarında insanlar gece uykusundayken, düz bir araziye düşen sis misali nice fitneler çıkardılar.

Elde edilen mahsulün en güzellerini yiyip de halka en çürüklerini bıraktılar.

İnsanlardan değerli olan şeyleri alıp onlara eski püskü, işe yaramayanları verdiler.

Şayet kendin görmek istersen Hindistan'a git. Rengi bezmiş, saç başı dağınık niceler görürsün.

Diyorlar ki; biz sizin mutluluğunuz için çalışıyoruz. Onlar sadece acı ve felaket için çalışır.

Irak topraklarının bütün güzelliklerini talan edip oradaki halka sadece değersiz olanı bıraktılar.

Şayet onların hilekârlık tuzağına düşmüş bir millet görürsen, bu millete ağıt yakarak, ağlayarak merhamet göster (Rusâfî, 2014; 677).

Şair, *Beyne'l-İntidâb ve'l-İstiklâl* (Manda Yönetimi ve Bağımsızlık Arasında) adlı şiirinde İngilizlerin manda yönetimiyle bazı yöneticileri kandırıp onlar üzerinden kendi hedeflerini gerçekleştirdiğini ve bu yöneticilerin de desteğiyle Irak halkının geleceğini ve bağımsızlığını elinden aldığını ifade etmiş ve birçok beyitte 'bağımsızlık' ifadesini tekrarlayarak Irak'ın bağımsız olmadığını, bağımsızca yönetilmediğini anlatmıştır. Ayrıca birçok şiirinde değindiği gibi bu şiirde de İngilizlerin gizli saklı yaptıkları anlaşmalarla hedefledikleri politikaları uyguladığını, tıpkı Iraklı bakanlar gibi meclis divanlarında gerçekleşen toplantılara katıldığını, bu toplantılarda istedikleri gibi kararlar aldığını dile getirmiştir. Bütün bunları eleştirel bir dille anlattığı kasidesinin bazı beyitleri şöyledir:

ولكن على وجه لنا هو مُعِيد
قيوداً بها استقلالنا يتقيد
بـه ساخر كل امرئ ومن يد
يجرد للإرهاب طورا ويغمد
على أنه في الحكم لفظ مجرد
إذا لم يكن في حكمه يتفرد؟
عليه رجال خاننونا وأيدوا
فكم أبرقوا غيظاً عليكم وأعدوا

تبذلتم اسـتقلالنا بانـتدابكم
خلقتم لنا من كل عهد ممؤه
إلى أن غدا استقلالنا ضحكة الوری
وصار كسيف قاطع في أكفكم
غررتم به الأغرار والله شاهد
وهل يستقل الشعب في حكم نفسه
فما هو إلا المـين منكم أعانكم
وما سكت الأحرار عن مخزياتكم

Bağımsızlığımızı manda yönetiminizle değiştirdiniz. Lakin bizim için o (Manda Yönetimi) köleleştirmektir.

Her gizli saklı anlaşmadan bağımsızlığımıza zincirler vuran şartlar meydana getirdiniz.

Bağımsızlığımız insanlar nezdinde gülünç bir duruma dönüştü ve herkes onu küçümseyip eleştirmeye başladı.

(Bağımsızlığımız) Korkutmak için bazen kınından çıkan bazen kınına giren avuçlarındaki keskin bir kılıç oldu.

Onunla deneyimsiz kişilerin aklını çeldiniz. Allah da şahittir ki; artık yönetimdeki bağımsızlık sadece kuru laftan ibarettir.

Eğer halk yönetimde tek başına söz sahibi değilse bağımsız hareket etmiş sayılır mı?

Bu ancak sizin yalanınızdır. Bu yalanda hainler size yardım etti ve destek çıktılar.

Özgür olanlar ise sizin rezilliklerinize karşı susmayıp nice kez size karşı öfkelenip gürlədiler (Rusâfi, 2014; 679).

Rusâfi'nin manda yönetimini anlattığı dikkat çekici şiirlerinden biri de *Ğâdetu'l-İntidâb* (Manda Yönetiminin Dilberi) başlıklı şiiridir. Bu şiirde manda yönetimini zarif genç bir kıza benzetmiştir. Bu kızın güzel giysiler giyindiğini, değerli takılarla süslendiğini ve

yüzünün en karanlık geceyi bile aydınlattığını tasvir ederek onun dış güzelliğine dikkat çekmiştir. Ancak iç güzelliğinin dış güzelliği kadar cezbedici olmadığını, acı ve sıkıntılar barındırdığını anlatmıştır. Manda yönetiminin de bu genç kız gibi dışardan bakıldığında Irak halkı için güzellikler barındıran, menfaat sağlayan siyasi bir gelişmeymiş gibi görünse de Irak halkına sıkıntılar çektirdiğini, sahte görüntüsüyle halkı aldattığını zikretmiştir. Şiirin bazı bölümleri şöyledir:

يَوْمًا قَتَاةَ مَنْ ذَوَاتِ الْحِجَابِ
وَكُفُّهَا مَشْهُبَةً بِالْخَضَابِ
عَنَا ظِلَامٌ مِنْ سَوَادِ النِّقَابِ
مِشْيَةً إِحْدَى الْمَوَسِّاتِ الْقِجَابِ
وَكُلُّ مَا يَصْدُرُ مِنْهَا خِلَابِ
يَلْمَعُ فِي الظَّاهِرِ لَمْعَ الشَّهَابِ
وَهُوَ إِذَا حَقَّقْتَهُ مِنْ سِخَابِ
مَنْ هَذِهِ الْغِيَاةُ ذَاتِ الْحِجَابِ؟
حُكُومَةٌ جَادَ بِهَا الْإِنْتِدَابِ
وَالْوَيْلُ فِي بَاطِنِهَا وَالْعَذَابِ
يَا رَبِّ مَا أَفْظَعَ هَذَا الْمَصَابِ
نَحْنُو عَلَى الْأُرُوسِ كُلِّ التَّرَابِ

فِي الْكُوخِ مِنْ بَغْدَادَ مَرَّتْ بِنَا
لَبَّيْهَا مُوقِرَةٌ بِالْحَلِي
وَوَجْهَهَا يَطْمَسُ سَخْنَاءُ
تَمْشِي الْعَرَضُنِي فِي جَلَابِيهَا
تَخْتَلِبُ النَّاسَ بِأَوْضَاعِهَا
قَدْ وَضَعْتَ تَاجًا عَلَى رَأْسِهَا
يُحْسَبُ مِنْ دُرٍّ بِتَمْوِيهِهَا
قَالَ جَلِيسِي يَوْمَ مَرَّتْ بِنَا:
قُلْتُ لَهُ: تِلْكَ لِأَوْطَانِنَا
ظَاهِرُهَا فِيهِ لَنَا رَحْمَةٌ
مَصَابِنَا أَمْسَى فَظِيْعًا بِهَا
تَاللَّهِ قَدْ حَقَّ لَنَا أَنْ نَا

Bir gün Bağdat'tın küçük bir kulübesindeyken örtünmüş genç bir kız bize geldi.

Gerdanı değerli taşlarla süslü, avuçlarında ise rengârenk kınalar vardı.

Yüzü, siyah örtü misali üzerimize çöken karanlığın bütün varlığını yok ediyordu.

Giysiler içinde bir hayat kadının yürüyüşü misali işveli işveli yürüyor,

Hal hareketiyle insanların aklını başından alıyordu ve yaptığı her şey bir cazibeydi adeta.

Bir taç takmıştı başına parlak yıldızlar gibi ışıklar saçıyor,

Çeşitli çiçeklerden yaptığı bu taç ki zannedersin inciden yapılmıştı.

Bize geldiği bir gün arkadaşım dedi ki: Kim bu örtünmüş güzeller güzeli dilber?

Dedim ki: Bu dilber, manda yönetiminin bol bol ihsanlarda bulunduğu hükümetimizdir.

(Bu dilberin) Görünüşünde bizim için rahmet varken, ne yazık ki içi azap doludur.

Onunla başımıza gelen felaket korkunç bir duruma dönüştü. Ya rabbi bu ne korkunç bir felakettir!

Allah'a yemin olsun ki yöneticilerin yüzüne toprak atmak artık bizim hakkımızdır (Rusâfî, 2014; 651-52).

Rusâfî, *Hukûmetu'l-İntidâb* (Manda Hükümeti) adlı şiirinde yabancıların tayin ettiği Irak'ı yöneten hükümeti, görünenden tamamen farklı olmakla ve bu hükümeti onların politikalarını yerine getirmekle sert bir şekilde eleştirmiş, halk için yaptığı her şeyin gösterişten ve yalandan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Bu şiirinde yabancılar ifadesiyle İngilizleri kastetmiştir. Rusâfî yaptığı eleştiride daha da ileri giderek bayrak, anayasa, meclis gibi devleti oluşturan mekanizmaların içi boş, manasız kavramlardan ibaret olduğunu ve kasidesinin ilk beyitlerinde bu hükümete yönelik yapacağı sert eleştirilerden dolayı kendisine 'radikal şair' denmesinden de korkmadığını söylemiştir.

أَلَا مُ فِي تَغْيِيْدَهَا وَأَعْلَفُ؟
مَنْ أَنْ يَقُولُوا: شَاعِرٌ مُتَطَرَّفُ
كَذِبٌ، وَكُلُّ صَانِعِهَا مُتَكَلِّفُ
فَجَمِيعُ مَا فِيهَا بَهَارٌ زَيْفُ
لِلْأَجْنِبِيِّ وَظَاهَرٌ مُتَكَيِّفُ
وَالظَّاهِرُ الْمَكْشُوفُ فِيهِ تَصْلُفُ
كُلُّ عَنِ الْمَعْنَى الصَّحِيحِ مُحَرَّفُ
أَمَّا مَعَانِيهَا فَلَيْسَتْ تُعْرَفُ

أَنَا بِالْحُكُومَةِ وَالسِّيَاسَةِ أَعْرِفُ
سَأَقُولُ فِيهَا مَا أَقُولُ وَلَمْ أَخَفُ
هَذِي حُكُومَتَنَا وَكُلُّ شَيْءٍ مَوْجَهَا
غَشَّيْتُ مَظَاهِرَهَا وَمُؤَوَّةَ وَجْهِهَا
وَجْهَانٌ فِيهَا بِطَانٌ مُتَسَرِّفُ
وَالْبَاطِنُ الْمُسْتَوْرٍ فِيهِ تَحْكُمُ
عَلَّمَ وَدَسْتَوْرٌ وَمَجْلِسُ أُمَّةٍ
أَسْمَاءُ لَيْسَ لَنَا سِوَى أَلْفَاظِهَا

İyi tanırım siyaseti ve hükümeti. Acaba onları yalanladığım için paylanıp azarlanırmıyım?

Onlar hakkındaki düşüncelerimi söyleyeceğim ve benim için 'radikal şair' demelerinden de korkmuyorum.

Bizim hükümetimiz ve onun bütün azameti yalandır, her icraatı ise yapmacıktır.

Kamufle edilmiş yüzü, aldatıcı bir görünümü vardır. İçinde bulunan her şey sahtedir.

İkiyüzlüdür; biri yabancıların gizlendiği batin iken diğeri görüldüğü zâhirdir.

Görünmeyen kısmında başkasının otoritesi, görünen kısmında ise kendini beğenmişlik vardır.

Bayrak, anayasa, millet meclis; hepsi gerçek manalarından uzaklaşıp çarpıtılmıştır.

Bu kavramlar bizim nezdimizde birer lafızdan ibaret ve anlamları ise bilinmemektedir (Rusâfî, 2014; 669) .

Rusâfî, İngiltere manda yönetimini hedef alan şiirlerin yanı sıra İngilizlerin Irak'ın bazı bölgelerinde yaptıkları gayri insanî faaliyetleri anlatan şiirler de yazmıştır. *Yevmu'l-Fellûce* (Felluce Savaşı) adlı şiir de bunlar arasındadır. İngiliz ordusu, Fırat nehrinin yakınında küçük bir yerleşim yeri olan Felluce'ye 1941 yılında yaptıkları işgale karşı halkın direnişini bastırmak için girer. Ancak ordu, halkın kahramanca direnişiyle karşılaşır. Bunun üzerine İngilizler Felluce'de yaşayan Yahudi ve Asurilerden bazı grupların gücünü kullanarak Felluce halkına sıkıntılar yaşatır (İbrahim, 2004: Parag. 1). Rusâfî, İngilizlere karşı halkın gururlu

duruşunu, boyun eğip zelil bir hayat yaşamaktansa savaşıp ölmeyi tercih edişini dile getirip bu halkın İngilizlerin yaptığı kötülükleri hiçbir zaman unutmayacağını anlatır. Aynı şekilde şiirinde İngilizlere yönelik şiddetli bir dil kullanmanın yanı sıra onlara yardım eden bazı Yahudi ve Asurilere de eleştiriler yapar.

بَغْيَكُمْ فِي مَسَاكِنِ الْفُلُوجِ
بِالْمَوَاضِي جَرِيحِهِ وَشَجِيحِهِ
بِسُورِ السَّيْفِ نَبْتِغِي تَقْرِيجِهِ
م وَرَكْنِ الْبَنِيَّةِ الْمَحْجُوجِ
وَهُوَ مُغَرِّبُ السَّاكِنِينَ غُلُوجِهِ
بَيْنَ أَهْلِ الدِّيَارِ كُلِّ وَشَاجِحِهِ
شَعْبَكُمْ يَدْعِي إِلَيْهِ عَرُوجِهِ!
مُرَّةً عِنْدَ حَسْوِهَا مَحْجُوجِهِ
وَسَلَامًا عَلَيَّكَ يَا «فُلُوجِهِ»

أَيُّهَا الْإِنْجَلِيزُ لَنْ نَنْتَاسِي
ذَلِكَ بَغْيِي لَنْ يَشْفِيَّ اللَّهُ إِلَّا
هُوَ كَرْبُ تَأْبَى الْحَمِيَّةِ أَنَّا
هُوَ خَطْبُ أَبْكَى الْعِرَاقِينَ وَالشَّامِ
حَلْهَا جَيْشُكُمْ يَرِيدُ انْتِقَامًا
وَاسْتَبَحْتُمْ أَمْوَالَهَا وَقَطَعْتُمْ
أَفْهَهَا تَمِذُّنٌ وَعِزْلَاءُ
مَا حَيَاةُ الْإِنْسَانِ بِالْإِذْلِ إِلَّا
فَتْنَاءٌ لِلرَّافِدِينَ وَشَكْرًا

Ey İngiliz! Unutmayacağız Felluce’de yaptığınız zulmü.

Bu öyle bir zulümdür ki ondan geriye kalan yaralılara ve acı çekenlere Allah ancak kılıçlar çekildiği vakit şifa verecektir.

Öyle bir acıdır ki; halkın gururu sadece kılıçla (savaşarak) onun acısını dindirmek istememizi kabul etti.

Ve bu durum Irak şehirlerini (Basra, Kûfe), Şam’ı ve Mekke’yi yasa boğdu.

Ordunuz, intikam için Felluce’ye girdi, bunu da oradaki inançsız ve zalim kişileri kıskırtarak yaptı.

Halkın mallarını gasp edip onların arasındaki bütün dostluk bağlarını yok ettiniz.

Sizin milletinizin ilericilik olarak savunduğu uygarlık ve çağdaşlık bu mudur?

Boyunduruk altındaki insan hayatı, yudumlandığında hemen tükürülen acı bir tat gibidir.

Şükran ve övgü sanadır Irak ve selam olsun sana ey Felluce! (Rusâfî, 2014; 675-76).

SONUÇ

Ma’rûf er-Rusâfî, Irak toplumunun yaşadığı birçok siyasi ve sosyal sorunu şiirlerine taşımış ve bu sorunların sebeplerini ve sonuçlarını duyurarak onlara kendince çözümler aramaya çalışmıştır. Sosyal içerikli şiirlerine cehalet, yoksulluk, kadın sorunları, eğitim-öğretim gibi temalar hâkimken; siyasi şiirlerine ise yaşadığı dönemde cereyan eden hemen

hemen bütün siyasi gelişmeler hâkim olmuştur. Bu siyasi gelişmelerin başında Irak'taki İngiliz manda yönetimi yer almaktadır. Manda yönetimiyle Irak halkının bağımsızlığının çalındığını ve bütün kaynaklarının İngiltere tarafından gasp edildiğini dile getirmiş, İngiltere'nin tayin ettiği hükümeti ikiyüzlülikle ve İngilizlerin aldığı kararları yerine getirmekle suçlamıştır. Şair bu şiirlerinde sadece manda yönetimini hedef almamıştır aynı şekilde bu yönetim altında Irak halkına sıkıntı çektiren politikaların ortak yöneticilerini de hedef alarak onlara şiddetli eleştiriler yöneltmiş bundan dolayı birçok yöneticinin hedef noktası haline gelmiştir.

Rusâfî, İngiltere politikaları altında özel olarak Irak halkının genel olarak ise bu politikalara maruz kalmış diğer dünya halklarının yaşadığı yoksulluğu, mahrumiyeti, acıları ve felaketleri duyurmaya çalışmış ve bunu yaparken de realist bir üslup takınmıştır. O, ele aldığımız bazı şiirlerinde sert üslup kullandığının farkında olduğunu ve yer yer yaptığı eleştirilerden dolayı gelebilecek yaptırımlardan korkmadığını ve çekinmediğini de ifade etmiştir. Bu da şairin kaleminin cesaretini göstermektedir. Rusâfî'nin manda yönetimiyle ilgili siyasi şiirleri sakın bir üsluptan uzak, insanların siyasi duygularını harekete geçiren, onların siyasi düşüncelerinde belirleyici rol oynayan hitabi bir güce sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ayyıldız, E. (2003). “Ma'rûf er-Rusâfî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 69-71. Ankara: TDV Yayınları.
- Battî, R. (1923). *el-Edebî'l-Asrî fi'l-İraki'l-Arabî 'Kısmu'l-Manzûm' (I)*. Bağdat: Mektebetu'l-Arabiyye.
- el-Fâhûrî, H. (1991). *el-Mûcez fi'l-Edebî'l-'Arabî ve Târîhih 'Edebu'n-Nahdati'l-Hadîse' (IV)*. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Kürd Ali, M. (1980). *el-Mu'âsirûn*. Dimaşk: Mecma'u'l-Luğati'l-Arabiyye.
- er-Rusâfî, M. (2014). *Dîvânu Ma'rûf er-Rusâfî*. Kahire: Hindâvî
- Safva, N. F. *Silsiletu'l-E'mâli'l-Mechûle: Ma'rûf er-Rusâfî*. Londra: Riyâdu'r-Rayyes li'l-Kutub.
- Badawi, M.M. (1975). *A Critical Introduction To Modern Arabic Poetry*. Cambridge University Press: New York.
- Zerkûb, M. ve Muhammedî, M. D. (2006). “*el-İltizâmu's-Siyâsî fi Şi'ri Ma'rûf er-Rusâfî*.” *Mecelletu'l-Luğati'l-Arabiyye ve Âdâbih*. Cilt: I, Sayı: 3, 19-45.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA:

- Ahmed M. İ. (2004). ‘Yevmu'l-Fellûce’ Kaside ‘Umruha Ekser min Sittîn ‘Âmen. Erişim adresi (17.12.2020) <https://www.lahaonline.com/articles/view/2302.htm>.

LİŖQVODİDAKTİKANIN METODİK FƏNN KİMİ ƏSAS ANLAYIŞLARI

Kərimova Sevinc İlham qızı

Bakı Slavyan Universiteti, 0000-0003-4432-2266

XÜLASƏ:

Dildə daim dəyişikliklər baş verir və dil həmişə öz sistemini, daxili quruluşunu təkmilləşdirməyə çalışır. Bir tərəfdən, elm, mədəniyyət və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq cəmiyyətin daim artan tələbatını ödəmək üçün dil həmişə inkişaf etməli, şəklin dəyişməlidir: son nəticədə dilin heç bir səviyyəsi inkişafdan, təkamüldən kənarda qalmır. Dilin tədrisi prosesi mürəkkəbliyi, çoxaspektivliyi və çoxfaktorluğu ilə fərqlənir. Son illərdə bir çox alimlər müasir metodika elmi olan linqvodidaktikanın metodoloji mürəkkəbliyindən daha çox bəhs edirlər. Müasir pedaqoji elmdə dil tədrisinin üç səviyyəsi müəyyən edilmişdir: metodologiya, dilin tədrisi metodikası və dil tədrisinin pedaqoji texnologiyası. Bir elmi fənn kimi linqvodidaktikanın əsas anlayışları - dil təhsili, tədrisin məqsəd və vəzifələri, məzmunu, səriştəliliyi tədris prinsipləri, metodları və formalarıdır. Müasir pedaqoji elm sahəsi olan linqvodidaktikanın öz obyekti və predmeti vardır. Dilin tədrisi və onun tədqiqi prosesi olan anlayışlar, dil təhsilinin məzmunu, tədrisin təşkilati formaları, tədris materialının məzmunu arasındakı qarşılıqlı qanunauyğunluqların nəzəri əsaslandırılması isə predmeti hesab olunur. Linqvodidaktika termini dilçilik elmində əsasən XX əsrin ikinci yarısından sonra geniş öyrənilməyə başlanmışdır. Azərbaycan dilçiliyi üçün də bu yeni bir termin və yeni araşdırma sahəsidir. Bu sahənin tədqiqi ilə hazırda müasir dilçilərlə yanaşı psixoloqlar, psixolinqvistlər də məşğul olurlar. Linqvodidaktikanın öyrənilməsində rus alimlərinin araşdırmaları xüsusi diqqət cəlb edir. Rus alimlərindən N. M. Şanski, R. K. Minyar-Beloruçyev, L.V.Şerba, A.N. Şukin, N. D. Qalskova, L. V. Moskovkin və digərləri “lingvodidaktika” anlayışının tədqiqinə dəyərli elmi əsərlər həsr etmişlər. Azərbaycan dili təlimi sahəsinə isə çox böyük elmi töhvələr vermiş A.S.Abdullayev, Ə.R.Əfəndizadə, B.A.Əhmədov və b. həm linqvometodist, həm də linqvodidakt hesab edilirlər. Professor Əziz Əfəndizadə linqvodidaktika məktəbinin yeni nəsil alimlərini yetişdirmişdir. Onlardan professor Elbəyi Maqşudov, professor Akif İmanlı, Ənvər Abbasov, Akif Məmmədov, Sevil Hümətova və b. bugünkü kurikulum metodologiyasının mütəxəssisləridir.

Açar sözlər: linqvodidaktika, metodika, linqvopsixologiya, interaktiv, inkişaf

Təhsildə innovasiya onun məzmununa, inkişafına təsir göstərən sosial sivilizasiya şəraiti ilə ölçülür. Fəal-interaktiv təlimin metod və texnologiyaları öz növbəsində təhsildə innovasiyanın əsas mərhələsini əks etdirir. İnnovasiyalı keçidin təlim vasitələri, məzmun standartları, təhsil texnologiyaları, qiymətləndirmə mexanizmlərinin mahiyyəti təhsilin üstün inkişaf sahəsinə çevrilməsini şərtləndirir. Bundan başqa, tədris prosesində yalnız dil deyil, həmçinin dilə olan münasibət, tələbənin şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşması problemləri də nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan dili dərslərinin düzgün təşkili, aparılması

işinin mahiyyəti bu baxımdan dərslərdə ənənəvilik, müasir təlim və tədris texnologiyalarından istifadənin müvafiq qanunauyğunluğuna bağlıdır. Bu cəhətdən Azərbaycan dili dərslərinin təşkilində fəal-interaktiv təlimin mühüm rolu vardır. Linqvodidaktikanın qarşısında duran vəzifələrin həlli elmin müxtəlif sahələrinə məxsus anlayışlar sisteminin cəlb edilməsi ilə həyata keçirilir.

Dilçilik elmində yaranan bütün sahə və istiqamətlərin ən başlıca məqsədi dilin tam mahiyyətini açmaq, onun yaranma və fəaliyyət qanunauyğunluqların, prinsip və üsullarını üzə çıxarmaq, elmi cəhətdən şərh etmək, dillərin tədqiqi yollarını dəqiqləşdirmək, bu və ya digər dilin qeyri-dil daşıyıcıları tərəfindən öyrənilməsinə asanlaşdırmaqdır [M.B.Əsgərov s.22]. Linqvodidaktikanın psixoloji və metodiki əsaslarını təhlil etməmişdən əvvəl, əlbəttə ki, onun mahiyyəti açılmalı, həmin məsələnin elmi ədəbiyyatda qoyuluşu araşdırılmalıdır. Linqvodidaktika – dilçilik və metodikanın integrasiyası nəticəsində yaranan dilin tədris metodikasının ümumi nəzəri hissəsidir [Шаклин В.М. s.50] Metodika isə dil tədrisini konkret şərtlərlə öyrənilməsi qaydalarını müəyyən edir. Linqvodidaktika termini 1985-ci ildə akademik N.M.Şanski tərəfindən elmi istifadəyə daxil edilsə də hələ indiyə qədər mütəxəssislər arasında terminin məzmununu dərk edilməsi ilə bağlı ortaqlıq bir fikir formalaşmamışdır. Bəzi alimlər bu anlayışları sinonim hesab edirlər lakin, bu anlayışları fərqləndirmək mütləqdir. İki termin arasındakı fərq dil tədrisinin nəzəri əsasları olan məzmunu, məqsədləri və vəzifələrindən, prinsipləri, metodları, vasitələrindən, öyrənmə prosesi, tədqiqat metodları haqqında, həmçinin onun baza elmləri ilə qarşılıqlı əlaqəsi və dil tədrisinin metodik əsasları olan dilin aspektlərinin və nitq fəaliyyətinin konkret tədris şəraitində öyrədilməsi, tədris prosesinin təşkili və müəllimlik peşəsinə olan tələblərdən irəli gəlir.

Elmdə, təhsildə də tədqiqatlar dil təliminin müəyyən qanun, prinsip və tələblərini ortaya çıxarır, idraki fəaliyyət, dialektik inkişaf da onlara əsaslanır. Öyrətmək və öyrənmək eyni prosesin iki ayrılmaz tərəfidir və təlimdə bu iki tərəfin olması onun vacib şərtidir. Müəyyən mərhələlərdə bilikli, təcrübəli olan öyrədənə, nisbətən biliksiz, yeni olan öyrənen arasında “ziddiyyətlər”in yaranması qaçınılmazdır. Dil təlimi qanunlarını, onların iş mexanizmlərini dərinlən bilmədən ikitərəfli ziddiyyət çətin prosesdir. [H.B.Balıyev, A.H.Balıyev s.3]. Linqvodidaktikanın tədris və metodiki fənn kimi əsas elementlərindən biri də qanunlar və nəzəriyyəyə malik olan məntiqi quruluşun təsviridir. Bu zaman tədris prosesində fəaliyyət göstərən qanunlar dedikdə, ilk növbədə dilin mənimsənilməsi prosesinə aid olan (onlar elm kimi metodika üçün vacibdir) və mikro dil və didaktik nitqin strukturu və onların tədris prosesində fəaliyyəti ilə bağlı olan qanunlar nəzərdə tutulur. Buna əsaslanaraq, aşağıda göstərilən linqvodidaktika qanunlarını ayırmaq olar.

1. Dil tədqiqi üzrə diaxron aspekt dilin tədris məqsədi ilə sinxron kəsikdə tədqiq edilməsinə kömək etməsinə görə məna daşıyır. Diaxroniya üzrə sinxroniyanın olması məlumdur.

2. Mikrodildə xüsusi dərsləyin ümumi dərsləkdən qarşılıqlı asılılığı qanunu ona əsaslanır ki, dildə xüsusiyyət yalnız bütöv strukturda özünü daha dolğun göstərir. Eyni zamanda, onun konteksti dilin xüsusi hadisələri, onların xüsusiyyətləri və funksiyaları və əksinə anlayışına təsir göstərir.

3. Dil öyrənənlərin tədris nitqində ana dilinin interferensiyası adətən öyrənilən dilin təsnifi (qohumluğu) qohumsuzluğu dərəcəsi ilə və dil öyrənənlərin ana dili ilə düz mütənasibdir.

4. Dil forması dil məzmununun bir funksiyasıdır. Tədris prosesində müvəffəqiyyət, bir qayda olaraq, tədrisin dil məzmunu baxımından dil formasının məzmununa uyğunluğu ilə birbaşa mütənasibdir.

Dil hadisələrinin linqvodic didaktik zəruriliyinin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun tədqiq prosesinin optimizasiyası məqsədilə didaktik, dil və dilçilik metodoloji konsepsiyasını, yəni dilin tədqiqi metodikasının linqvodic didaktik əsaslarını əks etdirir. Burada ilk növbədə dərslərin yaradılması üzrə təcrübə nəzərdə tutulur ki, bu da misal üçün nitq mühitindən, məqsədindən, vəzifələrindən, təhsil müddətindən, xarici dilin mənimsənilməsi xarici auditoriyanın xüsusiyyətindən asılı olaraq müxtəlif şəkillərdə həyata keçirilir. Bu baxımdan dilçi-pedaqoq tədris məqsədləri üçün nəzərdə tutduğu maddi həqiqəti, nəzəri və praktiki fəaliyyətinin bir növü kimi təşkil etməlidir. Bu zaman yadda saxlamaq lazımdır ki, dilin tədris fənni kimi tədqiqi elmin nəzəriyyələri, prinsipləri, qanunları şəklində bu elmə aid olan nəzəriyyələrin müəyyən məntiqə qurulması və faktlarla elmi biliklər sisteminə daxil edilməlidir.

Tədris prosesində dilin tədqiqi və tədrisi əsaslarının müəyyən edilməsi məqsədini daşıyan elmi-tədqiqat fəaliyyəti, dil ifadə vasitələrinin bu fəaliyyətin aid olduğu fənn və tədris vasitəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Dil xalqın ruhu, onun dünyagörüşü kimi bir insan üçün olduqca vacibdir, belə ki, biz onun köməyi ilə düşünür və ünsiyyət qururuq; dilin bu funksiyaları sosial baxımdan daha vacibdir.

Müasir dil tədqiqi onun yalnız bilik vasitəsi kimi nəzərdən keçirilməsini istisna edir. Dil təhsilinin ictimai inkişafın təşkili və həyata keçirilməsi üsulu kimi öyrənilməsi də zəruridir. Beləliklə də, tədris prosesində özünü didaktik əhəmiyyətə malik xüsusiyyətlərlə göstərən mikro dil və tədris nitqinin xüsusiyyətləri dili öyrənənin, gələcək filoloq - müəllimin şüurunda saxlanılır. Buna görə də, dil haqqında məntiqi kateqoriyalar kimi əsas müddəaları şəklində linqvodic didaktikanın əsasları həmin fənni maddi həqiqət ilə - dil ilə həm bilavasitə, həm də dilçilik, psixolinqvistika və onunla həmsərhəd dillə məşğul olan digər elmlərlə bağlayır. Demək olar ki, linqvodic didaktikanın əsasını eyni vaxtda tədqiq olunan fənn – dil və bizim ona qarşı olan münasibətimiz və ya dilin, əlaqəli elmlərə xas olan tədqiq aspektindən fərqli tədqiq aspekti təşkil edir.

Linqvodic didaktika ilə həll olunan məsələlər aşağıdakılardır:

- dil təhsili – linqvosentrik və antroposentrik konsepsiyalarının nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanması;
- dilin tədqiq prosesinin mahiyyətinin və onun effektivlik şərtlərinin təsviri və izahı;
- fənn təhsilinin məqsədləri, tədris materialının seçilməsi və strukturlaşdırılması prinsipləri, dil tədrisinin vasitələri, metodları və üsullarını təşkil edən dillərin tədrisi metodik sistemlərinin nəzəri əsaslandırılması;
- dillərin tədrisinin təşkilati formalarının təkmilləşdirilməsinin nəzəri əsaslandırılması və dərk edilməsi, yeni tədris sistemlərinin və texnologiyalarının yaranması.

Dil tədrisi metodikasında linqvodicaktika aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- elmi-nəzəri (dil öyrənmə prosesinin tədqiqi);
- konstruktiv modelləşdirmə (təhsil prosesinin təkmilləşdirilməsi, dəyişdirilməsi);
- integrativ (dil tədrisi prosesinin düzgün əsaslandırılması məqsədilə filosofların, dilçilərin, pedaqoqların, psixoloqların, metodistlərin, kommunikasiya və informatika nəzəriyyəsi üzrə mütəxəssislərin elmi nailiyyətlərinin birləşdirilməsi).

Hər hansı bir dili tədrisinin qarşısında qoyulmuş başlıca vəzifələri müəllim o zaman müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bilir ki, o öz fənninin tədrisi metodikasından səmərəli istifadə etməyi bacarsın. Bu məqsədlə təlim prosesinin təşkilində bir sıra metodik tələbləri gözləmək vacib şərtlərdəndir. Linqvodicaktikada istifadə olunan əsas anlayışları və kateqoriyaları:

- fəlsəfi anlayışlar: forma və məzmun, ümumi və vahid, səbəb və nəticə; mümkünlük və həqiqət, kəmiyyət və keyfiyyət, nəzəriyyə və təcrübə, qanun və qanunauyğunluq və s.;
- ümumi elmi anlayışlar: struktur, funksiya, təşkilat, proses, konsepsiya, yanaşma, aspekt, fəaliyyət, prinsip və s.;
- ümumi pedaqogika anlayışları: təhsil, inkişaf, tərbiyə, pedaqoji eksperiment, pedaqoji proses, pedaqoji monitorinq və s.;
- linqvodicaktikanın xüsusi anlayışları: dilin tədrisi, dilin tədqiqi, rus dili (və başqa dillər) tədris fənni kimi, tədris materialı, tədris vəziyyəti, dil tədrisinin prinsipləri, metodları və üsulları və s.;
- başqa elmlərdən götürülmüş anlayışlar: psixologiya (qavrama, dərk etmə, mənimsəmə, yaddaş, təfəkkür, əqli inkişaf və s.); məntiq (induksiya, deduksiya, analiz, sintez, ümumiləşdirmə, təsnifat, sistemləşdirmə və s.); kibernetika (geri əlaqə, dinamik sistem); psixolinqvistika (nitq fəaliyyəti nəzəriyyəsi, nitqin əmələ gəlməsi, nitqin qavranılması, nitq fəaliyyəti, nitq mexanizmləri və s.).

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ə.Ə.Rəcəbov. Dil, Çüür, Cəmiyyət, Tarix. Bakı, Azərənşr, 1993
2. H.B.Balıyev, A.H.Balıyev. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, Qismət, 2014
3. M.B.Əsgərov. Linqvopsixologiya və ya dilin psixologiyası .Bakı, Elm və təhsil, 2011
4. Шаклин В.М. Русская лингводидактика: Учебн. пособие. – М.: РУДН, 2008– 2009

HACI BEKTAŞ-I VELİ’NİN MANZUM VİLÂYETNÂMESİNDE DEYİM VE KALIP SÖZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Salih Gülerer

Uşak Üniversitesi

salih.gulerer@usak.edu.tr- <https://orcid.org/0000-0001-8221-2874>

ÖZET

Velilik kitabı anlamına gelen velayetnâme, bir velinin yaşantısı ve göstermiş olduğu kerametleri anlatan eserlerdir. Genel olarak menâkıbnâme olarak adlandırılan bu eserlerin Bektaşî tarikatı çevresinde yazılanlarına ise “vilayetname” adıyla geçmektedir. Bunların içerisinde en tanınmış olanı Hacı Bektaş-ı Velî’nin, yaşantısını ve kerametlerini anlatarak onun adının geniş bir alana yayılmasına vesile olan mensur, manzum, mensur-manzûm karışık yazılmış “Vilâyetnâme” adlı kitaptır. Deyim, TDK Güncel Türkçe Sözlük’te: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.” şeklinde tanımlanmıştır. Türkçenin söz varlığı içerisinde atasözü, ikilemeler, deyim gibi kalıplaşmış şekillerin dışında “kalıp sözler” de bulunmaktadır. Türkçe Sözlük’te kalıp sözler için ayrıca bir tanım bulunmamaktadır. Kalıp sözler, “toplumundaki ilişkiler esnasında kullanılan birtakım sözler” şeklinde tanımlanarak farklı araştırmacılarca “ilişki sözleri” veya “kültür birim” şeklinde adlandırılmıştır. Gerek deyimler gerekse kalıp sözler bir dilin ifade gücü ve anlam zenginliği göstermesi bakımından önemlidir. Tarikat çevrelerinde teşekkül eden tasavvuf dilindeki deyim ve kalıp sözler bu çevrelerle sınırlı kalmayıp halkın konuştuğu dili de etkilemiştir. Doğal olarak bu etkileşim karşılıklı olmuş ve halkın konuştuğu dil de bu zümrelerin dilini etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, Hacı Bektaş-ı Velî’nin Manzum Vilâyetnâmesi’nde yer alan deyim ve kalıp sözleri incelemek ve tasavvufi dile etkisini tespit etmektir. Çalışmanın modeli nitel araştırma deseninden betimsel tarama yöntemiyle yapılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda metnin analizinden Vilâyetnâme’de geçen deyimler yazıldığı dönem, manzum ifadedeki kullanışı ve bugünkü kullanımı belirlenmiş, deyim çeşitliliği yönünden Bektaşî zümrelerine katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Manzum Vilâyetnâme’de çok sayıda deyim ve kalıp sözlerin varlığı tespit edilmiş hem tasavvufi zümrelerin hem halkın edebi ve konuşma dilini etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Manzum Vilâyetnâme, deyim, kalıp sözler

AN EXAMINATION ON THE IDIOMS AND FORMULAIC EXPRESSIONS IN HACI BEKTAŞI VELİ’S POETIC VILAYETNAME

ABSTRACT

Vilayetname which means book of tuition is the work tells a saint’s life and his miracles. Those works are generally called “menakibname” and if it was written among the Bektashi cult, it’s called “vilayetname”. The most famous one between those works is the one which tells Hacı Bektashi Velî’s life and his miracles conducted toward his life’s separation to broad

areas. That work called “Vilayetname” and it’s a prose, poetic and prose-poetic mixed work. In accordance with TDK’ Current Turkish Dictionary, the term defined as: “Generally, divided from its real meaning stereotyped phrase which carries distinctive meaning, oneiromancy.” Inside of the Turkish phrase, there are formulaic expressions out off adage, duplexing and idiom. Formulaic expressions by defining as “certain words during the relationships among the society” are called by various researchers “relationship words” or “culture unit”. Either idioms or formulaic expressions are important from the point of view to show of a language’s power and meaning abundance. Idioms and formulaic expressions which consist in mystical language among cult environments are not limited for only those environments, they also effected the language which society speaks. Naturally, this interaction were mutual and the society’s language effected the environments’ language. The aim of this work is to examine the idioms and formulaic expressions which in Hacı Bektashi Veli’s Vilayetname and to determine its effects on the mystical language. The model of the work has been done from qualitative research pattern as descriptive survey model. In the direction of this model, it’s been determined that the period of the idioms inside the Vilayetname, their using on poetic text, and current using. And also it’s been tried to determine that those idioms’ effects on the Bektashi coteries. It also has been determined that there are many idioms and formulaic expressions inside the Poetic Vilayetname, and deduced that those’ve been effected both mystical coteries and society’s literate and colloquial language.

Key words: Poetic Vilayetname, idiom, formulaic expression

GİRİŞ

İslâm dünyasında zaman içinde gelişen mistik hayata, düşünce ve faaliyetlere tasavvuf adı verilmektedir. Tasavvuf dini prensipleri konu ile ilgili yönlerini ele alan ve diğer kişilere de aktarma yollarında belli kurallar geliştiren bir faaliyet denilebilir (Kara, 1990: 17-18). IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanının İslam coğrafyasında kurumsallaşarak yayılmaya başlamıştır. Tekkeler kurarak kurumsallaşan tarikatlarda tasavvuf düşüncesi kendine özgü terimler, deyimler ve kalıp sözler geliştirerek kendi çevresinde gelişen bir dil ortaya çıkmıştır. Bu dilin bazı tarikatlarda ortak bazılarında ise kendine özgü ifade ve anlamları vardır. Tasavvufi dilin içerisinden halkın diline veya halkın dilinden de yeni bir takım anlamlar kazanarak tasavvuf diline geçen özellikler bulunması kaçınılmazdır. Bu karşılıklı etkileşimin tespitini yapabilmemiz için tarikat çevrelerinde üretilen eserlerin üretim sürecine bakmamız gerekmektedir. Bu ürünlerden biri olarak XIII. yüzyıldan başlayarak tek bir velî için anlatılanları içine toplayan menâkıbnâme denilen eserler ortaya çıkmıştır (Gülerer, 2013: 237). Menâkıbnâbeyi/vilâyetnâme’yi oluşturan menkabeler başta sözlü üretilmiş ve anlatma ve belli bir alana yayılma sürecinden geçtikten sonra bir yazıcı tarafından yeniden düzenlenerek yazıya geçirilmiştir. Bu eserler, tekke gibi mekânlarda bir topluluğa -genellikle derviş topluluğu- karşısında okunup/anlatılarak ikincil sözlük kültür ortamını yaratmışlardır. Menkabelerin ilk söyleyeni belirsizdir ki bu yüzden halk arasındaki yayılımı bakımından anonim bir özellik sergilerler. Belli bir yazıcı tarafından yazılı kültüre geçirilmesi ise bireysel yönünü gösterir. Her ne kadar yazıcı derlediği, bildiği, dinlediği menkabeleri geleneksel bir yapıya dayandırarak yazıya geçirerek yazsa da yaratılışı yönünden bu eserler sonuçta halk bilgisinin bir ürünüdür (Gülerer, 2018: 310-311). Bu eserler sadece tekke-tasavvuf edebiyatı

araştırmalarını değil aynı zamanda tekke ve halk dili üzerine yapılan araştırmalar için de kaynak teşkil etmektedir.

XIV-XV. yüzyıllarda Hacı Bektaş-ı Veli'nin adı çevresinde kurumsallaşmaya başlayan Bektaşilik tarikat olarak ortaya çıkmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli için yazılmış olan “Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli” “Vilâyetnâme” adıyla mensur, manzum, manzum-mensur karışık olarak yazıya geçirilmiştir (Gülerer, 2013: 239). Menâkıbnâmeler/Vilâyetnâmeler önce sözlü sonra da yazılı olarak üretilen metin her defasında yeniden yaratıldığı için eş metinleri mevcuttur. Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesinin manzum, kısmen manzum çoğu nesir ve tamamen nesir olan nüshaları üzerine yayınlanmış beş kitap bulunmaktadır. İlki Abdülbâki Gölpınarlı tarafından “Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli” başlığıyla yayınlanan eserdir. Nüsha, H. 1034 tarihli ve müellifi Firdevsi'dir (Gölpınarlı, 1990: XXVII). İkinci kitap Bedri Noyan tarafından “Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi” adlı eseridir. Kitapta metni verilen yazma nüsha 184 varak, çift sütunda harekeli nesih yazıyla yazılmıştır. Nüshada 35 bölüm mevcuttur. Bütün başlıklar Farsça yazılmıştır. Nüshanın tarihi H. 1044/ M. 1634/35'tir (Noyan, 1996: 23-16). Üçüncü kitap ise Dr. Hamiye Duran tarafından hazırlanan doktora tezinden hazırlanan “Velâyetnâme” (2007) adlı çalışmadır. Bu nüshanın manzûm-mensur karışık olmasına rağmen büyük bir kısmı mensurdur. İstinsah tarihi 1035'tir (M. 1625/26) (Duran, 2007: 16-19). Eser, bir tam sayfa özgün metin diğer sayfanın yarısı varakın Latin harfli okunuşu yarısı ise günümüz Türkçesine aktarılmış şeklindedir. Dördüncü kitap Sedat Kardeş'in doktora tezi olarak hazırlanıp “Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi” adıyla basılan kitaptır. Bu eserde yazar menâkıbnâme/velayetnâme kavramlarına değinerek Türk edebiyatındaki örnekleri de tanıtmıştır. Metin şekil ve muhteva yönünden incelendikten sonra sadeleştirme yoluna da gidilmiştir (Kardeş, 2018). Salih Gülerer'in yayınladığını Hacı Bektaş-ı Veli'nin Manzûm Vilâyetnâmesi'nde varak sayısı 131'dir. Eser talik yazı çeşidiyle yazılmıştır ve harekesizdir. Ancak yazıcı zor okunacağını düşündüğü bazı kelimeleri harekelendirmiştir. “hazā vilâyet-nâme-i sulţān hâcî bektâş-ı velîkaddes'allāhu sırrahu'l-‘azîz” başlığı ile başlayan nüshanın ilk üç varakı dördüncü varakın ilk altı satır da dâhil olmak üzere mensurdur. Sonraki varaklar iki sütun olmak üzere manzumdur. Nüshanın istihzah tarihi H. 1269/M. 1852-53'tür. (Gülerer, 2019: 22-23). Dr. S. Gülerer'in yayınladığı Hacı Bektaş-ı Veli'nin Manzûm Vilâyetnâmesi'nin çalışmanın metni olarak seçilmiştir. Bu eserin manzum anlatımın mesnevi nazım şekliyle olmasının getirdiği dilin canlılığı, halkın anlayacağı tekke çevresi dilinin sadeliği, duygu ve düşünceleri daha etkili vermesi, çeviri yazılı metnin verilmesi ve tamamen Türkçe olmasındandır.

Deyim, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca birçok araştırmacı da deymi benzer şekilde tanımlamıştır. Örneğin, Ömer Asım Aksoy: “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları” diye tanımlamıştır (Aksoy, 1984:53). Örnek tanımlarda görüldüğü gibi deyim gerçek anlamından ayrı bir anlam kazanarak kalıplaşmış olduğu ifade edilmekle birlikte kalıp sözler için ayrıca bir tanım yapılmamıştır. Kalıp sözler, “toplumdaki ilişkiler esnasında kullanılan birtakım sözler” şeklinde tanımlanarak farklı araştırmacılarca “ilişki sözleri” veya “kültür birim” şeklinde adlandırılmıştır. Gerek deyimler

gerekse kalıp sözler bir dilin ifade gücü ve anlam zenginliği göstermesi bakımından önemlidir. Gökdayı (2008) Kalıp Sözler adlı makalesinde: Kalıp sözlerin yapısal, işlevsel, anlamsal ve bağlamsal özelliklerini belirleyerek, onların diğer kalıplaşmış dil birimlerinden, ayırt edilebilmesi ve tanımlanabilmesi yaptığı incelemede sonucunda bir tespit yapmıştır. Buna göre: Kalıp sözlerin tanımlanabilmesi ve tanınabilmesi için, yapı, işlev, anlam ve bağlam özellikleri tek başına yetersiz kalır. Kalıplaşmış bir dil birimiyle karşılaştığımızda kalıp söz olup olmadığını belirlemek, ancak bu sıralanan özelliklerin bir arada düşünülmesiyle mümkündür. Kalıp sözlerin daha geniş çaplı derlenmesi ve bağlamsal özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde belirginleştirilmesine yönelik çalışmalarla desteklenmesini önermektedir. Gökdayı, kalıp sözlerin tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.” (Gökdayı, 2008: 106-107).

Deyimler ve kalıp sözler halkın ortak kültürel belleğinin söz varlığıdır. Halkbilimin sözlü ve yazılı kaynaklarından beslenen bu söz ve söz öbekleri halkın yaşanan olaylara bakış ve düşünüş şeklini yansıtmaktadır. Bu yüzden ister konuşma dilinde olsun ister dinsel/tasavvufi dilde olsun geçmişten günümüze halkın yaşam tecrübesinin kalıplaşmış şekilleridir. Bu şekillerin zaman içerisinde kalıplaşmış olması bu denenmişlerin kullanım yerlerinin doğruluğun halk yaşamının gelişimiyle de doğru orantılıdır. Bu yüzden bazı deyim ve kalıp sözler unutulur ya da yerini yeni başka kalıp sözlere bırakırlar. Vilâyetnâme gibi halkbilimin yazılı kaynakları hâlâ kullanılan veya unutulmuş kalıp sözler için önemli bir kaynak durumundadır. Çalışmanın modeli nitel araştırma deseninden betimsel tarama yöntemiyle yapılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda metnin analizinden Vilâyetnâme’de geçen deyimler yazıldığı dönem, manzum ifadedeki kullanışı ve bugünkü kullanımı belirlenmiş, deyim çeşitliliği yönünden Bektaşî zümrelerine katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. HACI BEKTAŞ-I VELÎ’NİN MANZÛM VİLÂYETNÂMESİNDE DEYİM VE KALIP SÖZLER

1.1.Hacı Bektaş-ı Velî’nin Manzûm Vilâyetnâmesinde Deyimler

Ayağına yüz sürmek: 1. Saygı göstermek 2. Kutsal veya saygın birinin önünde eğilmek

Çün işitdi şeyh Bektâş’ın sözünü
Sürdi Bektâş ayağına yüzünü (6b/10)

Sordı Haydar dahı babası hâlin
Sürdi ayağına yüz öpdı elin (15a/18)

Çünkü bezirgân bunu böyle görür
Hocanın ayağına yüzün sürür (22a/2)

Düşdi ayağına yüzlerin sürür
Kisvetini nazarına indirür (28a/18)

Gözyaşı akıtmak/dökmek: Ağlamak

Gördi hatun oğlunun ağladığını
Gözi yaşı akuban çağladığını (4a/7)

Allah ağlatmasın

Dir oğul ağlatmasın Allāh seni
Niye ağlarsın haberdār it beni (4a/8)

Ayan beyan etmek: Besbelli, apaçık, açık seçik

Didi hatun kimmiş eyle ayān
Şeyh Ahmed kızı Bānū-yı cihan (4a/14)

Dir menākıb mükemmel hūş beyān
Zikr idem ki ola bu söz ayān (6b/14)

Geçdi bunun üstine niçe zamān
Niçe oldı ideyim bir bir ayān (8a/16)

İkrar almak/vermek

Münkiri dervīşleri ikrār ider
Hacı Bektāş medhini tekrār ider (15b/17)

Rāzı oldı cümle kāfir ey ammu
İtdiler ikrār Hakk’a anda kamu (18b/8)

Hazret-i Hünkār ana gör ne kılur
İkrārın alup çerāğ sofra virür (101b/7)

Şad olmak: neşelenmek, sevinmek

Bildi Hatun her cihetden şād olur
Gussadan hem kaygudan azād olur (4b/4)

Yiyüp içüp şādıklar kıldılar
Mecmū’ halk oynadılar güldüler (4b/7)
(mecmu: toplanmış)

Birbirinden aldılar bunlar murād
Halkı āleme cümleten şād oldı şād (4b/10)

Kulak vermek/tutmak: Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak

Bir şeye kulak vermek: Değer vermek, önemsemek

Dir duyar mısıız benim ahvālīmı
Zikr idem siz gūş idin efālīmı (4b/15)
(gūş: kulak efāl: işler, ameller)

Pādişāhın emrini gūş eyledi
Emre rāzı oldı dil-cūş eyledi (6a/14)
(dil-cūş: gönül coşkuluğu)

Güş-i hūşih bana dut ki söyleyim
Bu vilāyet-nāmeyi şerh eyleyim (11b/4)
(güş-i hūş: akıl kulağı, dikkatle dinleme)

Çün bunun üstine geçdi bir zamān
Niçe oldı dut kulak idem beyân (38a/18)

Kin idüp halîfeye kalkup gider
Dut kulak tâ zikr edeyim bir haber (57a/8)

Hâcî Bektâş halîfelerin sana
Zikri ideyim tut kulak imdi bana (120b/13)
Kan dökmek: Ölüme yol açmak, cana kıymak

Ol Bedahşân iklîmini açasın
Kâfirin kanını yire saçasın (13b/10)

Didiler ki ey tekür ey hanımız
Âciziz bu işde dökme kanımız (17b/13)
Kılıç kuşanmak (veya takmak): Kılıcı olmak ve onu taşıyacak güce ve yetkiye hak kazanmak

Altı bin yoldaş koşup hayli haşem
Kuşadup kılıç virüp tûğ-ı alem (13b/12)
(haşem: yanında bulunanlar, hizmet edenler)

Bir ağaç kılıç kuşatdı gör eri
Yedi ok bir yayla virdi beri (65a/18)
Gözü açık olmak: Fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak

Dut sözüm düşür özin açgıl gözin
Hakka tabşur gerçek ersin kendi özin (13b/18)
Yer öpmek: Bir büyüğün önünde eğilmek

Eşigine yir öpüp kıldı sücûd
Sözini redd etmedi ol pâk-i cûd (14a/2)
(sücûd: secde edenler pâk-i cûd: temizliğin cömertliği)
El öpmek: Yaşlı ve saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağa, sonra alna götürmek

Tîz segirdüp ben buna ulaşayım
Elin öpüp ayağına düşeyim (31b/3)

Elin öpüp düşerler ayağına
Gel kerem kıl işte geldik biz yine (40b/4)
Ayağına düşmek: Çok yalvarmak

Elin öpüp ayağına düşdiler
Evliyâdır bu azîz deyişdiler (47a/16)

Elin öpüp ayağına düşdiler
Kavm-i tatar hep ol-dem and içdiler (89b/2)

Canı çıkmak: 1. Çok yorulmak veya çok zorluk çekmek 2. Ölmek 3. Çok yıpranmak 4. Zarar etmek

Başı kel kel olmuş akar hem kanı
Az kalmış çıkmaya cesetden cânı (14b/11)

Tîz yetüben anı atdan indürür
Sıkuban cânını tenden gönderür (74b/13)
Kuş uçmaz, kervan geçmez: Kimsenin uğramadığı ıssız ve sapa

Bunda kâfir korkusundan her zamân
Kuş uçup kolan yürimez ey civan (15a/3)
Malum olmak: İçine doğmak

Hocaya bu iş dahı malûm olur
Sanma nesne anlara mektûm olur (21b/1)
(mektûm: saklanmış, gizlenmiş)

Pes bu imiş ol hazrete malûm olur
Azm bir demde idüp anda gelür (23b/1)
Baş olmak/etmek

Rûm erenlerine baş etdik seni
Var iriş tâlibleri ile gani (24b/4)
Aklı başından gitmek: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak

Dizi altına alup kuvvet ider
Ol-zamânda aklı başından gider (28a/16)

Tamdı yürekten yere üç tamlâ kan
Aklı gitdi düşdi sa'de'd-dîn hemân (78b/18)
Aklı başına gelmek: Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak

Yine çünkü aklı başına gelür
Kâdılığı her ne kim var terk kılur (71a/18)

Aklını cem etdi çünkü başına
Oldı peşmân eylediği işine (75b/1)
Donuna girmek/şekil değiştirmek: Bir başka şekle dönüşmek, kılık değiştirmek

Yedi er turna tonına girdiler
Azm-i Türkistân idüben sürdiler (21a/18)

Gökçe gügerçin tonına girdiler
Süzülübün yir yüzine indiler (27b/9)
Peymançeye durmak: Sağ ayağın başparmağını, sol ayağın baş parmağı üzerine koyup durmak. Ayak mühürlemek

Geçüben peymânçeye durdı özi
Didi afvı eyle bizim suçumuzu (28b/1)

Kavşırup el durdılar peymânçeye

Yüz sürdiler cümlesi ol-dem yere (111b/10)

Tekbir getirmek/tekbir etmek: Müslümanlıkta Allah'ın büyüklüğünü yüceliğini anmak için söyleyen söz, merasimle dua okuyup taç, kisve giydirmek.

Dahı andan kisvetini indirir
Tekbîr idüben başına giydirir (28b/6)

Didi başındakin indir gel beri
Tâcını tekbîr idem virem giri (30b/10)

Nazar etmek: Mürşidin müridine manevî yolla bakışı.

Hazret-i Hünkâr âhû postına
Hoş nazar kıldı o dahı dostına (32a/2)

Atdı asâsın asâ perrân olur
Manî yüzünden ana nazar kılır (109b/7)
(perrân: uçan, uçucu)

Himmet etmek: Yardım etmek, emek vermek (TDK)

Ola ki himmet ide nazar kıla
Evliyânın bize ihsânı ola (31b/4)

Er nazar idüp ana himmet ider
Ol dahı erden nasîb alup gider (122a/5)

Mesken tutmak: Yerleşmek

Çünkü ol üç hâne dahı geldiler
Karayük'ü mesken idüp kaldılar (37b/1)

Eyledi mesken tutup anda karâr
Emr-i Hakka oldu anda intizar (86a/12)

Yüz tutmak: Yönelmek

Tîz selâm virüp bulara tutdı yüz
Didi bu çağ bunda niye geldiniz (39b/15)

Pes Gülev Han keşîşe tutdı yüzün
Dir işitin mi bu dervîşin sözün (59a/9)

Helak etmek: 1. Yok olmak, ölmek 2. Yorulmak, bitkin duruma girmek

Ben helâk olmadın ger çıkar isem
Sözimi dutar mısız ne dir isem (59b/7)

Görelir ervanla neyler nider
Ervanı ne resmile helâk ider (115b/4)

Bir iki dememek: Hiçbir şekilde duraksamadan

Cân Baba bir dir iki hîç dimedi
Hâl nola deyübeni gam yimedi (59b/10)

Kara tonlu Cān Baba merd-i azīz
 Bir iki divedi nūş itdi temiz (62a/4)
 Yakıp yıkmak: Çok büyük zarar vermek, harap etmek

Leşker alup deşt ilinden çıkmışam
 Uğradığım yeri yakup yıkmışam (62a/18)
 (deşt: bozkır, çöl)

Zahmet çekmek: Güçlkle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak

Didi Hünkār Ağ Koca'ya ey azīz
 Bu ne zahmetdir çekersiz böyle siz (54b/15)

Duzımız ırakda zahmet çekeriz
 Duz ucından katı mihnet çekeriz (79b/4)
 Reva görmek: Bir davranış, bir olayı bir kimse için uygun görmek

Nān-ı nimet her ne bişirürseniz
 Her niçe nimet revā görürseniz (79b/5)
 Seyre çıkmak: 1. Bir yerden başka bir yere gitmek için yola çıkmak 2. Eğlenmek üzere
 gözlemek, bakmak

Seyre çıkmış idi seyrānda ol er
 Seyr idüp gezer idi deryā kenar (65b/14)

Nakildir bir gün o şāh-ı evliyā
 Seyre çıkdı Hırka tağından yana (52b/3)
 İşini bitirmek: Öldürmek

Kılıcı bildir ki ejder başını
 Kesüben bitire anın işini (67a/10)

Didi geldik bir işe bitirelim
 Bir iş dutaruk yerine yetirelim (90b/5)

Dört bir yanı dolanmak: Her tarafı aramak

Dört yana dolanuban çizgindiler
 Bir çoban koyun güderdi gördiler (67b/8)

Örü durdı dört yana etdi nazar
 Karayük Kızılca Halvet aşikār (107a/11)
 (Örü durmak: Ayağa kalkmak, saygı göstermek için ayağa kalkmak)

Fevt olmak: 1. Yitmek; 2. Ölmek

Fevt olmalı olunca ol azīz
 Muhīblerine vasiyyet etdi tīz (68b/2)

Her biri tábütın koyup gitdiler
 Fevt oluncağız gelüben yetdiler (68b/8)
 Ayağına yüz sürmek: Sığınmak, yardım dilemek

Didiler cāiz değil biz varalım
Anın ayağına biz yüz sürelim (28b/14)

Kobdi çobān tiz segirdüben irer
Elin öpüp ayağına yüz sürer (31b/b)
El sunmak: Yaklaşmak istemek, el uzatmak, yardım etmek

Dönüben Hünkār sağına el şunar
Bir tolu bohca alubanı döner (87a/14)

Hazret-i Hünkārı gör ki ne kılur
El sunup ol taci eline alur (99b/2)
Yerine oturmak: Her makama, işin veya görevin gereklerine uygun kişi yerleştirmek

Ben gidince oturcak yerime
Budur evlâdı ile didi yine (88a/9)
Nefesi keskin olmak: Okuyup üfleyen bir hastalığı iyileştirmesi veya sıkıntıyı gidermesi

Nefesi keskin oldu ol aziz
Çok yaşamadı ve göçdü yine tiz (88a/18)
Hak yolu: Allah'ın insanlara dünya hayatındaki yaşama düzeni

Dir reîsim gel seni erenlere
Hak yolına durgurılıp varanlara (94a/3)

Didiler Hünkār'a şükr siz irdürür
Hak yolına mürşidi rāh-ber dūrür (79a/17)
Kadir olmak: Güçlü olmak, gücü olmak, gücü yetmek

Çekme zahmet kesmedi kesmez dahı
Kādir olmazsın bu işe ey ahi (80a/13)
Zahmet çekmek: Güçlüklerle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak

Yanī kim yelden şovuk kışdan katı
Bunda gāyetle çeker zahmeti (52a/7)

Didi Hünkār Ağ Koca'ya ey aziz
Bu ne zahmetdir çekersiz böyle siz (53b/7)
Ahdetmek: Yemin etmek, bir şeyi yapıp yapmamaya söz vermek.

Birbiriyle bular ahdi etdiler
Boşayup avretlerin cehd etdiler (81a/16)
Ol safādan unudur ahdin erin
Geçdi gönünden bu resme siz görün (111b/1)

Rıhlet etmek: ölmek

Çünkü Hünkār rıhlet etdi ez-fenā
Sefere azm etdi ol sâhib-likā (112a/1)
(fenâ: Yok olma, sâhib-likâ: Yaradıcısına kavuşma)

Rıhlet etdi biri mukaddem olur

Karayük'de kabri evvel okunur (37b/2)
Yüz göstermek: Ortaya çıkmak, belirmek

Didi seni ana yüzlü gösterem
Er muradı yahşidir her dem kerem (96b/4)

Nite ki remzi etdi Hünkâr hazreti
Pâdişâha yüzlü görindi kati (96b/16)
Önüme düşmek: 1. Birinin önünde yürümek; 2. Birine kılavuzluk etmek

Düş önimize gazâlar idelim
Kâfire dürlü cezâlar idelim (96b/18)

1.2.Hacı Bektaş-ı Veli'nin Manzûm Vilâyetnâmesinde Kalıp Sözler

Aç gözünü yum gözünü

Kıbleye karşı dönüp yüzini er
Didi Haydar yum gözün itme nazar (15a/14)

Yum gözün dir yumuben açar
Bu bedahşân'dan Horâsân'a geçer (16b/17)
Gör imdi

Çıkdı anda kapudan taşra o dem
Bak gör imdi neyler ol şâh-ı kerem (14a/8)

Sığırı kor gider ardısın işine
Bak gör imdi Hünkâr'ın hoşbeşine (45b/1)
El götürmek: El kaldırmak, el açmak, elini göğe doğru kaldırmak

El getirüp rabbine itdi duâ
Didi ya Rabb hazretidir Hakk reva (16a/9)

El getirüp Hakk'a eyledi duâ
Didi eyle kâfir günün kara (17a/2)
Ya Allah

Saldı seccâdeyi bismillâh diyüp
Ol taru üstine ya Allâh diyüp (23b/11)

Kapuya el urdı bismillah didi
Nâlişile Hakk'a ya Allâh didi (116b/5)
Ver selavat

fâ'ilât fâ'ilât fâ'ilât
vir şalavât bulasın ondan necat (27a/1)

Tohum al pişe kıl katlan cefâya
Salavât vir Muhammed Muştâfâ'ya (73b/15)
Velayet İssi/ sahibi

Fâţıma dir anda Rûm erlerine

Ol vilāyet issi serverlerine (27a/11)

Emre dirlerdi adına ol erin

Ol vilāyet issi gerçek serverin (30b/4)

Ey aziz

Karaca Ahmed'e didiler ey aziz

Gözci sensin Rûm'a anı gözle tiz (27b/14)

Didiler ki çille-i merdâne biz

Çekmeye yok takatımız ey aziz (26a/18)

Kaşınacak tırnak bulamamak

Kim ki bizim tavlamızdan boşana

Bulmaya yer geze kendi döşine

Kaşınacak dahı tırnak bulmaya

Himmetimiz bahr-i rûzın almaya (30a/8-9)

Cem olmak

Pes bu esnâda kamu cem' olan

Ol güzel cemiyete cümle gelen (30a/10)

Ol horāsân ikliminin erleri

Cem olur her ne ki vardır pirleri (8a/17)

Ol dem

Hazret-i hünkâr işitdi sözünü

Dir ana dönderdi ol-dem yüzünü (31b/7)

Ol erin himmetiyle bir doğan

Olup uçdım oradan ol-dem hemân (15b/11)

Gör ki

Orada oturdu Hünkâr hazreti

Gör ki neyler dinle imdi hikmeti (31b/9)

Bostânı dikdiği vaktin ağacı

Bile dikdi gör ki dinle son ucı (74b/2)

Hak Katında

Cümle maksûdlarına erişdi ol

Hak katında oldu min ehli'l-kabûl (31b/16)

Dahı etdi hakkına hayr duâ

Hak katında ol duâ oldu reva (96b/13)

Hızır yoldaşın olsun (dursun)

Çün bizim ser-riştemüz Bektâş durur

Bahrile berde Hızır yoldaş durur (32a/11)

Didi adım bil Hâcî Bektâş durur
Hızır İlyâs hem bana yoldaş durur (92b/5)
Nakildir

Nakildir ol şâh-ı aktâb-ı cihân
Ayrulup çobândan oldu pes revan (32a/18)

Nakildir ol kân-i eltâf-ı kerem
Dut kulağın zikri idem ey muhterem (35b/15)
Artsın eksilmesin taşsın dökülmesi: Kalıplaşmış sofrâ duası

Artuban eksilmesin dedi hemîn
Taşuban dökülmesin dir ol güzîn (38b/9)

Artuban eksilmesin didi ol er
Taşuban dökülmesin didi haber (39a/2)
Göz açıp yumuncaya: Bir anda, ansızın

Göz açıp yumunca Kelikıra'ya
Hızır irişdi hemân ol araya (67a/11)
Okuyanı dinleyeni yazanı: Kalıplaşmış dua

Okuyanı dinleyeni yazanı
Rahmetinle yarlıgagıl ya kâni (79b/8)

Yazanı okuyanı dinleyeni her belâlardan
Eser ki mağfîret kâni ganî sen adl-ı dâd eyle (117a/14)
İşbu

Sarı İsmâîl işidüp dinledi
İşbu seyreden çok manâni anladı (86b/16)

İşbu seccâdenin altından bu zer
Eksik olmaz bilesin anla haber (87b/7)
Nutka gel

Nutka gel ey tütî-yi bâğ-ı cihân
Şol şeker güftârından depret zeban (89a/18)

Nutka gel kılma tahammül işbu dem
Lâzım ol durur dahı sana da hem (93b/3)
Görelim Hak neyler

Ol kız anun kıızı imiş çün bilür
Didi Zeyneb görelim Hakk ne kılur (4a/17)

El yüze sürüp de secde eyledi
Secdede iken gör ki ol Hakk neyledi (7b/8)

SONUÇ

Manzum Vilâyetnâme diğer vilâyetnâmelerle karşılaştırıldığında nazire özelliği öne çıkar ve tarikat çevresinde yetişen Molla Hacım tarafından yazılmıştır. Eserde yer alan eski Türkiye Türkçesi kelime ve ekleri göz önüne aldığımızda çok daha eski tarihli bir nüshadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu özelliği göz önünde tutulduğunda bugün kullandığımız deyimlerin eski şekillerini görme bakımından da önemlidir. Hem deyimlerin hem de adı üzerinde kalıp sözlerin “kalıplaşmış” olma özelliği, istediğinde bu yapılarda kelimelerinin ve gramer özelliklerinin değiştirilmeden kullanılması önemlidir. Bu yapıların manzum metinler içinde kullanışlarında bu kuralın, vezin zorunluluğu, sanatlı söyleyiş ve zaman içerisinde deyim ve kalıp sözlerin özellikle Farsça kelimelerle ifade edilmesi nedeniyle çoğu kez yapısında değişiklik olduğu görülmektedir.

Eserden kaynaklanan dil tasavvufi dilin oluşma ve gelişmesine etkili olmuştur. Buradan hareketle eserde kullanılan deyimlerin bazıları hem deyim olarak hem terim olarak yeni anlamlar kazanarak tarikatta ve halk arasında da kullanılır olmuştur. Deyimlerim bu işlevine örnek “himmet almak” hem deyim hem tasavvuf terimidir. Diğer bir işlevi de deyim zaman içinde deyim anlamını kaybederek sadece terim olarak kullanılmasıdır. Örnek “ayak bağlamak” deyimini artık deyim olarak değil sadece tasavvuf terimi olarak kullanılmaktadır. Araya kelimelerin eklenmesi veya deyimini oluşturan söz öbeğinde vezne uydurmak ve anlamı daha da kuvvetlendirmek için kelimenin yerlerinin değiştirilmiş olması deyimlerin manzum bir yapıda kullanılışına örnek teşkil etmektedir.

Kalıp sözler üzerinde yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Kalıp halinde olduğu düşünülen atasözleri, deyimler ve ikimeler üzerinde yapılan çalışmalara bunların dışında “kalıp sözler” de dâhil edilmelidir. Manzum Vilâyetnâmede yer alan kalıp sözler diğer kalıplaşmış öğelerden çok da farklı değildir. Kalıp sözlerin farklılığı bu sözlerin bazen tek bir sözle bazen de söz öbeği şeklinde ifade edilmesidir. Diğer kalıplaşmış sözler için bu durum söz konusu değildir. Anlam olarak çoğu kez kelimenin asıl anlamı bazen de mecaz anlamı kalıp sözleride görülür. İşlevleri bakımından ise yeni bir menkabeğe başlanırken ve bitirilirken yazılması/söylenmesi en belirgin işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun dışındaki bir işlevi de bir kişi veya toplulukla ilişki kurmada en uygun ifade olarak belli kalıp sözlerin seçilmesidir. Bir başka işlevi ise dikkat çekmedir. Bu işlevlerinden hareketle hem iletişim/ilişki kurma hem de menkabenin yarattığı olağanüstü duruma ait bağlamın vurgulanmasında etkili bir şekilde yer almaktadır. Vilâyetnamenin okuma yazma bilen bir halife ya da dervişin bir topluluk karşısında kitabı okuması okunuş bağlamını bağlamını oluşturmaktadır. Kitabın yazıcısının bu bağlamı göz önünde bulundurarak her menkabenin sonunda hem yazanı/kendisini hem okuyanı hem de dinleyenleri hedef alan kalıp sözlerden kurulmuş hayırdüa ve iyi niyet dilekleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra menkabe aralarında dinleyenlerin dikkatini çekme amacıyla “tut kulak” “dinleğil”, gûş it” gibi bağlama bağlı kalıp sözler kullanılmaktadır. Bunların dışında menkabe geçen olayların içinde dua ve beddualar, tehdit, eleştiri ve tepkisel bağlamına bağlı kalıp sözler yer almaktadır.

KAYNAKLAR

AKSOY, Ömer Asım (2007), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: 2: Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitapevi, İstanbul

Duran, Hamiye (2007). Velâyetnâme, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara

Gülerer, Salih (2013) Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: XVI, s. 233-262.

Gülerer, Salih (2018) Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Saktıknâme, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 13, s. 304-317.

Gülerer, Salih (2019) Hacı Bektâş-ı Velî'nin Manzûm Vilâyetnâmesi/Hazâ Vilâyetnâme-i Sultân Hacı Bektâş-ı Velî (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Kimlik Yayınları, Kayseri

Gökdayı, Hürriyet (2008) Türkçede Kalıp Sözler, bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences of Turkic Word, Sayı44, s.89-110.

Kara, Mustafa (1990). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul

Kardaş, Sedat (2018) Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme-Dizin), Grafiker Yayınları, Ankara

Gölpınarlı, Abdülbaki (1990) Vilâyet-nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî) İnkılâp Kitabevi, İstanbul

Bedri, Noyan (1996). Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi, Can Yayınları, İstanbul

Ocak, Ahmet Yaşar (2010) Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

İnternet kaynakları

Cebecioğlu, Ethem Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü

Tasavvufkitapligi.com (Erişim tarihi: 17.01.2021)

TDK sözlükleri, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

Sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 17.01.2021)

UOT 82-1.512.162

ARİF ABDULLAZADƏNİN POEMA YARADICILIĞI**Əliyeva Pakizə İsrayıl qızı**

AMEA Şəki Regional Elmi Mərkəz,

ADPU-nun Şəki filialı

orcid.org/0000-0003-3769-6198

XÜLASƏ

Məqalədə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının 60-cı illər nəslinə mənsub olan Arif Abdullazadənin poema yaradıcılığının xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Mövzusu etibarilə yeni olan bu araşdırmada Azərbaycan ədəbiyyatında orta əsrlərdən bəri bu janrın inkişaf dinamikasına qısaca nəzər salınmış,

60-80-ci illər ədəbiyyatında poema janrına müraciət məsələsinə toxunulmuşdur. Arif Abdullazadənin poemalarının yazılması və çap tarixi, poemaların mövzu dairəsi, onların janr və quruluş xüsusiyyətləri və s. məsələlər araşdırılmışdır. Şair poema janrında yazdığı nümunələr sayca az olsa da, onların hər biri mövzu, quruluş, məzmun və bədii dil baxımından orijinaldır. Tədqiqata cəlb olunan “Getdilər”, “Narahat ürəklər”, “Məni insan çağırır”, “Ulu Qorqud” kimi poemaların hər birinin təhlili onların özünəməxsus poetik yükə malik olduğunu söyləməyimiz üçün əsas verir. Məqalədə həmçinin ədibin poeziyası üçün xas olan özündə poema səciyyəsi daşıyan silsilələrə də (“Cənnətdən məktublar”, “Ulduzların karvan yolu”, “Yerdəki yuxular göydə yozulur”, “Tövbə duaları” və s.) müəyyən yer ayrılmışdır. Göstərilən məsələlərin hər biri poemalardan gətirilmə parçalarla əsaslandırılmış, yeri gəldikcə nəzəri ədəbiyyata müraciət olunmuşdur.

Açar sözlər: Arif Abdullazadə, poema, üslub, silsilə, obrazlılıq, bədii dil, folklor

Giriş

Məqalədə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının 60-cı illər nəslinə mənsub olan şair, nasir, filologiya elmləri doktoru, professor Arif Abdullazadənin poeziyasında önəmi yer tutan poemalarından bəhs olunur. Şairin poemalarının araşdırılması müəllifin yaradıcılığı ilə bağlı apardığım genişplanlı tədqiqat işinin bir hissəsi kimi həyata keçirilmişəm.

Məlumdur ki, Azərbaycan klassik poeziyasında “dastan”, “hekayət”, “mənzumə”, “qissə” və s. adlar altında istər fars dilində, istərsə də anadilli poeziyada poemanın orijinal nümunələri yaradılmışdır. Həmin nümunələrdə klassik şərq poeziyasının ən yaxşı ənənələri davam etdirilməklə yanaşı, bir çox sənətkarlarımızın istedadı və məsələyə novator yanaşması sayəsində bu janr xeyli inkişaf etmişdir. Son dövrlərdə ədəbiyyatşünaslıqda Azərbaycan ədəbiyyatında janrın əsasının qoyulması məsələsinə münasibətdə ziddiyyətli fikirlər səsləndirilməkdədir. Lakin ümumun fikri Azərbaycan ədəbiyyatında janrın ilk nümunəsinin bu günlərdə bütün respublika səviyyəsində yubiley tədbirlərini keçirdiyimiz dahi mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” didaktik poeması olduğu qəbul olunmuşdur (“Xəmsə”yə

daxil olan əsərləri mənzum roman adlandıranlar da var). Daha sonrakı mərhələdə müəllifi məlum olmayan anadilli poeziyamızın ilk nümunələrindən “Dastani Əhməd Hərami” (XIII əsr), Qul Əlinin “Qisseyi Yusif” (XIII əsr), Əhvədinin “Cami cəm” (XIII əsr), Əssar Təbrizinin “Mehr və müştəri” (XIV əsr), Şah İsmayıl Xətayinin “Dəhnamə” (XVI əsr), Füzulinin “Leyli və Məcnun”, “Səhhət və Mərzə”, “Bəngü badə” (XVI əsr) və bir çox digər nümunələrdə həyatın, yaşayışın müxtəlif məsələləri yüksək ustalıqla dilə gətirilmişdir. Onların müasir poemalarla müqayisəsi belə bir fikri dilə gətirməyə əsas verir ki, həmin əsərlərdə məzmun daha geniş, obrazların sayı isə çoxdur. Eyni zamanda quruluş baxımından klassik poemalar daha mürəkkəbdir.

XX əsr poeziyasında, xüsusilə 60-80-ci illər ədəbiyyatında poema janrına müraciət aktuallığını qoruyub saxlayırdı. Təbii ki, sözügedən zaman kəsiyində artıq yaradıcı insanlar protkulçuluğun tələbi ilə siyasi konyukturadan irəli gələn özlərindən əvvəlki mərhələnin ədəbiyyatına tənqidi yanaşır, hazır şablonlardan qaçırdılar. Onsuz da XX əsrin əvvəllərindən başlamış Avropa ədəbiyyatına meyil, klassik şərq divan ədəbiyyatı ənənələrindən imtina, yeni janrlar və vəzn axtarışları bir çox hallarda eksperimentçilikdən o yana getmirdi. Və çox vaxt bu uğursuz eksperimentlər poetik nümunələrin fikir-məna yükünü azaldırdı. Bütün deyilənlərə baxmayaraq, onu da qeyd etməliyik ki, bütöv XX əsr boyunca Azərbaycan ədəbiyyatı S.Vurğunun “Muğan”, “Komsomol”, “Aygün”, R.Rzanın “Bir gün də insan ömrüdür”, “Qızılgül olmayaydı”, Ə.Kürçaylının “Durnalar cənuba uçar”, Qabilin “Nəsimi”, B.Vahabzadənin “Muğam”, “Atılmışlar”, “Gülüstan”, M.Arazın “Atamın kitabı” və başqa bir-birindən maraqlı poemaların yarandığı dövr kimi qiymətləndirilməlidir.

Tədqiqatın əsas hissəsi

Prof. A.Abdullazadə bir sıra fundamental araşdırmalarında (“Novatorluq və üslub”, “Şairlər və yollar”, “Od nə çəkdi” və s.) Azərbaycan sovet poeziyasında fərdi yaradıcılıq üslubları, janr və mövzu seçimi məsələlərini araşdırmaqla yanaşı, öz bədii yaradıcılığında da ənənəyə sədaqət və novatorluğu müxtəlif şəkillərdə tətbiq etmişdir. Araşdırmam belə bir qənaəti söyləməyimə əsas verir ki, ədibin poema janrında yazdığı nümunələr sayca az olsa da öz orijinal təamtikası və yazı ədası baxımından diqqət çəkir və mütləq şəkildə həmin nümunələrin təhlilinə ehtiyac var.

Arif Abdullazadəni poema janrında yazdığı ilk əsəri 1962-ci ildə yazılmış, dahi Azərbaycan mütəfəkkiri Mirzə Fətəli Axundzadəyə həsr olunan “Narahat ürəklər” adlı nümunədir. Poemadan parçalar ilk dəfə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 6 oktyabr 1962-ci il tarixli 39-cu nömrəsində çox güman ki, Axundzadənin yubiley tədbirləri çərçivəsində işıq üzü görmüşdür. (3) Poema tam olaraq şairin 1966-cı ildə işıq üzü görən “Könüllərin dünyası” kitabında çap olunmuşdur. (2. s.63-83)

Poemanın mövzusu qeyd olunduğu kimi, Axundzadənin həyatından götürülmüşdür. Epik poemalara aid edilə bilən əsrdə onunla bərabər Mirzə Şəfi Vazeh, Abasqulu ağa Bakıxanov, Naci, Marlinski kimi tarixi şəxsiyyətlərin də surətləri yaradılmışdır. Burada Abdullazadə tarixi faktlardan, ictimai-siyasi hadisələrdən, tərcümeyi-hal materiallarından, həmçinin Axundzadənin nəzəri-fəlsəfi görüşlərindən istifadə etmişdir.

“Narahat ürəklər” poeması dörd hissədən ibarətdir. İlk hissədə Gəncədə gənc Fətəli və ona xəttatlığın sirlərini öyrədən müəllimi Mirzə Şəfinin arasında gedən mükəlimə təsvir olunur. Poemanın yazıya alındığı dövrü nəzərə alsaq, Sovet Azərbaycanında Axundzadənin ateist

dünyagörüşünə sahib olmasına dair tez-tez səslənən bir əhvalatın poetik bir ifadəsidir sanki bu hissə. Ruhanilik təhsili almaq üçün Gəncəyə gələn Fətəli müəllimi Mirzə Fətəli tərəfindən ruhaniliyin mahiyyətində yatan məqamlardan xəbərdar edilir, onu bu yoldan çəkəndirməyə çalışır:

- Bəs özün, bəs özün, sən öz sözün?
Bəs sən bilmirsənmi o şarlatanlar,
O insan cildinə girmiş şeytanlar,
Bu xalqa düşməndir, ona yağıdır,
Onların verdiyi o təlim ki, var,
Ayələr, surələr, çürük kəlamlar,
Qəlblərə vurulan lənət dağıdır.
Bu dağ hər ələmdən, dərdədən yamandır
Neçə əsrlərdir, neçə zamandır
Bunlar əsarətdə saxlayır bizi,
Bunlar ətəldə saxlayır bizi. (2, s.65)

Poemanın ikinci hissəsində hadisələr artıq Tiflisdə cərəyan edir, “Şeytanbazar”la gedən Mirzə Fətəlinin düşüncələrinin təsviri verilir:

Beynində qəm yükü, qəlbi qüssəli
Gedir tələsmədən Mirzə Fətəli,
Könlünü bürümüş dərdlə, qübarla,
Gedir yavaş-yavaş Şeytanbazarla
Yanıdan dəstəylə insanlar keçir,
Bir ovuc ağanın,
Bəyin, mollaının
Əlində qul olan qurbanlar keçir,
Keçir axşamacan əli qabaran,
Həmişə hamıdan söyüş eşidən,
Yenə də evinə əliboş gedən

bəlalı insan. (2, s.67)

Növbəti misralarda şairin kədərli olmasının sirləri aydın olur, millət dərdinə yanan bir ziyalı kimi o, yalnız öz dolanışığını düşünür, onu “min ilin dərdi” ilə yaşayan xalqın acınacaqlı durumu, “boşluqdan dad uman müsəlman”ların cahilliyi və əsarət üzür. Şair bir qədər sonra qatıldığı “Divani-Hikmət” məclisində gənc şair Nacinin şeir oxumasına qulaq asır. Bu zaman Abdullazadə şeirin ahənginə, deyim gözəlliyinə heyran olan rus əsilli Bestujevin düşüncələrini belə təsvir edir:

Gah alçalıb-yüksələn,
Qulağa ney səsi tək,,
Nalə səsi tək gələn,
Çəşmə kimi çağlayan
Cəngi kimi gurlayan,
Kaman kimi ağlayan
Bu dilin tükənməyən
Axarı hardan gəlir,
Bu dildəki gül ətri

Hansı bahardan gəlir?! (2, s.70)

Doğma dilin gözəlliyi tək cə rus ziyalısını yox, sanki hamını heyran etmişdir, ətrafdakılar tərif yağdırdığı halda şeir Fətəlini heç də məmnun etmir, əksinə o düşünür ki, şeirin deyim və ahəng gözəlliyinin kimə faydası var, onun bir az öncə minarənin qarşısında üzünə salavat çevirən zavallılara nə faydası var:

Düşünür, nə vaxtacan
Bizim zavallı Şərqi
Yatırdacaq bu şeir?
Top kimi səslənəcək
Əsrin qulaqlarında

Haçaq, haçaq bu şeir?! (2, s.71)

Abdullazadə heç şübhəsiz, poemaya Mirzə Fətəlinin ədəbi-nəzəri görüşlərindən istifadə etməklə bu fikirləri daxil etmişdir. Məlumdur ki, bir sıra məqalələrində Axundzadə Zakir, Vaqif yaradıcılığını Füzuli yaradıcılığı ilə qarşılıqlı şəkildə müqayisə etmiş, “güldən-bülbüldən yazmağın” insanlara faydası olmadığını vurğulamışdır. Ədəbiyyatın həyata yaxınlaşdırılması yolunda islahatların və modernləşmənin tərəfdarı olan Axundzadə bu fikirlərində hətta bəzən ifrata da yol vermiş, çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi yolun bəzi həlqələrini tamamilə gərəksiz hesab etmişdir. Onun şəxsiyyəti və ədəbi görüşləri ilə bu məqamları poemaya daxil edərkən Arif Abdullazadə obrazın dramatik mühitini tam dolğunluğu ilə yaratmağa çalışmışdır.

Poemanın üçüncü hissəsi Mirzə Fətəlinin Tiflisdəki evində təklidə gecə düşüncələrinə dalması təsvir olunur ki, bu hissə daha çox lirik ricət təsiri bağışlayır. Sonuncu – dördüncü hissədə Mirzə Fətəlinin müəllimi Mirzə Şəfi ilə vidalaşaraq ayrılması təsvir olunmuşdur.

“Narahat ürəklər” poemasında daha əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, A.Abdullazadə tarixi faktlara, obrazların tərcümeyi-hal materiallarına müraciət etməklə hadisələrə canlılıq qatsa da, bəzi məqamlarda bədii əsərlər üçün yolverilən olan tarixi həqiqətlərin təhrifinə də yol vermişdir. Ümumilikdə, poema orta məktəb proqramında Qabilin “Nəsimi”, Rəsul Rzanın “Qızılgül olmayaydı” poemaları və digər ədəbi və tarixi şəxsiyyətlər haqqında yazılan bioqrafik əsərlər kimi tədris proqramlarına daxil edilə bilər.

A.Abdullazadənin ədəbi portretlərin surətlərinin yaradıldığı ikinci bir əsəri müəllifin özü tərəfindən “lirik poema” kimi səciyyələndirilən rus şairi Mixail Yuryeviç Lermontovun xatirəsinə həsr olunan “Getdilər...” adlı əsərdir. (2, s.39-44) Əsər həcmcə kiçikdir. 1958-64-cü illərdə yazılmış əsər gənc müəllifin yaradıcılıq axtarışlarından xəbər verir. Çünki poemada M.F.Axundzadə tərəfindən yazılmış “Qəsideyi-təziyyə” (“Puşkinin ölümünə Şərq poeması”) poemasının təsiri aydınca hiss olunmaqla yanaşı, Abdullazadənin “Narahat ürəklər” poeması ilə də deyim və ifadə tərzini baxımından oxşarlıqlar nəzərə çarpır.

Abdullazadənin 1964-cü ildə poema janrında yazdığı digər əsəri “Məni insan çağırır” adlanır. Əsər bir qəhrəmanın həyat yolunun təsvirindən ibarətdir. Təhkiyə birinci şəxsin dilindən aparılır. Onun müharibənin ağır günlərində keçən uşaqlığı haqqında həzin və qəmli xatirələri belə təsvir olunur:

Xatirələr diksinir,
Xatirələr ayılır;
Xatirələr duman tək
İllərin, fəsillərin

Arasına yayılır.
 ...Gözümü bu dünyaya
 Açan gündən hər yanda
 Məzar sükutu gördüm;
 Baxışları dumanlı,
 Üzləri qəmli gördüm;
 Ürəkləri yaralı,
 Dərdli, vərəmli gördüm... (1, s.61)

Şair bir gəncin xatirələri içərisində körpə yaşda atasını və anasını əlindən alan müharibə dəhşətlərini təsvir edərkən sanki milyonların fəlakətinə səbəb olan bu afətə nifrət aşılayır. Qəhrəmanın psixoloji durumunun, şəxsi yaşantılarının ifadəsi zamanı bəzən sentimentallıq da nəzərə çarpır. Yetimliklə yarıac-yarıtox keçən uşaqlıq, gənclik, tələbəlik illəri, ilk gənclik sevgisi hamısı arxada qalmışdır. Və təhsilini başa vuraraq bir kəndə həkim kimi göndərilən gənc, paytaxtın gözəl küçələri, dostları və gənclik əyləncəsi üçün darıxır, onu kəndə heç nə bağlamır.

Lakin bir gün:
 ...Bir gün mənim yanıma
 Od içində titrəyən
 Bir körpə gətirdilər.
 Dinmədən, danışmadan
 Min illik əmanət tək
 Onu mənə verdilər... (1, s.69)

O zaman bütün dərdi-qəmi Bakı ilə bağlı xatirələr olan, fikrində sadəcə geri dönüşün yollarını arayan gənc həkim anlayır ki, əsil ömür, əsil həyat insanların qayğısına qalmaqla, başqalarına fayda olmaqla yaşana bilər. Poema onun artıq kənddə özünü lazımlı, gərəkli hiss edərək onu çağırən insanların səsinə səs verməsi ilə tamamlanır.

İlk baxışda bu poema Süleyman Rəhimovun romanlarını, Səməd Vurğunun “Aygün” poemasının motivlərini xatırlatsa da, əslində onları tamamilə təkrarlamır. Poemanın heç bir yerində (hətta A.Abdullazadənin bütün yaradıcılığı boyunca) adları çəkilən müəlliflərin əsərləri üçün xas olan sosializm quruculuğu, kənd zəhmətkeşlərinin fədakar əməyi kimi məsələlərə toxunulmur. Poemada şairin oxucusuna çatdırmağa çalışdığı ana fikir məhz “insan” kəlməsi ilə bağlıdır. Bu “insan”a xidmət isə nə sosializmə, nə quruculuğa, nə də xalqlar dostluğuna xidmət deyil, sadəcə yaşama, həyata anlam qatmaq, insanlara faydalı olmaqdır.

Müəllifin yaradıcılığının ilkin dövrlərinə aid olan “Məni insan çağırır” poemasının ideyası sonralar dəfələrlə fərqli şəkillərdə, fərqli janrlarda (şeir, roman, pyes) yazdığı əsərlərində müxtəlif bədii boyalarla ifadə olunmuşdur. Arif Abdullazadəyə görə, məqsədsiz həyatlar, əqidəsiz yaşam heç nədir. İnsan mövcudluğu və varlığı arasındakı fərq duyulmursa, ən azından o özü niyə var olduğunu anlamırsa, “yaşayıram” deməyə haqqını itirmiş olur:

Bir-bir seçilməsə ömürdə qış,yaz,
 Bəxtinin dərsinə adi bir “üç” yaz,
 Ulduz tək yanmasan, işığın uçmaz,
 Özünə nur saçmaq çıraq işidir. (5 , s. 48)

Arif Abdullazadənin poema yaradıcılığında adlarını çəkdiyimiz təqribən eyni zaman kəsiyində qələmə alınan bu üç əsərlərdən sonra fasilə müşahidə olunur. Ümumiyyətlə, 60-cı illərdən sonra yazılan poemalarda lirik təhkiyəyə meyil artır, irihəcmli epik əsərlərin yerinə poema janrının daxili məzmununda köklü dəyişikliklərlə yadda qalan yeni şəkillər meydana gəlir. Bu, ilk növbədə poemaların mövzusunda baş verən yenilənmə ilə bağlı idi. Məlumdur ki, 60-cı illər poeziyasında insanın həyatı, yaşantıları, psixoloji durumu önə çəkilirdi və poema-monoloq, poema-müraciət kimi yeni ədəbi şəkillər meydana gəlirdi. Arif Abdullazadə də 80-ci illərdən başlayaraq ənənəvi süjetli poemalardan imtina edir.

Arif Abdullazadənin poema janrında daha bitkin əsəri olan “Ulu Qorqud” poeması ilk dəfə 1983-cü ildə “Səninlə sənsiz” adlı kitabında oxucuların ixtiyarına verilmişdir (6). Həmin kitabda poemanın yazılma tarixi olaraq 1980-ci il göstərilmişdir. 1991-ci ildə “Azərnəşr” tərəfindən şairin “Seçilmiş əsərləri” çap olunduqda buraya “Ulu Qorqud” poeması da daxil edilmişdir (4). Eyni ildə poemanın S.Məmmədzadə tərəfindən edilmiş tərcüməsi “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalında rus dilində yenidən dərc olunur (14). 1999-cu ildə bütün respublikada “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubiley tədbirləri həyata keçirilərkən Arif Abdullazadə həmin poemanı “Ulu Qorqud” kitabında yenidən çap etdirir (kitaba poema ilə yanaşı bir neçə şeir də daxil edilmişdir) (9). 2004-cü ildə “Öndər” nəşriyyatı tərəfindən çap olunan, M.Rzaquluzadə, Səhənd, Anar, N.Xəzri, K.Abdulla, R.Təhməzov, Dilsuzun “Kitabi-Dədə Qorqud” motivləri əsasında yazdıqları müxtəlif janrları əsərlərinin daxil olduğu “Qorqud ədəbiyyatı (Bədii əsərlər)” adlı kitaba (toplu) A.Abdullazadənin “Ulu Qorqud” poeması da yer almışdır. Həmin nəşri əvvəlki nəşrlərdən fərqləndirən cəhət bundan ibarətdir ki, kitab tərtib olunarkən poemanın bir hissəsi (“Ön söz”, 5 və 6-cı hissələr) ixtisara salınmışdır (8). Bundan əlavə, poema parçalar şəklində vaxtsırı mətbuat səhifələrində də işıqlandırılmışdır.

Tədqiqat zamanı poemaya ədəbi-tənqidi fikirdə münasibət məsələsini araşdırarkən yetərincə ideya və məzmun, eləcə də forma gözəlliyinə malik olan bu əsərin geniş şəkildə tədqiq və təhlil olunduğu müstəqil bir məqalə və ya hər hansı tədqiqata rast gəlmədim. Lakin “Kitabi Dədə Qorqud” dastanının XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına təsirlərinin araşdırıldığı bir neçə mənbədə poema ilə bağlı müəyyən fikirlərə rast gəldim ki, həmin fikirlərlə heç də razılaşmaq yox, əksinə apponentlik etmək fikrindəyəm.

Poema haqqında oxuduğum diqqətimi çəkən münasibətlərdən biri “Qorqud ədəbiyyatı (Bədii əsərlər)” adlı topluya akad. Tofiq Hacıyev tərəfindən yazılmış “Həmişəyaşar Dədə Qorqud ədəbiyyatı” adlı ön sözdə yer alan aşağıdakı fikirlər oldu: “Arif Abdullazadənin “Ulu Qorqud” poeması bilavasitə “Dədə Qorqud kitabının” yubiley günlərində yazıldı. Şair aşkarca Qarabağ yolunda torpaq birliyi uğrunda mübarizəyə Qorqud ovqatı aşılayır. Bu sözlər tarix deyil, bu günün həqiqətidir” (11, s.7). Gətirdiyimiz parçada poemanın yazılması ilə bağlı fikirlə heç cür razılaşa bilmərik, çünki daha əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, əsər 1980-ci ildə qələmə alınmışdır. Yubiley günlərində isə təkrar nəşr olunmuşdur. Akad. Tofiq Hacıyevə aid olan misal gətirdiyimiz parçanı eynilə prof. Yeganə xanım İsmayılova “Dədə Qorqud kitabı” və müasir Azərbaycan ədəbi düşüncəsi” adlı monoqrafiyada sitat olaraq işlətməmişdir (12, s.200). Monoqrafiyada “Ulu Qorqud” poemasının təhlilinə yer ayıran müəllif hörmətli akademik fikrini təkzib etmir, onunla razılaşır. Maraqlısı budur ki, Y.İsmayılova həmin poemanın bir neçə dəfə nəşr olunduğunu qeyd etməklə yanaşı sözügedən “yubiley tədbirləri”ndən daha əvvəlki – 1991-ci ildə A.Abdullazadənin “Seçilmiş əsərləri” və

“Literaturniy Azerbaydjan” jurnalında rus dilində olan nəşrlərin də adını çəkir. Bəlkə də, bunu adi diqqətsizlik hesab etmək mümkündür. Lakin hər iki alimin “Ulu Qorqud” poemasının Qarabağ hadisələri ilə bağlamasıyla heç də razılaşa bilmərik.

Belə ki, 90-cı illərdə milli müstəqillik və vətənpərvərlik ideyaları, Qarabağ hadisələrinə, müharibə və ərəzi bütövlüyü mövzularına müraciət olunması adi hal idi, günün mövzusunun yazmaq üçün müəllifdən xüsusi cəsarət tələb olunmurdu. Lakin poemanın 1980-ci ildə yazıldığını nəzərə alsaq, oradakı vətən haryı, tarixi keçmişə münasibət, azadlıq və vətənpərvərlik təənnümü tamamilə başqa bir aspektdən dəyərləndirilməlidir. Mənim subyektiv anlamıma görə, A.Abdullazadənin “Ulu Qorqud” poemasını Qarabağ mövzusu ilə bağlamaq yolverilməzdir və poemada yer alan vətənpərvərlik çağırışları, orada haqqında söz açılan müəyyən tarixi hadisələr barədə 1980-ci ildə söz açılması müəllifdən xüsusi cəsarət tələb edir. Məs,

Ən sondasa
Çağımın əvvəlində yurd salan,
İmzalar içində
imzasını arayan,
Hadilərin, Sabirlərin
zamanların arxasından, önündən
ucalan gur səsləri,
nəhayət,
bu günümün
ili əsrə bərabər,
inadlı inamı,
yorulmaz həvəsləri. (9, s.128)

İstiqlal aşığı Məhəmməd Hadini (1879-1920) ümumtürk düşüncəsinin ifadəsi olan “Dədə Qorqud kitabı”nın adı ilə bağlı bir poemada xatırlamaq, onun ən təəssübkeş misralarına müraciət etmək hələ Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olduğu vaxtda “günümüzün yorulmaz həvəsləri” ilə bağlamaq istiqlal arzusunun ifadəsi idi.

“Ulu Qorqud” poeması daha əvvəl adlarını çəkdiyimiz poemalardan quruluşu etibarilə fərqlənir, “Ön söz”, altı hissə və “Son söz” parçalarından ibarətdir ki, hər birinin əvvəlində epigrafla verilmişdir. “Ön söz”ün əvvəlində verilmiş xitab-epigrafla çıxmaq şərtilə bütün epigraflar “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının giriş hissəsində və müxtəlif boylarında yer alan müraciətlər (xitablar) - parçalardır. Epigraflarda Tanrıya, qadın anaya, sevgiliyə, igidə və b. xitab olunan parçalar seçilsə də, poemada onlara xitab olunmur, həmin məfhumların yozumu Dədə Qorquda müraciətdə açılır, poema ümumən Ulu Qorquda xitabən yazılmışdır. Dastanın mətninə dərindən bələd olan ədib hər hissənin əvvəlində dastandan götürülmüş kiçik parçaları verdikdən sonra məsələyə ənənəvi baxışın heç də eynisi olmayan fəlsəfi yanaşmalarını təqdim edir. Şair dərin qatlarda yatan, hadisə və məfhumların mahiyyətini açmaqda əhəmiyyətli olan müxtəlif məqamlara diqqət çəkir, bir sıra məfhumlara şərh verərkən ənənəvi, qəbul olunmuş fikirlərin ardınca qaçmır, birxətli yozum vermir, əksinə daha dərin qatlara enir, fəlsəfi yozum verir.

Poemanın yazıldığı dövrdə dastanın motivlərindən bəhrələnməklə müxtəlif janrlı əsərlər yaradılmasına maraq artmışdı. Həmin əsərlərin müəllifləri əksər hallarda müxtəlif boyların süjetləri əsasında əsər yaratmağa üstünlük verir, dastan qəhrəmanlarına yeni bədii əsərlərdə

təkrar həyat qazandırırıdılar. “Ulu Qorqud” poemasında Arif Abdullazadə eyni yoldan getmir. Poema istər quruluş, istərsə də məzmun xüsusiyyətləri baxımından həmin qəbildən olan əsərlərdən tamamilə fərqlənir. Poemada Xan Qazan, Alp Aruz, Bamsı Beyrək, Banu Çiçək və Dastandan gələn başqa obrazların adları çəkilsə də, onların heç biri poemanın qəhrəmanını deyil, hadisələr onların ətrafında cərəyan etmir. Ümumiyyətlə, poema dastandan götürülmüş hansısa süjetin əsasında qurulmamışdır. “Ulu Qorqud” poeması fəlsəfi-psixoloji ruhu ilə seçilir.

Y.İsmayılova poemanı xarakterizə edərkən onu “poetik mahiyyəti etibarilə şairin “dünənin” bünövrəsi üzərində durub “bugünə” yazdığı “məktub” adlandırır (12, s.200). Əgər bu yanaşma ilə razılaşmış olsaq, onda bu “məktub – müraciət” kimə ünvanlanmışdır, məramı (əslində müəllifin ideyası) nədir?

Poemanın “Ön söz”ündə epigraf olaraq müəllif yazır:

Ulu Qorqud, gedər oldun, bunu bil,
Karvan keçdi, sən gecikdin, bunu bil (9, s.95).

İlk misralardan oxucuda hansısa bir ümitsizlik, itirilmiş nəsil və dünya haqqında təsəvvür yaranır, lakin mətnin mahiyyətinə vardığca hər şey misra-misra açılır. Ulu Qorqudun xalqın ümumiləşmiş rəmzi olduğu aydın olur. Şair ona xitab edərkən Dastanda təsvir olunan “bilgə” Dədəyə yox, əslində millətə xitab edir. Bütün ruhu baxımından poemanı millət harayı, çağırış adlandırmaq olar. Lakin bu çağırışın içərisində millətçilik yox, humanizm və insani dəyərlər önə çəkilir. Şair əsil türk ruhunun xəyanətdən, pisləklərdən, şərdən uzaq mahiyyətindən söz açır və sonda məhz pisləklərdən və şərdən arınmış olanların zamanların sınağından keçərək əbədiyyət qazanmasını dilə gətirir:

Ulu Qorqud,
ömrün boyu
insan ilə, inam ilə, ər ilə,
məhəbbətlə, namus ilə, su ilə
dünya ucaldı, söylədin.

Amma, nədən, son anında
fani dünya kimə qaldı,
söylədin?

Kimə qaldı?
Sənə qaldı, Ulu Qorqud.
Qaldı, qaldı fani dünya
ölmədi,
nə Beyrəkdə, nə Qazanda,
nə Çobanda, nə səndə.

Bədən ölər, ömür ölməz
bu dünyada insan kimi yaşayanda,
öləndə,

Zaman-zaman
dünya sənin, sən dünyanın –
əl-ələ yol getdiniz,
zaman-zaman üfüqlərdə
göründünüz, itdiniz,

bu günümə yetdiniz (9, s.133).

Beləliklə də, “Son söz”də ümitsizlik dumanı tamamilə çəkilir, poema son dərəcə nikbin əhvalda tamamlanır.

Arif Abdullazadənin poeması ilə tanış olduqdan sonra məlum olur ki, burada bir dəfə də olsun “Dədə Qorqud” kəlməsi işlədilməmişdir. Şair poema boyunca “Ulu Qorqud”, bir neçə dəfə isə “dədə” xitabından istifadə edilir. Təbii ki, bu təsadüfən seçilməmiş, müəllifin ideyasına uyğun olaraq məhz “Ulu Qorqud”a xitab olunmuşdur. Kimdir şairin “dədə” deyib, üzünü tutduğu, pənah gətirdiyi kəs? Şair onu necə təqdim edir? Əsərdən götürülmüş parçalara baxaq:

Ulu Qorqud,
sağ əcdadım, oğuz nəslim, qopuz səslim,
bəri gəl gil,
baş a keç.

Bu günümün süfrəsinin başına yığ
ulu nəvələrini –
ötənlərdən danışaq,
torpaq altdan, zaman üstədən,
qayalardan, dağlardan,
uzaq-uzaq çağlardan
mərd səsləri ucalan
ərənlərdən danışaq (9, s.98).

və yaxud

Ulu Qorqud,
ululardan ulu babam, hey!
ən uzaqlı, ən yaxınlı dünənəm,
ən yaxınlı, ən uzaqlı sabahım,
Ulu Qorqud,
mənim elim, obam, hey! (9, s.125)

Parçalardan göründüyü kimi, şair bir ulusu bir süfrə başında toplayaraq hər şeydən söhbət etməyə qadir olan, hər şeyi bilən, müdrikliyi və şəxsiyyəti ilə bütün zamanların adamı olan xəyali “Ulu Qorqud”la görüşmək istəyir, onu səsləyir. Ümumiləşmiş, rəmzi Ulu obrazı keçmişlərin şanlı günlərinin, qəhrəmanlıq sənamələrinin şairin zamanəsində əks-sədasıdır. Şair qəbul edir ki, Dədənin zamanından çox “karvanlar keçib”, mərdlik, doğruluq və ədalət də çox dəyişib, lakin onun müdrikliyinin, onun sözünün qüdrətinin zamanların çətin sınaqlarından çıxaraq bugünkü nəsildə hələ də yaşadığına inamı tamamilə itməmişdir. Müəllif inanır ki, Ulu Qorqud onun səsinə səs versə, xalqın gələcəyinə və xoş günlərinə ümid yaranacaq. Məhz bu səbəbdən şair ona “Dədə Qorqud” yox “Ulu Qorqud” deyər xitab edir.

“Ulu Qorqud” poemasının üçüncü hissəsində şair Ulu Qorquda xitabən Tanrıdan söz açır. Şairə görə, insanın inandığı, tapındığı hər şey onunçün müqəddəsləşə, tanrılaşa bilər. Ədib Tanrının varlığını inkar etmir, lakin eyni zamanda onu sabitləşmiş dini təsəvvürlərdən və ehkamlardan kənarda axtarır, Tanrını müqəddəs məfhumlarla eyniləşdirdiyi kimi, “çılğın arzu”, “yırtıcı həvəs” kimi fərdin yaşantıları və xarakterindən irəli gələn daxili tələbatlarda da görür. Ümumiyyətlə, insan xarakterlərindəki fərqlilik ətrafda baş verən hər şeyə münasibətdə üzə çıxdığı kimi Tanrıya münasibət və inamda da əks olunur. Və biz poemadakı müraciətin girişindən sonra artıq müəllifin dünyasındakı Tanrıya müraciətini, ya ittihamını görürük. O

həm vəsf edir, həm təsvir edir, həm də sanki sorğulayır. Dünyada, kainatın düzənindəki ziddiyyətlərdə haradasa Tanrının ədalətsizliyi, yaratdığına qarşı biganəliyi və məsuliyyətsizliyi şairdə inamsızlıq yaradır. Şair çox nigarandır, barışa və sadəcə şükranlığını ifadə edə bilmir. Bu ardıcılıqla biz poemada dünyanın əbədi nizamında rast gəlinən, lakin hamını narahat edən bir sıra məqamların, həyat hadisələrinin təsvirini də görürük. Eyni zamanda şair özünün imansız və allahsız kimi bilinməsini də istəmir:

Əsərdə şairin Tanrıya müraciətinin ən maraqlı hissəsi bu müraciətin son misralarında yer alır. Şair sanki öz yazdığına, ziddiyyətli fikirlərinə, inamsızlığına, şübhələrinə, hər şeyə məhz son misralarda yenə “Kitabi Dədə Qorqud”dan götürülmə bu misralarla son qoyur və Ulu Qorquda güvənərək yazır:

Ulu Qorqud,
Özünə də “ulu” dedin, Tanrıya da,
“ucalardan ucasan” da söylədin,
nə yaxşı ki,
“heç kəs bilməz necəsən” də söylədin. (9, s. 31)

Deməli, müəllif nə yazsa da, qıyam etsə də, barışmasa da, “heç kəs bilməz necəsən” fikrini söyləməklə Yaradanın dərkənilməzliyi qənaətinə varır. Yenə də daha əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, şair bu müraciətdə bir fərdin düşüncəsi və inancını ifadə etməkdən uzaqdır, o həm tanrısını axtarır, mən onu “sorğulayır”, həm güvənir, eyni zamanda da dərkənilməzliyi qənaətinə ifadə edir.

Əslində sanki şairin Tanrıya, Yaradanına olan münasibəti müxtəlif zamanlarda insanlığın inanc və əqidə baxımından keçdiyi, yaşadığı bütün inam və tərəddüdünü özündə əks etdirir. Ədibin misralarında Tanrıya qəlbən, bütün varlığı ilə iananan, Yaradanını sevən və ona sığınan, tapınan, dua edən bəndə ilə yanaşı, hələ inancını tapa bilməyən, içində tərəddüdlər, şübhələr olan, eyni zamanda Tanrının varlığına həm də üsyan edən bir insanı görürük. Deməli, A.Abdullazadə qələmində Tanrıya münasibətdə qarşımıza çıxan ziddiyyətli fikirlərdə (yalvarış, heyrət, tapınma, ittiham, şükranlıq və s.) hardasa müəllifin Tanrıya subyektiv münasibətindəki fərqlilik yox, İnsan düşüncəsi və qəlbində Yaradana olan çoxsaylı yanaşmalar ifadə olunmuşdur və bu rəngarəngliyi və ziddiyyəti fərqli formalarda ədəbi materialda ifadə etmək bacarığı müəllifin peşəkarlığından və bədii istedadının gücündən xəbər verir.

Arif Abdullazadə “Ulu Qorqud” pəmasının yazılma səbəbindən bəhs edərkən Qorqud ruhunun böyüklüyü, “Kitab”ın bütün zamanlar üçün həmişəyaşar ideyalarından, mənəvi dəyərlərindən söz açır, lakin onu da qeyd edir ki, hər kəs bu dəyəri anlamaq iqtidarında deyil:

Mən də sənə
xatirəli, yaddaşlı
adi bir nəvən kimi,
sənənlə çox öyünən,
səni çox sevən kimi,
adına bağlayıram,
dünənəmə göndərirəm,
sabahıma saxlayıram
bu ürəkli, bu titrək,
kövrək misralarımı,

bu sözlərdə tapıram
dünyadakı yerimi.
Qüsüruma baxma, dədə,
əməlinin, işinin,
zamanlar gərdisinin
çoxunu deyə bildim,
çoxunu deyə bilmədim,
qüsüruma baxma, dədə,
sən elə dəryasan ki,
ordan hərə bir qətrə,
bir damla ala bilər,
bir şərtlə ki,
ürəklə, ilhamla ala bilə. (9, s.134)

A.Abdullazadə “bu ilham”ın, fəhmin xarakterindən asılı olaraq hər şeyi fərqli görmək, qavramaq və duymaqdan söz açır. Bütün yaradıcılığı boyunca insanın xarakterindəki fərqliliyi “kəşf etməyə” çalışan şairə görə, hər şey nisbidir, məqamından, məkanından, daha bir çox şeylərdən asılı olaraq məfhumlara münasibət dəyişir, insanların davranışları da bu baxımdan fərqli izah oluna bilər. Abdullazadənin yetkin dövr əsərləri üçün xarakterik olan mənalara geniş, bir çox məsələlərə fəlsəfi anlam vermək bu poema üçün də xarakterikdir. Şair hər şeyin birmənalı, sadə izahı ilə razılaşmır, məfhumların izahlı lüğətlərdə verilən müstəqim mənası ilə deyil, daha dərin qatlarda yatan və müxtəlif həyat hadisələri zamanı üzə çıxan çalarları ilə qəbul edilməsini məqbul hesab edir. Bu müxtəlif mənalandırma poemanın ikinci fəslində “qadın ana”ya münasibətdə də qarşımıza çıxır, “məhəbbətin düşməninə güllə atan”, “sinəsi xəyanətə sipər olan ər həsrətli”, “dünyaya Nizami doğan”, “hamıdan erkən yuxudan duran”, “gecələr oyaq” və s. neçə təyinlə yadda qalır. Məlumdur ki, Dastanın müqəddiməsində xaraktercə müxtəlif qadınlardan söz açılır, bəd xasiyyətli, xoşagəlməz olanlara qarşı edilə də, əldə olan mətn boyunca yalnız dözümlü, mərd, müdrik, sadıq qadınlar təsvir olunur. Şair də qadınlarda yüksək mənəvi dünya və kamillik görür, qadın ucalığına heyranlığını belə ifadə edir:

Ulu Qorqud,
qadında
bu qədər sirli duyum,
bu qədər aşkar dözümlü,
bu qədər iti sezim
nə vaxt, necə, haradan
toplanıb bir araya?! (9, s.109)

Poemanın beşinci fəslində sudan söz açarkən yenə də çoxsaylı yozumlar verilir bu məfhumla. Su bir tərəfdən toy şərbəti kimi insanların qovuşduğu, səadət tapdığı günü rəmzdirsə, digər tərəfdən “bir diyarı ikiyə ayıran” Araz da sudur. Deməli, bizim baxmağımızdan, mənalandırmağımızdan, eyni zamanda situasiyadan asılı olaraq hər şey dəyişə bilər.

Əsərdə ən çox diqqət çəkən məfhumlardan biri mərdlik, ərənlkdir və əvvəldə adını çəkdiyim dəyərli alimlərimiz poemanın ideya yükünü izah edərkən daha çox həmin məsələ üzərində dayanmış, xüsusilə də onu Qarabağ hadisələri ilə birbaşa bağlılığını qeyd etmişlər. Heç şübhəsiz, keçmişə bağlılıq, kökə qayıdış, babaların mübarizə dolu örnək həyatı və ərənlilik

tarixindən öyrənmə poemada əsas xətlərdən birini təşkil edir. Ancaq fikrimcə, əsərin ideyasının sadəcə bundan çıxış edilməklə yozumu onun ideya yükünün küll halında dərkini müəyyən qədər məhdudlaşdırır. Ümumiyyətlə, Arif Abdullazadə poeziyası ilə yaxından tanışlığım əsasında belə bir qənaətimi ifadə edə bilərəm ki, “Ulu Qorqud” poeması da şairin digər əsərləri kimi özünün də məqalələrindən birində ifadə etdiyi kimi “çoxsaylı suallara cavab vermə cəhdi”dir. Bu suallar Dastanın mətni ilə birbaşa bağlı olduğu kimi, ümumiyyətlə, həyatla da bağlıdır. A.Abdullazadə Dastandan mexaniki bəhrələnmə yolu ilə getmir, mətnə yaradıcı yanaşaraq öz ideyasını ortaya qoymağa nail olur. Yəni bu əsərində də şair öz poeziyası üçün xarakterik olan üsluba sadıq qalaraq dərin qatlara enir, yalnız konkret əsərdən – Dastandan yaranan ovqatı ifadə etməyə çalışmır, onu tarixə, bu günə və gələcəyə nəzərən müxtəlif rakurslardan izah etməyə çalışır.

Dastan türk ulusunun dini, inancı, tarixi, məişəti, əxlaqı və digər dəyərləri haqqında bir toplu kimi yüksək əhəmiyyətə malikdir və Arif Abdullazadənin də “Ulu Qorqud” poemasında həmin dəyərlərə yenidən qayıtması, XX əsr insanının – türkün gözü ilə yozum verməsi kökə qayıdış və kökə bağlılıq baxımından poemanın yazıya alındığı dövr üçün önəmli ədəbi faktdır. Müəllif əsər boyunca Dastanın ideya yükünün böyüklüyünü dilə gətirməkdən çəkinmir və bununla da türkçülüüyü tərənnüm edir. Poema ənənəvi şəkildə dastan süjetləri əsasında yaradılan əsərlərdən tamamilə fərqli struktura malikdir. 60-cı illər ədəbiyyatının intellektual-fəlsəfi qoluna aid olan şair diqqəti alt mənələrə və yozumlara yönəlmiş, Ulu Qorquda xitabən mərdlik və namərdlik, sədaqət və xəyanət, Ulu Tanrı, qadın ana, ər-qadın, zaman, insan, dünya və s. barədə düşüncələrini ifadə etmişdir. Əsərdə adı çəkilən məfhumlara münasibətdə dilə gətirilən fikirlərdə təbiətin, yaşamın, həyatın mahiyyətində dayanan ziddiyyətlərin hər şeydə üzə çıxdığı dönə-dönə vurğulanır. Şair oxucusuna bu ziddiyyətlərin dərkini, onlara qarşı duruş gətirmək, gələcəyə daha mükəmməl bir ulusu daşımaq üçün Qorqud ululuğuna xitab etməyin vacibliyini çatdırır.

Abdullazadənin poema yaradıcılığından bəhs edərkən diqqətimizi onun silsilə şeirləri də çəkdi. Həmin silsilələrin əksəriyyəti müəllifin yaradıcılığının son dövrlərində yazılmışdır və ölümündən sonra işıq üzü görən “Tövbə duaları” kitabında toplanmışdır. (7) Kitabın redaktoru Fikrət Sadıq həmin silsilələrdən bəhs edərkən onları “özündə poema səciyyəsi daşıyan silsilə üslubunda” yazılmış əsərlər kimi qiymətləndirir. (10) Belə silsilə üslubunda yazılmış əsərlərə “Anasız dünyam”, “Böyük şəhərlərin böyük dərdləri”, “Tövbə duaları”, “Ulduzların karvan yolu”, Cənnətdən məktublar”, “Yerdəki yuxular göydə yozulur”, “Minilliklər ayrıcında” və b. misal göstərə bilərik. Eləcə də, ədəbiyyatşünas alim Vaqif Yusifli Arif Abdullazadə haqqında məqaləsində “Ulduzların karvan yolu” silsiləsini məhz “poema” adlandırır. (12)

Silsilələrə daxil olan parçalar lirik-fəlsəfi, lirik-psixoloji məzmunu ilə seçilir. Onların əsas mövzunu insanın dünyada varlığı və mövcudluğu, Yaradan və insan münasibətləri, Tanrının dərkini və dərkedilməzliyi, həyat və ölüm, təklilik və tənhalıq motivləri təşkil edir. Həmin nümunələrdən bəhs edən ədəbiyyatşünasların əksəriyyəti müəllifin yaradıcılığının yetkinləşməsindən, poetik kamillik həddinə çatmasından söz aşırlar. Bu fikirlə tamamilə razılaşmaq ən azından o səbəbə görə mümkündür ki, yaradıcılığının ilk dövrlərində - şagirdlik və poetik axtarışlar mərhələsində yazılan əsərlərdə sövq-təbii təqlidçilik nəzərə çarpırdısa, son dövrə aid əsərlərdə müəllifin üslubunun sabitləşdiyi şünhəsizdir. Xüsusilə, şairin son dövr əsərlərinin dili və obrazlar sistemi intellektual poeziyanın tələbindən irəli gələrək dilinin

sambalı, obrazlarının təkrarsızlığı ilə diqqət çəkir. Artıq ənənəvi təsvirlərin yerini məhz müəllifin öz təxəyyülünün məhsulu olan orijinal bənzətmələr tutmuşdur:

Başım üstə tək tavanım,
Yerlə göyün arasında
Durub darıxan hayanım,
Tanrının əlindən düşəndə,
Saçlarımda cığır açan
Yarı mənim, yarı sənin
son gümanım,
Nə deyəsən bu sevgiyə,
Sanki göylərdən tək düşüb,
Sənə sevilmək,
mənə
Təkbaşına sevmək düşüb. (“Minilliklər ayrıcında”, 7, s.299)

və yaxud:

Məni bu dünyada tapmaq çətindi,
İçimdə talelər sınağı kimi
nə qədər dünyalar baş alıb gedir,
Biri dirilməmiş o biri ölür,
Doğulur hardasa, hansı adlasa,
O da o biritək yaşanıb gedir.
Məni ulduzların karvan yolunda
Azan ulduzların içində ara. (“Yerdəki yuxular göydə yozulur”, 7, s.286)

Nəticə

Tədqiqatımın nəticəsi olaraq fikirlərimi ümumiləşdirərək demək istəyirəm ki, Arif Abdullazadənin poemaları XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində bu janrın yetərincə bitkin nümunələri sırasına daxil ola bilmişdir. Onlar istər mövzu, istər quruluş və məzmun, istərsə də bədii dil və obrazlılıq baxımından orijinallığı ilə seçilir. Ümumiyyətlə, Arif Abdullazadənin poemaları şərti olaraq iki mərhələ şəklində qruplaşdırıla bilər. 60-cı illərdə yazılan poemalarda mövzu və ifadə tərzini baxımından janrın tələblərinə və ədəbi sadiqlik diqqət çəkirsə, “Ulu Qorqud” poemasından sonra şablonlardan qaçma və mövzuya uyğun orijinal quruluş və obrazlılığın seçilməsi daha xarakterikdir. Ədibin poemalarının mövzu qaynağı kimi ədəbi və tarixi şəxsiyyətlərin həyatı, cəmiyyətdaxili münasibətlər, fəlsəfə, folklor və s. çıxış edir. Bu poemaların mövzusu şairin müasirlərinin bir çoxu tərəfindən işlənən məsələlərlə bağlı olsa da, demək olar ki, bütün əsərlərdə onu başqalarından fərqləndirən obrazlılıq və bədii dillə oxucusunda maraq yaratmağa müvəffəq olur. Poemaların, xüsusilə silsilə üslubunda yazılmış poemaların bütün məziyyətlərinin açılması bir məqalənin imkanlarına sığmadığından bu istiqamətdə araşdırmamı davam etdirməyi düşünürəm.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullazadə A. Ana dünyamız: şeirlər və poema. Bakı, Azərənşr, 1975, 73 səh.
2. Abdullazadə A. Könüllərin dünyası: şeirlər və poema. Bakı, Azərənşr, 1966, 82 səh.
3. Abdullazadə A. Narahat ürəklər: poema. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti. 6 oktyabr 1962, № 39, səh.3
4. Abdullazadə A. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərənşr, 1991, 336 səh.
5. Abdullazadə A. Sevin Azərbaycanı. Bakı, Gənclik, 1979. 102 səh.
6. Abdullazadə A. Səninlə sənsiz: şeirlər və poema. Bakı, Yazıçı, 1983, 134 səh.
7. Abdullazadə A. Tövbə duaları: şeirlər. Bakı, Çəşioğlu, 2003, 357 səh.
8. Abdullazadə A. Ulu Qorqud. Qorqud ədəbiyyatı (Bədii əsərlər). Bakı, "Öndər" nəşriyyatı, 2004, 368 səh, səh. 267-289
9. Abdullazadə A. Ulu Qorqud: poema. Azərbaycan Respublikası "Kitab" cəmiyyəti, 1999, 94 səh.
10. Fikrət Sadiq. Redaktordan. Abdullazadə A. Tövbə duaları: şeirlər. Bakı, Çəşioğlu, 2003, 357 səh., səh. 3-6
11. Hacıyev T. Həmişəyaşar Dədə Qorqud ədəbiyyatı. Qorqud ədəbiyyatı (Bədii əsərlər). Bakı, "Öndər" nəşriyyatı, 2004, 368 səh, səh. 4-14
12. İsmaylova Y. "Dədə Qorqud kitabı" və müasir Azərbaycan ədəbi düşüncəsi. Bakı, "Elm", 2011; 368 səh.
13. Yusifli V. Arif Abdullazadə: Ədəbiyyatımızın cəfəkeşləri silsiləsindən. Ədalət, 2014, 26 noyabr, 2014, səh.6
14. Абдуллазаде А. Вещий Коркут (поэма). Пер. С.Мамед-заде // Жур. «Литературный Азербайджан», 1991, № 1, с. 29-33.

ARIF ABDULLAZADEH'S POEM CREATIVITY

Aliyeva Pakiza İsrayil

SUMMARY

The article deals with the features of Arif Abdullazadeh's poetry, which belongs to the generation of the 60s of the XX century Azerbaijani literature. In this new study, a brief overview of the development dynamics of this genre in Azerbaijani literature since the Middle Ages has been provided, the issue of appealing to the poem genre has been touched upon in the literature of the 60s and 80s. The date of writing and publication of Arif Abdullazade's poems, the scope of poems, their genre and structure features and other issues have been investigated. Although the number of examples written by the poet in the genre of poems is few, each of them is original in terms of theme, structure, content and literary language. The analysis of each of the poems involved in the study, such as "Gone", "Anxious Hearts", "A Man Calls Me", "The Great Fear", gives us reason to say that they have their own poetic burden. The article also includes a series of poems specific to the poet's poetry ("Letters from Heaven", "The Caravan Road of the Stars", "Dreams on Earth Interpreted in Heaven", "Prayers of Repentance", etc.). Each of these issues is based on excerpts from poems, and refers to the theoretical literature.

Keywords: Arif Abdullazadeh, poem, style, series, imagery, literary language, folklore

ENFORMASYON ÇAĞINDA MODERNLİK/SEKÜLERLİK SARMALI, BİR KAVRAMIN SERENCAMINA BAKIŞ

Dr. Öğretim Üyesi Mikail UĞUŞ*

Sakarya Üniversitesi - orcid.org/0000-0001-7250-3369

ÖZET

On dokuzuncu asrın en önemli tartışma konularından olan Modernite/Modernizm ve Modernleşme tartışmaları, beraberinde getirdiği sekülerlik tartışmaları ile etkileri günümüze değin süren sonuçları doğurmuştur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazandığı ondokuzuncu yüzyılın hareketli ve en yoğun döneminde, önde gelen düşünür/yazarlar tarafından getirilen farklı yorum ve tartışmaları yakından inceleme amacıyla olan bu çalışmamız, edebiyat çevresinden ve resim sanatından temsilcilerin yaklaşımlarını da inceleyeceğiz.

Kavramların Alacakaranlığı: Modernite, Modernizm, Modernleşme

Modernlikle ilişkili olarak kullanılagelen modernite, modernizm ve modernleşme kavramları sıkça karıştırılır. Bunda kavramların tanımlarındaki muğlaklığın yanı sıra kavramların ifade ettiği durumların kolayca birbirine dönüşebilmesi de etkilidir. Modernite, temel olarak belirli bir tarihsel dönemi anlatır. Antik Yunan ve Roma dönemleri gibi bir belirli bir medeniyet anlayışının hâkimiyetini ifade eder. Modernite, Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkmıştır ama en yalıtılmış toplumu bile etkileyecek şekilde dünyaya yayılmıştır. Adam Smith ve Karl Marx moderniteyi kapitalizm ile özdeşleştirir. Onlara göre kar amaçlı üretim modern toplumsal hayatın temel dinamiğidir. Henri Saint-Simon ve Auguste Comte ise bilim ve teknolojinin modern toplumların örgütlenmesinde ana etkenler olduğu görüşündedir. Alexis de Tocqueville moderniteyi aristokratik kültürel değerler ve siyasi kurumlardan, demokratik kurumlar ve eşitlikçi değerlere doğru bir dönüşüm olarak yorumlar. Emile Durkheim içinse modern hayatın alametifarikası bireycilik ve işbölümüdür. Son zamanlarda Max Weber’in çalışmalarıyla gelişen bir literatür ise modern toplumları açıklayan en kapsamlı kavramın ulus devlet olduğu fikrine dayanır. Ulus devlet ise bütün kültürel alanlarda bir bürokratikleşme eğiliminin bir sonucudur. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak denebilir ki modernite toplumun önceki dönemlerden farklı bir şekilde örgütlenmesi anlamına gelir. Moderniteyi tanımlayanlar aynı zamanda onu eleştirmişlerdir. Marx, modern üretim biçimlerinin insanı “yabancılaştıracığını” söyler. Durkheim, modern toplumsal örgütlenmenin büyük toplumsal yapılar ile bireylerin bağlarını zayıflatması sonucu bir “anomiye” yol açtığını ifade eder. Weber ise bürokratik toplumsal örgütlenmenin ve rasyonelleşmenin “dünyanın büyüsunü bozduğunu” insanlar için hayatın anlamını ortadan kaldırdığını iddia eder. Georg Simmel ise modern şehir yaşantısının hız ve yoğun zihinsel

uyarılar sebebiyle insanlarda olaylara ve kişilere karşı bir kayıtsızlık yarattığını söyler. Bütün bu eleştiriler de modernitenin maruz kalınan bir durum olduğunu işaret eder. (Çiğdem, 1997)

Modernizm ise en geniş anlamıyla modernite karşısında insanların aldıkları zihinsel tutumdur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında sanat ve edebiyat çevrelerindeki hakim bir akım ile ilişki içerisinde düşünülür. Resim Pablo Picasso, edebiyatta James Joyce, T. S. Eliot ve Ezra Pound gibi romancı ve şairler, müzikte Igor Stravinsky ve mimaride Bauhaus hareketi bu akımın temsilcileridir. Edebiyat ve sanatta modernizm, klasik dönemin aksine gerçek dışı olana yönelmiş ve temsil karşıtı bir tutum benimsemiştir. Kelimeler ve imajlar bağlamlarından koparılmış bir şekilde alışılmadık bir halde kullanılmıştır. Mimaride ise modernizm işlevi ön plana çıkarır. Yeni endüstriyel ürünlerin yaygın kullanımı modernizmin mimarideki etkisinin bir diğer yansımasıdır. Modernizm moderniteye karşı olumlu ve olumsuz tepkileri bünyesinde barındırdığı için temelde çelişkili bir görüntü arz eder. Marshall Berman'ın güzel bir şekilde resmettiği bu durum, moderniteye karşı eleştirel yaklaşanların dahi modernist olmaları gerçeğini ortaya koymuştur. Berman özellikle Karl Marx, Johann Wolfgang von Goethe, Charles Baudelaire gibi düşünsel ve edebi figürlerde farklı eğilimleri göstererek modernizmin muğlak mahiyetine açıklık getirir. Marx her ne kadar burjuvazinin sıkı bir eleştirmeni olarak belirse de Berman'ın gösterdiği şekliyle Komünist Manifesto bir burjuvazi destanı olarak da okunabilir. Goethe'nin Faust'u da farklı evrelerinde eleştirel modernist, romantik ve radikal modernist profiller çizebilmektedir. Baudelaire şehir hayatının devasa değişimine kimi zaman hayranlıkla kimi zaman nefretle bakabilmektedir. Modernizm bu bakımdan en iyi şekilde katılıktan kaçınan bir bakış ile kavranabilir. (Berman, 2009) (Bauman, 2012)

Modernleşme ise modernitenin Batı dışı toplumlara yayılışını ifade eder. Aslında Batı bile kendi içinde farklı modernleşme tecrübeleri yaşamıştır. Bu farklı tecrübelerin en öne çıkanı İngiliz ve Fransız yapımı modernliğe alternatif bir çizgi izleyen “Sonderweg” (özel yol) şeklinde ifade edilen Alman modernleşmesidir. Ancak modernleşme özellikle Amerikan sosyolojisinde 20. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen kuramın adı olarak öne çıkar. Bu bakımdan Amerika'da son halini bulan modernliğin Batı dışı toplumlara yayılması anlamında bir kültürel hegemonya aracı olarak kullanılmıştır. Modernleşme kuramı bütün toplumların modernlik yolunda sekülerleşeceklerini, toplumsal ve ekonomik açıdan da farklılaşacaklarını öngörür. Weberci bir noktadan hareket ederek modern toplumlar için Batıyı örnek alan bir model inşa eden Talcott Parsons'un yaklaşımı modernleşme kuramının atası kabul edilir. Daha sonraları özellikle Immanuel Wallerstein'in “dünya sistemi” kuramı etrafında modernleşme paradigması eleştirilmiş ve revize edilmiştir. Wallerstein, modernleşmeyi kaynağını 15. yüzyılda İtalyan site devletlerinde ortaya çıkan kapitalist zihniyetten alan ve günümüzde merkezi Amerika'da olmak üzere bütün dünyayı kapsayan kapitalist sistemin genişlemesi şeklinde açıklar. Modernleşme bir bakıma hareket halinde modernitedir. Moderniteyle muhatap olan bütün toplumlar dolayısıyla modernist paradigmanın çevrimi içine girmiştir. Daryush Shayegan'ın ortaya koyduğu şekliyle Batı dışı toplumlarda modernlik karşıtı hareketler bile esasen modernisttir. Shayegan, bunu İran devriminin ideolojik arkaplanındaki modern tasavvurları örnek göstererek delillendirir. Ona göre modernliğe karşıt gelişen her tür düşünce modernlikle maluldür. (Shayegan, 2010) (Altun, 2005)

Modernliğe Karşı Modernistler: Marx, Freud, Nietzsche

Modernliğin muhataplarında yarattığı en büyük paradoks en eleştirel görünenin bile modernlikten kaynaklanan motivasyonlarla hareket etmesidir. Eleştirelliğin bizatihi modern bir refleks olduğu düşünüldüğünde konu daha da aydınlanır. Marshall Berman, modernliğin en büyük eleştirmeni diyebileceğimiz Karl Marx'ı dahi bir modernist olarak tanıtarak bu konudaki yorumlarda bir çıkış açmıştır. Marx modern toplumsal sistemi kıyasıya eleştirmesine rağmen neden hala modernisttir? Bu soruya cevap vermek için modernliği eleştirmenin üç gereğini ortaya koymak gerekiyor. Modernliği eleştirmek için öncelikle modernlikle karşılaşmış olmak gerekiyor. Modernliğin en büyük özelliği de etkisi altına aldığı insanları geri dönüşü olmayacak şekilde dönüştürmesidir. Bu yüzden modernlik hakkında görüş serdeden her düşünce kaynağını modernlikten alır. Modernliği eleştirmenin bir diğer gereği de eleştiri konusu olacak ilkelerin modern olmasıdır. Bu ilkeler de malzemesini geçmişten alsa da tamamen modern döneme has ideallerdir. Üçüncü gerek ise eleştiri sonrası ortaya konan çözümün de modern olmasıdır. Modern sorunlara getirilen çözümler modern toplumsal yapıdan farklı bir yapı önerse de bu yapı modernlik öncesi yapılardan kökten farklıdır.

Karl Marx, modernliği kapitalizm üzerinden anlar. Eleştirisi de kapitalist sistemin insanlarda bir yabancılaşmaya yol açmasıdır. Yabancılaşma kavramı insanın tarihsel rolünden uzaklaşması anlamına gelir. Marx hümanist bir bakış açısıyla insanların kendi hayatları üzerinde etkinliklerinin artmasını ister. Kapitalist sistemde insan aşırı işbölümü yüzünden yapılan işin amacından ve ortaya çıkan sonuçtan uzak kalmaktadır. Bu da insanı yaptığı işin öznesi değil yapılan işi örgütleyen sistemin nesnesi konumuna düşürmektedir. Marx'ın yabancılaşma kavramı öncelikle modern bir kavramdır. Aydınlanmanın ve Batı hümanizminin bir sonucudur. Bu yüzden de geleneksel değerlerden farklılık arz eder. Yabancılaşma kavramıyla ortaya konan eleştiri modern değerleri temel alır. Bu değerler kısaca insanın kendini gerçekleştirme ve tarihin öznesi olmasıdır. Marx'ın bir diğer eleştirisi de modern toplumsal yapıların insanların dünya hakkındaki görüşlerinde bir bulanıklığa yol açtığı şeklindedir. İnsanlar kendileri hakkında yanlış bir bilince kapılmaktadırlar. Burjuva ideolojisi, bütün örgütlenmeyi burjuva değer ve çıkarlarına göre düzenleyecek şekilde modern toplumlara egemendir. İdeoloji kavramıyla ortaya konan eleştiri de insanın kendisi hakkında gerçek bir bilince ulaşmasını öngörür. Bu düşünce de mitlerden, geleneklerden bağımsız bir şekilde insanın kendisi hakkında fikir sahibi olabileceğine dair modern bir inanca tekabül eder. Marx modernliği eleştirirken sunduğu çözümler de modern unsurlardır. Marx modern bir sınıf olan burjuvazinin egemenliğini eleştirirken yerine yine modern bir sınıf olan işçi sınıfının egemenliğini önerir. Modern bir kurgu olan burjuva ideolojisini eleştirirken yerine modern bir tasavvur olan sınıf çatışması mefhumunu koyar. (Marx, 2001)

Marx gibi Sigmund Freud da modernliği modern bir eleştiriye tabi tutar. Freud modernliği medeniyet olarak ele alır. Batı medeniyeti için gelenekleri yerinden etti ve mitleri ortadan kaldırdı der. Ancak yine Batı medeniyetinin gelenekselleştiğini ve bir mit haline geldiğini söyler. Freud'un geleneklere ve mitlere karşı tutumu öncelikle modern bir tutumdur. Kaynağını bireysel akıl yürütmeden almayan bütün bilgileri sorgulamak modern öncesi toplumlarda olmayan bir tavidir. Freud modernliği yine bu modern hareket noktalarından

yola çıkararak eleştirir. Modernlik kendisi yerine koyduğu şey gibi davranmaya başlamıştır. İnsan modernlik öncesinde doğrudan aldatılmaktadır. Modernlik ise insanlara gerçeği vaat eder. Ancak bu vaat gerçekleşmez. İnsanlar modern toplumsal sistemlerde dolaylı olarak aldatılırlar. Freud ayrıca insanın rasyonel bir düşünsel yapı ortaya koymak için beden isteklerinin bastırıldığını savunur. Zaten ruh beden ayrımının bu şekilde tebarüz etmesi de üzerindeki etkiler antik dönemlere uzansa da modern bir durumdur. Freud medeniyetin doğa durumundaki şiddetten insanı koruduğunu söyler. Ancak doğa durumunda doğrudan ortaya çıkan şiddet medeniyetle birlikte dolaylı yollardan ortaya çıkar, ya da ortaya çıkmayarak sürekli bir gerilim yaratır. Dolayısıyla Freud medeniyeti şiddeti ortadan kaldırmak şeklindeki modern ideali gerçekleştirmediği için eleştirir. Freud'un modern sorunlara getirdiği çözümler de yine modern saiklerden yola çıkar. Freud, rüyaları ve bilinçaltını tamamen yok saymak yerine insan varoluşunun genişçe bir alanı olarak görüp araştırmayı önerir. Mitleri inceleyerek insanların durumları ve kendilik tasavvurları hakkında bir yorum getirmeye çalışır. Bastırılan doğa durumu yerine doğa durumunu da göz önünde bulunduran bir kendilik tasavvuru ortaya koyar. Böylelikle insanın en mahrem ve aşağılık görünen eylemleri bile mantiki olarak açıklanabilecektir. (Freud, 2000)

Modernliğin belki de en büyük düşmanı Friedrich Nietzsche'dir. Ancak onun bile ziyadesiyle modernlik içinde bir düşünür olduğunu bilmek modernlik sarmalı dediğimiz durumu anlamamızı sağlayacaktır. Nietzsche, Hristiyan ahlakının insan kaynaklı bir kurgu olduğu görüşündedir. Ahlakın soy kütüğünü çıkartarak insanın yalanı dinin yerine ikame ettiğini anlatır. Ona göre Batı'da modernlikle birlikte gelişen burjuva ahlakı da bu arızaya sahiptir. İnsan tanrıyı öldürmüş ancak yerine başka da bir şey koyamamıştır. Nietzsche temel olarak modern ahlakın negatif bir biçimde kurulduğunu söyler. Bu negatif ahlaka Nietzsche köle ahlakı adı verir. Nietzsche'ye göre modern insan cesaret, yiğitlik ve cömertlik gibi erdemler yerine kölenin efendisinin davranışlarının tersini doğru bilmesi gibi hesaplılığı, bencilliği ve biriktirmeyi davranışları ahlaki kaideler olarak benimsemiştir. Nietzsche köle ahlakı yerine ise insanın yükselmesini ve irade ortaya koymasını öngören bir ahlakı önerir. Madem ki insan tanrıyı yerinden etmiştir o halde bir "üst insan" haline gelip o yere kendisi yerleşmelidir. Nietzsche'yi modern kılan en belirgin özellik çekiçle felsefe yapmak adını verdiği düşünüş tarzıdır. Onun araştırma tarzı olarak belirlediği soy kütüğü çıkarma yaklaşımı günümüz felsefi düşüncesini derinden etkilemiştir. Nietzsche nasıl ahlakın soy kütüğünü çıkarmışsa Foucault da bilginin soy kütüğünü çıkarır. Nietzsche'yi modernist kılan bir diğer yön ise ahlakı insanın insan üzerindeki tahakkümüne yol açan bir aldanma olarak el almasıdır. Çünkü bu eleştiri Marx'ın yabancılaşma ile dile getirdiği eleştiri gibi insanın kendi gerçekliği hakkında doğru bir fikre sahip olması açısından modern bir ideale dayanır. Ayrıca Nietzsche'nin öne sürdüğü "üst insan" kavramı da hümanizmin bir varyantı olması açısından modern bir kavramdır. (Nietzsche, 2008)

Sonuç

Bir kavramın tarihi üzerine uzun boyutlu tartışmalar yapılabilir, bunun asırlar içerisindeki kullanımına bakarak da ne türden değişim/dönüşüm geçirdiğinin izi sürülebilir.

Kavramların canlı birer varlık olmaları, kullanımları dolayısıyla anlam yoğunluğunun çok fazla olmasına sebebiyet vermektedir. Modern kökü üzerinden başladığımız araştırmamızın zengin anlam dünyasına yönelik sanat, edebiyat camiasından ve filozofların getirdiği yaklaşımları incelediğimiz araştırma makalemizde gördüğümüz, zengin içerikli kavramların anlam dünyasının da takibi zor olduğudur. Bu anlamda milletlerin modernlik anlayışlarındaki ayrışmadan yola çıkarak tek boyutlu bir Modernite anlayışı olmadığını gördük.

Kaynakça

- Altun, F. (2005). *Modernleşme Kuramı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berman, M. (2009). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkan Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği: Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marx, K. (2001). *Yabancılaşma*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. İstanbul: Say Yayınları.
- Shayegan, D. (2010). *Yaralı Bilinç*. İstanbul: Metis Yayınları.

BİLGİ EKONOMİSİ ve EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Evşen ALTUN-ASLAN ¹

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0001-7703-1890

ÖZET

Günümüz toplumlarında bilgi en önemli güç olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı birçok ülke, bilgi ekonomisi ile birlikte bilgi toplumuna geçiş için eğitim, teknoloji, sanayi, ekonomi gibi pek çok alanda politikalar geliştirmektedirler. Nitekim bilginin büyük bir güç olduğunun farkına varan toplumların, bu gücü kullanarak siyasal, ekonomik, toplumsal alanda gelişim sağlayacağı kabul edilmektedir. Bilgi ekonomisinde, eğitim, sağlık, sanayi, iletişim vb. pek çok alan; bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte bilgiyi temel alacak şekilde yeniden şekillendirilmektedir. Bilgi ekonomisinde, rekabet edebilmeyi sağlayan temel faktörün bilgi olduğu kabul edilmektedir. Bu ekseninde bilgi ekonomisinde iyi eğitilmiş, nitelik sahibi bilgi işçilerinin yetiştirilmesine önem verilmektedir. Böylece vasıflı, eğitilmiş işgücü, sahip olduğu eğitim, beceri ve yetenek sayesinde iş piyasası için vazgeçilmez bir çalışan olabilecektir. Nitekim bilgi işçisi olmadan bilgiyi yaratmak, kullanmak ve paylaşmak zorlaşır. Bu noktada, bilgi ekonomisi ekseninde nitelikli emek gücüne yönelik artan talebin karşılanmasında eğitim kurumuna önemli bir sorumluluk yüklenmektedir. Şüphesiz, vasıflı bir bilgi işçisinin yetiştirilmesi her şeyden önce eğitim sistemiyle ilişkilidir. Bu nedenle, bilgi ekonomilerinde yetenek ve beceri sahibi bir bilgi işçisinin yetiştirilebilmesi için eğitim politikalarının bu ekseninde geliştirilmesi beklenmektedir. Ayrıca eğitim, toplumsal konumlanışları etkileyen toplumsal bir kurum olarak kabul edildiğinden dolayı bilgi ekonomisinde, bireylerin toplumsal konumlarını şekillendirmek amacıyla yetenek ve beceri gelişimlerine de yatırım yapmaları beklenmektedir. Bu noktada bilgi ekonomisinde yaşam boyu öğrenme desteklenmektedir. Böylece yaşam boyu öğrenen bireylere, bilgi toplumunda kendi toplumsal konumlarını iyileştirebilme ve koruyabilme fırsatının verildiği kabul edilmektedir. Ancak Bourdieu sosyolojisi ekseninde ele alındığında; bilgi toplumunda toplumsal bir konum elde etmek veya sahip oldukları konumu korumak amacıyla bireylerin yetenek ve beceri sahipliğine yönelik stratejilerinin toplumsal farklılaşmaya da neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; bilgi ekonomisi ve eğitim politikaları arasındaki ilişkinin önemini göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Eğitim, Bilgi Ekonomisi.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreçte, ülkeler ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal alanda ilerlemek amacıyla sahip oldukları kaynaklardan faydalanmışlardır. Tarım toplumlarından başlayarak endüstri toplumlarına kadar geçen sürede kullanılan en önemli kaynaklardan biri şüphesiz bilgi olmuştur. Bilgi, üretim ve dağıtım süreçlerinin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir. Bilginin kullanımı ilerlemenin ve gelişmenin aracı olarak kabul edilmektedir. Bilginin kullanımı noktasında bilgi ekonomisini diğer ekonomilerden ayıran en önemli fark;

bilginin rekabet unsuru olarak kabul edilmesidir (Kevük, 2006: 320). Bilgi ekonomisinin ortaya çıkışında küreselleşmenin önemli bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme ile birlikte teknoloji kullanımının artması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaşması, bilgi aktarımının ve alışverişinin kolaylaşması tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir (Berberoğlu, 2010a: 112). Bu süreçte ulusal ve uluslararası pazarda rekabet avantajı elde etmek, istikrarlı büyüme sağlamak isteyen ülkeler de ekonomi, bilim, eğitim gibi alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bilgi ekonomisini yerleştirmeye çalışmaktadırlar. İş piyasası bu yeni ekonomi karşısında esneklik ilkesi ekseninde hareket ederek verimliliklerini artırmaya çalışmaktadırlar. Bunun için de nitelikli işgücü talep etmektedirler. Bilgi ekonomisinde bilgiyi üretecek, kullanacak ve paylaşacak nitelikli işgücüne talep artmaktadır. Bu noktada nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde eğitime önemli bir sorumluluk yüklenmektedir.

Bu bilgiler ekseninde çalışmamız, bilgi ekonomisinde eğitimin nasıl bir rolü olduğu sorusundan hareket etmekte ve eğitimin bilgi ekonomisinde nitelikli işgücünün yetiştirilmesindeki etkisi gösterilmeye çalışılmaktadır.

2. BİLGİ EKONOMİSİ

Bilgi ekonomisi, küreselleşen dünyada bilgiyi temel unsur olarak ele alan yeni bir ekonomi olarak kabul edilmektedir (Berberoğlu, 2010a: 114). Bilgi ekonomisi, bilginin elde edilmesi ile başlayan, işlenmesi ve dağıtımı ile devam eden bir süreci anlatmaktadır (Kevük, 2006: 322). Bilgi ekonomisinde girdi bilgi olarak kabul edildiğinden üretim ve dağıtım kütsel olmaktan çıkarak esneklik ilkesi ekseninde talebe göre biçimlenmektedir (Yıldırım, 2004: 109-110).

Bilgi ekonomisinin ortaya çıkış sürecine baktığımızda; bilgi tarihsel süreçte tarım ve sanayi toplumlarında da var olmuş ve kullanılmıştır (Odabaşı ve Erdal, 2018: 440). Küreselleşme ile birlikte bilgi alışverişinin kolaylaştırılması, sermayenin uluslararası dolaşımının artması, teknolojinin gelişimi, tüm ekonomik faaliyetlerin bilgi temelinde gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada bilgi ekonomisi, küreselleşmenin ekonomik ayağı olarak kabul edilmektedir (Berberoğlu, 2010a: 114).

Küreselleşme ile uluslararası kuruluşlarla işbirliklerinin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, vasıflı emeğe yönelik talebi artırmıştır (Erdoğan, 1999: 116). Bu ekseninde bilgi ekonomisinde iyi eğitilmiş, nitelik sahibi bilgi işçilerinin yetiştirilmesine önem verilmektedir. Böylece vasıflı, eğitilmiş işgücü, sahip olduğu eğitim, beceri ve yetenek sayesinde iş piyasası için vazgeçilmez bir çalışan olabilecektir. Nitekim bilgi işçisi olmadan bilgiyi yaratmak, kullanmak ve paylaşmak zorlaşır. Bu noktada, bilgi ekonomisi ekseninde nitelikli emek gücüne yönelik artan talebin karşılanmasında eğitim kurumuna önemli bir sorumluluk yüklenmektedir.

3. EĞİTİM ve BİLGİ EKONOMİSİ

Eğitim, bireyin toplumsal bir konum elde etmesini sağlayan kaynaklara sahip bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireye sağladığı, diploma, yetenek ve beceri birikimi işgücüne katılımda önemli bir kültürel sermaye kaynağı olarak kabul edilmektedir (Bourdieu, 2015). Eğitim, tarım ekonomisinde, sanayi ekonomisinde de önemli olduğu kadar bilgi ekonomisinde de oldukça önemlidir. Zira bilgi ekonomisinin talep ettiği işgücü, profesyonel eğitilmiş, rekabetçi, yaşam boyu öğrenen, yetenekli bireyler olduğundan bu

işgücünün yetiştirilmesinde eğitimin önemli bir rol oynayacağı kabul edilmektedir (Buyruk, 2018: 615).

2003 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan “Küresel Bilgi Ekonomisinde Yaşam Boyu Öğrenme (*Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy*)” başlıklı raporda; bilgi ekonomisinde değişim hızlı olduğu için sürekli yeni becerilerin geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Bu nedenle çalışanlar yaşamları boyunca becerilerini geliştirmeli ve yeni beceriler kazanmalıdırlar (The World Bank, 2003: xviii). Bu noktada bilgi ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesi amacıyla yaşam boyu öğrenme hizmetleri desteklenmektedir (Bağcı, 2011: 144). Yaşam boyu öğrenme, okul öncesi eğitimden itibaren yetişkin eğitimini de kapsayan örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri olarak kabul edilmektedir (Gününç, vd., 2012: 310). Yaşam boyu öğrenme, Avrupa Birliği tarafından da desteklenmektedir. Avrupa İstihdam Stratejisinde de istihdam düzeyinin yükseltilmesi için, çalışanların becerilerini geliştirmeleri gerektiği ve istihdam edilmeyenlerin de istihdam edilebilirliklerini arttırmaları gerektiği belirtilmektedir (Gündoğan, 2003: 7). Bu ekseninde bilgi ekonomisinde bireye de sorumluluk yüklenmekte ve bireyden yetenek ve beceri gelişimine yatırım yapması beklenmektedir. Böylece bireylerin istihdam edilebilirliğinin artacağı kabul edilmektedir (Güllüpinar ve Gökalp, 2014: 73).

Yaşam boyu öğrenim ile, bireylerin kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak, toplumsal bütünleşme ile birlikte ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amaçlanmaktadır (DPT, 2001: 10). Yaşam boyu öğrenenler, bilgi toplumunda başarılı olan kişiler olarak kabul edilmektedirler (Berberoğlu, 2010b: 114). Öğrenme süreci, bireye sorumluluk yükleyerek, sunulan eğitim hizmetleri ekseninde ihtiyacına uygun olanı seçebilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla eğitim olanaklarına ulaşılabilmeye yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Turan, 2005: 90). Ancak bilgi ekonomisinde, değişen işgücü piyasalarının talep ettiği nitelikleri kazanmanın yolu olarak görülen yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin belirli bir fiyatının olması bu hizmetten sadece hizmeti alabilecek ekonomik sermayeye sahip olanların faydalanabilmesine neden olmaktadır. Bu durumun eğitimden kaynaklanan eşitsizlikleri, daha fazla arttırabileceği dille getirilmektedir (Buyruk, 2018: 622). Dolayısıyla eğitim politikalarının bu ekseninde planlanması gerekir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Eğitimin, bilgi ekonomisinde talep edilen işgücünün yetiştirilmesinde önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Değişen piyasa koşullarına uyum sağlayabilen, rekabetçi, yaratıcı, girişimci yetenek ve beceri sahibi işgücüne yönelik talebin arttığı bilgi toplumlarında yaşam boyu öğrenme hizmetleri desteklenmektedir. Yaşam boyu öğrenen bireylere, bilgi toplumunda kendi toplumsal konumlarını iyileştirebilme ve koruyabilme fırsatının verildiği kabul edilmektedir. Bilgi toplumunda toplumsal bir konum elde etmek veya sahip oldukları konumu korumak amacıyla bireyler sahip oldukları ekonomik sermayeyi harekete geçirerek yetenek ve beceri sahipliğine yatırım yapmaktadırlar. Ancak yaşam boyu öğrenme hizmetlerinin belirli fiyatlarının olması; bu hizmetten ekonomik sermaye sahibi bireylerin faydalanabilmesini sağlarken, ekonomik sermayeden yoksun olanlar bu yatırımı yapamayacaklarından eğitimden kaynaklanan eşitsizliklerin artabileceği göz ardı edilmemelidir. Yaşam boyu öğrenme hizmetleri beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliği ilkesi göz önünde bulundurulmalı ve herkesin bu imkânlara ulaşabilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çalışmada,

bilgi ekonomisinde eğitimin rolüne yönelik genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Şüphesiz bilgi ekonomisi ve eğitim arasındaki ilişkiyi göstermeye yönelik nitel ve nicel araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Yaşam Boyu Eğitim Politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 139-173.

Berberoğlu, B. (2010a). Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa Birliği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 111-131.

Berberoğlu, B. (2010b). Yaşam Boyu Öğrenme ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri Açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki Konumu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5 (2), 113-126.

Bourdieu, P. (2015). Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. (Çev. D. F. Şannan ve A. G. Berkkurt), Ankara: Heretik Yayınları.

Buyruk, H. (2018). Gelişen Teknolojiler, Değişen İşgücü Nitelikleri ve Eğitim. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (14), 599-632.

Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayatboyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_HayatboyuEgitimiOrgunOlmayanEgitim.pdf Erişim Tarihi: 24.01.2021.

Erdoğan, Z. (1999). Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 111-120.

Gündoğan N. (2003). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Bir İstihdam Politikası Aracı Olarak "Yaşamboyu Öğrenme" ve Bazı Örnek Program ve Uygulamalar. *Kamu-İş Dergisi*, 7 (2), 2-15. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7223.pdf> Erişim Tarihi: 24.01.2021.

Gününç, S. & Odabaşı, F. H. & Kuzu, A. (2012). Yaşam Boyu Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 309-325.

Güllüpinar, F. & Gökalp, E. (2014). Neoliberal Zamanın Ruhu, Yaşam Boyu Öğrenme ve İstihdam İlişkileri: Yaşam Boyu Öğrenme Politikaları'nın Eleştirel Bir Analizi. *Mülkiye Dergisi*, 38 (2), 67-92.

Kevük, S. (2006). Bilgi Ekonomisi. *Journal of Yaşar University*, 1 (4), 319-350.

Odabaşı, Y. & Erdal, E. (2018). Bilgi Ekonomisi ve Ekonomik Büyüme: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), 439-459.

Yıldırım, S. (2004). Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (12), 105-124.

The World Bank (2003). Lifelong Learning in The Global Knowledge Economy; Challenges For Developing Countries. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/528131468749957131/pdf/Lifelong-learning-in-the-global-knowledge-economy-challenges-for-developing-countries.pdf> Erişim Tarihi: 24.01.2021.

Turan, S. (2005). Öğrenen Toplumlara Doğru Avrupa Birliği Eğitim Politikalarında Yaşam Boyu Öğrenme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5 (1), 87-98.

TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNÜN TEMEL SORUNLARI VE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ: 2000-2018

Gülşah Arslan¹ Prof. Dr. Serdar Öztürk²

ÖZET

Tarım sektörü ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülke ekonomilerinin temelini oluşturan ve ikamesi olmayan bir sektördür. Tarım sektörü gıda güvenliği ve beslenme açısından önemli olduğu kadar katma değer, istihdam, kalkınma ve dış ticarete katkı yönünden de ekonominin mihenk taşıdır. Ekonominin kalkınmasında önemli rol oynayan tarım sektörü, küreselleşen ekonomi, artan rekabet ortamı ve değişen pazar şartlarının etkisine karşın önemini korumaktadır. Tarım sektörü diğer sektörlerle göre politika ve ekonomik analiz için geniş kapsamlı sonuçlara sahiptir. Diğer sektörlerle oranla belirgin farklılıkları vardır. Tarım dışı sektörlerde üretim süreci aşamasında girdi ve çıktı arasında bilinen bir mühendislik ilişkisi mevcut iken tarımsal üretim süreci doğa koşullarına bağlı olarak risk ve belirsizliklere açıktır. Tarımsal üretim girdilerinin tedarik edilip uygulanması ve çıktıların toplanması arasında uzun zaman gecikmeleri vardır. Bu özellikler tarımın çok problemliliği bir alan olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Tarım sektöründe yanlış uygulanan teknik ve yöntemler, verimli arazilerin tarım dışı alanlarda kullanılması, tarımsal ürünlerin fiyatlarının belirsizliği gibi sektörel sorunlar mevcuttur. Tarım ürünleri arzında görülen istikrarsızlıklar tarım ürün fiyatlarının oluşmasına müdahale edilmesini gerekli kılmaktadır. Sektör, yapısal değişimden girdi ve ürün piyasalarına değin kamu müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Tarım politikaları aracılığıyla tarım sektörünün yapısal sorunlarını çözümlenmek, arz-talep dengesini sağlamak, ekonomiye katkıda bulunmak gibi amaçlar gerçekleştirilmektedir. Buna karşın tarım ürünleri fiyatlarına müdahale sonucu tarım piyasasının işleyişinde aksamalara neden olmaktadır. Bu sebeple tarım sektörü için uygulanacak politika ve stratejiler titizlikle belirlenmeli ve ekonomik koşullar gözetilmelidir. Bu çalışmanın amacı 2000 sonrası yapısal değişim ile birlikte tarım sektörü politikalarının ekonomide yarattığı etkileri ve tarımın karşılaştığı temel sorunları incelemektir. Sonuç olarak ise, Türkiye ekonomisi sahip olduğu coğrafya, iklim yapısı ve genel ekonomik kapasitesi ile doğru politika uygulanması sonucu tarım sektöründe yetkin olabilecektir. Ayrıca Türkiye küreselleşen piyasa sermayesinde; kamu ve özel kesimin işbirliği içerisinde özümseyip doğru politika ve stratejilerin uygulanması ile olumsuz durumları da olumluya çevirebilir.

Anahtar Kelimeler: Tarım politikaları, Tarımsal Destekler, Temel Sorunlar

Uygulanan Tarım Politikaları ve Etkileri

Tarım politikası, arz ve talep arasında denge oluşturacak biçimde, üretime yön vermeyi amaç edinmektedir. Piyasa dengesinin sağlanması için öncelikle iç tüketimin karşılanması ve buna bağlı beslenme düzeyinin iyileştirilmesi gerekir. Üretim politikası açısından, işletmelerin

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0001-9515-4798

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-0650-0244

modernizasyonu, çiftçilerin kullandıkları üretim girdileri düzeyinin artırılması ve üretimin planlanmasıyla, tüketim ve ihracat politikasına dönük olan faaliyetleri kapsar. Tarımsal üretim politikasının oluşturulmasında tüketim, ihracat ve fiyat politikalarının da değerlendirilmesi gerekmektedir.³

Tarıma yönelik politikalar temelinde üç amaca yönelik uygulanmaktadır: Gıda maddelerinin stratejik öncelikli mallar olarak görülmesi, tarım dışı kesimlere nazaran tarımda kişi başına gelirin ciddi boyutlarda düşük olması sektörü tehdit altında tutmaktadır. Son olarak da, tarımda fiyat ve gelir istikrarsızlığını azaltmaktır.⁴

1980'lere kadar gelişmiş ülkeler arzı etkileyen ve fiyatlara doğrudan etkisi bulunan desteklemeler aracılığıyla büyük tarımsal üretim hacmine erişmişlerdir. Ayrıca bu dönemde tarıma girdi tedarikinde bulunan ve tarımsal ürünleri sağlayan işletmelerde artmıştır. 1994 yılında GATT turu Tarım Anlaşmasıyla ülkelerin tarıma sağladıkları destekleri azaltmaları ve gümrüklerini indirmeleri kabul edildi. Bu zamana değin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere karşı güç üstünlüğü elde eden gelişmiş ülkeler ise anlaşmanın gereklerini yerine getirmedi. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarım politikalarında yapısal uyarlama politikalarından önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Türkiye'de de tarım sektörü aynı biçimde gelişmiştir. Özellikle 2001'de imzalanan tarımsal reform projesi ile fiyatı etkileyecek destek politikasının yerini doğrudan gelir ve prim gibi politika uygulamaları aldı. Seksenli yılların ikinci yarısından itibaren tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesiyle boşalan alana ulusal ve uluslararası birçok tekel yerleşti. Ancak bu politikaların sonuçları olumsuz olmuştur. Tarım ürünleri dış ticarete açık artmaya, iç ticaret hadleri ise kötüleşmeye başladı. Ülkede birçok tarla bitkileri ve hayvansal üretim duraklama veya gerileme yaşadı. Sadece meyve ve sebze üretimlerinde artışlar devam etti. Ancak meyve ve sebze üretiminde büyük şirketlerin piyasaya hâkim olması fiyatları gerilettiler, anlaşmalı tarım çiftçilerin sahibi olduğu topraklarında ücretli çalışan proleterlere dönüşmesinin aracı olmuştur.⁵

1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması çerçevesinde uygulanan 'istikrar programı' kapsamında ele alınan ve Türk tarımsal destekleme politikalarında radikal bir değişikliktir.

2001 yılından itibaren tarımsal destekleme alımlarıyla girdi destekleri doğrudan gelir desteği politikasının, Türkiye'de mevcut uygulama şekliyle tarımsal üretimi etkileme gücü bulunmamakta genellikle sosyal yardım özelliğindedir. Arazi üzerinden verilen doğrudan geliri desteği bölgeler, işletmeler arasında dengesizlik yaratmakta ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan bölgelerdeki üreticiler diğer bölgelere göre işletme başına daha fazla destek almaktadır.

2001-2007 döneminde uygulanan Doğrudan Gelir Desteği'nin tarımsal destek bütçesindeki oranı yıldan yıla değişmiştir. 2007 yılında %29 oranlarına gerileyen destek ilerleyen zamanlarda kaldırılmıştır. Ülkemizde doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmesinin en

³ A.Fethi Açıl, **Tarım Ekonomisi**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, ss 564-565.

⁴ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003, 336.

⁵ Tayfun Özkaya ve Diğerleri., Tarım Politikaları Ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler, **Türkiye ziraat mühendisliği 7. Teknik kongre**, Ankara 2010, 3.

temel hedeflerinden birisi, tarımsal destek politikalarının bütçe üzerindeki yükünün hafifletilmesidir. Doğrudan gelir desteği tarım desteklerinin bütçe üzerindeki yükü hafifletmediği desteğin önemli bir kısmının büyük arazi sahiplerine, yani yüksek gelir düzeyine sahip çiftçilere verilmiştir.⁶

2008-2009 yıllarında yaşanan krizin ardından 2010 ve 2011'deki büyüme hızı ortalama %9 cari işlem açığı ise 2011'de gayrisafi yurtiçi hâsılanın %10'u aştı. Rakamlar ülkede büyümenin dış borçlanma ve artan tüketim ile patlayan ithalata bağlı olduğunu gösteriyordu. Tarımda sürekli dış açık veren üretim kesimleri arasında yer aldı. 2012 yılında hükümet cari açığı düşürmek için önlem aldı; 2012'de büyüme hızı %2,2'ye düştü. Bu dalgalı büyüme zaten IMF'nin doğrudan gelir destek programı ile kaynak kaybeden tarımı borç yükü altında ezilen çiftçi ile tamamladı. Tarım ürünlerinde temel kalemler ithalatı giderek artarken, neredeyse meyve-sebze haricinde, ihracat artışı yoktur.⁷

2014-2018 yıllarında tarımsal politikalarda ağırlık genel olarak kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Ülkemizde bulunan yer altı ve yerüstü sulama imkânlarının miktarını belirleme ve su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesinin sağlanması hedeflenilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren ülkemizde tarımsal istihdam oranı sürekli düşerken 2009 ve 2010 yıllarında yükselmesinin nedeni 2009 yılındaki ekonomik krize bağlamak mümkündür. Bu değerler kriz dönemlerinde tarımın yeniden tercih edilen bir sektör haline geldiğini göstermektedir. 2011 yılı için bu rakam % 25,5, 2012 yılında % 24,6, 2013 yılında ise % 23,6 olarak gerçekleşmiş ve 2007 yılı seviyesine geri dönmüştür. Bu azalışın temel nedenleri arasında tarım sektöründe makineleşmeye bağlı işgücü talebinin azalması, tarım dışı sektörlerin işgücü ihtiyacının artması ile kırsal kesimde hızlı nüfus azalışı ve ekilebilir toprakların parçalanmasıyla tarım sektöründe geçim imkânlarının daralması yer almaktadır. Miras hukukuna bağlı olarak arazilerin parçalanması ve üretim maliyetlerinin sürekli yükselmesi kırsalda geçim zorluğuna bağlı zorunlu göçleri de beraberinde getirmiştir.

Tarım sektörü nüfusunun payı, ekonomik gelişmeye paralel olarak azalmaktadır. 2000 yılında %35,3 iken 2015'de %26,4 2018'de %24,9 değerini alarak ciddi oranlarda düşüş yaşamıştır. 5747 ve 6360 sayılı yasalar uyarınca uygulanan idari bölünme değişikliklerinden kaynaklı anlaşılmaktadır. Yasalara göre birçok köy, büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunduğundan kırsal nüfus sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir. Mevcut veriler ışığında tarımsal nüfusun ekonomi içerisindeki önemi halen devam etmekte ve diğer sektörlerle işgücü temin edebilecek yapısını devam ettirmektedir.⁸

2000 yılından itibaren, tarımsal gıda ürünleri ticareti, 2001 ile 2014 arasında yıllık reel olarak % 8'e yakın bir şekilde önceki on yılda olduğundan daha güçlü bir şekilde artmıştır. Küresel tarımsal üretim, özellikle Asya ve Güney Amerika'dakiler olmak üzere, gelişmekte olan birçok bölgede hızlı büyümenin etkisiyle artmaya devam etti. Ayrıca tarımsal gıda ticareti

⁶ Haydar Albayrak, **AB Tarım Politikaları Açısından Türk Tarımında Katılımcı Bir Model Önerisi: TİGEM ÖRNEĞİ**, İstanbul: Hiper Yayın, 2017, 260-261.

⁷ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, 342-343.

⁸ Niyazi Erdoğan, **Tarım Ekonomisi&Finansmanı**, 1. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020,123.

küresel hale gelmektedir. Tarıma dayalı gıda pazarlarında görülen değişimler arasında, tarımsal gıda ürünleri için hem tedarikçi hem de pazar olarak önemi artan gelişmekte olan ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticarete önemli bir artış olmuştur. Artan ticarete, dünyanın gıda sisteminin entegrasyonu da dâhil oldu ve tarımsal gıda ticaretinin payı artmaktadır.⁹

Destekleme alım miktarları ve ürün fiyatları yıllara göre değişmektedir. Destekleme alımları başlangıç zamanında olumlu sonuçlar vermesine rağmen uygulamalardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle son zamanlarda etkinliğini yitirmiştir.¹⁰

Tarımsal üretimin hava koşullarına bağlı olarak üretimin kısa sürede artırılmaması, arz yönünden enflasyonist baskıları da artırmaktadır.¹¹ Bu durumda tüketiciler yüksek fiyatlarla karşılaşılıyorlar ve alım güçleri düşüyor.

Devlet tarafından sübvans edilen tarımcılara avantaj sağlanması amacıyla düşük fiyata satılan doğal gübre, traktör, tarımsal ilaçlar gibi girdilerin kullanımında küçük işletmelerden çok büyük işletmelerin yararlandıkları gözlenmektedir.¹²

Tarım sektöründe girdi maliyetini düşürme amacına yönelik düşük fiyatlı girdi temin eden kuruluşların maliyetin altında yaptığı satışlar nedeniyle uğradıkları kayıplar ‘görev zararı’ olarak genel bütçeye yansıtılmaktadır. Bu sebeple tarımcılara sağlanan mali yardımın ne kadar olduğunun hesaplanması ücretsiz ya da maliyetin altında dağıtılan birçok girdinin piyasa fiyatının tam olarak bilinmesini güçleştirmektedir.¹³

Tarımın sorunları

Tarım uygarlığı mümkün kılan unsurdur. Tarım bu nedenle medeniyetten önce ve öndedir. Dünya’da ortaya çıkan ilk toplumlarda öncü amaç; güvenilir ve yiyecek fazlasının üretilmesi idi.¹⁴ Tarımla uğraşan toplumlar doğal kaynaklarına derin kökleri olan bir toplum ortaya çıkarır. İlk tarım ile uğraşan toplumların karşılaştığı temel sorunlar hava koşullarına karşı hassasiyet, aşırı nüfuslanma, hastalıklar, hırsızlık ve vandalizmden kaynaklı güvenlik gereksinimi olarak görülürken günümüzde halen önemli sorunlar olarak devam etmektedir.¹⁵

Tarımsal ürün fiyatları tarım dışı sektör ürünleri fiyatlarına göre yıldan yıla hatta mevsimlere göre çok büyük dalgalanmalar gösterebilir. Tarımsal ürünler arz ve talebinin inelastik olması arz ya da talepte azalış şeklindeki küçük bir değişim tarımsal ürün fiyatlarında büyük dalgalanmalara neden olmaktadır.¹⁶

Tarım sektöründe genelde eğitim ve gelir düzeyi düşüktür. Tarımsal üretimde başarıyı etkileyen teknoloji ve bilgi faktörlerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Tarımsal

⁹ OECD, **Agriculture Trade, The Changing Landscape Of Agricultural Markets And Trade**, <https://www.oecd.org/agriculture/topics/agricultural-trade/>

¹⁰ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, 289-292.

¹¹ Ayhan Tufan, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 1997 s.101.

¹² Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, 2. Basım, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1991, s 297.

¹³ Zeynel Dinler, **a.g.e.**, 295.

¹⁴ Mark B. Tauger, **Agriculture in World History**, 1. Basım, Routledge, 2011, p 4.

¹⁶ Erkan Rehber, Bahattin Çetin, **Tarım Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Vipaş A.Ş., 1998, 191.

sektörde yaşanan teknolojik yeniliklere uyum sağlayıp bu yenilikleri işletmelerde uygulayabilecek üretici sınıfının varlığına ihtiyaç duymaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmekle birlikte kırsal bölgelerde yaşayan kesimin eğitim ve gelir düzeyleri tarım dışı sektörlerle göre daha düşüktür.¹⁷

Tarımın aileye dayanan kurumsal yapısında dolayı öz sermaye ailenin tasarrufları ile sınırlanmasına yol açar bu durum yatırılabılır fonların başlıca kaynağını daralttığı için tarımda kapital birikimini sınırlandırılır. Aile gelirinin ancak geçimlik tüketimi karşılayabildiği geçimlik kesiminde ise tasarruf olanağı da yoktur.¹⁸

Tarımsal ürünleri pazarlamada mevcut yetersizliklerin giderilmesi; standartlaştırma, kalite kontrol, ambalajlama gibi faaliyetlerin geliştirilmesiyle mümkündür. İhracatta devamlılığı sağlamak için soğuk hava depoları ve soğuk zincir taşıma sistemleri kurulmalıdır. İç ve dış pazarlama teşkilatının düzenli, güçlü ve verimli hale getirilmesi; tarımın ekonomiye entegrasyonunu hızlandırarak, iktisadi gelişmemize yaptığı besin, piyasa döviz ve sermaye katkılarının çoğalmasını sağlayacaktır.¹⁹

Sonuç

Tarım sektörü için uygulanacak politika ve stratejiler titizlikle belirlenmelidir. Türkiye ekonomisi sahip olduğu coğrafya, iklim yapısı ve genel ekonomik kapasitesi ile doğru politika uygulanması sonucu tarım sektöründe yetkin olabilir. Türkiye küreselleşen piyasa sermayesinde; kamu ve özel kesimin işbirliği içerisinde özümserip doğru politika ve stratejilerin uygulanması ile olumsuz durumları olumluya çevirebilir. Küresel ölçekte Türkiye tarım konusunun dünya ticaret örgütü görüşmelerinden çıkarılması konusunda yapılan girişimleri desteklenmelidir. Her ülkenin besin yönünden kendi kendine yeterli olması gerekmektedir. Gerekli görülen alanlarda çiftçiye desteklemekten kaçınılmamalıdır. Toprak reformu yapılmalı, kooperatiflerin gelişmesine imkân verilmelidir. Çevreyi besin sağlığını kötüleştiren, çiftçi ve tüketicileri ezen endüstriyel tarım sistemlerinin yerine çevre dostu, düşük girdili sürdürülebilir tarım sistemleri desteklenmelidir. Büyük perakendeci zincirlerin hâkimiyetinin sürdüğü bir yapı kırsal ve kentsel alanda besin egemenliğini tehdit etmektedir. Doğrudan pazarlama seçenekleri denenmelidir.²⁰

¹⁷ Erkan Rehber, Bahattin Çetin, **a.g.e.**, 11.

¹⁸ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, 48.

¹⁹ Cihan dura, **Türkiye Ekonomisi**, 1.Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1991, 248.

²⁰ Tayfun Özkaya ve Diğerleri., **a.g.e.** 19

CAM TAVAN SENDROMUNUN BİST-30'DAKİ FİRMALARDA ARAŞTIRILMASI**Edip Doğan**

Adıyaman Üniversitesi - 0000-0002-9820-978X

ÖZET

Günümüzde kariyer planlama ve kariyer yönetimi insan kaynakları açısından önemli konular arasında yer almaktadırlar. Kariyer planlama ve kariyer yönetimini bir arada düşündüğümüzde ise karşımıza kariyer geliştirme kavramı çıkmaktadır. Kariyer planlama kişilerin bilgi, beceri, eğitim ve tecrübelerini değerlendirip kariyerlerinin geleceği ile ilgili planlar yapmasıdır ve bu anlamda kişilerin kontrolünde yürüyen bir süreci ifade etmektedir. Kariyer geliştirme ise örgütlerin insan kaynakları bölümünün nitelikli beşeri sermayeye sahip olmak için çalışanları adına yürüttükleri süreç olarak tanımlanabilir. Kariyer konusu araştırıldığında karşımıza “kariyer sorunları” olarak adlandırılan ve hakkında bilimsel araştırmaların yapıldığı bir konu çıkmaktadır. Kariyer sorunları çalışanların kariyer planlarında ve örgütlerin kariyer yönetimlerinde sıklıkla karşılaşılan problemleri ifade etmektedir. Kariyer platosu, çift kariyerli eşler, ay ışığı, çift kariyerlilik ve cam tavan sendromu kariyer sorunlarına örnek olarak verilebilir. Bu çalışmada cam tavan sendromu ele alınacaktır. Bu yüzden diğer kariyer sorunlarına değinilmeyecektir. Cam tavan sendromu özellikle kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları problemleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sendrom erkekler için de geçerli olmasına rağmen literatürde sıklıkla kadınlarla özdeşleşen bir kavram haline gelmiştir. Cam tavan sendromu kadınların yönetsel pozisyonlarda ilerlerken belli bir seviyeyi geçememelerini ifade etmektedir. Burada tavan, bariyeri ifade ederken cam ise bu bariyerin belirsizliğini ifade etmektedir. Sanki görünmez bir el kadının üst yönetim kademelerine ilerlemesini engellemektedir. Normal şartlarda kadının bilgi, beceri ve yetenekleriyle gelebileceği pozisyona gelememesi bu sendromun ayırt edici bir özelliğidir. Bu çalışmada Bist-30'daki şirketlerin yönetim kurullarındaki üye sayısı ve kadınların bu sayı içindeki oranları incelenmiştir. İnceleme sonucuna göre kadınların üst yönetimde temsil edilme oranlarının çok düşük olduğu görülmüştür. Hatta sekiz tane firmanın yönetim kurulunda kadın bulunmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak bu şirketlerde cam tavan sendromunun olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Kariyer Sorunları, Cam Tavan Sendromu**GİRİŞ**

Sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek ve artı değer üzerinden kar elde etmek bugün bütün işletmelerin stratejik hedefleri arasında yer almaktadır. Bu stratejik hedeflerin başarılması için işletmelerin etkin ve verimli çalışmaları gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak için işletmelerin yerine getirmeleri gereken çok fazla sayıda ödevleri bulunmaktadır. Bunların başında ise etkin bir insan kaynakları yönetimine ihtiyaç vardır. Çünkü küreselleşme olgusuyla beraber

işletmeler çok dinamik ve belirsiz çevrelerde faaliyet yürütmektedirler. Dinamik ve belirsiz çevrelerde her şey çok hızlı değişmektedir. Bu ani ve öngörülemez değişimlere pro-aktif bir şekilde cevap vermek için işletmeler nitelikli işgücüne gereksinim duymaktadırlar.

Nitelikli işgücünün bulunup istihdam edilmesi, eğitilmesi ve yetiştirilmesi, performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulması ve çalışanlarının gelecekleri ile ilgili planlar yapılması insan kaynakları bölümünün önemli görevleri arasında yer almaktadır. Yani işletmeler (bu durum sadece kar amaçlı kurulmuş işletmelerle sınırlı olmayıp bütün örgütler için geçerlidir) çalışanları için kariyer yönetimi çalışmaları yapmak durumundadır.

Ancak kariyer konusu sadece işletmeler tarafından kontrol edilen bir konu olmaktan çıkmıştır. Artık çalışanlar kariyer yönetiminin nesneleri değil kendi kariyerlerinin özneleri durumuna gelmişlerdir. Çünkü günümüzde iş koşulları belirsiz, bilgi ağırlıklı, risk ve sürprizlerle doludur. Aynı zamanda küçülmeler, birleşmeler ve satın almalar sonucu örgütsel ve yönetsel değişimler sıkça yaşanmaktadır. Bu koşullar düşünüldüğünde kariyer konusunda da birtakım yeni yaklaşımlar yaşanmaktadır. İlerleyen bölümlerde bu konulara tekrar değinilecektir. Bu yeni yaklaşımların yanı sıra kariyer konusunda bazı sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlar kariyer sorunları olarak tanımlanabilir. Yine bu sorunlar da ilerleyen bölümlerde yer alacaklardır.

Bu sorunlardan bir tanesi de kadınların meslek hayatlarında dikey olarak ilerlemelerini engelleyen sınırları anlatmak için kullanılan cam tavan sendromudur (Akşit Aşık , 2014; Al-Manasra , 2013; Aranha, Aquinas, & Saldanha, 2019; Baumgartner & Schneider, 2010). Bu çalışmada temel amaç cam tavan sendromunu tanımlamak ve ülkemizdeki bazı firmalarda bu sorunla ilgili kısa bir araştırma yapmaktır. Çünkü ülkemizde nüfusun hemen hemen yarını (Tük 2020 verilerine göre kadın-erkek nüfusu arasında çok az bir fark vardır) oluşturan kadınlar artık iş hayatına artarak dâhil olmaktadır. Ancak birçok konuda olduğu gibi kariyer anlamında da ayrımcılığa ve haksızlığa maruz kalmaktadırlar. Bir sorunun önce sorun olarak kabul edilmesi ve daha sonra bilimsel ve çağdaş yöntemlere göre tanımlanması sorunun çözümü noktasında zorunlu koşullardır. Bu konunun seçilmesinin temel amacı budur.

1. Kariyer Kavramı

Kariyer kelimesi (İngilizce’de “career”) bir kişinin uzun zaman yaptığı ve yapmak için belli bir eğitim aldığı mesleği veya işi tanımlamak için kullanılmaktadır. Daha geniş kapsamlı olarak tanımlamak gerekirse kariyer “*Bir çalışanın iş hayatı boyunca edindiği iş tecrübesi ve etkinlikleri ile doğru orantılı olarak, iş pozisyonunun yeniden yapılandırılması ve çalışanların motivasyonunu artırıcı bir süreç olarak*” tanımlanabilir (Aktaş, 2015). Bu açıklamalar kariyerin hayat boyu devam ettiğini ve dinamik bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda kariyer, çalışanların başarılı bir meslek hayatı edinmelerinde olumlu güdülenmelerine yardımcı olmaktadır. Kariyer konusu incelenirken üzerinde durulması gereken önemli kavramlardan biri de kariyer geliştirme kavramıdır. Kariyer geliştirme kariyer planlama ve kariyer yönetimi kavramlarının birleşiminden meydana gelmektedir. Kariyer planlama çalışanın kendi profesyonel mesleki hayatı ile ilgili planlar yapmasını içeren

bireysel bir alandır. Kariyer yönetimi ise örgütlerdeki insan kaynakları bölümünün bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır (Zhou & Li, 2008). İnsan kaynakları yöneticileri, çalışanlarının kariyerleri ile ilgili güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmeleri, kendilerine gelecek ile ilgili hedefler koymaları ve alternatif kariyer yolları arasında seçim yapmaları için onlara yardımcı olmaktadır (Korankye, 2020).

Kariyer kelimesi işletmecilik literatüründe uzun bir zamandır kullanılmasına rağmen 1980'lere kadar klasik anlamıyla kullanılmıştır. 1980'lere kadar kariyer geliştirme ile ilgili çalışmalar çoğunlukla kariyer seçenekleri hakkında yapılmıştır. Bu da kariyerin klasik tarafını oluşturmaktadır. Bu klasik anlayışın altında yatan temel fikir insanların bir mesleği seçip bütün hayatları boyunca o meslekte kalmalarıdır. Yani kariyer anlayışı sabit ve tek bir örgütün sınırlı dâhilinde tasavvur edilmiştir. Örgütsel ve kişisel beklentilerin ve ihtiyaçların örtüşmesi başarılı bir kariyer sürecinin odak noktasını oluşturmaktaydı (Akkermans, Keegan, Huemann, & Ringhofer, 2020). Ancak kariyer ile ilgili bu klasik anlayışın bu tarihlerden sonra yavaş yavaş değiştiğini hatta günümüzde tamamen ikinci planda kaldığı görülmektedir. Günümüzde tek bir işte dikey olarak ilerlemeden ziyade (Aktaş, 2015) farklı kariyer seçeneklerini içinde barındıran dinamik, belirsiz ve sürekli öğrenmeye dayalı bir kariyer anlayışından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla kariyer yaklaşımında bir paradigma değişikliği meydana gelmiştir. Bu değişimin öncülleri olarak küreselleşme ve bilişim teknolojisindeki ilerlemeler (King, 2004) örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda her iki faktörün etkisiyle iş dünyasında birleşmeler, örgütsel küçülme, satın almalar ve yeniden yapılanma gibi ciddi değişimler de kariyer yönetimi noktasında bu yeni paradigmayı desteklemektedir (Korankye, 2020).

2.Yeni Kariyer Yaklaşımları

Kısaca belirtmek gerekirse bir önceki paragrafta değinilen değişimler kariyer konusunda yeni yaklaşımlar meydana getirmiştir. Sınırsız kariyer, esnek kariyer, çift basamaklı kariyer ve portföy kariyer bunlara örnek olarak verilebilir. Sınırsız kariyer, çalışanın hem çalıştığı örgüt anlamında hem de yaptığı iş anlamında fiziksel ve zihinsel sınırları aşması olarak tanımlanabilir (Seçer & Çınar, 2011). Esnek kariyer yaklaşımında örgütün sunduğu olanaklar çerçevesinde çalışan kendisini geliştirir ve değişimlere daha hızlı ve etkin cevap verir. Yani bir anlamda çalışanın esnekliği artmış durumdadır (Dikili & Bayraktaroğlu, 2013; Erdoğan, 2003). Çift basamaklı kariyer, örgütlerdeki mühendis gibi teknik elemanların yönetsel pozisyonlarda da ilerlemelerini öngören bir yaklaşımdır (Aktaş, 2015). Portföy kariyer ise iş portföyleri geniş ve zengin olan çalışanların istedikleri zamanda ve istedikleri müşterilerle çalışma yöntemlerini ifade eden bir kavramdır (Özdemir, 2013).

3.Kariyer Sorunları ve Cam Tavan Sendromu

Günümüzde meydana gelen örgütsel ve yönetsel değişimler (şebeke örgütler, örgütsel küçülmeler, yalın örgütler vb.), küreselleşme ve teknolojiye ilişkin ilerlemeler gibi faktörlerin kariyer geliştirme üzerindeki etkilerine önceki bölümlerinde değinmeye çalıştık. Doğal olarak meydana gelen bu değişimler kariyer konusunda birtakım yeni sorunlara yol açmıştır. Bu

sorunları kariyer sorunları olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Kariyer sorunları yetersiz bilgi, önyargı ve iş tatminsizliği gibi bireysel faktörlerden kaynaklanabileceği gibi yanlış örgüt politikaları, ayrımcılık ve çalışana değer vermeme gibi örgütsel faktörlerden de kaynaklanabilir (Bozkurt, 2019). Bu kariyer sorunlarına; kariyer platosu, çift kariyerli eşler, ay ışığı, çift kariyerlilik ve cam tavan sendromu örnek olarak verilebilirler. Kariyer platosu çalışanın örgüt içerisinde yukarı dikey ilerlemesinin durduğu nokta olarak tanımlanabilir (Ak & Soybalı, 2019). Çift kariyerli eşler “*farklı ya da aynı kurumda çalışan ve kariyer seçimleri birbirine benzeyen çiftler olarak*” tanımlanabilir (Şener, Kocaoğlu, Baybek, & Kıvrak, 2018). Ay ışığı sorunu bir çalışan maddi sıkıntılar, deneyim kazanmak veya farklı nedenlerden dolayı ikinci bir iş yapmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Çavmak, Atalay, & Söyler, 2019). Çift kariyerlilik ise çalışanın iki tane uzmanlık alanına sahip olmasını ve her iki uzmanlık alanını kullanmasını ifade eder (Aktaş, 2015).

Cam tavan sendromu (İngilizce 'de “glass ceiling syndrome”) ise günümüzde dikkatleri üzerine çeken ve hakkında araştırmalar yapılan bir konudur. Kadınların iş hayatına aktif olarak katılmaları ve eğitim seviyelerindeki iyileşmeler bu konuyu daha popüler hale getirmiştir. Bu kavram yönetim ve organizasyon literatürüne 1986'da Wall Street Journal muhabirlerinden Hymowitz ve Schellhardt Amerika'daki kadınların meslek hayatlarındaki yükselmelerini engelleyen faktörleri tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonra 1987'de Morrison ve arkadaşları kitaplarında bu kavramı kullanmışlardır ve kadınların kurumsal firmalardaki pozisyonlarına dair yeni bir bakış açısı geliştirmişlerdir (Uysal & Ak , 2020).

Cam tavan sendromu, kadınların sadece kadın olmalarından kaynaklı olarak örgüt içerisinde üst düzey yönetim pozisyonlarına yükselmelerinin olanaksız olduğu durumları anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Akşit Aşık , 2014). Cam tavan sendromu örgütlerde çalışan kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği incelemek için kullanılan etkin bir yöntemdir. Bu yöneme göre kadınlar hak ettikleri terfi ve yükselmeleri önlerine konulan yapay ve belirsiz engellerden dolayı alamamaktadırlar (İpçioğlu , Eğilmez, & Şen, 2018). Bu engeller veya bariyerler “*sosyal, kültürel ve bireysel*” olabilir. Aynı zamanda bu bariyerler “*tutumsal, davranışsal ve yapısal*” da olabilir. Yapılan uygulamalı çalışmalar da bu engellerin varlıklarını doğrulamaktadır (Aranha, Aquinas, & Saldanha, 2019; Al- Manasra , 2013). Bu engeller yapay ve belirsiz olmalarının yanı sıra aşılması hayli güç olan kuvvetli bariyerlerdir. Kadınlar kariyerlerindeki bu engelleri aşmak için kimi zaman çaba göstermektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki bu bariyerler kadınların tek başlarına üstesinden gelebilecekleri bariyerler değildirler. Bunun çözümü daha çok örgüt yönetiminin sorumluluğu altındadır (Uysal & Ak , 2020).

4.Türkiye'deki Bist-30 Firmalarında Cam Tavan Sendromu

Dünyanın hemen hemen her yerinde cam tavan sendromunun yaşandığı yapılan çeşitli çalışmalarla (Aranha, Aquinas, & Saldanha, 2019; Al- Manasra , 2013; Carnes, Morrissey , & Geller, 2008; Eiser & Morahan, 2006; Baumgartner & Schneider, 2010; Buckalew, Konstantinopoulos , Russell, & El-Sherbini, 2012) tespit edilmiştir. Ülkemizde de konuyla

ilgili yapılan çalışmalar (Aktaş, 2015; Uysal & Ak , 2020; İpçioğlu , Eğilmez, & Şen, 2018; Çavmak, Atalay, & Söyler, 2019) cam tavan sorununun olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada da Borsa İstanbul içerisindeki Bist-30 endeksinde yer alan firmaların yönetim kurullarındaki kadın sayıları incelenmiştir. Yönetim kurulu bir firmada yer alan en yüksek icra makamlarıdır. Dolayısıyla bu tepe yönetim kadrolarındaki kadın oranı ülkemizdeki cam tavan sendromunun varlığı ile ilgili fikir sunabilir.

Çizelge 1. Bist-30 Şirketlerindeki Yönetim Kurul Yapıları

FİRMA ADI	Yönetim Kurulu			
	Toplam	Erkek	Kadın	Kadın Oranı
SISE SISE CAM	9	5	4	44%
SAHOL SABANCI HOLDING	9	5	4	44%
KCHOL KOC HOLDING	13	8	5	38%
DOHOL DOGAN HOLDING	11	7	4	36%
TKFEN TEKFEN HOLDING	11	7	4	36%
TAVHL TAV HAVALIMANLARI	10	7	3	30%
TSKB T.S.K.B.	11	8	3	27%
EREGL EREGLI DEMIR CELIK	9	7	2	22%
YKBNK YAPI VE KREDI BANK.	10	8	2	20%
ISCTR IS BANKASI (C)	10	8	2	20%
TUPRS TUPRAS	11	9	2	18%
GARAN GARANTI BANKASI	11	9	2	18%
ARCLK ARCELİK	12	10	2	17%
EKGYO EMLAK KONUT GMYO	7	6	1	14%
PGSUS PEGASUS	8	7	1	13%
VAKBN VAKIFLAR BANKASI	9	8	1	11%
HALKB T. HALK BANKASI	9	8	1	11%
PETKM PETKİM	9	8	1	11%
THYAO TURK HAVA YOLLARI	9	8	1	11%
OYAKC OYAK CIMENTO	9	8	1	11%
AKBNK AKBANK	10	9	1	10%
MGROS MIGROS TICARET	12	11	1	8%
KRDMD KARDEMİR (D)	11	11	0	0%
KOZAA KOZA MADENCİLİK	4	4	0	0%
TCELL TURKCELL	5	5	0	0%
KOZAL KOZA ALTIN	4	4	0	0%
TTKOM TURK TELEKOM	9	9	0	0%
BIMAS BIM MAGAZALAR	6	6	0	0%
ASELS ASELSAN	9	9	0	0%
GUBRF GUBRE FABRIK.	9	9	0	0%
TOPLAM	276	228	48	17%

Yandaki çizelgeye bakıldığında Bist-30 şirketlerindeki toplam üye sayısı 276'dır. Bunun 228'i erkek, 48'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadın üye sayısı toplam içinde sadece %17'dir. Şişe Cam ve Sabancı Holding şirketlerinde kadın oranı %44 ile iyi durumdayken; takip eden dört şirkette kadın oranı %30'un üzerindedir. Yani ilk altı şirkette kadın oranının makul düzeyde olduğu söylenebilir. Devam eden on altı şirkette kadın oranı %30'un altında kalarak düşük

görülmektedir. Son sekiz şirkette ise yönetim kurullarının bir tane bile kadın ile temsil edilmediği görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Bist-30 endeksi içinde yer alan şirketlerde kadın çalışanların üst düzey pozisyonlarda temsil oranlarının düşük olduğu söylenebilir. Bu durum da Türkiye'nin kurumsal şirketlerinden olan otuz şirkette cam tavan sendromunun varlığından söz edilebilir. Kadın çalışanların istihdam ve eğitimdeki yerleri düşünüldüğünde bu oranların daha çağdaş seviyelerde olması beklenmektedir.

SONUÇ

Cam tavan sendromu incelendiğinde kadınların meslek hayatlarıyla ilgili bir takım problemler yaşadıkları görülmektedir. Günümüzde kadınların eğitim seviyelerinin artmasıyla beraber iş hayatına da daha aktif olarak katıldıkları gözlenmektedir. Bu anlamda kadınlar da erkekler

gibi kendi kariyerleriyle ilgilenmektedirler ve kariyer planları yapmaktadırlar. Ancak günümüzde meydana gelen yönetsel ve örgütsel değişimler kadınların da kariyerleri ile ilgili birtakım sorunlara sebep olmaktadır. Bu kariyer sorunlarının başında cam tavan sendromu gelmektedir. Çünkü bu sendrom özellikle kadınların kariyer sorunlarını kavramsallaştırmak için kullanılmaktadır. Kadınların kadın olmalarından dolayı yaşadıkları bu kariyer sorunu bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de bir sorun oluşturmaktadır.

Ülkemizde bilimsel anlamda yapılan araştırmalara ilgili literatür taramasında yer verilmiştir. Bu çalışmada ilgili bilimsel birikimin ışığında Türkiye’deki önemli firmalarda bu sorunun izi sürülmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak Bist-30 endeksi içinde yer alan firmaların yönetim kurulları incelenmiştir. Firmalardaki kadın-erkek yöneticilerin oranlarına bakıldığında ise kadın yönetici oranının çok düşük olduğu görülmüştür. Yani kadınların üst yönetim pozisyonlarında temsil edilmeleri noktasında ortaya olumsuz bir tablo çıkmıştır. Bu da cam tavan sendromunun bu firmalarda da bulunduğunu göstermektedir. Üretim, finansal başarı ve Ar-ge gibi konularda ülkemizde öncü olan bu firmalar kurumsallık anlamında da örnek firmalardır. Bu firmalarda bu kariyer sorununun bulunması ülkede genel olarak böyle bir sorunun olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu sorunun asıl nedenleri ve çözüm alternatifleri ile ilgili daha detaylı bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkermans, J., Keegan, A., Huemann, M., & Ringhofer, C. (2020). Crafting Project Managers’ Careers: Integrating the Fields of Careers and Project Management. *Project Management Journal*, 5(2), 135-153.
- Ak, S., & Soybalı, H. H. (2019). Otel İşletmelerindeki İşgörenlerin Kariyer Platosu Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1887-1911.
- Akşit Aşık, N. (2014). Konaklama İşletmelerinde Cam Tavan Sendromu Kavramsal Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 3(9), 84-103.
- Aktaş, K. (2015). Genel Anlamda Kariyer ve Kariyer Sorunları. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 1(1), 26-36.
- Al- Manasra, E. A. (2013). What Are the "Glass Ceiling" Barriers Effects on Women Career Progress in Jordan? *International Journal of Business and Management*, 8(6), 40-46.
- Aranha, R., Aquinas, P., & Saldanha, A. T. (2019). Effect of Glass Ceiling on the Performance of Women Employees in Service Sector. *Research Review International Journal of Multidisciplinary*, 4(1), 491-497.

- Baumgartner, M. S., & Schneider, D. E. (2010). Perceptions of women in management: A thematic analysis of razing the glass ceiling. *Journal of Career Development*(37), 559-576.
- Bozkurt, Ö. (2019). Kariyer Engelleri ve Kariyer Sorunları. E. Kaygın, & Y. Zengin içinde, *Kariyer Temel Kavramlar, Yönetimi, Güncel Konular* (s. 63-75). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Buckalew, E., Konstantinopoulos , A., Russell, J., & El-Sherbini, S. (2012). The future of female CEOs and their glass ceiling. *Journal of Business Studies Quarterly*, 3(4), 145-153.
- Carnes, M., Morrissey , C., & Geller, S. (2008). Women's health and women's leadership in academic medicine: Hitting the same glass ceiling? *Journal of Women's Health*, 17(9), 1453-1462.
- Çavmak, D., Atalay, E., & Söyler, S. (2019). Hemşirelikte Kariyer Sorunları : Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1897-1910 .
- Dikili, A., & Bayraktaroğlu, S. (2013). Psikolojik Sözleşme İle İş Tatmini İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 205-227.
- Eiser, B. A., & Morahan, P. (2006). Fixing the system: Breaking the glass ceiling in health care. *Leadership in Action*, 26(4), 8-13.
- Erdoğan, N. (2003). Kariyer Geliştirme, kuram ve uygulama. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İpçioğlu , İ., Eğilmez, Ö., & Şen, H. (2018). Cam Tavan Sendromu: İnsan Kaynakları Yöneticileri Bağlamında Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 686-709.
- King, Z. (2004). Career self-management: Its nature, causes and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 65(1), 112-133.
- Korankye, B. (2020). Exploring the Mediating Role of Work Engagement, Career Management and Career Satisfaction among Small and Medium Enterprises in Ghana. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(7), 351-369.
- Özdemir, Y. (2013). Marmara Bölgesi'ndeki İşletmelerin İK Yöneticilerinin Kariyer Anlayışındaki Değişime Yönelik Değerlendirmeleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 257-274.
- Seçer, B., & Çınar, E. (2011). Bireycilik ve Yeni Kariyer Yönelimleri. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 49-62.

- Şener, E., Kocaoğlu, M., Baybek, H., & Kıvrak, A. (2018). Sağlık Sektöründe Çift Kariyerli Eşler:Hemşire Çiftlerle Nitel Bir Çalışma. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 21(3), 461-472.
- Uysal , H., & Ak , M. (2020). Invisible barriers in career processes: Glass ceiling syndrome and career anchors. Agathos, 11(2), 255-285.
- Zhou, W., & Li, B. (2008). Study on the relationship between organizational career management and job involvement. Frontiers of Business Research in China , 2, 116–136.

PERAKENE SEKTÖRÜNDE MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE ETKİLERİ

Dr Öğretim Üyesi Hamit Akçay

Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi - Orchid: 0000-0001-5326-6871

ÖZET:

Müşteri saldırganlığı; müşterilerin işletme çalışanlarına yönelttiği fiziksel ve psikolojik şiddeti ifade etmektedir. Saldırgan taraf çalışana kişisel bir husumet duymamakta, ancak ya işletmenin ürün ve hizmetlerinden yahut işletme adına çalışanların tavır ve davranışlarından rahatsızlık duymaktadır. Özellikle hizmet sektörlerinde işletme normu olarak yaygın kabul gören “koşulsuz müşteri memnuniyeti” ilkesi gereğince, çalışanlar saldırıya uğradığında genellikle pasif ve edilgen tavır takınmakta saldırıyı görmezden gelmekte, durumu kabullenmekte yahut özür dileyici bir tutum göstermektedir. Özellikle perakende sektörü yoğun müşteri saldırganlığının görüldüğü sektörlerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında perakende sektöründe gözlenen müşteri saldırganlığının çalışanlar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşteri saldırganlığı, perakende sektörü, çalışma hayatı

GİRİŞ

Müşteri saldırganlığı kavramı, çalışanların maruz kaldıkları ağırlıklı olarak psikolojik olmakla beraber fiziksel ve psikolojik şiddeti tanımlamak için kullanılır. Müşteri saldırganlığı olgusu özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yüz yüze kaldığı önemli işletme sorunlarından birisidir. Çünkü son yıllarda yapılan araştırmalar göstermektedir ki müşteri saldırganlığına maruz kalan çalışanlar sonucu verimsizlikle sonuçlanan çeşitli psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara düşer olmaktadır.¹ Yurt dışında yapılan çalışmalar da müşteri saldırganlığı olgusunun son yıllarda artarak devam ettiğini ve iş yerlerinde daha fazla oranda kaba ve saldırgan davranışların yaygınlaştığına işaret etmektedir.² Koşulsuz müşteri memnuniyeti nerede ise tüm perakendecilerin ana ilkelerinden birisi haline gelmiş, özellikle son 30 yılda küreselleşme süreçleri sonucunda tüm dünyada tartışılmaz bir norm haline

¹ Tekin Akgeyik ve Meltem Güngör, “**Müşteri Saldırganlığı; Sonuçları ve Mücadele Stratejileri**” Çevrim içi: <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1032.pdf>, 20 Kasım 2010

² Alicia A Grandey;David N Dickter and Hock-Peng Sın; **The Customer is not Always Right; Customer Aggression and Emotion Regulation of Service Employees**, Çevrimiçi: <http://www.personal.psu.edu/faculty/a/a/aag6/JOB252.pdf>, Erişim Tarihi: 15.12.2010

gelmiştir. Zamanla gerek müşterilerin hizmet seçeneklerinin artması gerekse müşteri olmanın değeri hakkında edindiği yaygın kanaatler nedeni müşteri davranışlarının daha ben merkezli ve şiddet içerikli olduğu gözlenmektedir. Bu güne değin müşteri saldırganlığı üzerinde çok durulan bir kavram olmamıştır. Bu sebeple konu hakkında yapılmış türkçe çalışmalar sınırlı sayıdadır.

1 MARKET SEKTÖRÜNDE MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞI OLGUSU HAKKINDA ARAŞTIRMA

1.1 AMAÇ VE YÖNTEM:

1.1.1 AMAÇ:

Çalışmanın amacı market sektöründe müşteri saldırganlığı olgusunu tüm boyutları ile tespit etmek olarak belirlenmiştir. Müşteri saldırganlığının ve sonuçlarının tespiti sektör profesyonelleri açısından son derece önemlidir. Çalışmamızda elde edilen bulguların çalışanlara karşı takınılacak tavırlar, müşteri saldırganlığını engelleyecek tedbirler açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

1.1.2 YÖNTEM:

Araştırma daha önce konu hakkında yapılmış kapsamlı bir çalışmanın usul ve yöntemi takip edilerek şekillendirilmiştir. Konu hakkında daha önce yapılmış anket çalışması İstanbul ve İzmit illerinde faaliyet gösteren bir perakende işletmesi özelinde tatbik edilmiştir. Anket sonucu elde edilen veriler analiz edilerek raporlanmıştır.

1.1.3 KAPSAM:

Araştırma İstanbul ve İzmit illerinde gıda perakendeciliği yapan bir market zincirinin şube çalışanlarını kapsamaktadır. Araştırma kapsamında basit tesadüfi örneklem tekniği ile hedef kitleyi temsil yeteneğine haiz 267 kişi ile anket yapılmıştır. Denek profili incelendiğinde deneklerin %67 sini erkeklerin %33 ünün ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Perakende sektörü ülkemizde gelişmekte olan bir sektör olup, hizmete dayalı, genç nüfusun kolay istihdam edildiği bir sektördür. Genel olarak perakende sektöründe yoğun olarak kadın iş gücü kullanılmakla beraber gıda perakendeciliğinde bu oranın daha düşük çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi kasap, manav, şarküteri gibi iş alanlarının geleneksel olarak erkek mesleği olarak görülmesi olabilir. Perakende sektörü çalışanları çoğunlukla bu işi meslek olarak görmemekte ve basamak iş olarak algılamaktadırlar. Yapılan anket sonucu

değerlendirildiğinde çalışanlarının %36,6 sının toplam iş tecrübesi 5 yıldan az gözükmemektedir. Bu sonuç hem sektörün kalitesi hem de verimliliği açısından dikkate alınması gereken bir sonuçtur. Sektörün bir diğer özelliği de yüksek iş gücü devir oranına sahip olmasıdır. Anket sonuçları incelendiğinde çalışanların %78.1' inin 5 yıldan az süredir aynı iş yerinde çalıştığı görülmektedir.

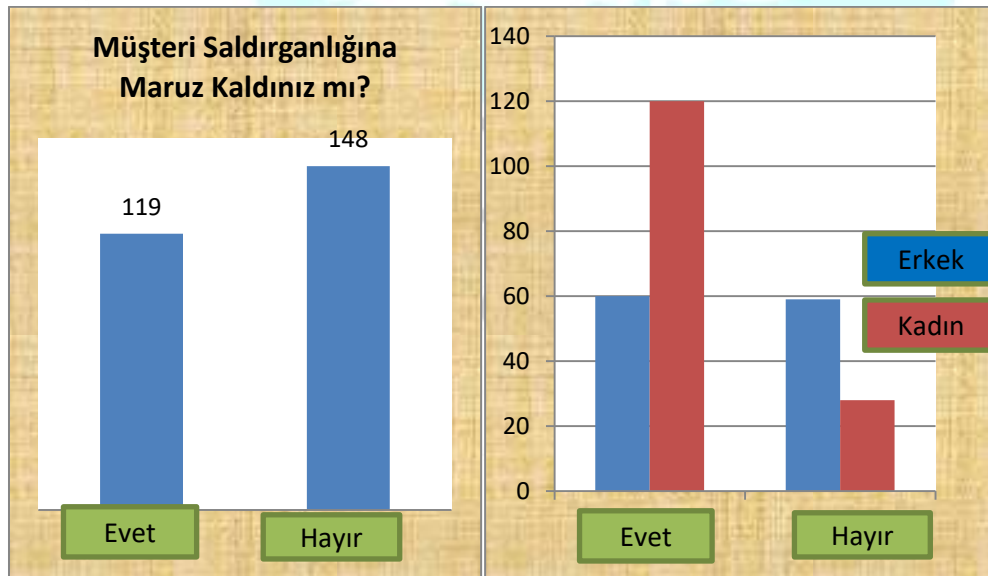
2 ARAŞTIRMA BULGULARI:

2.1 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ SIKLIĞI

Anket kapsamında toplam 267 kişiye müşteri saldırganlığına maruz kalıp kalmadıkları sorulmuş deneklerin 119 u bu soruya evet 148 i ise hayır cevabı vermiştir. Yani çalışanların %44.5'i müşteri saldırganlığı ile yüz yüze kalmıştır.

K.7.Çalışmakta olduğunuz Şirkette müşterilerden kaynaklanan rahatsız edici bir davranışa maruz kaldınız mı? (baskıcı, alaycı, azarlayıcı, saldırgan, vs.)

N:267		ERKEK	KADIN
EVET :	119	60	120
HAYIR	148	120	28

Erkeklerin saldırganlığa maruz kalma oranı %33 düzeyinde iken kadınlarda bu oran %67.8 oranına yükselmektedir. Anketin ilerleyen kısımlarında yapılan iş ile saldırganlığa maruz kalma sıklığı incelendiğinde en yüksek oranda saldırganlığa maruz sıklığının kasiyerle görüldüğü tespit edilmiştir. Kasiyerlerin ezici çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu göz önüne

alındığında müşteri şiddetine maruz kalmada cinsiyet faktöründen ziyade yapılan meslekin etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü sekizinci soruda şiddete maruz kalma bakımından kadınlarla erkekler arasında tam bir denklik gözükmemektedir.

K.8,1. Bu davranışla hangi sıklıkla karşılaşıyorsunuz?

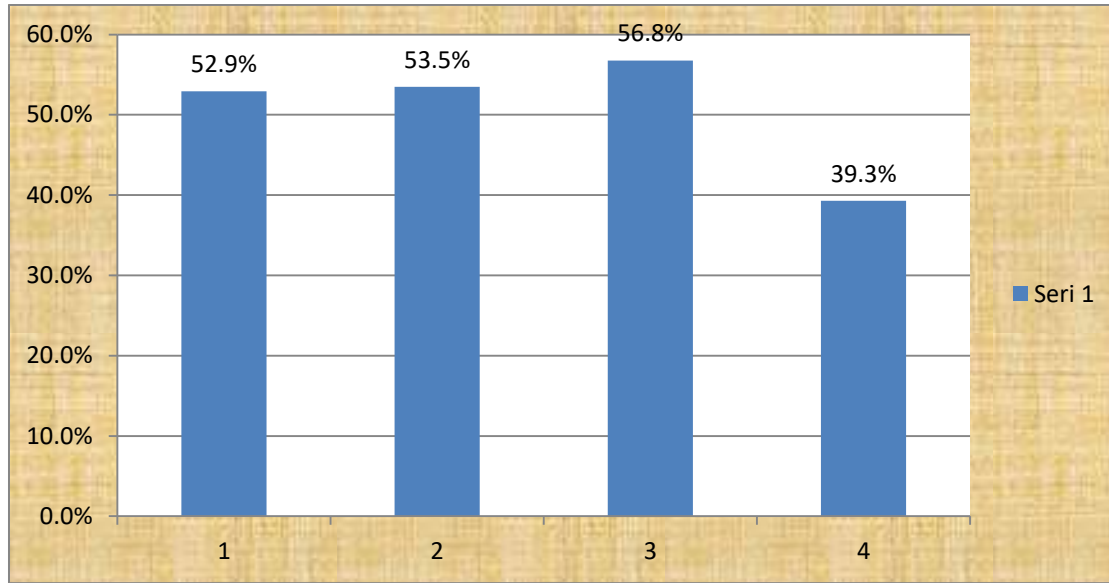
N:119	1) Çok sık	2) Bazen	3) Nadiren
	10	50	59
	ERKEK:6	ERKEK:25	ERKEK:29
	KADIN:4	KADIN:25	KADIN:30

2.2 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞINA MARUZ KALMA VE MESLEKİ TECRÜBE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ankete katılanlara kaç yıldır çalışma hayatında oldukları sorulmuş ve mesleki deneyimleri ile müşteri saldırganlığı arasında bir ilişkinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde 5 yıla kadar çalışma deneyimleri olan kişiler arasında belirgin bir fark tespit edilememişken 5 yıldan daha fazla mesleki tecrübesi olanların saldırganlığa maruz kalma sıklığında bariz bir düşüş tespit edilmiştir.

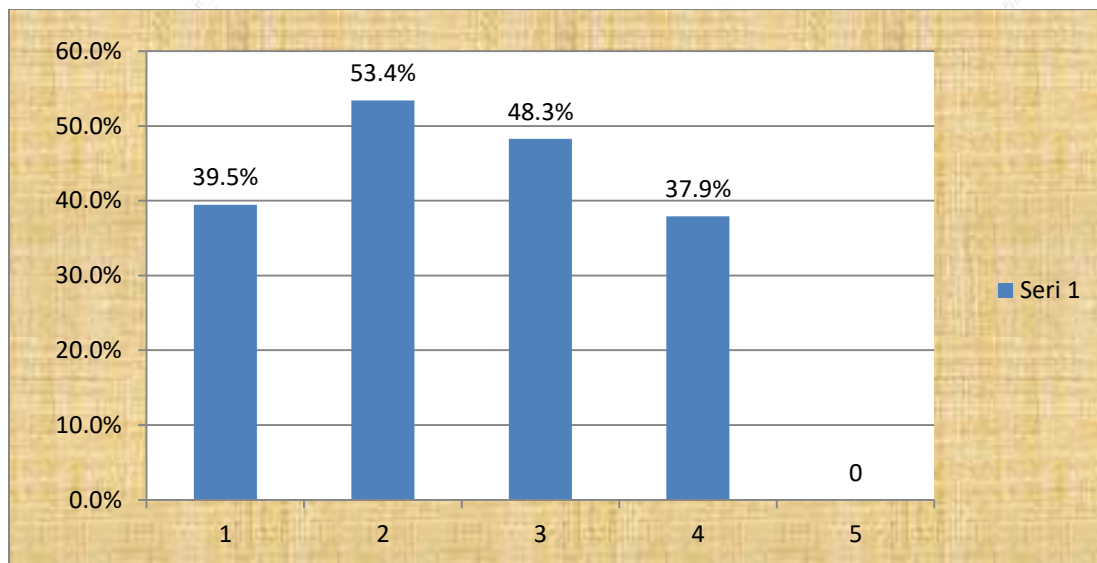
N:119		K.4. Kaç Yıldır Çalışma Hayatındasınız?			
1)1'yıldan az	2) 1-3 yıl	3) 3-5 yıl	4)5 yıldan fazla		
9	23	21	66	EVET	
8	20	16	102	HAYIR	
17	43	37	168	TOPLAM	
52,9%	53,5%	56,8%	39,3%	ORAN	

AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

Aynı sorunun bir başka versiyonu olan bu şirkette kaç yıldır çalışıyorsunuz sorusuna verilen cevaba göre müşteri saldırganlığına maruz kalma ilişkisi incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Fakat bu soruya cevap verenlerden 1 yıldan az cevabını işaretleyenlerin müşteri saldırganlığına maruz kalma oranı düşüktür. Bu durum çalışma zamanının kısalığı ile izah edilebilir olmakla beraber genel seyir ile uyumsuz gözükmemektedir.

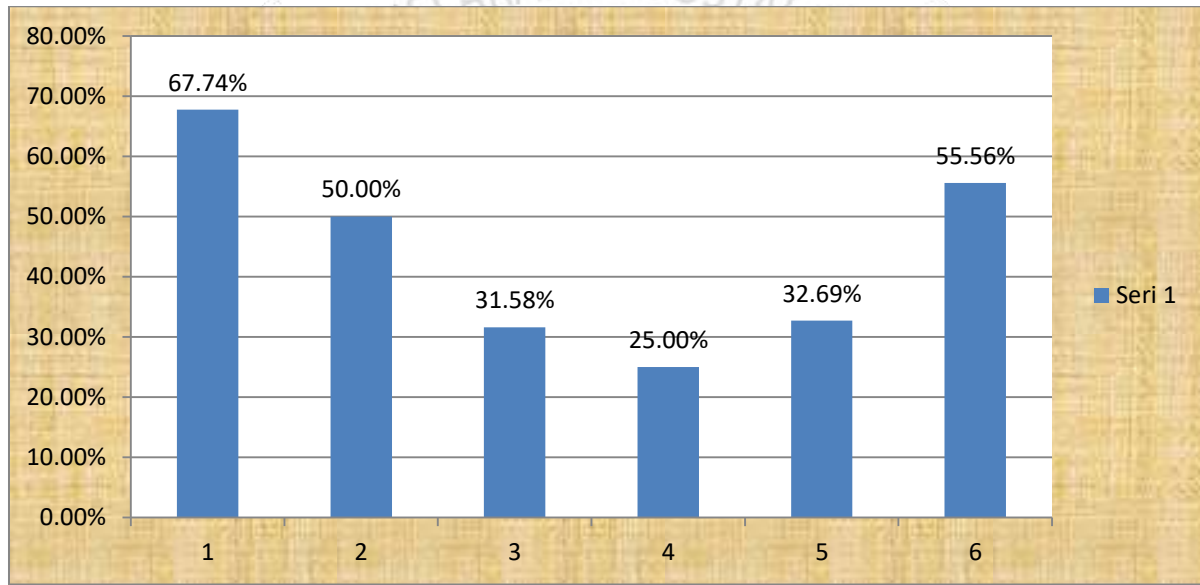
K.5.Bu Şirkette Kaç Yıldır Çalışıyorsunuz?				
1)1'yıldan az	2) 1-3 yıl	3) 3-5 yıl	4)5 yıldan fazla	
30	39	28	22	EVET
46	34	30	36	HAYIR
76	73	58	58	TOPLAM
39,5%	53,4%	48,3%	37,9%	ORAN

2.3 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞI İLE YAPILAN İŞ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Müşteri saldırganlığı ile yapılan iş arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

K.6.Bulunduğunuz Şirkette Hangi İşi Yapıyorsunuz?						
1) Kasiyer	2) Danışma	3) Kasap	4) Şarküterist	5) Manav	6) Yönetici	
42	5	12	12	17	20	EVET
20	5	26	36	35	16	HAYIR
62	10	38	48	52	36	TOPLAM
67,74%	50,00%	31,58%	25,00%	32,69%	55,56%	ORAN

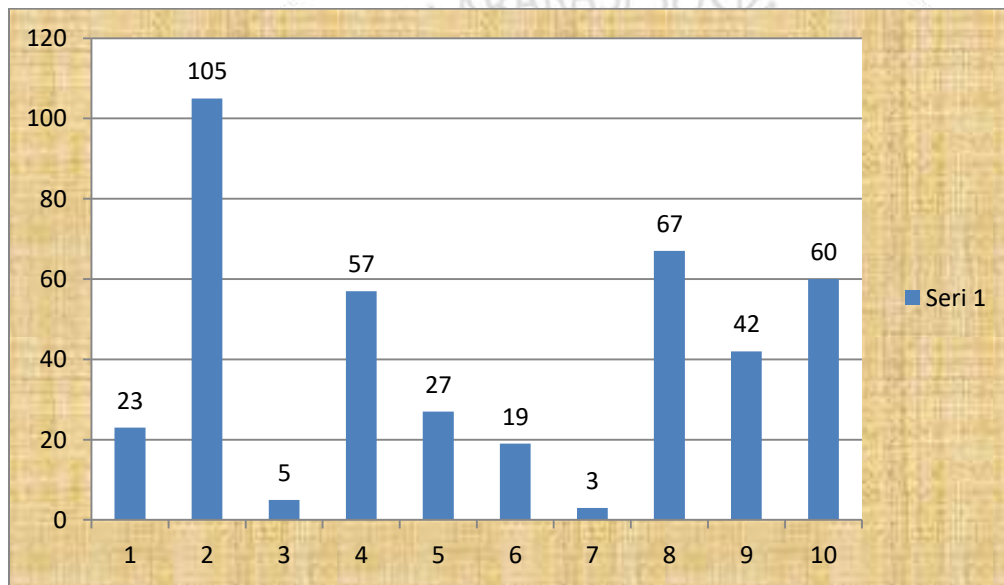

Bu sonuçlara göre müşteri saldırganlığına en fazla maruz kalma durumu kasiyerlik yapanlarda görülmektedir. Kasiyerlerden sonra en fazla müşteri saldırganlığına maruz kalma durumu yöneticilerde ve danışma personeline görülmektedir. Bu durumun sebepleri ayrıca incelenmelidir. Bu sonuç muhtemelen sorun yaşayan müşterinin mağazayı terk etmeden önce psikolojik yansıma yapması ile ilişkilidir.

2.4 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ TÜRLERİ

Araştırma kapsamında çalışanlara karşılaştıkları saldırganlık türleri sorulmuştur. Alınan sonuçlara göre çalışanlar en çok azarlama davranışı (105) ile karşı karşıya kalmaktadır. Azarlama davranışından sonra en çok amirle şikâyet (67), küçük görme (60), aşırı biçimde eleştirmeye rastlanılmaktadır.

Rahatsız Edici Tutum & Davranışlar	
1. Aşağılayıcı ifadeler	23
2. Azarlama davranışı	105
3. Fiziksel şiddetle tehdit edilme	5
4. Aşırı şekilde eleştirilme	57
5. Alay edilme	27
6. Rahatsız edici teklif veya ifadelerle karşılaşma	19
7. Fiziksel zarar verme	3
8. Şirkete veya amire şikayet etme	67
9. Hakaret Edilmesi	42
10. Küçük görülme veya küçümseyici bakışlar	60

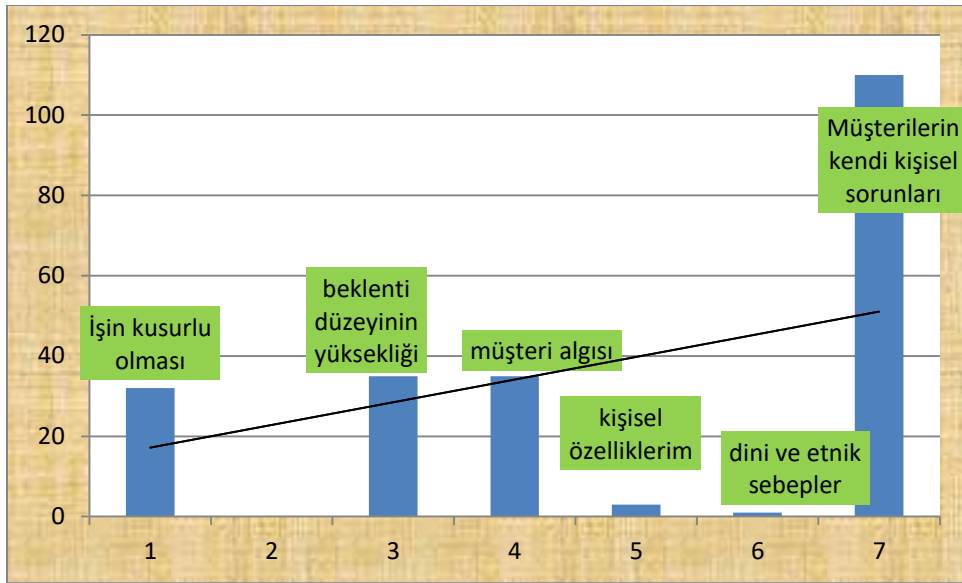

2.5 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ NEDENLERİ

K. 11. Yukarıda bahsedilen tutum ve davranışların sebepleri sizce neler olmuştur.	
1) Yapmış olduğumuz bir iş ya da hizmetin kusurlu ya da eksik olması	32
2) Yapmış olduğum iş ve hizmetin kusurlu ya da eksik olmamasına karşın müşterinin kusurlu yada eksik iş olarak algılaması	35
3) Yapmış olduğum iş ve hizmetin kusurlu ya da eksik olmamasına karşın müşterinin beklenti düzeyinin yüksek olması	35
4) Müşterinin görünüş, konuşma tarzım gibi kişisel özelliklerimden rahatsız olması	3
5) Etnik kökenimden, siyasi, dini görüşlerimden yahut bunların algılanmasından kaynaklı tutumlar.	1
6) Müşterilerin kendi kişilik özelliklerinden ya da kişisel problemlerinden kaynaklı tutumlar.	110

Müşteri saldırganlığının nedenleri sorulduğunda çalışanlar ağırlıklı olarak bunu müşterilerin karakterlerinden kaynaklı problemlere dayalı olduğu cevabını vermektedir. Çalışanların kılık,

kıyafet, görünüşleri, etnik kökenleri yahut dini inançları ciddi bir saldırganlık nedeni olarak gözükmemektedir.

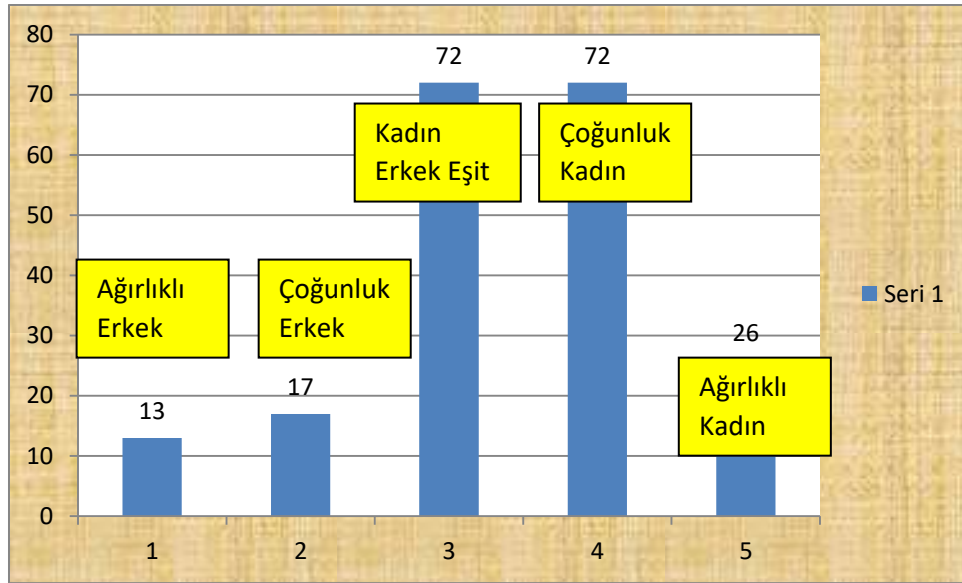

2.6 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ ÇEŞİTLİ MÜŞTERİ GURUPLARI BAĞLAMINDA DAĞILIMI

Eğitim, Sosyo-ekonomik statü, cinsiyet ve yaş faktörlerinin müşteri saldırganlığı arasındaki ilginin anlaşılması için çalışanlara anket kapsamında çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamdaki ilk soru cinsiyetle ilgilidir.

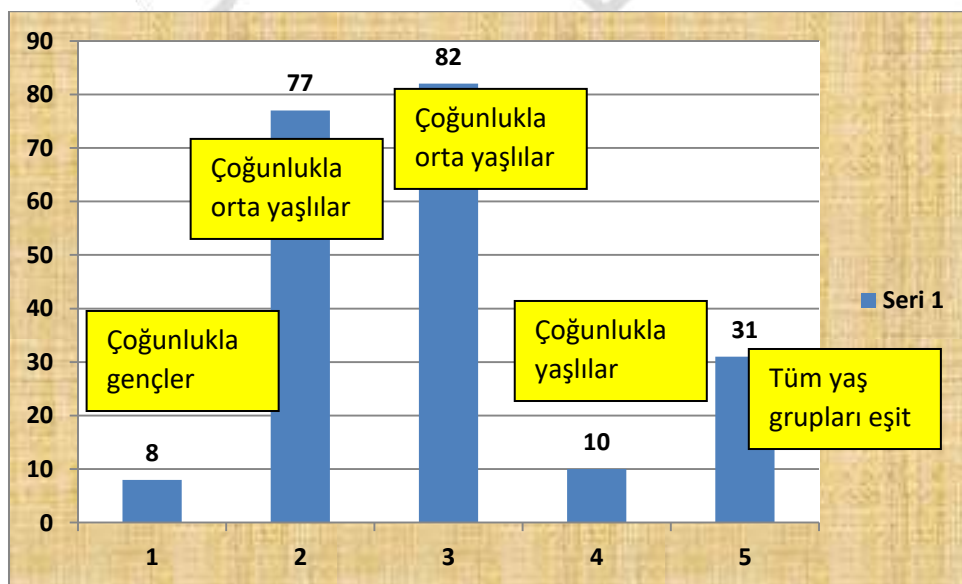
K. 12. Yukarıda belirtilen rahatsız edici tutum ve davranışlar daha çok hangi müşteri profilinden kaynaklanmaktadır ?	
1) Ağırlıklı olarak erkek müşteriler (%80)	13
2) Çoğunlukla erkek (%60'ı erkek)	17
3) Kadın/erkek müşteriler eşit gibi	72
4) Çoğunlukla kadın (%60'ı kadın)	72
5) Ağırlıklı olarak kadın müşteriler (%80 ve daha fazlası kadın)	26

Verilen cevaplar incelendiğinde kadın müşteri profilinin daha fazla saldırgan davranışlar sergilediği görülmektedir. Ancak her hangi bir yargıya varmadan önce market müşterilerinin ağırlığını daha çok kadınların oluşturduğu hatırd tutulmalı ve bu ağırlığı yansıtacak biçimde daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

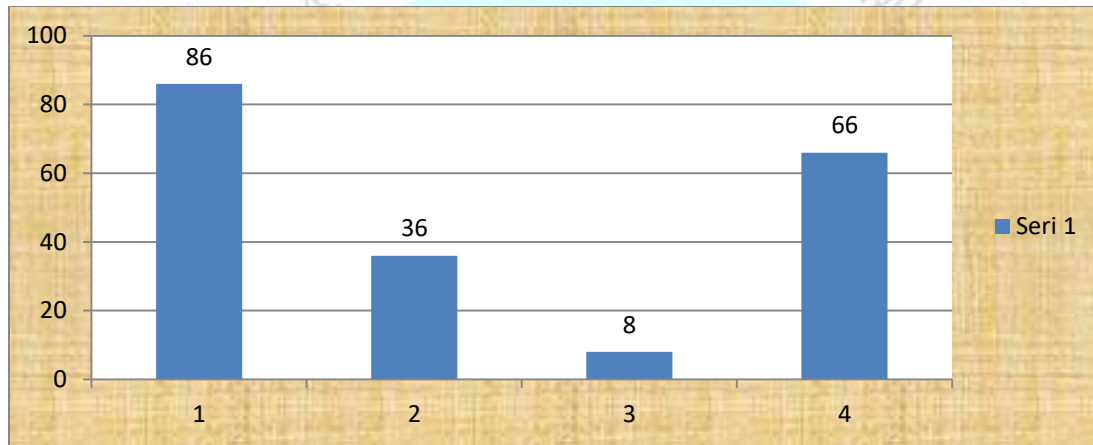
Yine çalışanlara hangi yaş grubunun daha çok saldırgan davranışlar gösterdiği sorulduğunda yetişkin ve orta yaş gruplarının bariz öne çıktığı görülmektedir. Yine kesin sonuçlara ulaşabilmek için müşterilerin yaş dağılımları da incelenerek sonuca gidilmelidir.

K. 13. Yukarıda belirtilen rahatsız edici tutum ve davranışlar daha çok hangi yaş grubundan kaynaklanmaktadır ?	
1) Çoğunlukla gençler (20'in altı)	8
2) Çoğunlukla yetişkinler (20-40)	77
3) Çoğunlukla orta yaşlılar (40-60)	82
4) Çoğunlukla yaşlılar (60 ve üstü)	10
5) Tüm yaş grupları eşit gibi	31

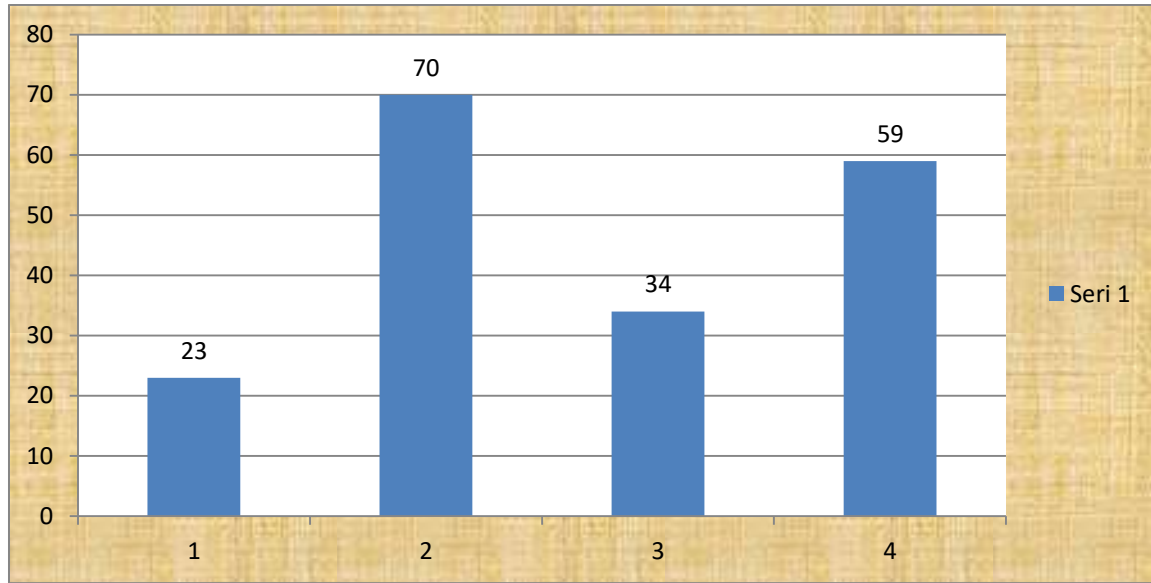
Saldırgan davranış gösteren müşterilerin daha çok az eğitilmiş olduğu yanı sıra ön plana çıkmaktadır. Ancak bu cevaba şüphe ile yaklaşmak gerektiği kanaatindeyim. Çünkü eğitim durumlarının tespiti söz konusu değildir. Bu yüzden eğitilmiş olmanın pozitif algısı sebebi ile verilen cevaplarda daha çok az eğitilmişlerin saldırgan davranışlar sergilediği düşünülmüş olabilir.

K. 14. Yukarıda belirtilen rahatsız edici tutum ve davranışlar daha çok hangi eğitim grubundan kaynaklanmaktadır ?	
1) Çoğunlukla eğitimsizler ya da az eğitilmiş olanlar	86
2) Çoğunlukla eğitilmişler	36
3) Çoğunlukla yüksek eğitilmiş olanlar	8
4) Tüm eğitim grupları eşit gibi	66

Son olarak saldırgan davranışların hangi gelir grubundan kaynaklandığı sorusunda daha çok düşük gelir grubu seçeneği ön plana çıkmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi kişilerin gelir düzeylerinin tespiti söz konusu olmadığı için burada da yine verilen cevapların algısal olduğu dikkate alınmalıdır.

K. 15. Yukarıda belirtilen rahatsız edici tutum ve davranışlar daha çok hangi gelir grubundan kaynaklanmaktadır.	
1) Çoğunlukla düşük gelirli olanlardan	23
2) Çoğunlukla orta gelirli gruplardan	70
3) Çoğunlukla yüksek gelirli gruplardan	34
4) Tüm gelir grupları eşit gibi	59

2.7 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞINA MARUZ KALAN ÇALIŞANLARIN TAVIR VE TUTUMLARI

Müşteri saldırganlığına maruz kalan çalışanlar bu durumu çalışma arkadaşları ve yöneticileri ile konuşmayı tercih etmektedirler(%60). Kimse ile bu konuyu paylaşmayanların oranı %27 , aileleri ile bu durumu paylaşanların oranı %8 olarak gerçekleşirken bu durumu insan kaynakları ile paylaşanların oranı sadece %3 olarak gerçekleşmektedir.

K.16.Yukarıda sayılan davranışlarla ilgili olarak herhangi biriyle görüştünüz mü?	
Bir çalışma arkadaşım ile görüştüm	62
Yöneticimle görüştüm	63
Aile bireyleri ve/veya iş dışından bir arkadaşım ile görüştüm	17
İnsan Kaynakları (Personel) Departmanı ile görüştüm	7
Kimseyle görüşmedim	56
Resmi kurumlara başvurdum	2

Pek çok kaynakta da belirtildiği gibi müşteri saldırganlığına maruz kalan kişilerde ciddi oranda psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklar görülmekte, bu rahatsızlıklar kişilerin iş verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Şirketlerin bu konuyu ciddiye alarak bir İK politikası oluşturması, çalışanlarla kuracağı etkin iletişim yolları ile olumsuz etileri azaltacak tedbirler alması iş gücü verimliliği açısından önemlidir.

2.8 MÜŞTERİ SALDIRGANLIĞININ ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK VE FİZYOLOJİK ETKİLERİ

Yapılan anket çalışmasında çalışanlardan müşteri saldırganlığına maruz kalan kişilerin iş yerini fiziksel ve psikolojik açıdan diğerlerine göre daha güvensiz bulduğu görülmektedir.

K.17.Çalışmakta olduğunuz kurumu mesleki sağlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?													
EVET	Çok Güvenli		Yeterince Güvenli		Az Güvenli		Güvenli Değil		Güvenli (toplam)		Güvensiz (toplam)		Genel Toplam
Fiziksel Açıdan	19	17,8%	53	49,5%	19	17,8%	16	15,0%	72	67,3%	35	32,7%	107
Psikolojik Açıdan	11	11,3%	29	29,9%	34	35,1%	23	23,7%	40	41,2%	57	58,8%	97
HAYIR	Çok Güvenli		Yeterince Güvenli		Az Güvenlik		Güvenli Değil		Güvenli (toplam)		Güvensiz (toplam)		Genel Toplam
Fiziksel Açıdan	26	20,2%	76	58,9%	19	14,7%	8	6,2%	102	79,1%	27	20,9%	129
Psikolojik Açıdan	16	16,0%	57	57,0%	14	14,0%	13	13,0%	73	73,0%	27	27,0%	100

Bu durum özellikle psikolojik güven söz konusu olduğunda bariz oranda farklılaşmaktadır. Nitekim müşteri saldırganlığına maruz kalanların %32.7 si çalıştığı kurumu az güvenli yahut güvenilir bulmaz iken bu oran saldırganlığa maruz kalmayanlarda %20.9 a kadar gerilemektedir. Yine saldırganlığa maruz kalanların %58.8 i çalıştığı kurumu psikolojik açıdan çok güvenli yahut yeterince güvenilir görürken bu oran saldırganlığa maruz kalmayanlarda %73 e yükselmektedir. Bu algıya bağlı olarak saldırganlığa maruz kalanlar daha yüksek oranda negatif bildirimler vermektedirler. Salırganlığa maruz kalanlar kendini diğerlerine göre daha az oranda faydalı hissetmekte, başka bir birimde çalışması halinde daha verimli olacağına inanmakta, ortam değişikliği halinde daha huzurlu olacağına inanmakta ve yaptığı işle ilgili kariyer yapabileceğine daha az oranda inanmaktadır.

K.18.Aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin için de geçerli?	Mağdur	Saldırıya Uğramayanlar
1.Yapmakta olduğum işte kendimi faydalı hissediyorum	70	88
2.Başka bir birimde çalışsam daha faydalı/verimli olurum	11	5
3.Çalışma ortamım farklı olsa daha huzurlu çalışırım	19	8
4.Yapmakta olduğum işin profesyonel olarak kariyeri (geleceği) olacağına inanmıyorum	29	35

Bu durum sadece psikolojik algı olarak da kalmamakta çalışanlarda ciddi fizyolojik tesirlere de yol açmaktadır. Mağdurlarla mağdur olmayanların bulguları karşılaştırıldığında mağdur olanlarda 5 kata varan oranda problem sıklığı saptanmaktadır

N:267	K.19.Aşağıdaki rahatsızlıklara sahip misiniz ?			
Karşılaşılan Problemler	Mağdurlar		Saldırıya Uğramayanlar	
Yaşam neşesini kaybetme	6	%5	3	%2
Kalıcı iç huzursuzluğu	27	%22.6	14	%9.3
Baş ağrıları	14	%11.8	3	%2
Göğüs ağrıları	8	%6.7	3	%2
Özgüvenin azalması	11	%9.2	2	%1.3
Tahammülsüzlük	20	%16.8	7	%4.6
Uykusuzluk	33	%27.7	9	%6
Sürekli bitkinlik	16	%13.4	2	%1.3
İşe gitme fikrinden nefret etmek	11	%9.2	1	%0.07
Karın ağrıları	10	%8.6	5	%3.3

Özellikle tahammülsüzlük, uykusuzluk, işe gitmek fikrinden nefret etmek ve huzursuzluk semptomları mağdurlarla mağdur olmayanlar arasında bariz düzeyde ayrılmaktadır. Tahammülsüzlük mağdurlar %16.8 mağdur olmayanlarda %4.6 oranındadır. Uykusuzluk mağdurlarda %22.7 mağdur olmayanlarda %6 düzeyindedir. İşe gitme fikrinden nefret etme mağdurlarda %9.2 mağdur olmayanlarda %4.6 oranında ve huzursuzluk mağdurlarda %22.6 mağdur olmayanlarda %9.3 oranında saptanmaktadır.

Bu fizyolojik ve psikolojik semptomlar sonucu iş gücü verimliliği etkilenmekte ve hastalanma yahut mazeret izni sebebi ile iş gücü kayıpları oluşmaktadır. Mağdur olanlarda mazeret izni kullanımı %3.3, mağdur olmayanlarda %3.5 oranında görülmektedir. Esas büyük kayıp ise hastalığa yakalanma yahut hastalık bahanesi ile izin almada görülmektedir. Hastalık izni mağdurlarda %16.8 oranında iken bu oran mağdur olmayanlarda sadece %6.7 oranında gerçekleşmektedir.

N:256	K.20.Son 6 ay içinde kaç gün mazeret/hastalık izni kullandınız?			
	Mazeret İzni		Hastalık İzni	
Mağdurlar	4	%3.3	20	%16.8
Mağdur Olmayanlar	5	%3.5	10	%6.7

Mağdur olanların, şikayetlerin çözümüne karşın şirket politikalarını algılama ve yorumlama tarzı da diğerlerine göre bariz düzeyde farklılaşmaktadır. Mağdur olanlar daha

yüksek oranda müşterilerin korunduğunu ve bu durumun görmezden gelindiğine inanmaktadır. Buna karşın mağdur olmayanlar bu durumun mutlaka

N:256	K.21.Çalıştığınız şirket için aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin için geçerli?			
Müşteriden kaynaklanan rahatsız edici davranış söz konusu olduğunda		Mağdurlar		Mağdur Olmayanlar
1.Üzerinde durulmaz ve yok sayılır		9	%7.5	5 %3.3
2.Her zaman müşteri korunur		37	%31	29 %24.3
3.Önem verilir ve mutlaka çözümlenmeye çalışılır		44	%34.4	56 %37.5
4.Her zaman çalışan korunur		1	%0.08	2 %1.3
5.Adil bir şekilde çözülmeye çalışılır		34	%28.5	56 %37.5

Önemsendiği daha yüksek oranda düşünmekte ve ihtilaf halinde sorunun adil biçimde çözülmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bu sonuçlar örgütte güven ve örgütsel algı bakımından son derece önemlidir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makale 2010 yılında İstanbul ve İzmit'te faaliyet gösteren KİM marketler zinciri çalışanları arasında yapılan anket sonuçları değerlendirilerek hazırlanmıştır. Araştırmaya katılanların %67,4'ü erkek, %32,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Araştırma sonuçları market sektöründe ciddi bir oranda (%44,5) müşteri saldırganlığı olguna rastlanıldığını göstermektedir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Yine araştırma sonuçları müşteri saldırganlığına maruz kalanların ciddi fizyolojik ve psikolojik sorunlar yaşadığını ve bu durumun iş gücü verimliliğine etki ettiğini göstermektedir. Mağdurlarda migren(%11,8), göğüs ağrısı(%6,7), uykusuzluk(%27,7), sürekli bitkinlik (%13,4) gibi maddi şikâyetler mağdur olmayanlara göre oldukça yüksek oranda görülmektedir. Yine mağdurların kendine olan güvenini yitirmesi, huzursuz olması, tahammülsüzleşmesi de bu durumun psikolojik sonuçları olarak yansımaktadır.

Tüm bu sorun ve semptomlara rağmen mağdurların yaşadıkları sorunları sorunun kurumsal kaynağı olması gereken İnsan kaynakları departmanına iletmek yerine daha çok bir üst amirine ilettiği yahut sadece arkadaşları ile paylaştığı görülmektedir. Bu durumun kurumsallaşma düzeyinin yetersizliği ve/veya müşteri her zaman haklıdır aforizmasının hizmet sektöründe yaygın kabulü ile yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Netice olarak,

şirketlerin insan kaynakları departmanları bu soruna daha fazla eğilmeli ve çalışanların bu durumlarla karşılaşmamaları için tedbirler geliştirmeleri çalışanlar ve şirket verimliliği açısından önem arz etmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akgeyik, Tekin; “Müşteri Odaklı İnsan Kaynakları Yönetimi; (Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan); Cilt 55 (1): Ekim 2006; 853-876.

Akgeyik, Tekin ve Güngör, Meltem ; “ Müşteri Saldırganlığı, Sonuçları ve Mücadele Stratejileri ” (Çevrim içi) <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1032.pdf>, 20 Kasım 2010

COVID 19 SALGINI DÖNEMİNDE BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN İLAÇ FİRMALARININ FİNANSAL PERFORMANSLARININ ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali AKGÜN¹, Akbar AHMADZADA²

¹ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-9217-6684

² Selçuk Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-6213-829X

ÖZET

COVID 19 salgını, bütün dünyayı ve bütün sektörleri derinden etkileyen olağanüstü bir dönem yaşanmasına neden olmuştur. Bu olağanüstü dönemde bütün sektörlerde firmalar finansal açıdan sıkıntılı bir döneme girmiştir. Sağlık sektörü de bu dönemde yoğun bir mesai harcamış ve COVID 19'un yayılmasını engellemek adına özellikle ilaç firmalarının çalışmaları yoğunlaşmıştır. Toplumsal yaşamın kentleşmeye doğru yöneldiği 21. yüzyılda artan hastalıkları tedavi etmek için gerekli ilaçların bulunması kritik önem taşımaktadır. Bununla birlikte ilaç sektöründe faaliyetlerini sürdüren firmalara verilen önem, yalnızca COVID 19 salgını döneminde daha fazla artmış gibi görünse de aslında ilgili firmaların, salgından önceki dönemlerde de Ar-Ge çalışmalarını devam ettirerek faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürdükleri ifade edilebilmektedir. İlaç sektöründe faaliyetlerini sürdüren ilaç firmalarının hastalıklara karşı yeni ilaçlar bulmaları için özellikle ar-ge'ye yaptıkları yatırımlar da göz önüne alındığında, finansal açıdan güçlü firmalar olmaları önemli bir gereksinim olarak düşünülmektedir. COVID 19 salgını nedeniyle bütün sektörlerin finansal açıdan sıkıntı yaşadığı bu dönemde, sağlık sektöründe faaliyet gösteren firmalar da oldukça fazla etkilenmiştir.

Yapılan bu çalışmanın amacı; COVID 19 salgını döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören ilaç ve sağlık firmalarının finansal performanslarının analizinin yapılmasıdır. Finansal performans analizinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya dahil edilen Borsa İstanbul'da işlem gören ilaç ve sağlık firmalarının sayısı 7'dir. Finansal performansı değerlendirmede kullanılan kriterler, ilgili firmaların 2020 yılı üçüncü çeyrek dönemine ait bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir. Bu dönem Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarihten 6 ay sonrasını göstermektedir ve salgının etkilerinin yoğun olarak yaşandığı dönemi yansıtmaktadır. Çalışmaya dahil edilen firmaların likidite, finansal yapı, faaliyet ve karlılık durumunu gösteren finansal oranlar finansal performans kriterleri olarak belirlenmiştir. Finansal performans kriterleri belirlenirken literatürde kullanılan finansal oranlar incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Borsa İstanbul'da işlem gören ilaç ve sağlık firmalarının finansal performansları en yüksekten en düşüğe doğru sıralamaya tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: TOPSİS, Finansal Performans, Borsa İstanbul, COVID 19

ABSTRACT

The COVID 19 outbreak caused an extraordinary period that deeply affected the whole world and all sectors. In this extraordinary period, companies in all sectors have entered a financially troubled period. The health sector has also spent a lot of work in this period, and the work of pharmaceutical companies has intensified in order to prevent the spread of COVID 19. In the 21st century, when social life tends towards urbanization, it is critical to find the necessary drugs to treat the increasing diseases. However, although the importance given to companies operating in the pharmaceutical sector seems to have increased only during the COVID 19 epidemic period, it can be stated that the relevant companies continued their R&D activities intensively in the periods before the epidemic. Considering the investments made by pharmaceutical companies, which continue their activities in the pharmaceutical industry, to find new drugs against diseases, especially in R&D, it is considered an important requirement for them to be financially strong companies. During this period when all sectors were experiencing financial difficulties due to the COVID 19 outbreak, companies operating in the health sector were also affected greatly.

The purpose of this study is; It is the analysis of the financial performance of pharmaceutical and health companies traded in Borsa Istanbul during the COVID 19 outbreak. TOPSIS method, one of the multi-criteria decision making methods, was used in financial performance analysis. The number of pharmaceutical and health companies traded in Borsa Istanbul included in the study is 7. The criteria used in evaluating the financial performance were obtained from the relevant companies' balance sheets and income statements for the third quarter of 2020. This period from the date of the first cases seen in Turkey shows after 6 months and it reflects the impact of the epidemic period characterized by intense. Financial ratios showing the liquidity, financial structure, activity and profitability of the companies included in the study are determined as financial performance criteria. While determining the financial performance criteria, the financial ratios used in the literature have been examined. As a result of the analysis, the financial performances of pharmaceutical and health companies traded in Borsa Istanbul were ranked from highest to lowest.

Keywords: TOPSİS, Financial Performance, Borsa İstanbul, COVID 19

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz salgın döneminde sağlık sektörünün önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Zaman içinde bakıldığında sağlık sektörünün önemi artan bir ivme ile ilerlediği görülebilir. Kentleşmenin artması, insanların mobilitesinin yükselmesi, nüfusun ve insan ömrünün uzaması gibi temel faktörler sağlık sektörünün artan öneminin ana unsurlarıdır. Sosyal devletin gereği olarak bireylerin özellikle de emeklilerin sağlık harcamalarının desteklenmesi ile sağlık sektörü sürdürülebilir bir büyüme içerisinde.

Sağlık sektörünün ana unsurlarından bir tanesi de ilaç sektörüdür. İlaç sektörü son yıllarda yalnızca tedavi amaçlı değil aynı zamanda yaşam kalitesini artırmaya yönelik tüketici ürünleri ile potansiyeli yükselen bir sektör haline gelmiştir. Talebin esnek olmadığı bir sektör olması

ve sosyal devletin büyümeye devam etmesi ile sürdürülebilirliği yüksek bir sektör olarak öne çıkmaktadır. İlaç sektörü her ne kadar potansiyeli yüksek bir sektör olsa da yoğun ar-ge ve sermaye gerektiren bir sektör olması ve ilaç üretiminin yaklaşık 10-15 yıl arası bir dönemi kapsamı nedeniyle de girişin oldukça zor olduğu bir sektördür.

Dünya üzerinde ilaç sektörünün en büyük pazarı ABD'dir. Arkasından Almanya, Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık gibi gelişmiş ülkeler gelmektedir.

Türkiye ilaç sektörü de üretim deneyimi, nitelikli insan gücü ve teknolojiye dayalı yapısı ile ön planda olan bir sektördür. İlaç sektörü bütün paydaşlarıyla ar-geye önem veren, biyoteknoloji alanında yatırımlar yapan küresel bir ilaç üreticisi ve ihracatçısı olma hedefiyle devlet teşvikleri ve coğrafi konumu itibarıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

COVID 19 salgını dünyada bütün sektörleri doğrudan etkileyen ve insanların yaşam biçimlerini ve kalitelerini değiştiren bir salgındır. Sağlık sektörü de bu salgının doğrudan etkilediği en başta gelen sektördür. Salgının ortaya çıkması ve yayılması ile başlayan dönemde ilaç firmaları da salgına sebep olan virüsü ortadan kaldırmak için bütün dünyada çalışmalar yapmaktadırlar.

Yapılan bu çalışma ile Türkiye'de ilaç sektöründe faaliyetlerini sürdüren Borsa İstanbul'a kayıtlı ilaç firmalarının COVID 19 döneminde finansal performansları analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatür incelendiğinde çeşitli sektörlerde finansal performans analizi üzerine yapılan bir çok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmaların bir çoğunda yöntem olarak çok kriterli karar verme teknikleri kullanılmıştır. Literatürde yer alan finansal performans analizi çalışmaları bir çok sektörde yapılmış olmasına rağmen Türkiye'de ilaç şirketlerinin finansal performansını ölçen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Türkiye'de sağlık sektöründe finansal performans analizi çalışmaları ağırlıklı olarak hastaneler üzerinde yapıldığı görülmektedir. Borsa İstanbul'da işlem gören ilaç şirketlerinin finansal performans analizleri bağlı bulundukları endeksler üzerinde yapılan çalışmalarda yapıldığı belirlenmiştir. Yabancı literatürde ilaç firmalarının finansal performans analizi çalışmalarında da hemen hemen aynı durum söz konusudur. Literatürde ilaç ve sağlık sektöründe faaliyette bulunan firmaların finansal performans analizi üzerine yapılan çalışmaların özeti aşağıda özetlenmiştir.

Kamath (2008) yaptığı çalışmada Hindistan ilaç ve kimya sektöründeki firmaların finansal performansları ile entelektüel sermaye arasındaki incelemiş ve yabancı firmaların entelektüel sermayelerinin finansal performansları arasında yerli firmalara göre daha güçlü bir ilişki olduğunu bulmuştur.

Majumder ve Rahman (2011) yaptıkları çalışmada Bangladeş'te seçili ilaç firmalarının finansal analizlerini çok değişkenli diskriminant analizi ile incelemişler ve firmaların finansal performanslarının iyileştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Sheela ve Karthikeyan (2012) yaptıkları çalışmada Hindistan ilaç sektörünün en büyük üç firmasının finansal performanslarını Dupont Analizi ile ölçmüşlerdir.

Alparslan vd. (2015) yaptıkları çalışmada hastanelerin işletme sermayeleri ile finansal performans göstergeleri arasındaki herhangi bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır.

Yaptıkları araştırma sonucunda hastanelerin işletme sermayesi unsurları ile finansal performansları arasında bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Alper ve Biçer (2017) yaptıkları çalışmada kamu hastanelerinin finansal performanslarını oran analizi yöntemi ile inceleyip değerlendirmişlerdir.

Günay vd. (2018)'nin Türkiye’de en yüksek satış geliriye sahip 20 firmanın finansal performans analizini gri ilişkisel yöntem ile yaptıkları çalışmada Selçuk Ecza Deposu 2015 yılında en düşük performansa sahip şirket olarak belirlenmiştir.

3. VERİ SETİ

Borsa İstanbul’da işlem gören ilaç firmaları çalışma kapsamında araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Borsa İstanbul’da işlem gören 7 ilaç firmasının listesi Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Borsa İstanbul’da İşlem Gören İlaç Firmaları

No	BİST Kodu	Firma	Firma Adı
1	DEVA		Deva Holding A.Ş.
2	ECILC		EİS Eczacıbaşı İlaç Sınai ve Finansal Yatırımlar Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
3	LKMNH		Lokman Hekim Engürüsağ Sağlık, Turizm, Eğitim Hizmetleri Ve İnşaat Taahhüt A.Ş.
4	MPARK		MLP Sağlık Hizmetleri A.Ş.
5	RTALB		RTA Laboratuvarları Biyolojik Ürünler İlaç Ve Makine Sanayi Ticaret A.Ş.
6	SELEC		Selçuk Ecza Deposu Ticaret Ve Sanayi A.Ş.
7	SEYKM		Seyitler Kimya Sanayi A.Ş.

Finansal performans ölçümünde literatürde finansal oranların kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada kullanılan finansal oranlar, firmaların likidite durumu, firma varlıklarının etkin kullanımı, mali yapı ve karlılık durumunu gösteren oranlar arasından seçilmiştir. Çalışmaya uygun oranların seçiminde de literatürde daha önce kullanılan oranlar dikkate alınmıştır. İlgili firmaların finansal oranları 2020:Q3 dönemine ait finansal tablolarından elde edilmiştir. Veriler, ilgili firmaların Kamuyu Aydınlatma Platformuna bildirdikleri finansal tablolarından derlenmiştir. Analizde kullanılan finansal oranlar Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar

No	Kod	Finansal Oranlar	Formüller
1	CO	Cari Oran	Dönen Değerler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
2	LO	Likidite Oranı	(Dönen Değerler-Stoklar)/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
3	BO/AKT	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar/Aktif Toplamı
4	BO/OZ	Borç/Özsermaye	Toplam Borçlar/Özsermaye Toplamı
5	AKDH	Aktif devir Hızı	Net Satışlar/Aktif Toplamı
6	OZDH	Özsermaye Devir Hızı	Net Satışlar/Özsermaye Toplamı
7	AKGO	Aktif Getiri Oranı	Net Kar/Aktif Toplamı
8	OZGO	Özsermaye Getiri Oranı	Net Kar/Özsermaye Toplamı

4. YÖNTEM VE BULGULAR

Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri firmaların finansal performanslarının analizinde en sık kullanılan yöntemlerdir. COVID 19 salgını döneminde Borsa İstanbul’da işlem gören ilaç firmalarının finansal analizinde de çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılacaktır. TOPSİS yöntemi 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen bir yöntemdir. Yöntemin temelinde, en optimal seçeneğin pozitif ideal çözüme en az uzaklıkta ve negatif ideal çözüme en çok uzaklıkta olan alternatifin seçilmesi yatar (Hwang ve Yoon, 1981). İdeal çözüm için gerekli olan yakınlık hesaplanırken pozitif ideal çözüme ve negatif ideal çözüme uzaklık dikkate alınır. Pozitif ideal çözüm, ölçütlere ulaşılacak en iyi değerlerden oluşurken, negatif ideal çözüm ölçütlere ulaşılacak en kötü değerlerden oluşmaktadır. Uzaklıkların karşılaştırılmasıyla da tüm karar seçenekleri arasında sıralama yapılabilmektedir (Wang ve Elhag, 2006; Özbek, 2017: 201).

TOPSIS yöntemi 6 aşamadan oluşan bir çözüm sürecidir (Hwang ve Yoon, 1981). Bu aşamalar;

- Karar matrisinin oluşturulması,
- Standart Karar matrisinin oluşturulması,
- Ağırlıklandırılmış standart karar matrisinin oluşturulması,
- Pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerinin belirlenmesi,
- Pozitif ve negatif ideal noktalara olan uzaklığın hesaplanması ve
- İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanmasıdır.

Birinci aşama karar matrisinin oluşturulması aşamasıdır. Bu aşamada satırlarda alternatiflerin ve sütunlarda kriterlerin olduğu karar matrisi oluşturulur (Ertuğrul ve Özçil, 2014). Çizelge 3’de araştırma için oluşturulan karar matrisi verilmiştir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Çizelge 3. Karar Matrisi

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET
DEVA	2,059	1,349	0,467	0,876	0,481	0,903	0,176	0,330
ECILC	3,059	2,756	0,128	0,146	0,129	0,148	0,064	0,073
LKMNH	0,795	0,652	0,693	2,253	0,569	1,851	0,042	0,136
MPARK	0,988	0,938	0,938	15,092	0,620	9,979	0,011	0,184
RTALB	1,989	1,175	0,307	0,444	0,581	0,839	0,277	0,400
SELEC	1,499	1,172	0,614	1,592	1,718	4,453	0,054	0,140
SEYKM	3,422	2,488	0,389	0,637	0,614	1,005	0,145	0,238

İkinci aşamada karar matrisinde kullanılan verilen aşağıda verilen formül kullanılarak normalize edilir ve standart karar matrisi oluşturulur (Dumanoğlu ve Ergül, 2010: 105). Çizelge 4’de ve Çizelge 5’de araştırma için hesaplanan normalize edilmiş karar matrisi ve standart karar matrisleri sırasıyla verilmiştir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad (i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n)$$

$$R_y = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Çizelge 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET
DEVA	4,239	1,820	0,218	0,767	0,231	0,815	0,031	0,109
ECILC	9,357	7,596	0,016	0,021	0,017	0,022	0,004	0,005
LKMNH	0,632	0,425	0,480	5,076	0,324	3,426	0,002	0,018
MPARK	0,976	0,880	0,880	227,768	0,384	99,580	0,000	0,034
RTALB	3,956	1,381	0,094	0,197	0,338	0,704	0,077	0,160
SELEC	2,247	1,374	0,377	2,534	2,952	19,829	0,003	0,020
SEYKM	11,710	6,190	0,151	0,406	0,377	1,010	0,021	0,057
Toplamın Karekökü	5,7548	4,4344	1,4890	15,387	2,1499	11,197	0,3709	0,6346

Çizelge 5. Standart Karar Matrisi

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET
DEVA	0,358	0,234	0,081	0,152	0,084	0,157	0,031	0,057
ECILC	0,532	0,479	0,022	0,025	0,022	0,026	0,011	0,013
LKMNH	0,138	0,113	0,120	0,391	0,099	0,322	0,007	0,024
MPARK	0,172	0,163	0,163	2,622	0,108	1,734	0,002	0,032
RTALB	0,346	0,204	0,053	0,077	0,101	0,146	0,048	0,070
SELEC	0,260	0,204	0,107	0,277	0,299	0,774	0,009	0,024
SEYKM	0,595	0,432	0,068	0,111	0,107	0,175	0,025	0,041

Üçüncü aşamada öncelikle değerlendirme kriterlerine ilişkin ağırlık değerleri belirlenmiştir. Değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları belirlenirken kullanılan çeşitli yöntemler vardır. Bunların bir kısmı uzman görüşlerinden elde edilen sübjektif değerlendirmeler, bir diğer kısmı ise AHP, Entropi ve Swara gibi çok kriterli karar verme yöntemlerinden elde edilen değerlerdir. Bu çalışmada değerlendirme kriterleri belirlenirken her bir kriter eşit değer verilmesi öngörülmüştür. Kriterlerin ağırlıkları toplamı 1’e eşit olmalıdır. Daha sonra elde edilen standart karar matrisi ve ağırlıklar kullanılarak ağırlıklandırılmış standart karar matrisi hesaplanır. Ağırlıklandırılmış standart karar matrisinde her bir değer, belirlenen ağırlıklarla

çarpılarak elde edilir (Karaoğlu, 2016: 40). Araştırma için hesaplanan ağırlıklandırılmış standart karar matrisi Çizelge 6’da verilmiştir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Çizelge 6. Ağırlıklandırılmış Standart (Normalize Edilmiş) Karar Matrisi

Kriter Ağırlıkları	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125	0,125
Kriter Yönü	MAKS	MAKS	MİN	MİN	MAKS	MAKS	MAKS	MAKS

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET
DEVA	0,045	0,029	0,010	0,019	0,010	0,020	0,004	0,007
ECILC	0,066	0,060	0,003	0,003	0,003	0,003	0,001	0,002
LKMNH	0,017	0,014	0,015	0,049	0,012	0,040	0,001	0,003
MPARK	0,021	0,020	0,020	0,328	0,013	0,217	0,000	0,004
RTALB	0,043	0,026	0,007	0,010	0,013	0,018	0,006	0,009
SELEC	0,033	0,025	0,013	0,035	0,037	0,097	0,001	0,003
SEYKM	0,074	0,054	0,008	0,014	0,013	0,022	0,003	0,005

Dördüncü aşamada ağırlıklandırılmış standart karar matrisinden yararlanılarak pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri belirlenir. Pozitif ideal çözüm değerlerinin belirlenmesi için ağırlıklandırılmış standart karar matrisinde değerlendirme kriterlerinin (sütun değerlerinin) en büyüklüğü (ilgili değerlendirme kriterinin yönü minimum ise en küçüğü) seçilir. Negatif ideal çözüm değerlerinin belirlenmesinde ise yine ağırlıklı standart karar matrisinde değerlendirme kriterlerinin (sütun değerlerinin) en küçükleri (ilgili değerlendirme kriterinin yönü minimum ise en büyüğü) seçilir. Pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri aşağıda verilen formüllerle hesaplanır (Ayçin, 2019: 240). Çizelge 7’de araştırma için hesaplanan pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri verilmiştir.

$$A^+ = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

Çizelge 7. Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

Pozitif İdeal Çözüm	0,074	0,060	0,003	0,003	0,037	0,217	0,006	0,009
Negatif İdeal Çözüm	0,017	0,014	0,020	0,328	0,003	0,003	0,000	0,002

Beşinci aşamada pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerine olan uzaklıklar hesaplanmaktadır. Bu hesaplama yapılırken öklidyen uzaklık değerleri kullanılmaktadır.

Öklidyen uzaklık değeri formülü pozitif ve negatif ideal uzaklık değerlerine göre genelleştirilirse aşağıda verilen formüller elde edilir (Yıldırım ve Önder, 2018). Araştırma için hesaplanan pozitif ve negatif ideal uzaklık değerleri Çizelge 8 ve Çizelge 9’da gösterilmiştir.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Çizelge 8. Pozitif İdeal Noktalara Uzaklık

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET	TOPLAM	Si*
DEVA	0,001	0,001	0,000	0,000	0,001	0,039	0,000	0,000	0,042	0,204
ECILC	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,046	0,000	0,000	0,047	0,217
LKMNH	0,003	0,002	0,000	0,002	0,001	0,031	0,000	0,000	0,039	0,199
MPARK	0,003	0,002	0,000	0,105	0,001	0,000	0,000	0,000	0,111	0,333
RTALB	0,001	0,001	0,000	0,000	0,001	0,039	0,000	0,000	0,042	0,205
SELEC	0,002	0,001	0,000	0,001	0,000	0,014	0,000	0,000	0,018	0,136
SEYKM	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,038	0,000	0,000	0,039	0,197

Çizelge 9. Negatif İdeal Noktalara Uzaklık

	CO	LO	BO/AKT	BO/OZ	AKDH	OZDH	AKGO	OZGET	TOPLAM	Si-
DEVA	0,001	0,000	0,000	0,095	0,000	0,000	0,000	0,000	0,097	0,311
ECILC	0,002	0,002	0,000	0,105	0,000	0,000	0,000	0,000	0,110	0,332
LKMNH	0,000	0,000	0,000	0,078	0,000	0,001	0,000	0,000	0,079	0,282
MPARK	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,046	0,214
RTALB	0,001	0,000	0,000	0,101	0,000	0,000	0,000	0,000	0,103	0,320
SELEC	0,000	0,000	0,000	0,086	0,001	0,009	0,000	0,000	0,096	0,310
SEYKM	0,003	0,002	0,000	0,099	0,000	0,000	0,000	0,000	0,104	0,323

TOPSIS yönteminin son aşamasında ideal çözüme göre yakınlık değerlerinin hesaplanması yapılmaktadır. İdeal çözüme yakınlık değerleri hesaplanırken her bir karar alternatifinin pozitif ve negatif ideal noktalara uzaklık değerleri kullanılır. Burada kullanılan değer negatif ideal uzaklık değerinin toplam uzaklık değerlerinin içindeki payıdır (Özçelik ve Küçükçakal, 2019:260; Tufan ve Kılıç, 2019: 127). Araştırma için hesaplanan ideal çözüme yakınlık değerleri Çizelge 10’da verilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$$

Çizelge 10. İdeal Çözüme Göre Yakınlık

	Ci*	Sıralamalar
DEVA	0,604	5
ECILC	0,605	4

LKMNH	0,586	6
MPARK	0,391	7
RTALB	0,609	3
SELEC	0,695	1
SEYKM	0,621	2

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Borsa İstanbul'da işlem gören ilaç firmalarının finansal performanslarının analiz edildiği bu çalışmada değerlendirme kriteri olarak 8 finansal oran kullanılmış ve kullanılan bu finansal oranların ağırlıkları eşit kabul edilmiştir. Kullanılan bu 8 oran firmaların finansal durumunu ortaya koyan likidite, mali yapı, devir hızları ve karlılık oranları arasından literatürde en çok kullanılan oranlardan seçilmiştir. İlgili oranlar firmaların Kamuyu Aydınlatma Platformuna bildirdikleri finansal tablolardan elde edilmiştir. Finansal oranlar derlenirken 2020 yılının üçüncü çeyrek dönemine ait finansal tablolar kullanılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı COVID 19 salgını döneminde ilaç firmalarının finansal performansını değerlendirmek olduğu için salgının Türkiye'de başlangıç tarihinden 6 ay sonraki finansal tablolarının kullanılması uygun görülmüştür. 2020 yılının yıllık finansal verilerin bildirilmesi ile analiz yıllık bazda yapılarak sonuçlar karşılaştırılması imkanı vardır.

Çalışmada analiz yöntemi olarak çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS kullanılmıştır. Literatürde finansal performans ölçümünde en sık kullanılan yöntemlerden biri olması nedeniyle tercih edilmiştir. Analiz sonucunda 2020 üçüncü çeyrek dönemi itibarıyla finansal performansı en yüksek ilaç firması Selçuk Ecza Deposu olarak tespit edilmiştir. Finansal performansı en yüksek ikinci firma Seyitler Kimya ve üçüncü sırada ise RTA laboratuvarları yer almaktadır. 2020 üçüncü çeyrek dönemi itibarıyla finansal performansı en düşük firma ise MLP Sağlık Hizmetleri A.Ş. olarak belirlenmiştir.

Yapılan bu çalışmada kullanılan değerlendirme kriter sayısı ve analize konu olan dönemlerin artırılması ile çalışma geliştirilebilir. Aynı zamanda birden çok analiz yöntemi kullanılarak sonuçların karşılaştırılması da çalışmanın geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

[1] Alparslan, D., Gençtürk, M., & Özgülbaş, N. Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde İşletme Sermayesi ile Finansal Performans Göstergeleri Arasında İlişkinin Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 20, 1, 2015.

[2] Alper, A. & Biçer, E.B. Kamu Hastanelerinde Finansal Performansın Oran Analizi ile Ölçülmesi: Bir Kamu Hastanesi Örneği. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18, 2, 2017.

[3] Ayçin, A. *Çok Kriterli Karar Verme Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019.

- [4] Dumanoglu, S. & Ergul, N. İMKB’de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 48, 2010.
- [5] Ertugrul, İ. & Özçil, A. Çok Kriterli Karar Vermede TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Klima Seçimi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 4,1, 2014.
- [6] Günay, F., Karadeniz, E. & Dalak, S. Türkiye’de En Yüksek Satış Gelirine Sahip 20 Şirketin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi, 11,2, 2018.
- [7] Hwang, C.L. & Yoon, K. *Methods for Multiple Attribute Decision Making*. Multiple Attribute Decision Making içinde (58-191). Springer, Berlin, Heidelberg, 1981.
- [8] Kamath, G.B. Intellectual Capital and Corporate Performance in Indian Pharmaceutical Industry. Journal of Intellectual Capital, 8,1, India, 2007.
- [9] Karaoğlu, S. *BİST Kimya Petrol Plastik Endeksi’ndeki (XKMYA) İşletmelerinin Finansal performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Ölçümü*. (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2016.
- [10] Majumder, T.H. & Rahman, M.M. Financial Analysis of Selected Pharmaceutical Companies in Bangladesh. Journal of Biology, Agriculture and Healthcare, 1, 2, 2011.
- [11] Özbek, A. *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Ve Excel ile Problem Çözümü*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- [12] Özçelik, H. & Küçükçakal, Z. BIST’de İşlem Gören Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 81, 2019.
- [13] Sheela, S.C. & Karthikeyan, K. Financial Performance of Pharmaceutical Industry in India using Dupont Analysis. European Journal of Business and Management, 4, 14, 2012.

[14] Tufan, C. & Kılıç, Y. Borsa İstanbul'da İşlem Gören Lojistik İşletmelerinin Finansal Performanslarının TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Değerlendirilmesi, C.Ü. İİBF Dergisi, 20,1, 2019.

[15] Wang, Y.M. & Elhag, T.M.S. Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets with an Application to Bridge Risk Assessment, Expert Systems with Applications, 31,2, 2006.

[16] Yıldırım, B.F. & Önder, E. *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Dora Yayıncılık, Bursa, 2018.

PANDEMİ DÖNEMİNDE EVSİZ BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Sayra Lotfi¹, Nesrin Oğuz²

¹İstanbul Medipol Üniversitesi - 0000-0003-3352-0152

²İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi - 0000-0002-8845-073X

Özet

Dünyada birçok kişinin yaşam kalitesini düşüren ve dengesini bozan Covid-19 özellikle hasta, yaşlı, bağışıklığı zayıf ve evsizlik krizindeki insanlar için büyük bir tehdit oluşturmıştır. Salgınla mücadele kapsamında fiziki mesafeyi koruyabilmek adına hem dünyada hem Türkiye’de sokağa çıkma kısıtlamaları getirilerek evde kal çağırısı yapılmıştır. Temel hijyen malzemelerine ve tesislerine sınırlı erişim, yetersiz beslenme, temel tıbbi bakıma erişim eksikliği, maske takma ve fiziki mesafe kurallarına uyma zorunluluğu bunlarla birlikte salgının gitgide yaygınlaşması evsizler için önemli riskler oluşturmıştır. Evsiz bireylerin kalacak yerlerinin olmaması, temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumlarının olmaması ve kaynaklara erişememesi bu bireylerin korona virüse maruz kalma risklerini daha çok arttırmaktadır. Sokakların riskleri ve tehlikeleri ile baş etmek zorunda olan evsiz bireylerin, bir de dünyayı etkisi altına alan ve alışılmamış bir dönemden geçmeleri onları daha çok travmatize etmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin Covid-19 pandemi sürecinde de evsizler veya yaşlılar gibi savunmasız grupların en acil sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemi ve işlevi büyüktür. Evsiz bireyler covid-19 salgınında daha da savunmasızdırlar ve bu aniden gelişen kriz esnasında ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Bu hususta sosyal hizmet uzmanları gerekli ve en uygun kaynağı geliştirmekle yükümlüdürler. Yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki; afet veya olağanüstü bir durum karşısında sosyal hizmet uzmanlarının kaynaklara erişim, diğer profesyonellerle ve meslek elemanlarıyla iş birliği yapma konusunda bilgi ve becerilerinin yüksek düzeydedir. Evsiz bireylerin Covid-19 salgınında karşı karşıya kaldıkları ağır engelleri ve Zorlukları aşmalarında, sosyal hizmet uzmanları arabuluculuk ve kaynak geliştiricilik rollerini üstlenirler. Sosyal hizmet uzmanlarının evsiz bireyler için barınacak bir yer bulmaları, ilgili kurumlarla iş birliği yaparak onların otellerde barındırılmasını sağlamaları krize müdahale ve sosyal hizmet yönteminin önemli bir unsuru olup evsiz bireyler üzerinde de olumlu bir etki Yaratır. Bu çalışmanın amacı, pandemi döneminde savunmasız gruplar olan evsiz bireyler için pandemi dönemini, sürecin nasıl yönetildiğini ve Covid-19’un etkisini hafifletmek için en uygun müdahale yöntemini ne olduğunu açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Evsiz Bireylerin Sorunları, Sosyal Hizmet Müdahalesi

Giriş

Korona virüs salgını hızlı bir şekilde hem dünyada hem de Türkiye’de yayılmaya başlamıştır (Budak ve Korkmaz, 2020). 12 Mart tarihinden itibaren DSÖ tarafından salgın olarak duyurulan Covid-19 etkisini arttırarak dünya insanlığını tehdit etmeye devam etmiştir

(Dikmen, Kına, Özkan ve Necmi, 2020). DSÖ'ye göre, Covid -19 salgını başta olmak üzere buna benzer tüm bulaşıcı hastalıklar için insanların sağlığını korumak amacıyla su, sanitasyon ve hijyenik koşulların sağlanması gerekmektedir (WHO, 2020).

Önemli toplum sorunlarından biri olan evsizlik olgusu (İlhan ve Ergül, 2010), literatür taramasında “toplumdan izole edilmiş tek başına hayatta kalmaya çalışan hem ruhsal hem de fiziksel bazı hastalıkları bulunan geceyi sokakta, barınak evlerinde, otelde, köprü altlarında terk edilmiş ve kullanıma kapalı binalarda geçiren bireyler için kullanılan bir terim olarak yer almaktadır (Küçük, 2018). Kısaca "Evsizlik", barınacak bir mekânın olmayışı ve halka açık alanlarda yaşamaktır (Türkcan ve Türkcan, 1996).

Evsizlik, düşük ve orta gelirli ülkelerde halkın sağlığıyla ilgili acil durumlarda, yani salgın hastalıklar sırasında büyük bir sorun haline gelmiştir (Patten, 2017). 2015'teki Küresel Evsiz İstatistiklerine göre, dünyada yaklaşık 100 milyon evsiz bulunmaktadır. Şu anda, dünyadaki ülkelerin çoğu Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve aylar içinde hızlıca yayılan oldukça bulaşıcı yeni bir korona virüsten etkilenmektedir (Lipsitch et al., 2020). Evsiz nüfusun da Covid-19 salgınından ciddi şekilde etkilendiği gözlemlenmiştir. Yaşam koşullarının ağır olması ve ruhsal açıdan tam iyilik hallerinin bulunmaması salgınla mücadelede onları daha da hassaslaştırmaktadır. (Mart'in vd., 2020).

El yıkama, dezenfektan işlemleri ve fiziksel mesafeye uyulmasına yönelik tedbirler, barınacak yeri olmayan evsizler için oldukça zorlayıcı olmuştur. Evsizler için temel günlük hizmetlerin odak noktası olan ücretsiz tesisler gibi birçok kurum salgının hemen ardından kapatılmıştır. Fiziki mesafe kurallarına uyulması ve salgından korunabilmesi adına birçok kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşları da kapatılınca evsiz bireyler daha da çaresiz hale gelmiştir (Conway, Truong ve Wuerth, 2020).

Evsizlik ve konut güvensizliği, çocuk sağlığını ve gelişimini birçok yönden olumsuz etkilemektedir. Evsiz çocuklar, evi olan çocuklara göre daha yüksek oranlarda akut ve kronik sağlık sorunları göstermiştir. 1990'larda yapılan kesitsel araştırmalar, çoklu bulaşıcı, solunum, gastrointestinal ve dermatolojik hastalıklar ve orta kulak iltihabı, ishal, bronşit, uyuz, bit ve diş çürüğü oranlarının arttığını ortaya koymaktadır.

Evsiz insanlar, sınırlı halk sağlığı müdahaleleri, güvenli olmayan yaşam koşulları, yoksullukları ve evde kalma, fiziki mesafeye uymada zorluk ve sürekli olarak ellerini yıkama fırsatlarının olmaması nedeniyle Covid 19'un toplumda bulaşma riskiyle daha çok karşı karşıya kalmaktadırlar (Wu ve Karabanow, 2020).

Gönüllülerin yardımı, evsizlik sorunu ve evsizler için artan mali harcamaların hepsi bu hususta çok önemlidir. Pandemi durumunda yardımın, devletin temel görevi olduğu unutulmamalıdır, çünkü yardımın olmaması veya uyumsuzluğu halk sağlığı için de bir tehdit olabilmektedir (Tsai ve Wilson, 2020).

Pandemi Döneminde Evsizlerin Yaşadığı Sorunlar

Evsizlik, pandemi sürecinde evsiz bireyleri farklı nedenlerle daha savunmasız hale getirmiştir. Birincisi, daha kötü sağlık koşulları, el yıkama ve dezenfektan, solüsyon veya

maske kullanımı gibi temel hijyen koşullarına erişim eksikliği, virüsün bulaşma riskini artırır. İkinci ilgili husus, medyaya erişimin genel olarak daha zor olması nedeniyle bilgi eksikliğidir, hükümet tarafından verilen bilgileri öğrenmek ve pandemiye çevreleyen durum hakkında bilgilendirilmek son derece önemli ve gereklidir. Son olarak, yetersiz beslenme, depresyon ve uykusuzluk gibi durumlar bağışıklık sisteminin zayıflamasına yol açar ve bu da bu insanları hastalığın daha şiddetli semptomlarına yatkın hale getirebilir. Evsizler; fiziksel ve zihinsel sağlık durumları nedeniyle Covid -19'un neden olduğu hastalığa veya ölüme daha yatkın olan savunmasız gruplardan biridir (Lima ve ark., 2020) yüksek oranda kronik hastalıklardan muzdariplerdir (Wood ve ark., 2020).

Evsiz olan pek çok kişi toplu barınaklar gibi büyük barınma tesislerinde yaşarken, bazıları ise sokaklarda yaşıyor, bu da yalnızca bu grup insanı Covid -19'a karşı savunmasız hale getirmekle kalmıyor, aynı zamanda onlarla çalışan veya onlarla karşılaşan diğer bireyleri de savunmasız hale getirmektedir. Dünya çapında evsiz bireylere hizmet sunan gerek sivil toplum kuruluşları gerekse dernekler, bu savunmasız nüfusun sağlığını korumak için tüm önlemleri almak durumundadır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Phoenix, Portland, Washington DC şehirleri ve New York City gibi büyük şehirlerin tümü, salgına karşı savunmasız olan önemli ölçüde yüksek evsiz nüfusuna sahiptir. Dünya çapında, "sosyal mesafe" ve "evden çalışma" tavsiyelerini medya aracılığıyla sık sık duymaktayız. Şu anda dünyada sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiştir ve evsiz bireyler adına gönüllü çalışan kurumlar ve bireylerin evde kalması durumu da evsiz bireyleri olumsuz etkilemiştir (Fuller, 2020).

Culhane ve ark. (2020) çalışmaların sonuçlarına göre, Covid -19 ile enfekte olan evsiz bireylerin hastaneye yatırılma olasılığının iki kat, kritik bakıma ihtiyaç duyma olasılığının iki ila dört kat ve ölme olasılığının genel nüfusa göre iki ila üç kat daha fazla olacağını göstermektedir. Analizlere göre; belirli bir günde tek yetişkin evsiz nüfusun acil barınma ve sosyal mesafe ihtiyaçlarını karşılamak için 400.000 yeni yatağa ihtiyaç duyulduğunu ve Amerika'da acil durum barınağı ve gözlem / karantina birimlerinin ihtiyacını karşılamamanın toplam tahmini maliyetinin yaklaşık 11,5 ABD doları olduğu bilinmektedir.

Rosenthal vd. (2020), Covid -19'un evsiz çocuklar ve aileleri üzerindeki yıkıcı sosyal, ekonomik, sağlık ve eğitim sonuçlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Covid-19 salgınının başlangıcı ve evsiz bireyler üzerindeki etkisi, kamu yöneticileri için etik ve ahlaki sorunları gündeme getirmiştir. Pandeminin evsizler üzerindeki potansiyel etkisi, onu bir insan hakları sorunu haline getirmiştir ve bu konuyu ele almak için uyumlu bir çaba gerektiği düşünülmüştür. Evsizlerin karşılaştığı zorlukları yöneterek önemli görevler üstlenmek en çok da yerel yönetimlere düşmektedir. Kamu yöneticilerinin pandemi sırasında evsizlerin ihtiyaçlarını karşılamada etkin olmaları için, yetkinlik, iş birliği içerisinde bazı sorumlulukları paylaşmaları zorunludur (Benavides ve Nukpezah, 2020).

Covid-19 Salgınında Evsizler ve Sosyal Hizmet

Ulusal Sosyal Hizmet Çalışanları Derneği (NASW, 2020) mesleki değerleri, ilkeleri ve standartların önemini vurgulamıştır. Son zamanlarda, Coronavirus (Covid-19) salgınına karşı, NASW başkanı sağlık hizmetlerinin verildiği yerlerde istihdam eden uzmanların etik kararlar

almasını vurgulayarak olağanüstü durumlar için mesleki etik ilkeleri gündeme getirmiştir. NASW Etik Kurallarına göre sosyal hizmet uzmanları, “kamu acil durumlarında mümkün olan en geniş kapsamda uygun profesyonel hizmetler sağlama” yükümlülüğünün farkında olmalarının gerekliliğini vurgulanmıştır. Bunu yaparken, bu süre zarfında yiyecek, tıbbi bakım, ilaç ve duygusal desteğe erişim nedeniyle risk altında olabilecek toplulukların üyelerini ve hizmet edilen kişileri desteklemekle ilgili gerekli kaynakları ve politikaları savunmak gerekmektedir (Farkas & Romaniuk, 2020). Evsizlere yönelik uygulanacak sosyal politikalar ve hizmetler kapsamında öncelikli olarak evsizleri tanımak ve yaşam şartlarını bilmek gerekir (Aslantürk ve Kılıç, 2019). Evsizler, yasalardaki düzensizlik kamu, özel ve yerel yönetimlerin politikalarındaki düzensizlik sonucunda daha da güvence kaybederek haksız ve yoksul bireyler yerine evsiz olarak adlandırılmaktadırlar (Gümüş, 2016).

Sosyal hizmet mesleği, siyasi aynı zamanda ekonomik şartlar dâhilinde en iyi politikayı uygulamaya çalışan bir bilim ve işleyiş zinciridir (Bingöl, 2015). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının Covid-19 salgınıyla mücadele etmede kuruluşlar ve kurumlar arasında liderlik sağlayarak ve etkili hizmetlerin savunuculuğunu yapmakla yükümlüdürler. Aynı zamanda bireylere çevresindeki koşullarla uyum içinde yaşamayı öğretme ve içinde yer aldıkları şartlarla nasıl en iyi baş edebileceklerini öğretmektedir (Bekaroğlu, 2018). Ayrımcılık, Covid-19 gibi kamusal acil durumlar nedeniyle daha da artmaktadır ve sosyal hizmet uzmanları, çok az sesi olan veya hiç sesi olmayan marjinalleştirilmiş kişilerin haklarını koruma konusunda tetikte kalmakla görevlidirler. Sosyal hizmet uzmanlarının, en savunmasız insanlara hizmet etme ve onları korumada önemli bir rolü vardır (Murenje ve Porter, 2020).

Covid-19 salgını bireyleri, aileleri, grupları ve toplulukları etkilemeye devam ederken sosyal hizmet uzmanları, bu salgının toplumumuzda ruh sağlığı sorunları, bağımlılık sorunları, yoksulluk, evsizlik ve şiddetle uğraşan bireyler için sorunları daha da kötüleştirebileceğini öngörebilmektedir.

Bunun için genelde bir bakış açısıyla mikro, makro ve mezo düzeyde bir müdahale yöntemi benimseyerek evsiz bireylerin toplum yaşamına aktif bir şekilde katılımlarında önemli bir görev üstlenirler (Işıkhani, 2004). Mikro düzeyde, evsiz bireye ve evsiz bireye en yakın olan aile, akraba ve yakın çevreyle olan etkileşimine odaklanılır. Mezo düzey uygulamada, aile yaşantısıyla ve yakın çevresiyle olan ilişkiden daha çok kişilerarası ilişkilerle ilgilenilmektedir. Makro düzeyde ise daha çok toplumsal çalışmalar yürütülerek, kuruluş ve kurumlarla iş birliği halinde çalışılmaktadır (Selcik ve Güzel, 2016). Makro düzey’de sosyal politikanın ve sosyal refah düzeyinin aynı zamanda sosyal adaletin gerçekleşmesi doğrultusunda önemli bir meslek ve bilimdir (Akyıldız, 2017).

Genelci yaklaşımın yanı sıra ekolojik bakış açısını kullanarak her türlü müracaatçı ile çok yönlü çalışmalar yapmaktadırlar (Işıkhani, 2006). Sağlık ve sosyal hizmetlerin sunumunda hala birçok hizmet ve psiko-sosyal desteğe ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet uzmanlarının evsiz nüfus için testlere erişmek, mevcut barınak veya otel yataklarını bulmak ve dışarıda yaşayan herkesin ihtiyaç duyduğu malzemelere sahip olmasını sağlamak için ivedilikle müdahale planı oluşturmaları gerekmektedir.

Uluslararası sosyal hizmet uzmanları derneği, afet ve acil durum yönetimi çabalarına katılarak çevresel ve sosyal adaleti, insan haklarını, insan sağlığını ve refahı savunmaktadırlar (Dominelli, 2015).

Evsiz nüfus, savunmasız ve marjinal gruplardan biridir (Benfer ve Wiley, 2020). Sosyal hizmet uzmanları; savunmasız ve risk altındaki toplulukların belirlenmesini ve bunlara yaklaşmanın yollarını, müdahalelerin temelini oluşturan ortak unsurları planlamaktadırlar. İtalya'da bir rapora göre; sosyal hizmet uzmanlarının bu kapsamda güçlendirme rollerine odaklandıklarından bahsedilmektedir (Redondo-Sama ve ark., 2020).

Sosyal hizmet uzmanlarının dikkat ettiği bir diğer hususta, mevcut gerçekliktir. Birçok ailenin ve insanın ekonomik durumu salgın sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bazı bireyler işlerini kaybetmiştir ve evlerini geçindirecek imkana sahip olamamaktadırlar. Bu da evsizliğe giden ilk aşama olabilir, bu nedenle de etkili müdahale çözümlerinin yanı sıra önleyici tedbirler almak çok önemlidir (Wasilewska-Ostrowska, 2020).

Krize yanıt olarak, evsizlerin otellere yerleştirilmesi veya yerel okullardaki veya toplum merkezlerindeki spor salonlarının fiziksel mesafe gereksinimlerini karşılayabileceği geçici barınaklara dönüştürülmesi gibi benzer müdahaleler, Kanada ve yakınlarındaki şehirler tarafından giderek daha fazla benimsenmiştir (Leins, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (2020) acil olarak tüm uluslararası toplulukların Covid -19 ile mücadele etmek için iş birliği yapması gerektiğini öne sürmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının topluluk geliştirme, topluluk organizasyonu ile ilgili sosyal müdahaleleri ilerleterek, topluluk temelli kaynakları hızlı bir şekilde belirleyip koordine etmelerini gerekmektedir. Sokaklardan / barınaklardan otellere geçiş, meslekler arası derin iş birliğinin kritik bir girişim olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet Uzmanları evsizlere afetler sırasında hayatta kalmaları için geçici bir yer sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda öncelikle kapasitelerini geliştirmeye yardımcı olarak, evde ve ev dışında savunmasızlığın azaltılmasına katkıda bulunmak için uluslararası iş birliğini geliştirebilirler. Sürdürülebilir, onurlu ve karşılanabilir yaşam düzenlemeleri sağlamak uzmanların en önemli görevlerinden birisidir (Wu ve Karabanow, 2020).

Pandemi, günümüzde dünya çapında evsizlik krizi yaşayan birçok insan için bir tehdit haline gelmiştir. Sosyal hizmet uzmanları yeni zorluklarla karşılaşmıştır ve salgınla mücadele de krizi yönetebilmek adına birçok rollerini kullanmışlardır. Öncelikli görevleri, sığınağı olmayan insanları hedef alan yardım faaliyetlerini koordine etmek olmuştur. Tesislerin içinde ve dışında kalan evsizlerin sayısının yanı sıra geçici izolasyon yerlerine (karantinadaki insanlar olması durumunda) veya barınaklara yönelik gerçek ve potansiyel taleple ilgili verilerin toplanması ve analiz edilmesini sağlamışlardır. Barınaksız kişilere sosyal yardım ve tıbbi veya psikolojik bakımın yanı sıra ikamet ettikleri kurumlara maddi destek (özellikle gerekli bilgisayar donanımı veya kişisel korunma araçları açısından) sağlanması uzmanların görevleri arasındadır. İnsanlara evsizlik krizinde (tesislerde ve sokaklarda) doğrudan yardım eden çalışanlara da özel destek verilmelidir. Hiç kimse sorunlarıyla yalnız bırakılmamalıdır.

Sonuç

Önce Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde meydana gelen ve kısa süre içerisinde tüm dünyaya sirayet eden koronavirüs salgını tüm insanlığı tehdit altına alırken en çok da dezavantajlı gruplar olan ve barınacak yerleri olmayan "evsiz" bireyleri etkilemiştir. Hijyen kurallarına dikkat edilmesi gereken bir dönem evsiz bireyler için oldukça zor olmuştur. Zor olmasının asıl nedeni ise bazı kaynaklara (dezenfektan, maske, eldiven) sınırlı bir şekilde erişebilmeleridir. Bu dönemde bazı sivil toplum kuruluşlarının da kapatılması üzerine kimi evsiz bireyler temel gıdaya erişimde zorlanarak süreçten oldukça etkilenmişlerdir. Sosyal hizmet uzmanlarının en önemli görevlerinden biri de afet ve salgın gibi kriz durumlarında başta krize müdahale, güçlendirme ve ekolojik bir yaklaşımla süreçten doğabilecek olumsuzlukları en aza indirmektir ve bunun yanı sıra evsiz bireyler gibi dezavantajlı bireylerin krizle mücadelede baş etme kapasitelerini sağlamak ve geliştirmektir. Sosyal hizmet uzmanı gerek evsizler gerekse de diğer dezavantajlı gruplarla çalışırken geniş bir yelpazeyle çalışmakta ve mikro, mezzo ve makro düzeyde evsiz bireyin kendisi, ailesi, çevresi ve daha sonra makro düzeyde toplumla çalışarak çözümler sunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, salgın anında en uygun yöntemi kullanarak toplumsal organizasyonu sağlayarak evsiz bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif rol oynamaktadır. Sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve yasalar bağlamın da sosyal hizmet uzmanına Politika yapıcılara ulaşma rolüyle aktif görevler düşmektedir. Sosyal Hizmet Uzmanı evsiz bireylerin durumlarının iyileştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Gerekli gördüğü noktalar da politika yapıcılara ulaşarak evsizliği ortadan kaldırmaya yönelik başta yerel yönetimler olmak üzere birçok kurum ve kuruluşlarla birlikte proje bazlı çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, evsiz bireylerin işlevselliğini arttıracak değişiklikleri oluşturmak için gerekli olan bireysel ve toplumsal faktörlerin farkındadır. Bu nedenle de yalnızca evsiz bireyle değil, bu etkileşimi temsil eden toplum, topluluk, kurum, kuruluş ve varsa aile ile de çalışmaktadır. Böylece sosyal çalışmacı bütün kesimlerden müracaatçıyla doğrudan çalışmalar yürütmektedir. Sonuç olarak, dezavantajlı bireylere yardım etme ve salgın krizini en iyi şekilde yönetme sosyal hizmet uzmanlarının ve devletin, aynı zamanda tüm sivil toplum kuruluşlarının en önemli görevleri arasındadır.

Kaynakça

- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye de evsizlik sorunu ve çeşitli uygulamalar. *Laü Sosyal Bilimler Dergisi*. 67- 91.
- Aslantürk, H., Kaya Kılıç, A. (2019). "Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği". *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 30, 417-437.
- Bekaroğlu, Y. (2018). Küreselleşen İstanbul'da evsizliğin sosyal hizmet perspektifinden analizi (Beyoğlu Örneği). Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi.

Benavides, A.D. and Nukpezah, J.A. (2020). How local governments are caring for the homeless during the Covid-19 pandemic. *American Review of Public Administration*. 50(6-7), 650–657.

Benfer, E.A. and L.F. Wiley. (2020). ‘Health justice strategies to combat COVID-19: protecting vulnerable communities during a pandemic’. *Health Affairs*.

Bingöl, O. (2015). “Genel bağlarıyla sosyal hizmet ve toplum”, *Mavi Atlas*. (5),69-77.

Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*. (1),62-79.

Conway, B., Truong, D. and Wuerth, K. (2020). COVID-19 in homeless populations: unique challenges and opportunities. *Future Virol*. 15(6),331–334.

COVID-19 and Social Work: A Collection of Country Reports. Available online: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/07/IASSW-COVID-19-and-Social-Work-Country-Reports-Final-1.pdf>.

Culhane, D., Treglia, D., Steif, K., Kuhn, R. and Byrne, T. (2020). Estimated emergency and observational/quarantine capacity need for the us homeless population related to covid-19 exposure by county; projected hospitalizations, intensive care units and mortality. *California Digital Library University of California*. 1-174.

Dominelli, L. (2015) ‘The Opportunities and Challenges of Social Work Interventions in Disaster Situations’. *International Social Work*, 58(5), 659–72.

İlhan, N., Ergün, A. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı, *Aile ve Toplum*. (20) 20,79-90.

Farkas, K. J., & Romaniuk, R. (2020). Social work, ethics and vulnerable groups in the time of Coronavirus and COVID-19. *Society Register*. 4(2), 67-82.

Fuller, T. (2020). Coronavirus outbreak has America’s homeless at risk of a disaster. *The new york times*.

Gümüş, G. (2016). Gümüş, G. (2016). Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Homeless World Cup Foundation. (2015). Global homeless statistics.

Işıksan, V. (2004). Yaşlı evsizler ve sosyal hizmet müdahaleleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 15(2),39-50.

Işıksan, V. (2006). Ruh hastası evsiz kadınların sorunları ve sosyal hizmet yaklaşımları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 17(1),37-52.

Küçük, M. (2018). Evsizlik ve evsizliği açıklayan teoriler. *İdealkent Araştırmaları*. 9(24),515-535.

Leins, C. (2020) ‘States move vulnerable homeless populations to hotels amid coronavirus outbreak’, U.S. News & World Report.

Lima, N.N.R., de Souza, R.I., Feitosa, P.W.G., Moreira, J.L.S., da Silva, C.G.L., Neto, M.L.R. (2020). People experiencing homelessness: Their potential exposure to COVID-19. *Psychiatry Research*. 288, 112945.

Lipsitch, M., Swerdlow, D.L., Finelli, L., (2020). Defining the epidemiology of Covid19-studies needed. *The New England Journal of Medicine*. 383(13),1194-1196.

Martin, C., Andrés, P., Bullón, A., Villegas, J.L., Iglesia-Larrad, I., Bote, B., Prieto, N. and Roncero, J. (2020). COVID pandemic as an opportunity for improving mental health treatments of the homeless people. *International Journal of Social Psychiatry*. 1–9.

Murenje, M. and Porter, S.K. (2020). COVID-19: challenges and prospects for the social work profession. *Lancet Public Health*. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30074-8](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30074-8).

Patten, S.B. (2017). Homelessness and mental health. *Can. J. Psychiatry Rev*. 62(7),440-441.

Redondo-Sama, G., Matulic, V., Munté-Pascual, A. and Vicente, I. (2020). Social work during the covid-19 crisis: responding to urgent social needs. *Sustainability*. 12(20), 8595.

Rosenthal, D. M., Ucci, M., Heys, M., Hayward, A., & Lakhanpaul, M. (2020). Impacts of COVID-19 on vulnerable children in temporary accommodation in the UK. *Lancet Public Health*. 5(5), E241-E242.

Selcik, O, Güzel, B. (2016). Sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı ve sosyal hizmet uygulamasının Türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (9)46, 461-469.

Tsai, J, Wilson, M. (2020). ‘COVID-19: a potential public health problem for homeless populations’. *Lancet Public Health*.5, e186–7.

Türkcan, S, Türkcan, A. (1996). Psikiyatri ve evsizlik bir gözden geçirme çalışması. *Düşünen Adam*. (9)4, 8-14.

Uğraş Dikmen, A., Kına, M., Özkan, S., İlhan, M, İ. (2020). Covid-19 epidemiyolojisi: pandemiden ne öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*. (1), 29-36.

Wasilewska-Ostrowska, K.M. (2020). Social work with a person in the crisis of homelessness in the context of the COVID-19 pandemic in Poland: Problems and challenges. *International Social Work*. 63(6), 833–837.

Weinreb, L., Goldberg, R., Bassuk, E., Perloff, J. (1998). Determinants of health and service use patterns in homeless and low-income housed children. *Pediatrics*.102(3):554–562.

Wood, L. J., Davies, A. P., Khan, Z. (2020). COVID-19 precautions: Easier said than done when patients are homeless. *The Medical Journal of Australia*. 212(8), 384–384.e1.

World Health Organization (WHO). (2020b). Water, sanitation, hygiene, and waste management for the Covid-19 virus: interim guidance, World Health Organization.

Wu, H. and Karabanow, J. (2020). COVID-19 and beyond: Social work interventions for supporting homeless populations. *International Social Work*. 63(6),790–794.

DUYGUSAL ZEKA, İŞ TATMİNİ VE TÜKENMİŞLİĞİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ: BİLECİK İLİ BELEDİYELERİNDE BİR UYGULAMA

Prof. Dr. Gürkan HAŞİT ¹, Dr. Öğr. Üyesi Özüm EĞİLMEZ ²,
Öğr. Gör. Meltem BAŞARAN ³

¹ Bilecik Şey Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0001-9093-4402

² Bilecik Şey Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0001-5251-5629

³ Bilecik Şey Edebali Üniversitesi, Söğüt Meslek Yüksekokulu, 0000-0003-2481-7245

ÖZET

Belediye çalışanlarının hizmet sunmaları ve bu sebeple bireylerle sürekli iletişimde olmaları çalışanların duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişliklerinin demografik değişkenler açısından taranarak incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultuda belediye çalışanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, kurumdaki çalışma süreleri ve statü değişkenleri açısından duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişliklerinin karşılaştırılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Bilecik il, ilçe ve beldelerindeki belediyelerde çalışan 220 personel oluşturmaktadır. Uç değerlere sahip olduğu tespit edilen 34 anket formunun çıkarılması nedeniyle kalan 186 anket formu değerlendirilmiştir. Çalışanların araştırmaya katılması noktasında gönüllü katılım ilkesi esas alınmıştır. Nicel yöntem ilişkisel tarama deseninin kullanıldığı araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada T-testi ve Anova testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde medeni durum değişkenine göre tükenmişlik boyutunda, yaş değişkenine göre iş tatmini boyutunda, medeni durum değişkenine göre kendi duygularını değerlendirebilme boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Medeni durum değişkenine göre tükenmişlik boyutu incelendiğinde evli çalışanların bekâr çalışanlara göre tükenmişlik ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkenine göre iş tatmini boyutunda 25 ve altı yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre; 46-55 yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre ve 46-55 yaş grubunun 36-45 yaş grubuna göre ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Medeni durum değişkenine göre kendi duygularını değerlendirebilme boyutunda evli çalışanların bekâr çalışanlara göre kendi duygularını değerlendirebilme ortalamalarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenlere (cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, statü, çalışma süresi) göre duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişlikte anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zeka, İş Tatmini, Tükenmişlik

1. GİRİŞ

Teknolojinin ağırlık kazandığı, değişimlerin hızlandığı, kültürel ve politik değişimlerin ardı ardına geldiği, salgın hastalıkların yayılarak toplumları etkilediği bir çağda yaşam sürmekteyiz. Genel işsizlik, salgın sebebiyle gelen işsizlik, okulların uzaktan eğitim ile devam etmesi ve bireylerin izole yaşam sürme süreçleriyle birlikte bireylerde farklı derecelerde stres ve kaygı meydana gelmektedir. Bireyler yaşamlarını devam ettirebilmek adına kendi yeteneklerini zorlamaktadırlar. Çünkü tüm yaşananların ve değişimlerin temelinde birey ve bireye ait duygular yer almaktadır. Bu sebeple insanların içinde bulundukları duygu

durumları, iş tatminleri ve yaşanan zorlu mücadelede bireylerin tükenmişlik düzeyleri dikkate alınması gereken konular haline gelmiştir.

Duyguların yok sayıldığı zamanlardan bugünlere duygu kavramı gereken önemi anca kazanabilmiş ve kazanmaya da devam etmektedir. Duygular bireylerin harekete geçmesini ve hareketlerine yön vermesini sağlamaktadır. Duygusal zekanın ortaya konmasıyla ve öneminin anlaşılmasıyla birlikte duygusal zekanın iş hayatındaki etkileri de önemli araştırma konularından biri haline gelmiştir. Duygusal zeka, bireyin kendisindeki ve başkalarındaki duyguları anlayabilmeyi, empati kurabilme ve duyguları yönetebilme gibi yetkinlikleri içermektedir. Çalışma yaşamında çalışanlardan beklenen başarıların gerçekleşmesi için bireylerin duygularının anlaşılmasına ve yönlendirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Çalışan bireylerin işlerine karşı oluşan duygusal tepkileri iş tatminini ortaya çıkarmaktadır. Bahsedilen duygusal tepkiler olumlu ya da olumsuz şekilde olabilmektedir. Bireylerin çalıştıkları işletmelerde olumlu duygularının artmasıyla iş tatmini gelişme gösterirken; olumsuz duyguların, memnuniyetsizliğin artmasıyla da iş tatminsizliği ortaya çıkacaktır. Buradan yola çıkarak bireylerin duygusal tepkilerinin olumlu gelişmesi yönünde gereken özenin gösterilmesi önemli görülmektedir. Gerekli desteğin uygulanmasıyla duyguların olumlu yönde seyir göstermesi bireyin iş tatminsizliğini önleyeceğini ve bireyin iş alanında daha verimli bir hale geleceğini düşündürmektedir.

Tükenmişlik, çalışanların işe karşı heveslerini yitirmeleri, ruhsal enerjilerinin tükenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Tükenmişliğe kapılan çalışanların işe adaptasyonu zorlaşmakta; müşterilere ya da çalışma arkadaşlarına karşı tavırları istenmeyen davranışlara bürünebilme potansiyeli taşımaktadır. Tükenmişlikle birlikte bireylerin duygularını, düşüncelerini berrak bir şekilde değerlendiremeyeceği ve zihinde berraklığın yitirilmesiyle tükenmişliğe daha da sürükleneceği, bu sebeple de tükenmişlik süreci destek alınması gereken bir süreç olarak değerlendirilmekte ve ilk aşamada bu durumun fark edilmesiyle bireyin destekle tükenmişlikten uzaklaştırılacağı düşünülmektedir.

Tüm bu süreçlerde gereken desteğin sağlanması önem arz etmektedir. Bununla birlikte duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişlik gibi duygu kökenli değişkenlerin bir takım kategorilere göre farklılaşıp farklılaşmadığının anlaşılması, çalışma hayatında yer alan bireylerin hem kendileri hem de örgütlerinin performansı adına anlamlı bir bulgu olacaktır. Bu çalışmada belediyeler özelinde, kişiler arası iletişimin önemine dayalı olarak hizmet sunumu kalitesinin artırılabilmesi hedefiyle çalışanların duygusal zeka, tükenmişlik ve iş tatmini düzeyleri karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Zeka

Duygusal zeka, bireyin kendisinin ve başkalarının duygularını anlaması, bunları değerlendirmesiyle birlikte bunların yaydığı enerjileri hayata ve iş yaşamına katarak olay ve durumlara uygun tepkiler vermesini sağlamaktadır (Somuncuoğlu, 2005: 274; Deniz ve Yılmaz, 2004: 1).

Duygusal zeka kavramı 1920 yılında Thorndike tarafından ortaya konulan sosyal zeka tanımı içerisinde daha dar bir kapsamda ele alınmıştır (Law, Song, ve Wong, 2004: 484). Duygusal zeka, insan yeteneğine dikkat çekmek için oldukça uygun bir ifadedir. Bu, ifade olarak basit görünse de bireyin yeteneğinin karmaşıklığını içermektedir. 1920'li ve 30'lu yıllarda "sosyal zeka" açıklamalarında yer edinmekle kalmamış, 1990'lı yıllarda yeni psikologlar tarafından

duygusal zeka, çoklu yetenek olarak açıklanmıştır. Yeni psikologlar bu karmaşıklığı onaylamışlardır. Gardner, duygusal zekayı kişisel ve kişilerarası olarak ayırırken; Mayer ve Salovey, 4 boyutta değerlendirmiştir (Boyatzis, Goleman ve Rhee, 2000: 2). Duygusal zeka, kavramsal tanım olarak ilk kez 1990 yılında Peter Salovey ve John Mayer tarafından ifade edilmiştir. Bu iki psikolog duygusal zekayı, bireyin hem kendisinin hem de başkalarının duygularını gözlemleyebilmesi, duyguların ayırmasına varması ve elde ettiği bilgileri düşünceye yönlendirme becerisi olarak tanımlamışlardır (Salovey ve Mayer, 1990: 189).

Duygular, bireylerin mantıkla hareket edebilmeleri için bir gerekliliktir (Goleman, 1996: 57). Sudak ve Zehir(2013: 146)'in ifadeleri de Goleman(1996: 57)'ı destekler niteliktedir. Duygusal zeka zihinsel bir yetenektir. Duygulara sahip olmak tek başına bir anlam ifade etmemektedir. O duyguların ne anlama geldiğini anlamak da önemlidir. Duygu, akıl gerektirir; fakat bireyi zihinsel sisteme ulaştıran, yenilikçi düşünmeyi mümkün kılan şey yine duygulardır (Sudak ve Zehir, 2013: 146). Bar-On, duygusal zekanın, yaşamdaki başarı potansiyelini yansıttığını belirtmiştir (Hemmati, Mills, Kroner, 2004: 698).Duygusal zeka seviyesi yüksek bireyler, içinde bulunduğu topluluğa ve topluluğun sorunlarına duyarlı, çözüm odaklı, kararlı, azimli, pozitif enerji yayma, sabırlı olmak vb. gibi özellikler taşırlar. Karmaşık hayatlarda ya da işlerde duygusal zekanın ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Somuncuoğlu, 2005: 274; Deniz ve Yılmaz, 2004: 1).

Duygusal zekanın akademi harici popülerliğini kazanması Daniel Goleman tarafından yayınlanan "Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ? (Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?)" isimli kitap sayesinde olmuştur. Kitabın yayınlanmasından sonra akademik camiada ve kamuoyunda oldukça dikkat çekmiştir. Sonrasında duygusal zeka üzerinde akademik makaleler ve yayınlar artarak çoğalmaya başlamıştır (Özbezek, Paksoy, 2017: 251). Yapılan araştırmalarda bilişsel ve duygusal zekanın iş başarısına etkisinde oldukça büyük bir fark ortaya çıkmıştır. Bilişsel zekanın iş başarısına etkisi %1 ile %20 arasında değişirken; duygusal zekanın iş başarısına etkisi %27 ile %45 arasında değişkenlik göstermektedir (Savaş, 2012: 140).Goleman'a göre duygusal zekanın popülerleşmesini sağlayan beş küme vardır. Bunlar; öz-bilinç, öz-yönetim, motivasyon, empati ve sosyal becerilerdir (Goel ve Hussein, 2015: 50). Öz-bilinç kümesi, duygusal farkındalığı, doğru öz-değerlendirmeyi, benlik ve güveni içermektedir. Öz-yönetim kümesi, öz-kontrolü, güvenilirliği, vicdanlılığı, uyarlanabilirliği ve yenilikçiliği içermektedir. Motivasyon kümesi, başarı sürecini, taahhütü/sözü, girişim ve iyimserliği içermektedir. Empati kümesi, başkalarını anlamayı, başkalarını geliştirmeyi, servis yönelimini ve çeşitlilikten yararlanmayı içermektedir. Son olarak sosyal beceriler kümesi, etkililiği, iletişimi, çatışma yönetimini, liderliği, değişimi kolaylaştırmayı, ilişki inşasını, işbirliğini ve takım yeteneklerini içermektedir (Boyatzis, Goleman, Rhee, 2000: 3-4).

2.2. İş Tatmini

İş tatmini ile ilgili araştırmalar 1920'li yıllarda başlamış olsa da 1940'lı yıllarda önemi anlaşılarak bu kavram ön plana çıkmıştır (Eğinli, 2009: 36). Çalışanların işlerine karşı duygusal tepkileri iş tatmini olarak tanımlanmaktadır. Bu duygusal tepkiler olumlu ve olumsuz şekillerde gelişebilmektedir. Olumlu tepkiler geliştikçe iş tatmini, olumsuz tepkiler geliştikçe de iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır (Kök, 2006: 293). İş tatmini, Judge vd. (2001)'ne göre işle ilgili faaliyetlerin algılanması; Weiss (2002: 176)'e göre çalışan personelin işine olan duygusal tepkisi, personelin istekleri ile gerçek sonuçların karşılaştırılması,

Mrayyan (2005: 41)'a göre çalışanların işlerinden zevk alma derecesi; Neog ve Barua (2014: 305)'ya göre pozitif algılanan işten kaynaklanan duygusal bir durum vb. çeşitli tanımlar almıştır. İş tatmininin önemi, özellikle çok fazla olumsuzluk varsa ortaya çıkmaktadır (Aziri, 2011: 79). İş tatminini ölçmenin nedeni, işletmelerin bireysel verimliliği arttırma, devamsızlığı azaltma, gecikmeyi ve buna benzer davranışları önleme konusundaki kısa vadeli hedeflerle ilgilidir (Ibnian, 2016: 40). İş tanımına ilişkin yapılan değerlendirmelerde de işin ağırlıklı olarak duygusal, bilişsel ve davranışsal memnuniyetin kombinasyonu yorumu yapıldığı görülmüştür (Biesok, Wyród-Wróbel, 2017: 45). Buradan hareketle işin bir parçası olan tatmin de birden fazla etkenin memnuniyetle algılanması olarak ortaya konmaktadır.

İş tatminini etkileyen bir çok faktör vardır. Bu faktörler liderlik stili, iş türü, çalışma ortamı, kişilik faktörleri, eğitim seviyesi, deneyim / görev süresi, aile sorunları ve ücretlendirme şeklindedir. Bu faktörlere organizasyon, iş/kariyer, maaş/sosyal hakları da dahil edilerek iş tatmini faktörleri genişletilmiştir (Downing, 2016: 49). Synder ve Lopez (2009), insanların işten ayrılmasının en önemli nedenini işten duyulan memnuniyetsizlik olarak açıklamışlardır. Davis ve Wilson (2000), iş tatmini üzerindeki en büyük etkinin, kişinin kendisiyle ilgili olan içsel faktörlerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

2.3. Tükenmişlik

Tükenmişlik, kelime itibariyle ilk olarak Greene'in 1961 yılında yazdığı, A Burn-Out Case (Bir Tükenmişlik Olayı) ismiyle çıkardığı romanında geçmektedir. Bu roman, bir mimarın hayal kırıklığına uğramasını ve ruhsal çöküntüye girmesiyle birlikte; işini bırakıp Afrika ormanlarına kaçmasını anlatmaktadır. Mimarın yaşadığı aşırı bitkinlik, işi sebebiyle içinde oluşan öfke duygusu ve bunlarla birlikte idealizmini kaybetmesi anlatılmaktadır (Maslach, Schaufeli, Leiter, 2001: 398).

Tükenmişlik insanlarla temasların önemli olduğu insani hizmet çalışmalarında fark edilmiştir. İnsani hizmet çalışmalarının doğası gereği tükenme, duygu olarak kendini göstermektedir (Ahola, vd., 2006: 12). Bunun sebebi, çalışanların hem işleriyle hem de insanlarla ilgilenmesi, işlerini görmesi büyük çaba ve zaman harcanmasına sebep olmaktadır. Çalışma sırasında meydana gelen sorunların çözümü de eklenince zaman içerisinde çalışanların tükenmişlik yaşamaya başlaması kaçınılmazı zor bir durum haline gelmektedir (Sesen, Cetin, Basım, 2011: 41). Tükenmişlik ilerleyen teknoloji ve modernleşmeyle birlikte 1970'li yılların başlarında ABD'de kullanılmaya başlanmıştır. Teknoloji ve modernleşmenin yayılmasıyla birlikte tükenmişlik tüm toplumlarda kullanılmaya başlanmıştır (Cerit, vd., 2016: 110).

Tükenmişlik, Freudenberger tarafından 1974 yılında; fiziksel ve duygusal olarak sosyal ve etik sorumluluğu yüksek işlerde çalışan insanları etkileyen bir sendrom şeklinde tanımlanmıştır (Bauer, vd., 2006: 199). Malach-Pines (2005: 78)'e göre tükenmişlik, yüksek motivasyonlu bireylerin ruhlarını kaybetmesi, o bireylerin yıpranmalarının sonucu; Maslach ve Jackson (1981: 99)'a göre tükenmişlik: "Bir tür 'insan işi' yapan bireyler arasında sıklıkla görülen duygusal tükenme ve sinizm sendromu" olarak ve işle ilgili stresin psikolojik deneyimi şeklinde tanımlanmıştır. Tükenmişlik ile ilgili en yaygın kabul gören tanım Maslach Tükenmişlik Envanterlerini geliştiren Christina Maslach'a aittir. Maslach'a göre tükenmişlik, işi gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde bulunan çalışanlarda meydana gelen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi, olarak tanımlanmıştır (Budak, Sürvegil, 2005: 96). Pines ve Keinan (2005: 626)'a göre duygusal çaba göstermeyi gerektiren iş şartlarına uzun süre maruz kalma sonucunda ortaya çıkan fiziksel, duygusal ve zihinsel

tükenme durumu olarak ifade edilmiştir. Güllüce (2010: 8)'ye göre ise stresli durumlarla başa çıkmaya çalışırken başarısız olma halidir.

Cullen (1995)'e göre tükenmişliğin belirtileri dört gruba ayrılarak incelenmelidir. Bu gruplar fiziksel belirtiler, davranışsal belirtiler, örgütsel belirtiler ve sosyal belirtiler olarak açıklanmıştır (Barutçu, Serinkan, 2008: 547-548). Tükenmişlikte gözlenebilen belirtilere bakıldığında; yorgunluk, uykusuzluk, unutkanlık, dikkat dağınıklığı, sık hastalanma, bedensel şikayetler, ruhsal tepkilerin ortaya konduğu görülmüştür (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020). Tükenmişliği etkileyen faktörlerin tespit edilip, düzenleme ve değişikliğe tabi tutulmasıyla tükenmişlik de engellenmiş olacaktır (Ardıç, Polatçı, 2009: 26). Tükenmişlikle mücadelede en önemlisi, başından tükenmişliği oluşturabilecek etmenlerin ortadan kaldırılması, bu durum gerçekleşmiyorsa erken dönemde fark edilerek hızla müdahale edilmesidir (Kaçmaz, 2005: 31). Tükenmişliğe karşı kişisel anlamda alınabilecek önlemler: Stresle başa çıkma konusunda iyileştirmeler, gevşeme teknikleri konusunda destek alma, “hayır” diyebilmeyi öğrenmek, hobi edinme, sosyal ilişkilerin korunması, yanlış beklentilerin önüne geçilmesi olarak belirtilmiştir. Tükenmişliğe karşı örgütsel anlamda alınabilecek önlemlere bakıldığında; sağlıklı bir çalışma ortamının oluşturulması, performans değerlendirmelerinin uygulanması ve yöneticilerin eğitim alması ortaya çıkmaktadır (Weber, Jaekel-Reinhard, 2000: 516).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bilecik İli belediyelerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Örneklemi ise il, ilçe ve belde belediyelerinde görev yapan, anket formunu dolduran 220 çalışan oluşturmaktadır. Bu da il genelinde belediyelerde çalışan 871 personelin yaklaşık %26'sını oluşturmaktadır. Veriler yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılacak olan anket öncelikli olarak Bilecik Merkez Belediyesi'nde görev yapan 59 kişilik bir gruba ön test olarak uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara istinaden çeşitli düzenlemeler yapılarak anket formu elde edilmiştir. Son şekli düzenlenen anket formu, diğer belediye çalışanlarına araştırmacılar tarafından ulaştırılmış ve katılımcıların yüz yüze formları doldurmasını sağlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, elde edilen 220 adet anketten 34 tanesinin uç değerlere sahip olduğu ve rastgele doldurulduğu tespit edilerek analizlerden çıkarılmış ve kalan 186 adet anket formu ile analizler gerçekleştirilmiştir.

3.2. Verilerin Toplanması ve Ölçme Aracı

Anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu, statü ve çalışma süresi ile ilgili hazırlanan demografik özellikleri ve mesleki bilgileri içeren 7 ifade bulunmaktadır. İkinci bölümde tükenmişlik ölçeği için Malach-Pines (2005)'in hazırlamış olduğu Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu kullanılmıştır. Ölçeğin Tümkaya, Çam ve Çavuşoğlu (2009) tarafından Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek tek boyutlu, 7'li Likert şeklinde toplamda 10 ifadeden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde iş tatmini ölçeği için Çevirgen ve Üngüren (2009)'in kullandığı 3 ifadeli Michigan Örgütsel Değerlendirme Anketi İş Tatmini Alt Ölçeği kullanılmıştır. Son olarak duygusal zeka ölçeği için Salovey ve Mayer'in duygusal zeka konusunda ortaya koyduğu teoriler esas alınarak Wong ve Law tarafından 2002 yılında geliştirilen, Deniz (2012) tarafından Türkçe çevirisi yapılan, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri tamamlanan Duygusal Zeka Ölçeği (WLEIS) uygulanmıştır. Bu ölçek 4 boyut ve 16 ifadeden oluşmaktadır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın yalnızca Bilecik İli'ndeki belediyelerde gerçekleştirilmiş olması, çalışmanın Türkiye'nin tamamındaki belediyelere genellenmesi açısından sınırlılık taşımaktadır. Zaman yönünden, anket çalışmalarının 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin hemen öncesine denk gelmiş olması da ayrı bir sınırlılık yaratmıştır. Farklı bir zamanda farklı sonuçlara ulaşılması ihtimali çerçevesinde çalışan personellerin seçim öncesi ruhsal durumlarının çalışmayı etkilemiş olması ihtimali, araştırmanın bir diğer kısıtını temsil etmektedir. Bilecik dışında, farklı illerde bulunan belediyelerde anket çalışması yapmak, maliyet kısıtını temsil ettiğinden, araştırma Bilecik'te bulunan 11 belediye ile sınırlandırılmıştır.

4. BULGULAR

Çizelge 1: Çalışmaya İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Özellikler	Kategoriler	Frekans	Yüzde (%)	Özellikler	Kategoriler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	80	43,0	Gelir	2.020 TL ve altı	39	21,0
	Erkek	105	56,5		2.021 TL- 3.000 TL	34	18,3
Yaş	25 ve altı	26	14,0		3.001 TL- 4.000 TL	40	21,5
	26-35	73	39,2		4.001 TL- 5.000 TL	34	18,3
	36-45	52	28,0		5.001 TL ve üzeri	37	19,9
	46-55	28	15,1	Statü	Yönetici	19	10,2
	56 ve üzeri	7	3,8		Memur	75	40,3
Medeni Durum	Bekâr	62	33,3		İşçi	87	46,8
	Evli	124	66,7	Kurumdaki Çalışma Süresi	0-5 yıl	100	53,8
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	14	7,5		6-10 yıl	31	16,7
	Lise	51	27,4		11-15 yıl	13	7,0
	Ön lisans	40	21,5		16-20 yıl	11	5,9
	Lisans	68	36,6		21 yıl ve üzeri	25	13,4
	Lisansüstü	13	7,0				

Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların çoğunluğunun %56,5 ile erkek, %39,2'sinin 26-35 yaş arasında olduğu, %66,7'sinin evli, %36,6'sının lisans eğitim düzeyinde, %46,8'inin işçi statüsünde olduğu ve %53,8'inin 0-5 yıllık çalışma süresine sahip olduğu tespit edilmiştir. Gelir değişkeni incelendiğinde gelir dağılımlarında belirgin bir şekilde öne çıkan çoğunluğun olmadığı görülmüştür.

Duygusal Zeka ölçeğinin çok faktörlü yapısından ötürü faktör analizi yapılmış ve dört faktörlü yapı bizim araştırmamızda da bulunmuştur. Bulguların ayrıntılı değerlendirilmesi adına, varyans testleri ve karşılaştırma, duygusal zeka değişkeni için alt boyutlar bağlamında da analiz edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Çizelge 2: Ölçeklere İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Boyutlar	Toplam Soru Önermesi	(α) Cronbach Alpha Katsayısı	Açıklanan Varyans	KaiserMeyer Ölçek Güvenilirliği	Barlett's Küresellik Testi
Duygusal Zeka	Kendi Duygularını Değerlendirebilme	16	0,863	36,05	0,854	0,01
	Başkalarının Duygularını					

	Değerlendirebilme					
	Duygulardan Yararlanma					
	Duyguların Kontrolü					
Tükenmişlik	Tükenmişlik	10	0,886	27,79	0,880	0,01
İş Tatmini	İş Tatmini	3	0,702	4,55	0,523	0,01
Toplam Varyans				68,41		

Faktör analizinin yapılabilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ve Barlett's Küresellik Testi değerleri incelenmiştir. Barlett's Küresellik Testi değerlerinin $p < .05$ olması analiz yapmaya yetecek şekilde ilişkinin olduğunu, KMO Örneklem Yeterliliği Testi değerlerinin de 0 ile 1 arasında olması elde edilen değerlerin faktör analizine uygunluğunu göstermiştir (Sipahi, Yurtkoru, ve Çinko, 2008: 79-80; Gürbüz ve Şahin, 2016: 311).

Çizelge 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

Grup İstatistiği ve Bağımsız T-Testi								
Cinsiyet		N	Levene Test		$\bar{x}$	ss	T-Test	
				p			t	p (2-Uçlu)
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	Kadın	80	Eşit Varyanslar	0,474	4,2188	0,59318	0,715	0,476
	Erkek	105			4,1571	0,57099		
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	Kadın	80	Eşit Olmayan Varyanslar	0,007	4,2281	0,53248	1,451	0,149
	Erkek	105			4,1190	0,47039		
Duygulardan Yararlanma	Kadın	80	Eşit Varyanslar	0,895	3,8667	0,63556	-1,272	0,205
	Erkek	105			3,9873	0,64205		
Duyguların Kontrolü	Kadın	80	Eşit Olmayan Varyanslar	0,595	3,6000	0,78816	-0,465	0,642
	Erkek	105			3,6595	0,91405		
Tükenmişlik	Kadın	80	Eşit Varyanslar	0,578	2,0545	0,99722	1,543	0,125
	Erkek	105			1,8308	0,96101		
İş Tatmini	Kadın	80	Eşit Varyanslar	0,073	4,0250	0,80308	-0,941	0,348
	Erkek	105			4,1429	0,87353		

Elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni duygusal zeka alt boyutları, iş tatmini ve tükenmişlik boyutları açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > .05$). Özbozkurt (2019), Karthikeyan ve Lalwani (2019), Jyoti (2016), Mustafa ve diğ.(2014) de yaptıkları çalışmalarda duygusal zekanın cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna; Sevinç, Uncu ve Güneş Dağ(2012), Sergio, Dungca ve Ormita (2015) ise çalışmalarında duygusal zekanın cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır.

Cinsiyet değişkenine göre iş tatmininde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bilgiç (1998) ve Bayır (2017) de çalışmalarında cinsiyet değişkeninin iş tatmininde farklılık göstermediğini belirtmiştir. Baş ve Ardıç (2005), Toker (2007), Kaya (2013) cinsiyet değişkeninin iş tatmininde bir etken olduğunu tespit etmişlerdir fakat Baş ve Ardıç (2005) hangi cinsin daha çok tatmin olduğu konusunda tutarlı sonuçlara ulaşamamışlardır. Hulin ve

Smith (1964), kadınların erkeklere göre daha az iş tatminine sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Sauser ve York (1978)'da yaptıkları çalışma ile aynı sonuca varmışlardır. Gazioğlu ve Tansel (2006) kadınların erkeklere göre daha fazla tatmin sağladığı sonucuna varmışlardır.

Tükenmişlikte cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç Güllüce ve Kaygın (2013)'in, Doğan, Demir ve Türkmen (2016)'in çalışmalarını destekler niteliktedir. Balkıs, vd. (2011)'nin öğretmen adaylarına ilişkin yaptığı çalışmada erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre tükenmişlik ortalamalarının daha yüksek olduğu; duyarsızlaşma alt boyutunda ise kadın öğretmen adaylarının daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Gündüz, Çapri ve Gökçakan (2012)'in çalışmasında da duyarsızlaşma ve yetkinlik alt boyutlarında erkeklerin, tükenmişlik alt boyutunda ise kızların daha fazla tükenmişlik yaşadıkları görülmüştür. Sürgevil, vd. (2007) de tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarına göre cinsiyet değişkeninde anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmişlerdir. Kadınların erkeklere nazaran daha fazla duygusal tükenme yaşadıkları ortaya konmuştur.

Çizelge 4: Medeni Durum Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

<i>Grup İstatistiği ve Bağımsız T-Testi</i>								
Medeni Durum		N	Levene Test		$\bar{x}$	ss	T-Test	
				p			t	p (2-Uçlu)
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	Bekâr	62	Eşit	0,350	4,3226	0,54394	2,359	0,019
	Evli	124	Varyanslar		4,1129	0,58466		
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	Bekâr	62	Eşit	0,003	4,2621	0,56798	1,751	0,083
	Evli	124	Olmayan Varyanslar		4,1169	0,45469		
Duygulardan Yararlanma	Bekâr	62	Eşit	0,019	3,9570	0,72801	0,377	0,707
	Evli	124	Olmayan Varyanslar		3,9167	0,59753		
Duyguların Kontrolü	Bekâr	62	Eşit	0,139	3,5685	0,96471	-0,693	0,489
	Evli	124	Varyanslar		3,6613	0,80344		
Tükenmişlik	Bekâr	62	Eşit	0,001	1,6851	0,68793	-2,886	0,004
	Evli	124	Olmayan Varyanslar		2,0632	1,08680		
İş Tatmini	Bekâr	62	Eşit	0,559	4,1694	0,75717	0,977	0,330
	Evli	124	Varyanslar		4,0403	0,89169		

Duygusal zeka alt boyutlarından kendi duygularını değerlendirebilme ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bekâr çalışanların evli çalışanlara göre kendi duygularını değerlendirebilme ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Bu durum bekâr çalışanların evli çalışanların aksine kendilerine daha fazla zaman ayırabildiklerini ve böylece kendi duygularını değerlendirebilme açısından da fırsat verdiğini düşündürmektedir. Evli çalışanların sorumluluk ve yaşam yoğunluklarının daha fazla olması kendi duygularını değerlendirebilmelerine zaman bulamadıkları düşüncesini geliştirmiştir. Duygusal zekanın diğer alt boyutlarında medeni durum ile anlamlı bir ilişkinin olmadığı, sonucun Sergio, Dungca ve Ormita (2015: 167), Özbozkurt (2019)'un çalışmalarını desteklediği görülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre çalışanların tükenmişlikleri medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($t_{186}=2,359$; $p<.05$). Evli çalışanların tükenmişlikle ilgili görüşlerinin ortalaması (Ort.= 2.06; SS=1.08) bekâr çalışanların tükenmişlikle ilgili görüşlerinin ortalamasından (Ort.= 1.68; SS= .68) daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar, evli çalışanların bekâr çalışanlardan anlamlı düzeyde daha fazla tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir.

Medeni durumun iş tatmini ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür. Toker (2007), Gürbüz (2008), Bayır (2017) ve Bilgiç (1998) de çalışmalarında aynı sonuca ulaşmışlardır. Gazioğlu ve Tansel (2006) ise evli kişilerin bekar kişilere göre daha düşük iş tatminine sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Tükenmişliğin medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık içerdiği tespit edilmiştir. Sürgevil, vd. (2007) evli ve bekar olanların tükenmişlik alt boyutlarından sadece duyarsızlaşma alt boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğunu, bekar olanların duyarsızlaşma puan ortalamalarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Helvacı ve Turhan (2013), Güllüce ve Kaygın (2013), Gürbüz (2008) medeni duruma göre tükenmişlikte anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir.

Çizelge 5: Yaş Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

	Levene Test	p	F	p
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	0,557	0,694	0,504	0,733
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	2,018	0,094	0,872	0,482
Duygulardan Yararlanma	1,443	0,222	0,785	0,536
Duyguların Kontrolü	2,842	0,026	2,196	0,071
Tükenmişlik	5,687	0,001	1,582	0,181
İş Tatmini	1,977	0,100	4,6	0,001

Elde edilen bulgulara göre, Levene testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı sınanmış ve kendi duygularını değerlendirebilme, başkalarının duygularını değerlendirebilme, duygulardan yararlanma, iş tatmini boyutlarının eşit varyansta dağıldığı görülmüştür. Tükenmişlik ve duyguların kontrolü boyutlarının eşit varyansta dağılmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan Anova testi sonucunda, duygusal zeka ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ve sonucun Sevindik, Uncu ve Güneş Dağ(2012), Karthikeyan ve Lalwani (2019), Mustafa ve diğ.(2014)'nin çalışmalarını desteklediği görülmüştür. Özbozkurt (2019), Jyoti (2016), Kumar ve Muniandy (2012) ise duygusal zekanın yaş değişkenine göre farklılaştığını tespit etmişlerdir. Jyoti (2016) duygusal zeka düzeyinin en yüksek görüldüğü çalışma grubunu 40 yaş üstü grup olarak açıklamıştır.

Tükenmişlik ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç Güllüce ve Kaygın (2013)'in çalışmasını desteklemektedir. Gürbüz (2008), Helvacı ve Turhan (2013), Doğan, Demir ve Türkmen (2016) ile Sürgevil, vd. (2007) tükenmişlik ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymuşlardır. Doğan, Demir ve Türkmen(2016), Sürgevil, vd. (2007) yaşın artmasıyla birlikte tükenmişliğin azaldığını; Helvacı ve Turhan (2013) ise yaşın arttıkça tükenmişliğin de arttığını tespit etmişlerdir.

Anova testi sonuçlarına göre iş tatmini boyutunda yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p < .05$). Hangi yaş grupları arasında farklılıkların olduğunu tespit etmek amacıyla Tukey testi yapılmıştır.

Çizelge 6: İş Tatmini Boyutunun Yaş Değişkenine Göre İkili Karşılaştırması

		p	$\bar{x}$
İş Tatmini	25 ve altı- 56 ve üstü	0,029	4,38-3,35
	36-45 ile 46-55	0,023	3,84-4,42
	46-55 ile 56 ve üstü	0,019	4,42-3,35

Elde edilen bulgulara göre 25 ve altı yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre ve 46-55 yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre iş tatmini ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın nedeninin katılımcı sayısı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Fakat 36-45 yaş grubu ile 46-55 yaş arası grubun iş tatmininde farklılaşmasının nedeni çalışanların işlerinde belli bir uzmanlığa ve yaşamlarında belli bir olgunluğa erişmiş olmaları, yeni hedeflerden ve elde edilmesi için mücadele edilecek işlerden ziyade var olan durumu kabullenme, gelebileceği en iyi noktaya geldiğini düşünmekten kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Elde edilen sonuç literatürde yer alan bazı çalışmaları (Davis, 1988; Lee ve Wilbur, 1985; Glenn vd., 1977; Hunt ve Saul, 1975; Carrel ve Elbert, 1974; Toker, 2007; Kalleberg ve Loscocco, 1983; Gürbüz, 2008; Bayar ve Öztürk, 2017) destekler niteliktedir. Glenn vd.(1977) kadın ve erkek çalışanlarda yaşın iş tatminine doğrudan etki ettiğini tespit etmişlerdir. Bazı çalışmalarda da yaş değişkeninin iş tatmini üzerinde anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir (Bayır, 2017; Kaya, 2013; Bilgiç, 1998).

Çizelge 7: Eğitim Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

	Levene Test	p	F	p
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	0,312	0,870	0,473	0,756
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	1,001	0,409	0,452	0,771
Duygulardan Yararlanma	2,401	0,052	2,317	0,059
Duyguların Kontrolü	0,311	0,870	1,239	0,296
Tükenmişlik	1,995	0,097	1,968	0,101
İş Tatmini	0,642	0,633	1,380	0,243

Levene testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olduğu tespit edilmiştir. Anova testi sonuçlarına göre eğitim değişkenine göre duygusal zeka alt boyutları, iş tatmini ve tükenmişlik boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p > .05$). Helvacı ve Turhan (2013) yaptıkları çalışmada bireylerin eğitim seviyelerinin artmasıyla tükenmişlik durumlarının da arttığını fakat istatistiksel açıdan bakıldığında bu farklılığının önem taşımadığını tespit etmişlerdir. Güllüce ve Kaygın (2013) da eğitim değişkeninin tükenmişlik boyutunda anlamlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymuşlardır. Duygusal zekanın eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmadığı ve bu sonucun Karthikeyan ve Lalwani (2019)'in çalışmasını desteklediği görülmüştür. Özbozkurt (2019), Stami, Ritin ve Dominique (2018) ise çalışmalarında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

İş tatmini ve eğitim değişkeninde elde edilen sonuç Bayır (2017), Kaya (2013) ve Bilgiç (1998)'in de çalışmalarını destekler niteliktedir. Bilgiç (1998) yüksek öğrenim düzeyine sahip çalışanların verimlilik ile daha çok ilgilendiklerini ve işlerine karşı daha az olumsuz duygular

beslediklerini tespit etmiştir. Ağaoğlu (1991) turizm sektöründe yaptığı çalışmada üniversite eğitimi görmüş olan çalışanların bu sektörde beklentilerinin karşılanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada turizm alanında eğitim almamış çalışanların bu sektörde tatmin düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bayar ve Öztürk (2017) eğitimin iş tatminine ilişkin içsel ve dışsal tatminde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gazioğlu ve Tansel (2006) eğitim alan çalışanların eğitim almayanlara göre daha memnun olduklarını tespit etmişlerdir. Toker (2007)'in çalışması da eğitim durumunun iş tatmininde anlamlı bir farklılığa neden olduğunu göstermektedir. Burris (1983), eğitim düzeyinin işin gerektirdiğinden daha yüksek olması durumunda çalışanlarda iş tatminsizliği fakat işin gerektirdiğinden orta düzeyde yüksek olması durumunda ise iki değişken arasındaki etkileşimin çok daha az olduğunu ortaya koymuştur.

Çizelge 8: Gelir Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

	Levene Test	p	F	p
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	0,259	0,904	0,864	0,486
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	3,459	0,009	1,805	0,130
Duygulardan Yararlanma	0,147	0,964	2,057	0,088
Duyguların Kontrolü	0,850	0,495	0,652	0,626
Tükenmişlik	1,527	0,196	2,356	0,056
İş Tatmini	1,195	0,315	0,530	0,714

Levene testi sonuçlarına göre başkalarının duygularını değerlendirebilme boyutuna ilişkin varyansların homojen olmadığı, diğer boyutlara ilişkin varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir. Anova testi sonuçlarında gelir değişkenine göre boyutlarda anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

İş tatmini ve gelir değişkenine ilişkin elde edilen sonuç Gürbüz (2008)'ün çalışmasını desteklemektedir. Bayır (2017), Kaya (2013) ise yaptıkları çalışmalarda anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bilgiç (1998) de Ankara'da özel ve kamu sektöründe çalışanlarla yaptığı çalışmada gelir düzeyi ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Tükenmişlik ve gelir değişkeni arasındaki ilişkiye dair çalışmalar incelendiğinde Gürbüz (2008) anlamlı bir ilişkinin olmadığını; Helvacı ve Turhan (2013), Doğan, vd. (2016) ise gelir seviyesinin artmasıyla birlikte tükenmişliğin de artış gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Çizelge 9: Statü Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

	Levene Test	p	F	p
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	0,224	0,800	1,120	0,329
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	5,491	0,005	1,584	0,208
Duygulardan Yararlanma	0,577	0,563	0,014	0,987
Duyguların Kontrolü	0,749	0,474	0,849	0,429
Tükenmişlik	0,612	0,543	0,029	0,971
İş Tatmini	1,328	0,268	0,329	0,720

Elde edilen bulgulara göre başkalarının duygularını değerlendirebilme boyutuna ilişkin varyansların homojen olmadığı, diğer boyutlara ilişkin varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Anova testi sonuçlarında statü değişkenine göre duygusal zeka alt boyutları, iş tatmini ve tükenmişlik boyutlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Statü değişkenine göre iş tatmininde anlamlı bir farklılığın olmaması, Bayır (2017) ve Gürbüz (2008)'ün çalışmalarını destekler niteliktedir. Kaya (2013) ise statü ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Tükenmişlik ve statü değişkeni arasında bir farklılığın olmaması Güllüce ve Kaygın (2013)'ün çalışmasını desteklemektedir. Gürbüz (2008) ise tükenmişlik düzeyinde statü değişkeninin anlamlı bir farklılığa neden olduğunu tespit etmiştir.

Çizelge 10: Çalışma Süresi Değişkenine Göre Duygusal Zeka, İş Tatmini ve Tükenmişlik Boyutlarına İlişkin Farklılık Testi Bulguları

	Levene Test	p	F	p
Kendi Duygularını Değerlendirebilme	0,787	0,535	1,030	0,393
Başkalarının Duygularını Değerlendirebilme	1,117	0,350	0,603	0,661
Duygulardan Yararlanma	0,732	0,571	1,655	0,163
Duyguların Kontrolü	0,731	0,572	0,833	0,506
Tükenmişlik	3,000	0,020	1,919	0,109
İş Tatmini	4,130	0,003	1,601	0,176

Levene testi sonuçlarına göre tükenmişlik ve iş tatmini boyutlarına ilişkin varyansların homojen olmadığı, diğer boyutlara ilişkin varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Anova testi sonuçlarında çalışma süresi değişkenine göre duygusal zeka alt boyutları, iş tatmini ve tükenmişlik boyutlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Duygusal zeka ile deneyim değişkenine göre çalışmada anlamlı bir farklılığın tespit edilememesi; Karthikeyan ve Lalwani (2019)'nin çalışmasını destekler niteliktedir. Kumar ve Muniandy (2012), Mustafa vd. (2014), Jyoti (2016) duygusal zekanın deneyim değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

İş tatmininin çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık içermemesi Gürbüz (2008), Kaya (2013) ve Bayır(2017)'in çalışmalarıyla aynı sonucu vermiştir. Anlamlı farklılığın tespit edildiği çalışmalar da mevcuttur (Hunt ve Saul, 1975; Bayar ve Öztürk, 2017). .Hunt ve Saul (1975)'un beyaz yakalı çalışanlar üzerine yaptıkları çalışmada pozitif ve doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir.

Tükenmişlik ve çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edilememesi Güllüce ve Kaygın (2013)'ün çalışmasını destekler niteliktedir. Helvacı ve Turhan (2013) ile Gürbüz (2008) anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Helvacı ve Turhan (2013) hizmet yılındaki artışın tükenmişliği arttırdığını ortaya koymuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Belediyelerde çalışanların bireylerle iletişim halinde olmaları ve onlara iyi şekilde hizmet verme amacını gütmeleri sebebiyle duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Verilen hizmetin kalitesinin artırılması amacıyla iş tatmin düzeyi yüksek, duygusal zeka seviyesi yükseltilmiş ve tükenmişlikten uzak çalışanların olması istenilen amaca ulaşmak için önemli bir basamak olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, Bilecik İli'nde yer alan belediyelerde çalışanların duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişliklerinin demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ortaya konan duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişlik boyutlarının cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, statü, yaş, kıdem, eğitim durumuna göre incelemesi yapılmıştır.

Araştırma analizleri sonucundan katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Duygusal zeka alt boyutlarından olan kendi duygularını değerlendirebilme boyutu medeni duruma göre değişiklik göstermiş, evli çalışanların bekâr çalışanlara göre kendi duygularını değerlendirebilme ortalaması daha düşük çıkmıştır. Aynı şekilde tükenmişlik boyutu da medeni duruma göre değişiklik göstermiş ve evli çalışanların, bekâr çalışanlara göre tükenmişlik ortalamaları daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların duygusal zeka, iş tatmini ve tükenmişlik boyutlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespiti amacıyla yapılan analizler sonucunda sadece iş tatmini açısından anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. 25 ve altı yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre; 46-55 yaş grubunun 56 ve üstü yaş grubuna göre ve 46-55 yaş grubunun 36-45 yaş grubuna göre ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Bu da kuşaklar arasındaki tatmin düzeylerinin farklılaştığını vurgulayan beklendik bir bulgudur. Çalışılan kıdem yılının 0-5 aralığında yer alan %53'lük bir grup bulunmaktadır ki, bu grup için henüz iş tatminlerinin olmaması oldukça normaldir. Bu bulgu bizlere, bu kıdem grubu içerisinde yer alan yarı çoğunluğun çeşitli eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile desteklenerek iş tatminleri artırıcı uygulamalarda bulunulması konusunda yöneticilere ön görüş sağlamaktadır. Eğitim durumları bağlamında her üç ana değişkende anlamlı bir farklılık tespit edilememesi de, çalışanların eğitim düzeylerinden ziyade çalışma hayatı ile birlikte ilgili değişkenleri deneyimlediği gerçeğini doğrulamaktadır.

Araştırma kapsamında geliştirilen öneriler şu şekildedir: Bu çalışma verileri 31 Mart 2019 seçimlerinin hemen öncesinde elde edilmiştir. Seçim atmosferinin elde edilen veriler üzerinde etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Normal bir zamanda Bilecik İli'ndeki belediyelerde yeni veriler elde edilip analizler tekrarlanarak önceki yapılmış çalışmalarla karşılaştırılabilir. Araştırma verileri elde edilirken çalışanların belediyenin faaliyetlerinde (örneğin; açılışlarda) yer almalarından dolayı çok fazla katılımcıya ulaşılamamıştır. 871 çalışanın 220'sine ulaşılmıştır. Dolayısıyla katılımcı sayısının kısıtlı olması sonuçların geçerliliği ve güvenilirliğini etkilemektedir. İlerleyen çalışmalarda farklı belediye çalışanları üzerinde çalışmalar tekrarlanarak karşılaştırma yapılabilir; ortaya çıkan farklılıklar varsa nedenleri tespit edilebilir. Ayrıca aynı ölçekler, farklı kamu kurumlarında veya özel sektörde uygulanabilir. Bölgesel düzeyde veya ulusal düzeyde çalışma alanı genişletilerek daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, O.K., *Türkiye'de Turizm Eğitimi ve Etkenliği*. MPM Yayınları, Ankara, 1991.

Ahola, K., Honkonen, T., Isometsii, E., Kalimo, R., Nykyri, E., Koskinen, S., ... Lönnqvist, J. (2006), "Burnout In The General Population", *Social Psychiatry Psychiatr Epidemiology*, S:41(1), ss.11-17.

Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009), "Tükenmişlik Sendromu Ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:32, ss.21-46.

Aziri, B. (2011), "Job Satisfaction: A Literature Review", *Management Research and Practice*, S:3(C:4), Ss.77-86.

Balkıs, M., Duru, E., Buluş, M., & Duru, S. (2011). Tükenmişliğin Öğretmen Adayları Arasındaki Yaygınlığı, Demografik Değişkenler Ve Akademik Başarı İle İlişkisi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S: 29 (1), ss.151-165.

Barutçu, E. ve Serinkan, C. (2008), "Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli’de Yapılan Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, S:8(C:2), ss.541-561.

Baş, T. ve Ardıç, K. (2002). Yüksek Öğretimde İş Tatmini Ve Tatminsizliği. *İktisat İşletme ve Finans*, S:17, ss.72-81.

Bauer, J., Stamm, A., Vırnich, K., Wirsching, M., Wissing, K., Müller, U. Ve Schaarschmidt, U. (2006), "Correlation Between Burnout Syndrome and Psychological and Psychosomatic Symptoms Among Teachers", *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 79(3), Ss.199-204.

Bayar, H., & Öztürk, M. (2017). İş Stresinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 525-546.

Bayır, D., *Kamu Kurum Arşivlerinde Çalışan Personelin İş Tatmini*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

Biesok, G. Ve Wyród-Wróbel, J. (2017), "Job Satisfaction and Its Influence on Proactive Behaviour", *European Journal of Business Science and Technology*, S:3(C:1), Ss.44-53.

Bilgiç, R. (1998). The Relationship Between Job Satisfaction and Personal Characteristics of Turkish Workers. *The Journal of Psychology*, 132(5), 549-557.

Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. (2000). Clustering Competence in Emotional Intelligence: Insights from The Emotional Competence Inventory (ECI). *Handbook of Emotional Intelligence*, 99(6), 343-362.

Budak, G. ve Sürvegil, O. (2005), "Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S:20(C:2), Ss.95-108.

Burris, V. (1983). The Social and Political Consequences of Over Education. *American Sociological Review*, 48 (4), ss.454-467.

Carrell, M.R., Elbert, N.F. (1974). Some Personal and Organizational Determinants of Job Satisfaction of Postal Clerks. *Academy of Management Journal*, 17 (2), ss.368-373.

Cerit, G. N., Aykal, G., Güzel, A. ve Kara, İ. (2016), "Bir Hastanede Çalışan Yoğun Bakım Hemşirelerinde Tükenmişlik Düzeyinin Belirlenmesi", *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, S:21(C:2), ss.109-118.

Cullen, A. (1995), CE Credit: Burnout: Why Do We Blame the Nurse?. *The American Journal of Nursing*, S:95(C:11), ss.22.

Davis, K., *İşletmede İnsan Davranışı*. (Çev. Kemal Tosun vd.), 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Davis, J. ve Wilson, S. M. (2000), Principals' Efforts to Empower Teachers: Effects On Teacher Motivation and Job Satisfaction and Stress. *The Clearing House*, S:73(C:6), ss.349–353.

Deniz, M. E. ve Yılmaz, E. (2004), "Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Yetenekleri ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki", *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, ss.6–9.

Deniz, M. (2012). "Duygusal Zekâ Boyutları İle Liderlik Uygulamaları Arasındaki İlişki: Sağlık Sektörü Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma". *NWSA-Social Sciences*, 7(2), 45-66.

Doğan, A., Demir, R., ve Türkmen, E. (2016). Rol Belirsizliğinin, Rol Çatışmasının ve Sosyal Destegın Tükenmişliğe Etkisi: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademik Personelin Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1).

Downing, J. A., Emotional Intelligence, Leadership Style, and Job Satisfaction in Contrasting Workplace Environments, Doctoral Studies, Walden University, 2016.

Eğilni, A. T. (2009), "Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu Ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S:23(C:3), ss.35–52.

Gazioglu, S., ve Tansel, A. (2006). Job Satisfaction in Britain: Individual and Job Related Factors. *Applied Economics*, 38(10), 1163-1171.

Glenn, N. D., Taylor, P. A., ve Weaver, C. N. (1977). Age and Job Satisfaction Among Males and Females: A Multivariate, Multisurvey Study. *Journal of Applied Psychology*, , 62 (2), Pp.189-193.

Goel, T. ve Hussein, T. (2015), "Impact Of Emotional Intelligence on Performance of Employees in Service Industry", *Global Journal of Enterprise Information System*, S:7(3), ss.49–53.

Goleman, D., Duygusal Zekâ (16. Bs.), İstanbul: Varlık Yayınları, 1996.

Güllüce, A. C. (2010), "Mesleki Tükenmişlik Ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişki", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S:5(C:2), ss.7–29.

Güllüce, A., ve Kaygın, E. (2013). Çalışanların Demografik Değişkenleri Açısından Tükenmişlik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 235-252.

Gündüz, B., Çapri, B., ve Gökçakan, Z. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), 38-55.

Gürbüz, Z., Kars İlinde Görevli Okul Öncesi Öğretmenlerinin İş Tatmini Düzeyleri Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. ve Patton, G. K. (2001), "The Job Satisfaction–Job Performance Relationship: A Qualitative and Quantitative Review", *Psychological Bulletin*, S:127(C:3), ss.376–407.

Helvacı, I., & Turhan, M. (2013). Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi: Silifke’de Görev Yapan Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(4), 58-68.

Hemmati, T., Mills, J. F. ve Kroner, D. G. (2004), "The Validity of The Bar-On Emotional Intelligence Quotient in An Offender Population", *Personality and Individual Differences*, S:37(C:4), Ss.695–706.

<https://www.psikiyatri.org.tr/uploadfiles/14202016552-tukenmislikcovid.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Hulin, C.L. ve Smith, P.C. (1964). Sex Differences in Job Satisfaction. *Journal Of Applied Psychology*, 48 (2), ss.88-92.

Hunt, J.W. ve Saul, P.N. (1975). The Relationship of Age, Tenure, and Job Satisfaction in Males and Females. *The Academy of Management Journal*, 18 (4), ss.690-702.

Ibnian, S. S. K. (2016), "The Level of Job Satisfactionamong EFL Teachers in Jordan", *International Journal of Humanities and Social Science*, S:6(C:1), ss.40–46.

Jyoti, J. (2016). Impact Of Demographic variables On Emotional Intelligence: A Study Among the Employees of Private Sector Banks in Madhya Pradesh, India. *Research Journal of Management Sciences*, 5(10), 20-24.

Kaçmaz, N. (2005), "Tükenmişlik (Burnout) Sendromu", *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, S:68(1), ss.29–32.

Kalleberg, AL ve Loscocco, KA (1983). Yaşlanma, Değerler Ve Ödüller: İş Tatminde Yaş Farklılıklarını Açıklama. *Amerikan Sosyolojik İncelemesi*, 78-90.

Karthikeyan, V. ve Lalwani S. (2019). Effect Of Demographic Variables on Emotional Intelligence Level in Banking Sector. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Vol.8, Issue.3.

Kaya, N., *İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013.

Kök, S. B. (2006), "İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, S:20(C:1).

Kumar J.A. Andmuniandy B. (2012). The Influence of Demographic Profiles on Emotional Intelligence: A Study on Polytechnic Lectures in Malaysia. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(1), 62-70.

Law, K. S., Song, L. J. Ve Wong, C.-S. (2004), "The Construct and Criterion Related Validity of Emotional Intelligence and Its The Construct and Criterion Validity of Emotional Intelligence and Its Potentialutility for Management Studies", *Journal of Applied Psychology*, S:89(C:3), ss.483–496.

Lee, R. ve Wilbur, E.R. (1985). Age, Education, Job tenure, Salary, Job characteristics, and Job Satisfaction: A Multivariate Analysis. *Human Relations*, 38(8), ss.781-791.

Malach-Pines, A. (2005), "The Burnout Measure, Short Version", *International Journal of Stress Management*, S:12(C:1), ss.78–88.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981), "The Measurement of Experienced Burnout", *Journal of Organizational Behavior*, S:2, ss.99–113.

Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001), "Job Burnout", *Annual Review of Psychology*, S:52, ss.397–422.

Mrayyan, M. T. (2005), "Nurse Job Satisfaction and Retention: Comparing Public to Private Hospitals in Jordan", *Journal of Nursing Management*, S:13(C:1), Ss.40–50.

Mustafa M.Z., Buntat Y., Razzaq A.R.A., Daud N. ve Ahad R. (2014). Emotional Intelligent and Job Satisfaction Among Technical and Vocational Teachers: A Case Study On Malaysia Southern Zone Technical and Vocational College. *Business Management Dynamics*, 3(9), 1-9.

Neog, B. B. ve Barua, M. (2014), "Factors Influencing Employee's Job Satisfaction: An Empirical Study Among Employees of Automobile Service Workshops in Assam", *The SIJ Transactions on Industrial, Financial and Business Management (IFBM)*, S:2(C:7), ss.305–316.

Özbezek, B. D. ve Paksoy, H. M. (2017), "Liderlik Etme Motivasyonu ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişkide Öz-Yeterliliğin Rolü Üzerine Bir Araştırma", *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, S:3(C:4), ss.248–269.

Özbozkurt, O. B. (2019). Duygusal Zekâ ve İş Gören Performansının Demografik Değişkenler İle İlişkisi: Mersin İlinde Bir Araştırma. *Sciences*, 5(15), 331-343.

Pines, A. M. ve Keinan, G. (2005), "Stress and Burnout :The Significant Difference", *Personality and Individual Differences*, S:39, ss.625–635.

Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990), "Emotional Intelligence", *Imagination, Cognition and Personality*, S:9(C:3), ss.185–211.

Sauser, W.I., York, C.M. (1978). Sex Differences in Job Satisfaction: A Re-Examination. *Personnel Psychology*, 31 (3), ss.537-547.

Sergio, R. P., Dungca, A. L., and Ormita, L. A. G. (2015). The Demographic Variables and Emotional İntelligence as Correlates of Work Values: A Cross-Cultural Examination Towards Organizational Change. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(2), 167-175.

Sesen, H., Çetin, F. ve Basım, H. N. (2011), "The Effect of Burnout on Organizational Citizenship Behaviour :The Mediating Role of Job Satisfaction", *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, S:1(C:1), Ss.40–64.

Sevindik, F., Uncu, F., ve Dağ, D. G. (2012). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 26(1), 21-26.

Snyder, C. R. ve Lopez, J. S., Oxford Handbook Of Positive Psychology (2.). New York: Oxford University Press, 2009. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=61yqcnbd6o1c&oi=fnd&pg=PP1&dq=Snyder+And+Lopez+2009&ots=IMI9SM0gpE&sig=Epv3lmij8fisfgnws7cqzu0fh1w&redir_esc=Y#V=OnePage&Q=Snyder+And+Lopez+2009&F=False Adresinden Erişildi.

Somuncuoğlu, D. (2005), "Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Kuramsal Çerçevesi Ve Eğitimdeki Rolü", *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:11, ss.269–293.

Stami, T., Ritin, F., ve Dominique, P. (2018). Demographic Predictors of Emotional Intelligence Among Radiation Therapists. *Journal Of Medical radiation sciences*, 65(2), 114-122.

Sudak, K. M. ve Zehir, C. (2013), "Kişilik Tipleri, Duygusal Zeka, İş Tatmini İlişkisi Üzerine Yapılan Bir Araştırma", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, S:11(C:22), ss.141–165.

Sürgevil, O., Fettahloğlu, Ö. O., Gücenmez, S., ve Budak, G. (2007). Belediye Çalışanlarının Duygusal Saldırıya Uğrama ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesine

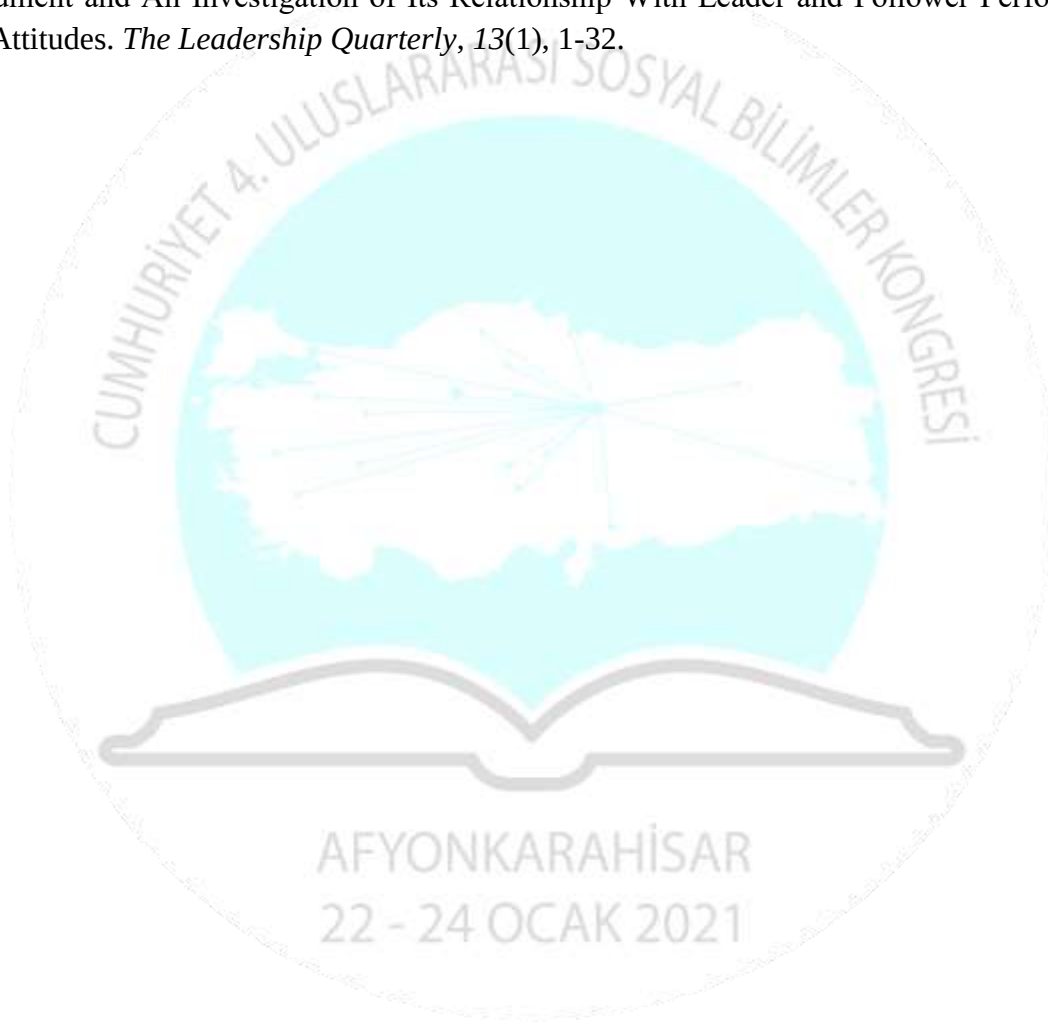
Yönelik Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(17), 36-58.

Voydanoff, P. (1980). Percieved Job Characteristics and Job Satisfaction Among Men and Women. *Psychology of Women Quarterly*, 5 (2), ss.177-185.

Weber, A. ve Jaekel-Reinhard, A. (2000), "Burnout Syndrome : A Disease of Modern Societies ?", *Occupational Medicine*, S:50(C:7), ss.512-517.

Weiss, H. M. (2002), "Deconstructing Job Satisfaction. Separating Evaluations, Beliefs ad Affective Experiences", *Human Resource Management Review*, S:12(C:2), Ss.173-194.

Wong, C. S., Ve Law, K. S. (2002). Development of An Emotional İntelligence Instrument and An İnvestigation of İts Relationship With Leader and Follower Performance and Attitudes. *The Leadership Quarterly*, 13(1), 1-32.

KAMYON VE TIR ŞOFÖRLERİNİN YAŞAM TATMINİ DÜZEYİ VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Tahsin GEÇKİL¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002-5666-9905

ÖZET

Giriş ve Amaç: Yaşam tatmini bir kişinin kendi yaşamını bütün yönleriyle değerlendirmesini yansıtan bir kavram olup yaşam doyumu ve yaşam memnuniyeti kavramları ile eş anlamda kullanılmaktadır. Yaşam tatmini bireyin yaşamına ait beklentileri ile mevcut durumunu karşılaştırması sonucunda ortaya çıkar. Yaşam tatminine ait değerlendirme anlık bir değerlendirme değildir kişiler yaşamlarının bütününe değerlendirerek yaşam tatmini hakkında bir yargıya varırlar. Yaşam tatmini öznel bir değerlendirmedir ve genel iyi oluşun bir bileşenidir. Çalışanların yaşam tatmini hem kendilerinin hem de işletmelerin iyi oluşunu etkileyebilir. Bu nedenle yaşam tatmini örgütsel davranış alanında sıkça incelenen bir kavram haline gelmiştir. Taşımacılık, özellikle ülkemizde lojistik süreçlerinin en önemli unsurudur. Uzun yol eşya taşımacılığı yapan kamyon ve tır şoförleri ise karayolu taşımacılığının önemli bileşenlerindendir. Taşımacılık sektörü çalışanları olan kamyon ve tır şoförlerinin yaşam tatminini inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma kamyon ve tır şoförlerinin yaşam tatmini ve etkileyen faktörleri incelemek amacıyla planlanmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı ve ilişki arayıcı tipteki bu çalışmanın örneklemini 112 gönüllü kamyon ve tır şoföründen oluşmuştur. Araştırmanın verileri Yaşam Doyumu Ölçeği ve yaşam doyumunu etkileyebilecek değişkenlerden oluşan bir anket formu ile toplanmıştır. Veriler Google docs üzerinden oluşturulan anket formunun tır ve kamyon şoförlerinin olduğu kapalı gruplarda whatsapp aracılığı ile paylaşılarak 15 Aralık 2020 ile 14 Ocak 2021 arasında toplanmıştır. Veriler SPSS 21 paket programında sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, bağımsız gruplarda t testi, One Way Anova ve Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Kamyon ve tır şoförlerinin %84.4'ü evli, %33'ü 41-50 yaş aralığında, %32.1'i 20 yıldan uzun süredir bu işi yapmaktadır. Şoförlerin %64.3'ünün yakın aile üyelerinden en az birinin şoför olduğu ve katılımcıların yarısının (%50.9) bir şirkete ait aracı kullandığı saptanmıştır. Şoförlerin yaşam tatmini ölçeği puan ortalamaları 3.11 (SS=1.45) bulunmuş olup bu değer orta düzeyin altındadır. İş tatmini düzeylerini ise 1 ile 10 arasında belirtmeleri istenmiş olup ortalama 5.51 (SS2.56) olarak saptanmıştır. İş tatmin düzeylerinin de orta düzeyde olduğu görülmüştür. Şoförlerin yaşam tatmini düzeylerinin medeni durum, ailede bu işi yapan başka kişinin varlığı, yaş, bu işte çalışma süresi ve öğrenim durumu gibi özelliklerden etkilenmediği belirlenmiştir ($p>.05$). Aracı kendisine ait olan şoförlerin yaşam tatmini ölçeği puanları (3.68 ± 1.39) aracı bir şirkete ait olan şoförlerin puanlarından (2.81 ± 1.41) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($F=4.039$; $p=.020$). Şoförlerin iş tatmini puanları ile yaşam tatmini puanları arasında orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ($r=.523$; $p=.000$) bir korelasyon belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç: Bu çalışmada taşımacılık sektörünün önemli bir grubunu oluşturan şoförlerin yaşam tatminlerinin orta düzeyin altında olduğu ve yaşam tatmini ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda iş tatmininin ve dolayısıyla yaşam tatminin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam tatmini, İş tatmini, Kamyon ve tır şoförleri, Taşımacılık sektörü, Lojistik.

INVESTIGATION OF THE LIFE-SATISFACTION LEVEL AND RELATED FACTORS OF TRAILER AND TRUCK DRIVERS

ABSTRACT

Background and Aim: Life satisfaction is a concept that reflects a person's evaluation of his life in all aspects. Life satisfaction occurs as a result of comparing an individual's life expectancy with his current situation. The evaluation of life satisfaction is not an instant evaluation. People make a judgment about life satisfaction by evaluating their whole life. Life satisfaction is a subjective assessment and a component of general well-being. Employees' satisfaction with life can affect both their own well-being and their businesses. For this reason, life satisfaction has become a frequently studied concept in the field of organizational behavior. Transportation is the most essential element of the logistics sector, especially in our country. Trailer and truck drivers engaged in long-distance goods transportation are among the important components of road transportation. There is no study examining the life satisfaction of trailer and truck drivers who are employees of the transportation sector. This study was planned to examine the life satisfaction of trailer and truck drivers and influencing factors.

Methods: The sample of this descriptive and analytic study consisted of 112 volunteer trailer and truck drivers. The data of the study were collected by the Life Satisfaction Scale and a questionnaire form consisting of variables that may affect life satisfaction. The data were collected between December 15, 2020, and January 14, 2021, by sharing the questionnaire form created via Google docs in closed groups with trailer and truck drivers via WhatsApp. The data were analyzed using the number, percentage, mean, standard deviation, independent groups t-test, One Way Anova, and Pearson correlation coefficient in SPSS 21 package program.

Results: 84.4% of trailer and truck drivers are married, 33% are between the ages of 41-50, and 32.1% have been in this business for more than 20 years. It was determined that at least one of the close family members of 64.3% of the drivers was a driver and half of the participants (50.9%) were driving a company-owned vehicle. The mean score of the drivers' life satisfaction scale was found to be 3.11 (SD=1.45), which is below the medium level. They were asked to indicate their job satisfaction level between 1 and 10 and the average was found to be 5.51 (SD=2.56). It was observed that job satisfaction levels were also at a medium level. It was determined that the life satisfaction levels of the drivers were not affected by characteristics such as marital status, presence of another person doing this job in the family, age, duration of work, and education level ($p > .05$). The life satisfaction scale scores of the drivers whose vehicles belong to them (3.68 ± 1.39) were found to be significantly higher

than the scores of the drivers belonging to an intermediary company (2.81 ± 1.41) ($F = 4.039$; $p = .020$). A moderate and statistically significant correlation ($r = .523$; $p = .000$) was determined between the drivers' job satisfaction scores and life satisfaction scores.

Discussions and Conclusions: In this study, it was concluded that the life satisfaction of drivers, who constitute an important group of the transportation sector, is below the medium level and there is a significant relationship between life satisfaction and job satisfaction. In line with these results, it can be suggested to carry out studies to increase job satisfaction and therefore life satisfaction.

Keywords: Life satisfaction, Job satisfaction, Trailer and truck drivers, Transport sector, Logistics.

1. GİRİŞ

“Tatmin,” kavramı TDK sözlüğünde “istenilen bir şeyin gerçekleşmesini sağlama, gönül doyunluğuna erme, doyum” şeklinde ifade edilmektedir. Bu kavram sosyal bilimlerde “İş tatmini” ve “Yaşam tatmini” şekillerinde incelenmektedir. Doyum kavramı tatmin kavramı ile eş anlamlı olarak incelenmekte olup alan yazın incelemelerinde ve araştırmalarda bazen “tatmin” bazen de “doyum” kavramları ile konu incelenmektedir. İş tatmini insanların işlerini sevmeye derecesidir ve bireylerin işleri ve işin farklı yönleri hakkında hissettikleri duygular bütünüdür (Spector, 1997). Bir işin özelliklerinin değerlendirilmesi sonucu onun hakkında oluşan pozitif duygudur (Robins-Judge 2013:80). Yaşam doyumu, bir kişinin kendi yaşamını bütün yönleri ile değerlendirmesinin bir yansımasıdır (Diener, vd., 1999). Bireyin yaşamdan beklentilerini, mevcut durumu ile karşılaştırmasının sonucunda ortaya çıkar (Yiğit, vd., 2011). Bireylerin yaşam tatminleri ile ilgili değerlendirmeleri anlık değil bütüncüdür. Yani yaşamın bütünü ile ilişkili olması belli bir durum karşısındaki değerlendirme ile sınırlı olmamasıdır.

1.1.Kavramsal çerçeve

Yaşam tatmini, genel olarak kişinin kendi yaşamından duyduğu memnuniyet düzeyini ifade eder (Pavot ve Diener, 2008). Yaşam doyumu, kişinin amaç ve ideallerine ulaşması ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte bireyin çevresinin ve kendisinde kendisi ile ilgili beklentilerinin de yaşam doyumu ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Beklentilerini karşılamış ve hedeflerine ulaşmış bireyin yaşam doyumu düzeyinin yükseleceği ifade edilebilir. Bireyin sağladığı yaşam standartları ile kendisine hedef olarak belirlediği standartlar arasındaki uyumu ifade etmektedir. Bireyin hayatını bütün yönleriyle göz önüne aldığında, hayatını olumlu olarak değerlendirmesidir. Hedeflerle gerçekleştirenler arasındaki açıklık, yaşam tatmininin eksikliğini ifade ederken (Lavalley, vd., 2006), hedeflerle gerçekleştirenlerin yakınlığı ya da benzerliği yaşam doyumunun yüksek seviyede gerçekleştiğini gösterir. Hedeflerle gerçekleştirenler arasındaki mesafe öznel bir değerlendirmeye dayalıdır. Yani kişinin kendisi ile ilgili olarak yaşam hedeflerini ne kadar gerçekleştirdiğine ilişkin yargısına dayanmaktadır. Buradan hareketle yaşam doyumu öznel iyi oluşun bileşenlerinden biridir (Pavot ve Diener, 1993). Öznel iyi oluş duygusal ve yargısal ya da bilişsel olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır ve yaşam tatmini yargısal kısım ile ilişkilidir (Pavot ve Diener, 1993; Eryılmaz ve Öğülmüş, 2010). Bireyin, yaşamda gerçekleştirdikleri ile gerçekleştirmek

istediklerini kendi ölçütlerine göre değerlendirmesi ve sonuçta tatmin olması veya olmaması hali yargısal bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Yaşam tatmini örgütsel davranış alanının sıkça araştırılan kavramlarından birisi olmuştur. Bu alanın belki de en çok araştırılan konularından birisi olan iş tatmini araştırmaları bu durumu doğrulamıştır. Çünkü iş tatmini yaşam tatmininin önemli bir kısmını oluşturmaktadır ve iş tatmini çalışanın iş dışındaki yaşamından da etkilenmektedir. Benzer biçimde yaşam tatmininin önemli bir kısmını oluşturan iş tatmini için iş görenlerin iş tatmin düzeyinin yüksek ya da düşük oluşu yaşam tatmini düzeyini de önemli oranda etkiler. İş tatmini yaşam tatmininin ilişkisinde yaşam tatmini hayatın bütün yönleri ile ilgilidir ve daha kapsamlı olmalıdır. Belli bir durumla ilgili değil yaşamın tüm alanları ve yönleri ile ilgilidir. Diener ve arkadaşları (1999) yaşam tatminini bir kişinin kendi yaşamını bütün yönleri ile değerlendirmesinin bir yansıması olduğunu belirtmektedir. İş tatmini, yaşam tatmininin bir bileşeni gibi düşünülebilir. İş bireyin yaşamının çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır ve bu yönüyle yaşam doyumu incelemeleri yapılırken iş ile ilgili doyum da çoğu kez birlikte incelenmektedir. İş doyumu, çalışanların yaşam doyumlarını doğrudan etkileyen bir değişkendir (Karababa ve Acun Kapıkıran, 2014). Taşımacılık istenilen hizmetlerin, malların, hammaddelerin taşıyıcı araçlara yüklenip güvenli, ekonomik, hızlı ve sağlam bir şekilde taşınıp tüketiciye ulaştırılmasıdır. Taşımacılık, lojistik süreçlerinin en önemli unsurudur. Bu durum Türkiye özelinde daha fazladır. Türkiye eşya taşımacılığında karayolu taşımacılığı hâkim konumdadır. Ulaştırma bakanlığı verilerine göre 2014 yılı itibarıyla ülkemizde bir yıl içinde yapılan toplam taşımacılığın %89.5'i karayolu ile yapılmaktadır (UDH, 2014). Uzun yol eşya taşımacılığı yapan kamyon ve tır şoförleri ise karayolu taşımacılığının önemli bileşenlerindendir.

Şoförler, her türden emtiayı bir yerden başka bir yere taşıyan, src, psikoteknik, ağır vasıta ehliyet sahibi olmak zorunda olan, 21 ile 66 yaş aralığında insanlardan oluşmaktadır. Şoförlerin karayolu taşımacılığında taşıdığı önem öngörülmekle birlikte bu grup özelinde yapılan araştırmalar sınırlı düzeydedir. Oldukça eski bir meslek olan şoförlük, geleneksel olarak kişinin kendisine ait araçlarla bu işi yapması şeklinde gerçekleşmektedir. Günümüzde, taşımacılık sektöründe işletmelerin esas oyuncuya dönüşmeleri nedeniyle meslek daha profesyonel hale gelmiştir. Alan yazındaki çalışmaların azlığı ve bu konuda elimizde yeterli verilerin olmayışı nedeniyle somut bir oran verememekle birlikte geçmişten bugüne şoförlük mesleğinin kişinin kendi aracıyla yaptığı bir iş olmasının ötesine geçerek yeni bir boyut kazandığını ifade etmek yanlış olmayabilir. Meslekler özelinde yapılan bir incelemede ise yeni kuşakların daha iyi yaşam için zihin emeği üreten mesleklere yönelmeye başladıkları ifade edilmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kas gücü yerine zihin gücü kullanan, kirli tulum giymek yerine temiz koşullarda modern kıyafetler ile yapılan mesleklere yönelim hızlanmıştır (Uca, 2020). Şoförlük, çalışma koşulları özelinde değerlendirildiğinde, özellikle uzun sürelerle evlerinden uzak kalışları, ağır çalışma koşulları ve işlerini yaparken karşılaştıkları diğer zorluklar göz önüne alındığında yaşam tatmin düzeyini düşüren özelliklere sahip bir meslek olarak tanımlanabilir.

Bu araştırmanın amacı oldukça önemli bir sektör olan taşımacılık sektörünün en önemli figürlerinden bir tanesi olan yaşam tatmini düzeyini incelemektir. Yaşam tatmini iş tatmini de

önemli oranda etkileyen bir değişken olarak düşünüldüğünde araştırma bulguları taşımacılık sektörü karar vericileri, taşımacılık işletmeleri yöneticileri, araştırmacılar ve akademisyenler için önemli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir.

2. YÖNTEM VE GEREÇLER

2.1. Araştırmanın Tipi

Bu araştırma kamyon ve tır şoförlerinin yaşam tatmini düzeylerini ölçmek ve yaşam tatmin düzeylerini etkileyen değişkenleri incelemek amacıyla tanımlayıcı ve ilişki arayıcı olarak planlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’ de uzun yol eşya taşımacılığı alanında çalışan kamyon ve tır şoförleri oluşturmaktadır. Aktif olarak çalışan şoför sayısına ait elimizde net bir istatistik olmamakla birlikte evren büyüklüğü konusunda fikir edinmemizi sağlayacak bir veri Karayolları Genel Müdürlüğü, Trafik Güvenliği Dairesi Başkanlığı Ulaşım Etütleri Şubesi Müdürlüğü 2014 yılı itibariyle hazırladığı bir rapora göre trafiğe kayıtlı 773 bin 728 kamyon bulunmaktadır. Veri yedi yıl öncesine aittir ve araç sayısı ile şoför sayısının da eşit olması beklenemez. Şoför sayısının araç sayısından fazla olmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bu veri ve değerlendirmenin ışığında araştırma evreninin 800 000 ile bir milyon arasında olduğu söylenebilir.

Araştırmanın örneklemi veri toplama sürecinde çalışmaya gönüllü olarak katılan 112 kamyon ve tır şoförü oluşturmıştır. Veriler 15 Aralık 2020 ile 14 Ocak 2021 arasında gönüllülük esası ile toplandı. Veri toplama aracı, elektronik ortamda kapalı gruplarda yalnızca kamyon ve tır şoförleri ile paylaşıldı. Böylece katılımcılar kartopu örneklem yöntemi ile araştırmaya dâhil edildi.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, demografik ve iş özelliklerinden oluşan altı adet sorudan oluşan anket formu ve yaşam tatmini ölçeğinden oluşan bir veri toplama aracı ile toplanmıştır. Anket formu yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki kıdem, ailede bu işi yapan başkası var mı ve çalışılan aracın kime ait olduğu sorularından oluşmaktadır. Bunlara ilave olarak şoförlerin iş tatmin durumları tek soruluk bir ifade ile değerlendirmek amaçlanmıştır. İş tatminini ölçmede çok bilinen iki yaklaşımdan biri olan bu yöntem (Robbins ve Judge, 2013;81) örneklemin düşük eğitilmiş oluşu ve uzun bir formu doldurmak istemeyecekleri gibi kaygılar dikkate alınarak özellikle seçilmiştir.

Yaşam doyum ölçeği tek boyutlu, beş sorulu ve yedili Likert tipinde bir ölçektir. Ölçek orijinal formu Diener ve ark. (1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Bekmezci ve Mert (2018) tarafından yapılmıştır. Bekmezci ve Mert (2018) ölçeğin Chronbach alfa güvenilirlik katsayısını .876 olarak rapor etmişlerdir. Bu çalışmada ise güvenilirlik değeri .809 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veri toplama sürecinin kesildiği tarihte araştırmaya katılan 112 kişiden alınan verilerle analizler yapıldı. Veriler SPSS 21 paket programı ile değerlendirilmiştir. Normal dağılıma uygunluk değerlendirmesi Skewness, Kurtosis, histogram ve Q-Q Plot grafiği ile saptanmıştır. Yaşam tatmini ölçeği puanlarının Skewness değerlerinin .363 ile .228 arasında Kurtosis değerlerinin ise -.870 ile .423 arasında değiştiği, Kurtosis değerlerinin -.816 ile .453 arasında saptanmıştır. Tabachnick and Fidel (2013)' e göre bu değerlerin -1.5 ve +1.5 arasında olması 210abul edilebilir (Tabachnick, & Fidel, 2013). Ayrıca ölçek puanının histogram ve Q-Q Plot grafiği incelendiğinde normal dağılıma uygun olduğu gözlenmiştir. Veriler sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, ölçek puanlarının iki grup arasındaki farklılıkları bağımsız gruplarda t testi ve üç ve daha fazla gruplarda ise One-Way ANOVA testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçekler arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kamyon ve tır şoförlerinin yaşam kalitesini ve etkileyen bazı faktörleri incelemek amacıyla yürütülen bu çalışma 112 katılımcı ile tamamlanmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge1'de sunulmuştur. Çizelge1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan kamyon ve tır şoförlerinin çoğunluğu (%84.4) evli, %34.8'i orta okul ve %33.9'u lise mezunudur. Katılımcıların 41-50 yaş (%33) ve 51 yaş üstü (%27.7) yaş grubundadır. Aynı şekilde katılımcıların dörtte biri 11-20 yıl arası ve %32.1'i 21 yıl ve daha uzun süredir bu işi yapmaktadır.

Çizelge1. Kamyon ve Tır Şoförlerinin Demografik Özellikleri (n=112)

Demografik Özellikler	Sayı	%
Medeni Durum	Evli	95
	Bekâr	17
Öğrenim Düzeyi	İlkokul Mezunu	28
	Ortaokulu Mezunu	39
	Lise Mezunu	38
	Üniversite Mezunu	7
		6.3
Yaş	20-30 yaş	13
	31-40 yaş	31
	41-50 yaş	37
	51 ve üzeri	31
Çalışma süresi	1-5 yıl arası	19
	6-10 yıl arası	29
	11-20 yıl arası	28
	21 yıl ve üstü	36
Ailede Başka Bu İş Yapan Var mı? (Baba, kardeş, amca, dayı)	Evet	72
	Hayır	40
Araç Kime Ait	Kendisine	34
	Başka bir kişiye	21
	Bir şirkete	57
Toplam	112	100.0

Baba, kardeş, amca ya da dayı gibi yakın aile üyelerinden aynı işi yapan kişilerin olup olmadığı incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun (%64.4) bir yakının aynı işi yaptığı belirlenmiştir. Katılımcıların yarısının kullandığı aracın bir şirkete ait olduğu ve %30.4'ünün ise aracın kendisine ait olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 2. Kamyon ve Tır Şoförlerinin Yaşam ve İş Tatmini Ölçeği Puanları

Ölçek	En az	En çok	Ortalama	Standard Sapma
Yaşam Tatmini Ölçeği Toplam	1	7	3.11	1.45
İş Tatmini Düzeyi Puanı	1	10	5.51	2.56

Çizelge 2'de katılımcıların yaşam tatmini ölçeği puan ortalamalarının 3.11 (SS=1.45) bulunduğu görülmekte olup ve bu değer orta düzeyin altındadır. İş tatmin düzeyi ise 5.51 (SS=2.56) olarak hesaplanmıştır. Bu değer ortalamanın hafif üzerindedir.

Çizelge 3'te görüldüğü gibi katılımcıların yaşam tatmini ölçeği puanlarının medeni durum, ailede bu işi yapan başka kişinin varlığı, yaş, bu işte çalışma süresi ve öğrenim durumu gibi özelliklerden etkilenmediği belirlenmiştir ($p>.05$). Kamyon ve tır şoförlerinin yaşam tatmini puanları aracın kime ait olduğu ile anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Çizelge 3. Kamyon ve Tır Şoförlerinin Yaşam Tatmini Ölçeği Puanlarını Etkileyen Faktörler

	Gruplar (n)	Yaşam Tatmini Ölçeği X ± SS	Testler t/F	P
Medeni Durum	Evli (95)	3.07±1.43	t=-.811	p=.419
	Bekâr (17)	3.38±1.61		
Ailede Başka Bu İş Yapan Kişi Var Mı?	Evet (72)	3.17±1.48	t=.581	p=.562
	Hayır (40)	3.01±1.41		
Yaş	20-30 yaş (13)	3.55±1.52	F=.709	p=.549
	31-40 yaş (31)	2.86±1.35		
	41-50 yaş (37)	3.16±1.36		
	51 yaş ve üstü (31)	3.11±1.65		
Öğrenim Düzeyi	İlkokul Mezunu (28)	3.11±1.44	F=1.819	P=.148
	Ortaokul Mezunu (39)	3.16±1.49		
	Lise Mezunu (38)	2.85±1.37		
	Üniversite Mezunu (7)	4.23±1.48		
Araç Kime Ait	¹ Kendime (34)	3.68±1.39	F=4.039	P=.020 1>3
	² Bir Başka Kişiye (21)	3.02±1.47		
	³ Bir Şirkete (57)	2.81±1.41		
Bu işte Çalışma Süresi	1-5 yıl arası	4.96±1.80	F=.511	P=.768
	6-10 yıl arası	4.42±1.58		
	11-20 yıl arası	4.73±1.52		
	21 yıl ve üzeri	4.23±1.61		

Araç kendisine ait olan şoförlerin yaşam tatmini ölçeği puanları (3.68 ± 1.39) araç bir şirkete ait olan şoförlerin puanlarından (2.81 ± 1.41) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($F=4.039$; $p=.020$).

Çizelge 4. Kamyon ve Tır Şoförlerinin Yaşam Tatmini Ölçeği Puanları ile İş Tatmini Puanları Arasındaki İlişki

	İş Tatmini Puan Ortalaması	
Yaşam Tatmini Ölçeği Puan ortalaması	$r=.523$	$p=.000$

Çizelge 4'te kamyon ve tır şoförlerinin yaşam tatmini ölçeği puanları ile iş tatmini puanları arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarındaki korelasyon değeri .523 olarak belirlenmiştir. Orta düzeyde ve anlamlı bir korelasyon saptanmıştır ($p=.000$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bireyler yaşamlarının önemli bir kısmını işyerlerinde geçirmektedirler. İşyerleri ile bireyin yaşamının geri kalanı arasında oldukça yoğun bir ilişki vardır ve bu ilişki iki yönlüdür. Bundan dolayıdır ki yaşam tatmini araştırmaları sıklıkla iş tatmini ile birlikte incelenme eğilimindedir. Bu araştırmada da yaşam tatmini incelemesi yapılırken iş tatmini bir değişken olarak ele alınmıştır. Ancak iş tatmini incelemesinde tek soruluk bir değerlendirme yöntemi benimsenmiştir. İş tatminini ölçmede bilinen ölçeklerden bir tanesi kullanılmamıştır. Örnekleme ait pilot araştırmada düşük eğitilmiş oldukları ve bir evrak ya da form doldurmak konusunda yaygın olarak istekli olmadıkları tespit edilmiştir. İş tatminini ölçmede çok bilinen iki yaklaşımdan biri olan bu yöntem (Robbins ve Judge, 2013;81) örneklemin düşük eğitilmiş oluşu ve uzun bir formu doldurmak istemeyecekleri gibi kaygılar dikkate alınarak özellikle seçilmiştir.

Araştırma evreni oldukça büyüktür ve coğrafi olarak bütün ülkeye yayılmış olduklarından kartopu örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle çok farklı coğrafi bölgelerden ekonomik bir şekilde veri almak mümkün olabilmektedir. Kapalı gruplar oluşu veri alınan kişilerin kendi networklerine kolaylıkla ulaşılabilmesini mümkün kılmaktadır. Covid 19 Pandemisinin yüz yüze görüşme yoluyla veri toplamayı olanaksız kılması da bu konuda belirleyici olmuştur.

Yaşam tatmini ve iş tatmini düzeyleri arasında $r=.523$ düzeyinde korelasyon tespit edilmiştir. Karababa ve Acun Kapıkıran (2014) $r=.889$ düzeyinde ilişki bulmuştur. Yiğit ve ark. (2011) $r=.66$ korelasyon bulmuşlardır. Araştırma bulgularının literatürle uyumlu bir şekil çıktığı görülmektedir. Yaşam tatmini ve iş tatmini arasında yüksek düzeyde korelasyon vardır ve bu durum kuramsal çerçeveye uygundur. Bu araştırmada korelasyon düzeyinin benzer çalışmalara göre bir miktar daha az olması örneklem farklılığı ile açıklanabilir.

Şoförlük aile mesleğidir. Araştırma bulgularına göre şoförlerin %64.3'ünün ailesinden en az bir kişi (baba, amca, dayı, abi vb.) aynı işi yapmaktadır. Bu durumun meslek seçimi konusunda etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim meslek seçimi konusunda yapılan çalışmalar

ailenin meslek seçimini etkileyen önemli faktörlerden olduğunu ifade etmektedir (Çelik ve Üzmez, 2014:95; Johnston vd. 1999).

Şoförlerin yaşam tatmin düzeyi ile medeni durumları, yaşları, öğrenim düzeyleri, çalışma süreleri ve ailesinde bu işi yapan başka birinin olup olmama durumları arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Çıkan sonuçlar örneklem miktarı ile ilişkili olabilir. Literatürde böyle bir örneklem ile yapılmış çalışmaya rastlanamadığı için kıyaslama yapılamamıştır. Şoförlerin yaşam tatmin düzeyi ile araç sahipliği hususunda pozitif korelasyon bulunmuştur. Çalıştıkları aracın kendilerine ait olan şoförlerin yaşam tatmin düzeyleri bir şirkete ait araç kullananlara göre anlamlı biçimde yüksek çıkmıştır. Kendisine ait araç kullanan şoförlerin yaşam tatmin düzeyi başka şahsa ait araç kullananlardan da yüksek ölçülmüştür. Ancak aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Örneklem miktarı artarsa buradaki fark da anlamlı çıkabilir. Bu farklılığın kaynağı olarak araç sahipliğinin kazanç miktarı ve çalışma şartlarında iyileşme şeklinde kişiye yansımaları olabileceği ve bu durumun yaşam tatmin düzeyine artış olarak yansıdığı düşünülmektedir.

Şoförlerin yaşam tatmin düzeyleri 3.11 ± 1.45 olarak hesaplanmıştır. Bu değer yedili Likert ölçekli bir ölçüm aracı ile ölçüldüğünden ortalamanın altındadır ve şoförlerin yaşam tatmin düzeyleri düşük çıkmıştır. İş tatmin düzeyleri ise 5.51 ± 2.56 olarak ölçülmüştür. Bu değer 10'lu bir ölçüm aracı ile hesaplandığından ortalamanın hafif bir şekilde üzerindedir. Şoförlerin iş tatmin düzeyleri ortalama olarak ölçülmüştür. İş tatminleri orta, yaşam tatminleri düşük düzeyde olduğundan şoförler için iş dışındaki yaşamları iş ortamındaki yaşamlarına göre daha az tatmin sağlayıcıdır ifadesi kullanılabilir. Uzun yolculuklar boyunca aile bireylerinin yanlarında olamayış başta olmak üzere şoförlerin iş dışı yaşam alanlarında tatminsizlik kaynaklarının iş ortamlarına göre daha fazla olduğu ifade edilebilir. Yaşam tatmin seviyesinin en düşük düzeyi bir işletmeye ait araç kullanan şoförlerde ölçülmüştür. İşletme yöneticilerinin yaşam tatmininin yüksekliğinden dolayı ortaya çıkacak örgütsel faydalardan yararlanmak için yaşam tatminini arttıracak önlemleri alması önerilir. Çalışma yaşamına ilişkin karar vericilerin de kamyon ve tır şoförlerinin çalışma koşullarına ilişkin şoförler lehine düzenlemeler yapması önerilir. Bu düzenlemeler onların kişisel ve ailevi mutlulukları yoluyla topluma hizmet edecek nitelikte olmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Bekmezci, M. ve Mert, İ.S. (2018). Yaşam Tatmini Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlilik çalışması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 166-177
2. Çelik, N. ve Üzmez, U. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOİR)*, 2(1), 95-105.
3. Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J. ve Griffin, S. (1985). "The Satisfaction with Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
4. Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. ve Smith, H.L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress". *Psychological Bulletin*, 25(2), 276-302.
5. Eryılmaz, A. ve Öğülmüş, S. (2010). Ergenlikte Öznel iyi Oluş ve Beş Faktörlü Kişilik Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(3), 189-203.

6. Johnston, J., Mckeown, E. ve Mcewen, A. (1999). Choosing Primary Teaching: The Perspectives of Males and Females in Training. *Journal of Educating For Teaching*, 25(1), 55-64.
7. Karababa, A. ve Acun Kapıkıran, N. (2014). Psikolojik Danışmanlarda Olumlu-Olumsuz Mükemmeliyetçilik Düzeylerinin İş ve Yaşam Doyumunu Yordamadaki Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2014, 5 (42), 138-147.
8. Lavalley, L.F., Hatch, P. M., Michalos, A.C. ve McKinley, T. (2006). Development of the Contentment with Life Assessment Scale (CLAS): Using Daily Life Experiences to Verify Levels of Self-Reported Life Satisfaction. *Social Indicators Research*, 83, 201-244.
9. Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164-172.
10. Pavot, W. ve Diener, E. (2008). The Satisfaction with Life Scale and The Emerging Construct of Life Satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3(2), 137-152.
11. Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). *Örgütsel Davranış* (Çev. Ed. İnci Erdem). 14. Basımdan Çeviri. Ankara: Nobel Yayıncılık.
12. Spector, P. E. (1997). The Role of Frustration in Antisocial Behavior at Work. In R. A. Giacalone & J. Greenberg (Eds.), *Antisocial Behavior in Organizations* (p. 1-17). Sage Publications, Inc.
13. Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2015). *Using multivariate statistics* (Translation editor: M. Baloğlu). Boston, Pearson.
14. T.D.K. *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi 09.01.2021
15. Uca, O. (2020). Mesleğin Hayatı Belirleme Pratikleri: Bankacı ve Tır Şoförü Örneği. *Journal of Economy Culture and Society*, Supp(1), 249-267.
16. UDH (2014). İstatistiklerle Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme 2003-2014 <https://www.utikad.org.tr/images/BilgiBankasi/istatistiklerleulastirmadenizcilikvehaberlesme20032014-6245.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2021).
17. Yiğit, R., Dilmaç, B. ve Deniz, M. Engin (2011). İş ve Yaşam Doyumu: Konya Emniyet Müdürlüğü Alan Araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1-18.

AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

PSİKODİNAMİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE LİDERLİKTE NARSİZM VE ÖRGÜTLERE ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Emine KARAKAPLAN ÖZER

Adıyaman Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu 0000-0003-0710-8850

ÖZET

Psikodinamik yaklaşıma göre bireyin kişiliğinin temelleri hayatının erken dönemlerinde atılır. Bu yaklaşım, daha sonraki yaşam deneyimlerinin de kişilik gelişimi üzerinde etkisinin olduğunu kabul eder ancak bu etkinin çocukluk dönemindeki deneyimlerle aynı düzeyde etkili olmadığını savunur. Bireyin yaşam döngüsü içerisindeki ilk yıllarında gerçekleşen değişimlere klinik olarak “narsistik gelişim” adı verilmektedir. Bu kavram kulağa kötü gibi gelse de narsizm kişiyi harekete geçiren güç olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde yeterince iyi bir ebeveynlik desteği alamamış bireyler içsel olarak yaşadıkları yoksunluk duygusunu öfke, güvensizlik, özsaygı eksikliği olarak yaşarlar. Bu duyguları hissettirmemek adına ise narsistik ihtiyaçlarını takıntılara dönüştürebilirler. Narsistik gelişimin liderlik vasfı ile ilişkisi ise yadsınamaz. Narsistik gelişim dönemini sağlıklı bir şekilde atlatamayan ve o dönemde ihtiyaçları yeterince karşılanmamış bireyler, örgütlerde liderlik görevlerini sürdürürken kendilerini abartırlar. Övgüler duymaya ihtiyaçları vardır, dürüstçe verilen geribildirimlere öfkelenebilirler. Küçüklüğünde dikkate alınmamış, küçümsenmiş veya mahrum bırakılmış liderler örgüt içerisinde başarılarını göstermek adına sürekli bir çaba içerisinde. Bunun sonucunda da hep takdir edilmeyi beklerler. Örgütlerde yadsınamayacak düzeyde etkisi olan liderler büyük oranda farkında olmadan yönetim süreçlerinde bu güdünün bağlamında hareket ederler. Bu süreçlerin örgüt içi ilişkilere yansması narsizmin boyutu ile de ilgilidir. Patolojik boyutta bir narsist lider örgüte ciddi zararlar verebilir. Çünkü liderler örgütlerin öncüleridir. Öncüde iş yaşamına yansıyan patolojik bir durum beraberinde örgüt içerisinde birçok bağlamın da zarar görmesine neden olabilir. Güçlü bir karakter çizmeye odaklı bir lider olarak izleyenlerini yetkilendirmede dahi sorun yaşayabilen narsist liderler izleyenleri ile olan ilişkilerinde büyük sorunlar yaşarlar. Bu yaklaşımlardan yola çıkan bu çalışmada liderlikte narsizm psikodinamik yaklaşım çerçevesi içerisinde ele alınmıştır. Liderlerde gözlemlenen narsizmin örgütlere olan etkisi bu alanda yapılmış çalışmalar ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, narsizm, psikodinamik.

1. GİRİŞ

Freud (1900: 608), nevrotik semptomların insanların davranışlarını çözümlemek adına kullanılabileceğine inanmaktadır. Bu bakış açısı, her nevrotik semptomun veya eylemin altta yatan bir nedeni olduğunu savunur. Bazı işlevsiz kalıpların tekrar edilmesinde, karar vermede ve davranışın altında belirli motivasyonel alt akımlar vardır (Vries & Cheak, 2014: 4). Vries, Florent-Treacy, & Korotov (2013: 5) bu yaklaşımın örgüt çalışanları için

de geçerli olduğunu savunmaktadırlar. Her nevrotik belirtinin açıklayıcı bir geçmişi vardır. Örgütler bu bakış açısını hayata geçirebildiklerinde örgüt içerisindeki ifadeleri, verilen kararları, belirli tekrarları ve motivasyonel konfigürasyonların varlığını anlamlandırabilirler. Örgütlerde, liderlerin ve izleyenlerin bilişsel ve duygusal çarpıklıkların tanımlanması, yöneticilerin bilinçsiz fantezilerinin ve farkındalık dışı davranışlarının, karar verme ve yönetim süreçlerini ne ölçüde etkilediğinin ortaya koyulabilmesi önem taşımaktadır. Anlaşılması zor olan insan davranışlarının dinamiklerine odaklanan psikodinamik yaklaşım, insanların motivasyon modellerinde farklılık gösteren karmaşık, benzersiz ve paradoksal varlıklar olduklarını diğer kavramsal çerçevelerden daha etkili bir şekilde göstermektedir (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013: 3).

Liderlik insan davranışlarını anlamak ve geliştirmek ile ilgilidir. Çeşitli durumsal bağlamlarda, liderlik bireyler arasındaki son derece karmaşık etkileşimi anlamlandırmaya odaklıdır (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013: 2). Ancak, etkili bir örgüt olabilmenin yolu liderin davranışlarına yön veren nedenlerin de anlaşılmasından geçer. Örgüt bilimleri, bireyleri harekete geçiren motivatörlerin çok farklı güdüler olduğu gerçeğini psikodinamik yaklaşım içerisinde ele almalıdır (Vries & Cheak, 2014: 8).

Son dönemlerin dikkat çeken konulardan biri olan liderliğin çok farklı türleri çalışılmaktadır. Bu liderlik türlerinden biri de narsist liderliktir. Bu çalışmada liderlikte narsizm psikodinamik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilecektir. Örgütlerde faaliyet gösteren bireyler iş yerlerine tüm yaşantılarından kendilerinde kalan izleriyle beraber gelirler. Örgütlerdeki her çalışan gibi liderler de geçmişin izlerini gerek kişiliğinde gerek davranışlarında taşır. Ancak liderler sıradan çalışanlar değildir ve kendilerini izleyen bir kitleleri vardır. Bunun yanında örgütün hedeflerine ulaşması noktasında kilit faktörlerdir. Bu nedenle liderlerde ortaya çıkan patolojik bir vaka sadece kendisini etkilemekle kalmaz, hem örgüte hem de izleyenlerine zarar verebilir. Bu çalışmanın amacı bu savdan yola çıkarak örgütlerde faaliyet gösteren liderlerdeki narsistik eğilimlerin temellerini psikodinamik yaklaşım çerçevesinde ele almaktır. Bu amaçla öncelikle psikodinamik yaklaşım kavramsal olarak açıklanmıştır. Daha sonra narsist liderlik kavramı değerlendirilmiştir ve son olarak da psikodinamik yaklaşım çerçevesinde narsist liderlik bu yaklaşımın önde gelen bilim insanlarının araştırmaları ile ele alınmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. PSİKODİNAMİK YAKLAŞIM

Örgütlerde liderliğe farklı bir bakış açısı kazandıran psikodinamik yaklaşım dikkat çeken araştırma konularından biridir (Bion, 1961; Cilliers & Koortzen, 2000; Eeden, 2010; Stech, 2013; Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013; Vries & Balazs, 1998; West-Leuer & John, 2013). Psikodinamik yaklaşım, bireyin aile içindeki köklerinin incelenmesiyle başlar. Liderliğe dair ilk deneyiminiz doğduğunuz gün gerçekleşir. Anneniz ve babanız ya da bakımınızdan birinci derecede sorumlu olanlar, en azından birkaç yıl boyunca liderleriniz olurlar. Bu durum, psikodinamik yaklaşımın liderliğe dair en temel öncülüdür. Özellikle çocukluğun ilk yıllarında, birinci basamak bakıcılar (ebeveynler,

büyükanne ve büyükbabalar, vb.) liderlik hakkında derin, oturmuş duygular yaratırlar (Stech, 2013: 320). Bu duygular iş ortamlarında da kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkar.

Bireysel motivasyon, iletişim, liderlik, kişilerarası ilişkiler, grup ve gruplar arası dinamikler, kurum kültürü, değişim ve strateji geliştirme gibi örgütsel fenomenler genellikle davranışçı veya hümanist psikoloji modelleri ile çerçevelenmiştir. Fakat "organizasyon adamı" nihai olarak "insandır" ve organizasyonlardaki yaşam her zaman görüldüğünden daha fazla karmaşıklığa sahiptir (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013:4).

Lider izleyen etkileşiminin karmaşıklığını anlamaya çalışan araştırmacılar veya liderler insan davranışını etkileyen gizli akıntıları merak ederler. Liderlerin de aynen bizler gibi rasyonelliğin temsilcileri olmadığı gerçeğini kabul ederek, birçok iyi düşünülmüş plan ve stratejinin neden raydan çıktığını ya da tam tersine, neden büyük liderlerin bazen çok beklenmedik yerlerden geldiğini anlamaya çalışırlar (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013: 3).

Psikodinamik yaklaşımın altında yatan önemli bir varsayım, derinden kökleşmiş olan kişilik özelliklerinin değiştirilmesinin çok zor olmasıdır. Asıl kilit noktanın ise liderin kendi kişilik özelliklerini kabul etmesi, izleyenleri üzerindeki etkisini anlaması ve ayrıca da izleyenlerinin de özelliklerini kabul etmesidir (Stech, 2013: 321).

2.2. NARSİST LİDERLİK

Liderlik ve narsizm ilişkisi çokça merak edilen ve çalışılan konulardan biridir (Doğan, 2020; Maccoby, 2000; Nevicka, De Hoogh, Vianen, Beersma, & McIlwain, 2011; Steiner, Levy, Brandenburg, & Adams, 2021; Sauls & Zeigler-Hill, 2020). Aşırı özgüven, dışadönüklük, yüksek hakimiyet, üst düzeyde bir benlik saygısı ve çekicilik insanların bir liderde aradığı özelliklerdir ve bu özellikler narsist liderlerde bolca mevcuttur (Nevicka, De Hoogh, Vianen, Beersma, & McIlwain, 2011: 910).

Freud (1914) her insanda belirli bir düzeyde narsizm olduğu gerçeğini savunmaktadır. Hatta Maccoby (2000) en iyi liderlerin narsistik liderlerden çıktığını savunur ve bunu iki nedene bağlar. Bu nedenlerden ilki örgütleri için zorlayıcı, hatta sürükleyici bir vizyonlarının olması, ikincisi ise izleyen edinmedeki başarılarıdır. Ancak patolojik boyutta narsizm özellikleri gösteren liderlerin de örgütlerine zarar verebileceğini kabul etmektedir. Bu teşhisin ise ancak alan profesyonelleri tarafından koyulabileceğini belirtmektedir.

Narsisizmin altında yatan patolojik durumun, güvensizliğe karşı savunmadan mı, telafi edici bir süreçten mi yoksa gelişimin biçimlendirici aşamalarında aşırı değerlendirilmeden mi kaynaklandığı hala araştırma konuları içerisinde önemli bir yere sahiptir (Steiner, Levy, Brandenburg, & Adams, 2021: 1).

Schmidt (2019: 139) patolojik boyuttaki narsisizmin temelindeki etkenin çocukluk süreçlerindeki yetersiz ebeveynlik olduğunu savunmaktadır. Birinci derecede bakım sağlayan kişinin, ki bu genelde anne olmaktadır, soğuk, reddedici, yıkıcı olması ya da

çocuğu kendi benlik nesnesi (kendisi narsistik olması kaynaklı) olarak kullanması sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bebeklerde narsisizm evresi, süperegö gelişimiyle ilişkilidir ve nesne ilişkilerinin öncüsüdür. Bebeklikteki narsisizm evresinin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için başarılı süperegö oluşumu önemlidir. Süperegönün ideal-benlik imgeleriyle ideal-nesne imgelerini birleştirmesi bu sürecin önemli bir parçasıdır (Schmidt, 2019: 138). Bebeklerdeki narsistik dönemde benlik, duygusal yatırım nesnesi olarak kabul edilir ve temelde öz- ilgiye odaklıdır. (Zachar, 2006: 91).

2.3. PSİKODİNAMİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE LİDERLİKTE NARSİZM

Psikodinamik yaklaşım, patolojik boyuttaki narsisizmde görülen ihtişamın, bireyin yüksek düzeyde güvensizlik ve savunmasızlık ile başa çıkmasına yardımcı olan savunma sürecinin bir parçası olduğunu öne sürmektedir. Dıştan görünenin aksine, patolojik olarak narsistik olan bireyin kendisini içten içe yetersiz ve önemsiz hissettiğine inanılır ve yaşadığı bu duygulara karşı tepki geliştirerek ihtişamlı davranır (Steiner, Levy, Brandenburg, & Adams, 2021: 2).

Horney (1937), ebeveyn ilgisizliğinin sonucunda ortaya çıkan sevilmemeye duygusunun güvensizlik ve çaresizliğe yol açtığını savunur. Bu duygular, kişide çocukluluğunda kendi bakımından sorumlu olanlara karşı düşmanlık ve kızgınlık yaratır. Tehdit unsuru oluşturan duygular ise bastırılır. Bu baskıdan sonra ise kişi kendisini önemsiz ve izole hissettiği bir nevrotik kaygının içerisinde bulur (Zachar, 2006: 92).

Kohut'a göre ego narsistik libidoyu tekrar dağıtabilir ve ilkel yapıyı olgun bir kişiliğe dönüştürebilir. Narsisizme dair gelişim hiçbir zaman tam olarak tamamlanmaz ve hayat boyunca dönüşüm içerisinde. (Schmidt, 2019). Kohut'un narsistik gelişim modelinde, empatik başarısızlıklar (veya ebeveyn ilgisizliği) boş ve parçalanmış bir kişilik gelişimine neden olur. Uyumlu bir benlik inşa etmenin tek yolu, diğer insanlarla olan ilişkilerdir (Zachar, 2006: 92).

Psikodinamik yaklaşım, liderlerin ve izleyenlerin, kendi kişilik tiplerini ve birlikte çalıştıkları kişilerin davranışlarını anlamaya teşvik eder. Ayrıca kişilerin başkalarından aldıkları tepkileri daha iyi anlayabilmeleri adına kendilerine dair farkındalığa teşvik etmek için kullanılır (Stech, 2013: 347). Ancak patolojik boyuttaki narsist liderler örgütlerinde kendilerini çok farklı değerlendirerek kendilerine dair özelliklerini aşırı abartmaktadırlar. Sürekli beğeni ve taktir peşindedirler. Dış motivatörlere fazlaca ihtiyaç duyarlar. Dışardan gelen eleştiriler onları sınırlendirir. Eleştiriye kapalı bir lider kendisini de izleyenlerini de anlayabilme yolunda başarısızlıklar yaşar. Bu durum örgüt içerisinde zamanla birçok problemin baş göstermesine neden olabilir.

Baltaş (2016) örgütlerde narsist liderlerle çalışmanın çok zor olduğunu belirtmektedir. Bunun birinci nedeni bu tür liderlerin izleyenlerini beğenmesinin çok zor olduğudur. Kişinin kendini beğendirmek adına gerçekten kopuk bir hayal dünyasında yaşamak zorunda kalması özsaygısını yitirmesine neden olabilir. İkinci bir neden ise bu tarz liderlerdeki öfke patlamalarının yoğun olması ve bunlara maruz kalmanın onur kırıcı olmasıdır. Üçüncü zorluk ise liderin yarattığı baskıya maruz kalarak bitmek bilmeyen

isteklerini karşılamaya çalışmaktır. Son olarak bir kenara atılma ihtimali de narsist liderlerin izleyenlerine kolayca uygulayabileceği bir muameledir.

Bunun yanında narsist liderlerin örgütlerde olumlu sonuçlar sağladığını destekleyen bazı çalışmalara rastlamak da mümkündür. Bu çalışmalar narsist liderlerin hırslı, diğerlerine karşı duyarsız, dışa dönük ve hedef odaklı olmasının örgütlere katkılar sağladığını ortaya koymaktadır (Grijalva vd. , 2015; Taştan, 2019; Wallace ve Baumeister, 2002).

3. SONUÇ

Etkili liderler izleyenlerinin ihtiyaçlarına karşı duyarlıdırlar. Lider izleyen ilişkisinin hassas doğası gereği grup süreçlerine dikkat ederler. Bu tür liderler kişileri nasıl sakinleştireceklerini, umutları nasıl uyandıracaklarını bilir, kişisel ihtiyaçları toplumsal taleplere nasıl dönüştüreceklerine hakimdirler. İnsan enerjisini nasıl özgürleştireceklerini ve insanlarda olumlu eyleme nasıl ilham vereceklerini bilirler. Kendilerine veya izleyenlerine dair kişisel kaygıların üstesinden nasıl gelmeleri gerektiğini bilirler. Bu tarzda liderler hızla değişen dünyamızda çalışanları için harika örgütler yaratmaya çalışan liderlerdir (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013: 2).

Psikodinamik yaklaşım, insan doğasını keşfetmeye yöneliktir. İnsan eylemlerine karşı atalet yaratan enerji kaynaklarına ve motivasyon güçlerine dikkat çeker (Vries, Florent-Treacy, & Korotov, 2013: 4). İnsanın doğasını keşfetmek demek onun mutlu olmasına giden yolları anlamak, ihtiyaçlarına cevap olabilmek ve nihai olarak tatmin düzeyini yüksek tutabilmek demektir. Örgütlerin bu süreci yürütebilmesi adına iletişimi güçlü, empati yeteneği ve benlik saygısı yüksek, vizyoner özetle etkili liderlere ihtiyacı vardır. Psikodinamik yaklaşım işe liderlerin veya otorite pozisyonlarındaki kişilerin incelenmesiyle başlamak yerine, önce insan kişiliğinin analizini yapar ve daha sonra kişilik tiplerini liderlik düzeyleri ve türleri ile ilişkilendirir (Stech, 2013: 320). Bu tarzda bir yaklaşım doğru pozisyonlara doğru kişilerin getirilmesi demektir ve bu da örgütleri başarıya götüren en temel mihenk taşıdır.

Bu çalışmanın amacı psikodinamik yaklaşım çerçevesinde narsizmi ele almak ve bunun liderlerdeki yansımalarına değinmektir. Örgütleri mekanik süreçleri yürüten birimler olarak görmek doğru değildir. Örgütler temelde insanla çalışır ve insanlar da kendinde çokça derinlik barındıran varlıklardır. Bu derinlik kişilerin tüm yaşam alanlarına yansır ki iş yaşamı da bu alanlardan biridir. Örgütleri amaçlarına götüren yolda yetenekler yatar. Yeteneklerdeki derinliklerin fark edilebilmesi, kişinin yaşantısındaki yansımaların algılanabilmesi ile mümkündür. Liderlik pozisyonuna getirilen kişiler örgütte birçok kişi üzerinde etkilidir. Bu etkinin örgüte avantaj olarak dönebilmesi kilit pozisyonlardaki liderlerin doğru seçilebilmesi ile ilgilidir. Psikodinamik bu anlamda örgütlerin vazgeçilmez bir çalışma alanı olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Baltaş, A. (2016, Haziran 22). *Narsist Liderlik*. Ocak 18, 2021 tarihinde acarbaltas.com: <https://www.acarbaltas.com/narsistik-liderlik/> adresinden alındı.
- Bion, W. (1961). *Experiences in groups*. London: Tavistock Publications.
- Cilliers, F., & Koortzen, P. (2000). The Psychodynamic View on Organizational Behavior. University of South Africa.
- Doğan, E. (2020). Narsist Liderlik. B. Çiçek içinde, *Liderliğin Karanlık Yönü* (s. 79-96). Nobel Yayıncılık.
- Eeden, R. v. (2010). Combining Leadership Theory with a Psychodynamic Perspective to Explain the Functioning of a Management Team. *Journal of Psychology in Africa*, 20(2), s. 311-320.
- Freud, S. (1900). The Interpretation of Dreams. S. Freud, & J. Strachey (Dü.) içinde, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis.
- Freud, S. (1914). On Narcissism: An Introduction. *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund*, 67-102.
- Grijalva, E., Harms, P. D., Newman, D. A., Gaddis, B. H., & Fraley, R. C. (2015). Narcissism And Leadership: A Meta-Analytic Review Of Linear And Nonlinear Relationships. *Personnel Psychology*, 68(1), 1-47.
- Horney, K. (1937). *The Neurotic Personality of Our Time*. New York: Norton.
- Maccoby, M. (2000). *Narcissistic Leaders: The Incredible Pros, the Inevitable Cons*. Ocak 17, 2021 tarihinde The Maccoby Group: <http://www.maccoby.com/Articles/NarLeaders.php> adresinden alındı
- Nevicka, B., De Hoogh, A. H., Vianen, A. E., Beersma, B., & McIlwain, D. (2011). All I need is a stage to shine: Narcissists' leader emergence and performance. *The Leadership Quarterly*, 22, s. 910-925.
- Sauls, D., & Zeigler-Hill, V. (2020). Basic emotional systems and narcissistic personality features: What is the emotional core of narcissism? *Personality and Individual Differences*, 162, s. 1-9.
- Schmidt, A. (2019). Kernberg ve Kohut'un Narsistik Kişilik Bozukluğu Kuramlarının Karşılaştırması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30(2), s. 137-141.
- Stech, E. L. (2013). Psychodynamic Approach. P. G. Northouse içinde, *Leadership : theory and practice*. California: SAGE Publications, Inc.
- Steiner, T. G., Levy, K. N., Brandenburg, J. C., & Adams, R. B. (2021). In the mind of the beholder: Narcissism relates to a distorted and enhanced self-image. *Personality and Individual Differences*, 173, s. 1-8.
- Vries, M. F., & Balazs, K. (1998). Beyond The Quick Fix: The Psychodynamics Of Organizational Transformation And Change. *European Management Journal*, 16(5), s. 611-622.
- Vries, M. F., & Cheak, A. (2014). Psychodynamic Approach. *Leadership: Theory and Practice* (s. 1-22). içinde Sage.

- Vries, M. F., Florent-Treacy, E., & Korotov, K. (2013). Psychodynamic Issues in Organizational Leadership. S. Leonard, R. Lewsis, A. Freedman, & J. Passmore (Dü) içinde, *Psychology of Organizational Development and Leadership*. INSEAD .
- Wallace, H. M., & Baumeister, R. F. (2002). The performance of narcissists rises and falls with perceived opportunity for glory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(5), 819–839.
- West-Leuer, B., & John, E.-M. (2013). Psychodynamic Coaching in Multinational Companies An Interdisciplinary Case Analysis. *Social and Behavioral Sciences*, 82, s. 502 – 510.
- Zachar, P. (2006). Pathological Narcissism and Its Relationship to Empathy and Transcendence. *The Pluralist*, 1(3), s. 89-105.

ŞEHİT AİLELERİNE VE GAZİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARININ FARKINDALIK VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ

Reyhan SAĞLAM PEKER

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0001-9771-6184

ÖZET

Ülke savunmasında yaralanan veya hayatını kaybeden bireylerin ve ailelerinin korunması için sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Anayasanın 61. maddesi ile birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler aracılığıyla gazilerin kendileri ya da aileleri veya şehitlerin yakınları için bazı haklar ve kolaylıklar sağlanmıştır. Bu çalışmada şehit aileleri ve gazilerin devletin kendilerine sağladığı hak ve hizmetlerle ilgili farkındalıklarının ve konuya yönelik beklentilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada kişilerin kendilerini toplumsal alanda nerede gördükleri anlaşılmaya çalışılmış, uygulanan politikaların ilgili kişilere sağladığı faydalar ve yeterlilikler değerlendirilmiş ve mevcut politikalar analiz edilerek konu farklı boyutları ile ele alınmıştır. Bu amaçla, Ankara ilinde yaşayan 10 gazi ve 10 şehit yakını ile görüşme sağlanmıştır. İlgili kişilerle doğrudan yapılan bu değerlendirmeler sayesinde devletin gazi ve şehit yakınlarına sunduğu sosyal politika uygulamalarının yeterliliği değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Türkiye’de şehit ailelerine ve gazilere birçok farklı kapsamda desteğin sosyal politika olarak geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Şehit yakını ve gazilerin yaptıkları yorumlar sonucunda yapılan maddi desteklere ulaşma ve bilgi edinme noktasında az da olsa eksiklikler yaşanabildiği tespit edilmiştir. Yasada olmasına rağmen uygulamada aksaklıklar yaşanan desteklerin güncellenmesi gerektiği tespit edilmiştir. Sağlanan maddi desteklerin günün ihtiyaçlarına uygun olarak sürekli gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Manevi desteklerin mutlaka geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir ve öneri olarak sunulmuştur. Diğer taraftan, sosyal ve ekonomik kalkınma itici gücü olan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler toplumları dijitalleşme alanında hızla dönüştürmektedir. Bu durum vatandaşların ihtiyaç duyduğu sosyal destek başvurularına dijital ortamdan ulaşabilmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda; kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirerek dijital dönüşüm ekosisteminin de oluşturulması önem arz etmektedir. Çalışmanın önemli çıkarımlarından biri de hızlanan dijitalleşme sürecinde hizmete çevrim içi portaller aracılığıyla ulaşabilmenin gerekliliğidir. e-Devlet Kapısı’nda bulunan hizmet sayısı ve vatandaş odaklı kullanılmasına yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Covid-19 salgını sokağa çıkma yasaklarından, seyahat kısıtlamalarına, okullar için uzaktan eğitime varan bir süreci yaşamamıza sebep olmuştur. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin ulaşılabilirliği önem kazanmıştır. Bu sürecin toplumsal hayata olan negatif etkisi dezavantajlı gruplar için en aza indirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: e-Devlet Kapısı, Gazi, Sosyal Politika, Şehit Yakını

1. GİRİŞ

Anayasanın 61. maddesinde yer alan “Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. ...Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” (T.C. Anayasası Madde 61) ifadesine istinaden Türkiye’de şehit aileleri, gaziler ve gazi ailelerini korumaya yönelik çeşitli sosyal politika adımları atılmıştır. Mevcut sosyal politika adımlarıyla, gazilerin ve şehit ailelerinin toplumla uyum içinde yaşamaya devam edebilmeleri amaçlanmıştır. Bu kişilere sağlanan destekler ve sunulan birtakım ayrıcalıklarla vatan savunmasında sağlığını, vücut bütünlüğünü, canını ya da sevdiklerini kaybeden kişilerin yaşayabilecekleri ekonomik, sosyal ve manevi zorlukların bir nebze olsun azaltılabilmesi hedeflenmiştir. Sosyal politika kapsayıcı bir disiplindir. Sosyal yaşamın ihtiyaçlarını karşılamak için çözümler sunar. Sosyal sorunlar ekonomik ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu değişiklikler aynı zamanda sosyal yapıya ve devlet politikalarına göre farklılık göstermektedir. Sosyal politikaların tarihsel geçmişi, insanlık tarihindeki önemli olaylarla paralellik göstermektedir. Dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olan sanayi devrimi, bir tarafta ekonomik bir devrimdir, ancak diğer tarafta sosyal sorunları arttırmıştır. Sanayi perspektifinden bakıldığında, toplumlar sanayi öncesi toplum, sanayi toplumu ve post-sanayi toplumu olarak görülebilir. Sosyal politika bağlamında ilerleyen süreçte Covid-19 öncesi dönem ve Covid-19 sonrası dönem olarak ayırdığımız yeni bir perspektif ortaya çıkması muhtemeldir. Buradan hareketle sosyal politika ve dijitalleşme ilişkisini daha çok duyuyor olacağız. Dolayısıyla sosyal sorunlara çözüm sunan sosyal politikaların da dönemin koşullarına bağlı olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamdan hareketle dezavantajlı gruplar için ne yapıldığı, bu grupların imkânlardan ne derece faydalandığı ve bu imkânlara nasıl ulaştığı önem arz etmektedir. Çünkü yaşam kaliteleri ile sosyal desteğin anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır.

2. UYGULAMALAR

Bu araştırmanın çalışma grubunu; 10 şehit yakını ve 10 gazi oluşturmaktadır. Toplam 20 katılımcı ile görüşülmüştür. Bu çalışma grubu kartopu örneklem yöntemine göre belirlenmiştir. Görüşülen şehit ailelerinin, gazi ve gazi yakınlarının tanıdıkları diğer şehit ailelerine, gazi ve gazi yakınlarına yönlendirmesi ile çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışmada; Ankara il sınırları içinde yaşayan gaziler ve şehit ailelerine yönelik uygulanan sosyal politikalar ve mevcut durumda uygulanan sosyal politikalardan memnuniyetlerinin tespiti ve bu politikalara ilişkin farkındalıkları belirlenerek ilave yapılabileceklerin belirlenmesine yönelik araştırma yapılmıştır. Nitel araştırmalar sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metotlarla sorgulayarak anlamlandırma sürecidir, o nedenle çalışmanın nitel yapılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Bu amaçla mülakat yapmayı kabul eden Ankara il sınırları içinde yaşayan kişiler ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılara ulaşılması noktasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Türk Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri Derneğinden destekler alınmıştır ve katılım tamamen gönüllülük esasıyla sağlanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme ve bilgi çağından kaynaklanan değişikliklerin bir sonucu olarak bazı dönüşümlere ve bir dereceye kadar neoliberal politikalara maruz kalan refah devletinin, yeni biçimlerde varlığını sürdürmesi ve gelecekte sosyal politikaları düzenlemek için önemli bir güç olarak kalması öngörülmektedir. Bir ülkede yasalarla belirlenerek uygulamaya konulan sosyal politikalar, bu politikaların muhatabı olan kişi, kurum ve kuruluşların farkındalıkları seviyesinde uygulanmaktadır. Bir diğer deyişle; yasalarla belirlenen politikalar neticesinde sağlanan sosyal haklardan yararlanmak isteyen kişiler, yasayı yerine getiren kurum ve kuruluşlara başvurarak bu haklardan yararlanabilmektedir. Uygulamanın muhatabı olan kişilerin, sağlanan bu haklardan yararlanabilmesi için başvuru adımlarının olabildiğince basit tutulması hedeflenmelidir. Bürokratik süreçler minimuma düşürülmeli ve olabildiğince dijital çözümler sağlanmalıdır. Ayrıca bu hedefin şehit yakınları ve gaziler açısından yerine getirilebilmesine yönelik, “Gazi ve Şehit Aileleri Bilgi Bankası”nın geliştirilmesi önerilmektedir. Gazi, gazi ve şehit yakınlarının devlet destekleri hakkında tam ve güncel bilgileri alabilmesi için devlet kurumları arasında iletişimlerin güçlendirilmesi, destekler hakkında bilgilerin tek bir kaynaktan alınır hale getirilmesi, desteklerin güncellenmesi ve iyileştirilmesi noktasında ise devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşları ve derneklerin ortaklaşa çalışır hale getirilmesi gerekmektedir. Elde edilen veriler incelendiğinde desteklere ulaşma notasında şehit yakınları ve gazilerin yaşadıkları zorluklar onları başka arayışlara yöneltmekte olduğu ve çözüm çabalarında başka türlü mağduriyetlere yol açabildiği görülmektedir. Gazi, gazi ve şehit ailelerinin tüm hizmetlerden bilgi edinme noktasında zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde gazilerin ya da şehit yakınlarının belge almak ya da herhangi bir başvuru yapmak için devlet kurumlarına bizzat gitmek yerine e-Devlet Kapısı aracılığı ile bütün işlemleri gerçekleştirmek istediklerini belirtmiştir. Bu noktada hem bilgiye ulaşmak hem de gerekli hizmetlerin sağlanabilmesi için e-Devlet Kapısı sosyal politika örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazilerin, fiziksel engelinin bulunduğunu da göz önüne alınırsak uygulamada var olan hizmet sayısının artırılması büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan görüşmelerde bu talebin dile getirilmesi e-Devlet Kapısı hizmetlerine olan farkındalığı yansıtmaktadır. Dolayısıyla portalin ulaşılabilir ve kullanıcı odaklı bir kaynak olduğunu saptamaktayız. e-Devlet Kapısı üzerinde yapılan çalışmaların tamamı kamuda verimliliği artıracak ve vatandaş odaklı kamu yönetim sisteminin dijitalleşmesine fayda sağlayacaktır. Devlet eliyle sağlanan hakların niteliği ve niceliği kadar bu hakların ulaşılabilirliğinin önemi düşünüldüğünde yapılan çalışmaları sosyal politika örneği olarak değerlendirmeliyiz. Araştırmanın sonucunda belli başlıklar ön plana çıkmıştır; devlet eliyle sağlanan sosyal desteklerin şehit yakınları ve gazilerin yaşam kalitesini bireysel desteklerden çok daha fazla yükselttiği ortaya koyulmuştur. Yaşam kaliteleri ile sosyal desteklerin boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal desteklerin var olması adalet duygularını perçinlemektedir.

YAŞLILIKTA SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Beyza ERKOÇ¹

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

İnsan hayatı bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik gibi farklı dönemlerden oluşur. Yaşlılık ise insan hayatının son dönemini açıklar. Yaşlılık döneminde yaşlı bireyler sağlık sorunları (fiziksel, psikolojik, sosyal sağlık), bakım sorunları, teknolojik sorunlar gibi problemler yaşarlar. Yaşlılık dönemine gelebilen bireyler hayatın son döneminin bu farklı zorlukları ile baş etmek zorunda kalırlar. Yaşlılık döneminde en sık karşılaşılan sorunlardan bir tanesi de sosyal sağlığın belirleyicilerinden olan sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanma bireylerin belirli bir sınıfa, gruba ya da kategoriye dahil olmaları sebebi ile içerisinde yaşadıkları toplumun ekonomik, sosyal ve politik yaşamına katılmaktan kısmen yada tamamen dışlandıklarında ortaya çıkan bir ayrımcılık biçimidir. Yaşlılık döneminde yaşanan sosyal dışlanmanın unsurları; yaşa bağlı özellikler, artış gösteren dezavantajlar, toplumsal özellikler ve yaş temelli ayrımcılık şeklindedir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri ile sosyal değişim, gelişim ve bütünleşme temelinde bireylerin güçlendirilmesine ve özgüleştirilmesine destek veren sosyal hizmet meslek ve disiplini, yaşlı bireylerin yaşamış oldukları tüm sorunlarda olduğu gibi sosyal dışlanma sorununda da destek veren yegane meslek ve disiplinlerdendir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesini, refah seviyelerini arttırmak amacıyla sosyal dışlanma sorununun çözümünde, sosyal hizmet uzmanları mikro, mezzo ve makro müdahaleler gerçekleştirirler. Mikro müdahaleler sosyal yönden dışlanma yaşayan yaşlı bireylere birebir yapılan ve sosyal dışlanmanın yaşlı birey üzerinde neden olduğu olumsuz psiko-sosyal durumu ortadan kaldırmak amacı ile gerçekleştirilen müdahalelerdir. Mezzo müdahaleler sosyal yönden dışlanmış yaşlı bireyin yakın çevresi özellikle ailesi ile gerçekleştirilen grup müdahaleleridir. Makro uygulamalar ise, genelinde sosyal dışlanma olgusunu, özelinde ise yaşlılıkta sosyal dışlanmayı önleyici çok boyutlu müdahaleleri içerir.

Bu çalışmada yaşlılık dönemi, yaşlılık döneminde yaşanan sorunlar ve sosyal dışlanma konularında genel bilgilerin verilmesi ve yaşlılarda sosyal dışlanma sorunsalına yönelik sosyal hizmet uygulamalarının açıklaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Sosyal Dışlanma, Sosyal Hizmet Müdahaleleri.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında sağlık hizmetlerine erişim kolaylıklarına, teknolojik gelişmelere, ilaç sektöründeki yeniklere, birinci basamak sağlık hizmeti uygulamalarına, aşılamalara, temiz su kullanımı, sağlıklı beslenme gibi sağlık davranışlarına daha fazla önem vermeye bağlı olarak bireylerin yaşam süresi uzamıştır. Buna karşın kadınların iş hayatında daha aktif olmaları, aile planlamaları çalışmaları, çocuk sahibi olmak istememe gibi sebeplerle doğum sayıları azalmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak ülkelerin nüfusu içerisinde yaşlı sayısı ve nüfus oranı her geçen gün artış göstermektedir. Yaşlı nüfusunda ve oranlarındaki artış, yaşlılığı ve

yaşlılığın beraberinde getirdiği problemleri ayrıntılı şekilde ele alma zorunluluğu doğurmuştur.

64 yaşın bitimi ve 65 yaşın başlaması yaşlılık sınırını, 65-75 yaş arası erken yaşlılık, 75-85 yaş arası orta yaşlılık, 85 yaş ve üstü ileri yaşlılık evrelerini tanımlar (Tümerdem, 2006, s. 195).

Yaşlı sayısının nüfus içerisinde artışı küresel bir olaydır. Ülkelerin çoğunda nüfus içerisinde yaşlı sayısı ve oranı artış göstermektedir. 65 yaş ve üstü kişi sayısı 2019 yılında Dünya genelinde 703 milyonken, 2050 yılında bu sayının 1,5 milyar kişi olacağı öngörülmektedir. 2019 yılında %9'a olan yaşlı nüfus oranının 2050 yılında %16'ya çıkacağı ve her 6 kişiden 1'inin 65 yaş ve üzeri olacağı da öngörüler içerisinde (United Nations, 2019, s.1).

Dışlanma kelime anlamı olarak yoksulluk, yoksunluk, eşitsizlik, irtibatsızlık, yabancılaşma, marjinalite, sınıf altılık, bütünleşememe kavramları ile beraber kullanılmaktadır. Sosyal dışlanma, bireylerin sosyal faaliyetlerin dışında kalmasını ifade eden bir kavramdır (Şahin, 2009, s.22). Yaşlının sosyal dışlanması, yaşlı bireyin başta ailesi ve yakın çevresi olmak üzere, diğer kişiler tarafından içerisinde yaşadığı sosyal sistemin, toplumsal ilişki ve etkileşim alanlarının dışına itilmesi, tek başına bırakılması ve yeniden sosyal ortamına geri dönme ihtimalini kaybetmesidir (Abay & Güngör, 2018, s. 93).

Yaşlılık döneminin getirmiş olduğu sorunlarla baş etmek zorundan olan yaşlı bireyin bunun yanında birde sosyal dışlanmaya maruz kalması dönemi çok daha zorlu geçirmelerine neden olmaktadır. Bu süreçte yaşlı bireylerin psiko-sosyal yönden desteklenmesi çok önemlidir. İnsanları güçlendiren, birey, aile, grup, kurum ve toplumların kişisel, kişiler arası, siyasal ve sosyoekonomik alanlardaki güçlerini ve etkilerini iyileştirmelerine ve arttırmalarına yardımcı olan sosyal hizmet meslek ve disiplini (Zastrow, 2013) yaşlıların sosyal dışlanmasının önlenmesi, sosyal dışlanma yaşayan yaşlı bireylerin güçlendirilmesi, psiko-sosyal yönden desteklenmesi konusunda da yegane meslek ve disiplinlerdendir.

1.1. Yaşlılık

Yaşlılık, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir sürecidir. Bireyler bu süreçte ruhsal ve fiziksel güçlerini yavaş yavaş ve geri dönüşümsüz şekilde kaybederler. Yaşlılık döneminin daha net anlaşılabilmesi için bu dönemle ilişkili birtakım kavramları açıklamak önem arz eder. Yaş, kronolojik ve biyolojik şekilde tanımlanır. Kronolojik yaş, doğumdan yaşlanana ana kadar geçen süreyi, biyolojik yaş, içinde bulunduğumuz yaş basamağını tanımlar. Yaşlanma, yaşam sürecine bağlı olarak geri dönüşü olmayan fonksiyonel ve yapısal değişimlerdir. Yaşlanma farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Kronolojik yaşlanma, doğumla başlayan ve büyümeyle geçen zamandır. Biyolojik yaşlanma, büyümeye bağlı şekilde kişilerin anatomi ve fizyolojisinde yaşanan değişimleri tanımlar. Fizyolojik yaşlanma, büyümeye birlikte üretkenlik ve fizyolojik süreçlerdeki gerilemeleri tanımlar. Psikolojik yaşlanma, büyümeye bağlı zihni işlev ve yeteneklerde azalma aynı zamanda uyum yeteneğinde değişimlerdir. Sosyo- kültürel yaşlanma, sosyal yapının yaşlılığa bakışı, yaşlıların kayıplarla baş etmesi, emeklilik, ölüm yaklaşımlarının değerlendirilmesi ile ilişkilidir. Ekonomik yaşlanma, yaşlı bireyin emeklilik, statü ve gelir kayıplarının tanımlanmasıdır. Toplumsal yaşlanma, bir takım göstergeleri olan kavramdır. Bu göstergeler; toplumun yaş ortalaması ve doğumdan beklenen yaşam sürecidir (Hablemitoğlu & Özmete, 2010). Bununla birlikte yaşlılık dönemine ilişkin iki önemli kavram daha mevcuttur. Bu kavramlar Gerontoloji ve geriatri kavramlarıdır. Gerontoloji yaşlılığın ve yaşlanmanın fiziksel, ruhsal, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerini tanımlayan ve açıklayan bilim dalıdır. Geriatri ise yaşlı bireylerin problemlerine çözüm arayan ve aynı zamanda yaşlı

bireylerin tedavi ve rehabilitasyonu ile ilgilenen tıbbın alt kollarından biridir (Kalınkara, 2014).

1.2. Yaşlılık Döneminde Yaşanan Sorunlar

Yaşlılık dönemi birçok sorunu beraberinde getirir. Bu sorunların başında sağlık sorunları gelir. Sağlık “yalnızca hastalık ve engelliliğin olmaması değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir” şeklinde tanımlanır (www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions). Yaşlılık döneminde bireylerin hastalanma ihtimali, hastalıklara ve yaşlılığa bağlı engel yaşama riskleri çok fazladır. Tanımda geçen fiziksel sağlık, bireylerin beden sağlıklarını tanımlar. Yaşlılık döneminde en fazla görülen fiziksel sağlık sorunları; kalp ve damar hastalıkları (hipertansiyon, koroner arter hastalığı), kas ve iskelet sistemi hastalıkları (artrit, osteoporoz, kırılmalık sendromu), endokrin sistem hastalıkları (diyabetes mellitus, hipotroidi ve hipertroidi), üriner sistem hastalıkları (idrar kaçırma, prostat hipertrofisi), solunum sistemi ile ilgili hastalıklar (kronik obstruktif akciğer hastalığı, pnömöni ve tüberküloz), ve kanserlerdir (Say Şahin, 2019).

Tanımda geçen zihinsel sağlık, bireylerin ruhsal açıdan sağlık durumlarını tanımlar. Yaşlılık döneminde en fazla görülen psikolojik sağlık sorunları; duyu durum bozuklukları (depresyon, depresif belirtilerle devam eden uyum bozuklukları, yas reaksiyonu, bipolar bozukluk), yaşlı bireylerde anksiyete bozuklukları, deliryum, demans (alzheimer, vasküler demans, frontotemporal demans, Parkinson hastalığı demansı) şeklindedir.

Tanımda geçen sosyal sağlık, sağlık sonuçlarını etkileyen tıbbi olmayan belirleyicilerdir. Sosyal sağlık, insanların doğduğu, büyüdüğü, çalıştığı, yaşadığı ve yaşlandığı koşullar ve günlük yaşamın koşullarını şekillendiren daha geniş güçler ve sistemler bütünüdür. Bu güçler ve sistemler, ekonomik politikaları ve sistemleri, kalkınma gündemlerini, sosyal normları, sosyal politikaları ve politik sistemleri içerir. Sağlığın sosyal belirleyicilerinin ülkeler içerisinde ve ülkeler arası sağlık durumundaki haksız ve önlenabilir farklılıklar başka bir ifade ile sağlık eşitsizlikleri üzerinde büyük etkisi vardır. Her gelir düzeyindeki ülkelerde, sağlık ve hastalık sosyal bir eğim izler yani sosyoekonomik durum ne kadar düşüğe, sağlık o kadar kötüdür. Sağlıkta eşitliği olumlu ve olumsuz yönlerden etkileyebilecek, sağlığın sosyal belirleyicilerine örnek olarak; gelir ve sosyal koruma, eğitim, işsizlik ve iş güvenliği, gıda güvenliği, konut ve çevre, sosyal destek ve içermeye, bağımlılıklar, sağlık hizmetlerin erişim vb. verilebilir (www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1; Marmot & Wilkinson, 2009). Bu belirleyicilerden bir tanesi de sosyal dışlanmadır.

Yaşlı bakımı, yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken kendisine verilen destek faaliyetlerinin bütünüdür. Bu faaliyetler içerisinde; kişisel bakım (lokal ve genel temizlik, yemek yeme, giyinip soyunma, ağız ve diş bakımı, protez bakımı vb.), sağlık hizmetleri (ilaçlarının vaktinde kullanımı, zamanında sağlık kontrollerinin yapılması) gibi konular vardır (Akyıldız, 1999). Yaşlı bireylerin bahsi geçen bakımlarını yerine getirememeleri, bakım hizmeti verecek yakınının olmaması, bakım hizmeti verecek yakınının olmasına karşın bilinçsiz yapılan bakımlar, profesyonel bakımdan faydalanamama vb. durumlar bakım sorununa ve daha büyük problemlerin yaşanmasına neden olabilmektedir.

Teknolojik sorunlar, hızlı değişen teknolojik koşullara yaşlı bireylerin fiziksel (örneğin görme yeteneğinin azalması) ve zihinsel (örneğin çabuk unutma, hatırlayamama) gerilemelerinden ötürü ayak uyduramamasından kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen tüm sorunlar yaşlı bireylerin hayatlarını çok daha zor hale getirmektedir.

1.3. Yaşlılarda Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma sosyal sağlığın belirleyicilerinden bir tanesidir (Wilkinson & Marmot, 2003, s.3). Sosyal dışlanma, belirli birey, grup ya da topluluğun sosyal bütünlüğün, sermaye

birikiminin dışında bırakılması, ekonomik büyüme için yaptığı katkıdan adil biçimde faydalanamamasıdır. Sosyal dışlanma ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel, kişisel boyutu olan, öznel ve nesnel değerlendirilebilen, refah toplumu anlayışını yansıtmayan, çok boyutlu ve tartışmalı bir kavramdır (Sapançalı, 2005). Sosyal dışlanma ırkçılık, ayrımcılık, damgalama, düşmanlık ve işsizlik gibi nedenlerden ötürü yaşanmaktadır (Wilkinson & Marmot, 2003, s.16).

Sosyal dışlanmanın yaşayan önemli bir kesim de yaşlı bireylerdir. Yaşlanma ile kişilerin fiziksel ve zihinsel kapasitelerinde yaşanan gerilemeler, yaşlı bireylerin fonksiyonlarında yaşanan azalmalar, rol ve statü kayıpları, yeniliklere karşı uyum sağlayamamaları sosyal dışlanmalarına neden olmaktadır. Yaşlı bireylerin dışlandıkları alanlar; iş gücü piyasası, eğitim, ekonomi, barınma, sosyal- kültürel, sağlık, politika alanları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sosyal dışlanma bireylerin toplumla bütünleşmesinin önüne geçer (Görgün Baran, 2016).

Kahraman (2016) yaşlı bireylerin sosyal dışlanma sebeplerini dört grupta toplamıştır:

1. **Yaşa ilişkin özellikler:** Yaşlı bireylerin yaşla beraber gelen gelir kayıpları, sağlığının bozulması, sosyalleşmesinin azalması, emeklilikle birlikte gelirinin düşmesi, kronik hastalıklarının etkisi, yalnız yaşaması durumunda ihtiyaçlarının doğması.
2. **Dezavantajların artması:** Yaşlı bireylerin yaşamış oldukları koşulların zamanla dezavantaj durumuna dönüşmesi.
3. **Toplumsal özellikler:** Yaşlı bireyin yaşamış olduğu toplumda dostluk, duyarlılık, nüfus yapısı, ekonomik durum, suç olgusu gibi yapılar.
4. **Yaş temeline dayanan ayrımcılık:** Yaşlının içinde yaşadığı toplumda sosyo-ekonomik politikaların yaşa bağlı şekilde tespiti bu ayrımcılığa sebep olabilir. Statü ve rol kayıpları, yalnızca yaşa bağlı hareketler, eylemler, ön yargılar, tavırlar, kurumsal düzenlemeler.

Kneale (2012) yaşlılık döneminde sosyal dışlanmanın yedi boyutunu kavramsallaştırmıştır. Bu boyutlar; finansal üretimden, temel tüketim malzemelerinden, yerel imkanlardan, kültürel faaliyetlerden, sosyal ilişkilerden, uygun yerleşim yerlerinden ve toplu taşımalarından, kentsel faaliyetler ve bilgiye ulaşabilmeden dışlanmalar şeklindedir (Kneale'den akt. Görgün Baran, 2016, s.113).

2. SOSYAL DIŞLANMA YAŞAYAN YAŞLILARA YÖNELİK YAPILAN SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ

Sosyal hizmet Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından “sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı, insanların güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini destekleyen uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, müşterek sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin merkezindedir. Sosyal hizmet; sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerel bilgi ile desteklenir, sosyal hizmet yaşam zorlukları ile baş etme ve iyilik halini geliştirmede yapılar ve insanlarla yürütülmektedir” şeklinde tanımlanır (IFSW, 2014). Sosyal hizmet meslek ve disiplininin hedef kitlesi tüm toplumdur, fakat bir takım gruplar müdahale sırasına göre öncelik arz ederler. Bu gruplar; çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar, engelliler, yoksullar, göçmen ve mülteciler, afetzedeler vb. şeklindedir. Yaşlı bireyler ve bu bireylerin yaşlılık döneminde yaşamış oldukları sorunlarla mücadele, sosyal hizmet meslek ve disiplininin yegane hedefleri arasındadır.

Yaşlılıkta sosyal dışlanma olgusu ve bu dışlanmaya maruz kalan yaşlı bireylerin psiko-sosyal rehabilitasyonları için sosyal hizmet profesyonelleri mikro, mezzo ve makro boyutta müdahaleler gerçekleştirmektedir.

Mikro boyutta yapılan uygulamada sosyal hizmet uzmanı, yaşlı bireye birebir müdahalelerde bulunur. Bu tür müdahalenin amacı, sosyal dışlanmanın yaşlı birey üzerinde bıraktığı kötü etkinin mümkün oldukça ortadan kaldırılmasıdır. Mikro müdahaleler, yaşlı bireylere sosyal destekte bulunmayı, yaşlı bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılaması için çalışmalar yapmayı, yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini, yaşam tatminlerini ve iyilik hallerini arttırmak için faaliyetlerde bulunmayı, yaşanan dışlanma sebebini tespit ederek ortadan kaldırmaya çalışmayı vb. içerir. Mikro müdahalelerde sosyal hizmet uzmanları vaka yöneticisi, korumacı, kolaylaştırıcı, geliştirici-iyileştirici, rehabilite edici, eğitici ve öğretici, güçlendirici, danışmanlık, sosyalleştirici, çözüm üretici, planlayıcı ve uygulayıcı, iletişim kurucu rollerini yerine getirirler.

Mezzo müdahaleler dışlanma yaşayan yaşlı bireyin iyilik halinin, yaşam kalitesinin, refahının artırılması amacıyla grup müdahalelerini içerir. Yaşlı bireylerin özellikle ailelerine müdahale çok önemlidir, çünkü yaşlı bireylerin en çok destek görmek istediği, yanlarından uzaklaşmak istemediği yegane kişiler aile bireyleridir. Aile desteği ne kadar yüksek olur ise, yaşlı bireylerin sorunlara karşı baş etme kapasiteleri o kadar yüksek olur. Mezzo müdahalelerde sosyal hizmet uzmanları danışmanlık, korumacı, kolaylaştırıcı, eğitici ve öğretici, güçlendirici, çözüm üretici, planlayıcı ve uygulayıcı, iletişim kurucu rollerini üstlenirler.

Makro müdahaleler ise, genelinde sosyal dışlanma olgusunun her türlüsüne, özelinde yaşlılıkta sosyal dışlanmaya özgü gerçekleştirilmesi gereken çok boyutlu müdahalelerdir. Sosyal dışlanmanın her türlüünün ortadan kaldırılması amacı ile gerçekleştirilecek politikalar, yasal düzenlemeler, bilgilendirmeler, eğitimler bu müdahale yönteminin içerisinde yer almaktadır. Makro müdahalelerde sosyal hizmet uzmanları çözüm üretici, planlayıcı ve uygulayıcı, arabulucu, araştırmacı rollerini yerine getirirler.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sosyal dışlanma hangi alanda yaşandığı, kimlere karşı yapıldığı önemli olmaksızın kabul edilemez bir olgudur. Sosyal dışlanma bireylerin sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve daha birçok alanının dışına itilmesi sebebi ile ve eşitsizliğin yegane göstergelerinden olması nedeni ile insan hakları ihlalinin bir türüdür. Sosyal dışlanmanın birçok olumsuz sonucu vardır. Yaşlılık dönemi bireylerin yaşamış oldukları zorlukların yanında birde sosyal dışlanmaya maruz kalmaları, bu bireylerin hayatlarını çok daha zorlu, yaşanması güç hale getirmektedir. Genelinde tüm sosyal dışlanma olgusuna, özelinde yaşlılıkta sosyal dışlanmaya karşı topyekun mücadele gereklidir. Bu mücadelenin paydaşları, kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, medya, üniversiteler, yerel yönetimler vb. geniş bir kitleden oluşmalıdır. Dışlanmanın her türlüünün önüne geçilmesi için bu paydaşların koordineli çalışması, yasaların, yönetmeliklerin, politikaların bu çalışmaları destekler nitelikte olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Abay, A. R. ve Güngör, F., *Yaşlılarla Sosyal Hizmet*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018.
- [2] Akyıldız, N., *Sağlıklı Yaşlanma*, Ya-Pa Yayınları, İstanbul, 1999.
- [3] Görgün Baran, A., *Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu*, Velittin Kalinkara (Ed.) Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler içinde (s. 105-125), Nobel Yayınevi, Ankara, 2016.
- [4] Hablemitoğlu, Ş., ve Özmete, E., *Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*, Kilit Yayınları, Ankara, 2010.
- [5] Kahraman, L., *Yaşlılara İlişkin "Sosyal Dışlanma"yı Önleyici Politikaların Geliştirilmesi*. Velittin Kalinkara (Ed.), Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler içinde (s. 127-140), Nobel Yayınevi, Ankara, 2016.
- [6] Kalinkara, V., *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.
- Marmot, M. G., Wilkinson, R. G., *Sağlığın Sosyal Belirleyicileri*, İlker Kayı ve Yeşim Yasin (Ed.), İnsev Yayınları, İstanbul, 2009.
- [7] Sapançalı, F., *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları. İzmir, 2005.
- [8] Say Şahin, D., *Yaşlılarda Sık Görülen Sağlık Problemleri İle Tedavi Ve Bakım Esnasında Ortaya Çıkan Tıp Etiği Sorunları*, Umut Yanardağ ve Melek Zubaroğlu Yanardağ (Ed.). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet içinde (s. 83.99). Nika Yayınevi, Ankara, 2019.
- [9] Social Determinants of Health, https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1. (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- [10] Şahin, T., *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- [11] Tümerdem, Y., Gerçek Yaş, Türk Geriatri Dergisi, 9(3), s. 195-196, 2006.
- [12] United Nations, *World Population Ageing 2019 Highlights*. Department of Economic and Social Affairs Population Division New York, 2019.
- [13] What is the WHO Definition of Health?, <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>, (Erişim Tarihi: 29.12.2020).
- [14] Wilkinson, R. G., & Marmot, M. (Eds.), *Social Determinants of Health: The Solid Facts*. World Health Organization, 2003.
- [15] Zastrow, C.. *Sosyal Hizmete Giriş (I. Baskı)*, Nika Yayınevi, Ankara, 2013.

STATE-BUILDING AND PEACEBUILDING PROCESS IN SOMALIA (2000-2012).**Dahir Mohamed Abdi^{1,2}****Country of nationality:** Somalia¹Selcuk University (Turkey) Master of international relations (under process)²Mogadishu University (Somalia) Bachelor of global studies and international relations

ORCID ID: 0000-0002-6900-2683

Abstract

The research work will be done through an analytical methodology. The paper's designation will tend to examine the matters related to the case study method of qualitative methodology and analyzing method. During research writing and analyzing the collective data, the researcher will use primary and secondary resources. The materials that shall be used by the researcher throughout the work contain both official and non-official documents such as the academic writings, books, scholarly articles, newspaper articles, book chapters, and internet to be an appropriate academic study which accurately sets up the necessary information or data. The paper study is altogether scheme is to find out the process have been passing efforts of Somalia's building institutions, peace, stability tremendously, and state recovery backed up by local and international endeavors.

This paper examines the state-building and peace-building process in Somalia (2000-2012). The Somali people have suffered for prolonged time violence and brutality committed by the hands of Somalis. The last two decades, Somali people have been living and experiencing many problems under both warlords and terrorist groups that caused stateless or functional government and without peace.

After the collapse of the military regime, civil war broke out in Somalia, followed by constant external interference, which has contributed to the continuation of inter-nation conflicts. And, political instability, government tension and regional and international involvement in Somalia

This paper aims to contribute to a more refined understanding of the international, regional movements and government action in Somalia politics since central Somalia's collapse in 1991. Overall, this study also focuses on the political and social structure of the Somali people. Before and after the Republic of Somalia's establishment, efforts to the state-building and peace-building, restoration to Somalia as a stable place and the leading root causes of the Somali civil war was a continuation.

This paper will focus on the specific time that started from once the Somali government re-established Arta Djibouti in 2000 after the Somali state's collapse. The paper will discuss explicit, colonial period, civil war, post-civil war period, Somalia from the UN trusteeship and British protectorate to independence. The efforts of African union on state-building of Somalia, international intervention, and engagement of peace in Somalia.

KEY WORDS: state-building, peace-building, civil war, post-civil war, international intervention and peace engagement, social and political structure.

1.0 Introduction

This tiny manuscript concerning the state-building and peacebuilding process in Somalia (2000-2012), will analyze Somalia's social structure and the efforts to peace and state-building. Somalia is in the eastern end of Africa, surrounded by Djibouti within the northwest, Kenya in the southwest, the Gulf of Aden, Yemen in the north, the Indian Ocean in the east, and Ethiopia in the west. It has the longest coastline in the continent of Africa.

This article also will examine in part one, the colonial period, civil war, and the post-civil war period in Somalia. Mostly Somali people are living in one region, which is the horn of Africa. Somalis are people who have the same culture, one language and one religion. At all, they are one ethnic, which makes it easy not to lose their culture.

During the colonial period/era in the Somalis region in the early 19th century, they influenced the Somalis lifestyle. Because this ethnic group is living in East Africa, most of their life took a war, conflict against the colonist and inside the Somalis. This article will show us how the colony divided Somalis territory, British Somaliland, Italian Somaliland and French Somaliland. Part of Somalis territory gave to Kenya Northern Frontier District (NFD) and Somali region Ethiopia (west Somali region) due to the competition between them. After the collapse of the central Somali government, this article will also portray us the international and internal efforts for Somalia's peace and state-building. The overthrow of the Somali government in 1991, the country has faced many obstacles, including the civil war, terrorists, international intervention, and illegal intervention, especially neighbouring states. Therefore, this article will stand upon the root causes of Somali civil war—Africa's efforts to restore peace in Somalia. Moreover, Somalis and the international community established the Somali government after more struggles (U.N., A.U. & IGAD). Furthermore, finally, will analyse the process restoring Somalia peace, stages passed Somali peacebuilding and the ultimate results found.

SOCIAL AND POLITICAL STRUCTURE IN SOMALIA

1.1 Colonial Period

During the early colonial era in Somalia, there was a competition between various countries to seize in Somali territory. In the early nineteenth century, many colonists included England, France, Italy and others seized lands from this country for their agendas. This is same in other countries to what happened like America that was three significant countries of Spain, England and France claimed the territory. The first player that own ambition to seize the territory of Somalia in 1875 was Egypt. Five years later, British and France's competitors pushed the Egyptian out in Somalia. However, each player wanted to take his portion. French took the region right now Djibouti, but it was known as Somalia French cost (Côte Française des

Somalis).¹ In 1840 and 1886, the British East India Company established a series of trade treaties with different Somali chiefs/leaders, Italy had a hand in the early founding of Somalia. It laid the borders of Italian Somaliland in the south between 1897 and 1908. Ethiopians claimed the Ogaden region of western Somalia in 1897, and at the time Ethiopia seized the city of Harer. The first uprising against the colonialism occurs once Somalis pursued to push the Ethiopians out of the Ogaden region of Somali west but later expanded to target European colonists. The most massive uprising against the colonists was the Dervish movement headed by Mohamed Abdille Hassan. The British colonists referred to as "Mad Mullah." conducted a religious-based war of resistance against colonists in 1899-1920, which resulted in the death of nearly a third of the population of northern Somalia. Great Britain defeated Hassan in 1920.²

During the colonial period, Somalia divided into three different colonies, French, Italian and British. Somalis have spread among all three colonial regions as well as parts of Kenya and Ethiopia. While all Somalis may being part of one ethnic group and one religion,³ by 1827, Britain controlled Aden (contemporary Yemen). It wanted to control it one of the port cities in Somalia, Berbera. Britain sought to maintain control of the Somali coast Supplying Aden with meat and other commodities. That considered essential to supply Aden the British Army has food and goods to defend British India. Despite, British and Egypt both had very interest Zeila and Berbera; finally, the British obtained to control the towns. The Coalition of British occupation of Egypt in 1882 and the Mahdist revolt (1881) against the Anglo-Egyptian occupation of Sudan led Egypt to withdraw from Somalia. As a result, both Britain and Ethiopia began to claim the lands. The French also had a commercial interest in Somalia; they wanted to build a coal station in the Red Sea to provide marine communications with Indochina.⁴

At the end of the nineteenth century, Somalia participated in a general Islamic response in North Africa against colonialism, in 1899, Mohamed Abdille Hassan, British colonists called "Mad Mullah" and known as Somalis 'The Sayid' a 20 years rebellion against colonial occupation. His movement controlled a large part of internal British Somaliland, and at first, it enjoyed strong support among Somalis in the Ogaden region and Italy Somaliland. The Sayid's abilities as a poet and orator of high-value Skills won him many disciples/followers, and much of his success was in commanding trans-clan loyalty. However, he ultimately fails to maintain unity; nevertheless, Sayyid is considered one of the Somali

¹ Chucky Sosinski, AFR 110: Intro to Contemporary Africa, Pennsylvania State University, October 8, 2014. <https://sites.psu.edu/afr110/2014/10/08/colonization-of-somalia/>. (16-05-2020).

² Mollie Zapata, Somalia: Colonialism to Independence to Dictatorship, 1840-1976, January 31, 2012. <https://enoughproject.org/blog/somalia-colonialism-independence-dictatorship-1840-1976>. (16-05-2020).

³ Richard Bennett Furlow, The Spectre of Colony: Colonialism, Islamism, and State in Somalia, ARIZONA STATE UNIVERSITY, published Doctor of Philosophy thesis, 2013, p.18.

⁴ Melissa Fellin, The Historical Impact of Western Colonial and Imperial Policies and Interventions on Conflict and Internal Displacement in Somalia, Wilfrid Laurier University, Vol.3 No.2, 2013, p.6-7.

nationalism founders.⁵ Somalia was Islamized during the Middle Ages and occupied in 1889. In 1905 it became an Italian colony like Eritrea.⁶

According to the Tripodi, Italy remained hostile to the Somalia Youth League (SYL) for more than half the decade, which lasted an explicitly anti-clan national platform. Moreover, elections Law 1955 organizing elections in rural areas and not by individuals the right to vote for males as in municipal areas (a small minority of voters), but by tribal acclamation, through clan gatherings. So, when did the Trusteeship Administration fail to make up the traditional clans in Somalia? Tripodi fixes this failure to accept the progressive management of SYL as a ruling party. The Italian administration's main goal was to identify the most vigorous political formation and linkages with him will remain stable even after the mandate expires.⁷ The British colonial administration was founded in 1884 and to be known as British Somaliland protectorate. The British administration came to the last 77 years, until the independence 1960.⁸

The Italian priority in East Africa was Ethiopia's occupation, Eritrea and Somalia was only the first stage of this process. Somalia passed under the Italian control, under a charter company called Filonardi in 1889, thanks to an agreement with the sultans who controlled parts of the Somali coast. Only in 1908, Italy formally took Control of Somalia by uniting the north and the southern regions. Initially, control of these lands was in the hands of large groups of Italian merchants.⁹ Beginning in 1875, the era of imperialism in Europe transformed Somalia. Britain, France and Italy made territorial claims on the peninsula. Britain had already taken control of the coastal city of Aden in Yemen, across the Red Sea. It wanted to control its counterpart, Berbera, on the Somali side. The Red Sea has seen as a vital shipping corridor to the British colonies in India, and they wanted to secure these ports. The French were interested in coal deposits inside, and they wanted to disrupt the British ambitions. Establish a road linking the northern and southern border with Africa's east coast by limiting a significant portion. Italy recently unified and a new colony. Therefore, they were happy to take away any African land; they did not have to fight the other Europeans. They controlled the southern part of Somalia, which became the country's vital European claim, but it is strategically vital.¹⁰

⁵ Diana Briton Putman & Mohamood Cabdi Noor, The Somalis Their History and Culture, The Refugee Service Center Center for Applied Linguistics, Washington DC, 1993, p. 12.

⁶ Ignacio Fuente Cobo, SOMALIA, PICTURING A FRAGILE STATE: FROM COLONISATION TO ISLAMISM (I), the Spanish Institute of Strategic Studies, Madrid, 2015, p. 4

⁷ Lidwien Kapteijns, the Disintegration of Somalia: A Historiographical Essay.

<https://digitalcommons.maclester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=bildhaan>, (17-05-2020).

⁸ Emil Birk, Somaliland. <file:///C:/Users/Evolution%20Center/Desktop/Article%20-%20Somaliland%20Angolo%20Files.pdf>, (17-05-2020).

⁹ Reviglio della Veneria, M, The United Nations, Italy and Somalia: a 'sui generis' relation 1948-1969, Utrecht Universiteit, Master's Thesis, 2014, p.16.

¹⁰ PERMANENT MISSION of the Somali republic to the United Nations. <https://www.un.int/somalia/somalia/country-facts>, (17-05-2020).

1.2 Civil war in Somalia

Like many other African countries, Somalia witnessed a clan war situation brought in to a total collapse of the state. This Chaos and essential social services like education, health care, and public security not progressed. It also led to such a catastrophic situation as famine and drought. As a result, it became the country Synonymous with a failed state, terrorists, warlords, famine, tribal wars and even pirates.¹¹ Somali politicians and religious leaders have long tried to do this Repressing clan disputes because they realized their ability to destroy and hinder collective goals. Therefore, the current civil war in Somalia is a direct result of both Repressing historical, cultural, and environmental differences for a long time between Somalia tribal families and how they used history. Somali clans for a long time busy and restricted on its geographical locations. Indeed, in the colonial period, the Somali society consisted of several distinct cultural and economic societies.¹² In the colonized period, the Somali' nation' did not have one political unity; any political identity concept only based on clan affiliation. Only when the Ethiopian Empire and colonial powers of Britain, Italy and France divided Somali people's lands into five countries. British Somaliland, Italian Somaliland, French Somaliland (Djibouti), Ethiopian Ogaden, and northern Kenya. Then the Somali Republic was later created to be the Somali nation's concept the country began to grow.¹³

Somalia is famous for its civil war and famine in the early 1990s, which killed About 250,000 people, sparked a massive humanitarian intervention led by the United States that culminated in the notorious "Black Hawk Down" incident in 1994.¹⁴ Mostly Somali society is a nomadic and pastoralists. The war also disrupted the merchant-based network that sent the transfers from the Gulf countries, and crop production has been more devastated by war since then all farmers were forced to abandon farming for years of conflict.¹⁵

The Somali civil war took a long time to conclude in Somalia. It arose out of resistance to the military junta (military dictatorship) led by Siad Barre during the 1980s. By 1988-1990, the Somali armed forces began a clash with various armed rebel groups. Including the Somali salvation democratic front (SSDF) in the northeast of the country, the Somali national movement in the northwest of Somalia and the United Somali Congress has been operating in the south of Somalia. Therefore, tribal armed opposition groups eventually managed to collapse the Barre government in 1991.¹⁶

¹¹ MUDANE Hassan, The Somali Civil War: Root cause, and contributing variables, Istanbul Ticaret University, The Journal of social studies · May 2018, p.3.

¹² M. KUSOW Abdi, The Genesis of the Somali Civil War: A New Perspective, Iowa State University, Northeast African Studies · January 2011, p.14.

¹³ PART H BACKGROUND TO THE SOMALI WAR.

<https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/122751/bk-somali-conflict-part2-010194-en.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. (19-05-2020).

¹⁴ NORRIS John and Bruton Bronwyn, Twenty Years of Collapse and Counting; The Cost of Failure in Somalia, Center for American Progress, September 2011, p.2.

¹⁵ AHMED ISMAIL I & HERBOLD GREEN REGINALD, The heritage of war and state collapse in Somalia and Somaliland: local-level effects, external interventions and reconstruction, Third World Quarterly, Vol 20, No 1, 1999, p.5.

¹⁶ Somali Civil War. https://en.wikipedia.org/wiki/Somali_Civil_War. (19-05-2020).

For more than 20 years, Somalia has been devastated by inter-clan conflicts in Humanitarian crises, external military interventions, and political instability. This hard time, hundreds of thousands of Somalis have become internally displaced or have fled to neighbouring countries or abroad. Chaos and insecurity have taken root in Somalia and provided fertile ground for terrorism and smuggling and piracy. Poverty, unemployment, and the lack of legitimate economic opportunities provide additional impetus to illegal activities. The involvement of regional and international actors on Somali's insecurity has additionally de-established the country. After the United States and the United Nations' dramatic failure to intervene in Somalia in the early nineties, external intervention in Somalia is now led fundamentally by regional actors, particularly the Intergovernmental Authority Development (IGAD) and the African Union.¹⁷ According to the Nuraddin Farah Somalis novelist, after destroying Siyad Barre's regime, the entire Somali population was affected by civil war and trouble. Somalia has experienced a full-scale civil, political, social, and economic war since 1991. In 2006, after armed conflict continued in Somalia for more than 15 years, a group of men organized to take strength in the name of ALLAH.¹⁸

Widespread conflict-related violence changes or stops gender roles so that men and women are affected entirely differently. While women's relative absence from formal peace processes is widely recognized, little attention paid to that force's influence and post-conflict violence (by and against men against other men and women) in post-conflict societies. Throughout Somalia's civil war, women in some societies enjoyed greater mobility than men, because their decision-making abilities not seen as necessary. As a result, Position between clans.¹⁹ The Somalia country collapsed in 1991 as a result of the gradual disintegration of its administrative structures. One of the factors postponed was the end of the Cold War. Moreover, the enormous amounts of military-economic aid that would have been used to impart wisdom attracted first from the Soviet Union, and finally from the United States. Nevertheless, effect Tribal armed groups, especially the Somali national movement (SNM). The Somali Salvation Democratic Front (SSDF) and the United Somali Congress (USC) in various eras; it contributed to the collapse of the state.²⁰

Most Somalis civil wars, which are a real contest for control, need one or both sides to seize the land, generate income and control the population. Protect their leaders, recruit individuals, and teach residents to support them ideological views of their beliefs. While attacking and undermining their opponents, mostly these actions create by Islamist groups, Italy's administrative system legacy of the Somalia crisis. Italians participate in the recruitment and rising of members of local clans. These promotions have helped the same clans and inherited that the ruling politicians became elites and back of the colony. The clan system played a significant role in the catastrophic civil war. Therefore, some researchers

¹⁷ FARAH HERSI Mohamed, Somaliland and Somalia: A contrast in peace and state building, LSE and University of Oxford's Blavatnik School of Government, March 2017, p.8-9.

¹⁸ FARAH Nuruddin, Somalia a nation without a state, Life and Peace Institute, Stockholm, Sweden, 2007, p.9.

¹⁹ RAYALE siham, et al, SOMALI SOLUTIONS creating conditions for a gender-just peace, Oxfam GB for Oxfam International under, UK, August 2015, p. 9-10.

²⁰ YUSUF Aways Warsame, Local Business, Local Peace: the Peacebuilding Potential of the Domestic Private Sector, International Alert, UK, 2006, p.4.

have argued that since Somalia has achieved cover of the state for this purpose. Special interests and intense competition for the country's resources are notable between the Somali elite's behaviors. Every person in the government believes that it represents the interest of members of kinship and lineage. Each clan representative believes that any income obtained is by any means, including external assistance. It is considered a resource in which all Somalis.²¹

1.3. Post-civil war period in Somalia

The defeat of Somalia in the Ogaden war strained the Siyad regime's stability as the country faced an escalation of clan pressure. A failed military coup in April 1978 covered the way for the formation of two opposition groups. The Somali Democratic Salvation Front drew its primary support from the clan in central Somalia's Mudug region. The Somali National Movement (SNM) based on the clan in the northern regions founded in 1982, both organizations have conducted guerrilla operations from bases in Ethiopia.²² The dynamics of the Conflict in Somalia have changed significantly since the early nineties. From 1989 to 2006, armed conflict patterns developed from a grievance-based rebellion to a war economy to a gradual reaffirmation of social control on armed groups and reduced armed conflict.²³

The period 1995-2000 post-intervention saw the emergence of regional administrations and the Somali state's continued disintegration. The conflict between rival warlords and their factions continued throughout the 1990s. No stable government has emerged to control the country. The period 2000-2006 started with establishing the Transitional National Government in Arta, Djibouti, under the sponsorship of (IGAD). The chiefs of warlord's opposition to the legitimacy of TFG led to the displacement of people in some regions of the south. In contrast, the reconstruction process continued in Somaliland and Puntland. In January 2004, warlords reached a power-sharing agreement after talks in Kenya. This agreement called for a 275-member parliament. The TFG succeeded the transitional government formed in October 2004 after two years of peace and a reconciliation conference held under the backing of IGAD in Kenya.²⁴ Nevertheless, it was the 14th attempt to establish functional Somali governments till 1991, led by Abdullahi Yusuf Ahmed and it called for African peacekeepers to restore under the peace in Somalia. However, many Somalis fear an invasion, especially from neighbouring Ethiopia. At this stage, the Islamic Courts emerged.²⁵

International diplomatic efforts were revitalized in 2000 when Djibouti's Government hosted the Somali National Peace Conference in Arta. The Arta Process achieved a significant political breakthrough in August 2000 by producing a Transitional National Government (TNG) that led to international support.²⁶ After the expulsion of Islamic courts, some

²¹ ATALAY Genzeb, The Somalia Civil-War from 1988-1991, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS), Debre Berhan University, Ethiopia), vol.24, No.4, 2019, p.89.

²² Civil war. <https://www.britannica.com/place/Somalia/Civil-war>, (21-05-2020).

²³ MENKHAUS Ken, SOMALIA AND THE HORN OF AFRICA , Davidson University, report no. 63204, April 2011, p.6.

²⁵ Somalia Civil War. <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/somalia.htm>. (22-05-2020).

²⁶ HEALY SALLY and Mark Bradbury, Endless war: a brief history of the Somali conflict, FEBRUARY 2010. <https://www.c-r.org/accord/somalia/endless-war-brief-history-somali-conflict>. (22-05-2020).

observers believe that there is already an opportunity for a reconciliation process. However, the courts' disappearance was only the beginning of the warlords' return, and the familiar tribal and militia-backed power politics returned to Mogadishu. On 2007 there were armed resistances opposite to existent the transitional federal government of Somalia, and all sides against it with Ethiopian support to the TFG, it comes in several places. It is known as "A strong revolution". Among the local clan or Mogadishu's residents' militias, who felt discriminated against, local warlords, businesspeople, and some Islamic Militias? In Eritrea (Asmara wing) the alliance of the re-liberation Somalia (ARS) was established the official opposition movement against the government recognized by the international community (TFG).²⁷

However, the most potent challenge has been the Jihadi group (Al-Shabab) after the civil war, which emerged as a leading armed resistance force for the Transitional Federal Government. And the Ethiopian military occupation of southern Somalia in 2007. Al-Shabaab launched an ongoing insurgency and terror campaign against the fragile new Somalia's political system. They argued that the Mbagathi elite bargain as an illegitimate deal. Furthermore, it concluded it supported Somali clan leaders backed by foreign enemies and apostates.²⁸ In 2001, the Somali Government was seated in the Somali Capital. The Transitional National Government (TNG) was supported and helped by numbers African countries and Arab states, especially Egypt, But opposition from the most influential external player in Somalia politics, Ethiopia. Accused the new government of favoring anyone's interests a specific clan, the Mogadishu's powerful clan, and some Islamic groups' interests. The Ethiopian government supported a group of affected factions to form the Somali Reconciliation and Restoration Council (SRRC). SRRC started quickly tainting the TNG and its supporters by accusing them of relations with "extremist" groups (Al-Itihaad).²⁹

In January 2009, the Transitional Federal Government elected a new parliament and extended its mandate for two years. The new Government of Somalia Led by Sheikh Sharif Sheikh Ahmed struggled to control the entire country. However, the Islamists insurgents' groups began still another attack in Mogadishu in 2009. Also, Al-Shabab controlled most of the country's south-central and Mogadishu until the TFG forces, and the African Union Mission (AMISOM) in Somalia launched offensive efforts. Instead, they were already defensive in early 2011. In February 2011, the TFG expanded its mandate given itself power till August 2014. Nevertheless, due to foreign oppression, the mandate Extension was shortened to one year per **Kampala Accord**. The Transitional Federal Government will have completed all transitional tasks (including constitutional and parliamentary reform and elections) and established a permanent government by August 2012.³⁰

²⁷ ABULLE Jabril Ibrahim, et al, Somalia Current Conflicts and New Chances for State Building, Heinrich Böll Foundation, vol.6, 2008, p. 25.

²⁸ MENKHAUS Ken, Elite Bargains and Political Deals Project: Somalia Case Study, Stabilisation Unit, UK, February 2018, p.6.

²⁹ ELLIOT Ashley & Georg-Sebastian Holzer, The invention of 'terrorism' in Somalia: paradigms And policy in US foreign relations, South African Journal of International Affairs Vol. 16, No. 2, August 2009, p. 218.

³⁰ ZAPATA Mollie, Somalia: Civil War Years, 1990s to Present, February 14, 2012.

The Djibouti peace process's backbone is a 2008 peace agreement signed in neighbouring Djibouti between the TFG and ARS, aiming to cover the way to stop all armed conflict throughout the country. The 11-point agreement expanded parliament to include representatives of the opposition coalition and civil society. The first phase of Djibouti of talks resulted in agreement the establishment of the new government in early 2009. Among the expansion of parliament from 275 to 550 members, ARS to be part of the parliament and expanded the cabinet.³¹

Even though the war erupted in 2006 between the transitional government and rebels in the southern and central regions, Ethiopian forces entered to suppress threats and restore the government. The U.N. and African Union peacekeepers also arrived, but they were declared enemies of the Islamist movement.³² From 2004 to 2012, Somalia governed by the Transitional Federal Government (TFG). The Transitional Federal Government has faced severe difficulties in applying the country's law Rule, and the Islamic Union Courts (ICU) took control of many Southern Somalia in 2006.³³

THE EFFORTS OF PEACEBUILDING AND STATE BUILDING IN SOMALIA

2.1 Root causes of Somalia's civil war

The civil war in Somalia has multiple and complex causes, including political, economic and cultural psychology. Different external and internal actors played different roles during different activities stages of the conflict. After more considerations made by researchers and academicians, they argued that the Somali conflict's root causes were competition for resources or authority, an oppressive state, and the colonial legacy. They also consider contributing to the politicized clan Identity, availability of weapons, large numbers of unemployed youth, and some Somali culture aspects that allow violence.³⁴

Nevertheless, Somalis are from the same ethnic group, and they share the same language, culture, and religion. However, they still only find disputes for fighting. There are many causes for the Somali civil war and still feeding to this day. Nevertheless, it mostly focuses on some physical root causes such as dictatorship, clan system, a lousy/bad economy, and regional problems. Also, politics and government are an element that had a massive influence on Somalia's civil war. Tribalism is one of the leading causes of the Somali Civil War.³⁵

<https://enoughproject.org/blog/somalia-civil-war-years-1990s-present>. (25-05-2020).

³¹ Somali Peace Process. <https://amisom-au.org/about-somalia/somali-peace-process/>. (25-05-2020).

³² GUHA-SAPIR Debarati and Ruwan Ratnayake, Consequences of Ongoing Civil Conflict in Somalia: Evidence for Public Health Responses, PLOS, 2009.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2716514/>. (25-05-2020).

³³ Manuel Marcus, et al, EVALUATION DEPARTMENT Somalia, Chr. Michelsen Institute (CMI) in cooperation with Overseas Development Institute (ODI), REPORT 3. MAY 2017, p.10.

³⁴ AFYARE Abdi Elmi & Abdullahi Barise, The Somali Conflict: Root causes, obstacles, and peace-building strategies, African Security Review, January 2006, p.33.

³⁵ The Causes of Somalia's Civil War (Fall 2102).

Obviously, in the manuscript, tribal divisions were a source of conflict used to divide the Somalis, fueling endemic clashes over resources and power. Mobilizing militias and making reconciliation on a large scale extremely difficult. Most Somali conflicts have been fought in clans' names due to manipulating clan political leaders for their benefit. President Mohamed Siad Barre and his policies played an important role in spreading the clans in his administration's latter days.³⁶ Therefore, the Conflict in Somalia has deep political roots that go back decades. After when the Somalia-Ethiopian war happened in 1977-1978.³⁷

According to the Richard Dowden is Director of the Royal African Society and author of Africa: the Altered States, Ordinary Miracles. In recent years, the demand for raw materials for Africa causes and fuels war in Africa. Diamonds, coltan, and oil have been citing as causes of war in Angola and the Congo. However, the leading causes of most of Africa's wars are political. Economic factors play a role in fueling wars. There is not much under soil Somalia, or if there is, still to be discovered. The Somalia war lasted more than 20 years and reflected the traditional patterns of Conflict in Somalia.³⁸ Since its independence and the combination of British and Italian Somaliland in 1960. The Somalia Republic was torn apart by the conflict. Initially, unbalanced representation Southerners in the government, civil service, and armed forces caused the imbalance distribution of development and economic wealth, which ultimately led to a loss of support democratic Union between the various clans, instability fueled by corruption, nepotism and rivalries between clans.³⁹

Despite the Somali conflict's roots, scholars refer to two of the main reasons: the clan's dynamics and warlordism. Mr Lewis, who has the most influential researcher in Somalia, refer that the Somali Society has historically relied on clan-lineages even so, not managed near 60 years until independence. Clannism, however, it is still significant to understand the Conflict in Somalia. However, it is essential to note that neither warlords nor clans are one reason for its political turmoil.⁴⁰ Therefore, traditionally, the Somali people divided the most crucial clan affiliations component of their identity.⁴¹ The Conflict in Somalia is unique compared to other international conflicts because it started with a civil war within a relatively dominant culture. In terms of religion, language, and ethnicity. The Conflict in Somalia is

<https://sites.google.com/a/umn.edu/historpedia/home/politics-and-government/the-causes-of-somalia-s-civil-war-fall-2102>. (26-05-2020).

³⁶ The Root Causes of The Conflict In Somalia History Essay.

<https://www.ukessays.com/essays/history/the-root-causes-of-the-conflict-in-somalia-history-essay.php>. (26-05-2020).

³⁷ REPORTER Staff, The causes of Somalia's conflict and famine are bad governance, not climate change, Lund University, mail guardian, 5 Oct 2017.

³⁸ DOWDEN, Richard, Internal and external influences on Somalia's civil war, 26 June 2012:

<https://www.peaceinsight.org/blog/2012/06/internal-external-influences-somalia-war/>. (28-05-2020).

³⁹ NINCK BLOK Jan Tijmen, State Failure in Somalia Causes of Instability and Insecurity.

https://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/AP%202010%20nr.%202/Ninck%20Blok.pdf. 928-05-2020).

⁴⁰ DEHÉREZ Dustin, The Scarcity of Land in Somalia Natural Resources and their Role in the Somali Conflict, Occasional Paper III, (DIAS), born international center for conversation, April 2009, p.7.

⁴¹ MELLY Charlotte, et al, Opportunities for peace in Kismayo, Somalia Insights from local peace builders on the causes of violent conflict and the prospects for peace, peace direct, April 2019, p.17.

rooted in identity issues, the culture of war, external influences, the struggle for power and resources.⁴²

Although Somalia's strategic location as a Cold War hostage helped fuels the country's economic meltdown and civil war, it continued to dictate Washington's poorly executed responses. This critical location, the superpowers like the U.S. and USSR started competing within Somalia and it is a part of the causes of civil war. U.S. and U.N. missions were not specific and not far from the social reality of Somalia. As a result, international intervention has failed to create economic and social recovery conditions in Somalia.⁴³ Therefore, the Somali civil war causes and instability, including fragile state capacity, accountability, credibility, and legitimacy Governance institutions are unable to respond to citizens' needs. Due to corruption, lack of capacity and resources, and the absence of accountability mechanisms identified as a physical factor for unstable or violence. Furthermore, it links to increased instability and violence in various conflict situations (for example, violent extremism, civil war, and recurring violence in a post-conflict context).⁴⁴

In any case, the root causes of Somali's civil war, there are many manuscripts. Historically, conflict occurs mainly between clans, a conflict between pastoral clans occurs mostly over control Grazing areas, access to water wells and looting of livestock. Conflict arises about land tenure, violation of grazing reserves, and occupation of agricultural land. In the modern era, there are political conflicts interweaved with clan clashes over resources. Sometimes it refers to mistrust, suspicion, traditional historically betrayal stories/bad faith, or political purposes.⁴⁵ Therefore, the political system has been defined by corruption and nepotism because of its cultural roots in Somali Society. There were political conflicts between two wings: the pro-Soviet wing and the one that rejected any East-West Conflict interference. Finally, in 1969, the pro-Soviets successfully take up a coup. Siad Barre became the new president of the Somali government intending to implement scientific socialism. Barre ruled the country a dictator and fought Ethiopia 1977, in 1982 pursuit of the idea Great Somalia.⁴⁶

⁴² CASE STUDY: Somalia Conflict Analysis – A Holistic Approach to Attaining Sustainable Peace. <https://socioeconomicpolitics.wordpress.com/international-relations-and-conflict-management/case-study-somalia-conflict-analysis/>. (28-05-2020).

⁴³ WOODS Emira, for many in the U.S., Somalia is viewed as a powerful symbol of United Nations peacekeeping failure, institute for peace studies, Oxfam America, January 1, 1997.

⁴⁴ O'NEIL Carrie and Ryan Sheely, Governance as a root cause of protracted conflict and sustainable peace: Moving from rhetoric to a new way of working, STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE, The independent resource on global security, 20 June 2019.

⁴⁵ RÝDLOVÁ Barbora, Civil War in Somalia – a Colonial Legacy? UNIVERZITA KARLOVA published master thesis, 2007, p.17.

⁴⁶ MÜLLER PAULA, Conflict Analysis of Somalia, 2013. <https://www.grin.com/document/450782>. (29-05-2020).

2.2 The efforts of the African Union on state-building in Somalia

Since the destroyed of the central government in Somalia in 1991, there has been a series of explicitly political power struggles to revive state and regional institutions, and most importantly, control over them. This conflict dimension had significantly increased since the early 2000s when more external resources began flowing into Somalia's nation-building project. In the AMISOM (African Union Mission in Somalia) operations area. These political powers struggle to revolve around controlling the transitional federal government (TFG) and the later federal government (FGS) of Somalia in 2012.⁴⁷

Between 1991 and 2012 international actors supported 15 attempts to form a government and several conferences outside Somalia, five of which were virtual meetings, which produced temporary results, although all ultimately failed. Intervention by external actors (mainly neighbouring countries) and the unwillingness of local authorities to rebuild the state and reduce legitimacy and domestic support for internationally supported initiatives have all worked against the ultimate purpose of restoring order and stability and rebuilding the state. These initiatives among the Djibouti conference 1991, Addis Ababa in 1993 national reconciliation, Cairo in 1997, Somalia peace conference in Djibouti again in 2000 known as Arte peace process, which creation of Somalia's transitional national government-led and elected by President Abdikasim Salad Hassan, and finally Somali national conference in Kenya known as Mbagathi peace process in 2002-2004 that greeted Transitional federal government of Somalia led by Abdullahi Yusuf Ahmed.⁴⁸

However, In January 2007, the Transitional Federal Government was installed in Mogadishu, and a peacekeeping force (AMISOM). Was deployed to the protection of government institutions before envisioning them United Nations Peacekeeping Mission. The transitional government attempted to disarm it, and Mogadishu calms a violent conflict between the Ethiopian-backed Transitional Federal Government. Moreover, the former Islamic Courts Union and clans opposed the Ethiopian occupation, Led by an Islamic militia, the (Mujahideen Youth Movement). When the Transitional Federal Government installed in Mogadishu in early 2007, the United Nations and foreign governments decided to support the transitional government strengthening to its capacity and legitimacy.⁴⁹

Despite, it has been classifying as a failed state for nearly two decades. Somalia has recently seen remarkable progress, with a new president's inauguration in 2012 after democratic elections and restoration into states' international partners. However, the condition in Somalia, South Sudan, Eritrea, and the region remains fragile about governance, security

⁴⁷ WILLIAMS Paul D, The Positive Impacts and Challenges Facing the African Union Mission in Somalia, George Washington University, IPI Global Observatory, December 3, 2019. <https://theglobalobservatory.org/2019/12/positive-impacts-challenges-facing-the-african-union-mission-in-somalia/>. (29-05-2020).

⁴⁸ MAGNOLIA Dias Alexandra, International intervention and engagement in Somalia (2006-2013): yet another external state reconstruction project? 2013. <https://books.openedition.org/cei/276>. (06-06-2020).

⁴⁹ BRADBURY Mark, State-building, Counterterrorism, and Licensing Humanitarianism in Somalia, Feinstein International Center, September 2010, p.6

and development.⁵⁰ The Somali state foundation and the conflict have been shaping by the context in which the state founded. Its liquid clan social structures, the emergence of a war economy, criminality, and violent Islam and its aims influence external actors. Mogadishu-based Federal Government of Somalia (FGS) established on September 9, 2012, with the President Hassan Sheikh Mahmoud election of the House of Representatives under the interim federal constitution. President Hassan Sheikh's election saw the end of the "transitional" period in 2004 to establish the first transitional federal government (TFG).⁵¹

Furthermore, with United Nations backing, the transitional national government became the first Somali authority to occupy Somalia's seat at the United Nations and in regional bodies since the fall of Siad Barre. Nevertheless, crucially, it failed to win support all neighbouring countries and the trust of donor governments. Ethiopia has also expressed concern about the role and influence of Islamic leader Hassan Dahir Aweys. The Islamic Union and others associated with the Union, and actively supported to create an opposition alliance of military factions, called Somali Reform and Reconciliation Council. In Somalia, the Transitional National Government failed to follow up on the reconciliation efforts in Arta to form a national unity government.⁵²

Security Council Resolution 2125 (2013) stressed the need for the A.U. Mission in Somalia (AMISOM) to strengthen the country Institutions. Economic and social development, respect for human rights, and governance the law as necessary elements to create conditions for the permanent elimination of piracy Armed robbery on the Somali coast. It has also stressed that long-term Somali security is the Somali authorities' responsibility in developing the Somali national security forces. To this end, the A.U. Mission in Somalia is working to build state institutions in Somalia consistently with the definition of the Organization for Economic Cooperation and progress to build the state.⁵³ Moreover, empowering regional partners and assisting them in restoring state security in Somalia is a common goal among the international policymaker's community because of stability from top to bottom in Somalia as a necessary precondition for the democratic process.⁵⁴

Despite the international community, the African Union and other partners have played a significant role in financing some of these fragile states' efforts, including Somalia. For instance, with aid flowing, Somalia reported in 2018 that average external aid was 27% of GDP. Describes the importance of aid to Somalia and its efforts to strengthen weak state

⁵⁰ WILSON Center, Peace-building and State-building in the Horn of Africa, April 16, 2014. <https://www.wilsoncenter.org/article/peacebuilding-and-statebuilding-the-horn-africa>. (06-06-2020).

⁵¹ HEARN Sarah and Thomas Zimmerman, A Window of Opportunity for Somalia: Will External Actors' Peacebuilding Frameworks Help or Hinder the Effort?, CENTER ON INTERNATIONAL COOPERATION, New York University, 2014, p.5-8.

⁵² MENKHAUS Ken, "Local-level Impact of External Peace Interventions in Somalia", Davidson College, Washington DC, Sept 2-5 2010, p.9

⁵³ DAVIES Olivia Victoria, an assessment of the African union mission in Somalia's role in conflict transformation in Somalia, published master thesis, university of KwaZulu-Natal, Durban, 2015, p.27.

⁵⁴ FAROLE Safia Abukar, Regional Security Institutions and Weak States: The Case of Post-Conflict Somalia and the Inter-Governmental Authority on Development (IGAD), University of California, Los Angeles, April 2018, p.16.

institutions to provide economic and physical security.⁵⁵ After the decision taken by the AU Peace and Security Council (AU PSC) on January 19, 2007. The A.U. mission in Somalia is authorized to deploy to Somalia to support the transition Federal institutions (TFI) in their efforts to stabilize.

Furthermore, strengthening the situation in the country dialogue and reconciliation; Facilitating the provision of humanitarian assistance; and create Conditions conducive to long-term stability, reconstruction, and development in Somalia. The AU Peace and Security Council stated that the A.U. Mission in Somalia would undertake the following activities. To support dialogue, protection, Implementation of the National Security and Stability Plan, and protect its personnel. To Transitional federal institutions and their crucial Infrastructure to enable them to perform their jobs.⁵⁶

2.3 International intervention and engagement peace in Somalia

2.1.0 International intervention in Somalia

Since 1991, Somalia has been a site of political engineering with international sponsorship. The current government has indicated the end of the 8-year transition period since August 2012.⁵⁷ The regional measurements/dimensions of the Somali conflict is also crucial. The crisis runs the risk of exporting instability to the region. It mostly resulted from the myth of the "Great Somalia", which calls for establishing a single state that regroups all areas inhabited by Somalis, including the lands in neighbouring countries. This myth has shaped the power of Somalia's foreign policy since the late Muhammad Siad Barre dictatorial rule (1969-1991).

Moreover, influenced its Somali formation identity about ethnic homogeneity, a powerful Somali state led by a legend from "Great Somalia", by the neighbouring countries as a potential threat. It will reinforce territorial claims to those inhabited by Somalia in Ethiopia, Djibouti and Kenya, as was the case in the Somali region in Ethiopia war in the seventies.⁵⁸ On December 1991, the Secretary-General of United Nations Mr Javier Pérez de Cuéllar. Has enlightened to The President of the Security Council that he intends to take the initiative in a first step to restore peace in Somalia.⁵⁹

⁵⁵ AHMED MOHAMED SALAH , Somalia's state-building after the pandemic, Daily sabah, MAY 22, 2020. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/somalias-state-building-after-the-pandemic>. (07-06-2020).

⁵⁶ <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2012/EN/C-2012-1255-1-EN-ANNEX-1-PART-1.PDF>. (07-06-2020).

⁵⁷ MAGNÓLIA DIAS ALEXANDRA, INTERNATIONAL INTERVENTION AND ENGAGEMENT IN SOMALIA (2006-2013): YET ANOTHER EXTERNAL STATE RECONSTRUCTION PROJECT? ISCTE-IUL, CEA-IUL, University Institute of Lisbon, 2013, p.1.

⁵⁸ MARANGIO Rossella, the Somali Crisis: Failed State and International Interventions, Istituto Affari Internazionali, May 2012. p.3

⁵⁹ UNOSOM somalia. <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unosom1backgr2.html>. (08-06-2020).

On November 25, 1992 meeting, the House of Representatives presented President Bush With three policy options to interventions Somalia:- 1) Provide the U.S. Air Force and Navy to support a Strengthening the United Nations forces; 2) Limited U.S. military intervention and 3) Large-scale intervention by an American division, as well as the allies, within the framework of the United Nations.⁶⁰ In 2011, after Kenya faced more threats from AL-Shabab in Somalia and inside Kenya, AU, IGAD and United Nations decided Kenya entering to Somalia as part of AMISOM.⁶¹

Furthermore, in September 2003, the Inter-Governmental Authority on Development (IGAD) (Ethiopia's active participation). The African Union, the United Nations, and the League of Arab States organized a forum where the parties agreed to a transitional national pact. The conflict in Somalia becomes an agent of the regional conflict between the countries of the Arab Islamic world headed by Egypt, and the christening of Africa states headed by Ethiopia. In the first half of 2006, the conflict dynamics will change dramatically with the emergence of the Union of Islamic Courts. By October, Ethiopia had announced that it was "technically at war" with the ICU, and on December 24, with a force of about 20,000 soldiers fighting alongside the Transitional Federal Government forces backed by the united states.⁶²

2.1.1 Peace engagement in Somalia

From the peacebuilding perspectives, progress made in Somaliland and Puntland regions in the early 2000s, there were more attempts and efforts supported by the international community. Which its aims were how to restore peace in Somalia, most actual events pursued peace in Somalia has happened in 1992-2000 Djibouti peace talks and UNITAF peace initiatives operations but finally failed to mandate, U.N./Ethiopian peace reconciliation conferences, UNSOM takes over the responsibility of the peacekeeping of UNITAF with Extension mandated and more. In 2000-2005 IGAD arranged Somali national peace conference resulted in the establishment of TNG. In 2000 Kenya-backed Nakuru agreement signed between the transitional national government and Somalia reconciliation and restoration council which limited peace progress. 2002-2003 multiple minor peace mediation initiatives.⁶³ However, since the early 2000s, different Somali and regional actors have rebuilt the central state authority. Which is often fiercely opposed by various armed groups?⁶⁴

Considering Somalia's violent and bloody conflicts that caused the famine to displace millions of Somalis. Despite not successful as of more time, the international community has

⁶⁰ G. FOX John, APPROACHING HUMANITARIAN INTERVENTION STRATEGICALLY: THE CASE OF SOMALIA, NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY NATIONAL WAR COLLEGE WASHINGTON, DC, 2000, p.6

⁶¹ CRISES GROUP international, THE KENYAN MILITARY INTERVENTION IN SOMALIA, Africa Report N°184 – 15 February 2012, p.7

⁶² AGOSA Ricardo Real de Sousa, External Interventions and Civil War Intensity in South-Central Somalia (1991-2010), Cadernos de Estudos Africanos, 2014.

<https://journals.openedition.org/cea/1678>. (08-06-2020).

⁶³ BRYLD Erik, evaluation of the Sida's support to peacbuilding in conflict and post-conflict context, Sida and author, copeghen, sweden, 2019, p. 20

⁶⁴ TAYLOR and Francis

Online. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10246029.2017.1297583>. (08-06-2020).

been working the peacebuilding agenda beginning from the early 1990s. Moreover, in 2000, Ismail Omar Gelle, President of Djibouti, presents the Somali peace plan in his country at the regional level. At that conference, the Transitional National Government (TNG) formed in August of the same year. Some analysts of contemporary political conditions in Somalia say that peace in Somalia is not only desirable.⁶⁵

However, the vision of the priority plan is to contribute to peace and stability in Somalia by establishing strong ties between the state and the citizen, based on the flexibility of society and recovery efforts supported by the response state institutions, to achieve the dual goal of delivering the benefits of peace and confidence in the political transition.⁶⁶ On May 2, 2001, Somalia National Peace Conference opened on and lasted for several months. It appears that the first stage consisted of a clan elders meeting to select the delegates of the conference.⁶⁷

Furthermore, in 2004, the Mbagathi Peace Conference took place when the international situation significantly changed from September 11. In 2008, Mr Lewis, alleges the Mbagathi Peace process made all mistakes and errors of the previous peace process. That never enjoyed the famous Somalia supporters like international community and same neighbouring states.⁶⁸ However, Somali scholars & politicians, once in Somalia's peacebuilding argued strategy that promises to build peace are power-sharing and identity reconstruction. Power-sharing has been proposing in various forms, and it currently includes in version 4.5 of Somalia. Which allocates 244 parliamentary seats to four significant clans and 31 seats for small clans? In order to build peace, political stability and government institutions.⁶⁹

Conclusion

In general, the seminar's title is about the state-building and peacebuilding process in Somalia (2000-2012), which discussed Somalia's social structure and peace efforts and state-building. The seminar portrayed, where Somalia locates in the world and the surrounding states and its borders. Importance of the region, the continent of Africa or the rest of the world.

In part one of this seminar inspected the colonial era, civil war, and the post-civil war period in Somalia. The manuscript told us that the Somalis people live in one region, the horn

⁶⁵ THOMAS Sharmon, Somalia Challenges and Opportunities in Peacebuilding, Center for Policy Analysis & Research (CfPAR), Mogadishu, Somalia, p.8-9-10

⁶⁶ THE PBF IN SOMALIA.

https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org/peacebuilding/files/documents/somalia_two-pager.pdf. (08-06-2020).

⁶⁷ ARTA Peace Conference.

https://untermportal.un.org/unterm/Display/record/UNHQ/Somalia_National_Peace_Conference/41F77AF97EF9171285256AEA0065185C. (08-06-2020).

⁶⁸ MAKHUBELA Kingsley, Reflections on the Somali Peace Process, University of Pretoria, South Africa, 2012, p.4

⁶⁹ LEDERACH John Paul, at al, Somalia Creating space for fresh approaches to peacebuilding, Lenanders Grafiska, Kalmar, Sweden, 2011, p.42

of Africa. Somalis are people who have the same culture, one language and one religion. They are one ethnic, making it easy not to lose their culture because of their connectivity and mixture. At the side of marriage, relativity and separating from other African ethnics. Therefore, the little note indicated how Somalis people fought for the colonist the sack of independence and against its ideologies. This article shows us how the colony divided Somalis territory, including British Somaliland, Italian Somaliland, and French Somaliland. Part of Somalis territory gave to Kenya Northern Frontier District (NFD) and Somali region Ethiopia (west Somali region) due to the competition between them.

Furthermore, this article portrays us, after the collapse of the central Somali government, international and internal efforts for Somalia's peace and state-building. The collapsed of the Somali government in 1991 that the country has faced many obstacles, including the civil war, terrorists, international intervention, and illegal intervention, especially neighbouring states. Therefore, this article stands upon it the root causes of Somali civil war—the efforts of Africa union to restore peace in Somalia. Moreover, Somalis and the international community established the Somali government after more struggles (U.N., A.U. & IGAD). Moreover, finally, analysed the process restoring Somalia peace, stages passed Somali peacebuilding and the ultimate results.

ABBREVIATIONS

ARC: Alliance for Re-liberation of Somalia

A.U.: African Union

IGAD: Intergovernmental Authority on Development

IGADD: Intergovernmental Authority on Droughts and Development

NFD: Northern Frontier District

SYL: Somali youth league

OIC: Organization of the Islamic Conference

SNA: Somali National Alliance

SNM: Somali National Movement

SRRC: Somali Reconstruction and Restoration Council

SSDF: Somali Salvation Democratic Front

TFG: Transitional Federal Government

TNG: Transitional National Government

ICU: Islamic Courts Union

U.N.: United Nations

UNITAF: United Nations Tasks Forces

UNPOS: United Nations Political Office for Somalia

UNSC: United Nations Security Council

UNSOM: United Nations Operations in Somalia

NUSC: United Somali Congress

AMISOM: African Union Mission in Somalia

FGS: the federal government of Somalia

TFI: transition Federal institutions

References

- CHUCKY Sosinski, AFR 110: Intro to Contemporary Africa, Pennsylvania State University, October 8, 2014. <https://sites.psu.edu/afr110/2014/10/08/colonization-of-somalia/>. (16-05-2020).
- MOLLIE Zapata, Somalia: Colonialism to Independence to Dictatorship, 1840-1976, January 31, 2012. <https://enoughproject.org/blog/somalia-colonialism-independence-dictatorship-1840-1976>. (16-05-2020).
- RICHARD Bennett Furlow, The Spectre of Colony: Colonialism, Islamism, and State in Somalia, ARIZONA STATE UNIVERSITY, published Doctor of Philosophy thesis, 2013, p.18.
- MELISSA Fellin, The Historical Impact of Western Colonial and Imperial Policies and Interventions on Conflict and Internal Displacement in Somalia, Wilfrid Laurier University, Vol.3 No.2, 2013, p.6-7.
- DIANA Briton Putman & Mohamood Cabdi Noor, The Somalis Their History and Culture, The Refugee Service Center Center for Applied Linguistics, Washington DC, 1993, p. 12.
- IGNACIO Fuente Cobo, SOMALIA, PICTURING A FRAGILE STATE: FROM COLONIZATION TO ISLAMISM (I), the Spanish Institute of Strategic Studies, Madrid, 2015, p. 4
- LIDWIEN Kapteijns, the Disintegration of Somalia: A Historiographical Essay. <https://digitalcommons.mcalester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=bildhaan>. (17-05-2020).
- Emil Birk, Somaliland. <file:///C:/Users/Evolution%20Center/Desktop/Article%20-%20Somaliland%20Angolo%20Files.pdf>. (17-05-2020).
- REVIGLIO Della Venetia, M, The United Nations, Italy and Somalia: a 'sui generis' relation 1948-1969, Utrecht Universiteit, Master's Thesis, 2014, p.16.
- PERMANENT MISSION of the Somali Republic to the United Nations. <https://www.un.int/somalia/somalia/country-facts>. (17-05-2020).
- MUNDANE Hassan, The Somali Civil War: Root cause, contributing variables, Istanbul Ticaret University, The Journal of social studies · May 2018, p.3.

- M. KUSOW Abdi, The Genesis of the Somali Civil War: A New Perspective, Iowa State University, Northeast African Studies · January 2011, p.14
- PART H BACKGROUND TO THE SOMALI WAR.
<https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/122751/bk-somali-conflict-part2-010194-en.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. (19-05-2020).
- NORRIS John and Bruton Bronwyn, Twenty Years of Collapse and Counting; The Cost of Failure in Somalia, Center for American Progress, September 2011, p.2.
- AHMED ISMAIL I & HERBOLD GREEN REGINALD, The heritage of war and state collapse in Somalia and Somaliland: local-level effects, external interventions and reconstruction, Third World Quarterly, Vol 20, No 1, 1999, p.5.
- Somali Civil War. https://en.wikipedia.org/wiki/Somali_Civil_War. (19-05-2020).
- FARAH HERSI Mohamed, Somaliland and Somalia: A contrast in peace and state-building, LSE and University of Oxford's Blavatnik School of Government, March 2017, p.8-9.
- FARAH Nuruddin, Somalia, a nation without a state, Life and Peace Institute, Stockholm, Sweden, 2007, p.9.
- ROYALE siham, et al., SOMALI SOLUTIONS creating conditions for a gender-just peace, Oxfam G.B. for Oxfam International under, UK, August 2015, p. 9-10.
- YUSUF Aways Warsame, Local Business, Local Peace: the Peacebuilding Potential of the Domestic Private Sector, International Alert, U.K., 2006, p.4.
- ATALAY Genzeb, The Somalia Civil-War from 1988-1991, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS), Debre Berhan University, Ethiopia), vol.24, No.4, 2019, p.89.
- Civil war. <https://www.britannica.com/place/Somalia/Civil-war>, (21-05-2020).
- MENKHAUS Ken, SOMALIA AND THE HORN OF AFRICA, Davidson University, report no. 63204, April 2011, p.6.
- Somalia Civil War. <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/somalia.htm>. (22-05-2020).
- HEALY SALLY and Mark Bradbury, Endless war: a brief history of the Somali conflict, FEBRUARY 2010. <https://www.c-r.org/accord/somalia/endless-war-brief-history-somali-conflict>. (22-05-2020).
- ABLE Jabril Ibrahim, et al., Somalia Current Conflicts and New Chances for State Building, Heinrich Böll Foundation, vol.6, 2008, p. 25.
- MENKHAUS Ken, Elite Bargains and Political Deals Project: Somalia Case Study, Stabilization Unit, U.K., February 2018, p.6.
- ELLIOT Ashley & Georg-Sebastian Holzer, The invention of 'terrorism' in Somalia: paradigms
 And policy in U.S. foreign relations, South African Journal of International Affairs Vol. 16, No. 2, August 2009, p. 218.
- ZAPATA Mollie, Somalia: Civil War Years, the 1990s to Present, February 14, 2012. <https://enoughproject.org/blog/somalia-civil-war-years-1990s-present>. (25-05-2020).
- Somali Peace Process. <https://amisom-au.org/about-somalia/somali-peace-process/>. (25-05-2020).

- GUHA-SAPIR Debarati and Ruwan Ratnayake, Consequences of Ongoing Civil Conflict in Somalia: Evidence for Public Health Responses, PLOS, 2009.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2716514/>. (25-05-2020).
- Manuel Marcus, et al., EVALUATION DEPARTMENT, Somalia, Chr. Michelsen Institute (CMI) in cooperation with the Overseas Development Institute (ODI), REPORT 3. MAY, 2017, p.10.
- AFYARE Abdi Elmi & Abdullahi Barise, The Somali Conflict: Root causes, obstacles, and peacebuilding strategies, African Security Review, January 2006, p.33.
- The Causes of Somalia's Civil War (Fall, 2102).
<https://sites.google.com/a/umn.edu/historpedia/home/politics-and-government/the-causes-of-somalia-s-civil-war-fall-2102>. (26-05-2020).
- The Root Causes of The Conflict In Somalia History Essay.
<https://www.ukessays.com/essays/history/the-root-causes-of-the-conflict-in-somalia-history-essay.php>. (26-05-2020).
- REPORTER Staff, The causes of Somalia's conflict and famine are bad governance, not climate change, Lund University, mail guardian, October 5 2017.
- DOWDEN, Richard, Internal and external influences on Somalia's civil war, June 26 2012:
<https://www.peaceinsight.org/blog/2012/06/internal-external-influences-somalia-war/>. (28-05-2020).
- NINCK BLOK Jan Tijmen, State Failure in Somalia Causes of Instability and Insecurity.
https://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/AP%202010%20nr.%202/Ninck%20Blok.pdf. (28-05-2020).
- DEHÉREZ Dustin, The Scarcity of Land in Somalia Natural Resources and their Role in the Somali Conflict, Occasional Paper III, (DIAS), born international centre for conversation, April 2009, p.7.
- MELLY Charlotte, et al., Opportunities for peace in Kismayo, Somalia Insights from local peacebuilders on the causes of violent conflict and the prospects for peace, peace direct, April 2019, p.17.
- CASE STUDY: Somalia Conflict Analysis – A Holistic Approach to Attaining Sustainable Peace.
<https://socioeconomicpolitics.wordpress.com/international-relations-and-conflict-management/case-study-somalia-conflict-analysis/>. (28-05-2020).
- WOODS Emira, for many in the U.S., Somalia is viewed as a powerful symbol of United Nations peacekeeping failure, institute for peace studies, Oxfam America, January 1, 1997.
- O'NEIL Carrie and Ryan Sheely, Governance as a root cause of protracted conflict and sustainable peace: Moving from rhetoric to a new way of working, STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE, The independent resource on global security, June 20 2019.
- RÝDLOVÁ Barbora, Civil War in Somalia – a Colonial Legacy? UNIVERZITA KARLOVA published master thesis, 2007, p.17.
- MÜLLER PAULA, Conflict Analysis of Somalia, 2013.
<https://www.grin.com/document/450782>. (29-05-2020).
- WILLIAMS Paul D, The Positive Impacts and Challenges Facing the African Union Mission in Somalia, George Washington University, IPI Global Observatory, December 3,

2019. <https://theglobalobservatory.org/2019/12/positive-impacts-challenges-facing-the-african-union-mission-in-somalia/>. (29-05-2020).
- MAGNÓLIA Dias Alexandra, International intervention and engagement in Somalia (2006-2013): yet another external state reconstruction project? 2013. <https://books.openedition.org/cei/276>. (06-06-2020).
- BRADBURY Mark, State-building, Counterterrorism, and Licensing Humanitarianism in Somalia, Feinstein International Center, September 2010, p.6
- WILSON Center, Peace-building and State-building in the Horn of Africa, April 16, 2014. <https://www.wilsoncenter.org/article/peacebuilding-and-statebuilding-the-horn-africa>. (06-06-2020).
- HEARN Sarah and Thomas Zimmerman, A Window of Opportunity for Somalia: Will External Actors' Peacebuilding Frameworks Help or Hinder the Effort?, CENTER ON INTERNATIONAL COOPERATION, New York University, 2014, p.5-8.
- MENKHAUS Ken, "Local-level Impact of External Peace Interventions in Somalia", Davidson College, Washington DC, Sept 2-5 2010, p.9
- DAVIES Olivia Victoria, an assessment of the African Union Mission in Somalia's role in conflict transformation in Somalia, published master thesis, University of KwaZulu-Natal, Durban, 2015, p.27.
- PAROLE Safia Abukar, Regional Security Institutions and the Weak States: The Case of Post-Conflict Somalia and the Inter-Governmental Authority on Development (IGAD), University of California, Los Angeles, April 2018, p.16.
- AHMED MOHAMED SALAH, Somalia's state-building after the pandemic, Daily Sabah, MAY 22, 2020. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/somalias-state-building-after-the-pandemic>. (07-06-2020).
- <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2012/EN/C-2012-1255-1-EN-ANNEX-1-PART-1.PDF>. (07-06-2020).
- MAGNÓLIA DIAS ALEXANDRA, INTERNATIONAL INTERVENTION AND ENGAGEMENT IN SOMALIA (2006-2013): YET ANOTHER EXTERNAL STATE RECONSTRUCTION PROJECT? ISCTE-IUL, CEA-IUL, University Institute of Lisbon, 2013, p.1.
- MARANGIO Rossella, the Somali Crisis: Failed State and International Interventions, Istituto Affari Internazionali, May 2012. p.3
- UNOSOM Somalia. <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unosom1backgr2.html>. (08-06-2020).
- G. FOX John, APPROACHING HUMANITARIAN INTERVENTION STRATEGICALLY: THE CASE OF SOMALIA, NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY NATIONAL WAR COLLEGE WASHINGTON, DC, 2000, p.6
- CRISES GROUP international, THE KENYAN MILITARY INTERVENTION IN SOMALIA, Africa Report N°184 – February 15 2012, p.7
- AGOSA Ricardo Real de Sousa, External Interventions and Civil War Intensity in South-Central Somalia (1991-2010), Cadernos de Estudos Africanos, 2014. <https://journals.openedition.org/cea/1678>. (08-06-2020).
- BRYLD Erik, evaluation of the Sida's support to peacebuilding in conflict and post-conflict context, Sida and author, Copenhagen, Sweden, 2019, p. 20

TAYLOR

andFrancisOnline.<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10246029.2017.1297583>.(08-06-2020).

THOMAS Sharmon, Somalia Challenges and Opportunities in Peacebuilding, Center for Policy Analysis & Research (CfPAR), Mogadishu, Somalia, p.8-9-10

THE PBF IN SOMALIA.
https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/somalia_two-pager.pdf. (08-06-2020).

ARTA

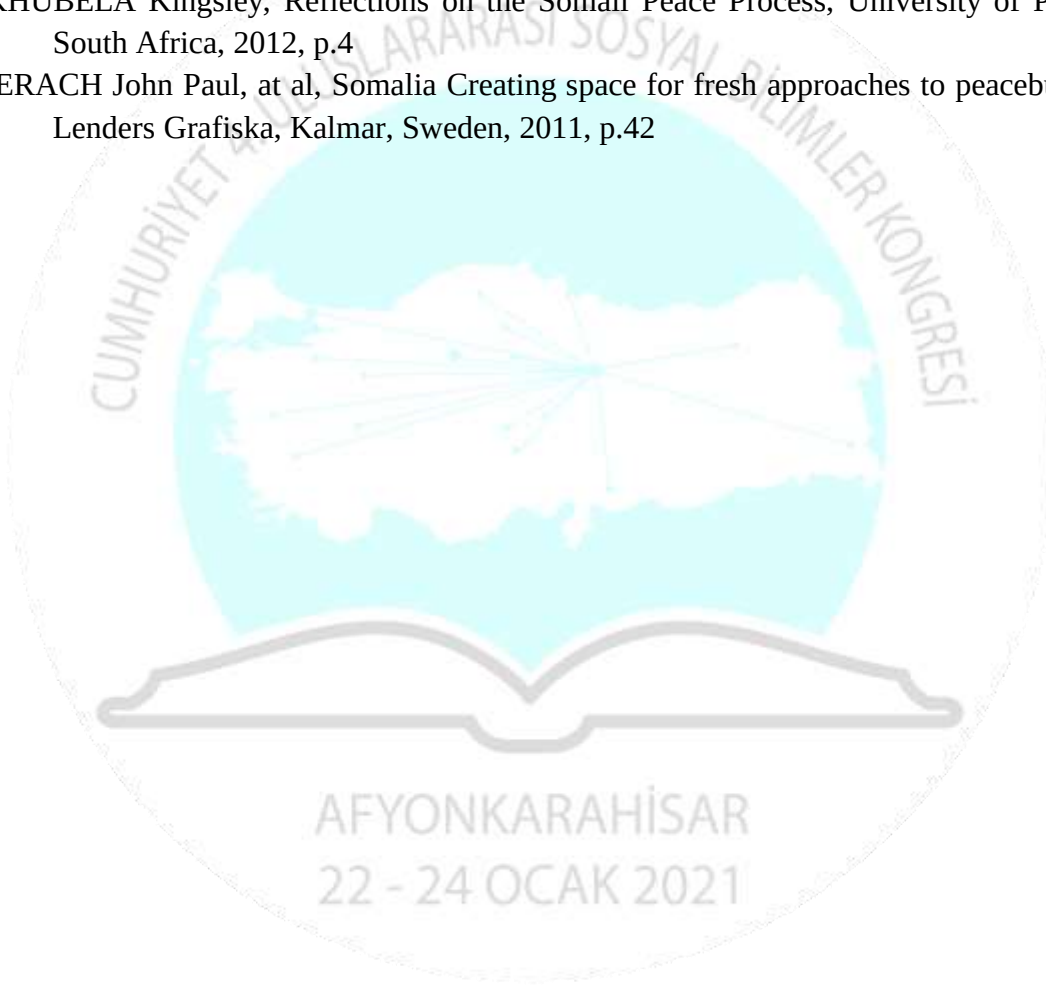
Peace

Conference.

https://unterportal.un.org/unterm/Display/record/UNHQ/Somalia_National_Peace_Conference/41F77AF97EF9171285256AEA0065185C. (08-06-2020).

MAKHUBELA Kingsley, Reflections on the Somali Peace Process, University of Pretoria, South Africa, 2012, p.4

LEDERACH John Paul, at al, Somalia Creating space for fresh approaches to peacebuilding, Lenders Grafiska, Kalmar, Sweden, 2011, p.42

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM YETERLİLİĞİNİN OLUŞMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Dr. Ebru Çitil

ORCID ID: 0000-0002-8281-9444

ÖZET

Tarihsel ve toplumsal birlik içinde bulunan bireyler aynı zamanda aynı kültür olgusu içinde yer almaktadır. Toplumsal çatışmalardan, bireysel çatışmalara uzanan düzlemde insan ilişkilerinde kültürlerarası farklılıkların var olması, beraberinde bireylerin kültürlerarası iletişimi ve kültürlerarası iletişim yeterliliklerini önemsemesini, öğrenmesini, uygulamasını ve sürdürebilir duruma getirmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda bireylerin birbirleri ile kurdukları ilişkileri ve iletişimleri etkileşimsel anlamda olumlu bir duruma getirebilmeleri, karşılıklılık ve devamlılık prensipleri içinde sürdürebilmeleri kültürlerarası iletişim yeterliliği konusunun özellikle dikkate alınmasını gerektirmektedir. İnsan yaşamının başlangıcından itibaren var olan ve vazgeçilemez bir durumda bulunan iletişim olgusu günümüz modern toplumlarında gelişen bilişim teknolojilerine bağlı olarak büyük bir değişim ve gelişim göstererek sanal ortamlar içinde kurulan ve sürdürülen ilişki ve iletişim biçimlerine dönüşmüştür. Günümüzde kullanılan bilişim teknolojileri ve bu teknoloji alt yapılarını kullanarak kurulan bilgisayar aracılı iletişimlerde insanlar zaman ve mekân zorunluluklarından kurtulmuş, diğer bireyler ile dünyanın sınırsızlaştığı bir ortamda iletişim kurma imkânını yakalamışlardır. Bu bağlamda kültürlerarası iletişim yeterliliği konusu toplumsal ve bireysel uzlaşmanın vazgeçilmez bir parçası durumuna gelmiştir. Evrensel anlamda iletişim kavramının vazgeçilmez bir ögesi durumunda bulunan kültürlerarası iletişim ve yeterliliklerinin öğrenilmesi, geliştirilebilmesi, uygulanabilmesi ve sürdürülebilmesi artık günümüzde var olan teknolojik gelişmelerin ışığında bilgisayar aracılı olarak web 2.0 teknolojisine dayalı sosyal medya ortamlarında gerçekleştirilen kişilerarası iletişimlerin yardımı ile mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada kültür kavramının çeşitli açılardan tanımları, kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği kavramlarının tanımları, boyutları ve modelleri açıklanarak kültürlerarası iletişim bağlamında kültürlerarası iletişim yeterliliğinin oluşmasında ve gelişiminde sosyal medyanın rolü ortaya konulmak istenmiş ve bu yönde sosyal medya tanımlamalarını, özelliklerini, kullanım amaçlarını ve literatürde konu ile ilgili yapılan bazı araştırma sonuçlarını da sunan bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürlerarası iletişim, Kültürlerarası iletişim yeterliliği,

Sosyal medya

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE

ABSTRACT

Individuals who are in historical and social uniformity also are included in the same cultural phenomenon. The existence of intercultural differences in human relations, from social conflicts to individual conflicts, requires individuals to care, learn, practice, and sustain their intercultural communication and intercultural communication competencies.

In this context, the ability of individuals to put their relationships and communications in an interactive sense in a positive state and to maintain them within the principles of reciprocity and continuity requires the issue of intercultural communication competence to be especially taken into consideration.

The phenomenon of communication, which has existed since the beginning of human life and has been in an indispensable state, has evolved into a form of relationship and communication established and maintained in virtual environments by showing a great change and development depending on the information technologies developed in today's modern societies. In today's information technologies and computer-mediated communications using these technology infrastructures, people are freed from the necessity of time and space and have the opportunity to communicate with other individuals in an environment where the world has become limitless. In this context, intercultural communication competence has become an essential part of social and individual reconciliation. Learning, developing, applying, and maintaining intercultural communication and competencies, which are an indispensable element of the concept of communication in the universal sense, is now possible with the help of interpersonal communications carried out in social media environments based on web 2.0 technology in the light of today's technological developments. The study aims to reveal the role of social media in the establishment and evolution of intercultural communication competence in the context of intercultural communication by explaining the definitions of the concept of culture from various perspectives, intercultural communication, and intercultural communication competence concepts, and in this direction, a study has been carried out that presents social media definitions, features, usage purposes and some research results on the subject in the literature.

Keywords: Culture, Intercultural communication, Intercultural communication competence, Social media

I. GİRİŞ

Tüm bireyler hayata geldikleri andan itibaren yaşamlarını ait oldukları toplumun kültürü ve o kültüre ait iletişim özellikleri ile anlamlandırmaktadır. Bu anlamlandırma sonucunda aynı toplumun üyesi durumunda bulunan bireyler aynı değer yargılarını taşıyabilmekte, olaylar karşısında aynı tepkileri verebilmekte ve aynı düşünce perspektifine sahip olabilmektedir. Bir birey farklı kültürden bireylerle karşılaştığında kendi kültürel norm ve değerleri merkezinden hareket ettiği için o kültürlere ait farklı değerlere karşı bir yabancılık

yaşayabilmekte ve bu farklılıkları kendi kültürünün değer yargıları çerçevesinde değerlendirmeye çalışabilmektedir.

Bireyler kişilerarası iletişimlerinden kitle iletişimlerine değin kendi kültürlerinden farklı kültürlere sahip bulunan bireylerle aralarında görüş ve yaşam farklılıkları oluşturan, onları farklılaştıran kültür olgusu ile kültürlerarası iletişimlerinde oldukça sık karşılaşmaktadır. Bireyler farklı kültürlere mensup bireyler ile kurdukları iletişim ve sonrasında yaşadıkları etkileşimlerde kültürlerarası iletişim yeterliliklerini oluşturup, geliştirerek kullanmak durumundadır. Kültür farklılıklarının diğer kültürü anlamayı olanaksızla yakın bir noktaya getirmesini engelleyebilmek ise ancak kültürlerarası iletişim içerisinde kurulan etkileşimlerde kültürlerarası iletişim yeterliliklerinin doğru şekilde kullanılabilmesi ile mümkün görünmektedir.

Günümüzün küreselleşen dünyasında özellikle bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişmeler kültürlerarası iletişim ve etkileşimin yoğun bir şekilde sanal ortamlarda devam etmesini kaçınılmaz duruma getirmiştir. Yeni medya içerisinde Web 2.0 bilişim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen ve sosyal medya üzerinden kurulan iletişim ve etkileşimler zaman ve mekân kısıtlamasından olmadan bilgisayar aracılı iletişimin sağladığı teknik imkanlar sayesinde dünyanın farklı kültürlerine mensup tüm bireylerle ulaşma imkanı sağlamaktadır. Sosyal medya ortamları üzerinden kurulan bu kültürlerarası iletişim bireylerin dünya yüzündeki farklı kültürlerden bireylerle etkileşime geçmelerini sağlamakta ve farklı kültürler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayabilmektedir. Kültürlerarası iletişimin sosyal medya ortamlarına taşınması kültürlerarası iletişim yeterliliklerinin kullanım alanını değiştirmekle kalmamış oluşabilecek iletişim sorunlarının ortadan kalkmasına yönelik çözümler de yaratabilmiştir. Bu çalışmada kültür kavramının çeşitli açılardan tanımları, kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim yeterliliği kavramlarının tanımları, boyutları ve modelleri açıklanarak kültürlerarası iletişim bağlamında kültürlerarası iletişim yeterliliğinin oluşmasında ve gelişiminde sosyal medyanın ne yönde bir rol oynadığı ortaya konulmak istenmiş ve bu yönde sosyal medya tanımlamalarını, özelliklerini, kullanım amaçlarını ve literatürde konu ile ilgili yapılan bazı araştırma sonuçlarını da sunan bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

II. KÜLTÜR, KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM YETERLİLİĞİ

Kültür kavramının temelini “colere” kelimesinden türetilmiş olan Latince “cultura” kelimesi karşılamaktadır ve anlam olarak toprağı sürmek, ekim, biçim yapmak, bitki büyütmek anlamına gelmektedir¹. Kültür kelimesi belli bir kültürün üretilmesi ve başka kültürlerce yayılarak benzerinin oluşturulması anlamına gelen Kolonileşme, “Colonize” kelimesi ile de özdeş sayılmaktadır². Kültür kavramı 17. yüzyıldan itibaren “doğa” kavramının karşıt anlamı olarak medeniyet, uygarlık anlamında kullanılmaya başlanmıştır³. Voltaire 18. yüzyılın sonlarında kültür kelimesini insanın zekâ sınırının gelişmişliği ve geliştirilmesi manasında

¹Güvenç Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, ss.96.

²Roy Moodley, Deone Curling, **Culture**, Y. Jackson (Ed.) Encyclopedia of Multicultural Psychology, Ca: Sage Publications, 2006, pp.129-130.

³Asker Kartarı, **Kültür Farklılık ve İletişim, Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.26-34.

kullanırken, kültürün ilk resmi tanımı Taylor'un 1871 tarihli "İlkel Kültür" isimli kitabında; insanın belirli bir toplumun üyesi olarak kazandığı bilgiler, düşünceler, normlar, değerler, gelenek ve görenekler ile tüm öğrenim ve alışkanlıkları içeren öğelerin tümü kültürdür şeklinde ortaya konmaktadır⁴. Kültüre ilişkin diğer çeşitli tanımlamalar ise şu şekilde ifade edilebilir; her çeşit iletişim kültürdür⁵. Kültür, belirli bir toplumsal yapı tarafından var edilen, işlerliği olan, sürekli olarak kendini yenileyen, insan tarafından bulunan bir gerçeklik, kolektif düşünme biçimi, birlikte hareket etme ve birlikte var olmanın bir yoludur⁶. Kültür bir insan topluluğunu oluşturan bireyleri diğer toplulukları oluşturan bireylerden ayıran zihnin kolektif programlamasıdır⁷.

Farklı kültürlerin üyesi durumunda bulunan bireylerin algılama ve düşünme biçimleri, ilişki ve iletişimleri değerlendirme şekilleri farklılıklar göstermektedir. Her kültür, kendi üyesi durumunda bulunan bireyleri belirli iletişim ve davranış kalıplarına içine dahil etmektedir⁸. Kültür kavramı bağlamında yer alan kültürlerarası farklılıklar ise bireylerin çevreleri ile kurdukları iletişim biçimlerinde net bir biçimde ortaya çıkmaktadır⁹.

Kartarı kültürlerarası iletişimi; "farklı kültürlerle mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancıların algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gibi konuları inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalıdır."¹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Kültürlerarası iletişim; farklı kültürlerin üyeleri arasında gerçekleşebileceği gibi aynı kültür içinde bulunan alt kültürlerin üyeleri arasında gerçekleşen iletişim olarak da ifade edilmektedir ve farklı kültürlerin ya da aynı kültür içindeki alt kültürlerin üyeleri arasındaki etkileşimi ve deneyimleri kapsamaktadır¹¹. Kültürlerarası iletişim, iletişim içinde bulunan bireyler arasında oluşan çatışmayı ve anlaşmayı da kapsayan, iletişimin gerçekleştiği bağlamda incelenmesi gereken karmaşık bir süreçtir¹². Kişilerarası iletişim disiplininin kuramsal çerçevesinin kavramsallaşması Edward Hall ve arkadaşlarının 1950'li yıllarda gerçekleştirdikleri araştırmalar sayesinde olmuştur¹³. Kültürlerarası iletişim alanındaki kuramsal çalışmaların devamı ise Geert Hofstede'nin kültürler arasındaki temel farklılıkları sistemli bir biçimde gösteren önemli kavramlar ortaya koyması ile gerçekleşmiştir¹⁴. Kültürlerarası iletişim araştırma alanında İşlevselci yaklaşım, kültürün kurulan iletişime etkisini kabul ederek, bu etkinin ne yönde olduğunu ve bireylerin kültürlerarası iletişimlerinde gerekli kültürlerarası yeterliliği kazanabilmeleri için olması gereken nitelik

⁴Jerry, D. Moore, **Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists**, Altamira Press, 2009, pp.1-17.

⁵Edward T. Hall, **The Silent Language**, Anchor Books a Division of Random House, Inc., New York, 1990, pp.20-32.

⁶Asker Kartarı, **a.g.e.**, ss.26-34.

⁷Geert Hofstede, **Masculinity and Femininity: The Taboo Dimension of National Cultures**, Sage Publications Inc., California, 5, 1998, pp.3-10.

⁸Asker Kartarı, **a.g.e.**, ss.34-147.

⁹Robert T. Moran, Philip R. Harris, Sarah V. Moran, **Managing Cultural Differences**, Routledge, 2007, pp.2-24.

¹⁰Asker Kartarı, **Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim**, Ürün, Ankara, 2001, s.22.

¹¹Young Yun Kim, "Inquiry in Intercultural and Development Communication", **Journal of Communication**, 55(3), 2005, pp.554-577.

¹²Asker Kartarı, **Kültür Farklılık ve İletişim, Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.15-16.

¹³Edward T. Hall, **The Silent Language**, NY: Doubleday Anchor Book, 1973, pp.20-32.

¹⁴Geert H. Hofstede, **Culture's Consequences: International Differences in WorkRelated Values**, California, Sage Publication, 1980.

ölçütlerini ortaya koymaya çalışmaktadır¹⁵. Kültürlerarası iletişimde yorumlayıcı yaklaşım işlevselci yaklaşımın aksine kültürün iletişim aracılığıyla üretildiğini, bu sayede de süreklilik ve genellik kazandığını öne sürmektedir. Kültürlerarası iletişimde eleştirel yaklaşım ise kültürü bir yönetim mücadelesi alanı şeklinde açıklamakta ve bu alanda yönetsel, tarihsel ve toplumsal bağlamın önemini vurgulamaktadır¹⁶. Toplumsal roller, değerler, kurallar, kalıplaşmış düşünce ve önyargılar kültürlerarası iletişimi şekillendiren etkenler arasında bulunurken¹⁷ aynı zamanda kültürlerarası iletişim esnasında ortaya çıkabilecek sorunlara da gerekçe olabilmektedir¹⁸. Tüm bu farklılıkların iletişim olgusu yönünden incelenmesi, kültürü tanımaya ve anlamaya çalışma o kültür içinde yer alan değerlere yönelik empati duygusunun geliştirilmesini gerekli duruma getirmekte diğer bir ifade ile kültürlerarası iletişim yeterliliğine önem kazandırmaktadır¹⁹.

Kültürlerarası iletişim yeterliliği; farklı kültürlerin yer aldığı durum ve ortamlarda kurulan iletişimlerde farklı kültürel özelliklere sahip bireylerin birbirlerini ve çevrelerinde gelişen olayları algılama ve duyumsaması, birbirlerine karşı hoşgörü, anlayış ve empati becerileri ile yaklaşabilmeleri, açık ve uyumlu bir şekilde etkin bir iletişim kurabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir²⁰. Bireylerin kültürlerarası ortamlarda farklı kültürlere yönelik bilgi, beceri ve tutumlarına temellenen kültürlerarası iletişim yeterliliği²¹ bireyin kendi kültüründen farklı bir veya birden fazla kültür içinde etkili ve uygun bir biçimde iletişim kurmasına imkân tanıyan toplumsal bir gelişim sürecidir²².

Bireylerin kültürlerarası iletişim yeterlilikleri durum, olay ve olgulara farkındalıklarını, yabancı kültürlere ilişkin bilgi ve yeteneklerini ileriye taşımaları ve tüm bu becerileri uygulama ile birleştirebilmeleri ile gelişebilmektedir²³. Chen ve Starosta'ya göre kültürlerarası iletişim yeterliğinin vazgeçilmez iki unsuru farkındalık ve duyarlılıktır. Kültürlerarası iletişim bağlamında farklı bir kültüre dahil bir bireyle iletişim durumunun farkında olmak ve bu farklılıklara ilişkin duyarlı olmak kurulan iletişimi olumlu şekilde etkileyebilen önemli bir unsur durumundadır²⁴.

¹⁵Iben Jensen, "The Practice of Intercultural Communication –Reflections for Professionals in Cultural Meetings", **Journal of Intercultural Communication**, 6, 2003, pp.1-17.

¹⁶Castle Sinicrope, John Norris, Yukiko Watanabe, "Understanding and Assessing Intercultural Competence: A Summary of Theory, Research, and Practice (Technical Report for the Foreign Language Program Evaluation Project)", **Second Language Studies**, 26(1), 2007, pp.1-58.

¹⁷Asker Kartarı, **a.g.e.**, ss.227-243.

¹⁸İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, Erk Yayınları, Ankara, 2005, Tatyana V. Pershina, "**Kültürlerarası İletişimde Hissi Yetkinlik**", Zeynep Karahan Uslu ve Can Bilgili (ed.), Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çok Kültürlülük, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, ss.77-89.

¹⁹Geert H. Hofstede, **Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**, Profile Books, U.K., 2003, pp.230-231.

²⁰Alvino Fantini, Aqeel Tirmizi, "**Exploring Intercultural Vompotence: A Construct Proposal**", Final Report, Worl Learning Publications, 2006, pp.2-74.

²¹Darla K., Deardorff, "The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States", **Journal of Studies in International Education**, 10, 2006, pp.241-266.

²²Brian H. Spitzberg, "A Model of Intercultural Communication Competence", **Intercultural Communication: A Reader**, 9, 2000, pp.375-387.

²³Geert H. Hofstede, **a.g.e.**, pp.230-231.

²⁴Qingwen Dong, Kenneth D. Day, Christine M. Collaço, "**Overcoming Ethnocentrism Through Developing Intercultural Communication Sensitivity and Multiculturalism**", **Human Communication**, 11(1), 2008, pp.27-38.

Kültürlerarası iletişim yeterliği içeriksel yeterlikler ve süreçsel yeterlikler olmak üzere iki farklı boyutta incelenebilmektedir. İçeriksel yeterlilik, iletişim içinde her iki tarafta bulunan kültür içinde yer alan çeşitli unsurlara hâkim olmayı kapsamaktadır. Bu unsurlar; toplumsal kurallar, düşünce ve davranış sistemleri, değer yargıları, roller ve kültürün maddi öğelerini içermektedir. Süreçsel yeterlilik ise kültürlerarası yeterliliğin hareketli, değişken ve etkileşimsel içeriğini kapsamaktadır. Süreçsel yeterlilikler iletişimde bulunan birey veya bireylerin içsel, kendilerinde var olan kişilerarası yeterlikleri ile ilgili bulunmaktadır²⁵.

Kültürlerarası iletişim yeterliliği daha detaylı olarak ise bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutta incelenmektedir. Bilişsel boyut kültürlerarası farkındalıktan oluşmaktadır. Kültürlerarası farkındalık bireyin iletişim kurduğu bireyin içinde bulunduğu kültürün dilini, inançlarını, toplumsal kurallarını ve geleneklerini tanıması, bu konularda bilgi sahibi olmasıdır. Duyuşsal boyut, kültürlerarası duyarlılık ögesinden oluşmaktadır ve bireyin, iletişim kurduğu farklı kültüre ait bireylerin sevinçlerine, heyecanlarına, üzüntülerine ait duygusal durumları ve değerleri, bu konudaki bilgi ve deneyimleri anlayabilme durumunu kapsamaktadır. Davranışsal boyut ise bireyin farklı kültürler içinde bulunan bireylerle kurduğu iletişimlerde uygun ve doğru davranışsal eşlemeler yapabilmesini ve kültürlerarası etkinliğini ifade etmektedir²⁶.

Byram'ın ortaya koyduğu kültürlerarası iletişim yeterliliği modelinde de benzer bir şekilde kültürlerarası yeterliliklerin kültürlerarası iletişim içinde yer alan bireylerin bilgi, beceri tutum ve farkındalıklarından meydana geldiği ifade edilmektedir. Kültürlerarası iletişim sonucu oluşan etkileşimler içinde bireyler farklı kültürlerden oluşan toplulukların ve bu topluluklarda yer alan bireylerin niteliklerine ait özelliklerin neler olduğunu, nasıl işlediği öğrenmekte ve bu konuda bilgi sahibi olmaktadır. Bilgi ve beceriler; bireylerin iletişime girdikleri farklı kültürler içinde gerçekleşen olgu ve olaylara ilişkin bilgi sahibi olması, bu olayları bilgilerine dayanarak değerlendirebilmesi ve bu değerlendirmeleri tutumlarına yansıtılabilmeleridir. Kültürlerarası iletişim esnasında bilgi, beceri ve tutumları kullanabilmek, gerçekleştirebilecek yanlış anlamaları ortadan kaldırabilmektedir. Tutum; farklı kültürlerin özelliklerini öğrenmede istekli ve açık olma, bu öğrenimlerin etkisi ile olaylara farklı bir bakış açısı getirebilme ve kendi kültürüne ait özelliklerin farklı kültürler tarafından nasıl algılandığını görebilmektir. Farkındalık ise bireyin sahip olduğu kültürün ve diğer kültürlerin özelliklerini bilmesi ve bunlara ilişkin bakış açılarını, yorumlamaları ve uygulamaları değerlendirebilmesidir²⁷.

²⁵ Jonas Stier, "Internationalisation, Intercultural Communication and Intercultural Competence", *Journal of Intercultural Communication*, (11), 2006, pp.1-11.

²⁶ Young Yun Kim, "Intercultural Communication and, Adaptation", Jorge Reina Schement (ed.), *Encyclopedia of Communication and Information*, Gale Group-Thomson Learning, New York, 2002, pp.452- 459, Guo-Ming Chen, William J. Starosta, "A review of the concept of intercultural sensitivity" *Human Communication*, 1(1), 1997, pp.1-16, Guo-Ming Chen, William J. Starosta, **A review of the concept of intercultural awareness**, In L. A. Samovar & R. E. Porter (Eds.), *Intercultural communication: A reader*, Belmont, CA: Wadsworth Wadsworth, 2003, pp. 344-353, Guo-Ming Chen, **Intercultural Effectiveness**, In L. A. Samovar, R.E.Porter, E. R. McDaniels (Eds.), *Intercultural Communication, A Reader*, Boston: Wadsworth, 2009, pp.393- 401.

²⁷ G. Gutiérrez Almarza, R. Durán Martínez, F. Beltrán Llavador, "Identifying Students' Intercultural Communicative Competence at the Beginning of Their Placement: Towards the Enhancement of Study Abroad

Spitzberg'in ortaya koyduğu bütünleşik modelde ise kültürlerarası iletişim yeterliliği kişiye özgü, olaylarla ilgili ve ilişkilerle ilgili olarak açıklanmaktadır. Bireyin belirli kurallar içinde yeterli etkileşimin sağlanmasını sağlayacak nitelikleri kişiye özgü iletişim yeterliliğini, bireyin etkileşimi esnasında etkileşim içinde bulunduğu bireye veya bireylere yeterlilik etkisi verebilecek özellikleri olaylarla ilgili yeterlilikleri, bireyin yalnızca belirli bir etkileşim durumunda değil tüm ilişkileri içinde bireysel yeterliliğini sağlayan öğeler ise ilişkilerle ilgili yeterlilikleri kapsamaktadır²⁸.

III. SOSYAL MEDYA VE SOSYAL MEDYADA KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM YETERLİLİĞİ

“Günlük hayatımızın bir parçası olan internet ve ilk kez Tim O'Reilly tarafından ortaya atılan Web 2.0 kavramı ile sosyal medya kavramı gelişerek tüm dünyayı saran iletişim aracı olarak hayatımızın merkezi haline gelmiştir²⁹. O'Reilly'ye göre Web 2.0; bir ağa bağlı tüm cihazları kapsayan bir iletişim ağıdır³⁰. Web 2.0'nin teknik boyutunu yeni bilişim teknolojileri temsil ederken, toplumsal iletişim boyutunu da sosyal medya kullanımı yansıtmaktadır³¹.

Sosyal medya kavramı, Web 2.0 teknolojisinin ortaya çıkması ile gelişmeye başlayan³² ilk kullanımı 1970'li yılların sonlarına dayanan³³ İnternet teknolojilerinin 1990'lı yıllardan sonra Dünya'da hızla yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte de kavram olarak varlığını hissettirmeye başlayan³⁴, diğer insanlara ulaşma, diğer insanlarla bağlantı kurma ve onlarla ilişkide kalma yolu olarak bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılması ile ilgili bir kavramdır³⁵. Kavram sosyal medyanın çevrim içi olarak iletişimi ve bilgi edinmeyi mümkün kılan, karşılıklı paylaşım ve çalışma ortaklığını kapsayan tüm araçları içerdiğini belirterek makro bir anlamda kullanılmaktadır³⁶.

Kullanıcıların ağ teknolojilerini kullanarak etkileşimini sağlayan araç, hizmet ve uygulamalarının tamamı durumunda bulunan sosyal medyayı³⁷; Roberts ve Kraynak, sosyal medyayı basit işbirliği esaslı temelli, kullanıcı odaklı yaratım ile bilgisayar teknolojilerine

Programmes”, **Intercultural Education**, 26(1), 2015, pp.73-85, Michael Byram, Bella Gribkova, Hugh Starkey H, **Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching, A Practical Introduction for Teachers**, Strasbourg: Council of Europe, 2002, pp.7-9.

²⁸Brian H. Spitzberg, “A Model of Intercultural Communication Competence, *Intercultural Communication: A Reader*”, 9, 2000, pp.375-387.

²⁹Fatma Kamiloğlu, Özge U. Yurttaş, “Sosyal Medyanın Bilgi Edinme ve Kişisel Gelişim Sürecine Katkısı ve Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Çalışması”, **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi**, 21, 2014, ss.129-150.

³⁰Tim O'Reilly, “What is Web 2.0?”, *Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*, 2005, <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web20.html>, Retrieved on February 25, 2020.

³¹Andreas M. Kaplan & Michael Haenlein, “Higher Education and the Digital Revolution: About MOOCs, SPOCs”, *Social Media, and the Cookie Monster*, *Business Horizons*, Vol:59, 4, 2016, pp.441-450.

³²Anneli Fors, “The Power of Social Media When Creating Business Networks - The Future Valley in Borlänge”, **Department of Business Administration, University of Gävle**, 2006, pp.12-19.

³³Rhiannon Bury, Ruth Deller, Adam Greenwood, Bethan Jones, **From Usenet To Tumblr: The Changing Role Of Social Media**, *Participations*, 10(1), 2013, pp.299-318.

³⁴Catherine McLoughlin, Mark Lee, **Social Software and Participatory Learning: Pedagogical Choices with Technology Affordances in the Web 2 Era**, 2007, s.665.

³⁵Lon Safko, **The Social Media Bible**, John Wiley And Sons, New Jersey, 2010, pp.3-4.

³⁶Alex Dewson, Deryck Houghton, Justin Patten, **Blogging and Other Social Media: Exploiting the Technology and Protecting the Enterprise**, New Jersey: Gower Publishing, 2008.

³⁷Danah M. Boyd, Alice Marwick, “American Teen Sociality in Networked Publics: Teens' Attitudes, Practices, and Strategies”, **Privacy Law Scholars Conference, Berkeley Üniversitesi**, California, 2008, p.1-29.

bağlantılı içerik olarak ifade etmektedir³⁸. Sosyal medyanın işbirliği ve etkileşim esasına temellenmesi toplumun davranışlarını etkileme ve yönlendirme gücü de elde etmesini sağlamaktadır³⁹.

Anthony Mayfield 2008 yılında yayınladığı “What is Social Media” (Sosyal Medya Nedir?) isimli eserinde sosyal medyanın özelliklerini katılımcılık, açıklık, karşılıklı konuşma, toplumsal işbirliği ve bağlantılılık olarak sıralamaktadır⁴⁰:

- **Katılımcılık (Participation):** Sosyal medya, kullanıcı olan kişilere içeriklere yorum yapmak, diğer kullanıcılarla etkileşime girmek, gelen geri bildirimleri değerlendirmek gibi katkıların sürekliliğini teşvik etmektedir.
- **Açıklık (Openness):** Kişiye düşüncelerini bütün boyutları ile ortaya koyabilme, yorum yapabilme, içeriğe katkıda bulunma olanağı sunmaktadır (Bazı içeriklerin kullanıcı üyeliğini talep etmesi ise zaman zaman katılım olanağını kısıtlayabilmektedir).
- **Karşılıklı konuşma (Conversational):** Katılımcılar karşılıklı görüşme sayesinde paylaşımı mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştirilebilmekte, diğer kullanıcılara aktarımı hızlı bir şekilde yapabilmekte ve sosyal ağlarda oluşan topluluklarla çift yönlü iletişim kurabilmektedir. Katılımcılar diğer katılımcılarla tüm katılımlarını aynı zamanda, anlık, zaman ve mekân sınırlaması olmadan paylaşabilmektedir.
- **Topluluk (Community):** Sosyal medya ortak özellikleri olan bireyleri bir araya getirerek sosyal topluluklar oluşmasını sağlamaktadır. Aynı sosyal topluluk üyeleri içerik paylaşımları sayesinde sürekli iletişim ve etkileşim halindedir ve bu sayede toplumsal duyarlılığın hızlı biçimde ortaya konulmasını sağlanabilmektedir.
- **Bağlantı (Connectedness):** Kişi veya gruplar diğer sitelerde bulunan bağlantıları adreslerini vererek bilgi paylaşımını hızlı bir şekilde arttırabilmektedir. Aynı zamanda bireyler, işbirliği dayalı fikir paylaşımları yapmakta ve bunları uygulayabilmektedir.

Özetle, İnternet’in gelişmesi ve Web 2.0’nın ortaya çıkması ile sosyal medya kavramı günümüzde kullanılan şeklini almıştır⁴¹. Sosyal medya ile iletişim biçimleri değişim geçirmiş, sosyal medya başlıca ilişki, iletişim ve bağlantı kurma vasıtası olarak görülmeye başlanmıştır. Günümüzde yaşanan ilişkilerde yüz yüze iletişim oldukça azalmış durumdadır⁴².

Genel olarak sosyal medyanın kullanım amaçlarını ise aşağıdaki gibi ifade edebilmek mümkündür⁴³;

- **Sosyal etkileşim:** Sosyal ağlar kişilerin diğer kişilerle iletişim kurmak ve onlarla sosyal etkileşimlere girmek için kullandıkları bir platformdur. Bu tür sosyal ağ

³⁸ Ralph R. Roberts, Joe Kraynak, **Walk Like a Giant, Sell Like a Madman**, John Wiley & Sons Inc., U.S.A, 2008.

³⁹ Kirschenbaum Alan, “Generic Sources of Disaster Communities: A Social Network Approach”, **International Journal of Sociology and Social Policy**, Vol. 24(10/11), 2004, pp.94-129.

⁴⁰ Antony Mayfield, “What is Social Media,” <http://tr.scribd.com/doc/13217586/What-is-Social-Media-iCrossing-eBook>, Retrieved on 19 November, 2019.

⁴¹ Ralph R. Roberts, Joe Kraynak, **Walk Like a Giant, Sell Like a Madman**, John Wiley Sons Inc., U.S.A, 2008.

⁴² Roy Pea, Clifford Nass, Lyn Meheula, Marcus Rance, Aman Kumar, Holden Bamford, Michael Zhou, “Media Use, Face-To-Face Communication, Media Multitasking and Social Well-Being Among 8-To 12-Year-Old Girls”, **Developmental Psychology**, 48(2), 2012, pp.2-5.

⁴³ Anita Whiting, David L. Williams, “Why People Use Social Media: A Uses and Gratifications Approach”, **Qualitative Market Research: An International Journal**, 16(4), 2013, pp.362-369.

kullanımı kullanıcılara sosyalleşme sağlayan bir kullanım türüdür.

- **Bilgi arama:** Sosyal ağlar kişilerin bilgi edinmek, kendilerini eğitmek diğer bir ifade ile kendi kendilerini eğitmek için kullandıkları bir mecra durumundadır.
- **Zaman geçirme:** Bu kullanım türü kullanıcıların sosyal ağlarda bilgiye temas ederek, zaman geçirmek, daha önemli meşguliyetleri bulunmadığı zamanlarda sıkılmamalarını sağlamak için gerçekleşmektedir.
- **Eğlence:** Bu tür sosyal medya kullanımı, kullanıcıların eğlenceli zaman geçirmek, rahatlamak, gündelik yaşamın stresinden kurtulmak için sosyal medya platformunda yer almaları olarak tanımlanmaktadır.
- **İletişim kurma:** Bu sosyal medya kullanımı kategorisi, kişilerin birbirleri ile iletişim kurmalarını kolaylaştırmak, kişilerarası iletişimlerini pekiştirmek, başka kişilerle bilgi paylaşımı yapabilmelerini sağlamak anlamında önem taşımaktadır.
- **Kolaylık yardımcı programı:** Sosyal ağların kişiler tarafından bu yönde kullanımın amacı, İnternet teknoloji üzerinden alışveriş yapmalarını kolaylaştırmak, etkileşimli pazarlama olanaklarından Faydalanmaktır⁴⁴.

Günümüz dünyasında meydana gelen teknolojik gelişmeler McLuhan'ın 1962 yılında öne sürdüğü Global Köy fikrini doğrular bir şekilde tüm Dünya'yı sınırsız ve birleşik bir topluluğa dönüştürmüş durumdadır⁴⁵. Ortaya çıkan bu küreselleşme sınırları yok ederken aynı zamanda farklılıklara karşı duyarlılığı bir gereklilik haline getirmiştir⁴⁶. Pierce yeni iletişim teknolojilerinin iletişim kapasitesini sayısız kanal ortaya çıkarmak sureti ile arttırdığını ifade etmektedir⁴⁷. Yeni medya teknolojilerinin giderek insan vücudunun bir parçası durumuna gelmesi⁴⁸ bireylerin duygularını ifade aracı olarak İnternet'i kullanmaları iletişimi kolaylaştırmış ve etkileşimi güçlenmiştir⁴⁹. Yeni iletişim ortamlarının hızlı bir şekilde gelişimi ve sosyal medya mecralarının kullanımı kullanıcı durumunda bulunan kitleyi aktifleştirmiş, iletişimi etkileşimli bir duruma getirmiştir. Kurulan bu interaktif iletişimler ise tüm dünyada toplumsal, kültürel ve politik alanlarda yeni bir düzenleme ortaya çıkmasına yol açarak özellikle kültür ve kültürel değerler konusunda yeni tanımlama süreçleri meydana getirmiştir⁵⁰. Bu iletişim araçları kültürün içeriğini var ederken kültür aktarımını da gerçekleştirmektedir⁵¹. Günümüzde artık sosyal medya kullanıcıları kolay bir şekilde farklı ülkelerdeki insanlara ve kültürlere ulaşabilmekte ve sosyal etkileşimlerini

⁴⁴Bu bölüm "Instagram'da Benlik Sunumu: Goffman'ın Dramaturjik Yaklaşımı Açısından Bir Analiz" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden alınmıştır. (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, 2020, ss.25-44)

⁴⁵Marshall McLuhan, **The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man**, University of Toronto Press, Canada, 1962, p.3.

⁴⁶Alois Moosmüller, **Interkulturelle Kommunikation**, Münster/NewYork/ München/ Berlin: Waxmann Verlag, 2006.

⁴⁷John R. Pierce, Edward C. Posner, **Introduction to Communication Science and Systems**, Springer Science, Business Media New York, 1980.

⁴⁸Binark, Mutlu, "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu", **Yeni Medya Çalışmaları**, Mutlu Binark (ed.), Ankara: Dipnot, 2007, ss.21-44.

⁴⁹Liav Sade Beck, "Internet Ethnography: Online And Offline", **International Journal of Qualitative Methods**, 2004, 3 (2), 1-14, s.3.

⁵⁰Özge Han Özkan, "Sosyal Medya ve Kültürel Değerler", **Uluslar arası Yeni Medya-Yeni Yaklaşımlar Konferansı**, Çanakkale, Turkey, 2014.

⁵¹Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan, **Öteki Kuram: Kitle iletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Erk, Ankara, 2005.

geniştirebilmektedir⁵². Castells'e göre internet teknolojisi üzerinden gerçekleştirilen iletişimlerde kullanıcıların etkileşimli yeterlilikleri farklılaşmış ve genişlemiştir⁵³. Günümüzde sosyal medyanın taşıdığı tüm teknolojik özellikleri kullanan sosyal medya kullanıcıları sanal anlamda da olsa sınırsızlaşan dünyada farklı kültürler ile iletişime geçebilmekte geniş etkileşimler ile birlikte kültürlerarası iletişim yeterliliklerini geliştirebilmektedir⁵⁴.

Kültürlerarası iletişim ve yeterliliği konusunda mevcut alan yazın incelendiğinde, sosyal medya ortamında kültürlerarası iletişim konusunu inceleyen çalışmaların arttığı görülmektedir. Zhou'nun 2020 yılında gerçekleştirdiği araştırmada sosyal medya kullanımının kültürlerarası iletişimi artırdığı, bireylerin bilgi edinme, farkındalık, tutum ve keşif becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaştığı görülmektedir. Araştırmada Zhou kültürlerarası iletişimde sosyal medya kullanımının hedef kültürün önemli farklılıkları hakkında bilgi edinmeyi sağladığını, hedef kültürdeki sosyal durumların anlaşılmasına ve çatışmaların çözülmesine yardımcı olduğunu ve bireylerin farklı ortamlarda kendi başlarına uygun şekilde etkileşim kurma kapasitesi göstermesine yardımcı olduğunu tespit etmiştir⁵⁵.

Mouhadjer 2017 yılında yaptığı araştırmada sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki olumsuz ya da olumlu açıdan görülen etkilerini incelemiştir. Mouhadjer'in araştırma sonuçları sosyal medyanın sosyal etkileşimlerimizde büyük bir rol oynadığını artık bireylerin ne yaptıklarını bilmek için bireylerle konuşmak zorunda kalınmadığını, sosyal medya durumlarının aynı zamanda bireylerin durumunu da ortaya koyduğunu ifade ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarında ayrıca sosyal medya kullanımının öğrencilere kültürlerarası bir ortam yaratmada kültürel farkındalıklarını artırmak için teknolojiyi kullanma şansı verdiği bunun yeni bilgiler elde etmenin bir yolu olmasının yanı sıra yeni beceri, strateji ve tutumlar benimsemek için de bir yol olduğu vurgulanmaktadır⁵⁶.

Aksoy'un 2020 yılında gerçekleştirdiği sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkilerini incelediği araştırmasının sonuçlarında sosyal ağlarda farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kuran uluslararası öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinin ve kültürlerarası etkileşimlerinin geliştiği ve sosyal medya kullanımının kültürel bilgi, kültürel farkındalık, esneklik ve özgüven açısından öğrencilere olumlu etkilerde bulunduğu yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır⁵⁷.

Bekiroğlu ve Balcı'nın 2014 yılında yaptıkları çalışmada bireylerin sosyal medyada farklı kültürlerden insanlar ile iletişim kurma sıklığının artmasının bireylerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerini de artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulgularında ayrıca

⁵² Veysel Eren, Abdullah Aydın, "Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16 (Özel Sayı 1), 2014, ss.197-205.

⁵³ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi- Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, Çev.: E. Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

⁵⁴ Nouredine Mouhadjer, "Sosyal Medya ve Sosyal medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerine Etkisi", **1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı**, 2017, pp.30-33.

⁵⁵ Yingli Zhou, "Using Social Media to Promote Intercultural Communication Between Chinese and American University Students", **Chinese Journal of Applied Linguistics**, 43-2 (2020), pp.169-187.

⁵⁶ Nouredine Mouhadjer, **a.g.e.**, pp.30-33.

⁵⁷ Zeynep Aksoy, "Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerine Algılanan Etkileri", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2020, 3 (2), ss.126-144.

yabancı ülkelerin kitle iletişim araçlarını sürekli takip eden katılımcıların, hiç takip etmeyenlere göre daha fazla kültürlerarası duyarlılık taşıdığı sonucuna ulaşılarak, sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen iletişimin bireylere doğrudan kültürlerarası iletişim deneyimi sunmasa bile farklı kültür ve aidiyet bağlarına ilişkin bilgi ve deneyim olanakları sağlayabileceği, dünyada farklı kültürlerin, farklı kimliklerin, aidiyet bağlarının, farklı düşünce ve davranış kalıpları ile farklı perspektiflerin var olduğunu gösterebileceği sonucuna ulaşılmıştır⁵⁸.

Liu'nun 2019 yılında gerçekleştirdiği ve sosyal medya kullanımının İsveç'te yaşayan Çin'li bireylerin kültürlerarası iletişim yeterlilikleri üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında sosyal medya kullanımının bireylerin iletişim yeterlilikleri üzerinde olumlu yönde etkiler yaptığı sonucuna ulaşılmıştır⁵⁹.

Prakapiene ve Prakapas'ın 2016 yılında gerçekleştirdikleri araştırmada farklı bir ülkede eğitim alan gençlerin yoğunlukla sosyal medya kullanımlarının yaşadıkları ülkenin kültürü ve özellikleri hakkında bilgi almak ve kendi ülkelerinden diğer öğrencilerle iletişim halinde kalmak için sosyal ağ sitelerini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada sosyal medya kullanımı ile daha güçlü bir güvenlik duygusu hisseden gençlerin ayrıca toplum yaşamına katılmalarının da kolaylaşabileceği sonucu elde edilmiştir. Araştırmada ayrıca kendi ülkelerinde bulunan aile ve arkadaşları ile de iletişimlerini sağlayan sosyal medya kullanımının öğrencilere kendi ülkeleri ile ilgili bilgileri güncelleme ve ulusal kimliklerini koruma imkânı tanıdığı sonucuna da ulaşılmıştır⁶⁰.

Sawyer'in 2011 yılında gerçekleştirdiği ve sosyal medyanın kültürlerarası uyum üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışma bulgularında ise sosyal medya kullanımının kişilerin hem kendi ülkelerine karşı hem de bulundukları ülkeye karşı ilişkisel bağlılıklarını güçlendirdiği, aidiyet duygularını oluşturduğu, uyum güçlüklerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olduğu, yeni ilişkiler inşa ettiği, güçlendirdiği ve sürdürülmesinde yardımcı olduğu saptanmıştır⁶¹.

Wu ve Marek'in 2017 yılında gerçekleştirdiği "Sosyal medya üzerinden iletişim yeterliliğinin geliştirilmesi (dil öğrenme çerçevesi üzerinden) konulu araştırma sonuçlarında katılımcılar kültürlerarası iletişim yeterliliklerini geliştirmek için sosyal medya öğretim tasarımlarını kullanmanın iletişim ve işbirliği için etkili olduğunu ve sosyal medya ortamlarında gerçekleştirilen küresel erişimin diğer kültürlere mensup insanlarla etkileşimde bulunmak için iyi bir yol olduğu kanaatlerini yansıtmışlardır⁶².

Karimah ve Gemiharto'nun 2017 yılında gerçekleştirdikleri diğer bir araştırmada ise özellikle yabancı dil öğrenme ve yurt dışında eğitim anlamında sosyal medya kullanımının kültürlerarası ilişkilerin gelişiminde ve bu bağlamda kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişiminde faydalı olduğu saptanmıştır. Araştırmada sosyal medya kullanımının farklı bir

⁵⁸Onur Bekiroğlu, Şükrü Balcı, "Kültürlerarası İletişim Duyarlılığının İzlerini Aramak: "İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneğinde Bir Araştırma", **Türkiyat araştırmaları Dergisi**, 2014, 35, ss.429-459.

⁵⁹Mingxing Liu, "Impact of Social Media on Intercultural Communication Competence of Chinese People Living in Sweden", **Degree Project in Computer Science and Engineering Second Cycle**, 2019, pp.1-15.

⁶⁰Dalia Prakapiene, Romas Prakapas, "The Impact of Social Media on Intercultural Communication", **Organizacija Spoleczna W Strukturach Sieci**, 2016.

⁶¹Rebecca Sawyer, "The Impact of New Social Media on Intercultural Adaptation", **DigitalCommons.uri**, 2011, pp.2-29.

⁶²Pin-Hsiang Natalie Wu, Michael W.Marek, "Developing Intercultural Competence via Social Media Emgagement in a Language Learning Framework", **Journal of Intercultural Communication**, issue 46, March 2018, pp. 1404-1634.

ülkede yaşamaya başlayan kişilerin kültürlerarası uyum sürecine olumlu katkıları olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçlarında sosyal medya kullanımının kültürlerarası iletişim açısından olumsuz sayılabilecek bir özelliğinin kişinin kendisi ile ilgili çok fazla özel bilgi ifşa etmesinin hem kendisi hem de iletişim içinde olduğu kişi ve kurumlar açısından güvenlik ile ilgili tehlikeler yaratmak olabileceği vurgulanmaktadır⁶³.

IV. SONUÇ

Kültür farklılıkları insanlık tarihinde toplumsal ve bireysel çok sayıda çatışmaya neden olsa da bu farklılıklar aynı zamanda dünya yüzündeki çeşitliliği de ortaya çıkarmıştır. Bireylerin içinde bulunduğu ve ait olduğu kültürden farklı bir kültüre veya içinde yer aldığı kültürde yer alan farklı alt kültürlerle yaklaşımı, farklı kültürlerle ilgili bilgileri, bu kültürlerin normları, değer yargılarını, düşünce sistemlerini, gelenek ve görenekleri öğrenmeye istekli olması, bu kültürleri farklılıklarıyla kabul ederek içselleştirebilmeleri, empati duygularını tutum ve davranışlarına yansıtabilmeleri oldukça önem taşımaktadır. Bireylerin farklı bir kültür ile iletişime girdiği süreçte kültürlerarası yeterlilik olgusunun gerektirdiği bir biçimde iletişime geçerek etkileşim esnasında ortaya çıkan tepkilerini, duygu ve düşünceleri bu düzlemde gerçekleştirmesi kurulan iletişime birçok yönden olumlu katkılar sağlayabilmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkamaya başlayan ve 21. yüzyılda hızlanarak devam eden özellikle kültürel ve teknolojik değişimler dünyayı bir küreselleşme süreci içine sokmuş ve dünya yüzündeki toplulukların ortak ve belirli bir takım kurallar içinde yaşamasına yol açarak dünyayı yerellikten evrenselliğe yeniden şekillendirmiştir. Özellikle bilişim teknolojisindeki gelişmeler toplumlar ve bireyler arasındaki iletişim ve etkileşimin hızlanmasını ve her türlü bağlamda gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır.

Kültürlerarası iletişim yeterliliğinin gelişimi için günümüzde yüz yüze iletişimin yerini alan, kişilerarası iletişim kavramını adeta yeniden şekillendiren, web 2.0 teknolojisinin alt yapısına temellenerek ortaya çıkan sosyal medya kullanımı etkili bir rol üstlenmiş durumdadır. Sosyal medya ortamlarında bireyler zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalması ile her an dünyanın her köşesinde bulunan bireylerle iletişime geçebilmektedir. Bu bağlamda sosyal medya kullanımı esnasında ülkelerin sınırları ortadan kalkarken dil farklılıkları gibi unsurlarda kullanılan sosyal medya platformunun teknolojik özelliklerine bağlı olarak ortadan kalkabilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan, kültürlerarası iletişim, kültürlerarası iletişim yeterliliği ve sosyal medya alanında son dönemde gerçekleştirilen araştırma sonuçları da göstermektedir ki sosyal medya kullanıcı durumunda bulunan bireyler daha önce görmedikleri ülkelerden kullanıcılarla iletişime geçebilmekte, hiç bulunmadıkları ülkeler ve bölgelerin içinde yer aldıkları coğrafyayı ve toplumsal özellikleri tanıyarak bilgi sahibi olabilmektedir. Bireyler ayrıca sosyal medya vasıtası ile farklı kültürlerle ilişkin analiz gerçekleştirebilmekte, yorumlar ortaya koyabilmekte, kültürel karşılaştırmalar da yapabilmektedir. Zaman ve mekân kısıtlamasının ortadan kalmış olduğu bu sanal mecralar bireylerin tanımadıkları kültürler ve bu kültürlere mensup kişileri tanımasına olanak sağlamakta,

⁶³Kismiyati El Karimah, İlham Gemiharto, "The Impact of Social Media on Intercultural Communication in Indonesia, ACCOMAC, 2017, pp.109-114.

bireylere istedikleri her an sesli ve görsel iletişime geçebilme fırsatı vermekte ve ortak sanal topluluklar içinde yer alabilmelerine, ortak bir takım ürünler meydana getirebilmelerine fırsat verebilmektedir. Bu çalışmada incelenen araştırma sonuçlarına göre ayrıca sosyal medya üzerinden kültürlerarası ortamlarda iletişim kuran bireylerin iletişim ve etkileşimlerinde özgüven duygusu artırdıkları, var olan bireysel niteliklerini olumlu yönde geliştirerek iletişim engellerini daha kolay ortadan kaldıracabildikleri ortaya konulmaktadır. Gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında ayrıca göre bireylerin kültürlerarası iletişimlerinde sosyal medya kullanımlarının düşünce sistemlerinin ve algılarının olumlu yönde gelişmesine, farklılıklara anlayış ve hoşgörü ile yaklaşabilmelerine, eleştirel bakış açısı sahibi olabilmelerine yardımcı olduğu vurgulanmaktadır.

Kültürel farklılıklar ve sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen iletişim var olduğu sürece kültürlerarası iletişim ve sosyal medya alanındaki çalışmalara olan ihtiyacın gerekliliği de sürecektir. Günümüzde sanal ortamlarda sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen iletişimler kişisel veya kurumsal bilgilerin mahremiyetinin korunamaması, güvenliği açığı taşıma gibi konularda bazı tartışmalara konu olsa da sosyal medya ortamlarında sürdürülen iletişimlerin ve kullanılan anlamların özellikle kültürlerarası iletişim ve bu alanda gerçekleştirilecek araştırmalar açısından önem taşıdığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Zeynep, “Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerine Algılanan Etkileri”, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(2), 2020.

ALEMDAR, Korkmaz, ERDOĞAN, İrfan, **Öteki Kuram: Kitle iletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Erk, Ankara, 2005.

ALMARZA, G. Gutiérrez, MARTINEZ, R. Durán, LLAVADOR, F. Beltrán, “Identifying Students’ Intercultural Communicative Competence at the Beginning of Their Placement: Towards the Enhancement of Study Abroad Programmes”, **Intercultural Education**, 26(1), 2015.

BECK, Liav Sade, “Internet Ethnography: Online And Offline”, **International Journal of Qualitative Methods**, 3(2), 2004.

BEKİROĞLU, Onur, BALCI, Şükrü, “Kültürlerarası İletişim Duyarlılığının İzlerini Aramak: “İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneğinde Bir Araştırma”, **Türkiyat araştırmaları Dergisi**, 35, 2014.

BOYD, Danah M., MARWICK, Alice, “American Teen Sociality in Networked Publics: Teens’ Attitudes, Practices, and Strategies”, **Privacy Law Scholars Conference, Berkeley Üniversitesi**, California, 2008.

BOZKURT, Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

BURY, Rhiannon, DELLER, Ruth, GREENWOOD, Adam, JONES, Bethan, **From Usenet To Tumblr: The Changing Role Of Social Media**, Participations, 10(1), 2013.

BYRAM, Michael, GRIBKOVA, Bella, STARKEY, H. Hugh, **Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching, A Practical Introduction for Teachers**, Strasbourg: Council of Europe, 2002.

CASTELLS, Manuel, **Ağ Toplumunun Yükselişi- Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, Çev.: E. Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

CHEN, Guo-Ming, STAROSTA, William J., “A Review of the Concept of Intercultural Sensitivity” **Human Communication**, 1(1), 1997.

CHEN, Guo-Ming, STAROSTA, William J., **A Review of the Concept of Intercultural Awareness**, In L. A. Samovar & R. E. Porter (Eds.), **Intercultural communication: A reader**, Belmont, CA: Wadsworth Wadsworth, 2003.

CHEN, Guo-Ming, **Intercultural Effectiveness**, In L. A. Samovar, R.E.Porter, E. R. McDaniels (Eds.), **Intercultural Communication, A Reader**, Boston: Wadsworth, 2009.

DEARDORFF, Darla K., “The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States”, **Journal of Studies in International Education**, 10, 2006.

DEWSON, Alex, HOUGHTON, Deryck, PATTEN, Justin, **Blogging and Other Social Media: Exploiting the Technology and Protecting the Enterprise**, New Jersey: Gower Publishing, 2008.

DONG, Qingwen, DAY, Kenneth D., COLLACO, Christine M., “**Overcoming Ethnocentrism Through Developing Intercultural Communication Sensitivity and Multiculturalism**”, **Human Communication**, 11(1), 2008.

ERDOĞAN, İrfan, **İletişimi Anlamak**, Erk Yayınları, Ankara, 2005, Tatyana V. Pershina, “**Kültürlerarası İletişimde Hissi Yetkinlik**”, Zeynep Karahan Uslu ve Can Bilgili (ed.), **Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çok Kültürlülük**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

EREN, Veysel, AYDIN, Abdullah , “Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16 (Özel Sayı I), 2014.

FANTINI, Alvino, TIRMIZI, Aqeel, “**Exploring Intercultural Vompotence: A Construct Proposal**”, Final Report, Worl Learning Publications, 2006.

FORS, Anneli, “The Power of Social Media When Creating Business Networks - The Future Valley in Borlänge”, **Department of Business Administration, University of Gävle**, 2006.

HALL, Edward T., **The Silent Language**, Anchor Books a Division of Random House, Inc., New York, 29, 1973.

HOFSTEDE, Geert, H., **Culture’s Consequences: International Differences in WorkRelated Values**, California, Sage Publication, 1980.

HOFSTEDE, Geert, H., **Masculinity and Feminity: The Taboo Dimension of National Cultures**, Sage Publications Inc., California, 5, 1998.

HOFSTEDE, Geert, H., **Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**, Profile Books, U.K., 2003.

JENSEN, Iben, “The Practice of Intercultural Communication –Reflections for Professionals in Cultural Meetings”, **Journal of Intercultural Communication**, 6, 2003.

KAPLAN, Andreas M., HAENLEIN, Michael, “Higher Education and the Digital Revolution: About MOOCs, SPOCs”, Social Media, and the Cookie Monster”, **Business Horizons**, Vol:59, 4, 2016.

KAMILOĞLU, Fatma, YURTTAŞ, Özge U., “Sosyal Medyanın Bilgi Edinme ve Kişisel Gelişim Sürecine Katkısı ve Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Çalışması, **İletişim**, 21, 2014.

KARIMAH, El Kismiyati, GEMIHARTO, İlham, “The Impact of Social Media on Intercultural Communication in Indonesia, **ACCOMAC**, 2017.

KARTARI, Asker, **Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim**, Ürün, Ankara, 2001.

KARTARI, Asker, **Kültür Farklılık ve İletişim, Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

KIM, Young Yun, “**Intercultural Communication and, Adaptation**”, Jorge Reina Schement (ed.), **Encyclopedia of Communication and Information**, Gale Group-Thomson Learning, New York, 2002.

KIM, Young Yun, “Inquiry in Intercultural and Development Communication”, **Journal of Communication**, 55(3), 2005.

KIRSCHENBAUM, Alan, “Generic Sources of Disaster Communities: A Social Network Approach”, **International Journal of Sociology and Social Policy**, Vol. 24(10/11), 2004.

LIU, Mingxing, “Impact of Social Media on Intercultural Communication Competence of Chinese People Living in Sweden”, **Degree Project in Computer Science and Engineering Second Cycle**, 2019.

MAYFIELD, Antony, “What is Social Media,” <http://tr.scribd.com/doc/13217586/What-is-Social-Media-iCrossing-eBook>, Retrieved on 19 November, 2019.

MCKUHAN, Marshall, **The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man**, University of Toronto Press, Canada, 1962.

MCLOUGHLIN, Catherine, LEE, Mark, **Social Software and Participatory Learning: Pedagogical Choices with Technology Affordances in the Web 2 Era**, 2007.

MOODLEY, Roy, CURLING, Deone, **Culture**, Y. Jackson (Ed.) Encyclopedia of Multicultural Psychology, Ca: Sage Publications, 2006.

MOORE, Jerry, D., **Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Thorists**. Walnut Creek: Altamira Press, 17, 1997.

MOOSMULLER, Alois, **Interkulturelle Kommunikation**, Münster/NewYork/ München/ Berlin: Waxmann Verlag, 2006.

MORAN, Robert T., HARRIS, Philip R., MORAN, Sarah V., **Managing Cultural Differences**, Routledge, 1-10, 2007.

MOUHADJER, Nouredine, “Sosyal Medya ve Sosyal medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerine Etkisi”, **1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı**, 2017.

MUTLU, Binark, “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu”, **Yeni Medya Çalışmaları**, Mutlu Binark (ed.), Ankara: Dipnot, 2007.

O'REILLY, Tim, “What is Web 2.0?”, Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software, 2005, <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web20.html>, Retrieved on February 25, 2020.

ÖZKAN, Özge Han, “Sosyal Medya ve Kültürel Değerler”, **Uluslar arası Yeni Medya-Yeni Yaklaşımlar Konferansı**, Çanakkale, Turkey, 2014.

PEA, Roy, vd. “Media Use, Face-To-Face Communication, Media Multitasking and Social Well-Being Among 8-To 12-Year-Old Girls”, **Developmental Psychology**, 48(2), 2012, <https://digitalreport.wearesocial.com/> Retrieved on August 27, 2019.

PIERCE, John R., POSNER, Edward C., **Introduction to Communication Science and Systems**, Springer Science, Business Media New York, 1980.

ROBERTS, Ralph R., KRAYNAK, Joe, **Walk Like a Giant, Sell Like a Madman**, John Wiley & Sons Inc., U.S.A, 2008.

PRAKAPIENE, Dalia, PRAKAPAS, Romas, “The Impact of Social Media on Intercultural Communication”, **Organizacja Społeczna W Strukturach Sieci**, 2016.

SAFKO, Lon, **The Social Media Bible**, John Wiley And Sons, New Jersey, 2010.

SAWYER, Rebecca, “The Impact of New Social Media on Intercultural Adaptation”, **DigitalCommons.uri**, 2011.

SINICROPE, Castle, NORRIS, John, WATANABE, Yukiko, “Understanding and Assessing Intercultural Competence: A Summary of Theory, Research, and Practice (Technical Report for the Foreign Language Program Evaluation Project)”, **Second Language Studies**, 26(1), 2007.

SPITZBERG, Brian H, “A Model of Intercultural Communication Competence”, **Intercultural Communication: A Reader**, 9, 2000.

STIER, Jonas, “Internationalisation, Intercultural Communication and Intercultural Competence”, **Journal of Intercultural Communication**, (11), 2006.

WHITING, Anita, WILLIAMS, David L., “Why People Use Social Media: A Uses and Gratifications Approach”, **Qualitative Market Research: An International Journal**, 16(4), 2013.

WU, Pin-Hsiang Natalie, MAREK, Michael W., “Developing Intercultural Competence via Social Media Emgagement in a Language Learning Framework”, **Journal of Intercultural Communication**, issue 46, March 2018.

ZHOU, Yingli, “Using Social Media to Promote Intercultural Communication Between Chinese and American University Students”, **Chinese Journal of Applied Linguistics**, 43-2, 2020.

ANNELERİN PROSOSYAL DAVRANIŞLARI VE TUTUMLARI İLE OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ PROSOSYAL DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Funda Gül GENÇ¹, Ümit DENİZ²

¹Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 0000-0003-4481-8640

² Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, 0000-0001-5338-8254

ÖZET

Çocuğun günlük hayatta yer aldığı yakın çevresi, sosyal, bilişsel ve fiziksel gelişim alanlarını oldukça etkilemektedir. Anne, yakın çevrenin içinde etkileşim kurma yönünde birincil sırada yer almaktadır ve tüm davranışları çocuk için doğrudan gözlem yolu ile örnek alabileceği bir model durumundadır. Annelerin sosyal hayatı, çocuklarının sosyal hayatlarının ve davranış biçimlerinin şekillenmesine etki etmektedir. Bu davranışların içeriğinde prososyal beceriler de yer alıp, annenin tutumuna göre çocuğun davranışlarına yön vermektedir. Bu doğrultuda bu araştırmada annenin prososyal davranışlarının ve tutumlarının çocuğun prososyal davranışlarına etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada “Demografik Bilgi Formu”, “Çocuk Prososyallik Ölçeği (Anne ve Öğretmen için)” ve “Yetişkin Prososyallik Ölçeği”, “Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ)-A Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Bayburt İli merkez ve ilçelerinde bağımsız anaokulu ve resmi anasınıflarında öğrenim görmekte olan 204 çocukta ve bu çocukların anne ve öğretmenlerinden oluşmaktadır. İlişkisel tarama modelinde olan araştırmada, verilerin analizinde, prososyal davranış puanları normal dağılım gösterdiği için, parametrik testlerden “Bağımsız Örneklem T-Testi” ve “Tek Yönlü ANOVA” kullanılmıştır. Okul öncesi dönem çocuklarının prososyal davranışları ile annelerinin prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi ve anne tutumları ile çocuklarının prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile “Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı” belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, anne değerlendirmelerinde, okul öncesi dönem çocuklarının prososyal davranışlarının çocuk cinsiyetine göre bir ilişki bulunmazken öğretmen değerlendirmelerinde kız çocukları lehine farklılaştığı görülmüştür. Yapılan korelasyon analizine göre annelerin prososyal davranışları ile çocuklarının prososyal davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca demokratik tutum sergileyen annelerin çocuklarının prososyal davranışlarının daha iyi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Prososyal davranış, Ebeveyn tutumu, Okul öncesi eğitimi

2. GİRİŞ

*Bu çalışma; birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yaşamın ilk yıllarından itibaren aile, akran ve yakın çevredeki kişilerle kurulan etkileşimler ile kazanılan oldukça kritik ve önemli beceriler olan sosyal davranışlar, dünyaya geldiği andan itibaren çocuğun bakımını üstlenen birey ile oluşturduğu ilişkiler yoluyla şekil alır (Yazıcı & Salıktutluk, 2018). Sosyalleşme, çocuğun, içinde bulunduğu topluluktaki insanlar gibi davranışlar sergilemeyi öğrenmesi, çevresindeki kültür veya alt kültürün değer, alışkanlık ve görünüm, vizyon gibi unsurlarını içselleştirmesidir (Güngör Aytar, 2015; Taygur Altıntaş & Yıldız Bıçakçı, 2017).

Sosyal gelişimde önemli bir yeri bulunan prososyal gelişim, insanların kendi isteği ile başkalarının yararı için sergilediği davranışları kapsar (Eisenberg & Mussen, 1997). Bu davranışlar, olumlu sosyal davranışlar olarak da adlandırılmaktadır (Uzmen & Mağden, 2002). Bu becerilerin içeriğinde, toplumların işleyişinin uyumlu şekilde ilerleyebilmesi için gönüllülük barındıran empati, sempati, paylaşma, yardımlaşma, işbirliği ve fedakârlık davranışları gibi olumlu sosyal beceriler yer almaktadır (Yazıcı & Salıktutluk, 2018). Hem sosyobiyojik teoriler hem de davranış genetiği araştırmaları, prososyal davranış gelişiminde sosyalleşmenin önemli yeri olduğunu onaylamaktadır (Hasting, Utandale & Sullivan, 2007).

Prososyal davranışları gerçek hayatta karşılırlarına çıkan problemlerin çözümünde gösteren çocukların arkadaşlık kurma ve ilişkilerini sürdürme konularında daha fazla başarı gösterdikleri görülmektedir (Özkan, 2015, s.37; Webster-Stratton & Lindsay, 1999). Ayrıca prososyal davranışların kişisel ve sosyal olarak iyileştirici yönü bulunmaktadır. Bu sayede çocuklar sosyal ilişkilerini sağlıklı bir biçimde sürdürebilmektedir (Güngör Aytar, 2015; Taygur Altıntaş & Yıldız Bıçakçı, 2017).

Yapılan araştırmaların birçoğunda çocukların prososyal davranışları kazanımında anne-baba, kardeşler ve akranların önemi ortaya konmaktadır (Yazıcı & Salıktutluk, 2018). Çocuğun cinsiyeti, yaşı, ebeveyn tutumu, prososyal davranışlara yönelik eğitim, ebeveynlerin prososyal davranışları, çocuğun mizacı, aile ve çevresel özellikler gibi faktörler prososyal davranışların ediniminde rol almaktadır (Eisenberg & Fabes, 1998). Ayrıca çocuklar, çeşitli televizyon programlarında, tiyatrolarda, okulda oynadıkları oyunlarda ve çeşitli çocuk kitaplarındaki hikayelerde de prososyal davranış izlenimlerine sahip olmaktadır (Uzmen & Mağden, 2002).

Çocukların hayatlarını şekillendiren ilk faktör ebeveynlerinin onlara karşı sergiledikleri tutum ve davranışlardır. Bu tutum ve davranışlar, bebeğin dünyaya geldiği andan yetişkin yaşama kadar kurduğu ilişkilerinde ve yaşama bakış açısında önemli bir temel ve model meydana getirmektedir (Aktaş Özkafacı, 2012). Çocuğa ebeveynlerinin yönelttiği davranışlar çocuğun sosyal çevresinde kazanacağı davranış şeklini belirlemektedir (Dursun, 2010). Anne-baba ve çocuk ilişkisinin sosyal becerilere etkisini inceleyen araştırmalara göre ailelerin cinsiyete göre sergilediği tutumların da çocukların sosyal becerileri üzerinde bir etkisi olduğu görülmüştür (Kapıkıran, İvrendi & Adak, 2006).

Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları; izin verici (aşırı hoşgörölü), baskıcı (otoriter), demokratik, aşırı koruyucu, reddedici ve tutarsız (dengesiz) tutum şeklinde incelenebilir. Bu tutumlara çocuk davranışları, yaşı, cinsiyeti ve mizacı, ebeveyn cinsiyeti, kültür ve sosyal statü gibi faktörler neden olmaktadır (Dursun, 2010, s.30).

Çocuk yetiştirmede ebeveynlerin ikisinin de katkısı fazladır ancak anne, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılaması ve ilk ilişki kurduğu kişi olması gerekçesi ile önemlidir (Uyanık Balat & Yılmaz, 2014). Bu yönden annesinin gözünden yaşamı gören çocukların, başka bireyler ile sağlayacağı sosyal etkileşimler çerçevesinde “anne” etkeni oldukça önem arz etmektedir. Çocuğun etrafındaki bireyler ile sağlamış olduğu iletişimde annesinin kendi çevresi ile kurmuş olduğu iletişim şekli ve tavırları etkili olmaktadır (Aktaş Özkafacı, 2012, s.2). Bu bakımdan annenin sosyal hayatı çocuğun sosyal hayatını şekillendirerek davranışlarının oluşumuna etki etmektedir. Bu davranışların içeriğinde prososyal beceriler de yer alıp annenin tutumuna göre çocuğun davranışlarına yön vermektedir. Bu doğrultuda bu araştırmada annenin prososyal davranışlarının ve anne tutumlarının çocuğun prososyal davranışlarına etkisini incelemek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelindedir. Tarama araştırmaları genellikle araştırma konusuyla ilgili var olan durumun fotoğrafını çekerek betimleme yapmayı amaçlar (Büyüköztürk vd., 2014, s.184). İlişkisel tarama modelleri iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığı veya derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2012, s.81).

5.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Bayburt il merkezinde, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocuklar, anneleri (204) ile öğretmenleri (36) oluşturmuştur. Bayburt il merkezinde toplam 34 okul öncesi eğitim kurumu yer almaktadır. Bu kurumlara, 2019-2020 eğitim öğretim yılında, 60-72 ay aralığında toplam 682 çocuğun devam ettiği belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile 27 okulla görüşülmüş ve bu okullara devam eden 60-72 aylık çocukların anne ve öğretmenleri arasından gönüllü olanlar araştırmaya katılmışlardır.

5.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak amacı ile “Demografik Bilgi Toplama Formu”, “Çocuk Prososyallik Ölçeği”, “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” ve “Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ)-A Formu” kullanılmıştır.

5.4. Demografik Bilgi Toplama Formu

Araştırmada çocuk ve ailesi hakkındaki demografik bilgilere ulaşmak için hazırlanan formda, çocuğun yaşı (ay olarak), cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, anne ve babanın öğrenim düzeyleri, yaşları ve ailenin aylık ekonomik geliri gibi bilgiler yer almaktadır.

5.5. Çocuk Prososyallik Ölçeği (ÇPÖ)

Araştırmada, normal gelişim gösteren çocukların prososyal davranışlarını ve düzeylerini belirlemek amacı ile Çocuk Prososyallik Ölçeği kullanılmıştır. Bower (2012) tarafından düzenlenen ölçek, Bağcı ve Öztürk Samur (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte, rahatlatma, yardım etme, paylaşma, gönüllülük, savunma/dahil etme, işbirlikçilik ve empati konularını içeren 7 alt boyut bulunmaktadır. Çocuk Prososyallik Ölçeği Anne Formu 21 madde ile tek boyutlu bir yapı ile, Öğretmen Formu da 22 madde ile tek boyutlu bir yapı ile değerlendirilebilmektedir. Ölçekte, öğretmen ve anne tarafından çocukların prososyal davranış becerilerine sahip olma derecesine göre değerlendirme yapılması istenmektedir. Yanıtlar, likert tipi olup 1 (hiçbir zaman) ile 5 (her zaman) arasında değişmektedir. Ölçekte puanın yükselmesi prososyal davranışlara işaret etmektedir. Öğretmen formunun Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ,96, anne formunun Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ,91 olarak belirlenmiştir (Bağcı & Öztürk Samur, 2016). Bu araştırmada Çocuk Prososyallik Ölçeği tek boyutlu yapı ile değerlendirilmiştir.

5.6. Yetişkin Prososyallik Ölçeği (YPÖ) Anne Formu

Araştırmada, normal gelişim gösteren çocukların annelerinin prososyal davranışlarını ve düzeylerini belirlemek amacı ile Yetişkin Prososyallik Ölçeği kullanılmıştır. Caprara, Steca, Zelli ve Capanna (2005) tarafından geliştirilen ölçek, Bağcı ve Öztürk Samur (2016), tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Paylaşma, yardımlaşma, ilgilenme ve empati olmak üzere 4 alt boyut ve 16 maddeden oluşmaktadır. Yanıtlar likert tipi olup, 1 (hiçbir zaman) ile 5 (her zaman) arasında değerlendirilmektedir. Yüksek puan, prososyal davranışların yüksek olduğuna işaret etmektedir. YPÖ Anne Formunun Cronbach tek boyutlu alfa güvenirlik katsayısı ,70 olarak hesaplanmıştır. Ölçek tek boyutlu olarak da değerlendirilebilmektedir (Bağcı & Öztürk Samur, 2016). Yapılan araştırmada Yetişkin Prososyallik Ölçeği tek boyutlu biçimde değerlendirilmiştir.

5.7. Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ)-A Formu

Ölçek, 3-6 yaş çocuklar için Özyürek (2017) tarafından anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesi amacı ile geliştirilmiştir. Likert tipi olup 38 maddeden oluşan ölçek; Demokratik Tutum (15 madde), Baskıcı ve Otoriter Tutum (12 madde), Aşırı Hoşgörülü Tutum (11 madde) olmak üzere üç faktörden meydana gelmektedir. Her alt boyuttan alınan yüksek puan o tutumun baskın olduğu anlamına gelmektedir. Maddeler, “Tamamen Katılıyorum-5 puan” “Katılıyorum-4 puan”, “Kısmen katılıyorum-3 puan”, “Katılmıyorum-2 puan” ve “Hiç katılmıyorum-1 puan” şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı demokratik tutum için 0,87, baskıcı ve otoriter tutum için 0,77 ve aşırı hoşgörülü tutum için 0,72 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test tekrar test korelasyonları demokratik tutum için 0,82, baskıcı ve otoriter tutum için 0,70 ve aşırı hoşgörülü tutum için

0,77 olarak belirlenmiştir. Buna göre, ABTÖ'nün güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. (Özyürek, 2017). Bu araştırmada ölçek üç boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

5.8. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için öncelikle Milli Eğitim Bakanlığından izin alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra, veri toplamak amacı ile belirlenen okulların müdürleri ile görüşülmüştür. Daha sonra, okullardaki 60-72 aylık çocukların öğretmenleri aracılığı ile veri toplama araçları, gönüllülük esasında bağlı olarak, annelere elektronik ortamda iletilmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılının bahar döneminde, Covid-19 salgınına bağlı olarak okulların yüz yüze eğitime kapalı olması nedeni ile, elektronik olarak Google Formlar sistemine, “Demografik Bilgi Toplama Formu”, “Çocuk Prososyallik Ölçeği”, “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” ve “Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ)-A Formu” yüklenmiştir. Anneler tarafından doldurulan her form için “Çocuk Prososyallik Ölçeği -Öğretmen Formu” elektronik ortamda öğretmenlere ulaştırılmıştır. Ölçekler 6 hafta boyunca erişime açık kalmıştır. Yeterli veriye ulaşıldığı için altıncı haftanın sonunda erişim kapatılmıştır.

5.9. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra veriler, Shapiro-Wilk testine göre normal dağılım gösterdiği ($p < .05$) belirlendikten sonra “Tek Yönlü ANOVA” ve “Bağımsız Örneklem T-Testi” ile normal dağılım açısından incelenmiş ve tüm ölçekler ve alt boyutlarının normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Çocukların prososyal davranışlarının, cinsiyet değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığına bakmak amacıyla “Bağımsız Örneklem T Testi” kullanılmıştır. Çocukların prososyal davranışlarının, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu, okul öncesi eğitim süresi ve sosyo-ekonomik düzey değişkenleri bakımından incelemek amacıyla da “Tek Yönlü ANOVA” uygulanmıştır. Ayrıca annelerin prososyal davranışları ile çocuklarının prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi ve anne tutumları ile çocuklarının prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile “Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı” belirlenmiştir.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırmaya katılan anne ve çocukların demografik özelliklerine, çocukların prososyallik puanlarının cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, okul öncesi eğitime devam etme süresi değişkenlerine göre istatistiksel sonuçlarına ve anne çocuk prososyallik puanları arasındaki ilişki ve tartışmaya yer verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Annelerin Aile ve Çocuklarının Demografik Özelliklerine Göre Frekans ve Yüzdeleri

Demografik özellikler		f	%
Çocuğun cinsiyeti	Kız	104	51,0
	Erkek	100	49,0
Çocuğun kardeş sayısı	Tek çocuk	50	24,5
	1	119	58,3
	2 ve üstü	35	17,2
Doğum sırası	İlk	104	51,0
	Ortanca	38	18,6
	Son	62	30,4
Okul öncesi eğitim süresi (Yıl)	1	102	50,0
	2	77	37,7
	3	25	12,3
Anne yaşı	25 ve altı	9	4,4
	26-29	48	23,5
	30-34	19	38,7
	35-39	43	21,1
	40+	25	12,3
Baba yaşı	25 ve altı	3	1,5
	26-29	24	11,8
	30-34	48	23,5
	35-39	82	40,2
	40+	47	23,0
Anne öğrenim düzeyi	İlkokul	28	13,7
	Ortaokul	42	20,6
	Lise	58	28,4
	Ön lisans	29	14,2
	Lisans	41	20,1
	Lisansüstü	6	2,9
Baba öğrenim düzeyi	Okuryazar	1	0,5
	İlkokul	11	5,4
	Ortaokul	23	11,3
	Lise	65	31,9
	Ön lisans	15	7,4
	Lisans	76	37,3
	Lisansüstü	13	6,4
Sosyoekonomik düzey	Alt	9	4,4
	Orta	182	89,7
	Yüksek	12	5,9

Araştırmaya katılan annelerin çocuklarının ve ailelerinin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzdeleri Çizelge 1’de yer almaktadır. Araştırmaya katılan çocukların; %50,5’i kız, 24,5’i tek çocuk, %58,3’ü tek kardeşe sahiptir. Çocukların %50’si bir yıldır okul öncesi eğitimine devam etmektedir. Çocukların çoğunun, annesi 30-34 yaş grubundadır. Babalarının çoğunluğu ise 35-39 yaş grubunda yer almaktadır. Annelerin çoğunluğu (%28,4) lise,

babaların çoğunluğu ise (%37,3) lisans mezunudur. Ailelerin çoğunluğunun (%89,7) sosyoekonomik düzeyi orta seviyededir.

Çizelge 2. Çocukların Prososyallik Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

ÇPÖ	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	P
Anne formu	Kız	104	80,78	14,32	202	1,18	,24
	Erkek	100	78,45	13,93			
Öğretmen formu	Kız	104	82,30	15,85	202	2,08	,04
	Erkek	100	77,94	14,04			

$p < ,05$

Çizelge 2’de çocukların prososyallik puanlarının cinsiyete göre t-Testi sonuçları sunulmuştur. Çizelgeden de görüldüğü gibi, anne formuna göre, kız çocuklarının prososyallik ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarıyla (80,78), erkek çocukların puan ortalamaları (78,45) arasında cinsiyete bağlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($t(202)=1,18$; $p > ,05$). Literatürde bulunan çalışmaların bazılarında da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Aydın, 2015; Bağcı, 2015; Çelik Kahraman, 2019; Mağden & Aslan, 2005; Türkmen, 2018; Uysal, Aydos & Akman, 2016; Yenidede, 2018).

Çizelge 2’de çocuk prososyalliği öğretmen formunda, kız çocuklarının prososyallik ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları (82.30) ile erkek çocukların puan ortalamaları (77,94) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür ($t(202)=2,08$; $p < ,05$). İlgili literatürde de bu bulgu ile örtüşen araştırmalar mevcuttur. Eisenberg ve Mussen (1997) birçok çalışmada, çocuğun cinsiyetinin prososyal davranışlar üzerinde belirgin bir şekilde anlamlı farka neden olmadığını saptamışlardır. Ancak cinsiyete göre kızların erkeklere nazaran daha prososyal davrandıklarını belirlemişlerdir. Benzer şekilde kız çocukların prososyal davranış puanlarının erkek çocuklarından daha yüksek olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır (Acar, 2013; Aktaş & Güvenç 2006; Altay & Güre, 2012; Bierhoff, 2002; Eisenberg, Fabes & Spinrad, 2006; Karaca, Gündüz & Aral 2011; McGnley, 2008; Önal, 2018; Özcan, 2017; Öztürker 2014; Solak & Demircioğlu, 2019; Yazıcı & Salıktutluk 2017; Yoleri & Seven, 2014). Araştırma bulgularında anne formunda cinsiyete yönelik anlamlı ilişki gözlenmezken öğretmen formunda kızlar lehine anlamlı sonuç çıkmasının sebebi, öğretmenlerin çocukları ailelere göre daha farklı etkileşimler içinde gözlemleyebilme şanslarının bulunması olarak düşünülebilir. Sınıf içerisinde yapılan etkinliklerde işbirliği, yardımlaşma ve paylaşma eylemlerini gerektiren birçok plan uygulanmaktadır. Bu durumun da öğretmenlerin ailelere nazaran daha tarafsız bir gözlemci olmasını kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Araştırmaya göre öğretmen formunda kız çocuklarının prososyal davranışlara daha eğilimli olmasının birçok gerekçesi olabilir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıların da etkisi ile aileler ve toplumda yer alan diğer bireyler, kız ve erkek çocuklarından, davranışlarına yönelik farklı beklentiler içinde olabilmektedir.

Kız çocuklarının toplum içinde yardımsever, hassas, destekte ve paylaşımda bulunan bireyler olarak rol edinmesi beklenirken erkek çocukların başarı merkezli hareket etmeleri ve bağımsız davranışlar sergilemeleri istenmektedir. Ayrıca ebeveynler de çocuklarının cinsiyetlerine göre bu şekilde değişik tutumlar içinde olabilmektedir (Taygur Altıntaş & Yıldız Bıçakçı, 2017; Aydın 2015, s.27; Bağcı, 2015). Bu da kızları prososyal davranışlara yönelik daha ılımlı yapabilmektedir.

Çizelge 3. Çocukların Prososyallik Puanlarının Kardeş Sayısına Göre ANOVA Testi Sonuçları

ÇPÖ	Kardeş sayısı	N	$\bar{X}$	S	F	P
Anne formu	Tek çocuk	49	75,53	15,05	3,454	0,34
	2 kardeş	120	80,23	13,63		
	3 ve üzeri	35	83,34	13,60		
Öğretmen formu	Tek çocuk	49	79,82	13,46	0,29	,971
	2 kardeş	120	80,37	15,37		
	3 ve üzeri	35	79,91	16,71		

Çizelge 3'te çocukların prososyallik puanlarının kardeş sayısına göre ANOVA sonuçları yer almaktadır. Anne formuna göre tek çocuk olanların prososyallik puan ortalamaları 75,53, 3 ve üzeri kardeş olan çocukların prososyallik puan ortalamaları ise 83,34'tür. Öğretmen formunda ise tek çocuk olan çocukların prososyal puan ortalamaları 79,82, iki kardeş olan çocukların puan ortalamaları da 80,37'dir. ANOVA sonuçlarına göre de anne formunda ($F(2-195)=3,454$; $p>,05$) ve öğretmen formunda ($F(2-195) =,29$; $p>,05$) çocukların prososyal davranışları ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Benzer şekilde, Solak ve Demircioğlu (2019), kardeş sayısının prososyal davranışlar üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uzmen (2001), kardeş sayılarının yardım etme ve paylaşma eylemlerinde etkili olmadığı sonucuna erişmiştir. Bulgular ile çelişen bir başka araştırmada, Yenidede (2018), kardeşi olan çocukların tek çocuk olanlara nazaran daha prososyal davranışlar sergilediğine dair anlamlı bir fark olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bağcı Çetin & Öztürk Samur (2018)'un araştırmalarında çocuk prososyallik ölçeği anne formuna göre tek çocukların bir ya da daha fazla kardeşi olan çocuklara göre daha düşük puana sahip olduğu gözlenmiştir. Türkmen (2018)'in araştırma bulgularında, 48-60 aylık çocukların prososyal davranışları, anne değerlendirmeleri, ile kardeş sayılarının bir farklılık yaratmadığı görülürken baba değerlendirmelerine göre 1 kardeş olanların 2 kardeş olanlardan daha yüksek prososyal puana sahip oldukları saptanmıştır.

Çizelge 4. Çocukların Prososyallik Puanlarının Doğum Sırasına Göre ANOVA Testi Sonuçları

ÇPÖ	Doğum sırası	N	$\bar{X}$	S	F	P
Anne formu	İlk	104	77,86	15,25	1,815	,166
	Ortanca	38	82,42	14,91		
	Son	62	80,90	11,24		
Öğretmen formu	İlk	104	81,06	13,41	0,605	,547
	Ortanca	38	80,55	16,71		
	Son	62	78,41	16,80		

Çizelge 4'te çocukların prososyallik puanlarının doğum sırasına göre ANOVA Testi sonuçları bulunmaktadır. İlk çocuk olanların prososyallik puanları anne formunda (77,86) en düşük ortalama değere sahipken, öğretmen formunda (81,06) en yüksek ortalama değerdedir. Ancak ANOVA sonuçlarında hem anne ($F= 1,815$; $p >,05$) hem öğretmen formunda ($F=,605$; $p>,05$) çocukların prososyal davranışları ile doğum sırası arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Literatürde de araştırma sonucuna paralel çalışmalar bulunmaktadır (Uzmen, 2001; Türkmen, 2018; Önal, 2018; Solak & Demircioğlu, 2019; Orçan, 2004).

Çizelge 5. Çocukların Prososyallik Puanlarının Okul Öncesi Eğitime Devam Etme Sürelerine Göre ANOVA Testi Sonuçları

ÇPÖ	OÖES (yıl)	n	$\bar{X}$	S	F	P
Anne formu	1	101	80,32	15,25	,909	,405
	2	78	78,05	14,91		
	3	25	81,84	11,24		
Öğretmen formu	1	101	79,60	15,89	1,615	,201
	2	78	82,15	13,81		
	3	25	76,20	15,39		

Çocukların prososyallik puanlarının okul öncesi eğitime devam etme sürelerine göre ANOVA Testi sonuçları Çizelge 5’te verilmiştir. Anne formuna göre, üçüncü yılda okul öncesi eğitim alan çocukların, prososyallik puan ortalaması (81,84) diğer çocukların ortalamasına göre daha yüksektir. Öğretmen formuna göre ise ikinci yılda okul öncesi eğitim alan çocukların puan ortalaması (82,15) diğer çocukların ortalamasına göre daha yüksek olarak belirlenmiştir. Ancak her iki forma göre de prososyallik puanlarında çocukların okul öncesi eğitime devam etme sürelerine göre istatistiksel olarak fark tespit edilmemiştir. Bu bulgu daha önce yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir. Uzman (2001), çocukların okula devam etme sürelerinin yardım etme ve paylaşma davranışında etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bağcı (2015) da anne babaların prososyal davranışları ile çocuklarının prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, 60-72 aylık çocukların okul öncesi eğitim kurumuna devam etme sürelerine yönelik anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Önal (2018), sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan ve olmayan çocukların okul öncesi eğitime devam etme süresinin prososyal davranışlara etkisine yönelik istatistiksel bir farka rastlamamıştır. Çubukçu (2019), anne ve çocuk prososyallikleri üzerine yaptığı araştırmasında okul öncesi eğitim süresinin çocuğun prososyallik düzeyi ile ilişkisi olmadığını saptamıştır. Araştırma bulguları ile farklı bulgulara sahip bazı araştırmalar da mevcuttur. Yazıcı & Salıktutluk (2017), okul öncesi eğitime devam etme süresinin çocukların prososyal davranışları üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 2 seneden daha uzun süre okul öncesi eğitim gören çocukların prososyal davranışlarının 1. senesi olanlara göre daha prososyal oldukları bulgusunu öne sürmüşlerdir.

Çocukların devam ettikleri okul öncesi eğitim kurumlarında görmüş oldukları eğitimin kalitesi, öğretmen tutumları ve sınıf içi etkileşimleri davranışlarında etkili olabilmektedir. Ancak bunların dışında ailenin tutumları, çevrenin etkisi, çocuğun içinde yetiştiği kültür faktörü gibi okul dışı unsurların da çocuk davranışlarına etkileri bulunmaktadır.

Çizelge 6. Çocuk ve Anne Prososyallğine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Grup	ÇPÖ-Anne formu	YPÖ-Anne	ÇPÖ-Öğretmen formu
ÇPÖ-Anne formu	1	,476**	-,009**
ÇPÖ-Öğretmen formu	-,009**	-,132**	1**
YPÖ-Anne	,476**	1	-,132**

n=204; *p<.05 **p<.01

Çizelge 6'ya bakıldığında anne formuna göre, çocuk prososyal davranışları ile anne prososyal davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,476$; $p<,01$). Literatür incelendiğinde benzer sonuçları içeren çalışmalar görülmektedir. Bağcı (2015), okul öncesi dönem çocukları ile anne ve babalarının prososyallik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır. Aynı şekilde, Bağcı Çetin & Öztürk Samur (2018), anne-babalar ile çocuklarının prososyallikleri arasında bir ilişki olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında anne-baba ile çocuk prososyallik puanları arasında olumlu yönde bir ilişkiye rastlamışlardır. Çubukçu (2019), anne ve çocuk prososyallik düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada, annelerin prososyal davranmalarının çocukların da prososyal davranmalarına etki ettiğini öne sürmüştür. Trommsdorff (1991), çocuklarını sosyal eylemlere teşvik eden ve çocukları ile empati kuran annelerin empati düzeyleri ile çocuklarının empati düzeyleri arasında olumlu yönde ilişki saptamıştır. Ancak Yazıcı & Salıktutluk (2017), ebeveyn prososyallik puanı ile çocuk prososyallik puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çizelge 6'ya göre, anne formu çocuk prososyallik ölçeği puanları ile öğretmen formu çocuk prososyallik ölçeği puanları arasında da negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=-,009$; $p<,01$). Araştırma sonucuna göre anne ve öğretmen formlarında farklılıklar bulunmaktadır. Öğretmenler ile annelerin çocukları değerlendirirken gözlem düzeylerinin ve objektif bakış açısı durumlarının birbirinden ayrıştığı söylenebilir. Öğretmen görüşleri ile ebeveyn görüşleri karşılaştırıldığında, anne babalar çocuklarının daha üst seviyede prososyal davranışlarının olduğu fikrindedirler. Ogelman ve Canbeldek, (2016)'e göre, öğretmenler, çocukları sınıf içinde ve akranlarıyla birlikteyken düzenli bir biçimde gözlemleyebilirken, ebeveynlerin bu konudaki olanakları sınırlıdır. Bu durumun öğretmenler ve annelerin değerlendirmelerindeki değişikliği ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma, annelerin prososyal davranışları ve tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarının prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi saptamak amacı ile yapılmıştır. İlişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmaya, 60-72 ay aralığında bulunan 204 çocuk ile bu çocukların anne ve öğretmenleri katılmıştır. Verilerin toplanması amacı ile “Demografik Bilgi Toplama Formu”, “Çocuk Prososyallik Ölçeği- Anne ve Öğretmen Formu”, “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” ve “Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ)-A Formu” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Araştırmada yer alan çocukların %50,5'ini kız çocukları oluşturmaktadır.
- Çocukların %24,5'i tek çocuktur.
- Çocukların %58,3'ü tek kardeşe sahiptir.
- Çocukların %50'si bir senedir okul öncesi eğitim kurumuna devam etmektedir.
- Çocukların annelerinin çoğunluğu 30-34 yaş aralığında yer almaktadır.
- Çocukların çoğunun babası 35-39 yaş aralığında bulunmaktadır.

- Annelerin çoğunluğu (%28,4) liseden, babaların çoğunluğu ise (%37,3) lisans eğitiminden mezundur.
- Sosyoekonomik düzeyi orta düzeyde olan aileler (%89,7) çoğunluktadır.

Anne formuna göre, erkek çocukların prososyal davranış puan ortalamaları 78,45 iken kız çocuklarının 80,78'dir. Okul öncesi dönem çocuklarının prososyal davranış puanları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel yönden anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>,05$). Öğretmen formuna göre de, erkek çocukların prososyallik puan ortalaması 77,94 iken kız çocuklarının 82,30 şeklindedir. Her iki formda da kız çocuklarının puan ortalaması daha yüksektir. Ancak cinsiyet değişkeni ile çocuk prososyallik düzeyi arasında anne formuna göre fark saptanamazken, öğretmen formunda kız çocuklarının lehine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($p<,05$).

Anne formuna göre, ilk çocuk olarak doğan çocukların prososyal davranış puan ortalamaları 77,86, ortanca çocukların 82,42, son çocukların ortalamaları ise 80,90'dır. Öğretmen formunda ise ilk çocukların prososyallik puan ortalamaları 81,06, ortanca çocukların 80,55 son çocukların 78,41 şeklindedir. Anne formuna göre ilk, öğretmen formuna göre ise son çocukların puan ortalamaları en düşüktür. Ancak her iki forma göre de doğum sırasının çocukların prososyal davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür ($p>,05$).

Anne formuna göre, tek çocuk olan çocukların prososyal davranış puan ortalamaları 75,53, iki kardeş olanların 80,23, üç ve üzeri kardeşi olanların ise 83,34'tür. Öğretmen formuna göre ise tek çocuk olanların prososyal davranış puan ortalamaları 79,82, iki kardeş olanların 80,37, üç ve üzeri kardeş olanların 79,91'dir. Her iki forma göre de çocukların kardeş sayıları ile prososyal davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenememiştir ($p>,05$).

Çocukların prososyal davranışları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam etme sürelerine yönelik bulgular anne formuna göre, üçüncü yılı olan çocukların ortalamaları (81,84), birinci (80,32) ve ikinci (78,05) yılı olan çocukların puan ortalamalarından daha yüksektir. Öğretmen formuna göre ise okul öncesi eğitimde ikinci yılda (82,15) olan çocukların puan ortalamaları, birinci (79,60) ve üçüncü (76,20) yılda olan çocukların puan ortalamalarından yüksektir. Ancak çocukların prososyal davranışları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi arasında anlamlı bir farklılaşma durumu yoktur ($p>,05$).

Çocuk prososyal davranışları ile yetişkin prososyal davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır ($p<,01$). Buna göre annelerin prososyal davranışları çocuklarının prososyal davranışlarına etki etmektedir.

7.1. Öneriler

Çocuklar için, prososyal davranış edinimine yönelik çalışma alanı sağlayacak uygulamalar hazırlanması yararlı olabilir.

Bu çalışma 60-72 aylık çocukların prososyal davranışlarını ölçmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Daha küçük yaş grubunda bulunan çocuklar ile çalışmak için araştırmanın

değişkenlerinden yararlanılabilir.

Benzer çalışmalarda prososyal davranışlara yönelik değişkenler, boylamsal veya deneysel çalışmalar ile ele alınabilir.

8. KAYNAKLAR

- Acar İ. H., *Predictors of Preschool Children's Peer Interactions: Temperament and Prosocial Behaviour*, Master's Thesis, Nebraska University of Education and Human Sciences, Lincoln, 2013.
- Aktaş, V., & Güvenç, G. B., Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişkisel bağlam ve kişiler arası duyarlılık arasındaki ilişkiler, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23(2), Aralık, 15, 12, 2006.
- Aktaş Özkaş, A., *Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ar-El Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Altay, F. B., & Güre, A., Okul öncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(4), 2699-2718, 2012.
- Aydın, M. Ş., *Çocuklarda (3-4 yaş) Zihin kuramı ve kendini düzenleme becerisinin olumlu sosyal davranış üzerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Bağcı, B., *Çocuk ve yetişkin prososyallik ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışması ve çocuk ile anne-baba prososyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2015.
- Bağcı, B., & Öztürk Samur, A. (2016). Çocuk ve yetişkin prososyallik ölçeklerinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 59-79. Aralık, 12, 2016.
- Bierhoff, H.W., *Prosocial Behaviour*, Hove, East Sussex, Psychology Press, UK, 2002.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (18. Baskı)*, Pegem, Ankara, 2014.
- Çelik Kahraman, S., *Okul öncesi prososyal davranış ölçeğinin geliştirilmesi ve 48-72 aylık çocuklarda prososyal davranışların bazı değişkenlere göre incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Çubukçu, A., *48 – 72 aylık çocukların prososyal davranışları ile annelerinin prososyal davranışları ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 2019.

- Dursun, A., *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.
- Eisenberg, N., Mussen, P.H., *The roots of prosocial behavior in children (4th Ed.)*, Cambridge University Press U.S.A, 1997.
- Eisenberg, N., & Fabes, R.A., Prosocial development. In N. Eisenberg (volume editor), Social, emotional, and personality, In W. Damon (Editorin-Chief), *Handbook of child psychology*, Vol. 3, 701–778. New York: Wiley, 1998.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L., Prosocial development. In W. Damon, R. M. Lerner, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology, Social, emotional, and personality development*, Vol 3, 646-718, Hoboken, NJ: Wiley, 2006.
- Güngör Aytar, F. A., Toplumsal ve duygusal gelişim (Ed. A. Ulusoy), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* içinde (s.93-126), Anı Yayıncılık Ankara, 2015.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T., & Sullivan, C., The socialization of prosocial development, *Handbook of socialization: Theory and research*, 638-664, 2007.
- Karaca, N. H., Gündüz, A., & Aral, N., Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, 4(2), 65-76, Aralık, 01,12, 2011.
- Karasar, N. *Bilimsel araştırma yöntemi*, Nobel Ankara, 2012.
- Kapıkıran, N.A., İvrendi, A.B., & Adak, A., Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(19), 19-27, 2006.
- Mağden, D., & Aslan, D., Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden beş-altı yaş grubu çocukların prososyal davranışlarının resimli çocuk kitapları ile desteklenmesi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1(2), 36-45, Haziran-Aralık, 2005.
- McGinley, M., *Temperament, parenting, and prosocial behaviors: Applying a new interactive theory of prosocial development*, Ph. D. Theses, University of Nebraska Dissertations and Student Research: Department of Psychology, 6, Lincoln, 2008.
- Ogelman, H. G., & Canbeldek, M., Anne-baba-öğretmen görüşlerine göre küçük çocukların olumlu sosyal davranışları ve anne-baba-çocuk olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 96-111, Haziran, 28, 06, 2016.
- Orçan, M., *Anaokuluna devam eden 6 yaş grubu çocukların sosyal gelişimlerinin algılanan anne-baba tutumları ve bazı değişkenlere göre incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- Önal, F., *Okul öncesi eğitimde sınıfta kaynaştırma öğrencisi olan ve olmayan çocukların prososyal davranışlarının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Özcan, A., *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocukların ahlaki ve sosyal kural algıları, prososyal davranışları ile duygu düzenleme becerileri arasındaki*

- ilişkilerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Özkan, H. K., *Annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların benlik algısı ve sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Öztürker, B., *6 Yaş çocuklarının olumlu sosyal davranışları ile anne ve öğretmen özgeciliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Özyürek, A., Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik “çocuk yetiştirmeye ilişkin anne-baba görüşleri ölçeği” ve “anne-baba tutum ölçeği” geliştirme çalışması, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi-IJECES*, 2(1), 26-38, Nisan, 01, 04, 2017.
- Solak Arabacı, M. & Demircioğlu, H., 5-6 yaş çocukların akran ilişkilerinin incelenmesi, *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 205-221, Kasım, 17,10,2019.
- Taygur Altıntaş, T., & Yıldız Bıçakçı, M., Erken çocukluk döneminde prososyal davranışlar, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 245-261, Temmuz, 15, 07, 2017.
- Türkmen, S., *Okul öncesi eğitim alan 48-60 aylık çocukların zekâ alanlarıyla prososyal davranışları arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2018.
- Trommsdorff, G., Child-rearing and children's empathy, *Perceptual and Motor Skills*, 72(2), 387-390, 1991.
- Uyanık Balat, G., & Yılmaz, E., Okul öncesi dönemdeki çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumları ile ebeveyn öz yeterlilik algılarının incelenmesi, *NWSA-Education Sciences*, 9(4), 394-402 Ekim, 2014.
- Uysal, H., Aydos, E. H. & Akman, B., Okul öncesi dönem çocuklarının sınıfa uyumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), Aralık, 30, 12, 2016.
- Uzmen, F. S., *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden altı yaş çocuklarının pro-sosyal davranışlarının resimli çocuk kitapları ile desteklenmesi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Uzmen, S., & Mağden, D., Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının prososyal davranışlarının resimli çocuk kitapları ile desteklenmesi, *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 193-212, 2002.
- Yazıcı, Z. & Salıktutluk, Y.Z., Ebeveynlerin prososyal davranışlarıyla çocukların prososyal davranışları arasındaki ilişki, T. Kodaman, & E. İftar Işıklı (Ed.), *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler’de Akademik Araştırmalar 3* içinde (s.411-429), Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.
- Yenidede, E. E., *60-72 aylık çocukların prososyal davranışlarına sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerinin etkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Yolcu. S. & Seven S., Analyzing Effect of Age and Sex Differences on Prosocial Behaviour of Preschool Children, International Journal of Social Science, 29, 261-270, 2014.

Webster-Stratton, C., & Lindsay, D. W., Social competence and conduct problems in young children: Issues in assessment. Journal of Clinical Child Psychology, 28(1), 25-93, 1999.

TASARIM VE ÇAĞDAŞ SANAT UYGULAMALARI

DESIGN AND CONTEMPORARY ART APPLICATIONS

Kardelen ÖZDEMİR

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0001-6228-7308

ÖZET

Tasarım sözcüğü sadece kavram olarak değil aynı zamanda alanının büyümesi ile birlikte karmaşık bir hal almaktadır. İnsan yaşamında tasarımın sınırlarını belirlemek imkansız hale gelmektedir. Yaşamda yer alan tasarımlar sayesinde sanat ve tasarım başlığı altında gördüklerimizi sorgulamak mümkün hale gelmiş, gördüklerimiz bizi bir ikilem içerisinde bırakmıştır. Bu ikilem, gördüklerimizi sanat kategorisinde mi ya da tasarım kategorisinde mi değerlendirmemiz gerektiği hakkındadır. Tasarım yaşamımızın her detayında görmek mümkün hale gelmiş ve sanat içerisinde var olmuştur. Bu varoluşu çağdaş sanat içerisinde de devam ettirmektedir. Çağdaş sanat kavramı 1950 sonrası sanatı için kullanılmaktadır. Modern sanata zıt düşerek akımlar doğrultusunda ilerlemekte ve temel konular arasında toplum kavramına ve toplum bilincine ağırlık vermektedir. Üretim yöntemleri bakımından farklılık gösteren bir dönemdir. Çağdaş Sanat günümüzde birçok sanatçı tarafından uygulanmakta olup, kendisini sanat ve mimari de göstermektedir.

Çağdaş Sanat uygulamaları 20. Yüzyıldan itibaren bilim ve teknolojinin gelişimi ile beraber malzeme açısından çeşitlilik göstermiştir. Çağdaş sanat ile duyarlılık artmaktadır. Toplum göz önüne alınarak cinsiyet, feminizm, çevre, teknoloji, teknoloji ve insan gibi konular ele alınmaktadır. Özellikle cinsiyet, kimlik ve feminizm kavramları Çağdaş sanatın temel konularındandır. Çağdaş sanat, postmodernizmde yer alan akımlar ile çok sayıda anlayışı kapsayan zamanı ifade ederken, her türden üretime sanat gözüyle bakmayı öğretmektedir. Günümüz şartlarına uyarak, bu şartları aynalama yöntemi ile aktarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Çağdaş sanat ve tasarım kavramları üzerinde durularak, bu kavramlar doğrultusunda uygulanan düşünceyi iki boyutlu ve üç boyutlu çalışmalar üzerinden inceleyerek tasarımda ve çağdaş sanat uygulamalarını irdelemektir.

Anahtar kelimeler: Tasarım, Çağdaş Sanat, Sanat Uygulamaları, Çağdaş Sanat Uygulamaları, Tasarım Uygulamaları

ABSTRACT

The word design becomes complex not only as a concept but also with the growth of its field. It becomes impossible to determine the limits of design in human life. Thanks to the designs in life, it has become possible to question what we see under the title of art and design, and what we see has left us in a dilemma. This dilemma is about whether we should consider what we see in the art category or the design category. Design has become possible to see in every detail of our life and has existed in art. This existence continues in contemporary art. The concept of contemporary art is used for art after 1950. Contrary to modern art, it proceeds in the direction of currents and focuses on the concept of society and social consciousness

among the fundamental issues. It is a period that differs in terms of production methods. Contemporary Art is practiced by many artists today, and it also shows itself in art and architecture.

Contemporary Art practices have varied in terms of materials with the development of science and technology since the 20th century. Sensitivity increases with contemporary art. Gender, feminism, environment, technology, technology and people are covered by considering society. Especially the concepts of gender, identity and feminism are among the basic subjects of Contemporary art. Contemporary art, while expressing the time that covers a large number of understandings with the trends in postmodernism, teaches to look at all kinds of production as art. It conveys these conditions by means of mirroring, in accordance with today's conditions. The aim of this study is to examine contemporary art and contemporary art applications by focusing on contemporary art and design concepts, by examining the thought applied in line with these concepts through two-dimensional and three-dimensional studies.

Keywords: Design, Contemporary Art, Art Applications, Contemporary Art Applications, Design Applications

1.GİRİŞ

Tasarım sözcüğü hem kavram hem de alanının genişlemesi ile birlikte karmaşık bir hal alır. İnsan yaşamında sayısız şekilde karşımıza çıkan tasarımın sınırlarını belirlemek zordur. İnsan yaşamında gördüğümüz tasarımlar sayesinde sanat ve tasarım başlığı altında gördüklerimize sanat mı ya da tasarım mı sorularıyla yaklaşmak mümkün hale gelmiş ve yaşamımızın her detayında gördüğümüz tasarım, sanat içinde her zaman var olmuştur. Bu varoluşu çağdaş sanat içerisinde de devam ettirmektedir. Çağdaş sanat kavramı 1950 sonrası sanatı için kullanılmaktadır. Modern sanata zıt düşerek akımlar doğrultusunda ilerlemekte ve temel konular arasında toplum kavramına ve toplum bilincine ağırlık vermektedir. Üretim yöntemleri bakımından farklılık gösteren bir dönemdir. Günümüzde birçok sanatçı tarafından uygulanmaktadır. 1970'ler itibari ile dünyada sanattan başlayıp mimariye kadar gelmiştir. Sanat ve mimaride kendini gösteren çağdaş sanat, eklektik bir yapıya sahip olmakla birlikte çokludisiplinler arasında yer almaktadır.

Çağdaş Sanat'ı dört ana bölümde incelemek mümkündür. Bunlar; Gerçekçilik, Dışavurumculuk, Biçimcilik ve Postmodernizm'dir.

Gerçekçilik, eserin göstermek istediği gibi olmasını savunmaktadır. Sanat kuramı olarak Gerçekçilik, taklit kuramı olarak bilinmektedir. Bu bağlamda felsefi tartışmalar yapılmıştır. İlk dönem filozoflarından Platon ve Aristoteles, Gerçekçiliği kuramsallaştırmaya çalışmışlardır. Platon'a göre, Gerçekçilik kuramı hakikat ve güzelliğin doğanın temsili taklitlerinde saklı olduğudur. Platon'un sanat ile ilgili düşünceleri hakikat felsefesi ile bilgi felsefesi hakkında olmakla beraber ideal insan ve toplumlarının belirlenip geliştirilmesi konularındaki görüşlerinde yer almaktadır. Aristoteles ise Platon gibi Gerçekçilik kuramını hakikat ile güzelliğin temsili doğanın taklidi olduğunu savunmaktadır. Platon'dan farklı olarak Aristoteles, sanatla ilişki kurup, sanatın değerli olduğunu savunmaktadır. Aristoteles'e göre sanat, doğada olan şeylerin birleşimini temsil etmektedir (Barrett, 2019: 46-50).

Barrett' e göre: "Dışavurumculuk seçkin, popüler ve ilgi çekici bir sanat kuramıdır (2019: 101)". 20. Yüzyılda ortaya çıkan Dışavurumculuk, duyguların sanatsal çalışmalara yansımalarıdır. Çoğu sayıda sanatçı tarafından kabul görmüş Dışavurumculuk, estetikçi ve

eleştirmenler tarafından da onay almıştır. Barrett’a göre: “Tolstoy için, bir sanat eserinde duyguların ifade edilmesi o eseri iyi yapmaya yetmez: Sadece bir memnuniyet yaratma, bir sanat eserini meydana getirmek için iyi bir neden değildir; ifade anlaşılır ve samimi olmalı, en önemlisi devrinin dini ve ahlaki davranışlarını ortaya koymalıdır (2019: 105)”.

Sanattaki biçim terimi, sadece sanat eserinin algısal unsurlarını değil, aynı zamanda diğer sanat eserleriyle ne şekilde ilişki kurduğunu göstermelidir. Biçimciler, salt sanatın kurgusal ve soyut niteliklerine önem vermektedir. Sanatın, sanat için olduğunu savunmaktadırlar. Barrett’a göre: Biçimciler, biçimle ve biçimin kendisiyle onu yapanın ve algılayanın ilgilenmesini ister: Duygunun ifadesi, eserin içindeki hikaye, eserin sergilemesi tasarlanan işlevler ya da bir eserin hayata dair ortaya koymak istediği göndermeler gibi şeylerin önemi yoktur (2019: 190)”.

Postmodernizm, net olmamakla birlikte tartışmaya açıktır. Estetik etkiler bir yanda tutularak toplumsal, etik ve politik dünyaya hakimdir. Postmodernistler için sanat, estetik kavramının hayattan soyutlanamamasıdır (Barrett, 2019: 247-248). Moderniteyi sorgulayarak, kültürel ve düşünsel nitelikler ile birlikte maddi nitelikleri barındıran dönemi sona erdirmiştir. Belli bir öğretiyi hedeflemeyen ve birçok öğreti ve felsefeyi hedefleyen postmodernizm, güzel sanatların alanlarında kendini göstermiştir.

Çağdaş sanat uygulamaları 20.yüzyılda gelişen bilim ve teknoloji sayesinde malzeme kullanımı açısından çeşitlilik göstermiştir. Durmaz’a göre: “Çağdaş Sanatla birlikte; resmin duvardaki tablo, heykelin kaide üzerindeki figür olmaktan çıktığı, geleneksel heykel ya da resim becerilerini gerektirmeyen yeni, keşfedilmemiş bir alana adım atmaya başlamıştır (2018: 51)”. Çağdaş sanatta çevreye ve topluma duyarlılık artmaktadır. Toplum göz önüne alınarak cinsiyet, feminizm, çevre, teknoloji, teknoloji ve insan gibi konular ele alınmaktadır. Özellikle cinsiyet, kimlik ve feminizm kavramları Çağdaş sanatın temel konuları olmuştur. Kırdar’a göre: “Bugün Çağdaş sanat diye nitelediğimiz sanatsal açılımın, sözünü ettiğimiz kimlik aynasının önemli bir parçası olduğu söylenebilir (2006: xix)”. Bundan hareketle kimlik kavramı Çağdaş sanatta farkındalık kazanmıştır. Kimlik aynı zamanda nesne görevi de görmüştür.

TASARIM KAVRAMI VE SÜRECİ

Bir düzenleme işi olarak tanımlanabilen tasarım, düşünce ve fikrin şekil almış halidir. Birçok alanda kullanılan tasarım kavramı, alanlara göre farklılık göstermektedir. Düşünce ve fikir olarak zihinde oluşturulan biçim, alanlara göre düzenlemelerden geçirilmekte ve dönüştürülmektedir. Tasarım, yaşamda neredeyse her alanda karşımıza çıkmaktadır. İnsan yaşamında kullanılan araç-gereçler dahil olmak üzere teknolojik ve endüstriyel ürünlerde kendini göstermekte olan tasarım, sanat alanında da varlığını sürdürmektedir. Koçkan’a göre:

“Tasarım; öncelikle zihinde başlayan, düşünmeye dayalı bir problem çözme eylemidir ve tasarımcı düşüncede, birçok problem vardır. Tasarımcı da, öncelikle problemlere dair yeni bilgiler edinir, çağrışımlarla hatırladığı eski bilgilerini; yenileriyle birleştirir. Böylelikle bir kavrama ulaşır ya da kavramlar üretir. “(2012: 39).

Yılmaz’a göre: “(...) tasarım kişinin zihninden bağımsız var olamamaktadır ve düşünme ile şey arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Aynı zamanda tasarım, soyuttan somuta giden bir süreç konumundadır. Bu süreç düşüncüyü nesnel dünyaya bağlamakta ve soyut olan düşüncüyü madde alemine atıp somutlaştırmaktadır. “(2019: 3). Yılmaz’ın ifadesinden hareketle tasarım zihinde oluşan düşünce ve fikrin yani soyut halin biçim alarak somutlaştırılmasıdır diyebilmek mümkün hale gelmiştir.

Tasarım, farklı disiplinleri bir araya getirerek ortak bir noktada buluşmalarını sağlamaktadır. İlk başta sanat olmak üzere sanat-bilim, bilim-teknoloji, teknoloji-endüstri alanlarında köprü kurmaktadır. (Yılmaz, 2019: 3).

Bir yaratıcılık işi olan tasarım bir süreç gerektirmektedir. Söğütü'ye göre:

"Tasarım yapma işi, insanın geçmişte yaşamış olduğu olaylar sayesinde edindiği tecrübeler, duygu düşünce değişikliklerine, bilgi birikimlerine ve kavrama yetisi ile ilişkilidir. Bir tasarımı ortaya çıkartırken yararlanılan görmeye ve duymaya dayanan olguların ilişkisi tasarımın seyrini etkilemektedir. Bir sorunun var olması ve o sorunun sonuçlanması tasarım süreci ile ilerlemektedir. Sorun var olduğunda çözüm için sıradanlıktan uzak, nitelikli, farklı bir bakış biçimi uygulanmalıdır." (2019: 15).

Tasarım süreçleri, düşünme, yaratma, zihinde canlandırılan düşüncenin iki boyut ya da üç boyutlu şema, eskiz ve modeller olarak aktarılmasından oluşmaktadır.

Tasarım ilk olarak düşünme eylemi ile ilişkilendirilmiştir. Düşünme eylemi, "bireylerin bilgiyi alma, saklama ve işleme sürecindeki zihinsel eylemleridir." (Koçkan: 2012: 47). Düşünme, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bu sayede ortaya çıkan tasarımlar üzerinde etki-tepki olayını incelemek mümkün hale gelmektedir.

Meydana getirmek, yenilik yaratmak, doğurmak gibi anlamları olan yaratıcılık, düşünme aracılığıyla olmayan bir şeyi üretme ve olan bir şeyi farklı düşüncelerle yorumlayarak yeniden oluşturma işi olarak ifade edilebilir. (Koçkan, 2021: 56.). Yeşilyurt'a göre: "Yaratıcılık, bozukluklara, sorunlara, bilgi eksikliğine, kayıp ögelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma, çözüm arama, güçlüğü tanımlama, kestirmelerde bulunma; eksikliklere ilişkin hipotezler geliştirme, bu hipotezleri sınama, değiştirme, yeniden sınama, daha sonra da sonucu ortaya koyma olarak tanımlanabilir." (2020: 3879).

Tasarım süreci kısaca Koçkan'ın ifadesi ile:

"Tasarım süreci, amacı yeni ve işlevsel olanı üretmek olan, yaratıcılık içeren bir süreçtir. Tasarımcı kendi tasarım sürecini yaşayabilmek için; nasıl düşündüğünü düşünmeli, yaratıcı potansiyelini keşfederek ve bunu geliştirmenin yollarını öğrenmelidir. Bu süreci yaşarken; kendi oto-kontrolünü sağlayabilmek, kendini ifade edebilmek ve var olan potansiyeli görünür hale getirebilmek için, sürecin her aşamasını olabildiğince şeffaflaştırmalıdır." (2012: 142).

ÇAĞDAŞ SANAT

1960'larda başlayan sanat süreci günümüze kadar gelmiştir. Modern sanata zıt düşerek akımlar doğrultusunda ilerlemekte ve temel konular arasında toplum kavramına ve toplum bilincine ağırlık vermektedir. Üretim yöntemleri bakımından farklılık gösteren bir dönemdir. Düşünmenin ve fikrin ön planda olduğu dönem, insanları bilinçlendirmeyi amaçlamıştır.

Düşünme odaklı olan çağdaş sanat hakkında Karaçalı'nın sözleri şu şekildedir:

"Çağdaş sanat bir düşünme formudur. Bu form, düşüncenin görselleşmesi süreçlerinde anlamı kuran, taşıyan, gösteren malzeme bağlamında kendini inşa eder. Farklı malzemelerin farklı kodlarla sunulduğu bu düşünsel alan, sanatçılar bazında çeşitli bağımsız sistemlerin katmanları üzerine kurulu farklı stillere uzanır. Bu bütünlük, tarihsel olarak öncesinde yer alan akım ve hareketlerin tümünü içeren ve bazen de tümünden bağımsız hareket eden karmaşık bir çeşitlilik yansıtır. İzleyicinin bu dünyayı deneyimlemesi süreçleri de hiç olmadığı kadar akışkan bir yeniden tanımlamaya olanak sağlar." (2018: 32).

Karaçalı'nın sözlerinden hareketle çağdaş sanatın düşünce odaklı geliştiğini ve düşünce aktarımında çeşitli malzemeler kullandığını söylemek mümkündür. İzleyiciler düşünce

formundan meydana gelen eserleri gördükçe sanatı yeniden sorgulamakta ve deneyimlemektedirler.

Çağdaş sanatta malzeme kullanımı ile sanatta gösterim değişmiştir. Özgür sanat olarak adlandırılan çağdaş sanat, genel olarak toplumda farkındalık yaratan ve toplum bilincine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Çağdaş sanat toplumu baz alarak birçok temaya ağırlık vermektedir. Bunlar; küreselleşme, cinsel kimlik, feminizm, çok kültürlülük gibi sosyo-kültürel temalardır.

Sosyo-kültürel olarak küreselleşme, toplumların kültürlerinin ve yaşam şekillerinin birbirleri ile benzerlik göstermesidir. Bununla birlikte küreselleşme çok kültürlü olmaya yönlendiren bir etken haline gelmiştir. Güner ve Gülaçtı'ya göre:

“Çağdaş sanat bir düşünme formudur. Bu form, düşüncenin görselleşmesi süreçlerinde anlamı kuran, taşıyan, gösteren malzeme bağlamında kendini inşa eder. Farklı malzemelerin farklı kodlarla sunulduğu bu düşünsel alan, sanatçılar bazında çeşitli bağımsız sistemlerin katmanları üzerine kurulu farklı stillere uzanır. Bu bütünlük, tarihsel olarak öncesinde yer alan akım ve hareketlerin tümünü içeren ve bazen de tümünden bağımsız hareket eden karmaşık bir çeşitlilik yansıtır. İzleyicinin bu dün-yayı deneyimlemesi süreçleri de hiç olmadığı kadar akışkan bir yeniden tanımlamaya olanak sağlar.” (2019: 252)

1990 yıllarında başlayan sosyalist rejimin son bulması ile birlikte bazı kültürler egemenleşmiş ve bu egemenleşme sanat alanındaki üretimleri doğrudan etkisi altına almıştır. Çok kültürlülük, bireylerde bir bakış açısı oluşturmuştur. Bakış açısı beraberinde farklı sanat yapıtlarını gözler önüne getirmiştir. Sanat yapıtlarında çok kültürlülük nedeniyle malzeme kullanımı çeşitlilik göstermiştir. Çok kültürlülük beraberinde eklektik yapıyı getirmiş ve böylelikle çağdaş sanat yapıtları modern sanat yapıtlarından ayrılmıştır. (Güner ve Gülaçtı, 2019: 253).

Cinsel kimlik, toplumsal yaşamda süregelen meselelerden biri olmuştur. Toplumun bakış açısı ve geleneksel inanışlar sebebiyle insanlar arasında sınıfsal bir düzen oluşturulmuştur. Bilim dünyasındaki gelişmeler ile birlikte cinsel kimlik sorununun çözülmesi gerekirken toplumun bakış açısı sebebiyle yetersiz kalmaktadır.

Çağdaş sanatta, cinsel kimlik işlenen temel konular arasındadır. Dede'ye göre:

“Cinsel kimlik meselesi, çağdaş sanat içinde önemli bir yer tutmaktadır. Psikanaliz ve felsefe alanlarındaki gelişmelerle dile getirilen cinsel kimlik konusu, çağdaş sanatın interdisipliner yapısı ve yeni teknolojik olanaklarıyla görsel bir dile kavuşur. Görsel açıdan tek bir eserde pek çok teori yorumlanabilir ve izleyicinin görsel hafızasında süreklilik kazanarak toplumun yargılarını değiştirici rol oynayabilir.” (2015:116).

Sanatta kadın imgesi her dönemde kullanılmıştır. Çağdaş sanatta, sanayi devriminin sonrasında makineleşme ile kültürel şartlar değişmiştir. Çağdaş sanat içerisinde kadın imgesi toplumun sosyo-ekonomik şartları doğrultusunda farklılaşmıştır.

“Teknolojinin yaygın kullanımı, üretim, taşımacılık ve tüketim anlamında tüm dinamikleri hızlandırmıştır. Bunun yanında, buhar gücünün endüstriyel matbaacılık süreçlerine uygulanması, gazetelerin ve popüler kitap dağıtımının muazzam biçimde yayılmasını desteklemiştir. (...) 9. Yüzyılda, ekonomi genişlerken, reklamcılık da beraberinde genişlemiştir. Yüzyılın sonunda, kadınlar için iş dünyasında kariyer seçenekleri arasında, reklamcılık az sayıdaki seçenektir biri olmuştur. Kadınlar evdeki alışverişin büyük bölümünden sorumlu olduklarından, reklamcılar ve ajanslar yaratıcı süreçte kadının düşüncelerinin değerini fark etmişlerdir.” (Işıkören, 2015: 124).

Işıkören'in sözlerinden hareketle kadın imgesinin çağdaş sanatta kullanımı toplumun sosyo-ekonomik alanında bir kazanç sağlamıştır. Kadın imgesi kullanımı ile birlikte aslında toplum içerisinde kadın figürünün olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Çağdaş sanat ile birlikte toplumda farkındalık bilinci artmış. Sınıf farkı, sosyo-ekonomik ya da sosyo- kültürel alanların içerisinde yer alan konular toplum tarafından fark edilmiş ve toplum duyarlı hale gelmiştir. Çağdaş sanat, güncel sanat olarak da günümüzde yer alırken, sanatçılar çeşitli malzeme ve imge kullanımları ile yapıt üretmeye devam etmektedirler.

ÇAĞDAŞ SANAT UYGULAMALARI

Çağdaş sanat uygulamaları iki boyutlu ve üç boyutlu çalışmalarda yer alması ile birlikte medya alanında da yerini korumaktadır. “Çağdaş Sanatta daha önce görülmemiş üslupların kullanımı, doğaçlama, spontane veya benzerine az rastlanan kavram ucundaki medyumlarıyla bir sanat üretme üslubundan çok üslupları kullanma tarzına işaret eder hale gelmiş ve şu anın sanatından daha fazlasına işaret eder hale almıştır.” (Durmaz, 2018, 52). 1960’lı yıllarda çağdaş sanat, farklı anlatı şekilleri ile kendisini pop sanatta, minimal sanatta, kavramsal sanatta, deneysel sanatta ve diğer birbirini takip eden tarzlarda göstermiştir. Farklı malzeme kullanımları ile anlatım dilinde farklılıklar yaratmıştır.

Çağdaş Sanatta Farklı Malzeme Kullanımına Yönelik Örnekler:

Görsel 1. Jim Dine, “Four Hearts”, 1969, Kağıt üzerine serigrafi, 324 × 318 mm (<https://www.tate.org.uk/art/artworks/dine-four-hearts-p04226> Erişim tarihi: 15.01.2021) TATE Modern

Görsel 2. Jim Dine, “Straw Heart (Saman Kalp)”, 1966-1969, 157,5 x 182 x 35,5 cm (<https://www.centrepompidou.fr/en/ressources/oeuvre/c7EnGx5> Erişim tarihi: 15.01.2021)

Görsel 5. Robert Smithson, “Spiral Jetty /Spiral Mendirek), 1970, <https://smarthistory.org/robert-smithson-spiral-jetty/> Erişim tarihi: 15.01.2021) Büyük Tuz Gölü, Utah

“Smithson, “Sarmal Dalgakıran” (Resim 3.15.) adlı eserini Utah’daki Büyük Tuz Gölü bölgesinde gerçekleştirdi. Döngüsel bir hareketle sarmal bir biçimde gölün merkezinde bulunan bu eserde, doğadan esinlenerek yaşam –ölüm, insanın doğayla olan ilişkisine vurgu yapar. Eserde, yaklaşık yedi bin ton toprak kullanılır. Bu çalışma 2000’li yıllarda su yüzünde görülür. Smithson bu eserinde süreç sanatına gönderme yapmaktadır.” (Kalm, 2017: 43).

Görsel 6. Hans Haacke, „Çimen Büyüyor“, 1966-1969 (Selcan Kalın, “Çağdaş Sanatta Organik Ve İnorganik Malzemenin Kullanımı” 2017, Yüksek Lisans Tezi, Erişim tarihi: 16.11.2020)

Kullanılan malzeme çim ve topraktır.

Görsel 7. Mario Merz, “Lingotto”, 1968 (<https://www.tate.org.uk/art/artworks/merz-lingotto-ar00608> Erişim tarihi: 15.01.2021)

Kullanılan malzemeler fırça-ahşap, balmumu ve çeliktir.

“Lingotto, galerinin duvarına dayanacak şekilde kompakt, dik bir düzenlemede yan yana yerleştirilmiş yirmi çalılık demetinden oluşur. Demetlerin ortasında dört ayaklı çelik bir kaide vardır ve bunun üzerine kirli beyaz balmumu bloğu bulunur. Her çalı çırpı demeti, kendir ipi, naylon ip ve tel kullanılarak birbirine bağlanmış, kabaca eşit uzunlukta ince huş ağacı dallarından oluşur. Çubukların bir kısmı likenle kaplıdır. Çelik yapının arkadaki iki ayağı çalı çırpısının içinde durur ve bu nedenle izleyici tarafından görünmezken, diğer iki ayak bir açıyla demetlerin önünde çıkıntı yapar ve çalı çırpının yerinde kalmasını sağlar. Balmumu, yaklaşık olarak çalılıkların tepesi ile aynı yükseklikte, baş yüksekliğinin hemen üzerinde bulunur.” (<https://www.tate.org.uk/art/artworks/merz-lingotto-ar00608>)

Görsel 8. Marc Quinn, “Self (Kendi)”, 1991, 208 x 63 x 63 cm (<https://smarthistory.org/marc-quinn-self/> Erişim tarihi: 15.01.2021)

Kan (sanatçının), paslanmaz çelik, Perspex ve soğutma ekipmanları kullanılmış bir heykel çalışmasıdır.

Görsel 9. Ai Weiwei, “Sunflower Seeds”, 2010 (<https://www.tate.org.uk/art/artworks/ai-sunflower-seeds-t13408> Erişim tarihi: 15.01.2021) Tate Modern, Londra

Malzemesi ayçiçeği çekirdekleridir.

Görsel 10. Gyula Varnai, "Now I Know (Şimdi Biliyorum)" (https://collabcubed.com/2012/06/29/more-gyula-varnai-now-i-know/ Erişim tarihi: 15.01.2021)

"Gyula Varnai "Şimdi Biliyorum (Now I Know)," (Resim 3.32.) adlı çalışmasında, farklı boyut ve renk tonlarındaki kütükleri ve dalları kullanarak adeta matematiksel bir kombinasyonla her bir kütük ve dalların yan yana yerleştirilmesi sanatçının matematiksel zekasını ortaya koymaktadır. Bu yerleştirme sonucunda bir adamın silüeti ortaya çıkmaktadır. Çalışma yaklaşık bir odanın büyüklüğündedir. Çalışma izleyicilere insan figürünün canlanacakmış hissi vermektedir." (Kalın, 2017: 63).

Görsel 11. Giuseppe Penone, "Tree of 12 Metres (12 Metrelik Ağaç)" 1980–2 8 (https://www.tate.org.uk/art/artworks/penone-tree-of-12-metres-t05557 Erişim tarihi: 15.01.2021) TATE Modern

Malzeme olarak ahşap kullanılmıştır. Sanatçı ağaçları işleyip heykelsi formlar yaratmaktadır.

Çağdaş sanat uygulamaları en çok grafik tasarım alanında görülmektedir. Grafik tasarım, kitle iletişim aracı olarak toplumun sosyo-kültürel yapısına yönelik düşünceleri işlerken aynı zamanda toplumun beklentilerini ve düşüncelerini baz alarak toplumda farkındalık yaratan, toplumu bilinçlendiren bir mecraları temsil etmektedir.

Teknolojinin gelişim ile birlikte grafik tasarım birçok kitle iletişim aracı kullanmaktadır. Bu kitle iletişim araçlarından en etkili olanı reklamdır. Reklam, talebin oluşmasını sağlayan en

büyük etkindir. “Reklam ele aldığı ürün ve hizmetleri hoş giden tarafları ile tüketicilere tanıtarak yeni ihtiyaçlar ile talep yaratmayı amaçlar.” (Üstündağ ve Akengin, 2020: 40). Ayrıca kullanılan imgeler doğrultusunda farkındalık yaratmaktadır. Reklamlarda kullanılan en önemli imge kadın görseli olmuştur. Bu durumdan hareketle reklam ve reklamlarda kadın imgesi kullanımı ele alınabilir. Işıkören’e göre:

“19. Yüzyılda, ekonomi genişlerken, reklamcılık da beraberinde genişlemiştir. Yüzyılın sonunda, kadınlar için iş dünyasında kariyer seçenekleri arasında, reklamcılık az sayıdaki seçenektir biri olmuştur. Kadınlar evdeki alışverişin büyük bölümünden sorumlu olduklarından, reklamcılar ve ajanslar yaratıcı süreçte kadının düşüncelerinin değerini fark etmişlerdir.” (2015: 124).

Kadın imgesinin kullanımı ile birlikte aslında toplumda kadının da yeri olduğu, kadının da bir şeyler yapabildiği ve üretebildiği gösterilmiştir. Reklamlarda kadın görüntüsünün kullanımı beraberinde kadın görüntüsünün arzu nesnesi haline getirilmesini sağlamaktadır. (Işıkören, 2015: 125). Berger, reklamlarda kadın görüntüsünün kullanımı hakkında şunları söylemiştir.

“Bu reklamlar, ideal kadın imgesinin dönüşüm noktalarından biri olmuştur. O zamandan başlayarak kadın imgesi ticaretin bir parçası ve tüm zamanların en fazla seri üretimi yapılan görüntüsü olmuştur. Bu sefer, dini ya da akademik nitelikleri kapsamında değildir, bir cinsel nesne, bir arzu nesnesi olarak kullanılmaktadır.” (1972: 144).

Çağımızda cinsellik, görsel kültürde ön plana çıkmıştır. Kadın imgesi zaman içerisinde bir arzu nesnesi haline gelmiş ve mükemmel görünme gereksinimi duyulmuştur. (Işıkören, 2015: 125). Baudrillard, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bin yıllık bir Prutanism çağının ardından fiziksel ve cinsel özgürleşme ruhuyla vücudun yeniden keşfi, reklamcılığın, modanın ve kitle kültürünün her yerinde oluşu (özellikle de kadın vücudunun her yerde oluşu, açıklamaya çabalamamız gereken bir gerçek), onu çevreleyen hijyenik, diyetetik, tedavi edici kült; gençliğe, zarafete, erkekliğe/ kadınlığa, tedavi ve diyetlere olan takıntı ve ona bağlı fedakarca eylemler hepsi, bugün bedeninin artık bir kurtuluş nesnesi olduğu gerçeğinin birer göstergesidir.” (1970: 129).

Görsel 12. Müjde Çorap Reklam Poster, 1980

Görsel 13. L'Oreal Ürün Tanıtım Reklamından Bir Görüntü, 2020

Günümüz reklamlarında ise kadın figürü ağırlıklı olarak kozmetik ve makyaj ürünleri reklamlarında karşımıza çıkmaktadır. Reklamlarda kadın figürünü 1970-1980 yıllarında olduğu gibi dikkat çekici ve renkli, seksi değil, aksine yalın ve temiz bir görünüm içerisinde. Herhangi bir mimik kullanmadan ifadesiz duran kadın figürler dönemin görsel mecralarında özellikle reklamlarda karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Tasarım, zihinde oluşan düşünce ve fikirlerin aktarımı olarak tanımlanabilir. Birçok disiplinde değişkenlik gösteren tasarım, sanatta geçmişten günümüze başlangıç noktası olarak varlığını sürdürmüştür. Çağdaş sanatta sadece başlangıç noktası değil aynı zamanda yapıtların tam merkezini oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle güncel sanat, düşünce ve fikir sanatı olarak görülebilir. Çağdaş sanat yapıtlarına baktığımızda resim ve heykel alanlarında düşüncenin hazır nesne ile ifade edilebildiğini, medyaya baktığımızda ise televizyonun reklam aracılığı ile düşüncenin tüketim toplumuna nasıl hitap ettiğini ve reklamlarda kullanılan imgelerin özellikle kadın imgesinin gücünü ve toplum üzerinde yarattığı etkiyi görmekteyiz. Bu durumdan hareketle Çağdaş sanat 1960'lı yıllardan günümüze bir düşünce sanatı olarak yerleşmiş ve düşünce sanatı olarak topluma, toplum bilincine, toplum farkındalığına dikkat çekerek kendini göstermiştir. Çağdaş sanatçılar, önemli olan şeyin düşünce olduğunu ve düşüncenin ifade edilmesinde geleneksel yöntemlere ihtiyaç duyulmadan farklı, hazır nesne kullanılarak yansıtılabileceğini bizlere kanıtlamışlardır. Çağdaş sanat ile toplum farklı bir bakışa sahip olmuş, bulunduğu çerçeveyi genişletmiş ve farkındalık / bilinç konusunda gelişim göstermiştir.

KAYNAKÇA

Atiye Güner ve İsmail Erim Gülaçtı., “Küreselleşme Ve Çağdaş Sanat”, Akademik İncelemeler Dergisi, 14(1), (2019) 245-274

Barrett, T., *Neden Bu Sanat ?*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2019

Baudrillard, J., *Tüketim Toplumu*, Söylenceleri ve Yapıları, Ayrıntı Yayınları, 1970

Berna Karaçalı, “Çağdaş Sanatın Dili – Malzemenin Sözü”, Sanat - Tasarım Dergisi, (9), (2018) 29 – 35

Berger, J., *Görme Biçimleri*, Metis Yayıncılık, 1972

Çağatay İnam Karahan, “Sanatta Çağdaş Bir Dönüm Noktası: Minimal Sanat”, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), 5(11) 2015, 19 – 27

Etem Yeşilyurt, “Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(25), (2020) 3874 - 3915

Durmaz, K., *Çağdaş Sanatta Malzemenin Dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri, 2018

Ebru Dede, “Çağdaş Sanat Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Sorgulamaları”, Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(2), (2015) 113 – 134

Huntürk, Ö., *Heykel ve Sanat Kuramları*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2016

Kalın, S., *Çağdaş Sanatta Organik Ve İnorganik Malzemenin Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum, 2017

Kırdar, H., *Çağdaş Sanat Uygulamalarında Beden Algısı, Toplumsal Kimlik ve Cinsiyet Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2006

Koçkan, P., *Tasarım Araştırmaları Bağlamında Tasarımcı Düşünme Ve Tasarım Süreci*, Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012

Leman Üstündağ ve Gültekin Akengin, “Tv Reklamlarında Kullanılan Grafik Tasarımların Mesaj Ve İkna Kavramı Üzerine Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (37), (2020) 38-65

Mario Merz, “Lingotto”, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/merz-lingotto-ar00608>

Naciye Derin Işıkoören, “Kadın İmgesi ve Tarih Boyu Değişimi”, Sanat ve Tasarım Dergisi, 0(16), (2015) 115 - 131

Yılmaz, S., *Tasarım, Sanat Ve Endüstriyel Tasarım Bağlamında Postmodernizm*, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2019

22 - 24 OCAK 2021

OTORİTER SİYASAL SİSTEMLERDE PROPAGANDA VE ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SANAT

Merve ATABAY

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://orcid.org/0000-0001-7744-4644>

ÖZET

Tarih sahnesi boyunca topluluklar düzeni sağlamak amacı ile bir lidere ya da yönetici gruba ihtiyaç duymuştur. Söz konusu lider ya da yönetici grup gerek rızaya dayanarak, gerek zor kullanarak hükmetme gücünü elinde tutmuştur. Kendisine itaat ettirebilme ve gücü elinde bulundurma durumu, otorite kavramını doğurmuştur. Otorite; karizma, bilgi ve tecrübe ile kendisine duyulan saygıdan oluşabildiği gibi korku ve güç nedeni ile de oluşmuştur. Birçok yönetici grup veya lider otoriteyi elinde tutmak amacıyla, halkın dini duygularını kullanarak kendisini Tanrı'nın yansıması olarak göstermiş ve buna inandırmıştır. Otorite kavramı meşruluk gerektirir. Meşruiyet otoritenin haklılığını ve kaynağını gösterecektir. Meşruiyetin kabul edilmediği noktada diktatörlüğe gidildiği görülür. Diktatör iktidarı zor kullanarak ya da çeşitli hile ve aldatmacalar ile halkı aldatarak demokratik yollarla da ele geçirebilmiştir. Aydınlanma ile aklın ön plana çıktığı Rönesans insanı sorgulayan bireye dönüşmüştür. Sorguladığı en önemli olgu otorite olacaktır. Çünkü sorgulayan birey öncelikle şimdiye kadar sorgulama yetisinden mahrum bırakan gücü karşısına alacaktır. Sanatın görsel, işitsel ve edebi yönünden yararlan birey okuma yazma bilmeyen halktan, gücü elinde bulunduran kilise ve hükümdara kadar her kesime sesini duyurabilmiştir. Kendisini ifade edebilme olanağı bulmasının yanı sıra topluluğu yönlendirmede en kuvvetli silahı keşfetmiştir. Halk otoriter sisteme doğrudan yapamadığı eleştiriye bu sistemin meşruluğunu kaybetmemek için müsaade ettiği sınırlar içerisinde karikatür, resim, heykel, afiş, tiyatro ve modern zamana doğru sinema gibi sanatsal faaliyetler ile ifade edecektir. Rönesans ile beraber gelişen sanatsal eleştiri; resim heykel ile başlamış, karikatür, müzik ve modern dönemde film sahneleri ile halkı etkileme ve halkın sesini iktidara duyurma yolunda bir araç olmuştur. Otoriter sistemler bu aracı kendi lehine kullanmayı başarabilmiştir. Ortaçağ'da aziz heykelleri, Nazizm örneğinde film sahneleri, Amerikan ve İtalyan asker toplama afişleri gibi birçok örnek durum propaganda amaçlı kullanılmış ve etkileyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Otorite, Sanat, Propaganda, Eleştiri

GİRİŞ

Sanat ve siyaset ilişkisinin sebep olduğu birçok tartışma 19. yy'dan günümüze devam ettiği görülmektedir. İki kavram olumlu ya da olumsuz her eleştiride bir arada kullanıldığından birbiri ile olan ilişki sugötürmez bir gerçek olmuştur. Nitekim sanat İlkçağ kabilelerinden tutunda Rönesans dönemi işçilerinin düzene baş kaldırmasına kadar bir iletişim aracı, bir ifade biçimi olmuştur. Marxçı estetik, sanatı "dünyayı temsil etme"nin bir yolu, bir bilme aracı, bir toplumsal bağ, bir sınıf silahı, insancıl bir zenginleşme, bir bilince varış, bir toplum aynası sayar." (PLEHANOV, 1974: 19).

İnsanın kendisini nesnede yansıtmayı içgüdüsel olarak ilk insandan beri varolagelmiş ve bu akış içine sanat kavramı oturtulmuştur. Sanat kendisini tamamlamak için insan ile birlikde değişerek gelişmiştir. 12.yy'dan 16. yy'a kadar sanat din otoritesi altında halka karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Kiliselerde İncil ve Tevrat'tan konular işlenerek dini inanca ağırlık verilmiştir. 1789 Fransız İhtilali sonrası birey merkezli ve sorgulayan düşünce Hobbes, Locke, Rousseau'nun ifade ettiği toplum sözleşmeleri Hegel'in meşru devlet algısına son verecek ve kilisenin gücünü yitirmesi ile monarşi meşruiyete karşı demokratik meşruluğun ifade edildiği görülecektir.

Otoriter ve siyasal sistemlerde zorunlu yaptırım gücü devleti tanrısalılaştıran meşruiyet algısı oluşturacaktır. Toplumlumsal düzeni sağlamak için gerek kendiliğinden gerek halkın rızası ile karizma bilgi tecrübe gibi özelliklerden ötürü lider seçilen kişi yada örgüt halk üzerinde bir otoriteye sahip olacaktır. Bu otorite meşruluğunu kabul ettirmek için kimi zaman zor kullanarak meşruluğunu kabul ettirmiştir. Meşruluk otoritenin temel dayanağıdır. Yönetici lider yada örgütün yaptırımları zor kullanılarak sindirilecek, çeşitli aldatmalar ile demokratik yollarla otorite sahibi olduğuna inandırılacak, doğruluğu sorgulanamayacaktır. Sorgulayan bireyin Rönesans ile kendisini ifade etme olanağı bulması, aklın ön plana çıkması Kilise, Burjuva kesimlerinin başını kuma gömdüğü halkın uyanması ve karşısında gördüğü gücü sorgulaması kaçınılmaz olacaktır.

Otoriter bir sistem eleştiriyi sorgulanmayı kabul etmez ancak meşruluğunu yitirmemek yada zayıflatmamak amacıyla belli koşullar dahilinde fırsat verecektir. Bu fırsatı güçlü bir araç olan sanat ile değerlendiren halk kendini ifade etmekte görsel, işitsel, hikâyeleştirme olanaklarından yararlanarak her kesime sesini duyurabilen, eleştirme fırsatını güçlü bir şekilde kullanabilmiştir. Sanatın bu gücünü farkedenden otoriter yönetim yine kısıtlamalara gidecek aynı zamanda bu gücü lehine kullanarak halkı yanına çekmede propaganda aracı olarak kullanacaktır.

1. Otorite Kavramı

Otorite; fiziksel zorlama olmaksızın bir uygulamaya, itaat eden şahıs yada topluluğun, rıza gösterme halidir. Mendel otoriteyi emir verme ile rıza gösterme ilişkisi içerisinde inceler ve öyle ki söz konusu olgu halkca benimsenmeye sebebiyet verecektir (Mendel, 2005: 23). Rıza gösterme eylemi zor kullanma veya inandırma yoluna gidilerek kazanılabilir. Otorite; Kimi zaman bir kurtarıcı olarak seçilen liderde vücut bulur, kimi zaman inanç olgusundan ötürü bir kiliseye itaati doğurur. Psikolojik baskı gücünü elinde bulunduran kilise ile fiziki gücü elinde bulunduran hükümdar itaat ettirmede aynı sonuca varacaktır. Mühim olan istintak etmeden yani sorgulamadan rıza gösteren bireyler topluluğu ile bir arada bulunma durumudur. Otoritenin doğma noktası buradadır. Mendele göre; otorite emir verme ve rıza gösterme ilişkisinin yanında, bu hakkı elinde bulundurma ve bir konuda uzman olmayı gerektirir. Bir iktidarın organları da otoritenin devamlılığını sağlayan birimlerdir. Tabi kamu otoritesi de iktisabın yani edimin mecburi koşulu olan gücüdür. Zorlamasız güvence veren rıza gören otorite davetkar bir itaat doğuracaktır (Mendel, 2005: 24,25).Yönetme gücünü elinde bulunduran kişi; gerek, karizması, bilgi ve tecrübesi ile gerek kendisine duyulan saygı ve güven ile itaat ettirebilen gücü elinde bulundurması “otorite” kavramını yaratacaktır.

Otoritenin tüm biçimleri şu ortak özelliğe sahiptir: Hepsi tepki yaratmayan bir uygulamaya olanak tanır. Çünkü karşı eylemde bulunabilecek olanlar bilinçli ve iradi olarak bundan kaçınırlar. Bu reddin nedenine her farklı cevaba otoritenin özel bir tipi karşılık düşmektedir. Baba çocuk ilişkisini

incelediğimizde çocuğun babasının söylediği herşeyi doğru ya da itiraz edilemez, yasaklananın yasak olarak kabul ettiği bir durum ile karşılaşılır. Babanın kızacağı korkusu ile yapılmak istenilenden vazgeçilir. Skolastik kurama göre her otorite Tanrısal öze sahip olduğundan Tanrının mutlak otoritesini incelenmek gerekecektir. Tanrı insan için “Efendi” ve “Rab”dır. Efendinin otoritesi o halde global tanrısal otoritenin tamamlayıcı bir unsurudur. Tanrı ayrıca yazgılarını önceden bilerek halkını yöneten Reistir. Öyleyse reisin otoritesi unsurunda tanrısal otorite işin içine girer öte yandan tanrısal adalet birinci dereceden önemli dinsel kategoridir. Bu kuram Tanrısal otoritenin tamamını baba otoritesi olarak görür. (Kojève; 2007, ss.23-31) Otorite ya Efendi ya Reis ya Baba ya da saf(arı) otoritedir. Tanrısal otorite ise doğal olarak işin içine girecektir. Dolayısıyla var olan bir kavram yeniden yaratılamaz sadece dayanakları değişir. Bu tipler aralarında birleşmekte ancak birinin ya da birden fazlasının baskınlığına göre ayırt edilebilir. Efendinin; öngörülebilirliği, adaleti ve hakkaniyeti, tanrısal öze sahip oluşu ve de kölenin bilinçli ve iradi reddi bizi baba figürüne götürecektir.

2. Din Otoritesi

Skolastik kurama göre otorite tanrısal öze sahip ve tanrı otoritenin sunumunu cisimleştirdiği şekliyle tanrıbilimsel kuramda daha önce belirtilen dört tipi buluruz. Tanrı insan için ‘Efendi’ ve ‘Rab’dır. Efendinin otoritesi o halde global tanrısal otoritenin tamamlayıcı unsurudur. Ama Tanrı ayrıca yazgılarını önceden bilerek halkını yöneten reistir. Tanrısal adalet birinci derece önemli dinsel kategoridir çünkü Tanrı adaletin ve hakkaniyetin en yüce cisimleşmesi olarak insanın en üst yargıcı olarak tasarlanır. Tanrısal otorite öyleyse yargıcın otoritesi unsurunu da içinde barındırır (Kojève, 2007: 32-33).

Hristiyanlıkta “ruhban sınıfı” gibi diğer dinlerde de farklı isimlerle bilinen kişilerin ya da zümrenin sahip olduğu etki üzerinde görmek mümkündür. Hiç şüphe yoktur ki, bir imam, bir rahip, bir haham kendi dini cemaati ya da o dine inananlar üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu etki iki taraf arasında eşitsizlik durumu yaratır. Bu durum çoğu zaman etki etme gücüne sahip olanlar tarafından siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda istismar etme biçiminde kullanılabilir. İnanılan dinin bu duruma ne kadar müsaade ettiği değil, yorumlanan din anlayışının, din adına hüküm verme yetkisine sahip oldukları düşünülen kişilere nasıl bir otorite ve güç bahsettiği önemlidir. Bu güç ve otorite o denli etkili olmaktadır ki, tarihsel süreç içerisinde din adına, din adamlarının vermiş oldukları hükümler neticesinde Engizisyon mahkemeleri kurulmuş, din savaşları çıkmış, ülkeler işgal edilmiş ve insanlar katledilmiştir. Bu olaylara karışan insanların çoğu da bunu inanan biri olarak din adına yaptığını düşünmüştür. Belki de tarih sahnesinde din faktörünün etkili olmadığı bir olay çok nadirdir (Arslan, 2009: 26).

3. Meşruiyet ve Otorite İlişkisi

Meşruiyet kavramı üzerine yapılan eleştiriler genellikle Weberyen anlayış çevresinde şekillenmektedir. Meşruluğunu kabul ettirmek isteyen kişi yada örgüt bir takım özellikleri barındırmalıdır. Bunlar bilgi ve tecrübeden doğan her şeyin kahin ve kabile şefi gibi kişiler tarafından bilineceği, duyulabileceği korkusu ile kabul edilen meşrutiyettir. Bir diğeri, güven ve karizmatik lider özelliği taşıyan kişilere duyulan saygıdan kaynaklanan meşrutiyettir. (Sennet, 2020: 11)

İktidar toplumu ilgilendiren konuların neredeyse tamamı üzerinde geniş yetkiye sahiptir.. Otoritenin bunun zorunlu mantıksal uzantısı, tarihsel uğrak açısından çok farklı, coğrafya veiktisat açısından çok uzak toplumlarda güçlü benzerliklerin, olabileceği bunların basit çıkışmalarda olmayıp yürürlükteki toplumsal otoritenin içeriğini ilgilendirebileceğidir. Nazizmin savunduğu kolektif değerler ile ilkel bir kabilenin işleyişine hükmeden değerler çok güçlü ortak noktalar göstermektedir. (Mendel, 2005: 89) İktidar kavramı doğal olarak güç olgusuna dayanacaktır ancak bu durumdan yoksun ise otoriteyi dayanak olarak belirleyecektir. Otorite ilişkisi altında, bu otoritenin yeterli olmadığı yerde maddi güç de oradadır ve bu maddi gücün meşru tekeline üniformalı adam sahiptir; açıkça silah taşır ve bazı sınırlar içerisinde toplum ona silah kullanma yetkisi verir (Mendel, 2005 : 71). O halde siyasi alanda ortaya çıkan siyasi iktidar bir otorite kuramından başka bir şey değildir. Otorite kuramının siyasete(devlete) uygulanışdır. Devlet var olabilmek için gerçek bir dayanağa ihtiyaç duyan ideal bir kendinden varoluştur.

Otorite ve güç olgusunu karıştırmamak gerekmektedir. Weber'e göre, sosyal eylem kaynağı olarak güç, aktörlerin, gerektiğinde ve istendiğinde başvurabilecekleri bir irade kullanımı potansiyelidir. Otorite rıza gösterilmek, saygı duyulmak isterken güç zorbalıkla kabul edilmek ve bireyler üzerinde varlığını göstermek ister. Weberin otoritesi meşruiyet zemininde geleneksel, yasal ve karizmatik olarak işlenir. Güç kavramı ise askeri, siyasi, bireysel güç gibi alanlarda değerlendirilmekte ve zorlayıcı, yasal ve karizmatik güç çeşitleri ile şekillenmektedir.Zorlayıcı güç; fiziki zorlama araçlarının kullanılması ya da kullanılma tehdidi altında uygulanan zorlayıcı güç şeklinde tanımlar.Yasal güç; yöneticiye kanunla verilmiş yönetme gücüdür. Genelde örgütlerde tepe yönetimi ve üst düzey yöneticiler bu tür bir güce sahiptirler (Şahin, 1999: 9, 10) Karizmatik güç; kaynağı olan karizma kavramını yönettiği topluluk yada emiri altında hareket eden organlar tarafından esin kaynağı görülmesi dile getirmek istediklerini, taleplerini ifade etmesi ve bir rol model olarak görülmesidir.

4. Otoriter Rejim Ve Sanat İlişkisi

Otoriter rejim diyebileceğimiz kavram geçmişten günümüze aristokrasi, despotizm, monarşi ve tiran gibi sistemlerden gelmektedir. Otoriter rejim muhalefete sınırlı ölçüde de olsa meşruluk dayanağına sebep göstermek adına müsamaha gösterir. Fakat rejimin sıklıkla bir yönetim tarzına gelen güçlü eleştiriler hatta isyanlar daha katı kurallar ile engellemelerine yol açacaktır. Otoriter rejim denetleyebileceği bir muhalefete izin verecektir. Otoriter Rejimin kapsamına giren totaliter rejimde sınırlı bir muhalefet söz konusu değildir. Halkın fikri, kalbi tüm duygu ve düşünceleri üzerinde bir hakimiyet sözkonusudur. Toplumun faydası için zorbalık kullanılmalıdır ve bu zorbalık otoriter rejimdeki gibi sadece karşı çıkana değil toplumun tamamına karşı kullanılır (ALESKEROV, 2007:73).

Ordu müdahalelerinden ve ordunun içinden olan bir şefin olduğu otoriter rejimlerin daha kuvvetli ve etkili bir devlet politikası izlediği görülmektedir. Nitekim bu rejimlerde yönetici liderin ideolojisi yansıtılacaktır. Atatürk, Petain, Franco, Peron, Nasır, Odria, Medici, Cardenas isimlerinin akla getirdiği gibi askeri otoriter rejimler kategorisi çok sayıdadır ve otoriter rejim birbirinden çok farklı alanları içine alacaktır. Toplumu yönlendirecek yöneticinin seçilmesi ya da kendiliğinden kabul edilen; gücü, karizması, hitabı gereği ortaya

çıkacak liderin gücünü simgeleyen tahtı, malikanesi, kıyafet ve aksesuarları da estetiğe giden bir yolculuktur (PLEHANOV, 1974: 33). Görsel ifade yada anlatım biçimleri evrensel bir iletişim şekli ile aktarılacak istenen daha kolay ve zihinde kalıcı hal almıştır. Sanatçının sahip olduğu duygular yaşadığı dönemlerle paralellik gösterir. Bu sağlam duygular onu derin bir uykunun etkisinden kurtularak gerçeği ve adaleti görmesini sağlayacaktır. Düşüncesinin olgunlaştığını farkedene sanatçı verimlilik ve hizmet ışığını yakalayarak topluma yararlı olmaya çalışacaktır. Daha önce okunmayan, görülmeyen bilinmeyen gerçeklerin açık ifadelerle ortaya konulması ve toplumun duygularına sunulması gerçek sanatı yakalayabilme uğraşı olarak nitelenebilir. Öyleki sanatçının içinde bulunduğu sıkıntılı dönem üretkenliğe ve verimliliğe dönüşmüş olacaktır. (TOLSTOY, 2004: 64,67) Toplumun bir parçası olan ve onun içinden gelen sanatçının üreteceği sanat eseri; toplumun içinde bulunduğu kültürü, sosyo-ekonomik koşulları, sınıf ilişkileri ve çatışmaları, dini, dolayısıyla da siyasi hayatı barındırmak durumundadır. Bütün bu unsurların sanatçının kişisel karakteriyle birleşmesi sonucu sanat eseri ortaya çıkacaktır. Sanatçı ile toplum arasındaki kuvvetli ilişki reddedilemeyecek boyuttadır.

4.1. Otoriter Rejimlerde Oluşan İdeolojiler ve Sanat İlişkisi

Rönesansla birlikte dini baskının da azalması sanatçılara toplumsal sorunlara yönelme ve siyasi eleştiri içeren eserler üretme olanağı sunar. Plehanov; her insancıl şeyde de olduğu gibi sanatta da içeriğin çok mühim olduğunu vurgular ve "Fikirsiz sanat yaşayamaz" der. Tıpkı Bielinski'nin "Fikirsiz sanat ruhsuz bir insan gibidir, yani bir ceset gibi..." belirttiği gibi (PLEHANOV, 1974: 21). Her çağ edebiyat, resim, ve müzik ortak psikolojinin ürünüdür. Avusturalya'daki yerel dansları anlamak için, bir avustralya kabilesinin hayatında hasadın oynadığı rolü bilmek gerekir yeter. Ancak manuet dansını anlamak için Fransa'nın XVIII.yy ekonomisini bilmek yetmez. Çünkü; burada üretime katılmayan aylak bir sınıfın psikolojisinin anlatımı olan bir dans karşısında bulunuyoruz (PLEHANOV, 1974: 50-51).

İdeolojileri yayma ve etkilemede önemli bir rol oynayan sanat 1930'lu yıllarda sürrealizm, komünizm gibi ideolojilerde sanatçının sesinin yüksek çıktığı dönemlerdir. SSCB ve Çin'de önemli rol oynayan sosyalizm akımını etkisi devrimci eserlerde kahramanlar yaratarak halkın etkilenmesi ve içlerinde rol modeller çıkarmak amaçlanmıştır. Sosyalizm akımını öncülerinden Maksim Gorki 'Ana' romanı ile dönemin anlayışını tasvir ederek birçok kesimi etkileyebilmiştir. Sosyalist gerçekçilik marksist ideolojiyi halka benimsetmek için propaganda ağırlıklı temalar içerir. Toplumsal gerçekçilik var olan toplumdan memnuniyetsizliğini ifade eder ve eserlerinde eleştirel bir bakış ile yansıtır. Sanatın insan bedeni ile temsil edildiği faşizm ideolojisinde Albert Janesch'in 'Su Sporları' adlı çalışması, beden gücü, saldırganlığı ve çevikliği yansıtarak faşist devletin niteliklerini vurgulamıştır

4.2. Otoriter Rejimlerde Sanat ve Eleştiri

Sanatın muhalif olmasından doğal bir durum yoktur. Nitekim sanat içinde bulunduğu toplumun bütün yaşanmışlıklarını ruh halinin bir karışımı sonucu ortaya çıkacaktır. 1766'da Jean Jaque Durameau'nun Roma'da sanayileşmenin getirdiği olumsuzlukları anlatabilmek adına fabrikalaşma ile çalışanın yaşamına verdiği ciddi zararları 'Güherçile Fabrikası' adlı resim çalışması ilk eleştirel eserlerdendir. (Berksoy,1998:25) Alexsandre Dumas Fils sanat

için sanat akımını kötüler fakat burjuva toplumunun çürük yerlerini savunmak için Piç ve Müsrif Baba'yı yazar (PLEHANOV, 1974: 68).

Sanayi Devrimi akabinde Fransız İhtilali ile artan işgücü ve düşünen bireyin politika ile ilgilenmesi; beraberinde gelişen karikatür sanatında siyasi mevzuların dahil edildiği hatta önemle üzerinde durulduğu bir sanat anlayışını getirmiştir. Karikatür sanatı halkın fikrini beyanına ayna görevi görmüştür. Karikatür sanatı hicivin resmedilmesi ile toplumsal eleştiriler sanatçılar tarafından ifade edilmiştir. 18. yy da İngiliz borsasının ciddi para kaybı nedeniyle 1720 yılı Güney Denizi Balonu olarak bilinen kargaşa ile karikatürist tasvirler artmıştır. 19. yy karikatüristlerinden Thomas Nast birçok siyasi karikatür tasviriyle bilinmektedir.

Resim 1: Thomas Nast, "Halkın Parasını Kim Çaldı"

https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_karikat%C3%BCr#/media/Dosya:Tammany_Ring,_Nast_crop.jpg

Sanatın etkili bir biçimde kullanıldığı Fransız devriminde devrim liderlerinin portrelerinin yayılması, Francisco de Goya iktidar politikalarının eleştirisi netliğinde bir çok eser yapmıştır. Francisco de Goya y Lucientes (1746-1828) Con Razon ó Sin Ella (Doğru veya yanlış),

Resim 2: Francisco de Goya y Lucientes (1746-1828) El Agarrotado

https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_karikat%C3%BCr#/media/Dosya:Tammany_Ring,_Nast_crop.jpg

Almanya'da 1930'ların başında 150 Alman İşçi tiyatro grubu bulunmaktadır bu grupların bir kısmı Wodville ve müzikhol yöntemlerini kullanan bazıları bazen akrobasi şarkılar ve caz müziği ile birleştirip provokatif gösteriler sergileyen Gezici oyuncu topluluklarıdır. Berlin Merkezi Kızıl roketlerdir. Politik eleştiride etkinliğini gösteren resim sanatında öncü olarak kabul edilen Pablo Picasso'nun Guernica adlı eseri İspanya'da iç savaş nedeniyle Franco'nun emriyle Bask kasabasının bombalanması sonucu halkın tepkisi ve acısını yansıtan bir çalışma olmuştur.

Dehşetengiz çılgılık ve acı suçlama:Guernica

Resim 3: [https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_\(Picasso\)##media/File:PicassoGuernica.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_(Picasso)##media/File:PicassoGuernica.jpg)

5. Sanat ve Propaganda

Siyaset ve sanat ilişkisi içerisinde iki kavramın birbirine yansımaları 'Propaganda Sanatı' diyebileceğimiz kavram ile I Dünya Savaşı'nda kendisini gösterir. Savaşın haklılığı yada asker ölümünün artması nedeniyle orduya davet, savaş hakkında gelişmeleri takip amaçlarıyla gazete, afiş vede sinema filmleri ile sanatın bütün uyarıcı etkilerinden faydalanılmıştır. Sanat burada tinsel bir çaba olarak gerek sınırlamak gerek teşvik etmek anlamında kullanılmıştır. Halk üzerinde etkisi gözle görülür derecede olmuştur. İki dünya savaşı sonuçlarından ciddi biçimde etkileyen Avrupa ülkelerinin çoğu faşist bir ideoloji benimseyen diktatörlerin yönetimine girmiştir. Baskı ve bunalım içinde olan halktan olan sanatçı bu ruh hali ve baskıcı sistemi eleştiri niteliğinde sanatına yansıtmıştır. Bu sanatsal üretim özellikle Fransa ve Almanya da açık bir şekilde görülmektedir. Sinemada savaş, propaganda yahut toplumacoşkunkluk veren filmler üretilmeye başlanmıştır.

Nazi Almanya'sının propagandasını yıkmak için film yapımcısı Gaebels yüksek bütçeler ile filmler yaparken Torskovsky, propaganda yapmak için "İvan'ın Çocukluğu"nu çekmiştir. I. Dünya savaşında propaganda amaçlı asker eğitiminde Almanya'da filmler izletilmiştir. (Ord Film İdaresi) Yine II. Dünya savaşı sonrası "İtalyan yeni gerçekçi sineması" ile halkın yaşadığı savaş acılarını anlatma gayesiyle kurulmuş. Türkiye'de bu kurumdan esinlenerek Merkez Ordu Sinema Dairesi bu amaç ile kurulmuştur. 1986 da ilk sinemografi gösterileri başlamış. 31 Mart Olayı akabinde sinema önündeki engellerin azalmasıyla propaganda amaçlı belgesel filmler boy göstermiştir. Rus sinemasında sol kanat yönetmenlerden Sergei M. Eisenstein 1924 yılında yaptığı "Grev" (stachka) filmi ile Rusya'da grev yapan işçilerin çektiği sıkıntıları askerlerin nasıl insan kıyımı yaptığını iktidarın gücünün kısıtlanması gerektiği vurgulanmış. Yine 27 Haziran 1905 tarihindeki ayaklanmayı konu alan "Potemkin Zırhlısı" nda çarlık Rusya ve gemi mürettebatı arasındaki gerilimi konu alır.

Subayların baskıları dayanılmaz bir noktaya gelince çıkan isyanı anlatır.(Potemkin Zırhlısı,2012) “Ekim” filmi ile dünyayı sarsan Ekim Devrimini bir nevi coşkusudur. Aleni bir biçimde propaganda taşıyan filmde Lenin destansı bir kahramandır (MİNARLI ve YILMAZ 2019: 41). Hitler ve Mussolini halk toplulukları karşısında el kol jest mimik konusunda eğitim dahi alarak önemli derecede oyunculuk hünerlerini sergilemişlerdir. Halka istedikleri gibi hükmetmişlerdir. Faşist teatralite kitle iletişim araçları ile büyük mitingler şeklinde, ses düzeyine indirgenerek radyolarda yayınlanmış, sinemalarda gösterilmiştir. Hollywood'daki müzikal film setlerinde kullanılan heybetli mekanlar belli bir amaca hizmet etmek için kullanılmış. 1934 ‘İradenin Zaferi’ film belgeseli Hitler’in halk iradesini cisimleştirdiği lider olduğu iddiası bu değişime bir nevi ayna görevi üstlenmiştir.Devletin gücünün bir noktadan her tarafa dağıldığını ve her an müdahale edebileceğini etkileyici bir biçimde gösteren Alessandro Bruschetti’ni ‘Faşist Sentez’ adlı çalışmasında; Mussolini tinsel bir varoluş ile devletin her alanında iktidar sahibi olduğunu simgeleştiren ve kabul edilen lider coşkunluğu veren bir tasvir yapılmıştır.

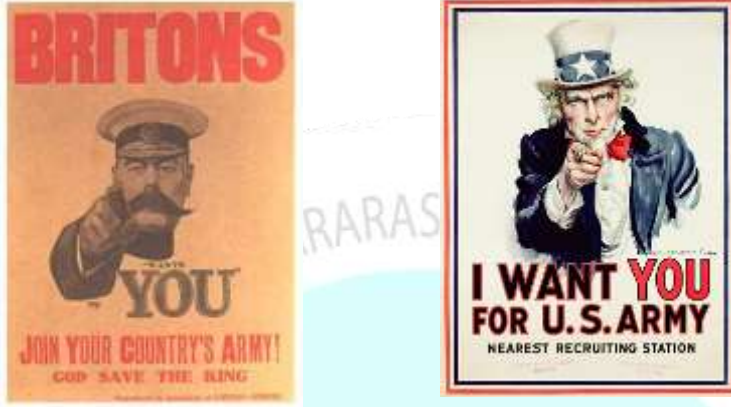
Resim 4: Alessandro Bruschetti, Faşist Sentez,1935

<https://artdone.wordpress.com>

6. Ordu-Sanat İlişkisi

Savaş sürecine uyum sağlamak amaçlı geleneksel görsel şifreler ile tasvir edilmiş, Askere toplama afişleri film afişlerine ve reklama benzer tarzda olmuş. Western ve suç filmleri formülleri kullanılmış,böylece savaş hem tanıdık hem de ilgi çekici hale getirilmek istenmiş. Resim heykel tiyatro geleneksel sanat türlerinin rolleri çoğunlukla marjinal olmuştur. Sanatın savaş propagandasındaki işlevi ulus gelenek ve görevlerini sembolize etmekte ulus kimliğini etme amacı gütmüştür. Fansa, İngiltere ve ABD'de haftalık haber filmleriyle dünya pazarını ele geçirmiştir. Nesnel olduğu söylenemez çünkü sıkı bir ingiliz yönetimi kontrolü altındadır. İngiliz emperyalizminin mücadelesi ve zaferi olarak gösterilen global bir bakış açısı kullanılmış. İngilterenin ortadoğudaki çıkarlarını savunan “What we are fighting for?” (Neden savaşıyoruz). (1918) D.W.Griffith’in yaptığı Hearts OF the World.” (Dünya Canları) filmleri, orjinal haber sahneleri

kurgusal sekanslarla birleştirilmiş. Burada mühim bir nokta; sinema seyircisi henüz filmde gerçekte kurguyu ayırabilecek bilinçte değildir. II. Dünya Savaşı döneminde, sanat düşüncüyü yönlendirebilme teknikleriyle, Nazi Almanyası, Faşist İtalya ve Sovyet Rusya tarafından kullanılmış komünizm ve faşizm kitlesel ideolojilerinin bireylerin tümüyle ulus çıkarlarına adanması demokratik politik algısının retoriğine eklemiştir.(CLARCK, 2004: 38-39-40)

Resim 5 : <https://spartacus-educational.com/ARTleete.htm>

Resim 6 : <https://blog.bridgemanimages.com/i-want-you-propaganda-during-world-war-i/>

Düşman nüfuslarda izleyici propaganda için hedef seçilmiş, radyo programları bu amaçla yanıltıcı ve zayıflatıcı bilgilerin ulusal sınırları ve savunma hatlarının geçmesinin bir aracı olarak seçmiştir. Pasifikte Japon ordusuyla savaşan Amerikan birlikleri “Tokyo Gülü” nün sesine aşınaydı. Propaganda yayını yapan bu radyo sanılanın aksine bir kadın değil on iki kadından oluşan bir ekipten oluşuyordu. Japon istasyonlarında çalan Amerikan müzikleri ve askerin Amerikaya dönünce yapmak istedikleri, geride bıraktıkları sevgilileri hakkındaki duygusal sohbetleriyle birlikteki askerlerin kendilerini yalnız hissetmeleri ve memleket özlemi çekmeleri sağlanmaya çalışılmış. Yine savaş sırasında dağıtılan el ilanları düşman askerini teslim olma konusunda sıkıştıran ve onlara iyi muamele edileceği konusunda vaatlerde bulunan yayınlardır. II Dünya Savaşı sırasında Amerika Uzakdoğuya 1941-45 yılları arasında uçaktan doksan milyon el ilanı atmış. İlanlar etkili olmasada burada verilen asıl mesaj bir yere kağıtlarla ulaşabilen bombayla da ulaşabilir.(CLARK,2004: 155)

SONUÇ

Modern zamanda kamu otoritesi zorunlu yaptırım gücüne sahip mekanizmadır. Otorite. İktidarın organlarını yürüten kişidir. Otorite, karizma, bilgi ve tecrübeden kaynaklı kendisine duyulan saygı ve teslimiyetten oluşabildiği gibi korku ve güç nedeni ile oluşacaktır. Her iki vaziyette bilinçli bir vazgeçiş söz konusudur. Şöyle ki bilgi ve tecrübe ile cahilin itaat ettirildiği yahut medeni olan toplumun barbarı dizginlediği noktalarda da karşımıza otorite çıkacaktır. Temelde babanın çocuk, öğretmen öğrenci, subayın asker, nihayetinde efendinin köle üzerinde uyguladığı otorite bize en açık teslimiyeti, itaati gösterecektir.

Otorite meşruluk gerektirir. Meşru kılınmak için otorite sahipleri göstermelik yada seçilmesi gerektiğine inandırılarak demokratik seçimlere gidecektir. Aydınlanma dönemi öncesi sanat birçok duygu ve düşüncüyü ifade etmiştir. Ancak eleştiri gücünü bu dönemde kavradığı görülmektedir. Fransız Devrimi ile yeni oluşan parlamenter siyasal sistemlerin getirdiği rehavet dini baskılardan kurtulan sanatçı özgür bir biçimde eleştirecektir. Monarşinin yitirdiği değer ile yeni düşünce akımlarını da beraberinde getirmiştir. Tolplumun içinden gelen sanatçı eleştiriye en iyi bildiği sanat ile ifade edecektir. Sanatın muhalif olmasından doğal bir durum yoktur. Nitekim sanat içinde bulunduğu toplumun bütün yaşanmışlıklarını ruh halinin bir karışımı sonucu ortaya çıkacaktır. Sanat; herhangi bir kuruma, ideolojiye, dine bağımlı olduğunda kendi varlık alanını koruyamayacak ve topluma bir yol gösterici rol üstlenemeyecektir. Bu durumda bir çıkar yol vardır; Sanat toplum içinde varlığını koruyup toplumla bütünleşirken aynı zamanda toplumu dışarıdan gözlemleyen bir disiplin olma özelliğini korumalıdır. Sanat toplum içerisinde kaybolmamalı ve ona bağımlı da olmamalıdır. Aksi halde kendi özgürlük alanını kaybedecektir. Sanat; toplumu gözlemleyen ve topluma alternatif yollar sunmayı başarabilen gerektiğinde muhalif olabilme özelliğiyle karşımıza çıkarak toplumda varlığını korumalıdır.

KAYNAKÇA

Tolstoy, *Sanat Nedir* , çev: A. Baran Dural, bilge karınca yayınları, İstanbul, 2004

Minarlı, Mustafa Ali, YILMAZ, Burak, *Asya Politik Sineması Üzerine Notlar*, İnsan İle İnsan Dergisi, Kış,Sayı:3 , 2019, s.37-50

Clock, Toby, 20. *YY'da Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, Çev: Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004

Aleskerov, Alesker, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.2007

Arslan, Salih, *Yönetim Faaliyetlerini Harekete Geçiren Güç Olarak Otorite Kavramı, Ortaya Çıkan Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Çorum ilinde Faaliyet Gösteren İş Örgütlerinde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Denizli, 2009

Kojeve, Alexandre, *Otorite Kavramı*, Çev. Murat Erşen, Bağlam Yayıncılık İstanbul. 2007

Mendel Gerard, *Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler*, Çev: Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul 2005

Şahin, Hayrettin, *Liderlik - Yöneticilik Ayrımı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1999

Sennet, Richard, *Otorite*, Çev: Kamil Duran, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,

Plehanov, Georgi, Freville, Jean, Sosyalist Gözle Sanat ve ToplumÇev: Asım Bezieci, May Yayınları, İstanbul, 1974

Resim 1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_karikat%C3%BCr#/media/Dosya:Tammany_Ring,_Nast_crop.jpg

Resim 2: https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_karikat%C3%BCr#/media/Dosya:Tammany_Ring,_Nast_crop.jpg

Resim 3: [https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_\(Picasso\)#/media/File:PicassoGuernica.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_(Picasso)#/media/File:PicassoGuernica.jpg)

Resim 4: <https://artdone.wordpress.com>

Resim 5 : <https://spartacus-educational.com/ARTleete.htm>

Resim 6 : <https://blog.bridgemanimages.com/i-want-you-propaganda-during-world-war-i/>

PLATON VE FARABİ'DE “DEVLETİ KİM YÖNETMELİ?”

Safiye UYAR¹ , Dr. Öğr. Üyesi Aynur İLHAN TUNÇ²

¹Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 0000-0003-4955-9203

²Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi 0000-0001-6503-0524

ÖZET

Bu çalışmanın genelinde Platon ile Farabi'nin ideal devlet tasarımları, özelinde ise “devleti kim yönetmeli?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelenmektedir. Devleti yöneten kişinin nasıl olması gerektiği, özellikleri, hangi yeteneklere ve erdemlere sahip olması gerektiği ve eğitimi ele alınmaktadır. Öncelikle Platon ve Farabi'nin hayatı, yaşadıkları dönem, içinde bulundukları tarihsel, kültürel ve sosyal koşullar ele alınarak incelenmiştir. Daha sonra siyaset felsefesinin temel kavramlarının tanımlarına ve siyasetin diğer alanlarla olan ilişkilerine değinilmiştir. Ütopyaların tanımları, özellikleri ve ortaya çıkış koşulları incelenmiştir. İdeal devlet tasarımı olarak akla gelen ilk ütopya İlk Çağ'da Platon'un Devlet'i ile Orta Çağ İslam felsefesinde ise Farabi'nin *İdeal Devlet (El Medinetü'l Fazıla)* adlı eserleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Farabi, Siyaset felsefesi, İdeal devlet, Din, Toplum, Felsefe, Siyaset, Mutluluk, Etik, Politika, Erdem

GİRİŞ

Siyaset Arapça kökenlidir. Genel anlamda siyaset devlet işlerini düzenleme ve yürütme faaliyeti olarak kabul edilir siyaset felsefesi siyasetle ilgili her şeyi felsefeye özgü bakış açısıyla ele alan ve sorgulayan alandır olgusal gerçekliği aşarak olması gerekeni ele alır siyasal düzen ile ilgili değerlendirmelerde bulunur. Siyaset felsefesinin temel sorularından olan devlet nedir iktidar kaynağını nereden alır soruları çalışmamızı şekillendirecektir.

İktidar kaynağını nereden alır sorusuna verilen cevapları üç başlıkta toplayabiliriz.

1- İktidarın kaynağı insan doğasıdır. 2-İktidarın kaynağı Tanrıdır. 3-İktidarın kaynağı ortak iradedir

Platon Aristoteles Farabi ve ibni Haldun iktidarın kaynağında insan doğasının bulunduğunu savunurlar. İktidar kaynağını insan doğasındaki bir otorite altında yaşama eğiliminden alır. Platon'a göre devletin kurulmasına yol açan neden insanın kendi kendine yeten memesi ve gereksinimlerini karşılamak için başka insanlara ihtiyaç duymasıdır.

Aristoteles'e göre insan doğası gereği toplumsal siyasal bir varlıktır(zoon politikon) Toplumsal bir varlık olan insanda devlet kurma ve bir düzen altında yaşama isteği vardır. Çünkü insan kendini toplum içinde gerçekleştirebilir.

İbn-i Haldun'a göre insan ilk başta yırtıcı hayvanlardan korunmak için toplum halinde yaşamaya başlamıştır ancak toplum halinde yaşamaya başlayan insanlar arasında güçlü insanların zayıf insanlara zorbalığı baş göstermiştir dolayısıyla iktidar zayıf insanların güçlü

insanlara karşı kendisini korumak amacıyla oluşturdukları bir iradedir. Bu düşüncelere göre devlet insan eli ile oluşturulmuş yapay bir kurum değil doğal bir kurumdur.

Devlet ise klasik politikanın ana konusunu oluşturur. Devlet nedir sorusu ise yüzyıllardan beri siyasal düşüncelerin ve sosyal bilimcilerin cevaplamaya çalıştığı sorulardan biridir. Peki bu soru cevaplarını bilmişmidir. Devletin ne olduğu hakkında pek çok tanım yapılmıştır bu tanım çokluğunun bolluğunun, çeşitliliğinin sebebi nedir? Farklı düşünceler ve farklı ideolojik görüşler tarafından devlete dair farklı tanımlamalar getirilmiştir.

Marksistlere göre devlet “bir sınıfın diğer sınıfları egemenliği altında bulundurduğu bir örgütlenme”dir. [2]

Anarşistler ise baskıcı sosyal düzeni ve toplumsal değerleri reddederek bireyi özgürleştirme uğraşındadır. İnsan doğası gereği iyidir. Kötülük din devlet hukuk, ahlak gibi kurumların baskısından kaynaklanır. Kötülüğün kaynağı olan bu kurumlar yıkılmalıdır.

Düşüncelerin ve ideolojik görüşlerin çeşitlendirdiği bu tanımların birbirinden farklı olması doğaldır.

Anlatımcı tanımlamalar ise devletin kurucu unsurları olan ülke insan topluluğu ve iktidarı bir araya getirerek tanımlama yapar [2]

Gücün iktidarın egemenliğin bireysellikten kurumsallığa taşınmasıyla devlet ortaya çıkmıştır. Bireydeki sınırlı fiziksel ve somut güç devletle birlikte soyut bir güce dönüşmüştür. Devlet siyasi sınırları tespit edilmiş, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan , egemenliğe sahip en büyük siyasi kurumdur.

PLATON VE SİYASİ FELSEFESİ

Çalışmanın ilk kısmında Platon’un yaşamına, felsefesinin genel özelliklerine ve özellikle de siyaset felsefesine yer verilmiştir.

- PLATON İÖ 427 – İÖ 347
- Platon Atina’nın en seçkin ailelerinden birine mensuptur.
- Platon’un felsefi sistemi kendinden önceki filozoflardan Herakleitos, Parmenides ve Pythagorasçılardan almış olduğu etkilerle eklektik bir karakter taşır.

Platon’un siyaset felsefesi

Platon’a göre toplumun oluşmasının sebebi insanın kendi kendine yetememesi, ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşamını devam ettirebilmek için başka insanlara ihtiyaç duymasıdır. Demos ve kratos sözcüklerinden oluşan demokrasi halkın iktidarı halkın yönetimi anlamına gelir Platon halkın kendi kendini yönetebileceği görüşüne karşı çıkar ve halkın seçkin, aydın ve yönetim alanında uzman kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünür. Neden seçkinler yönetmelidir?

Platon insanların yaratılışları, doğaları gereği birbirinden farklı özelliklere ve farklı yeteneklere sahip olduklarını düşünür. İnsanlar arasında eşitlik yoktur. Platon bazı insanların doğaları gereği köre bazı insanların da yine doğaları gereği efendi olduklarını düşünür. [1] Politik yönetimin konusu ve nesnesi canlıların dünyasıdır [3]

Bu yüzden yönetim biçimsel olarak canlıya benzemek durumundadır. Platon birey ile toplum yani tikel ile tümel, parça ile bütün arasında bir anoloji (benzeşim) kurar bu analogik kurguda insan ruhunda bulunan üç kısım devlette üç sınıfa karşılık gelir. Bu sınıfların her birinin kendine özgü işlevleri vardır ve her sınıf bu işlevlerini hakkıyla yerine getirmelidir. Her insan kendi doğasına uygun sınıfın içinde yer almalı ve o sınıfın gerektirdiği şeyleri yapmalıdır. Platon insanları doğaları gereği hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutar o doğası gereği efendi olanların yönetici sınıfın içinde bulunmasını, doğası gereği köle olanınsa yönetimden uzak durmasını ister. Platon yönetici sınıfın en iyi şekilde yetiştirilmesi için iyi bir eğitmenin geçirilmesi gerekir. Bu eğitim sadece insan ruhunu şekillendirmeyi sağlayacak manevi eğitim değildir. O eğitimle hem maddi hem manevi unsurlara araçlara başvurur.

Platon yönetici ve askeri sınıfın maddi unsurlarla meşgul yetini engellemek ve onların bütün enerjilerini kendi alanlarına kanalize edebilmek için komünist bir sistem önerir. Bu sınıfların bireysel veya sınıfsal çıkarlarını değil toplumun bütününün refah ve mutluluğu için çalışmalarını sağlamak üzere onlara mülkiyet hakkı tanımaz [4]

İnsan ruhunun kısımları bitkiler irade ve akıldır.[1]

Birinci kısımdaki itkiler insan ruhundaki iştaha ve arzulara karşılık gelir bunlar yeme-içme cinsellik gibi doğal ihtiyaçlardır. İkinci kısımdaki irade arzuların gerçekleşmesi için gerekli davranışları ve cesareti gösteren kısımdır bu kısım insan ruhunun öfkeli kısmıdır. [1] Üçüncü kısımdaki akıl ise düşünen irdeleyen değerlendirmede bulunan seçimler yapan kısımdır. Platon'a göre insan mikrokozmos evren makrokozmozdur. İnsandaki akıl devlette yönetici sınıfa karşılık gelir. İnsandaki irade yani ruhun öfkeli kısmı devlette askeri sınıfa koruyuculara savaşçılara karşılık gelir bu sınıf devleti iç ve dış tehlikelere karşı koruyacak gerektiğinde devlet için savaşacaktır. İnsandaki itkiler ise yani ruhun iştahlı arzulu kısmı devlette üretici sınıfa karşılık gelir bu sınıfın içinde işçiler köylüler tüccarlar ve zanaatkarlar bulunur bu sınıf halkın ihtiyaçları olan ürünlerin üretimini yapacaktır. İnsan ruhundaki bu üç kısmın ve devletteki bu üç sınıfın birbiriyle uyum içinde olması gerekir. Aksi takdirde ne sağlıklı bir insandan ne de iyi bir toplum düzeninden söz edilemez.

FARABİ VE SİYASİ FELSEFESİ

Çalışmanın ikinci kısmında ise Farabi'nin yaşamına, felsefesinin genel özelliklerine ve özellikle de siyaset felsefesine yer verilmiştir. Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluğ el-Farabi (870-950) Türk İslam düşünürü Farabi Türkistan'ın Farab bölgesinde doğmuştur.

Bağdat'taki Hristyan Aristotelesçi okulda felsefe ve mantık eğitimi almıştır. Farabi, Aristoteles'in mantık kitabı olan Organon üzerine açıklamalar ve yorumlar yapmıştır. Mantık konusundaki geniş ve derin bilgisi onu İslam dünyasında, Muallim-i Evvel (ilk öğretmen) olan Aristoteles'ten sonra Muallim-i Sani (ikinci öğretmen) unvanıyla anılmasını sağlamıştır. Ortaçağ İslam dünyasında Yunan tarzı felsefe geleneğinin kurucusudur. Eklektik felsefe (yamalı bohça): Farabi'nin felsefesinde birçok filozofun ve felsefe sisteminin örneğin Platon'un, Aristoteles'in, Stoacıların, Plotinos'un izleri görülür.

Farabi'nin yaşadığı Orta Çağ'da gerek İslam gerekse Hristiyan dünyasının ana problemi akıl ve vahiy arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla da Farabi din ve felsefe arasındaki ilişkiyi incelemiş ve onları bir İslam düşünürü olarak uzlaştırmaya çalışmıştır. Felsefenin dini olarak

yorumlandığı Orta Çağ'da Farabi dini felsefi bir bakış açısıyla yorumlayarak içinde bulunduğu teoloji ağırlıklı dünyada yapılmayanı yapmıştır. Hem felsefenin hem de dinin vaadi olan hakiki mutluluğa ulaştıracak olan bina siyaset zeminini üzerine inşa edilmiştir. Farabi, din ve felsefe arasındaki ilişkiyi siyaset zeminine taşıyarak din- felsefe ilişkisine din - felsefe-siyaset ilişkisi olarak yeni bir boyut kazandırmıştır. Farabinin siyaset ile ilgili görüşlerine geçmeden önce varlık hiyerarşisini içeren on akıl kuramını incelememiz gerekir.

10 AKIL KURAMI

TANRI: İlk neden, en mükemmel varlık, zorunlu varlıktır. Tanrının varlık cömertliğinden ilk olarak ilk akıl çıkar. İlk akıl Tanrı'nın yarattığı ilk varlıktır. Sonrasında 2. Akıl ... 10. Akıl. 10. Akıl Faal Akıl , etkin akıldır. Sonra sırasıyla insan hayvan bitki belirsiz madde gelir. 10. Akıl insanla Tanrı arasında bir köprüdür. 10. Akılla temas eden peygamber / filozof Tanrısal dünyanın bilgisini elde eder.

PLATON VE FARABİNİN SİYASİ FELSEFELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Sonuç kısmında ise genelinde Platon ve Farabi'nin siyaset felsefelerinin ve ütöpik devlet tasarımlarının karşılaştırması yapılarak özelinde ise “devleti kim yönetmeli?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Her iki filozofta devletin doğal ve zorunlu bir varlık olduğunu belirtmiştir. İnsan için iyi bir hayat, hakiki mutluluk iyi bir toplumsal düzen içinde yani iyi bir sitede elde edilebilir. İdeal devletin amacı bireyleri en yüksek mutluluğa, hakiki mutluluğa ulaştırmaktır. Devleti yöneten kişi bilgili, erdemli ve adil olmalıdır. Kim yönetmeli? Sorusuna Platon aydınlar diye cevap verir. Çünkü aydınlar insan ruhunun en üst kısmı olan akıllı temsil eder. Yönetim bilimi denilen alanı öğrenme bilme ve uygulama kabiliyetine sahiptirler. Platona göre ya kral filozof olmalıdır yada filozof kral olmalıdır.

Farabi'de ise 10. Akılla tema kurabilen ve Tanrısal dünyanın bilgisini elde eden filozof / peygamber halkı yönetmelidir. Filozof /peygamber Tanrısal dünyanın bilgisi ışığında halkı aydınlatacak ve en yüksek mutluluğa ulaştırmak için uğraşacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Arslan A., Felsefeye Giriş Adres Yayınları, Ankara, 2015
- [2] Kapani M., Politika Bilimine Giriş BB101 Yayınları, Ankara, 2018
- [3] Baştürk E., Platonda Politika Düşüncesinin Soy Kütüğü Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019
- [4] Cevizci A., Felsefeye Giriş Sentez Yayıncılık, Bursa, 2007

ANTİK DÖNEM DEPOLAMA KAPLARINA BİR GRUP ÖRNEK: PİTHOSLAR**Savaş Altun ¹**¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 0000-0002-9173-4338**ÖZET**

İnsanların ihtiyaçları günümüzde olduğu gibi ilk çağda da bilgi birikimi ve kazanılan deneyimle sürekli hareket halinde olmuştur. Bu ihtiyaçlar günlük gereksinimlerin karşılanması ile başlayıp daha sonra ileri boyutta toplumların ilişkilerini etkileyecek şekil ve biçim almıştır. Bu ihtiyaçlardan birisini giderecek keşif kil olmuştur. Kilin işlenerek seramik kap yapımının öğrenilmesiyle taşınabilir boyutlarda, günlük ihtiyaçları giderecek kapların yapımının yanı sıra fazla üretilen malların depolanmasında, ticarete ve ölü gömmede kullanılan büyük boyutlardaki pithoslar üretilmiştir. Ancak yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında pithosların kullanım alanlarının daha çok bireysel depolamada ve ihtiyaç fazlası üretilen sıvı ve katı malların depolanarak ticarete bir araç olarak kullanılması yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Pithoslar birçok alanda ihtiyacı gideren bir materyal olarak, biçim ve boyut özelliklerinin bu ihtiyaçların yoğunluğuna göre değişim gösterdiği bilinmektedir. Kullanım alanının oldukça fazla olması gerek depolamada gerekse ticarete alternatif bir materyalin olmamasıdır. Bu çalışma Kayseri Arkeoloji Müzesinde sergilenen çoğunluğu satın alma yoluyla getirilmiş depolama kapları olan pithoslar üzerinedir. Farklı boyutlarda olmamaları ve işçilikleriyle farklı dönemlerde kullanıldıkları anlaşılan pithosların hangi ürünün depolanması için kullanıldıkları bilinmemektedir. Pithoslar biri haricinde süslemelidirler. Hayvan figürlerinin işlendiği ve bunların bir ikonografik konu oluşturduğu örneğin yanı sıra farklı geometrik süslemeler ve haç motifleri süsleme olarak kullanılmıştır. Pithoslar belirli bir kazı alanından çıkarılmadıkları için kullanımlarının bireysel olarak mı, yoksa merkezi bir sistem içerisinde tüketim fazlası olan ürünlerin depolanmasında mı, kullanıldıkları bilinmemektedir. Ülkemizde gerek arkeolojik kazı çalışmaları ile gerekse müzelere farklı yollarla getirilen pithoslar sayısal olarak fazla olmasına rağmen kapsamlı bir tipolojileri yoktur. Bu çalışmada pithoslar kendi içinde tipolojik olarak değerlendirilerek daha sonra yapılacak çalışmalarda oluşturulacak genel tipoloji için kaynak olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle daha önce herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış pithoslar değerlendirilerek literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pithos, Depolama Kapları, Kayseri Arkeoloji Müzesi.**1. GİRİŞ**

İnsanoğlunun besin ihtiyacını karşılamasında ilk başta uyguladığı avcı toplayıcı yaşam tarzı daha sonra yerini tarımsal faaliyetlere bırakmış ve bu durum insanlığın yaşam tarzında hayatı kolaylaştıracak materyallerin ortaya çıkmasıyla farklı bir boyut almıştır. Artık insanlar kendilerine yeter miktarda üretim elde ettikten sonra fazla ürünler depolayabilecek duruma gelmiştir. Üretilen tarım ürünlerinin pişirilmesi ve depolanması için kullanılan kapların, kilin işlenmesinin öğrenilmesiyle farklı ebat ve şekillerde üretildiği görülmektedir (Christakis,

2011,ss. 243-248). Bunlardan ürün depolama kabı olarak büyük boyutlarda yapılanları pithoslardır.

Pithoslar, gövdesine göre dar ağızlıboyun kısmı oluşturulmadan genişçe bir gövde oluşturacak şekilde dışa doğru çekik ve kullanım amacına göresivri dipli veya kaideli olarak tasarlanmış bir yapıya sahiptirler. Taşıma kapasiteleri boyutlarına göre değişmekle birlikte taşıma kapasiteleri ortalama 100 – 2500 litre, boyları da 1 – 2 m. arasında farklılık gösterirler (Boggess, 1970, s. 73–74; Cibecchini, Juan ve Marlier, 1988, s. 29.)

Yapımında kullanılan teknik diğer küçük kullanım kaplarına göre farklılık gösterir. Tek parça halinde çömlekçi çarkından çıkmayacak büyüklükte olduğu için üst orta ve alt kısımlarının parça parça yapıldığı bilinmektedir (Schiappelli, 2015, s. 233–234). Pithosların süslemesiz örneklerinin yanı sıra, gövde ve kapaklarında kazıma dekor ve kabartma süsleme olan örnekler de bilinmektedir. Süsleme olarak ikonografik anlatımların yanı sıra gövdeyi tamamen saran frizler, geometrik şekiller ve yazılı örnekleri de görebiliriz (Boskamp, 1996, s. 102-108; Caskey, 1976, s. 32; Christakis, 2010, s. 49-55; Kletter, 1999, s.140–152; Lamb, 1925, s. 72–77; Savignoni, 1901, s. 404-417, Themelis, 2006, s. 95-106; Wiencke,1970, s. 94-97)

Pithoslar boyutlarından dolayı kolay tahrip olma ve taşınmasının zor olması nedeniyle yapımlarında gezici çömlekçilerin rol aldığı ve pithosların yerleştirilecekleri alana yakın bir yerde yapılmış oldukları düşüncesi akla daha yatkındır. (Christakis, 1998, s. 65–68; Schiappelli, 2015, s. 240). Pithosların amacına uygun olarak kullanımı büyük avantaj sağlarken hammaddesi gereği aşırı darbeye maruz kalmaması için sabit kalacak şekilde kullanılmaları gerekmiştir. Stabil halde kalabilmesi için toprağa gömülüp korunaklı bir alan sağlanarak uzun yıllar boyunca kullanımı mümkün olmuştur. Bireysel olarak kullanımının yanında özellikle Tunç Çağı'ndan itibaren merkezi teşkilâtlanmayı sağlayan topluluklarda fazla ürünlerin depolanması amacı ile belirli alanlarda sistematik halde dizilmiş pithosların bulunduğu depolama alanları oluşturulmuştur (Christakis, 2005, s. 13). İşlevselliğinin önemini gördüğümüz başka bir alan da deniz ticaretinde gemilerin kargo bölümünde kuru ya da sıvı ürünlerin taşımacılığında kullanılmasıdır. Gemilerde kullanılan pithoslara dolia adı verilir (Marther, 2008, s. 155). Burada da stabil şekilde içleri çıkış noktasında doldurulup varış noktasında taşınabilir kaplara boşaltılarak kullanılmış olması muhtemeldir.

2. ANTİK DÖNEM DEPOLAMA KAP ÖRNEKLERİ: PİTHOSLAR

Çalışmada ele alınan pithoslar daha önce bilimsel bir çalışma içerisinde değerlendirilmemiştir. Ülkemiz müzelerinde ve kazı alanlarında oldukça fazla sayıda bulunan pithoslarla ilgili yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmaması ve buna bağlı olarak dönemsel ve form özelliklerini belirleyecek tipoloji çalışmalarında örnek teşkil etmesi için Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen pithoslar bu çalışmaya konu edilmiştir.

Pithosların ölçüleri alınıp fotoğraf çekimleri yapılarak form özellikleri ve süslemeleri belirlenip envanter bilgileri oluşturulmuş, literatürde yer alan farklı pithoslarla karşılaştırılmalar yapılmıştır. Çalışma sonucu, farklı bölgelerde ortaya çıkan veya çıkacak

pithosların değerlendirilmesinde kullanılmak üzere, ortaya çıkan veriler metin, görseller ve tablolarla sunulmuştur.

Kayseri Müzesi bahçesinde sergilenen pithosların boyut olarak çok büyük farklılıkları bulunmamaktadır. Süsleme olarak, birinde hayvan figürleri görülürken diğerleri etrafı farklı sayılarda yivlerle çevrelenmiş ve frizler oluşturulmuş bazılarında ise bu frizlerin içleri geometrik süslemelerle kabartma ve kazıma olarak işlenmiştir. Pithoslardan birinin omuz kısmında yazıtı bulunmaktadır. Çalışmaya konu olan pithosları bir tipoloji içerisinde değerlendirecek olursak boyutları birbirine yakın olduğundan tipolojiyi yüzeylerindeki unsurlara göre; figürlü, süslemeli ve yazıtlı olarak yapılabilmektedir.

2.1. 1 Numaralı Pithos (fotoğraf 1-6)

Pithosun ağız kısmı dışa taşkın kalın dudaklıdır. Dudak kısmının altından başlayan gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak sivri dip oluşturmuştur. Gövde üzerinde 8 friz bulunmaktadır. Frizler 2 cm. kalınlığında ve aralarında çizgiler çekilerek işlenmiştir. Frizlerin birbirine uzaklıkları belirli bir simetri göstermemektedir. İlk iki sıra friz içi boştur. Üçüncü sıra frizde üçgen motifi dördüncü sıra frizde birbirine doğru hareket eden iki aslan yan tarafında pençelerinde yılan tutan ve kanatlarını yanlara açmış bir kartal ve en sağda ise bir geyik figürü betimlenmiştir. Dördüncü sıra frizde birbirini takip eden iki yılan figürü betimlenmiştir. Yılanların üzerine dairesel motifler işlenmiştir. İki yılanın ortasında denizyıldızını andıran beş kollu üzerine dairesel motifler işlenmiş bir figür görülmektedir. Daha sonraki frizlerin içi boş olarak bırakılmıştır.

Pithos üzerinde betimlenen hayvan figürleri ikonografik olarak tam bir konu bütünlüğü sağlamamaktadır. Her bir figürde farklı anlamların vurgulanmak istediği düşünülmektedir. Dördüncü sıra friz aslanlar stilize kabartma şeklinde betimlenmiştir. Gövdeleri üzerinde kazıma çizgiler çekilmiş pençeleri orantısız şekilde işlenmiştir. Boyunlarına takılmış iplerin ucu bir objeye bağlanmıştır. Bir diğer betimlemede kartalın yılanla olan mücadelesidir. Kartalın başı sağa dönük ve kanatlarını yanlara açmış, pençelerinde yakaladığı yılanla mücadele eder şekilde betimlenmiştir.

2.2. 2 Numaralı Pithos (fotoğraf 7-8)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dipli kaideyi oluşturmuştur. Pithosun üzerine ağız kısmından başlayarak etrafını saran yivler çekilmiştir. Pithos üzerinde süsleme görülmemekle beraber ikinci şeritle üçüncü yiv arasında OYAPOY (Varro'nun) yazısı görülmektedir. Yunanca bir isim olan yazı muhtemelen pithosun sahibini belirtmektedir.

2.3. 3 Numaralı Pithos (fotoğraf 9-10)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Pithosun üzerine ağız kısmından başlayarak dip kısma kadar etrafını saran yivler çekilmiştir. Pithos üzerinde geometrik süslemeler görülmektedir. Birinci ve ikinci yiv arasında çift çizgi çekilip

araları boş bırakılarak işlenmiş dalga motifi görülmektedir. İkinci yiv ile üçüncü yiv arasındaki boşluk belirli aralıklarla kısa çizgiler çekilerek bölmelere ayrılmış, üçüncü yiv ile dördüncü yiv arasında kalan en geniş kısmın etrafı üç sıra çizgi ile sarılıp uçları bir düğüm oluşturacak şekilde yanlara doğru uzanan dalga motifi görülmektedir.

2.4. 4 Numaralı Pithos (fotoğraf 11-12)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak kaideye kadar belirli aralıklarla işlenmiş birbirine simetrik olmayan yivler görülmektedir. Üstte ilk iki yiv arasında iki çizgi halinde kabartma olarak işlenmiş araları boşaltılmış dalga motifi görülmektedir.

2.5. 5 Numaralı Pithos (fotoğraf 13-14)

Ağız kısmı oluşturulmamış pithosun en üst kısmından gövdenin orta kısmına kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak kaideye kadar belirli aralıklarla birbirine simetrik işlenmiş yivler işlenmiştir. Ağız kısmıyla ilk yiv arasında kazıma olarak işlenmiş dalga motifi görülmektedir. Dalga motifinin üzerine küçük daireler işlenerek belirgin hale getirilmiştir.

2.6. 6 Numaralı Pithos (fotoğraf 15-16)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak kaideye kadar belirli aralıklarla birbirine simetrik işlenmiş yivler görülmektedir. Üstten ikinci ve üçüncü yivler arasında kabartma olarak işlenmiş dalga motifi görülmektedir.

2.7. 7 Numaralı Pithos (fotoğraf 17)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak kaideye kadar belirli aralıklarla işlenmiş yivler görülmektedir. Ağız kısmıyla ilk yiv arasında kazıma olarak işlenmiş dalga motifi görülmektedir.

2.8. 8 Numaralı Pithos (fotoğraf 18)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış ağız kısmından gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak orta kısma kadar belirli aralıklarla işlenmiş birbirine simetrik yivler görülmektedir.

2.9. 9 Numaralı Pithos (fotoğraf 19-21)

Pithosun ağız kısmı dışa doğru uzatılmış, ağız kısmından gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak kaideye kadar belirli aralıklarla işlenmiş birbirine simetrik olmayan

yivler görülmektedir. Üstte ilk iki yiv arasında üç çizgi halinde kabartma olarak işlenmiş araları boşaltılmış dalga bezemesi, dalga motifi ile yiv arasında haç bezemesi işlenmiştir.

2.10. 10 Numaralı Pithos (fotoğraf 22-23)

Pithosun ağız kısmının tahrip olduğu görülmektedir. Ağız kısmından gövde orta kısma kadar dışa çekik biçimde şekillenmiş daha sonra daralarak yuvarlak dip kısmı oluşturulmuştur. Ağız alt kısmından başlayarak orta kısma kadar belirli aralıklarla birbirine simetrik olmayan yivler görülmektedir. İlk yivden ağız kısmına doğru küçük noktalarla oluşturulan iç içe geçmiş yarım daireler ve alt kısımda iki çizgi halinde kabartma olarak işlenmiş araları boşaltılmış dalga bezemesi, dalga bezemenin uçları birleştirilmemiş arada kalan boş kısımda haç bezemesi işlenmiştir. Haç bezemesinin kısa kolları iç içe geçmiş üç daire bezeme ile birleştirilmiştir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya konu olan pithoslar Nevşehir, Yozgat ve Kayseri'den satın alma ile müze kayıtlarına alınmıştır. Buluntu yerleri tam olarak belli değildir. Bu nedenle hangi yerleşimde hangi ürün ya da ürünlerin depolanması için yapıldıkları bilinmemektedir. Bu nedenle kullanıldıkları bölgenin çalışmaya dâhil edebileceğimiz siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleriyle ilgili bilgilere ulaşamamaktayız.

Pithosların özelliklerine bakıldığında ebat olarak çok büyük farklılıkları görülmemektedir. Bu nedenle tipolojik olarak değerlendirmelerini dış yüzeye işlenen unsurlar olan figürlü, süslemeli, süslemesiz ve yazılı olarak dört tip üzerinden yapabiliriz. İlki hayvan figürlerinin ve süslemelerin bir arada kullanıldığı pithos ikincisi etrafını saran dalga motifli pithoslar, üçüncüsü dalga motifleriyle birlikte görülen haç motifli pithoslar ve son olarak ta herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan pithostur.

Pithoslar bilimsel kazı çalışmalarında tarihlemeye yardımcı olacak kontex eserlerle veya belirli bir alanda yapılan bilimsel kazılarda, dönemi beirlenmiş katmanlarda bulunduklarında tarihlenmeleri daha net şekilde yapılabilir. Ancak bu durum bile sağlam kalabilme özellikleri nedeniyle bir pithosun yapıldığı dönemden yüzyıllar sonra kullanılmaya devam etmiş örneklerini tarihlenmede belirsizlik yaratabilmektedir. (Shaw ve Shaw, 1993, s. 144; Teslenko, 2009, s. 879). Bu nedenle bilimsel olmayan yöntemlerle bulunan pithosların tarihlenmeleri daha da zordur. Pithosların tarihlenmesi için gerekli veriler yalnızca 9 ve 10 numaralı pithoslarda bulunmaktadır. 9 ve 10 numaralı pithoslar üzerinde görülen haç motifi tarihlemeye yararlanacağımız bir unsurdur. Haç motiflerinin Geç Antik Çağ'a ait farklı eserler üzerinde de görülen örnekleri genelde 4. yüzyıl sonrası tarihlendirilmektedir (Taş, 2014, s. 25-84). Bu durumda 9 ve 10 numaralı pithosların 4.yüzyıl sonrası geniş bir tarih aralığına tarihlenmesi yapılabilir. Diğer örnekler için belirli bir dönem analizi yapılması ancak benzer örneklerin yukarıda değindiğimiz tarihleme unsurlarını sağlayacak örneklerin değerlendirilmesi ile ortaya çıkacaktır.

Pithoslar hakkında yapılan çalışmaların ortak yönü genel olarak ürün depolama, ticaretteki kullanımları ve mezar olarak kullanımının değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bilgilerdir. Bu bilgilerden ticareti yapılan ürünler, bulundukları bölgenin ekonomik durumu (Katsonopoulou, Iliopoulos, Katsarou ve Xanthopoulou, 2016, s. 16) ve ölü gömme gelenekleri (Tracey ve Donald, 1990, s. 183; Erkanal, 2008, s. 166; Wheeler, 1974, s. 415) hakkında sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmamızda yer alan pithosların müze envanter bilgilerinde mezar olarak kullanıldıklarına dair bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu durumda bu pithosların depolama amaçlı kullanımı ortaya çıkmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar ulaşan her eser yapıldıkları dönemle ilgili birçok konuya ışık tutmakta ve arkeoloji biliminin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Pithoslarda bu eserler arasında yer almakta ve yapıldıkları dönemler hakkında bilgi almamız için önemli veriler sağlamaktadırlar. Çalışma için yapılan araştırmalarda ülkemiz müzelerinde sergilenen ve ören yerlerinde ortaya çıkarılan pithoslar hakkında yeterli çalışmanın olmadığı görülmüştür.

Antik dönemde üretim, ticaret ve sosyal hayat içerisinde yerini almış pithosların genelden özele tipolojik değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Özellikle bilimsel kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan ve kontex olarak bulunan dönem analizi yapılabilecek olanların literatüre kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada yer alan pithos örneklerinin literatüre geçmesiyle bundan sonra yapılacak çalışmalar için kaynak teşkil ederek katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Görsel 1. 1 Numaralı pithos ve üzerindeki hayvan figürleri

Görsel 2. 2 Numaralı pithos ve üzerindeki yazı

Görsel 3. 3 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler

Görsel 4. 4 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler

Fotoğraf 13**Fotoğraf 14****Görsel 5. 5 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler****Fotoğraf 15****Fotoğraf 16****Görsel 6. 6 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler****Fotoğraf 17****Görsel 7. 7 Numaralı pithos**

Fotoğraf 18**Görsel 8. 8 Numaralı pithos****Fotoğraf 19****Fotoğraf 20****Fotoğraf 21****Görsel 9. 9 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler**

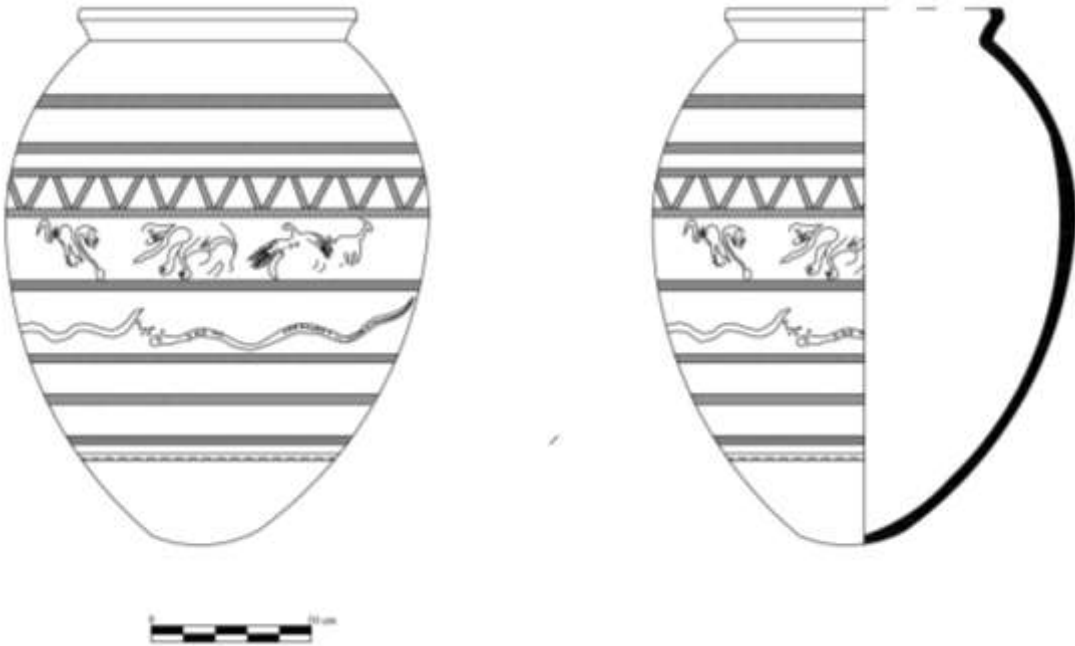
AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

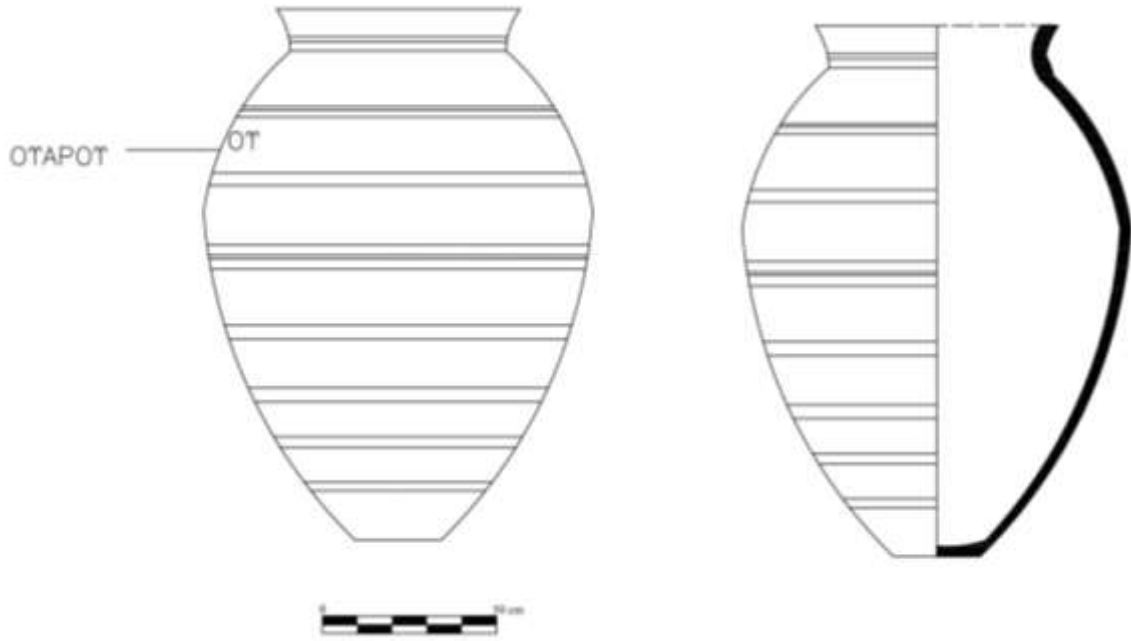
Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

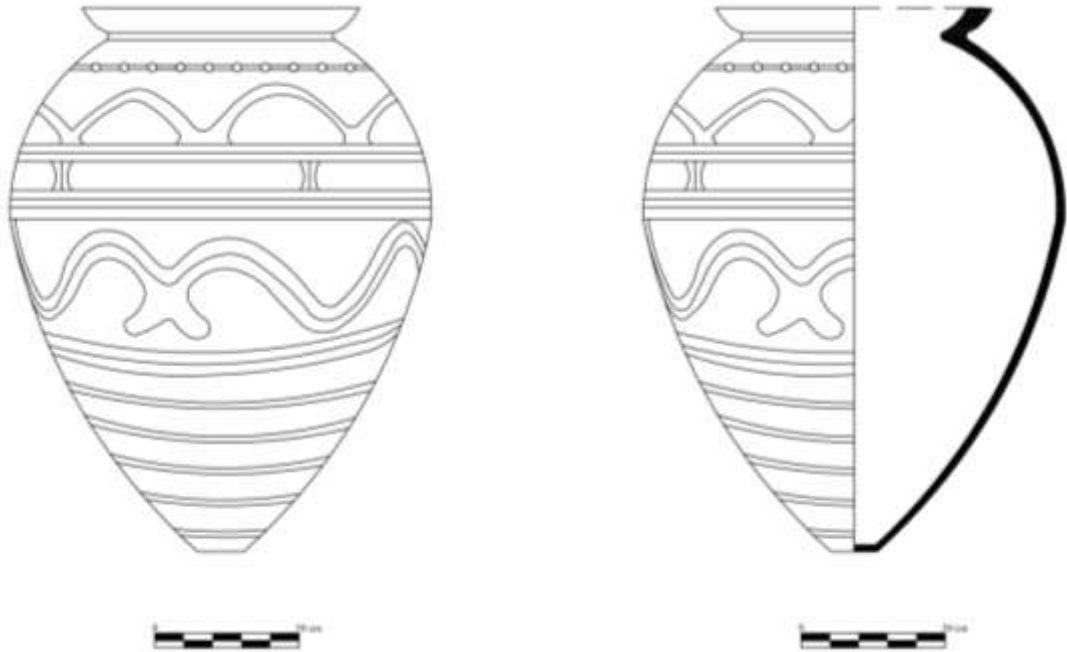
Görsel 10. 10 Numaralı pithos ve üzerindeki süslemeler

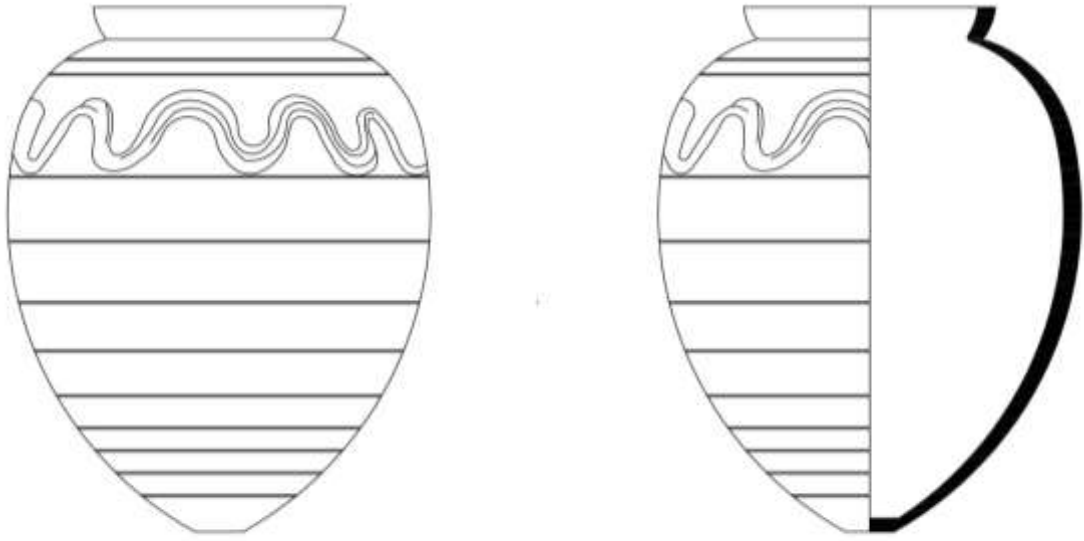
Görsel 11. Çizim 1 - 1 Numaralı pithos

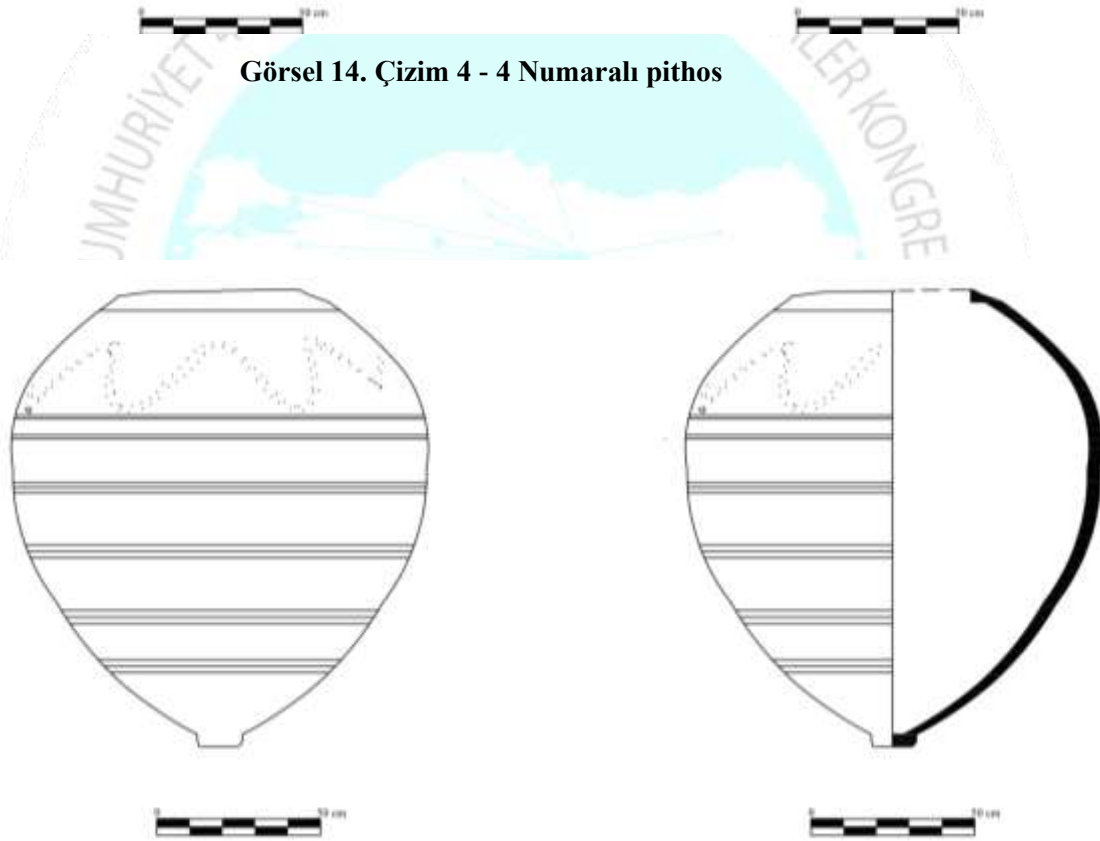
Görsel 12. Çizim 2 - 2 Numaralı pithos

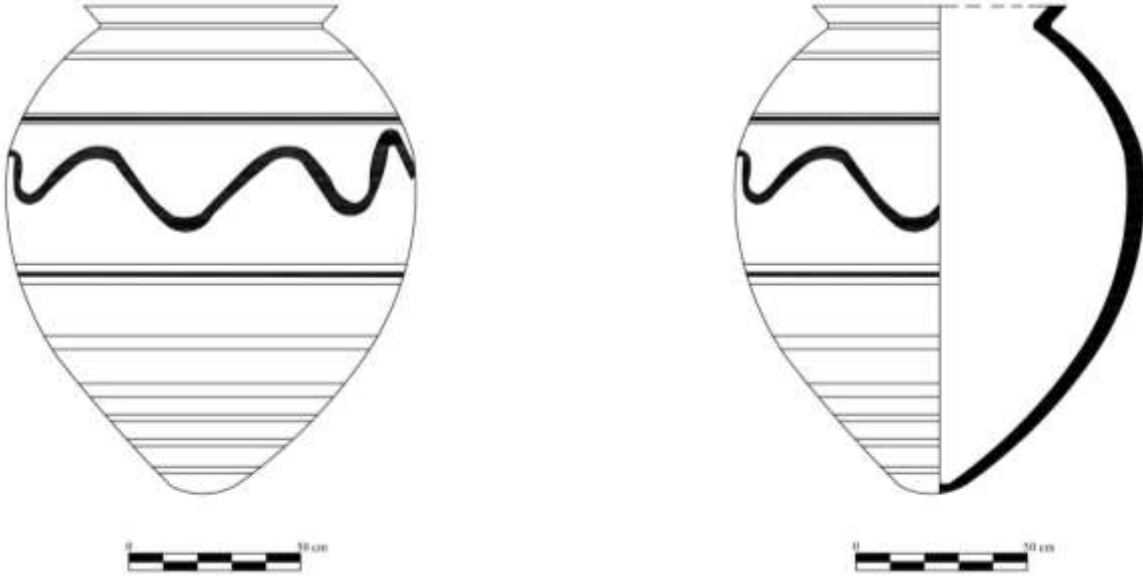
Görsel 13. Çizim 3 - 3 Numaralı pithos

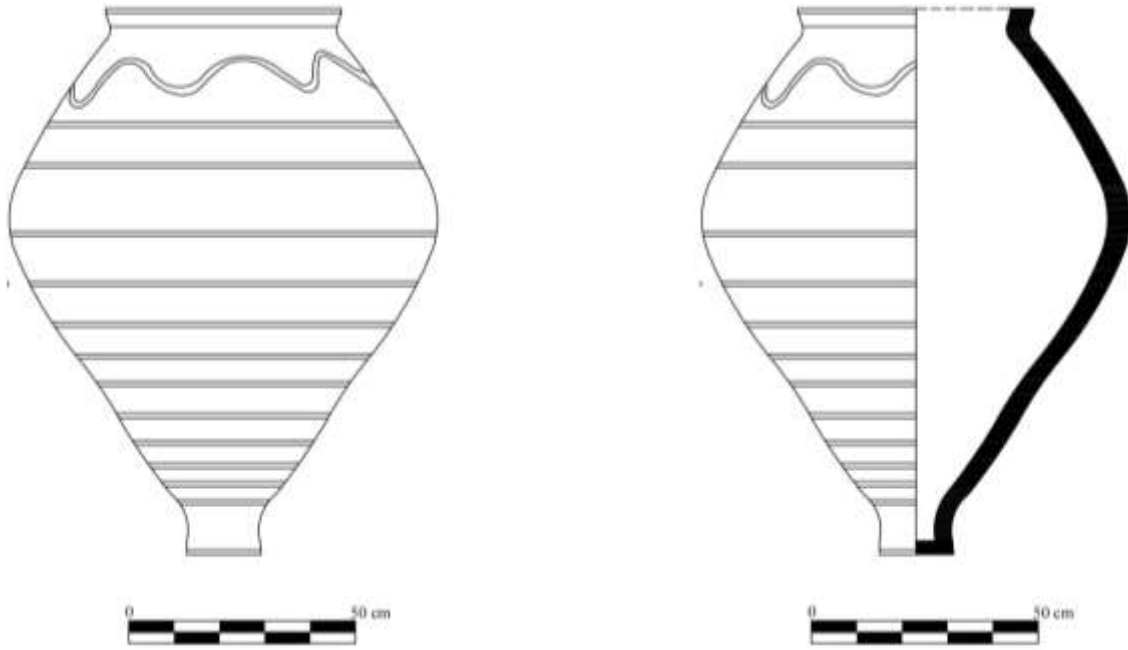
Görsel 14. Çizim 4 - 4 Numaralı pithos

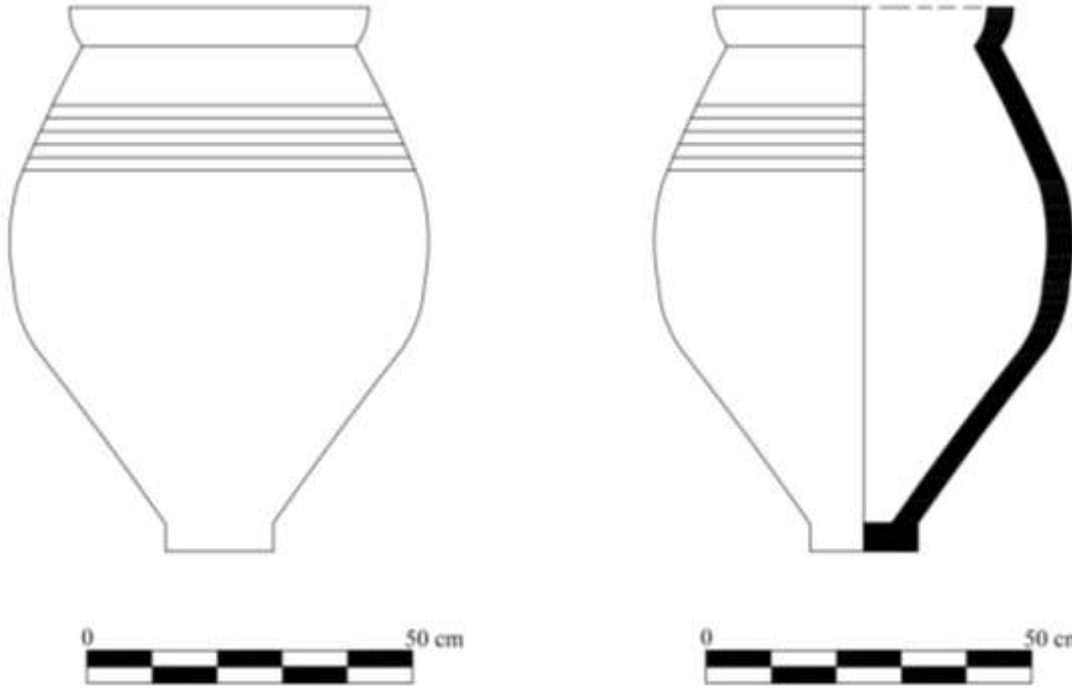
Görsel 15. Çizim 5 - 5 Numaralı pithos

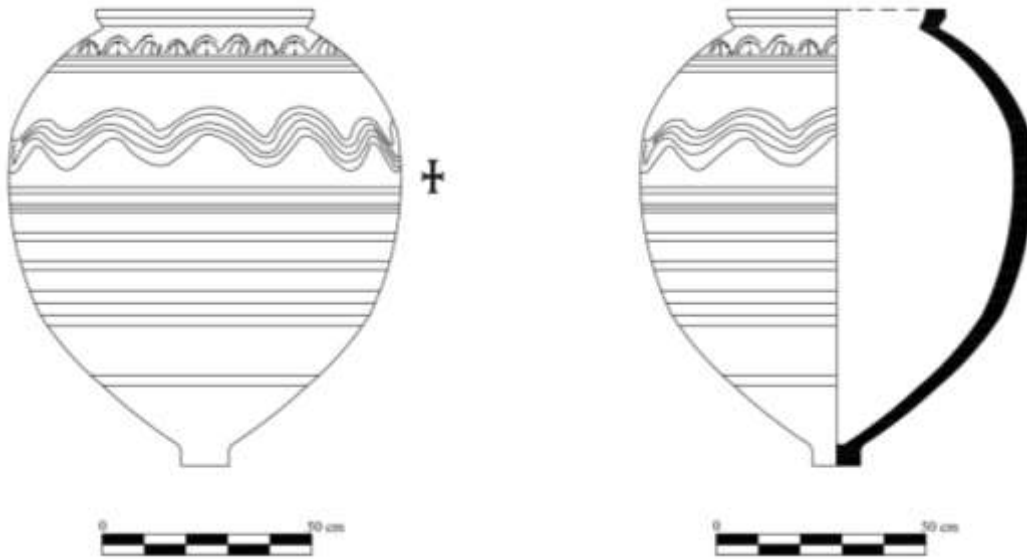
Görsel 16. Çizim 6 - 6 Numaralı pithos

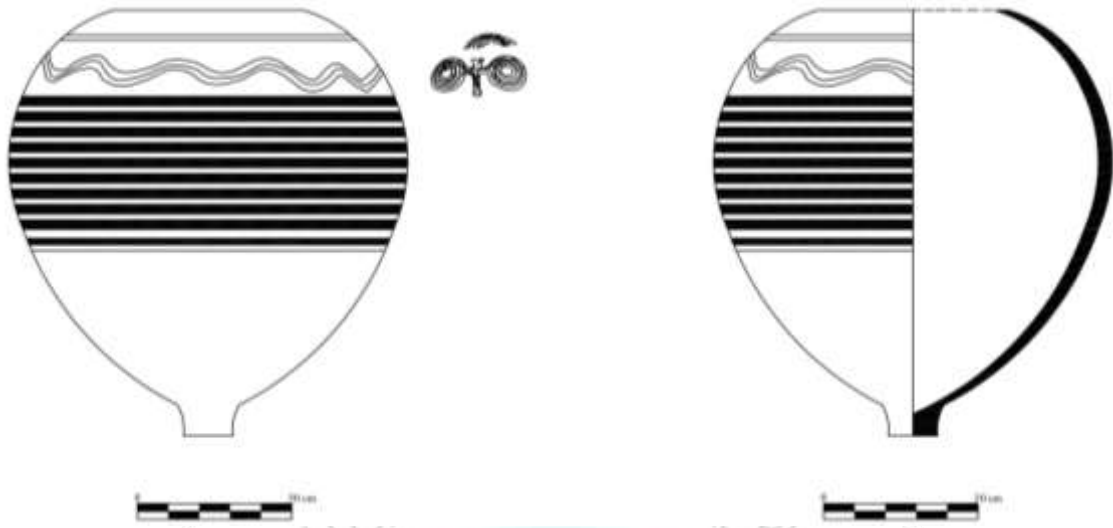
Görsel 17. Çizim 7 - 7 Numaralı pithos

Görsel 18. Çizim 8 - 8 Numaralı pithos

Görsel 19. Çizim 9 - 9 Numaralı pithos

Görsel 20. Çizim 10 - 10 Numaralı pithos

Çizelge 1. Pithoslar Üzerindeki Figürler ve Süslemeler

	Figürlü	Süslemeli	Süslemesiz	Yazılı
1 Numaralı Pithos	Aslan, Kartal, Yılan	Kesik çizgili yivler, üçgen bezemeler		
2 Numaralı Pithos				OYAPOY
3 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme, küçük daire bezemeler		
4 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme,		
5 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme,		
6 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme,		
7 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme,		
8 Numaralı Pithos			x	
9 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme, Haç bezemesi		
10 Numaralı Pithos		Dalgı bezeme, Haç bezemesi, nokta bezeme		

Çizelge 2. Pithosların ölçüleri - Envanter numaraları-Buluntu yerleri

	Yükseklik (cm.)	Çapı (cm)	Ağız çapı (cm.)	Müze envanterno	Buluntu yeri
1 Numara lı Pithos	150	340	65	5923	Bilinmiyor
2 Numara lı Pithos	140	320	63	80	Nevşehir Suvermez Köyü
3 Numara lı Pithos	170	400	78	82	Nevşehir Suvermez Köyü
4 Numara lı Pithos	148	355	68	2067	Nevşehir Göreme Avcılar Köyü
5 Numara lı Pithos	130	340	45	79	Nevşehir Suvermez Köyü
6 Numara lı Pithos	145	360	65	74-175	Kayseri Bünyan
7 Numara lı Pithos	120	300	55	82-701	Kayseri Bayramhacılı Köyü
8 Numara lı Pithos	90	240	48	71-152	Yozgat Bogazlıyan
9 Numara lı Pithos	120	235	47	1743	Bilinmiyor
10 Numara lı Pithos	150	440	Kırk	Etütlük	Bilinmiyor

AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

KAYNAKÇA

Bogges, M., A Hellenistic pithos from Corinth. *Hesperia*, 39(1), 1970.

Boskamp, A., Minoan storage capacities (1): Graffiti on pithoi in the palace magazines at Knossos. *The Annual of the British School at Athens*, 91, 1996.

Caskey, M., Notes on relief pithoi of the Tenian-Boiotian group, *American Journal of Archaeology*, 80(1), 1976.

Christakis, K.S., Craft specialisation in Minoan Crete: The case for itinerant pithos makers, *Aegean Archaeology* 3-1996, *Studies and Monographs in Mediterranean Archaeology and Civilization*, II(4), 1998.

Christakis, K.S., Cretan Bronze Age pithoi: Traditions and trends in the production and consumption of storage containers in Bronze Age Crete, Pennsylvania: INSTAP Academic Press, 2005.

Christakis, K.S., A wine offering to the central palace sanctuary at Knossos: The evidence from KN Zb 27. *British School at Athens Studies*, 18, 2010.

Christakis, K.S., Pithoi and economy in LM IB state societies, *Monographs of the Danish Institute at Athens*, 11(1), 2011.

Cibecchini, F., Juan, C., Marlier, S., *Das Wrack »Ouest Giraglia 2« vor Korsika – zum Phänomen der Tanker in der frühen Kaiserzeit*. İçinde: M. Reinfeld (Ed.), *Archäologie im Mittelmeer-Auf der Suche nach verunkenen Schiffswracks und vergessenen Häfen*, 29–39, Mainz/Darmstadt, 2013.

Erkanal, H., *Dieneue for schungen in Bakla Tepe bei Izmir*, İçinde Erkanal, H., Hauptmann, H., Şahoğlu, V., Tuncel, R.(Ed.), *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, 165-177, Ankara, 2008.

Katsonopoulou, D., Iliopoulos, I., Katsarou, S. And Xanthopoulou, V., *Craftsman ship of big storage pithoi in the Early Helladic settlement of Helike, Achaia*, İçinde Photos-Jones, E., Bassiakos, Y., Filippaki, E., Hein, A., Karatasios, I., Kilikoglou, V., Kouloumpi, E. (Ed.), *Proceedings of the 6th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry*. 13–20, Oxford, 2016.

Kletter, R., Late Iron Age pithoi bearing potters' Marks, *Institute of Archaeology Monograph Series*, 15, 1999.

Lamb, W., Stamped pithos fragments in the collection of the British School, *The Annual of the British School at Athens*, 26, 1925.

Marther, S., Architecture et espace de navigation des navires À Dolia, *Archaeonautica*, 15, 2008.

Savignoni, L., Cretan expedition XVIII. Fragments of Cretan pithoi, *American Journal of Archaeology*, 5(4), 1901.

Schiappelli, A., Along the routes of pithoi in the Late Bronze Age, *Römisch-Germanisches Zentral museum Tagungen*, 20, 2015.

Shaw, J., Shaw, M., Excavations at Kommos (Crete) during 1986-1992, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 62(2), 1993.

Taş, T., *MS. 4.-7. yüzyıllar arasında haç motiflerinin gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.

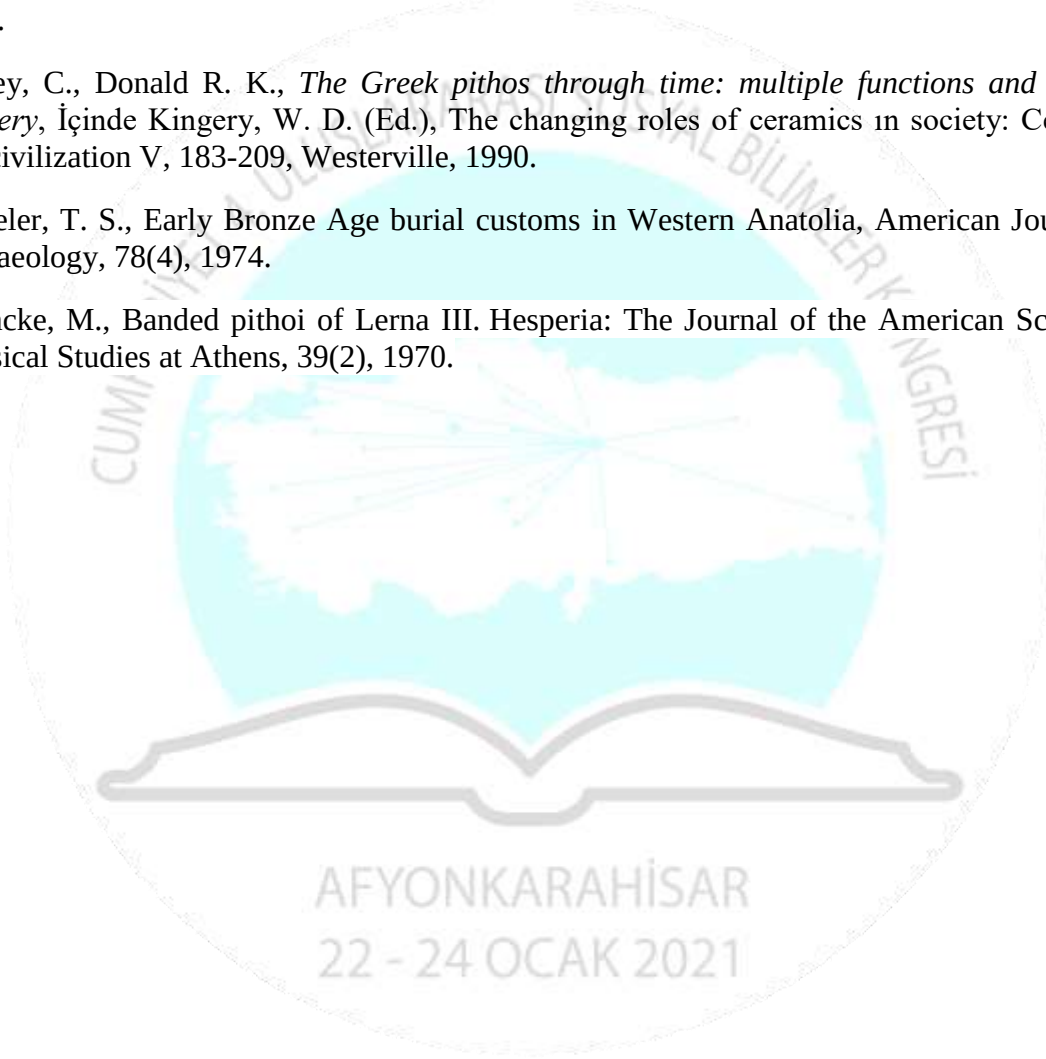
Teslenko, I., Vessel for wine-storage from archaeological complexes of the 14th-15th Centuries in the Crimea. İçinde Zozaya, J., Retuerce, M., Hervas, M. A., De Juan, A. (Ed.), *Actas del VIII congreso internacional de cerámica medieval en el mediterráneo 869-880*, Asociación Española la Arqueología Medieval: Ciudad Real, 2009.

Themelis, P., A relief pithos from Eretria-Iconography and interpretation, *ΓΕΝΕΘΑΙΟΝ*, 2006.

Tracey, C., Donald R. K., *The Greek pithos through time: multiple functions and diverse imagery*, İçinde Kingery, W. D. (Ed.), *The changing roles of ceramics in society: Ceramics and civilization V*, 183-209, Westerville, 1990.

Wheeler, T. S., Early Bronze Age burial customs in Western Anatolia, *American Journal of Archaeology*, 78(4), 1974.

Wiencke, M., Banded pithoi of Lerna III. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 39(2), 1970.

ARAP BAHARI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN DEĞİŞEN ORTA DOĞU POLİTİKASINI ANLAMLANDIRMA

İsmail AKDOĞAN

Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000 0002 0098 4121

ÖZET

Bu tebliğ, esas itibarıyla Arap Baharı sonrası dönemde Türkiye’nin Orta Doğu’da takip ettiği bölge siyasetini ele almaktadır. Tebliğin temel amacı, Türkiye’nin değişen bölge politikasının arkasında yatan değişkenleri tespit etmek ve bölgesel yansımalarını ortaya koymaktır. Arap Baharı öncesi dönemde Türkiye’nin bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkileri olumlu bir ivme kazanırken, Arap Baharı’yla birlikte bir takım bölge ülkeleriyle ilişkileri askeri boyut kazanarak daha da gelişirken, bazı bölge ülkeleriyle ilişkileri rekabet, gerilim ve anlaşmazlıklarla anılmaya başlandı. Daha önce bölgesel meselelerde taraf tutmaktan kaçınan Türkiye, artık açık bir şekilde taraf tutmaya ve müttefikler edinmeye yöneldi. Bu ilişki biçiminin ortaya çıkması, Türkiye’nin Orta Doğu politikasının değişime uğramasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Türkiye, önceki dönemde Orta Doğu’da mevcut statükoya meydan okumadan bölge ülkelerinin her biriyle olumlu bir ilişki kurmaktaydı. Diğer bir ifadeyle mevcut bölgesel düzeni değiştirmeye dönük bir çaba içerisine girmemekteydi. Ancak Arap Baharı sonrası dönemde Orta Doğu’da ortaya çıkan bölgesel güç boşluğu, Türkiye gibi bölgesel güçleri mevcut bölgesel güç dengesini kendi lehlerine çevirmek üzere şiddetli bir bölgesel güç rekabeti içerisine sevk etti. Ortaya çıkan yeni bölgesel denklemde oldukça aktif bir politika izleyen Türkiye, diğer bölgesel güçlerle rekabet, çatışma ve anlaşmazlık içerisine girmeye başladı. Bu süreçte siyasal istikrarsızlığa ya da iç savaşa sürüklenen bölge ülkeleri, Türkiye ile diğer iki bölgesel güç İran ve Suudi Arabistan arasında nüfuz mücadelesinin verildiği sahalara dönüştüler. ABD’nin bölge dışı büyük güç olarak bölgesel meselelerin dışında kalma çabası da bölgesel güçler arasındaki rekabeti daha da şiddetlendirdi. Türkiye’nin değişen Orta Doğu politikası Mağrip, Maşrik ve Körfez olmak üzere üç alt bölge şeklinde incelenmektedir. Her bir alt bölgenin kendine has dinamikleri, Türkiye’nin ilgili bölgeye yönelik angajmanında belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Orta Doğu, Arap Baharı, Bölgesel Rekabet, Bölgesel Güç Boşluğu

1. GİRİŞ

2010 sonrası dönemde bölgesel ve uluslararası dengeler açısından önemli değişiklikler yaşandı. Orta Doğu’da devletlerin dış politika davranışlarına yön veren iki yapısal değişken meydana geldi. Bu yapısal değişkenlerden bölgesel olanı Arap ayaklanmalarının meydana getirdiği kapsamlı değişim iklimiyken, sistemik olanı ise başat güç olarak ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik takip ettiği politikada değişikliğe gitmesidir. Bu iki yapısal dinamiğin 2010’da eş zamanlı olarak ortaya çıkması Orta Doğu’da bölgesel güç dengesini büyük oranda değiştirdi. Bölgesel düzlemde, 2010 yılının Aralık ayında Tunus’ta başlayan Arap ayaklanmaları başta Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye olmak üzere neredeyse bütün

Orta Doğu ülkelerine yayıldı. Kavramsal olarak Arap Baharı şeklinde tanımlanan bu kitlesel değişim dalgası on yıllardır yönetimi elinde tutan otoriter rejimleri devirdi.

Uluslararası düzlemde ise Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin tek süper güç olduğu uluslararası sistem varlığını korumaktaydı. Ancak 2010'dan itibaren ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği mevcut politikasında kapsamlı bir değişikliğe gittiğine tanık olundu. Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu'da kurulan güvenlik düzeni ABD'nin askeri varlığına dayanmaktaydı. 1990-91 Körfez Savaşı ve 2003 Irak Savaşı ile Orta Doğu'daki askeri varlığını fazlasıyla tahkim eden ABD, Soğuk Savaş sonrası beliren bölgesel güç dengesinin kurucusu ve koruyucusu haline gelmişti. Bu, bölgesel güç dengesini değiştirmeye yönelik yerel devletlerin dışarıdan dengeleyici bir güç olarak ABD'nin caydırıcılığıyla karşı karşıya gelmesi anlamına geliyordu. Ancak Obama yönetiminin yeniden biçimlendirdiği Orta Doğu politikası söz konusu bölgesel güvenlik düzenini değiştirdi. Obama yönetiminin Orta Doğu politikası; ABD'nin bölgedeki askeri varlığını azalttığı, söz konusu askeri varlığını da ulusal çıkarlarına doğrudan bir tehdit belirmediği sürece devreye sokmadığı ve bölgesel aktörlere daha fazla sorumluluk yüklediği bir düzleme oturtuldu. Sonuç olarak 2010 sonrası dönemde Orta Doğu, ABD'nin yeni bölge stratejisinin Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı dinamiklerle çakıştığı, ortaya çıkan güç ve güvenlik boşluğunda bölgesel aktörler arasındaki rekabet ve çatışmanın yoğunlaştığı bölgesel bir iklime sürüklendi. ABD'nin değişen Orta Doğu politikasının beraberinde getirdiği güç boşluğu sadece bölgesel güçlerin değil, aynı zamanda Rusya gibi bölge dışından büyük güçlerin de bu boşluğu doldurmaya yönelik politikalar izlemesiyle sonuçlandı.

Bu çalışmada Türkiye'nin Orta Doğu politikasının Arap Baharı'nın etkisini sürdürdüğü 2011-2013 dönemini incelemektedir. Bu zaman dilimi, üç alt bölgeye ayrılarak ele alınmaktadır. Çalışma bu dönemi Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik angajman biçimi dikkate alınarak “değişen bölgesel denklemde düzen kurma girişi” şeklinde tanımlanmaktadır. Arap Baharı'nın 2011-2013 yıllarını kapsayan bu ilk dönemde Türkiye'nin bölge siyaseti, Mağrip, Maşrik ve Körfez bölgesi olmak üzere üç alt bölgeye ayrılarak incelenmektedir. Böyle bir tasnife gidilmesinde söz konusu dönemin ve her bir alt bölgenin kendine özgü dinamiklerinin olması etkili oldu. Mağrip bölgesinde Türkiye'nin Mısır, Tunus ve Libya ile ilişkileri üzerinde durulurken, Maşrik bölgesinde Suriye ve Irak ile ilişkileri ele alınmakta ve İran'la rekabete odaklanılmaktadır. Körfez bölgesinde ise Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Umman ile ilişkiler incelenmektedir.

2. DEĞİŞEN BÖLGESEL DENKLEMDE DÜZEN KURMA GİRİŞİMİ

2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin Ortadoğu politikası köklü bir dönüşüm geçirmiş, Orta Doğu ülkeleriyle ikili ve çok taraflı ilişkileri neredeyse baştan aşağı yeniden inşa edilmişti. Ankara'nın bölgeye yönelik yeni yaklaşımı mevcut bölgesel düzeni kabullenen, güvenlik odaklı yaklaşımı terk edip ve işbirliği odaklı yaklaşımı tercih eden bir zemin üzerine inşa edildi. Bu düzlemde Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri başta siyasi, ekonomik ve toplumsal olmak üzere mümkün olan her alanda ciddi bir gelişime kaydetti. Öyle ki 2010 yılına gelindiğinde Türkiye, dış politikada Orta Doğu'ya daha fazla ağırlık vermesi nedeniyle “eksen kayması” tartışmalarıyla karşı karşıya kaldı.

Ancak 2011 yılı, Türkiye'nin 2002'den bu yana takip ettiği Orta Doğu politikasının tekrar gözden geçirildiği ve yeniden formüle edildiği tarihi bir kırılma anına tanıklık etti. Daha önce ifade edilen iki faktör nedeniyle mevcut bölgesel denklem köklü bir değişim geçirdi. Değişen bölgesel denklemde Türkiye, mevcut Orta Doğu politikasını yeniden gözden geçirmek durumunda kaldı. Arap ayaklanmaları ve Amerika'nın bölgeye yönelik politika değişikliğinin yol açtığı bölgesel yeniden yapılanma ortamı Türkiye dahil bütün bölgesel güçler açısından hem fırsatları hem de tehditleri beraberinde getirdi. Kitlesele Arap ayaklanmaları sonucunda otoriter rejimler art arda yıkıldılar. 2002-2011 döneminde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirdiği mevcut rejimlerin yıkıldığı bu yeni durumda Ankara'nın aynı politikayı takip etmesinin sürdürülebilir olmadığı anlaşıldı. Bunun yanında Obama yönetiminin Orta Doğu'daki güç dengesinin korunması noktasında artık fazla sorumluluk almaması Türkiye gibi bölgesel aktörlerin manevra alanlarının genişlediği ve sorumluluklarının arttığı yeni bir bölgesel denklemi beraberinde getirdi.

Bölgesel güç dengesinin bozulduğu ve güç boşluğunun ortaya çıktığı yeni koşullar altında bölgesel güçler bir bakıma düzen kurucu aktörler olarak sahneye çıktılar. 2010 sonrası dönemde anti-statükocu dinamiklerin oldukça etkili olduğu bölgesel iklimde Türkiye'nin mevcut Orta Doğu politikasını gözden geçirmesi kaçınılmaz bir boyuta ulaştı. Fırsat ve tehditlerin belirdiği bölgesel dönüşüm atmosferi, Türkiye açısından dışarıdan seyirci kalınamayacak derecede kritik bir durumu ifade ediyordu. Bu süreçte Ankara, 2002'den bu yana izlediği Orta Doğu politikasını derhal gözden geçirdi ve yeni koşullara ayak uyduracak şekilde revize etti. Şu ana dek Orta Doğu'daki anlaşmazlık ve çatışmalarda taraf olmaktan uzak durmaya çalışan ve hatta taraflar arasında arabuluculuk yönünde girişimlerde bulunan Türkiye, yeni dönemde bu rolü oynayamamaya başladı. Bundan böyle bölgesel bir güç olarak Türkiye, ortaya çıkan güç boşluğunu kendi lehine doldurmaya ve yeniden biçimlenen bölgesel düzene yön vermeye çalışan davranış biçimleri sergilemeye başladı.

Ankara'nın değişim yönünde tavır almasında üç temel faktör etkili oldu. İlk olarak Ankara, Arap ayaklanmalarının giderek kitleselliğini artırdığı ve bu ayaklanmaların Batılı büyük güçlerin desteğini arkasına aldığı bir ortamda bölgedeki bütün otoriter rejimlerde köklü değişimlerin yaşanacağını hesaplıyordu. Bu nedenle "akıntıya kürek çekmek yerine, akıntıya yön verme" anlayışı Ankara açısından rasyonel bir tercih olarak görüldü. İkinci olarak, Türk dış politikasına yön veren kadro (Erdoğan, Gül ve Davutoğlu), 2011'de ortaya çıkan bölgesel denklemin Türkiye'ye bölgeyi yeniden biçimlendirme fırsatı sunduğunu düşünüyordu. Üçüncü olarak, ayaklanmaların meydana geldiği ülkelerde iktidara gelen ya da en azından iktidar ortağı olan İhvan (Müslüman Kardeşler) ile Türkiye'deki AK Parti hükümeti arasında görüş yakınlığı olması nedeniyle Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin öncekine kıyasla daha da güçleneceği düşünülüyordu. Bu süreçte reel-politik hesaplarla hareket eden Ankara, bu partilerle yakınlaşarak Orta Doğu'da kendi nüfuz alanını oluşturma çabası içerisine girdi.

2.1. Mağrip'te Nüfuz Alanı Oluşturma

Türkiye'nin Orta Doğu'ya ilişkin bu yeni yaklaşımının ilk somut pratik yansımalarının görüldüğü bölge Mağrip bölgesi oldu. Türkiye; Mağrip ülkeleri Tunus, Mısır ve Libya'daki ayaklanmalar esnasında ve sonrasında oldukça aktif bir şekilde yeni bir düzen kurma çabası içene girdi. Halk hareketlerinin meydana geldiği ülkelere yönelik Türkiye'nin tutum ve

davranışı, gözden geçirdiği bölge politikasına paralel olarak şekillendi. 2002-2011 döneminde Orta Doğu'da Maşrik ve Körfez bölgelerine kıyasla Türkiye'nin Mağrip'le ilişkileri zayıf kalmaktaydı. Bu durum Türkiye'nin Mağrip'te değişimden yana tavır almasında ve nüfuz alanı oluşturma yönünde bir politika izlemesinde Ankara'nın elini güçlendiren bir etken oldu.

2011-2013 döneminde Türkiye'nin yeni bir düzen kurma ve nüfuz alanı oluşturma maksatlı Mağrip politikasının büyük ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bunda üç temel faktör etkili oldu. Birincisi, söz konusu dönem itibariyle Mağrip bölgesinde Türkiye ile rekabet ve çatışma içerisine girecek herhangi bir bölgesel gücün bulunmamasıydı. Örneğin Suudi Arabistan Mağrip'teki değişimin karşısında tavır almış olsa da, bu süreçte kendi ülkesi ve Körfez bölgesindeki rejim karşıtı ayaklanmaların üstesinden gelmekle uğraşıyordu. Öte yandan İran ise her ne kadar söz konusu bölgedeki ayaklanmaları söylem düzeyinde desteklese de, hem Batılı ülkelerle ilişkileri sorunlu olduğundan manevra oldukça kısıtlıydı hem de Maşrik bölgesinde Suriye'deki rejim karşıtı ayaklanmaları bastırmakla ilgilenmekteydi. İkincisi, kendini AK Parti'ye yakın hisseden İhvan bağlantılı grup ve partilerin Maşrik'ta güçlü olması ve yönetime gelmeleri idi. Nitekim Tunus'ta Nahda Partisi, Mısır'da Hürriyet ve Adalet Partisi ve Libya'da Adalet ve İnşa Partisi yaşanan siyasi dönüşüm sürecinde ya yönetime geldiler ya da yönetim ortağı oldular. Üçüncüsü, Mağrip'teki değişim sürecinde Suudi Arabistan ve İran'ın tersine Türkiye'nin Batılı ülkelerle koordineli çalışmasıydı.

Mağrip'te halk ayaklanmalarının başarıya ulaşması ve otoriter rejimlerin yıkılmasının hemen ardından Ankara, yeni yönetimlerin ayakta kalmasını sağlama ve onlarla bağları güçlendirme yoluna gitti. Bu amaçla Ankara'dan bu ülkelere farklı düzeylerde diplomatik ziyaretler düzenlenerek siyasi, ekonomik ve savunma alanlarında ikili anlaşmalar imzalandı. Örneğin Tunus'ta 14 Ocak 2011'de 23 yıldır ülkeyi yöneten Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali istifa edip ülkeyi terk edince Ankara, yeni yönetimle derhal yakın bağlar kurmaya başladı. Yasemin Devrimi olarak tanımlanan değişim ile birlikte devlet başkanının yetkilerinin Başbakan Raşid Gannuşî'ye devredilmesi iki ülke arasındaki yakınlaşmada büyük rol oynadı. Gannuşî'nin partisi Nahda, Türkiye'deki AK Parti'yi kendine model aldı ve siyasetini buna göre belirledi. Öyle ki, Ekim 2011'de yapılan genel seçimlerde Nahda'nın seçim kampanyasını AK Parti'nin seçim kampanyasını düzenleyen Erol Olçok hazırladı.¹ Bunun yanı sıra seçimleri kazanan Gannuşî, Tunus'ta model olarak Türkiye ve AK Parti'yi aldıklarını farklı vesilelerle dile getirdi. Türkiye ise bu süreçte demokratik seçim sisteminin oluşturulması ve halkın iradesinin yönetime yansıtılması hususunda Tunus'a açıkça destek verdi. Çünkü Ankara, yönetim değişikliği yaşanan ülkelerle ancak bu şekilde güçlü bağlar kurabileceğine inanmaktaydı.

Yasemin Devrimi'nin ardından Türkiye ile Tunus arasındaki karşılıklı diplomatik ziyaret trafiği yoğunluğunu artırdı ve imzalanan ikili anlaşmalarla ikili ilişkiler mümkün olan her alanda oldukça güçlendi. Bu kapsamda Başbakan Erdoğan 15 Eylül 2011'de Tunus'a resmi ziyaret düzenledi. Tunus'ta Geçici Hükümet Başkanı Beci Sıbsi ile bir araya gelen Başbakan Erdoğan, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin daha ileri bir düzeye

¹ "Tunus'ta AK Parti Kazandı, CHP Kaybetti", Türkiye, 26 Ekim 2011.

taşınması amacıyla temaslarda bulundu. Bu ziyaret kapsamında iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.²

Ekim 2011'deki seçimleri AK Parti'yle yakın ilişkileri bulunan Nahda'nın kazanmasıyla Tunus-Türkiye ilişkilerinin gelişim seyri daha da hızlandı. Bu ortamda Mart 2012'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tunus'a resmi ziyaret gerçekleştirdi. Böylece, Yasemin Devrimi ardından bu ülkeyi ziyaret eden ilk devlet başkanı Abdullah Gül oldu. Cumhurbaşkanı Gül'ün Tunus Cumhurbaşkanı Munsif Merzuki ile görüşmeler yaptığı ve Tunus meclisine hitap ettiği ziyaret sırasında iki ülke arasında yeni işbirliği protokollerine imza atıldı.³ Bunun yanı sıra Aralık 2012'de Tunus Başbakanı Hammadi Cibali'nin Ankara ziyaretinde imzalanan anlaşmayla iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kuruldu.⁴ Bu sayede Türkiye-Tunus ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükseldi. Ayrıca, 2012 yılının Nisan ayında iki ülke arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması ve Ekim ayında ise Kalkınma İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁵

Mayıs 2013'te Tunus Cumhurbaşkanı Merzuki, resmi temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya ziyarette bulundu ve bu ziyarette iki ülke ilişkilerinin daha üst seviyelere çıkarılması için atılacak adımlar görüşüldü. Bu, yaşanan rejim değişimi ardından cumhurbaşkanlığı düzeyinde Tunus'tan Türkiye'ye yapılan ilk ziyaretti. Söz konusu ziyaret sırasında çeşitli alanlarda işbirliğini derinleştirmek amacıyla taraflar arasında bir dizi anlaşmaya imza atıldı. İki ülke liderinin bu sırada yaptığı açıklamalar Türkiye-Tunus ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye'nin Tunus'u "en ziyade dayanışmaya mazhar ülke" olarak tanımladığını açıkladı.⁶ Buna karşın TBMM'de bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Merzuki, Türkler ile Araplar arasındaki ilişkilerin çok derin olduğunu, geçen yüzyılda kesintiye uğradığını, ancak şu anda çok iyi bir düzeyde olduğunu ifade etti.⁷ Öte yandan 2013 Haziran'da Başbakan Erdoğan'ın Tunus'u ziyareti sırasında gerçekleştirilen birinci YDSK toplantısı kapsamında iki ülke arasında farklı alanlarda 21 anlaşma ve 24 protokol olmak üzere 45 işbirliği metni imzalandı.⁸ Ayrıca bu ziyaret esnasında Türkiye'den 2015 iş adamının katılımıyla Türkiye-Tunus İş Forumu toplantısı da yapıldı ve iki ülke arasındaki işbirliği imkânları masaya yatırıldı.⁹

Ocak 2011'de Arap ayaklanmaları dalgası Mısır'a da sıçrayınca Ankara vakit kaybetmeden değişim yanlısı bir tavır içine girdiğini tutum ve davranışlarıyla açıkça ortaya koydu. Kahire'de kitlesel gösterilerin yapıldığı sırada Mısır'a gerçekleştireceği ziyareti erteleyen Başbakan Erdoğan, 1 Şubat'ta Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e "halka rağmen hiçbir iktidarın kalıcı olmadığını ve halktan gelen değişim taleplerinin tereddütsüz karşılanması gerektiği" yönünde uyarıda bulundu.¹⁰ Aynı konuşmada Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'nin bölgede bütün taşları yerinden oynatacak, tarihin akışını değiştirecek roller oynadığının altını

² "Erdoğan Tunus'ta Laiklik Önerisine Açıklık Getirdi", Time Türk, 15 Eylül 2011.

³ "Mısır Ziyareti", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı,

⁴ "Türkiye-Tunus Siyasi ilişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁵ "Türkiye'den Tunus'a Dev Yardım, Star, 16 Mart 2013.

⁶ Ramazan Erdağ, "Türkiye'nin Kuzey Afrika Politikası", Türk Dış Politikası 2013, Burhaneddin Duran, Kemal İnhat ve Ali Balcı (Ed), Ankara, SETA, 2015, ss.237-251(s.245).

⁷ "Tunus Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulunda", Sabah, 29 Mayıs 2013.

⁸ "Türkiye-Tunus Siyasi ilişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁹ "Başbakan'dan Tunus'ta "Özür" Açıklaması", Hürriyet, 6 Haziran 2013.

¹⁰ "Halkın Sesine Kulak Ver", Akşam, 2 Şubat 2011.

çizmesi ve Mısır halkının yanında duracaklarını belirtmesi¹¹ değişen bölgesel denklemde Türkiye'nin bundan böyle düzen kurucu bir aktör olarak davranacağını bir göstergesiydi. Başbakan Erdoğan'ın yönetimden çekilme çağrısını takiben 30 yıldır ülkeyi yöneten Cumhurbaşkanı Mübarek, 11 Şubat'ta görevinden istifa etti.

Mısır'daki yönetim değişikliğinin hemen akabinde Türkiye yeni yönetimle ilişkilerini geliştirme arayışı içerisine girdi ve Ankara-Kahire arasında yakınlaşma başladı. İki ülke arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar bu yakınlaşmanın somut çıktıları oldu. Yeni yönetimle güçlü bağlar kurmak amacıyla Cumhurbaşkanı Gül, 3 Mart 2011'de Mısır'ı ziyaret etti ve bu ziyaretle Mübarek'in devrilmesinden sonra bu ülkeyi ziyaret eden ilk devlet başkanı oldu. Kahire temasları kapsamında Cumhurbaşkanı Gül, hem ülke yönetimini geçici olarak yürüten Yüksek Askeri Konsey Başkanı General Hüseyin Tantavi hem de devrimci grupların temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirdi.¹² Ayrıca Cumhurbaşkanı Gül, Mısır siyasetinin önde gelen isimleri İhvan Lideri Muhammed Bedi, Arap Birliği Sekreteri Amr Musa ve Muhammed el-Baradei ile ayrı ayrı görüşmeler yaptı.¹³ Başbakan Erdoğan'ın Eylül 2011'de Mısır'ı ziyaretinde ise siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair anlaşma imzalandı.¹⁴ Ziyareti değerlendiren Başbakan Essam Şeref, Mısır ile Türkiye'nin daha fazla yakınlaşması gerektiğine değinerek siyasi ve ekonomik alanlardaki işbirliğini geliştirmek amacıyla bütün imkânlarının değerlendirileceğini ifade etti. Ayrıca, iki ülke arasında ekonomik ve ticari alandaki işbirliği alanlarını görüşmek üzere Başbakan Erdoğan ve Başbakan Şeref'in başkanlığında Türkiye-Mısır İş Forumu toplantısı gerçekleştirildi.¹⁵

Mısır'da 2011 sonlarında yapılan genel seçimlerle birlikte 2012'nin Mayıs ve Haziran aylarında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini İhvan'ın kazanması Kahire-Ankara yakınlaşmasına ivme kazandı. Ankara'nın İhvan'a Mısır'daki diğer gruplardan daha yakın durması ve İslamcı siyasetçilerin Türkiye'yi başarılı bir model olarak alması Türkiye-Mısır ilişkilerinde olumlu bir rol oynadı.¹⁶ Haziran 2012'de göreve gelen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi döneminde iki ülke arasındaki diplomatik temas trafiği daha da arttı. Ağustos 2012'de Mekke'de yapılan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Gül ile Cumhurbaşkanı Mursi bir araya gelerek iki ülke ilişkilerini masaya yatırdılar. Cumhurbaşkanlığı seçimi ardından iki ülke arasında devlet başkanları düzeyindeki bu ilk görüşmede liderler iki ülke ilişkilerini üst bir aşamaya taşıma hususunda mutabık kaldılar.¹⁷ Cumhurbaşkanı Mursi, 30 Eylül'de Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile görüştü. Cumhurbaşkanı Mursi, başta Suriye krizi ve İsrail'in Filistin'deki hukuksuz uygulamaları olmak üzere bölgenin temel konularında Kahire ve

¹¹ "Başbakan Erdoğan Mübarek'e Seslendi", Habertürk, 1 Şubat 2011.

¹² "Mübarek'siz Mısır'a İlk Ziyaret", Sabah, 3 Mart 2011.

¹³ "Mısır Ziyareti", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 3 Mart 2011.

¹⁴ "Her Kutlu doğum Sancılı Olur", Milliyet, 14 Eylül 2011.

¹⁵ "Erdoğan'ı Mısır'da Binlere Kişi Karşıladı", Dünya Bülteni, 13 Eylül 2011.

¹⁶ İsmail Numan telci, Mısır 2012, Ortadoğu Yıllığı 2012, No 8, Yıl 8, 2012, ss.185-215 (s.204).

¹⁷ "Mursi ile İlk Yüz Yüze Görüşme", Anadolu Ajansı, 15 Ağustos 2012.

Ankara'nın politikalarının örtüştüğünü belirtti. Bu ziyaret kapsamında ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla Türkiye-Mısır İş Forumu toplantısı yapıldı.¹⁸

Daha sonra Kasım 2012'de beraberindeki 10 bakan, 60 bürokrat ve 300'ün üzerinde işadamları Başbakan Erdoğan'ın Mısır'ı ziyaretinde önemli işbirliği adımları atıldı. Bu ziyaret kapsamında Kahire'de yapılan birinci YDİK toplantısında ekonomi, ticaret, ulaşım, eğitim, sağlık, kültür ve diğer alanlarda olmak üzere toplam 27 anlaşma imzalandı.¹⁹ Ayrıca bu ziyarette Türkiye'nin Mısır'a 2 milyar dolar kredi sağlaması konusunda mutabık kalındı.²⁰ Başbakan Erdoğan'ın Kahire'de İsrail'in Filistin'deki ve Baas rejiminin Suriye'deki zulmüne değinerek “bölgenin iki güçlü devleti Mısır ve Türkiye bu coğrafyada barış, istikrar ve huzurun teminatı olacaktır”²¹ şeklindeki ifadesi yeni Orta Doğu'da Ankara ve Kahire'nin politikalarının büyük ölçüde örtüştüğünün açık bir göstergesiydi.

2013 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Gül, 6-7 Şubat İİT Kahire Zirvesi'ne katılmak ve resmi temaslarda bulunmak üzere Mısır'ı ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında iki devlet başkanının yaptıkları açıklamalar Ankara-Kahire ilişkilerinin ulaştığı boyutu göstermekteydi. Cumhurbaşkanı Gül, iki ülke ilişkilerinin “fevkalade iyi” bir düzeyde olduğunu, Mısır'ın ihtiyaç duyduğu siyasi ve ekonomik desteği vermeye devam edeceklerini belirtti. Buna karşılık Cumhurbaşkanı Mursi, Mısır'ın bölgesel konulara yaklaşımının Türkiye ile aynı olduğunu ve Suriye'de birlikte çalıştıklarını dile getirdi.²² Son olarak, Mayıs 2013'te Mısır Başbakanı Hişam Kandil ve Genelkurmay Başkanı Abdülfettah Sisi'nin Ankara ziyaretinde Türkiye'den Mısır'a savunma sanayinde kullanılmak üzere 250 milyon dolar kredi ile 2 milyar dolarlık ihracat kredisi verilmesi kararlaştırıldı.²³

17 Şubat 2011'de ayaklanmalar Libya'ya da sıçrayıp siyasi değişimi kaçınılmaz kılınca Ankara'nın yeni düzen kurma yönündeki tutum ve davranışı burada da gözlemlendi. Mağrip bölgesinde nispeten barışçıl bir süreç geçiren Tunus ve Mısır'ın aksine Libya'daki ayaklanmalar muhalifler ile rejim arasında şiddetli çatışmalara yol açtı. Libya'daki ayaklanmalara dair başlangıçta Ankara net bir tutum sergilemese de, ilerleyen süreçte muhaliflerin yanında aktif politika izlemeye başladı. Şubat 2011'de Libya'daki ayaklanmalar hakkında konuşan Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle tarihi kültürel bağlarının olduğunu dile getirerek Türkiye'nin bölge halkının taleplerini anladığını ve açıkça halkların yanında yer aldığını yineledi.²⁴ Yaklaşık 30 bin Türk vatandaşının çalıştığı Libya'da çatışmalar artınca Ankara, başlangıçta bunların güvenli bir şekilde tahliye edilmesine odaklandı. Toplam 25 bin Türk vatandaşı güvenli bir şekilde Türkiye'ye getirildi.²⁵

2011 yılının Mart ayına gelindiğinde Libya'da isyanların Muammer Kaddafi yönetimince şiddetle bastırılması sürecinde NATO'nun askeri müdahalesi gündeme geldi. Ankara'nın dışarıdan yapılması muhtemel bir müdahaleye ilişkin tavrı askeri müdahale dışında Tunus ve

¹⁸ “Türkiye'ye Hayranlığımı Gizleyemiyorum”, Sabah, 30 Eylül 2012.

¹⁹ “Türkiye ile Mısır arasında 27 Konuda Anlaşma”, Haber 7, 18 Kasım 2012.

²⁰ İsmail Numan Telci, “Türkiye'nin Mısır Politikası 2012”, Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ufuk Ulutaş (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 159-181 (s.163).

²¹ “Erdoğan Mısır'dan Çok Sert Çıktı”, CNN Türk, 17 Kasım 2012.

²² Türkiye ile Mısır'ın Sorunlara Bakışı Ayını, Yeni Şafak, 8 Şubat 2013.

²³ Sisi'nin Kredisi Başbakan'dan, Cumhuriyet, 10 Temmuz 2013

²⁴ “NATO'nun Ne işi Var Libya'da?”, Sabah, 28 Şubat 2011.

²⁵ “25 Bin Türk İçin Tarihi Tahliye Operasyonu”, Time Türk, 22 Şubat 2011.

Mısır'dakine benzer siyasi çözüm arayışı şeklinde oldu.²⁶ O nedenle Ankara, ilk etapta NATO'nun Libya'ya yapmayı planladığı askeri müdahaleye karşı bir duruş sergiledi. Cumhurbaşkanı Gül, "NATO'nun Libya'ya direkt müdahalesi söz konusu olamaz"²⁷ şeklinde bir ifadeyle Ankara'nın tavrını ortaya koydu. Ayrıca Başbakan Erdoğan, "NATO Libya'ya müdahale etmeli midir? Böyle bir saçmalık olabilir mi? NATO'nun ne işi var Libya'da"²⁸ şeklindeki sözleriyle muhtemel bir NATO müdahalesine ilişkin tepkisini gösterdi. Ne var ki, BM Güvenlik Konseyi'nde Şubat'ta alınan 1970 sayılı silah ambargosu kararının ardından Mart'ta alınan 1973 sayılı kararla sivillerin korunması amacıyla Libya hava sahası uçuşa yasak bölge ilan edildi.²⁹ Bu kapsamda NATO bünyesinde Libya'ya askeri müdahale başladı.

Türkiye, NATO'nun askeri müdahalesini engelleme hususunda başarılı olamayınca süreç dahil olmanın arayışı içerisine girdi. İlk başta askeri müdahaleye karşı çıkan Türkiye, daha sonra bunun kaçınılmaz olduğunu görünce Libya'da kurulacak olan yeni düzenin aktörlerinden biri olma düşüncesiyle siyasi ve askeri anlamda aktif rol oynamaya yöneldi. Libya'da güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla oluşturulan NATO'nun kuvvetlerinde Türk askerinin görev almasını kapsayan tezkere 24 Mart 2011'de TBMM'de kabul edildi.³⁰ Bundan böyle Türkiye, NATO bünyesindeki askeri müdahalede aktif rol almakla birlikte, Kaddafi yönetimini de doğrudan karşısına almaya başladı. Cumhurbaşkanı Gül, Libya devlet başkanı Muammer Kaddafi'ye "yönetimden çekil" çağrısı yaptı. Başbakan Erdoğan, sivillerin korunması ve insani yardımın ulaştırılması için uluslararası topluma Libya'da güvenli bölgelerin oluşturulması önerisinde bulundu.³¹

İlerleyen süreçte Libya'da çatışmalar yoğunlaştıkça Ankara'nın Libya tutumu daha fazla netlik kazandı ve açıkça silahlı muhaliflerle hareket ederek önemli adımlar attı. Libya Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Başkanı Mustafa Abdülcélil Mayıs 2011'de Ankara'yı ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından kabul edildi. Bu ziyaretin Türkiye-Libya ilişkileri açısından kritik önemi Ankara'nın muhalif grupları Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığını ilan etmesiydi.³² Türkiye Temmuz 2011'de ise Trablus büyükelçisini geri çekti. Aynı ay içerisinde henüz Kaddafi yönetimi bırakmamışken Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bingazi'yi ziyaret etti ve UGK'ya Ankara'nın siyasi, ekonomik ve askeri desteğini iletti.³³ Libya'daki iç çatışmalara çözüm arayışı çerçevesinde oluşturulan Libya Temas Grubu toplantılarında Türkiye aktif olarak yer aldı. Libya Temas Grubu'nun Doha, Roma, Abu Dabi ve İstanbul'daki toplantılarında Türkiye'nin çözüm önerileri büyük oranda kabul gördü. Özellikle 15 Temmuz 2011'deki İstanbul toplantısında Libya'nın geleceği hakkında kritik kararlar alındı. Kaddafi yönetiminin artık hiçbir meşru otoritesinin kalmadığı ifade edildi ve UGK katılımcı ülkeler tarafından Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanındı.³⁴

²⁶ Cenap Çakmak, "Türkiye'nin Tunus ve Libya Politikası 2011, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.343-370, (s. 354).

²⁷ "NATO'nun Libya'ya Direkt Müdahalesi Olamaz", Yeni Şafak, 14 Mart 2011.

²⁸ "NATO'nun Libya'da Ne İşi var?", Hürriyet, 1 Mart 2011.

²⁹ "BM'den Libya'ya Müdahale Kararı" CNN Türk, 18 Mart 2011.

³⁰ "Libya Tezkeresi Kabul Edildi", Sabah, 24 Mart 2011.

³¹ Cenap Çakmak, "Türkiye'nin Tunus ve Libya Politikası 2011, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.343-370, (s. 356).

³² "Ankara Libyalı Muhalifleri Tanıdı" Memleket, 24 Mayıs 2011.

³³ "Davutoğlu'nun Uçağı özel İzinle Bingazi'de, Türkiye, 4 Temmuz 2011.

³⁴ "İstanbul'da Kaddafi'ye Ağır Darbe", Radikal, 15 Temmuz 2011.

2011 ortasından itibaren Türkiye, Libya'daki çatışmalara daha fazla müdahil olmaya başladı. Türkiye'den giden Özel Harekât Birlikleri Libya'lı silahlı muhalifleri eğitmeye başladı. Çatışmalarda yaralanan muhalifler Türkiye'ye getirilerek tedavi altına alındı. Bunların yanı sıra Türkiye muhaliflere para yardımı yapmaya başladı. NATO'nun askeri müdahale desteğiyle ilerleyen muhaliflerin 20 Ağustos'ta başkent Trablus'u ele geçirmesiyle Kaddafi rejimi yıkılmış oldu.³⁵ Türkiye, 2 Eylül'de Trablus'a büyükelçi atayarak rejim değişimi sonrasında Libya'ya büyükelçi atayan ilk ülke oldu.³⁶ Libya'da Kaddafi rejiminin yıkılmasını takiben iki ülke arasında üst düzey diplomatik ziyaretler yapıldı ve bu ziyaretlerde ikili ilişkileri ileri bir seviyeye taşıma konusunda önemli kararlar alındı. 20 Eylül'de Başbakan Erdoğan beraberindeki kalabalık bir heyetle Libya'yı ziyaret etti. Başbakan Erdoğan Libya'daki temasları sırasında UGK Başkanı Mustafa Abdülcelil ve Başkan Yardımcısı Mahmut Cibril ile görüşmeler gerçekleştirdi.³⁷ Başbakan Erdoğan'ın Trablus temasları sırasında Türkiye'nin Libya'da yeni bir parlamento binası inşa edeceği ile su ve gıda sıkıntısı çeken Libyalılara yardımlar göndereceği açıklandı.³⁸ Ziyaretin tarihi nitelikte olduğunun altını çizen UGK Başkanı Abdülcelil'in Türkiye'nin İslam dünyasının lideri olduğunu ifade etmesi³⁹ yeni yönetimin Ankara'ya nasıl baktığının bir göstergesiydi.

Libya'da Kaddafi rejimi ardından 7 Temmuz 2012'de gerçekleştirilen ilk genel seçimler ardından UGK lağvedilerek yerine Genel Ulusal Kongre oluşturuldu. Kongre'de İhvan yanlılarının desteğini de alarak Genel Ulusal Kongre başkanlığına seçilen Muhammed Yusuf Magaryaf aynı zamanda Libya devlet başkanı oldu. Ankara demokratik seçimlerle oluşturulan yeni yönetimle yakın ilişki bağları kurmaya çalıştı. 2012 yılının Aralık ayında Devlet Başkanı Magaryaf Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan'la iki ülke ilişkilerini görüştü. Cumhurbaşkanı Gül, ortak basın toplantısında Başkan Magaryaf'ın Ankara'yı ziyaretinin Türkiye ile Libya arasındaki kadim dostluğun yeniden canlandığının güçlü bir işareti olduğunu belirtti. Buna karşın Başkan Magaryaf, iki ülke arasındaki yakın ilişkinin köklerinin çok derinlere dayandığını ve yaşanan siyasi değişimle bundan sonra ilişkilerin daha da güçleneceğini ifade etti. Bu ziyaret kapsamında Türkiye-Libya İş Forumu toplantısı yapıldı ve Başkan Magaryaf, çatışma sürecinde Libya'daki Türk şirketlerinin uğradığı zararlarının tazmin edileceğini açıkladı.⁴⁰ Genel seçimlerde ikinci parti olan İhvan bağlantılı Adalet ve İnşa Partisi'nin desteğini alan Ali Zidan ise başbakan oldu. İlerleyen süreçte Türkiye-Libya ilişkilerinin derinleştirilmesi yönünde önemli adımlar atıldı. 4 Ocak 2014'te Libya Başbakanı Ali Zidan'ın Türkiye'yi ziyaretinde iki ülke arasında savunma işbirliği görüşüldü ve Yüksek Düzeyli Stratejik Ortaklık anlaşması imzalandı.⁴¹

2.2.Maşırıkta Rekabet ve Çatışma

2010 sonrası ortaya çıkan yeni Orta Doğu denklemi ve Maşırık bölgesinin kendi iç dinamikleri Türkiye'nin Maşırık bölgesine yönelik politikasının şekillenmesinde etkili oldu. 2011-2013

³⁵ "Kaddafi'nin Ardından Libya", Al Jazeera Türk, 20 Ekim 2012.

³⁶ Cenap Çakmak, "Türkiye'nin Tunus ve Libya Politikası 2011, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ali Resul Usul (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.343-370, (s. 363).

³⁷ "Erdoğan Libya'da Suriye'ye Seslendi", Al Jazeera Türk, 20 Eylül 2011.

³⁸ "Erdoğan'dan Libya'da Önemli Açıklamalar", Hürriyet, 16 Eylül 2011.

³⁹ Cenap Çakmak, "Türkiye'nin Tunus ve Libya Politikası 2011, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ali Resul Usul (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.343-370, (s. 364).

⁴⁰ "Libya Devlet Başkanı'ndan Türk İşadamlarına Zarar Tazmini", Hürriyet, 9 Aralık 2012.

⁴¹ "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Libya Başbakanı İle Görüştü, Habertürk, 3 Ocak 2014.

döneminde Maşrık ülkelerinden Suriye ve Irak bölgesel ve küresel aktörlerin rekabet ve çatışmaya girdiği birer sahaya dönüştü. Türkiye, Suriye ve Irak politikası nedeniyle İran'la Maşrık bölgesinde ciddi bir rekabet içine girdi. Bu süreçte Maşrık bölgesindeki önceliklerin örtüşmesi nedeniyle Türkiye ile Suudi Arabistan arasında yakınlaşma görüldü. Ancak Ankara ve Riyad'ın bu dönemdeki yakın işbirliği İran'ın artan nüfuzunun önüne geçemedi. Öte yandan İran'ın artan bölgesel nüfuzu diğer bütün bölgesel aktörler açısından olduğu gibi İsrail'in de güvenlik endişelerini artırınca Tel Aviv-Ankara ilişkilerinin normalleşmesi yönünde adımların atıldığı ortak zemin ortaya çıktı.

Suriye'de ilk olarak Mart 2011'de başlayan ayaklanmalar nedeniyle patlak veren iç karışıklık, rejim ve muhalifler arasındaki çatışmalar şiddetlenince yılın ikinci yarısından itibaren iç savaşa dönüştü. Bu iç savaşta Türkiye, bölgeden Suudi Arabistan ve bölge dışından Batılı ülkelerden meydana gelen blokla birlikte hareket ederek rejim karşıtı grupların yanında pozisyon aldı. Diğer taraftan rejimin varlığını savunan İran ve Rusya'dan oluşan karşıt bir blok da ortaya çıktı. Böylece, 2011 ortalarından itibaren bu iki blok arasında Suriye özelinde ciddi bir rekabet ve çatışma yaşanmaya başladı. Bu süreçte Ankara-Riyad arasında yakınlaşma görülürken, Ankara-Tahran ilişkilerinde gerilim giderek tırmandı.

Türkiye'nin Suriye'deki ayaklanmalara ilişkin politikasına bakıldığında Ankara'nın fazlasıyla zor bir tercih sürecine girdiği söylenebilir. Çünkü AK Parti hükümetleri döneminde Ankara-Şam ilişkileri tarihte hiç olmadığı kadar güçlü bir ilişki düzeyi yakalamıştı. Öyle ki, daha 6 Şubat 2011'de Suriye'nin İdlib şehrinde Asi Nehri üzerine inşa edilecek “dostluk barajı”nın temel atma töreni Türkiye Başbakanı Erdoğan ve Suriye Başbakanı Naci Itri'nin katılımıyla yapılmıştı. İsyan dalgası güçlü ilişki biçimine sahip olduğu komşu Suriye'ye ulaştığında Ankara, yakın işbirliği kurduğu Şam yönetimi ile özgürlük talepleriyle sahneye çıkan halk arasında tercih yapmak gibi iki zor seçenek arasında kaldı.

Ancak Ankara, ilk başta bu iki seçenekten birini doğrudan tercih etmeyerek daha rasyonel bir adım attı. Türkiye'nin tavrı rejim ile muhalifler arasında arabuluculuk yapmaya çalışmak ve Baas rejimini halkın talepleri doğrultusunda reformlar yapmaya teşvik etmek şeklinde oldu. Bu amaçla kitlesel ayaklanmaların baş gösterdiği Mart ayından itibaren Ankara'dan Şam'a reform yapılması yönünde tavsiyeler yapıldı. Bu ilk evrede Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Gül yaptıkları açıklamalar ve telefon görüşmeleriyle, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise bizzat Şam'ı ziyaret ederek Türkiye'nin barışçıl çözüm tavsiyelerini dile getirdiler.

2011 yılı ortalarına gelindiğinde çatışmaların yoğunlaşması, Türkiye'nin sığınmacı akınına uğraması ve Şam yönetiminin siyasi reformlar yapma noktasında somut adımlar atmamasıyla Türkiye'nin tavrı değişmeye başladı. Ağustos ayında Başbakan Erdoğan'ın “biz Suriye konusunu bir dış mesele olarak, bir dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir. Çünkü bizim Suriye ile 850 kilometre sınırimız var, akrabalık, tarih ve kültür bağlarımız var. Dolayısıyla burada olan bitenler bizim asla seyirci kalmamıza izin vermez. Tam aksine oradaki sesleri duymak zorundayız, duyuyoruz ve tabi ki gereğini yapmak durumundayız”⁴² şeklindeki açıklaması Türkiye'nin Suriye krizine dair bundan sonraki

⁴² “Suriye Bizim İç Meselemizdir”, Yeni Asır, 7 Ağustos 2011.

politikasının işaretlerini vermekteydi. Bu açıklamanın ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu Şam'ı ziyaret ederek halkın taleplerinin karşılanması üzerine Esad'la toplam 6 saatlik son bir görüşme gerçekleştirdi.⁴³ Cumhurbaşkanı Gül ise bu sırada Esad'a bir mektup göndererek halkın değişim talebinin yerine getirilmesini ilettili.⁴⁴

Beşşar Esad'ın halkın taleplerini karşılamaya dönük reformlar yapmaya yanaşmaması ve göstermelik reformlarla geçiştirmesi üzerine Ankara, Suriyeli muhalif grupların İstanbul ve Antalya'da toplantılar yaparak örgütlenmesine destek vermeye başladı. Muhalif grupların Eylül ayındaki İstanbul toplantısında Suriye Ulusal Konseyi (SUK) kuruldu. Bunun yanı sıra Ankara, Kasım ayında Şam yönetimine karşı 9 maddelik yaptırım listesi açıkladı. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar YDSK'nin askıya alınması, silah ambargosu uygulanması, Suriye hükümetinin Türkiye'deki mal varlıklarının dondurulması yönündeki kararlardı.⁴⁵

2012 yılı ise Türkiye'nin Suriye ile tüm diplomatik ilişkilerini kestiği ve Suriyeli muhaliflere destek vermek suretiyle doğrudan Esad'ı karşısına aldığı bir yıl oldu. Türkiye, Bu yılın Mart ayında büyükelçisini geri çekti, Haziran ayında Suriyeli diplomatik temsilcilerin ülkeyi terk etmesini istedi ve son olarak Temmuz ayında ise Halep başkonsolosluğunu kapattı. Şam yönetiminin katliamları yoğunlaştırması ve sert politikalar uygulaması nedeniyle Türkiye politikasını daha da sertleştirerek muhalifleri destekleyen blokla koordineli olarak Baas rejiminin yıkılması yönünde bir tavır almaya başladı. Bu çerçevede 2012'nin başından itibaren Türkiye, Suriye iç savaşına askeri müdahale de dahil bir çözüm bulmak ve muhalif grupların uluslararası meşruiyetini sağlamak amacıyla düzenlenen "Suriye'nin Dostları" toplantılarında aktif rol aldı. Yine Ağustos ayında Cidde'de olağanüstü toplanan ve Cumhurbaşkanı Gül'ün katıldığı İİT Zirvesi'nde Türkiye, Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasına destek verdi.⁴⁶

Türkiye'nin stratejik hedefinin Mağrip'te olduğu gibi Maşrik'ta da yeni bir bölgesel düzen kurmak ve Suriye'de rejimi değiştirmek olduğu 2012'den itibaren Ankara'nın söyleminde açıkça görüldü. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Nisan 2012'de TBMM'deki Suriye konulu konuşmasında "Türkiye olarak bundan sonra Orta Doğu'da değişim dalgasını yöneteceğiz. Bu değişim dalgasının öncüsü olmaya devam edeceğiz. Bütün Orta Doğu toplumlarında Türkiye sadece dost ve kardeş ülke olarak değil, geleceği belirleme fikrine sahip yeni bir bölgesel düzenin öncüsü bir ülke olarak görülmektedir... Çünkü zihnimizde nasıl yeni bir Türkiye iddiası varsa, yeni bir Orta Doğu iddiası da var" şeklindeki ifadeleri Ankara'nın Suriye ve Orta Doğu politikasını özetlemektedir.⁴⁷

Ancak 2012'nin ikincisi yarısından itibaren Suriye krizi Türkiye için güvenlik sorunları üretmeye başladı. 22 Haziran'da Suriye hava sahasını ihlal eden Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ait bir F-4 uçağı Suriye ordusu tarafından vurularak düşürüldü.⁴⁸ Bu gelişme Ankara-Şam ilişkilerinde gerilimi oldukça tırmandırdı. Bu süreçte Türkiye bir taraftan 5. maddeyi işleterek NATO'dan destek alırken, diğer taraftan Suriye sınırındaki güvenlik önlemleri

⁴³ "Altı Saatlik Görüşmeden İlk Detaylar", Hürriyet, 9 Ağustos 2011.

⁴⁴ "Geç Kaldık Demenizi İstemem", Hürriyet, 13 Ağustos 2011.

⁴⁵ "Türkiye'den Suriye'ye Yeni Yaptırımlar", Hürriyet, 30 Kasım 2011

⁴⁶ "İİT Suriye'nin Üyeliğini Askıya Aldı", Türkiye, 16 Ağustos 2012.

⁴⁷ "Davutoğlu'ndan Net Mesaj", Milliyet, 26 Nisan 2012.

⁴⁸ "Suriye Türk Jetini Vurdu", Sabah, 23 Haziran 2012.

çerçevesinde askeri varlığını artırmaya gitti. Türkiye'nin çağrısıyla acil toplanan NATO, Türk uçağının düşürülmesinin kabul edilemez olduğunu belirterek ittifakın bütünlüğünün bölünmez olduğunun altını çizdi ve Suriye'yi sert bir şekilde kınadı.⁴⁹ Bunun yanında güvenlik kaygıları artan Türkiye, Suriye sınırında yeni angajman kuralları belirledi. Buna göre Suriye'den Türkiye'ye güvenlik riski teşkil eden bütün askeri unsurların tehdit olarak değerlendirilmesi ve ona göre karşılık verilmesi kararlaştırıldı.⁵⁰

Uçak hadisesinin ardından Ankara-Şam hattında gerilimi tırmandıran yeni bir gelişme daha yaşandı. 3 Ekim'de Suriye ordusu tarafından atılan top mermisi nedeniyle Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetti.⁵¹ Bu saldırıyla birlikte Türkiye daha ciddi önlemler almaya başladı. 4 Ekim'de TBMM'de Türk askerinin bir yıl sureyle yabancı ülkelere gönderilmesini öngören Suriye konulu tezkere kabul edildi.⁵² 10 Ekim'de Suriye sınırında saldırının yaşandığı bölgede incelemelerde bulunan Genelkurmay Başkanı Necdî Özel, burada yaptığı açıklamada bu tür saldırılara daha şiddetli şekilde karşılık verileceğini belirtti.⁵³ Güvenlik tehlikesi nedeniyle takip eden yıllarda ise Suriye tezkeresi uzatıldı. Suriye kaynaklı güvenlik kaygıları artması nedeniyle Ankara, 2012'nin sonlarında Suriye'den gelebilecek füze saldırılarına karşı ülke topraklarının güvenliğinin sağlanması amacıyla NATO'dan Türkiye topraklarına füze savunma sistemi kurulmasını talep etti. Ankara'nın bu talebi 4 Aralık'taki NATO toplantısında kabul edildi. Bu karar uyarınca Ocak 2013'te ABD, Almanya ve Hollanda'nın her birinden 2 şer tane olmak üzere toplam 6 adet Patriot hava sistemi Suriye sınırına konuşlandırıldı.⁵⁴

2013 yılında Suriye'deki iç savaş Türkiye'nin güvenliğini daha fazla tehdit eden yeni bir boyut kazandı. Bundan böyle Baas rejimi, Suriye'deki iç savaşı Türkiye sınırları içine taşıyarak ülkenin güvenlik ve istikrarını bozmaya dönük faaliyetler içine girdi. Örneğin, 11 Şubat'ta Suriye plakalı bomba yüklü bir aracın Cilvegözü sınır kapısında patlaması sonucu 13 kişi hayatını kaybetti.⁵⁵ Bu terör saldırısının arkasında Suriye istihbarat örgütü Muhaberat'ın olduğu ortaya çıktı. Bunun ardından 11 Mayıs'ta Reyhanlı'da iki bomba yüklü aracın patlaması sonucu 53 kişi yaşamını yitirdi.⁵⁶ Türk yetkililer tarafından bu saldırının arkasında da Baas rejimi ve Muhaberat'ın olduğunu açıklandı. Üstelik iç savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli sayısı 2013 sonunda 500 binin üzerine çıktı. Bunların bir kısmı güney illerinde kurulan toplam 22 kampa yerleştirilirken, bir kısmı da diğer illere yayılarak yaşamlarını sürdürmeye başladılar. Yükselen sığınmacı sayısı Türkiye üzerinde büyük ekonomik ve sosyal yük oluşturmaya başladı. Bu yükü azaltmak amacıyla Ankara, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlardan finansal destek almanın yollarını aramaya başladı.

Maşrık bölgesinde Türkiye'nin düzen kurma girişimine sahne olan diğer bir ülke Irak oldu. 2010 sonlarında değişmeye başlayan Orta Doğu denkleminde Irak, bölgesel güçler arasında güç mücadelesinin verildiği bir alana dönüştü. Bundan böyle siyasi gerilim ve krizlerle anılan Ankara-Bağdat ilişkilerinin böyle bir ilişki biçimi içerisine girmesinde iki temel faktör etkili

⁴⁹ "NATO'dan Sert Kınama Çıktı", Akşam, 26 Haziran 2012.

⁵⁰ "Suriye Sınırında Kuralları Değiştirdik", Dünya, 26 Haziran 2012.

⁵¹ "Akçakale'ye Top Mermisi Düştü: 5 Ölü, 10 Yaralı", Hürriyet, 4 Ekim 2012.

⁵² "Suriye Tezkeresi 320 Oyyla Kabul Edildi", Milliyet, 5 Ekim 2012.

⁵³ "Suriye'ye Ağır Misilleme Tehdidi", Al Jazeera Türk, 10 Ekim 2012.

⁵⁴ "Türkiye'ye Altı Patriot Sistemi Kurulacak", Yeni Asır, 7 Aralık 2012.

⁵⁵ "Sınır Kapısında Patlama; 13 Ölü", NTV, 13 Şubat 2013.

⁵⁶ "Büyük İhanet! 53 Kişiyi Ölüme Götürdü", TGRT Haber, 11 Mayıs 2013.

oldu. Birincisi, ABD'nin Irak'tan çekilmesidir. İkincisi Arap Baharı'nın bölgeyi sürüklediği istikrarsızlık ortamıdır. ABD'nin çekilmesi Irak özelinde dengeleri değiştirince Maşrik bölgesinde bölgesel aktörleri harekete geçiren bir güç boşluğu doğurdu. Bu güç boşluğu Arap Baharı'nın beraberinde getirdiği değişim dinamiğiyle birleşince bölgedeki dengeler alt üst oldu. Ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak üzere Irak'ta nüfuz elde etmeyi amaçlayan komşu ülkeler İran, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi bölgenin merkezi güçleri ciddi bir rekabete tutuştular. Bunun yanında, ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle birlikte Irak'ta ulusal dengeler de değişti. Ülke siyasetinde etkili olan siyasi, dini ve etnik gruplar arasında rekabet ve çatışma yoğunluğunu ve şiddetini artırdı. Ulusal denklemde ortaya çıkan yeni şartlarda Irak'ı kendi etki alanı altına almayı hedefleyen ilgili bölgesel güçler Irak iç siyasetiyle daha yakından ilgilenmeye gittiler.

Irak'ta 2010 yılındaki seçimlerde Türkiye'nin İyad Allavi liderliğindeki Irakiye grubunu desteklemişti. Bu politikası nedeniyle Ankara'nın Bağdat yönetimiyle arasında yaşanan güven bunalımı, takip eden yıllarda ortaya çıkan yeni anlaşmazlıklarla birleşince iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları daha da derinleşti. 2010 seçimleri akabinde Maliki hükümetinin Tahran yönetimiyle giderek daha fazla yakınlaşması, 2011 sonu itibarıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesini tamamlaması, Arap Baharı sürecinde Ankara ile Bağdat'ın karşıt pozisyonlarda konumlanmaları ve son olarak Ankara-Erbil yakınlaşması iki ülke ilişkilerini daha kötü bir evreye taşıyan etkenler oldu.

Türkiye'nin Irak politikasının önemli pratik sonuçlarından biri Haşimi krizidir. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'ye yönelik yapılan tutuklama girişimine ilişkin Türkiye'nin aldığı tutum Ankara'nın Bağdat yönetimiyle kriz yaşamasına neden oldu. Aralık 2011'de ABD'nin askeri birliklerinin çekilmesinin tamamlanmasının hemen arkasından “suikast işleyen” ve “kanunsuz işlere bulaşan” korumalarını koruduğu iddiasıyla hakkında tutuklama kararı çıkarılınca Haşimi Nisan 2012'de Türkiye'ye sığındı. Bu sırada Türkiye'nin tavrı Haşimi'ye destek çıkmak ve Merkezi Irak yönetimini mezhepçi politikalar izlemekle suçlamak yönünde oldu. Türkiye'nin bu tavrını eleştiren Başbakan Maliki, Türkiye'yi Irak'ın içişlerine karışmakla suçladı ve Ankara'nın tavrının kabul edilemez olduğunu belirtti.⁵⁷ Bağdat yönetiminin Mayıs ayında Haşimi'ye yönelik kırmızı bültenle arama kararı çıkarması hakkında konuşan dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, “Türkiye olarak başından beri desteğimizi verdiğimiz birini iade etmeyiz”⁵⁸ şeklinde bir ifade kullanarak Ankara'nın yaklaşımını açıkça ortaya koymuş oldu.

Bu dönemde Türkiye'nin merkezi Bağdat yönetimiyle ilişkileri her geçen gün gerileme kaydederken, bölgesel Kürt yönetimiyle ilişkileri ise tarihte hiç olmadığı kadar ileri bir düzeye yükseldi. Ankara'nın 1990'ların başından ve 2000'lerin ortasına kadar olan dönemde izlediği geleneksel Kuzey Irak politikasını gözden geçirmesiyle taraflar arasında yumuşama ve yakınlaşma başlamış oldu. Türkiye'nin politika değişikliğine gitmesinde etkili olan üç temel faktörden bahsedilebilir. Bunları; Ankara-Bağdat ilişkilerinin gergin bir siyasi iklime girmesi, büyüyen ekonomisiyle her geçen gün enerjide dışa bağımlılığı artan Türkiye'nin bu bağımlılığı çeşitlendirme çabası göstermesi ve terör örgütü PKK ile mücadelede Ankara'nın

⁵⁷ Türkiye Felaket Getirebilir, Hürriyet, 15 Ocak 2012.

⁵⁸ “Destek Verdiğimiz Birini İade Etmeyiz, Yeni Şafak, 10 Mayıs 2012.

Erbil'in desteğini almak istemesi şeklinde sıralamak mümkündür. Öte yandan, ürettiği petrol ve doğalgazı Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırma hedefi, merkezi Bağdat yönetimiyle yaşadığı gerilim karşısında bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin siyasi desteğini alma amacı ve PKK ile DEAŞ karşısında Türkiye'den güvenlik yardımı alma düşüncesi Erbil'i Ankara'ya yakınlaştıran üç temel faktör olarak sıralanabilir.

Ankara ile Erbil arasında ticari, ekonomik, enerji ve güvenlik işbirliği üzerine kurulan ilişkiler bu dönemde art arda yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretler ve atılan yeni adımlarla daha üst bir aşamaya taşındı. Bu anlamda 2010 yılı Ankara-Erbil ilişkileri açısından önemli bir kırılma oldu. Mesut Barzani, altı yıl aradan sonra ve bölgesel yönetimin başkanı sıfatıyla ilk defa Haziran 2010'da Türkiye'yi ziyaret etti.⁵⁹ Söz konusu ziyarette başta PKK ile mücadele olmak üzere yapılacak işbirliği alanları masaya yatırıldı. Bu süreçte PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye saldırı düzenlemesi üzerine Barzani, ilk defa isim zikrederek PKK'yı kınadı. Yine bu yılın Ekim ayında ise Türkiye, Erbil'e başkonsolosluk açtı.⁶⁰

2011 yılında Başbakan Erdoğan'ın Irak ziyareti kapsamında Kuzey Irak'ta temaslarda bulunmasıyla ilk defa bir Türk başbakanı bölgesel Kürt yönetiminin merkezi Erbil'i ziyaret etmiş oldu.⁶¹ Türkiye'nin Kürt yönetimiyle ilişkileri güçlendikçe Erbil'in PKK'ya ilişkin tutum ve davranışları Ankara çizgisine yakın bir şekilde sertleşti. Bundan sonra TSK'nın Kuzey Irak'ta PKK'nın konuşlu olduğu bölgelere yaptığı hava saldırıları Erbil'i değil, Bağdat'ı rahatsız etmeye başladı. Örneğin, 2011 yazında TSK'nın PKK hedeflerini bombalaması sonucunda Bağdat yönetimi nota vererek Türkiye'yi uyarırken, Erbil yönetimi ise bu operasyonlardan güvenlik kaygısı duymadığını açıkladı.⁶² Aynı şekilde, Nisan 2012'de Türkiye'yi ziyaret eden Mesut Barzani'nin "silahlı yöntemi sürdürdüğü takdirde PKK'nın sonucuna katlanacağını ve Kürt bölgesinde varlığını sürdürmesine müsaade edilmeyeceğini"⁶³ belirtmesi PKK konusunda Erbil ile Ankara arasında görüş birliği olduğunun bir göstergesiydi.

Türkiye ile Kürt yönetimi arasındaki PKK'ya ilişkin görüş birliği taraflar arasındaki ekonomik, ticari ve enerji alanındaki ilişkilerin ileri bir seviyeye taşınmasına zemin hazırladı. Büyüyen ekonomisi nedeniyle hızla artan enerji tüketiminde kaynak çeşitliliğine önem veren ve Rusya ve İran'a bağımlılığı asgari düzeye indirmeyi hedefleyen Türkiye, Kürt bölgesindeki düşük maliyetli enerji kaynaklarından istifade etmeyi öncelik haline getirdi. Bunun yanında, Bağdat yönetimiyle ilişkileri gerilen ve gerekli ödemeleri alamadığını ileri süren Erbil yönetimi, Türkiye aracılığıyla bölge petrolünü dünya pazarına taşımayı hedeflemekteydi. Bu amaçlarla 2012 yılında Ankara ile Erbil arasında imzalanan enerji anlaşması uyarınca Kuzey Irak ile Türkiye arasında petrol boru hattının inşa edilmesi kararlaştırıldı.⁶⁴ Buna ilaveten Türkiye ile bölgesel Kürt yönetimi arasında tankerlerle petrol ticareti başladı.⁶⁵

Türkiye'nin enerji alanında Kürt yönetimiyle yakınlaşması Bağdat yönetiminin sert tepkisine yol açtı. Ağustos 2012'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Mesut Barzani ile birlikte

⁵⁹ "Mesut Barzani Türkiye'de, Yeni Şafak, 2 Haziran 2010.

⁶⁰ "Erbil Başkonsolosluğu Açıldı, Hürriyet, 12 Ekim 2010.

⁶¹ "Kuzey Irak'ta Bir İlk", Milliyet, 29 Mart 2011.

⁶² "Turkey Attacks Kurdish Targets in Northern Iraq After Ambush", New York Times, 18 Ağustos 2011.

⁶³ "Barzani:PKK Beni Dinlerse İyi Eder", Hürriyet, 20 Nisan 2012

⁶⁴ "Kürt Petrolünün Boru Hattı Hangisi, Hürriyet, 10 Ağustos 2012.

⁶⁵ "Kuzey Irak'tan Petrol Alış Verişi Başladı", Hürriyet, 28 Temmuz 2012.

statüsü tartışmalı Kerkük'ü ziyaret etmesine tepki olarak Bağdat yönetimi bölgeye askeri sevkıyat yaptı ve Türkiye'ye nota verdi.⁶⁶ Aynı yılın Kasım ayında Bağdat yönetimi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Irak'ın güneyindeki petrol arama sözleşmesini iptal etti.⁶⁷ Aralık ayında ise Enerji Bakanı Taner Yıldız'ın Erbil'e inmek üzere havalanan uçağına Bağdat yönetimi iniş izni vermedi.⁶⁸

İlişkilerdeki gergin iklim hakim olduğundan 2013 yılında Ankara-Bağdat arasında herhangi bir üst düzey ziyaret gerçekleşmedi. Fakat bunun yanında, Ankara-Erbil ilişkileri enerji ve güvenlik düzleminde giderek ivme kazandı. 2012 yılında Fransa'da kurulan Turkish Energy Company, Mart 2013'te Ankara-Erbil arasında imzalanan enerji anlaşması uyarınca Kuzey Irak'ta petrol ve doğalgaz çıkarma izni aldı.⁶⁹ Bir süre sonra bölgede çıkarılan petrol Türkiye'ye ve buradan da uluslararası pazarlara sevk edilmeye başlandı. Buna karşılık, bölgesel Kürt yönetiminin Bağdat'ın izni olmadan Türkiye üzerinden petrol satma çabasının anayasayı ihlal anlamına geldiğini belirten Başbakan Maliki, "ne Ankara'nın ne de Erbil'in bunu yapmasına izin vereceğiz" diyerek tepkisini ortaya koydu.⁷⁰

Türkiye'nin Maşrik bölgesiyle ilişkileri kapsamında ele alınması gereken bir diğer ülke İran'dır. 2011-2013 döneminde Irak ve Suriye'de verilen nüfuz mücadelesi iki bölgesel güç Türkiye ve İran'ı karşı karşıya getirdi. Böylece, 2011'den itibaren iki ülke arasında rekabet derinleştikçe Ankara-Tahran ilişkileri giderek gergin bir havaya büründü. Hâlbuki daha bir yıl önce 2010 yılında Türkiye-İran ilişkileri en güçlü dönemlerinden birine ulaşmıştı. Mayıs 2010'da Türkiye, İran ve Brezilya arasında İran'ın nükleer programına barışçıl çözümü öngören Tahran Bildirisi imzalanmıştı. Haziran 2010'da ise BM Güvenlik Konseyi'nde Batılı devletleri karşısına alma pahasına İran'a yönelik yeni yaptırımlar getiren oylamada Türkiye hayır oyu kullanmıştı. Üstelik İran ile güçlü ilişki bağları kurması nedeniyle Türkiye, 2010 yılında Batılı ülkeler tarafından "eksen kayması" suçlamalarına maruz kalmıştı. Ankara ile Tahran arasındaki bu olumlu hava Suriye ve Irak'ta yaşanan gelişmelere dair derin fikir ayrılıkları nedeniyle 2011 yılında hızla kayboldu.

Eylül 2011'de NATO bünyesinde Türkiye'de Malatya Kürecik'e konuşlandırılması kararlaştırılan füze savunma sistemi⁷¹ Ankara-Tahran ilişkilerinde Suriye krizi nedeniyle yaşanan gerilimi tırmandırdı. İlk başlarda İranlı yetkililer verdikleri demeçler ve yaptıkları ikili temaslarda İran'ın güvenliğini tehlikeye atmasına ve İsrail ile ABD'nin çıkarlarına hizmet etmesine vurgu yaparak bu sistemin kurulmaması yönünde Türkiye'ye uyarılar yaptılar. Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, "Biz Türkiye'yi kardeş ülke ve yakın dost olarak biliriz. Ancak düşman ülkeler oraya füze kalkanı yerleştirdiğinde ve bu önlemin İran'a karşı alındığı açıklandığında birilerinin tetikte olması gerekiyor"⁷² şeklindeki ifadesiyle Türkiye'yi uyardı.

⁶⁶ "Ankara-Bağdat Hattında Çifte Kerkük Notası", Hürriyet, 4 Ağustos 2012.

⁶⁷ Ali Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi", Türk Dış Politikası 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss.117-135.

⁶⁸ "Havada 'Kürt petrolü' Krizi; Bakan Yıldız'ın Uçağı Erbil'e Gidemedi", Radikal, 4 Aralık 2012.

⁶⁹ Ali Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası", İçinde; Türk Dış Politikası 2013, Ed; Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara, SETA, 2015, ss.143-159.

⁷⁰ "Maliki'den Erbil'e Tehdit, Al Jazeera Türk, 12 Ocak 2014.

⁷¹ "Füze Kalkanı Malatya'ya Kuruluyor", Sabah, 15 Eylül 2011.

⁷² "Ahmedinejad'dan Türkiye'ye Füze Kalkanı Tepkisi", Hürriyet, 9 Eylül 2011.

Ankara ise bu süreçte sistemin savunma amaçlı olduğunu, hedef ülkenin İran olmadığını ve İsrail’le bir ilgisi bulunmadığını ifade ederek Tahran yönetiminin kaygılarını gidermeye çaba harcadı.⁷³ Türkiye geri adım atmayınca İran’dan Türkiye’ye yapılan uyarıların yerini tehditler almaya başladı. Kasım ayında İran Devrim Muhafızları’ndan yapılan açıklamada, “İran’a karşı bir saldırı olması halinde ilk olarak Türkiye’de kurulacak bu radar üssünün vurulacağı”⁷⁴ ifade edilerek Türkiye tehdit edildi. Aynı şekilde Aralık ayında ise Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkanvekili Hüseyin İbrahimi, “Herhangi bir saldırıya uğramamız halinde Türkiye’deki füze savunma sisteminin hedef alınması İran’ın doğal hakkıdır ve bunu kesinlikle yapacak”⁷⁵ şeklinde bir ifade kullandı. Bu ve benzeri açıklamalarının İran tarafından sıklıkla Türkiye’ye yöneltilmesi üzerine Ankara, İran’a nota vererek Tahran yönetiminden açıklama istedi.

2012 yılına gelindiğinde Ankara-Tahran hattında gerilimi tırmandıran ikinci bir füze savunma krizi yaşandı. 2012’de Türkiye, artan güvenlik endişeleri nedeniyle NATO bünyesinde Suriye sınırına Patriot füze savunma sistemlerini konuşlandırma kararı aldı. Türkiye’nin olası füze saldırıları karşısında hava savunma kapasitesini artırmaya yönelik bu hamlesi İran’da büyük bir rahatsızlık doğurdu. Kasım ayında NATO’nun Türkiye’ye füze savunma sistemleri konuşlandıracağı gündeme geldiğinde Meclis Başkanı Laricani, “Suriye’deki iç kriz böyle silahlar konuşlandırılarak çözülemez” diyerek eleştirdi. Aralık ayına gelindiğinde sistemlerin konuşlandırılacağı netleşince İranlı yetkililer Türkiye’yi tehdit etmeye başladılar. Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih Türkiye’ye patriotların konuşlandırılmasını “beklenmedik sonuçlar doğuracak kışkırtıcı bir eylem” olarak tanımladı.⁷⁶ İran tarafından gelen bu tür açıklama ve eleştiriler karşısında savunma amaçlı kurulan sistemden kaygılanmalarına gerek olmadığını belirten Dışişleri Bakanı Davutoğlu, kendi halkını katleden, Türkiye’ye karşı sınır ihlalleri yapan, bölge barışını tehdit eden Baas yönetimine dur deme vaktinin geldiğini ifade etti.⁷⁷

2.3.Körfez’le Yakınlaşma

2000’li yıllarda Türkiye’nin Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, BAE, Umman ve Bahreyn’den oluşan Körfez ülkeleriyle ekonomik alanda başlayan işbirliği zamanla siyasi ve askeri alanlara da yayılarak ilerledi. Taraflar arasındaki ilişkilerin olumlu bir seyir yakalamasında ilk kırılma 2008 yılında Cidde’de yapılan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)-Türkiye Zirvesi’nde Körfez ülkelerinin Türkiye’yi stratejik ortak olarak tanımlamamasıyla yaşandı. Türkiye-KİK arasında kurulan stratejik diyalog mekanizması uyarınca taraflar her yıl bir araya gelerek ilişkilerin mevcut durumunu değerlendirip yeni işbirliği alanlarını masaya yatırmaya başladılar.

Türkiye-Körfez ilişkilerinde ikinci kırılma 2011’de değişen bölgesel denklemlerle yaşandı. İran’ın bölgesel politikalarını tehdit olarak gören Körfez ülkeleri onu dengeleyebilmek için bu süreçte Türkiye ile siyasi ve askeri alanda yakınlaşmaya gittiler. Arap ayaklanmaları nedeniyle Suudi Arabistan’ın Tunus ve Mısır’da müttefiklerini kaybetmesi, diğer müttefikleri Bahreyn ve Yemen’de ise Tahran destekli ayaklanmaların baş göstermesi, Irak’ın daha fazla İran eksenine girmesi gibi faktörler 2010 sonrası Orta Doğu’da İran yayılcılığı korkusunu

⁷³ Kemal İnat, “Türkiye’nin İran Politikası 2011”, Ortadoğu Yıllığı 2011, Sayı 7, Yıl 7, 2012, ss.9-30.

⁷⁴ “İran’dan Türkiye’ye Büyük Tehdit”, Hürriyet, 27 Kasım 2011.

⁷⁵ “İran’dan İkinci Göz Dağı: Kürecik’i Kesinlikle Vururuz”, Hürriyet, 12 Aralık 2011.

⁷⁶ “Tahran: Patriot Yerleştirilmesi Kışkırtıcı Olur”, Radikal, 18 Aralık 2012.

⁷⁷ “Davutoğlu’ndan İran’a Suriye Çağrısı”, Hürriyet, 18 Aralık 2012.

artırdı. Tüm bunların Obama yönetiminin bölgede pasif bir politika izlediği bir dönemde olması, güvenlikleri ABD'nin bölgedeki varlığına dayanan Körfez ülkelerini fazlasıyla endişeye sevk etti. Bu şartlar altında İran'ın özellikle Maşrik ve Körfez bölgelerindeki tutum ve davranışları Türkiye ile Körfez ülkelerinin ortak tehdit algılarını oluşturdu. Bu nedenle 2011-2013 döneminde karşılıklı diplomatik ziyaretlerle Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri siyasi, ekonomik, ticari ve askeri alanda büyük bir yakınlaşmaya tanık oldu.

2011-2013 dönemine bakıldığında, Türkiye ile Körfez ülkelerinin politikalarının Mağrip'de ayrışırken, Maşrik ve Körfez'de ise örtüştü. Bunun pratik yansımaları da görüldü. Suudi Arabistan ve Katar Suriye'de İran'ın müttefiki Baas rejiminin yıkılması amacıyla işbirliği yaptılar. Mart 2011'de Suudi Arabistan ve BAE Bahreyn'deki İran destekli Şiilerin düzenlediği gösterileri askeri müdahaleyle bastırıldığında Türkiye sessiz kaldı. Aynı şekilde Kasım 2011'de Yemen'de Suudi Arabistan'ın KİK kanalıyla Ali Abdullah Salih'in yetkilerini yardımcısı Abdurrahman Mansur Hadi'ye devrettirerek yönetim değişikliğini kontrol altına aldığı Türkiye bu durumu destekledi.

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki karşılıklı üst düzey ziyaretler ve diplomasi trafiği ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Ankara-Riyad ilişkilerine bakıldığında Orta Doğu'da taşların yerinden oynadığı bir zaman diliminde Mart 2011'de Başbakan Erdoğan'ın Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesi önem arz etmektedir. Cidde Ekonomik Forumu'nun açılış konuşmasını yapan Başbakan Erdoğan, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Orta Doğu'nun iki önemli ülkesi olarak bölgesel barış ve istikrara önemli katkı sağladıklarını ve örnek işbirliği sergilediklerini ifade etti. Aynı konuşmada Başbakan Erdoğan, son yıllarda İİT, KİK ve Arap Birliği gibi uluslararası kuruluşlarda Suudi Arabistan ile işbirliği halinde olduklarını dile getirdi.⁷⁸ Aynı yılın Ağustos ayında Suudi Arabistan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Gül, Kral Abdullah ile yaptığı görüşmede Suriye'deki krizi ele aldı ve Suudi Arabistan'ın oynadığı kilit role dikkat çekti. Bu görüşmede bölgesel meselelerin ele alınması amacıyla karşılıklı olarak görüş alış verişinin sıklaştırılması kararı alındı.⁷⁹

Daha sonra 13 Nisan 2012'de Başbakan Erdoğan, Suudi Arabistan'ı ziyaret etti. İki devlet başkanının bir araya geldiği görüşmede temel gündem maddesi Suriye oldu. Ayrıca bu ziyarette iki konuda mutabık kalındı. İlki, Suriye'de halkın talepleri doğrultusunda demokratik dönüşümün derhal tamamlanması hususunda görüş birliğine varıldı. İkincisi, KİK, İİT ve Arap Birliği çerçevesinde iki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesi konusunda anlaşıldı. Ayrıca 2012 yılında, Suriye'de katliamlardan kaçarak Türkiye'ye sığınanların sayısı artınca iki ülke arasında imzalanan mutabakat zaptları ve protokollerle Suudi Arabistan Türkiye'ye mülteciler için kullanılmak üzere ayni ve nakdi yardımlar yapmaya başladı. Örneğin Eylül'de "Türkiye-Suudi Arabistan el ele" kampanyası çerçevesinde Suudi Arabistan Kilis'e 10 bin kişi kapasiteli 2 bin adetlik konteyner kentin kurulması ve işletilmesi masraflarını üstlendi.⁸⁰

Mayıs 2013'te Veliaht Selman bin Abdülaziz Türkiye'yi ziyaret etti. Ankara'da Cumhurbaşkanı Gül ve Veliaht Selman'ın görüşmeleri sırasında iki ülke arasında askeri, güvenlik ve savunma işbirliğini daha ileri bir aşamaya taşıyacak Savunma İşbirliği Anlaşması

⁷⁸ "Erdoğan: Elimiz Kolumuz Bağlı Oturmuyor", İHA, 20 Mart 2011.

⁷⁹ "Çok Ciddi Bir Dönem Yaşanıyor" TRT Haber, 15 Ağustos 2011.

⁸⁰ "Suudiler Kent Kuruyor", Akşam, 29 Eylül 2012.

imzalandı. Bu anlaşma uyarınca Türkiye'nin insansız hava aracı Anka'nın Suudi Arabistan'ın savunma ihtiyaçları doğrultusunda üretileceği konusunda mutabık kalındı. Bu ziyaret kapsamında Türkiye'nin diğer yerli savunma üretimleri olan Altay tankı ve Cirit füzesinin de Suudi Arabistan'a temin edilmesi görüşüldü.⁸¹ Ayrıca siyasi yetkililer iki ülke arasındaki 5 milyar dolar seviyesindeki ticaret hacmini 20 milyar dolara çıkartma kararı aldılar.⁸²

Bu süreçte Türkiye'nin Suudi Arabistan dışındaki Körfez ülkeleriyle de ilişkileri aynı paralellikte gelişim kaydetti. Suriye krizinin iç savaşa dönüşmeye başlaması ve tarafların siyasi, ekonomik, ticari ve savunma işbirliğini geliştirmek istemeleri nedeniyle Türkiye-Katar arasındaki diplomatik temas yoğunluğu oldukça arttı. Ocak 2011'de Başbakan Erdoğan beraberindeki 150 işadamıyla birlikte Katar'a resmi bir ziyaret düzenleyerek iki ülke ilişkilerinin gidişatına ilişkin önemli temaslarda bulundu. Doha'daki temasları sırasında Başbakan Erdoğan, iki ülkenin ortak bir medeniyetin mensupları olduğuna değindikten sonra iki ülke arasında siyasi, ekonomik, ticari ve askeri olmak üzere her alanda ilişkilerin güçlendirilmesi için çalışacakları ve ticaretin önündeki engelleri kaldıracaklarını ifade etti.⁸³ Bunun yanında iki ülke yetkilileri sık sık bir araya gelerek başta Suriye olmak üzere bölgesel gelişmeler hakkında fikir teatisinde bulundular. Bu çerçevede Haziran 2011'de Katar Emiri Hamad bin Halife Türkiye'yi ziyaret etti. Aralık ayında ikinci defa Türkiye'ye gelerek Başbakan Erdoğan'ı evinde ziyaret eden Emir Hamad, Türkiye ile ekonominin yanında eğitim ve teknoloji alanında da işbirliği yapmak istediklerini dile getirdi.

2012 ve 2013 yıllarında da Ankara-Doha ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla karşılıklı üst düzey diplomatik ziyaretler yapıldı. Örneğin Nisan'da Başbakan Erdoğan, beraberindeki dışişleri, enerji ve kalkınma bakanlarıyla birlikte Katar'ı ziyaret etti. Kasım'da ise Kahire'de Başbakan Erdoğan ile Emir Hamad bir araya gelerek Filistin'deki İsrail saldırıları ve Suriye iç savaşı gibi bölgesel gelişmeleri masaya yatırdılar. Ayrıca bu yılın Temmuz ayında Katar Genelkurmay Başkanı Hamad bin Ali'nin Türkiye'ye gelerek Genelkurmay Başkanı Necdet Özel'le görüşmesinde iki ülke arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁸⁴ Ocak 2013'te de Başbakan Erdoğan Katar'ı ziyaret ederek Emir Hamad ile bölgesel gelişmeler ve ikili ilişkiler hakkında fikir alışverişinde bulundu.⁸⁵

Bu süreçte Türkiye-BAE ilişkileri de gelişme kaydetti. Ankara-Abu Dabi arasındaki güçlü ekonomik ve ticari ilişkiler diğer Körfez ülkeleriyle yakalanamayan bir düzeye çıktı. 2012 yılında İki ülke arasındaki ticaret hacmi 11,7 milyar dolar seviyesine çıktı.⁸⁶ BAE, Türkiye'nin Körfez bölgesinde en fazla ticaret hacmine sahip olduğu ülke konumundadır. Savunma işbirliği alanında da iki ülke arasında yakınlaşma görüldü. 2011 yılında iki ülkenin savunma ihtiyaçlarını tedarik etmek amacıyla Türkiye'den ASELSAN ile BAE'den International Golden Group arasında savunma şirketi kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. Siyasi ilişkiler açısından bakıldığında Arap Baharı sürecinde iki ülke arasında bölgesel gelişmelere yaklaşım açısından bir yakınlaşma göze çarpmaktadır. 2011 yılında Ankara ile Abu Dabi özellikle Libya krizi konusunda yakın işbirliğine gittiler. Örneğin 25 Ocak'ta

⁸¹ "Suudi Arabistan'a ANKA Sattık", Yeni Şafak, 22 Mayıs 2013.

⁸² "Suudi Prens Cumhurbaşkanı İle Görüştü", Time Türk, 21 Mayıs 2013.

⁸³ "Türkiye-Körfez İlişkileri Ticari Bağlarla Pekişiyor", Dünya Bülteni, 12 Ocak 2011.

⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 7 Kasım 2012

⁸⁵ "Başbakan Katar'da, TRT HABER, 29 Ocak 2013.

⁸⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Abu Dabi'yi ziyaretinde Türkiye ve BAE Libya'ya yardım köprüsü oluşturma hususunda anlaştı.⁸⁷ 9 Haziran'da Dışişleri Bakanı Davutoğlu BAE'de düzenlenen Libya Temas Grubu Toplantısı'na katıldı. 15 Temmuz'da Türkiye'de gerçekleştirilen Libya Temas Grubu Toplantısı'na Bakan Davutoğlu ve Abdullah bin Zayid eş başkanlık yaptılar.⁸⁸

2012 yılına gelindiğinde 29 Ocak-1 Şubat tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Gül, beraberindeki 100'ün üzerinde iş adamıyla birlikte BAE'yi ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Gül'ün bu ziyareti 15 yıl aranın ardından Türkiye'den BAE'ye yapılan en üst düzey ziyaret oldu. İki devlet liderinin bir araya geldiği ziyarette bölgedeki siyasi gelişmelerin masaya yatırılmasının yanı sıra ekonomi, ticaret, yatırım ve savunma alanlarında yeni işbirliklerin kurulması konusunda mutabık kalındı.⁸⁹ Abu Dabi temasları hakkında demeç veren Cumhurbaşkanı Gül, bu ziyaretin Türkiye'nin BAE ve Körfez bölgesinin güvenlik ve istikrarına verdiği desteğin bir yansıması olduğunu ifade etti.⁹⁰ Cumhurbaşkanı Gül'ün beraberinde götürdüğü işadamları bu ziyaret kapsamında 3 milyar dolarlık ticaret ve yatırım anlaşması imzaladılar.⁹¹ Bir yıl sonra 2013 Şubat'ta Başbakan Erdoğan BAE'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik alanındaki işbirliği imkânlarını görüştü.⁹²

Bu dönemde Türkiye-Kuveyt ilişkilerinde de ciddi bir canlanma görüldü. 10 Ocak 2011'de beraberindeki bakanlarla birlikte Başbakan Erdoğan Kuveyt'i ziyaret etti. Bu ziyarette bölgesel gelişmelerin ele alınmasının yanı sıra iki ülke arasındaki ekonomik, ticari ve yatırım işbirlikleri masaya yatırıldı. İki ülke arasında sanayi işbirliği anlaşması imzalandı ve vizelerin kaldırılması gündeme geldi.⁹³ Daha sonra Nisan 2013'te Kuveyt Emiri Ahmet el Cabir Ankara'yı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında vize muafiyeti, diplomasi, kültür, havacılık, ulaştırma ve yükseköğretim alanlarında olmak üzere 8 ayrı anlaşma imzalandı.⁹⁴

Diğer bir Körfez ülkesi olan Bahreyn'le ilişkilere bakıldığında 2011 yılında bu ülkedeki ayaklanmalar temel gündem maddesi oldu. Şubat ayında ayaklanmalar Bahreyn'e sıçrayınca Türkiye aktif bir şekilde meseleye dahil olmaya çalıştı. Ayaklanmaların sürdüğü sırada Dışişleri Bakanı diplomatik girişimlerini başlatarak Manama yönetimiyle sık sık iletişime geçti. Her ne kadar Ankara genel olarak siyasi reformların yapılmasını dile getirse de, diğer ayaklanmalarda olduğu gibi muhalifleri destekleyecek türde açıklamalardan uzak durdu. Bu süreçte Mart ayında Bahreyn Dışişleri Bakanı Türkiye'ye gelerek ülkesindeki gelişmeleri görüştü. Bunun ardından Bahreyn'in oldukça kritik bir ülke olduğuna değinen Dışişleri Bakanı Davutoğlu Manama'yı ziyaret etti. Bahreyn Dışişleri Bakanı Halid bin Ahmed, "Türkiye, Bahreyn'le kardeşçe ilgilenen bir ülke" açıklamasını yaptı.⁹⁵ Ayrıca Aralık 2012'de Türkiye ile Bahreyn arasından Arap-Türk Diyalog Forumu kuruldu. 2013 Nisan'da

⁸⁷ "Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri, Libya'ya Yardım Köprüsü Kuracak", Haberler.com, 26 Şubat 2011.

⁸⁸ Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2011", Türk Dış Politikası 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ali Resul Usul (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.283-309 (s.297).

⁸⁹ Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Akkaya, Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2012", Türk Dış Politikası 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ufuk Ulutaş (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss.136-158 (s.148).

⁹⁰ "Gül, Yüz İşadamıyla Birleşik Arap Emirlikleri'ne Gitti", Milliyet, 29 Ocak 2012.

⁹¹ Fikret Bila, Gül'ün de İşadamlarının da Yüzü Gültüyordu", Milliyet, 3 Şubat 2012

⁹² "Başbakan Erdoğan BAE'de Sharjah Emirliği'nde, Zaman, 23 Şubat 2013.

⁹³ Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2011", Türk Dış Politikası 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnât ve Ali Resul Usul (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.283-309 (s.295).

⁹⁴ "Bir Ülkeyle Daha Vizeler Kalkıyor", Sabah, 19 Nisan 2013.

⁹⁵ "Davutoğlu: Bahreyn'e Dış Müdahale Kabul Edilemez", Dünya Bülteni, 23 Mart 2011.

Manama’da birinci Türk-Arap Forumu gerçekleştirildi. Umman ile ilişkilere gelince Türkiye, Umman ile de siyasi, ekonomik, ticari ve savunma alanındaki ilişkilerini geliştirmek üzere bir dizi diplomatik temaslarda bulundu. Ağustos 2011’de iki ülke arasındaki Savunma İşbirliği Anlaşması’nın süresi uzatıldı.⁹⁶

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Arap Baharı sürecinde Türkiye’nin yeniden şekillenen Orta Doğu politikasını inceledi. Çalışma, Arap ayaklanmalarının güçlü bir şekilde etkisini gösterdiği ve bölgesel değişim dalgası oluşturduğu 2011-2013 döneminde Türkiye’nin Orta Doğu politikasına odaklandı. Araştırmanın asıl amacı, Türkiye’nin değişen Orta Doğu politikasının arakasında yatan değişkenleri saptamak ve bölgesel yansımalarını ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda araştırma, şu bulgulara ulaştı.

Bunlardan ilki, Arap Baharı sürecinde Türkiye’nin Orta Doğu politikasını gözden geçirmesi bölgesel ölçekte meydana gelen yapısal değişkenlerin bir sonucudur. Bölgesel güç yapısının değişime uğraması, Türkiye’yi mevcut bölge siyasetini yeniden yapılandırmaya itmiş bulunmaktadır. Arap ayaklanmalarının değişim rüzgarı ve ABD’nin değişen bölge politikası, bölgede güç boşluğu ortaya çıkarmış ve Türkiye gibi bölgesel güçler açısından tehdit ve fırsatları eş zamanlı olarak beraberinden getirmiştir. Türkiye, bir taraftan beliren bölgesel tehditlerin üstesinden gelmeye, diğer taraftan da ortaya çıkan fırsatları değerlendirmeye yönelik büyük bir çaba harcamıştır.

İkincisi, Türkiye’nin Orta Doğu politikası, bölgeye yönelik genel bir politika olmaktan ziyade, alt bölgesel sistemlerin kendi iç dinamikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu çalışmada Orta Doğu, üç alt bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar; Mağrip, Maşrik ve Körfez bölgesi şeklinde adlandırılmaktadır. Arap Baharı sürecinde Türkiye’nin her bir bölgeye yönelik angajmanının yerel dinamikler etrafında şekillendiği gözlemlendi. Türkiye’nin Mağrip bölgesinde nüfuz alanı inşa etmeye çalışırken, Maşrik bölgesinde ise düzen kurmaya gayret ettiği görüldü. Diğer taraftan Türkiye’nin Körfez ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğini derinleştirmek suretiyle yakınlaşma içerisine girdiğine tanık olundu.

KAYNAKÇA

Balcı, Ali., “Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi, Türk Dış Politikası 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss.117-135.

Balcı, Ali., “Türkiye’nin Irak Politikası”, İçinde; Türk Dış Politikası 2013, Ed; Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara, SETA, 2015, ss.143-159.

Çakmak, Cenap., “Türkiye’nin Tunus ve Libya Politikası 2011, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.343-370.

⁹⁶ Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, “Türkiye’nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2011”, Türk Dış Politikası 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.283-309 (s.298).

Telci, İsmail Numan., “Türkiye’nin Mısır Politikası 2012”, Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Ed), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 159-181.

İsmail Numan, Telci., “Mısır 2012”, Ortadoğu Yıllığı 2012, No 8, Yıl 8, 2012, ss.185-215 (s.204).

İnat, Kemal., “Türkiye’nin İran Politikası 2011”, Ortadoğu Yıllığı 2011, Sayı 7, Yıl 7, 2012, ss.9-30.

Ataman, Muhittin ve Akkaya, Gülşah Neslihan., “Türkiye’nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2012”, Türk Dış Politikası 2012, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss.136-158.

Ataman, Muhittin ve Akkaya, Gülşah Neslihan., “Türkiye’nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2011”, Türk Dış Politikası 2011, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (Ed.), Ankara: SETA Yayınları, 2012, ss.283-309.

Erdağ, Ramazan., “Türkiye’nin Kuzey Afrika Politikası”, Türk Dış Politikası 2013, Burhaneddin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed), Ankara, SETA, 2015, ss.237-25.

“Ahmedinejad’dan Türkiye’ye Füze Kalkanı Tepkisi”, Hürriyet, 9 Eylül 2011.

“Akçakale’ye Top Mermisi Düştü: 5 ölü, 10 Yaralı”, Hürriyet, 4 Ekim 2012.

“Altı Saatlik Görüşmeden İlk Detaylar”, Hürriyet, 9 Ağustos 2011.

“Ankara Libyalı Muhalifleri Tanıdı” Memleket, 24 Mayıs 2011.

“Ankara-Bağdat Hattında Çifte Kerkük Notası”, Hürriyet, 4 Ağustos 2012.

“25 Bin Türk İçin Tarihi Tahliye Operasyonu”, Time Türk, 22 Şubat 2011.

“Başbakan Erdoğan BAE’de Sharjah Emirliği’nde, Zaman, 23 Şubat 2013.

“Başbakan Erdoğan Mübarek’e Seslendi”, Habertürk, 1 Şubat 2011.

“Başbakan Katar’da, TRT Haber, 29 Ocak 2013.

“Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Libya Başbakanı İle Görüştü, Habertürk, 3 Ocak 2014.

“Başbakan’dan Tunus’ta “Özür” Açıklaması”, Hürriyet, 6 Haziran 2013.

“Bir Ülkeyle Daha Vizeler Kalkıyor”, Sabah, 19 Nisan 2013.

“BM’den Libya’ya Müdahale Kararı” CNN Türk, 18 Mart 2011.

“Büyük İhanet! 53 Kişiyi Ölüme Götürdü”, TGRT Haber, 11 Mayıs 2013.

“Çok Ciddi Bir Dönem yaşıyor” TRT Haber, 15 Ağustos 2011.

“Davutoğlu: Bahreyn’e Dış Müdahale Kabul Edilemez”, Dünya Bülteni, 23 Mart 2011.

“Davutoğlu’ndan İran’a Suriye Çağrısı, Hürriyet, 18 Aralık 2012.

“Davutoğlu’ndan Net Mesaj”, Milliyet, 26 Nisan 2012.

“Davutoğlu’nun Uçağı özel İzinle Bingazi’de, Türkiye, 4 Temmuz 2011.

- “Destek Verdiğimiz Birini İade Etmeyiz, Yeni Şafak, 10 Mayıs 2012.
- “Erbil Başkonsolosluğu Açıldı, Hürriyet, 12 Ekim 2010.
- “Erdoğan Libya’da Suriye’ye Seslendi”, Al Jazeera Türk, 20 Eylül 2011.
- “Erdoğan Mısır’dan Çok Sert Çıktı”, CNN Türk, 17 Kasım 2012.
- “Erdoğan Tunus’ta Laiklik Önerisine Açıklık Getirdi”, Time Türk, 15 Eylül 2011.
- “Erdoğan: Elimiz Kolumuz Bağlı Oturmayız, İHA, 20 Mart 2011.
- “Erdoğan’dan Libya’da Önemli Açıklamalar”, Hürriyet, 16 Eylül 2011.
- “Erdoğan’ı Mısır’da Binlere Kişi Karşıladı, Dünya Bülteni, 13 Eylül 2011.
- Fikret Bila, Gül’ün de İşadamlarının da Yüzü Gülüyordu”, Milliyet, 3 Şubat 2012
- “Füze Kalkanı Malatya’ya Kuruluyor”, Sabah, 15 Eylül 2011.
- “Geç Kaldık Demenizi İstemem”, Hürriyet, 13 Ağustos 2011.
- “Gül, Yüz İşadamıyla Birleşik Arap Emirlikleri’ne Gitti”, Milliyet, 29 Ocak 2012.
- “Halkın Sesine Kulak Ver”, Akşam, 2 Şubat 2011.
- “Havada ‘Kürt petrolü’ Krizi; Bakan Yıldız’ın Uçağı Erbil’e Gidemedi”, Radikal, 4 Aralık 2012.
- “Her Kutlu doğum Sancılı Olur”, Milliyet, 14 Eylül 2011.
- “İİT Suriye’nin Üyeliğini Askıya Aldı”, Türkiye, 16 Ağustos 2012.
- “İran’dan İkinci Göz Dağı: Kürecik’i Kesinlikle Vururuz”, Hürriyet, 12 Aralık 2011.
- “İran’dan Türkiye’ye Büyük Tehdit”, Hürriyet, 27 Kasım 2011.
- “İstanbul’da Kaddafi’ye Ağır Darbe”, Radikal, 15 Temmuz 2011.
- “Kaddafi’nin Ardından Libya”, Al Jazeera Turk, 20 Ekim 2012.
- “Kuzey Irak’ta Bir İlk”, Milliyet, 29 Mart 2011.
- “Kuzey Irak’tan Petrol Alış Verişi Başladı”, Hürriyet, 28 Temmuz 2012.
- “Kürt Petrolünün Boru Hattı Hangisi, Hürriyet, 10 Ağustos 2012.
- “Libya Devlet Başkanı’ndan Türk İşadamlarına Zarar Tazmini”, Hürriyet, 9 Aralık 2012.
- “Libya Tezkeresi Kabul Edildi”, Sabah, 24 Mart 2011.
- “Maliki’den Erbil’e Tehdit, Al Jazeera Turk, 12 Ocak 2014.
- “Mesut Barzani Türkiye’de, Yeni Şafak, 2 Haziran 2010.
- “Mısır Ziyareti”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı,
- “Mısır Ziyareti”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 3 Mart 2011.
- “Mursi İle İlk Yüz Yüze Görüşme”, Anadolu Ajansı, 15 Ağustos 2012.

- “Mübarek’siz Mısır’a İlk Ziyaret”, Sabah, 3 Mart 2011.
- “NATO’dan Sert Kınama Çıktı”, Akşam, 26 Haziran 2012.
- “NATO’nun Libya’da Ne İşi var?”, Hürriyet, 1 Mart 2011.
- “NATO’nun Libya’ya Direkt Müdahalesi Olamaz”, Yeni Şafak, 14 Mart 2011.
- “NATO’nun Ne işi Var Libya’da?”, Sabah, 28 Şubat 2011.
- “Sınır Kapısında Patlama; 13 Ölü”, NTV, 13 Şubat 2013.
- “Sisi’nin Kredisi Başbakan’dan”, Cumhuriyet, 10 Temmuz 2013
- “Suriye Bizim İç Meselemizdir”, Yeni Asır, 7 Ağustos 2011.
- “Suriye Sınırında Kuralları Değiştirdik”, Dünya, 26 Haziran 2012.
- “Suriye Tezkeresi 320 Oyla Kabul Edildi”, Milliyet, 5 Ekim 2012.
- “Suriye Türk Jetini Vurdu”, Sabah, 23 Haziran 2012.
- “Suriye’ye Ağır Misilleme Tehdidi”, Al Jazeera Türk, 10 Ekim 2012.
- “Suudi Arabistan’a ANKA Sattık”, Yeni Şafak, 22 Mayıs 2013.
- “Suudi Prens Cumhurbaşkanı İle Görüştü”, Time Türk, 21 Mayıs 2013.
- “Suudiler Kent Kuruyor”, Akşam, 29 Eylül 2012.
- “Tahran: Patriot Yerleştirilmesi Kışkırtıcı Olur”, Radikal, 18 Aralık 2012.
- “Tunus Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulunda”, Sabah, 29 Mayıs 2013.
- “Tunus’ta AK Parti Kazandı, CHP Kaybetti”, Türkiye, 26 Ekim 2011.
- “Turkey Attacks Kurdish Targets in Northern Iraq After Ambush”, New York Times, 18 Ağustos 2011.
- “Türkiye ile Mısır arasında 27 Konuda Anlaşma”, Haber 7, 18 Kasım 2012.
- “Türkiye ile Mısır’ın Sorunlara Bakışı Aynı”, Yeni Şafak, 8 Şubat 2013.
- “Türkiye’den Suriye’ye Yeni Yaptırımlar”, Hürriyet, 30 Kasım 2011
- “Türkiye’den Tunus’a Dev Yardım”, Star, 16 Mart 2013.
- “Türkiye’ye Altı Partiot Sistemi Kurulacak”, Yeni Asır, 7 Aralık 2012.
- “Türkiye’ye Hayranlığımı Gizleyemiyorum”, Sabah, 30 Eylül 2012.
- “Türkiye-Körfez İlişkileri Ticari Bağlarla Pekişiyor”, Dünya Bülteni, 12 Ocak 2011.
- “Türkiye-Tunus Siyasi ilişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- “Türkiye-Tunus Siyasi ilişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 7 Kasım 2012

“Türkiye Felaket Getirebilir”, Hürriyet, 15 Ocak 2012.

"Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri, Libya'ya Yardım Köprüsü Kuracak", Haberler.com, 26 Şubat 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>

PERFORMANS SANATI VE ŞİDDETİN GÖRÜNMEZLİĞİ

DOÇ. AYŞEGÜL TÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi

Orcid: 00 00000174679456

ÖZET

1960'lar sanatsal dönüşümün en keskin olduğu yıllardır. Resim ve heykelin ötesinde bir anlayışın egemen olduğu disiplinler arası sanat anlayışı olarak adlandırılan farklı anlatım dillerinde yapıtlarla izleyici karşılaşmıştır. Yeryüzü sanatı, Performans Sanatı, Süreç Sanatı, Feminist Sanat, Yoksul Sanat gibi sanat hareketleri sanatsal anlamda sınırları muğlaklaştırmıştır. Sanatçı, izleyici ve yapıt kavramalarının yeniden tartışıldığı bu yıllarda sanatın meta değeri de sorgulanmaya açılmıştır. Ayrıca Performans Sanatında sanatçının kurguladığı performans teatral bir gösteriden öte yapıt kavramını yerle bir etmenin ötesindedir. Performans Sanatı acı, şiddet yaşam ve ölüm arasında yaşanan gerilimlerin göz önüne serildiği yerdir. Yapıt; acı ve ölümün sessiz tanıklarındır. Yapılan bu performanslara izleyici ve sanatçı açısından bakıldığında izleyicinin de sanatçının da masum olmadığı kanaatine ulaşılır. Şiddet, acı, ölüm, öldürme, öldürülme ve bunlara tanıklık etme, hatta nedeni olma gibi kavramları yalnızca sanatçı değil izleyici de aynı suça ortak olurlar, hatta aynı suçu oluştururlar. İster sanatçı ister izleyici olsun görünmez hale gelen şiddet ve ölümün nesnesi yalnızca hayvanlardır. Canlı hayvanın kapatılması, tahakküm altına alınması, hatta öldürülmesi, tahnit haline getirilmesi(içinin doldurulması) ya da ölümüne göz yumulması, ölümünün izlenmesi sanatsal performansların konuları arasında yerini alır. Burada temel sorun insan türünün diğer canlılardan üstün olduğu düşüncesi ve bu düşünceye dayanan performansların gerçekleştirilmesidir. Katil rolüne bürünen sanatçı ya da izleyici için canlı bir türün eziyet çekmesi ya da katledilmesi tartışma konusu olmamıştır. Hayvan nesne konumundadır ve bu durum görünmezdir.

Bu bildiride yapıtlarında hayvanı öldüren, ölümüne tanıklık ettiren ve görünmez olarak ölümünü hissettiren performans sanatçıları ve yapıtları incelenecektir. Bu performansların acı, şiddet ve ölümün görünmezliği saptanarak sanatçı ve izleyicinin değişen ikiye bölünmüş rolleri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Performans Sanatı, Sanat Yapıtı, Hayvan.

SUMMARY

The 1960s were the years when artistic transformation was at its sharpest. The audience has encountered works in different expression languages, which are called interdisciplinary art understanding dominated by an understanding beyond painting and sculpture. Art movements such as Earth Art, Performance Art, Process Art, Feminist Art, Poor Art have blurred the

boundaries in artistic terms. In these years when the concepts of artist, audience and work were discussed again, the commodity value of art was also opened to question. In addition, the performance that the artist fictionalizes in Performance Art is beyond a theatrical show, beyond demolishing the concept of work. Performance Art is where the tensions between pain, violence and life and death are unfolded. Work; they are silent witnesses of pain and death. When these performances are viewed from the perspective of the audience and the artist, it is concluded that neither the audience nor the artist is innocent. Concepts such as violence, pain, death, killing, being killed and witnessing and even being the cause of them, not only the artist but also the spectator become partners in the same crime and even constitute the same crime. Animals are the only objects of violence and death that have become invisible, whether an artist or an audience. Closing the live animal, domination, even killing, embalming (filling in) or condoning death, watching the death are among the subjects of artistic performances. The main problem here is the idea that human species is superior to other living things and the performance of performances based on this idea. For the artist or the audience taking on the role of the murderer, it is not a matter of debate whether a living species suffers or is killed. The animal is in the object position and this is invisible.

In this paper, the performance artists who killed the animal, made him witness to his death and made him feel his death invisible will be examined. By determining the invisibility of pain, violence and death of these performances, the changing hypocritical roles of the artist and the audience will be revealed.

Keywords: Performance Art, Artwork, Animal.

GİRİŞ

1960'lı yıllar sanatsal anlamda önemli değişimlerin yaşandığı yıllardır. Galeri, müze sanatçı yapıt ve izleyici açısından geleneksel anlayışın kırılıp yerine tesis edilen yeni kavram ve anlayışları içerdiği önemli bir referans noktasıdır. “1960'lı yılların başlarında sanat artık politik, sosyal, çevresel ve teknolojik değişimlerin egemenliği altına girmeye başladı. Bu değişimlerden nasibini almış enstitü ve galeri karşıtı olan zamanın sanatçıları, resmin öldüğüne, heykelinse artık mimari için dekor olmaktan ileri gidemediğine, daha yeni bir sanat anlayışının biçimlenmesi gerektiğine inanır olmuşlardı. Buna rağmen, çoğu sanatçı kendi söylemleri ile çatışarak, reformist anlayışlarını sergileyecek yer olarak yine galerileri, müzeleri ve enstitüleri mekân olarak seçmişlerdi” (<https://www.artfulliving.com.tr>).

PERFORMANS SANATINDA BEDEN, SANATÇI, İZLEYİCİ

Performans Sanatının odak noktası bedendir. İnsan ya da hayvan bedeni performans sanatında anlatımın hem aracı hem de amacıdır. Sanatçı kendi bedenine sınırda müdahalelerde bulunurken; hayvan bedenini de tahakküm altına almakta bir sakınca görmez. Kendini diğer türlerden üstün gören insan hayvana da acı çektirmekten, ölümüne neden olmaktan kaçınmaz. Performans sanat hareketi izleyicinin önünde şimdi ve burada oluş anında gerçekleşir. O zaman ve mekânda gerçekleşen performans sanatı teatral bir gösteriden öte kavramsal içeriği ile izleyiciyi oldukça sarsar. İkinci kez tekrarlanmadan bu hareket de gösteri izleyicin katılımı ile tamamlanarak bitirilir. Geleneksel rolü izlemek olan pasif izleyici aktif hale gelerek performansın tamamlayıcısı olur. Böylece sanatçı ile birlikte yapıtı yaratan konumuna geçer.

Hem sanatçının hem de izleyicin yaratıcı role bürünmesi özellikle acı ve şiddetin hatta ölümün görünürlüğü söz konusu olduğunda oldukça tartışmalı durumları yaratır. Şimdiye kadar sanatsal anlatımda asla karşılaşılmayan ölüme neden olma, öldürme ve ölüme tanıklık etme gibi acı ve şiddet yüklü eylemler birçok etik tartışmayı gündeme taşımıştır.

1960 sonrası sanat hareketleri incelendiğinde sanatla yaşam arasındaki ilişkinin farklı disiplinlerden beslendiği görülür. Teknolojik gelişmeler, dönemin toplumsal aurası, felsefe ile bağlar sanat yapıtının ne olduğuna ilişkin anlamlandırma çabalarımıza katkı sağlar. “Özellikle de çağdaş sanat pratiğinin içine yerleşmiş ve günümüzde neredeyse varoluşumuzu tanımlayan “Bilgi Çağı” kavramı çeşitli sanat pratiklerinde biçimleri ve sanatçıları aracılığı ile odağa alınıp tartışılmalıdır. Bu çeşitlilik çağdaş sanatın hem insanlık kavramı içerisinde nasıl yer aldığına hem de insan olarak çağdaş sanatı nasıl kavradığımızı belirleyecektir. Hem bu çerçeveye ait ve hem de dışına taşan performans bir düşünce olarak çağdaş sanatın odağına yerleşmiş olan temsili (representation) sorunsallaştırarak bedeni bir mekân olarak ele alıp söylem (discourse), teknoloji (technology), emek (labor) bağamları ile izleyiciye deneyimletir. Performans; bir sanat pratiği olarak temelinde ufuk, uzam, zaman ve beden konularını varoluş, yokoluş, cinsiyet, cinsellik, bilinç, bilinçaltı gibi kavramlar etrafında sorgulayarak ve sorgulatarak çalışır. <https://www.artfulliving.com.tr>.

Geleneksel sanatçı ve izleyici rolü yerinden edildiğinde sanat yapıtının da ne olduğuna ilişkin tartışmalar da aynı şiddetle sürmektedir. Performans sanatına konu olan bedenin sanat nesnesi oluşu ve bunun üzerinde acı şiddet ve ölümün deneyimlenmesi geleneksel anlamda sanat yapıtının ontolojik yapısının değişmesi sonucunu da getirmiştir. Performans sanatında yapıt üretilirken dans, müzik, tiyatro, şiir, video ve fotoğraf gibi farklı sanat disiplinlerin anlatım biçimlerinden yararlanılır. Bir kez sunulan performans sanatı örnekleri video ve fotoğraf yoluyla kayıt altına alınırlar. Belge niteliği taşıyan bu kayıtlar sanat yapıtının temsil ettiği nesneler haline gelirler. Sanat yapıtının yeniden çoğaltılması sanat yapıtının biricikliğini yok etmekle birlikte, sanatın el becerisi ile sınırlandırılmasını da ortadan kaldırmıştır. Artık sanatta eskisi gibi biriciklik, aura gibi kavramlara yer yoktur. Sanatın geleneksel atmosferinden sıyrılması özellikle de Duchamp’ın hazır nesnelerinden sonra sanatı düşünsel bir zemine taşımıştır. Bu anlamda 1960-1970’li yıllardan itibaren performans sanatı, kavramsal sanat, yoksul sanat, Fluxus v.b. gibi sanatta biçimciliğe karşı çıkan, düşünceye önem veren anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlarla birlikte sanatlar arasındaki ayrım çizgileri de yok olmaya başlamıştır. Nitekim bu yeni sanat anlayışları farklı malzeme ve teknik olanaklardan yararlanmakla birlikte disiplinler arası bir yaklaşım sergilemekte ve izleyicilere de aktif bir rol veren alternatif eğilimler sunmaktadırlar (Kibar Evren Bolat Aydoğan, 2008, Sf:1).

Performans Sanatının tek seferlik gösterimde olması, tekrarının olmaması diğer sanat hareketlerinden ayıran en önemli unsurlarından biridir. “Sanatçının o anda ve şimdi, kendi bedeni ve sesiyle gerçekleştirdiği herhangi bir obje, metin, ses gibi elemanları kullanarak icra ettiği eylemlerin bütünüdür. Emre Koyuncuoğlu, ilk çıktığı yıllarda o anda, şimdi ve burada gerçekleşen, tekrarı ve kaydı mümkün olmayan özelliğinden ötürü Performans Sanatının kapitalizmin istekleriyle örtüşmediğini belirtmektedir. (Eda Şenkan, 2017, sf:75). Şimdi ve buradılığı ile Performans Sanatı sanatın ticari bir nesne oluşunu sekteye uğratarak kendi başına bir antikapitalist bir mecra meydan okuma biçimidir.

Performans sanatı, izleyici önünde gerçekleştiği için Happening veya Oluşum olarak da adlandırılır. Action Painting-Eylem Resmi, Body Art -Vücut Sanatı, Fluxus, Beden Sanatı, Yoksul Sanat ve Süreç Sanatı ile ilişkisi sanatın meta oluşuna karşı çıkışlarıyla ortak paydada buluşurlar. “1960’lı yıllarda popülerlik kazanmaya başlayan Performans Sanatının kökleri 20.yy. başlarındaki Dada akımına, 1920’li ve 1930’lu yılların sürrealist ve Fütürist performanslarına kadar uzanmaktadır. Sanatçı tarafından amaçlanan düşünceyi ortaya koymak için öncesinde düşünülen etkinlik, seçilen mekânda yapılmaya başlanır, sürdürülür ve bitirilir... Sanatçının düşüncelerinin, geleneksel sanat biçimlerinden farklı olarak alışılmadık ve çarpıcı bir biçimde dolaysızca iletilmesinin bir yoludur. İletilen düşünce ise izleyici tarafından hiçbir özel çaba harcanmadan tamamlanır. Bu sanat biçiminde izleyiciye aktif bir şekilde rol verilmiştir. 1970’lerde fikirleri ön plana çıkan Kavramsal Sanat’a kadar uzanır” (Pelin Avşar Karabaş, Fatih İşleyen, 2016, Sf:340).

Performans sanatı bedenın eylem anındaki varoluşu ile ilgili yapıt üreten sanatçılar ile bedenlerini nesne olarak gören sanatçılar da vardır. Farklı anlam katmanları yaratarak beden bir mekân olarak gösterge iletim alanına dönüşür. “Performans Sanatı’nın öncüsü olan Beden Sanatı anlayışıyla ortaya koyulan eserler ise; Allan Kaprow ve Joseph Beuys gibi sanatçılar tarafından beden aracılığıyla eylem anındaki varoluşa dikkat çekerken, Yves Klein, Hermann Nitsch, Marina Abramoviç, Dennis Oppenheim, Bruce Nauman, Carolee Schneemann, Chris Burden, Stelarc ve Orlan gibi sanatçılar tarafından ise bir araç olarak görülmüş ve eylem aracılığıyla beden üzerinde değişiklikler yapılarak gerçekleştirilmiştir (Yılmaz,2006:283). Performans sanatçıları genel olarak insan bedenini; feminist yaklaşımla da ilişkili olarak cinsiyet, cinsellik, ırk, etnik köken, üreme hakları, kadın-erkek eşitliği, sosyal problemler, politik sorunlar, şiddet, güzellik gibi konuları merkeze alarak sorgulamış ve bir takım düşündürücü mesajlar iletmeyen aracı olarak kullanmışlardır” (Pelin Avşar Karabaş, Fatih İşleyen, 2016, Sf:347).

Performans sanatının izleyici ile ilişkisi performansın verili olanın aktarımı şeklinde değildir. İzleyicinin deneyimleme biçimi, hisleri, tepkisi performansın oluşumunu etkiler ve tamamlar. İzleyicinin eyleme geçme anları, karar verme süreçleri, aldığı riskler performansın yönelimini beklenmedik yerlere taşır. Bu durum ise sanatçı için de izleyici ve galeri içinde bilinmezlerle dolu bir anın toplamına denk gelir. “Bir performans izleyici önünde ya da yokluğunda yapılabilir. İzleyici önünde yapılması zorunlu değildir ancak izleyicinin performansı nasıl deneyimlediği performansı bir iş olarak var eder. Çoğu performanslar bedene yöneliktir ve "beden sanatı" (*body art*) biçimselliği ile geçişlidir. Bazısı "hareket eden heykel" olarak da görülebilir. Geneline, performans dramatik olarak nitelenmekten çok gösterildiği zaman içerisinde yer alan, yer aldığı süreden, alandan geçtikten sonra nihayetinde izleyicinin deneyimi ile süren işlerdir” <https://www.artfulliving.com.tr>.

İzleyicinin performansa katılımı yanında sanatçının bedenini sanat nesnesi konumuna getirdiği performanslarda eylemler genellikle acı ve şiddet odaklıdır. Bedenlerini acı ve şiddetle deneyimledikleri performansları anlamak ve algılamak izleyici açısından şoke edicidir. Sanatçı ise bu durumu sanatın sınırlarının genişletilmesi hatta muğlaklaştırması ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. “Sanatçının bedeninin esas materyal olduğu bu sanat tarzı, zaman zaman mazoşist unsurlar da içermektedir. Sanatçıların vücutlarına uyguladıkları şiddetle oluşturdukları performanslar 1960 ile 1980 yılları arasında Vito Acconci, Terry Fox, Chris Burden ve Ana Mandieta gibi isimlerin eserlerinde doruğa ulaşmıştır (Sözen, 2001,72). Marina Abramoviç’in kendine şiddet uyguladığı “Rhythm 10”u, Carolee Schneemann’ın kadın vücudunu sergilediği “Interior Scroll”u, Gina Pane’in jiletle vücudunda çizikler

oluşturduğu ve kanını sildiği pamukları sergilediği “Sentimental Action”ı, Hermann Nitsch’in insanların kanla yıkanmasını ve ayinler için hayvan kurban edişlerini gösteren “Orgiastic Mysteries Theatre”ı, Orlan’ın genel olarak güzelleşmek ve gençleşmek için başvurulan estetik cerrahiye kendine bir dizi estetik ameliyatla vücudunu yeniden biçimlendirmesini içeren performanslar, şiddet ve acı içeren örneklerden olarak daha birçokları gibi akıllarda kalmıştır (Pelin Avşar Karabaş, Fatih İşleyen, 2016, Sf:347). Performans sanatında izleyici ile doğrudan kurulan ilişki sanat literatüründe oldukça yeni bir ifade şeklidir. “Bu durumda performans sanatının temel ilkeleri olan canlılık ilkesi (sanatçı, seyirci biraradalığı) ve feedback (geri bildirim) ile çeliştiği için birçok sanatçı ve kuramcı arasında uzun yıllar sürecek tartışmaları başlatmıştır” (Öznülür, H. 2019, sf: 122).

HAYVAN BEDENİ VE ŞİDDETİN GÖRÜNMEZLİĞİ ÜZERİNE

Hasan Bülent Kahraman’a göre performans sanatının iki temele dayanır. “Ona göre, birincisi performansın öznesi olan beden, ikincisi de bedenin içinde yer aldığı mekândır. Kahraman bir mekân olarak ele alındığında bedeni asıl sonlandıran ögenin onun derisi olduğunu belirtir. “Deridir bedene hem kendi gerçeğini kazandıran hem de onun nerede başlayıp nerede bittiğini gösteren. Bedenin gerçek sınırları ve kılıfıdır, deri. Beden diye tanımlanabilecek ne varsa derinin içinde saklanır”. Kahraman bedenin sınırlarını derinin içindekilerin sızmasıyla delinebilecek olmasına işaret etmektedir. Diğer bir açıdan derinin bir aldatma unsuru olduğunu ifade eder. Rönesans düşünürlerine işaret ederek o dönemde tüm güzelliğin deride olduğunu, insanın en çekici giysisinin derisi olduğu ve çıplak bedenin bir erotik nesne olarak çekiciliğini yaratanın da deri olduğu anlayışına dikkat çeker. Daha basit söylemle deri, bedenin dış kısıtlamasıdır. Bedenin en büyük organı olan deri, dünya ile canlı bir varlık olarak yaşamı bedenin tamamıyla olanaklı kılan içeriği, koruyucu bir sınırı yaratmaktadır. Deri her zaman, tıbbi bir müdahale veya beden süslemesinde de yarılma kapasitesine sahiptir. Kahraman’a göre bedenin bizatihi kendisi bir gerçekliktir; beden bellektir, beden yazıdır, beden iktidar, dolayısıyla mekândır” (Eda Şenkan 2017,sf:77).

Performans sanatı gösterilerine bakıldığında insan bedeni yanında hayvan bedeninin de farklı düşünceleri iletmek amaçlı kullanıldığı, sanat nesnesi yerine geçtiği görülür. Bazen hayvan bedeni canlı, bazen ölü, bazen de öldürülme anı performanslarda görünür kılınır. Kimi zaman da yaşanan bir trajedinin gözler önüne serilmesi için başka bir görünmez trajediler yaşanır. Nesne konumuna gelen hayvan bedenine ait parçalar kollar, bacaklar, başlar canlı bir varlığın oluşun reddi üzerine kurgulanmıştır. Görünmez şiddetin temsili olan bu tür performanslar insan türünün üst bir varlık oluşunun her platformda kanıtlanmasıdır.

Görsel 1. Marina Abramovic, Balkan-Baroque, 1997, <http://www.sanatatak.com> (Erişim Tarihi: 20-01-2021).

Marina Abramovic 1997 yılında Venedik Biennali'nde “Balkan Baroğu” isimli performansını gerçekleştirmiştir. (Görsel 1.) Bu performansında sanatçı 2500 adet kanlı inek kemiği kullanmıştır. Bodrum katında dört gün boyunca kalmış ve günde altı saat boyunca elindeki fırçayla kemiklerin üzerindeki etleri temizlemiştir. Performans günler geçtikçe artan bir kokuyla ve sıyırma eylemi ile devam etmiştir. Bu performansta sanatçı hayvanı araç olarak kullanarak insanların yaşadığı acı ve dramı hayvana şiddet uygulayarak ikili bir utancı gözler önüne serer.

Performans oldukça trajiktir. Toplumsal alanda yaşanan acı ve şiddetin temsiline dayanan bu performansın amacına ulaşması için trajik ve acılı olan başka bir öldürme eyleminin icra edilmesi gerek duyulmuştu. “Sırp asıllı Abramović’in ülkesindeki savaşa, ikisi de eski Yugoslavya’da asker olan anne ve babasının eziyeti altında geçen çocukluğuna ve sanatçının ifadesiyle “Balkan zihniyetine” atıfta bulunuyordu” (<https://www.e-skop.com>). Sanatçı “İsmin gün geçtikçe arttığı bodrum katındaki bir mekânda kanlı hayvan kemiklerinin üzerine oturarak onları temizlemeye çalışıyor olması adeta savaşın utancını silmenin imkânsızlığını temsil ediyordu. Dört gün boyunca kokunun gittikçe arttığı bir ortamda çocukluğundan kalan halk şarkılarını okudu, gözyaşı döktü ve en başta son Balkan harbi olmak üzere dünyadaki tüm savaşları lanetledi (Türker, 2013: 1). (Gültekin, Tuba ve Seda Balkan, 2019, Sf: 320). “Hiç kimseye zarar vermediğini” ifade eden sanatçı insanın yaşadığı acı ve dramları başka bir türün ölümü ile lanetleyerek ikiyüzlülüğün temsilcisi olmuştur. (<https://www.e-skop.com>).

Performans boyunca kemiklerin üzerindeki etleri sıyıran sanatçıyı izleyenler için mekân dayanılmaz bir yerdir. Çürümüş et kokusu, yığınla kanlı kemik ve kemikleri temizleyen sanatçı izleyici için olağandışıdır. Mezbahada olağan olan, ancak marketlerde sıradan şekilde alınan satılan et ve kemikler sanatçının performansında ise; canlı bir hayvanın sesine, etine, kemiğine bedenine dönüşmüştür. Markette gördüğü et; paketlenmiş, şık bir sunumla artık onun canlı bir inek ya da koyun olduğunu anlaması imkânsız hale dönüştüğünde; artık aldığı ürünü bonfile, pırzola vb. isimlerle adlandırır. İsmi ve bedenini mezbahada her gün kaybeden hayvan için şimdi sıra sanatçının performansında sanat nesnesi konumunda olmak vardır. Mezbahada sınıflandırılarak parçalanan hayvan bedeni tasnif edilerek kemikleri ayrıştırılmıştır ve performansın nesnesi olmuştur. Kemiklerin yeni kesilmiş ineklere mi ait ya da mezbahalardan mı toplandığı konusunda belirsizlik olmasına rağmen;

hayvanlar katledilmiştir. Toplanma biçimi ne şekilde olursa olsun kemikler insanlara ait olan bir trajedinin göstergesi olarak tarajedenin yansıtıcısı olmuşlardır. İnsan bir yandan trajedi yaşar. Yaşadığını göstermek ister. Yaşadığı trajediyi gösterirken yeni bir acı ve şiddet alanı yaratır mı? İnsan acısının göstergesi olarak düşünülen hayvan kemikleri aslında başka bir acı, şiddet uygulayarak ölümü normalleştirir, görünmez kılar. İnsanın tür olarak üstünlüğü genel bir kabul olduğundan hayvana yapılan her türlü şiddet görünmezleşmektedir. “Bu performans, bedeni her şekilde deneyimleme ve hayatta yaşanan ikilemler üzerinden bedenin ancak yaşayarak kavranabileceği gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Bu ikilemler yaşam ve ölüm içgüdü, sadizm ve mazoşizm ve izleme ve izlenme gibi sıralanabilir. Sanat artık her şeyi daha açık seçik sorgulama şeklini değiştirmiş ve çok daha çarpıcı deneyimlerle seyirciyi de kendisinin bir parçası haline getirmiştir” (Martinez, Demiral, 2014: 192). (Gültekin, Tuba ve Seda Balkan, 2019, Sf: 320).

Hayvan bedenini yalnızca sanatsal düşüncenin yansıması için bu hale getirilmez. Hayvana yaklaşım geçmişten gelen izlerin yansımasıdır. Kubilay Akman’ın insan bedenini temel alarak belirlediği düşünceler aslında hayvan bedeni olarak değişikliğe uğrattığımızda insanın türü yaklaşımı açıkça ortaya çıkar. “Kubilay Akman en çok ait olduğunu sandığımız mekânlar olarak bedenlerimizin aslında bizim dışımızdaki sosyal/siyasal ilişkilerden, kurgulardan bağımsız olmadığını söylemektedir. Ona göre toplumsal hareketler, siyasal fikirler ve dinler kendilerine özgü beden politikaları ve stratejileriyle hüküm sürerler. Hiçbirinde beden, üzerinde ikamet eden sosyal bireyin kendisine ait değildir. Bizden bir şeyler için ölmemiz, yaşamamız, acı çekmemiz, vücudumuzda belirli işaretler taşımamız, bazı organlarımızdan ya da onların belli kısımlarından vazgeçmemiz, istenildiğinde doğurmamız, istenildiğinde öldürmemiz, gerektiği gibi hareket etmemiz, uygun görüldüğü şekilde yine uygun görülen insanla sevişmemiz, bizim karar vermediğimiz bir estetik ve güzellik anlayışına göre kendimizi dönüştürmemiz beklenir. Bir siyasal sistemi diğerinden, bir dini diğerinden ayıran ‘beden politikaları’ olabilir” (Eda Şenkan 2017, sf:77). Hayvanın insan için yaratılmış ve insanın belirlediği yaşam süre ve olanaklarında yaşaması hayvana bakışımızın insanın nesnesi olmaktan öteye gidemeyeceği gerçeğine ulaşılır.

Sanatsal bir malzemeye dönüşen hayvan bedeni insan düşüncesinin katliamcı yapısını gözler önüne serer. “Performanslarıyla fiziksel ve zihinsel sınırları zorlayan Sırp Sanatçı Marina Abramoviç, (1946) kendini “Sarsıntı yaratmakla ilgilenmedim hiç. Benim asıl ilgilendiğim şey, insan bedeninin ve aklının fiziksel ve zihinsel sınırlarını deneyimlemektir. Bu deneyimi halkla birlikte yaşamak istedim. Bunu tek başıma asla yapamazdım. Halkın bana bakmasına ihtiyacım var, çünkü halk bir enerji diyologu yaratır. (...) Ölüm ve acı korkusunu yenmek ve bedenimizin bize yaşattığı kısıtlamalardan kurtulabilmek için fiziksel zorlanma gerekliydi.” sözleriyle ifade etmektedir (Yılmaz, 2013: 375). (Gültekin, Tuba ve Seda Balkan, 2019, Sf: 320).

SONUÇ

İktidarın araçları haline gelen insan ya da hayvan beden imgesi sanatçılar tarafından performans sanatında oldukça görünür kılınmıştır. Sanat yaşam ve ölüm kavramları arasında sınırların eridiği performans eylemlerinde insan türünün her şeyden üstün olduğu varsayımı yine kendini haklı çıkarmıştır. Bu bağlamda özellikle hayvan bedeninin canlı ya da ölü kullanımı ya da öldürülerek beden parçalarının bir düşüncenin temsili olarak gösterilmesi

insan ve şiddet ilişkisini açıkça gözler önüne serer. Bu performanslarda kimi zaman doğrudan şiddet görünür kılınır kimi zaman da şiddetin görünmezliği üzerinden yapıt oluşturulur. Kesin olan şudur ki; hayvan bedeni söz konusu olduğunda acı, şiddet ve ölüm yapıtlarda açık ya da örtük olarak kol gezer. Şimdi ve burada oluşları ile performans sanatçıların yapıtları tek seferliktir. Fotoğraf ve video yoluyla kayıt altına alınırlar. Bu anlamda da sanatın ticari bir meta haline gelişlerine de tepkilerini bu yolla göstermiş olurlar. Her türde şeyin tüketim nesnesine dönüştürülmesine karşı oluşları ile antikapitalist bir söylem içinde oldukları sonucuna varılır. Öte yandan canlı ya da ölü hayvanın her şeyinin tüketilebilirliği noktası performans sanatçıların karşı oldukları düşünceyle çelişmektedir. Burada sanatçı olan insan ile izleyici olan insan aynı noktada buluşarak nesne konumunda olan bedenin varlığını yok sayma konumuna geçerler. İnsan artık yaşam ve ölüm arasında karar verici konumu ile geçmişten gelen üstünlük düşüncesini devam ettirirler.

Performans sanatı toplumsal alanı ilgilendiren her türlü durumu eyleme dönüştür. Bu yüzden de performans sanatçıların gerçekleştirdiği eylemler protesto niteliğindedir. Protesto bu eylemler için her türlü malzeme teknik ve ifade aracı kullanılmaktadır. Canlı ya da ölü hayvan bedenlerini kullanmaları ise dikkat çekici ve izleyiciyi şoke edicidir. Sansasyonel sayılabilecek bu eylemler bundan dolayı amaçlarına da ulaşırlar.

Sanatçı, izleyici ve yapıt ve yapıta konu olan nesnelerin varlığı düşünüldüğünde sınırların eridiği ve yeni tanımlamaların olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Artık izleyici pasif konumdan aktif konuma geçerek sanatçı ile birlikte yapıtı oluşturan konuma geçmiştir. Performans sanatının sağladığı bu olanak sanata yeni ifade olanakların yolunu açmıştır.

KAYNAKÇA

<https://www.artfulliving.com.tr/sanat/bedenden-mekan-performans-i-766>, Bedenden Mekân: Performans, Yayın Tarihi: 02-09-2013, (Erişim Tarihi: 20-01-2021)

<https://www.e-skop.com/skopbulten/marina-abramovi%C4%87in-siddetle-imtihani-veya-bir-saldirganin-sanatla-imtihani/3937>. “Marina Abramović’in Şiddetle İmtihani veya Bir Saldırganın Sanatla İmtihani”, 26.9.2018, (Erişim Tarihi 01-01-2021)

Gültekin, Tuba ve Seda Balkan, 2019, “Kurgulanmış Beden Özne Yaklaşımında Yaşam Ölüm Karşıtlığı ve Öteki Sanal Gerçeklik”. Ulakbilge, 35 (2019 Nisan): s. 317-325. doi: 10.7816/ulakbilge-08-35-03. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1551346068.pdf>. (Erişim Tarihi: 15-01-2021).

Kibar Evren, Bolat Aydoğan. (2008). Sanatta Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Performans Sanatı, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E 2008-01. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/193371>. (Erişim tarihi: 18-01-2021)

<https://www.e-skop.com/skopbulten/marina-abramovi%C4%87in-siddetle-imtihani-veya-bir-saldirganin-sanatla-imtihani/3937>. “Marina Abramović’in Şiddetle İmtihani veya Bir Saldırganın Sanatla İmtihani”, 26.9.2018, (Erişim Tarihi 01-01-2021)

Öznülüer, H. (2019). Performans Sanatının Gelişimine Teknolojinin Etkileri. Ulakbilge, 7 (33), s.107-123. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1551360642.pdf>. (Erişim tarihi: 15-01-2021)

Pelin Avşar Karabaş, Fatih İşleyen.(2016). Performans Sanatının Doğuşu Ve Günümüze Yansımaları, International Journal Of Cultural And Social Studies (Intjcss). December 2016:2(2), Issn Doi: 2458-9381 Recieved: 06.06.2016 - Accepted: 22.11.2016
Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Uksad), Aralık, 2016; 2(2): 340-350, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/338508>, (Erişim tarihi: 18-01-2021)

Şenkan, E., *Beden Kullanımı Ve Performans Sanatı” Sanat Kuramı Ve Eleştiri* Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Işık Üniversitesi, 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

<http://www.sanatatak.com/view/anin-patikasinda-yasayan-bir-zaman-gezgini-marina-abramovic/balkan-baroque>. Resim 1. Marina Abromovic, Balkan-Baroque. (Erişim Tarihi: 20-01-2021).

PERFORMANS SANATI VE HAYVAN

DOÇ. AYŞEGÜL TÜRK
Davetli Konuşmacı

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi
Orcid: 00 00000174679456

ÖZET

1960'lı yılların sanat hareketlerini tek boyutlu bakış açısı ile anlamak ve algılamak mümkün değildir. Geleneksel yöntemlerle bu dönemde üretilen sanat yapıtlarını çözümlemeye çabalamak genellikle beklenmeyen yanlış çıkarımlara yol açar. Sanatsal ve dil ve anlatımın değiştiği, yolların çatallandığı bu dönemde disiplinler arası bir yaklaşımın benimsendiği görülür. Resim ve heykelin ötesine geçen bu tavır sanatçı, izleyici ve yapıt açısından yoğun değişkenlerle dolu bir dönemdir. Beden, yaşam-ölüm ve sınır kavramının tartışılmaya açıldığı, eridiği hatta yok olduğu yapıtlarla karşılaşılır. Bu dönem yapıtlarında resim, heykel, müzik, tiyatro, mimari, edebiyat vb. gibi temel disiplinler yapıtın yaratılmasında yan yana getirilmiştir. Etkileşimli sanatsal düşünce Yeryüzü sanatı, Yoksul Sanat, Süreç Sanatı Feminist Sanat, Beden Sanatı Performans Sanatı gibi sanat hareketlerini doğurmuştur. Beden sanatı ile yakından bağ kurabileceğimiz Performans sanatının sanat nesnesi bedendir. Beden insan bedeni ile sınırlı kalmamış; hayvan bedeninin canlı ya da ölü hali de performans sanatına dâhil edilmiştir. Kimi zaman seyir nesnesi haline gelen hayvan kimi zaman da sanatçı ya da izleyici tarafından öldürülen konumda bırakılmıştır. Bildiride Performans Sanatında canlı hayvanı ele alan sanatçılar ve yapıtları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Performans Sanatı, Hayvan; Sanat Nesnesi.

PERFORMANCE ARTAND ANIMAL**SUMMARY**

It is not possible to understand and perceive the art movements of the 1960s from a one-dimensional perspective. Perhaps it leads to unexpected inferences to analyze the troublesome solution of this summer with traditional methods. This interdisciplinary approach, in which artistic and narrative changes and paths are bifurcated, will be presented. This attitude, which goes beyond painting and sculpture, is a period full of intensive variables of artist, audience and work. We encounter works in which the concepts of body, life-death and limit are opened for discussion, dissolved or even disappeared. In his works of this period, painting, sculpture, music, theater, architecture, literature and so on. Such basic disciplines have been brought side by side in the creation of the work. Effective art thought gave rise to art movements such as Earth Art, Poor Art, Process Art, Feminist Art, Body Art Performance Art. The object of performance art, with which we can connect closely with body art, is the body. The body is not limited to the human body; the living or dead state of the animal body also fell into the performance art. Sometimes the animal, which became the object of watching, was sometimes transmitted by the song or the audience killed. The paper will focus on the artists who deal with live animals in Performance Art and their works.

Keywords: Performance Art, Animal; Art Object.

PERFORMANS SANATI VE HAYVANIN KULLANILMASI

1960' lı yıllarda gerçekleştirilen sanat hareketlerinin üretimi, sergilenmesi, algılanması, kavramsal yapısının çözümlenmesi süreçlerinde; en az iki ya da daha fazla disiplin ya da süreçlerden yararlanmak zorunluluğu vardır. Zaten geleneksel sanat üretiminin de reddedilmesinin üzerine yapıtın katmanlı yapısı çoklu okumaları gerekli kılar. Performans sanatçıları sanatın meta değerini sorgulayarak kapitalist düzenin çarklarını ret ederler. Bu yüzden performanslar geleneksel resim ve heykel gibi bir malzemeye dayanmadığından meta değeri de ortadan kalkmış olur. Sanatçıların günler, haftalar süren performansları fotoğraf, video vb. yollarla kayıt altına alınarak belgelendirilir. Performansların varlığına ancak bu şekilde ulaşmak mümkün olmaktadır. “1950-60’lardan sonra ortaya çıkan hemen tüm sanat üslupları veya eğilimler için melez kavramının kullanılması mümkündür. Video Sanatı, İnternet Sanatı ve Dijital Sanat, Yerleştirme, Flüksus, Performans, Süreç Sanatı, Çevre Sanatı sanatçıları ve günümüzdeki hemen her bir sanatçının ortaya koyduğu ürün, iş, pratik, yapıt ya da etkinlik, eklektik ve kozmos; heterojen yapılarla sahip oldukları için sanatta melez yaklaşımlar kapsamında değerlendirilmelidir. Atık malzemeler, buluntu nesneler, karalamalar ve yazılı ifadeler yanında; fotoğraf, film, video, internet gibi teknolojik gereçler, izleyici, hatta mekânın kendisi doğrudan melez sanat oluşumlarının birer parçası olarak kullanılabilmekte ya da bu tür sanat pratiklerinin doğrudan içerisinde yer alabilmektedir. Güncel sanat pratiklerinde sonuçtan çok, sürecin ön planda olduğu gerçeğinden yola çıkarak, birbirine yakın ya da uzak olduklarına bakılmaksızın birden fazla disiplinin işbirliği ve altyapısı ile oluşturulan melez sanat pratiklerinin sadece geleneksel resim, müzik, heykel anlayışıyla okunmaya çalışılması kişiyi kusurlu bir değerlendirmeye götürecektir. Bu tür uygulama biçimlerinin çok kültürlü (birden çok disiplin kültürüyle) bir yaklaşımla analiz edilmesi ve onları anlama yoluna gidilmesi, yapıtın doğru anlaşılabilmesi için önemli; hatta bir gereklilik olarak görülmektedir” (Kaya Yunus, 2017: 183).

1960'lı yıllar ve sonrasında sanatsal üretimi içinde hayvanın sanat nesnesi olarak sıklıkla karşımıza çıktığı görülür. “Hayvanların galeri mekanındaki varlıklarını, 1960'lı yıllara kadar metaforik bir oksimoron olarak nitelendiren Giovanni Aloï, rasyonel bir alan olan galeriye öngörülemeyen doğaya sahip hayvanların girmesini çelişkili bulur. Mantıksal bir çerçeve içinde mantık dışı bir karşılaşma yaşanır (Filinta G.,2019: 110). Hayvanın sanat nesne oluşuna ve izleyicinin tepkisine ve galeri ve müzenin sorgulanmasına geçmeden önce bu dönemin hayvana bakışı üzerinde durmakta yarar vardır. Aloï'ye göre “başlangıçta çok heyecanlı olan bu yeni yolların, zaman içinde hızlıca yıprandığını, sanatçıların Beuys'un yarattığı deneyimi aşma ihtiyacı hissettiğini söyler. Sonucunda, sanatçılar hayvan konusunu iki şekilde çalışmaya başlar. Kimi sanatçılar, felsefi düşüncüyü benimseyerek hayvanı yakalamanın yeni yollarını aramış ve temsil dünyasında daha fazla araştırma yapmış, kimi sanatçılar ise insan hayvan deneyimini ‘ölüm’ üzerinden keşfetmeye çalışmıştır (2012:10) (Filinta G.,2019:113). Canlı hayvanla galeride yaşama süreci daha sert deneyimlemelerle devam ederken hayvanın yaralanması, ölümüne tanıklık ettirilmesi gibi süreçlere dönüşerek hayvanın katledilmesine kadar varmıştır. ““Hayvanlık, dolaysızlık veya içkinliktir,” diyen Bataille (Saralioğlu,R.I., (2019)) hayvanın yalnızca kendinden muktedir oluşunu düşündürür. Hayvanlar dünyasında tahakküm ya da insanın düşünme sistemine göre biçimlenmiş dolaylı bir düşünme yoktur. Bu yüzden hayvan kendine özgü bir sistemdir. İnsanın düşünme biçimine göre şekil almış bir alt tür değildir. Bu açıdan bakıldığında akli temsil eden insan ile sessiz dünyanın tanıkları arasında yaşanan şey aslında insan için kapalı ve bilinmezliklerle doludur.

1960 sonrasında hayvanı performanslarında yer veren sanatçılar genel olarak insan hayvan arasındaki var olan bilinmezlikleri ve uçurumları kötücüllükleri ile çoğaltmışlardır.

Görsel1. Maurizio Cattelan, “Uyarı! Kendi risklerini göze al. Dokunmayın, Yemek Vermeyin, Sigara İçmeyin, Fotoğraf Yok, Köpek Yok, Teşekkürler”, 1994, <https://www.artnews.com/art-news/market/maurizio-cattelan-live-donkey-at-frieze-enrages-animal-activists-as-fairgoers-line-up-to-see-it-6280/>. Erişim Tarihi: 1012-2020).

Maurizio Cattelan, 1994 yılında canlı bir eşiği New York’taki bir sanat galerisine kapatır. (Resim 1). Performansın adı; “Uyarı! Kendi risklerini göze al. Dokunmayın, Yemek Vermeyin, Sigara İçmeyin, Fotoğraf Yok, Köpek Yok, Teşekkürler” dir. Eşek kendi doğal halini yaşar, dışkısını yapar, ses çıkarır, bağırır. Sanat galerisi çevrenin eşiğin varlığından, gürültüsünden, kokusundan rahatsız olması ile galeri zorla kapatılır. Sanatçı düşündüğü bir projenin yapılamaması nedeniyle kendini eşek gibi hissettiğini ifade etmiş; bu yüzden de böyle bir performans gerçekleştirmeye karar vermiştir. 1994 yılında yapılan bu gösteriyi izleyicinin neredeyse hiç görmemesi nedeni ile Frieze Projeleri küratörü Cecilia Alemani’nin önerisi ile 2016 yılında Sir Gabriel isimli gösterilerde kullanılan bir eşekle yeniden yapar. Daha fazla seyreden olacağını düşündüğü bu performans için sanatçı hayvanın ihtiyaçlarını karşıladığını ifade ederek kendini haklı çıkarmaya devam eder.

Bu performansta sanatçının düşüncesiyle galeriye kapatılan hayvan kendi doğasını yaşadığı için suçlu konuma gelmiştir. Hayvan zorla doğasından edilmiş kendine özgülüğü suç olmuştur. Seyir nesnesine dönüşen eşek, pasif konumda izleyici, hayvanı kendi istekleri için kullanan sanatçı, tüm bunlardan rahatsızlık duyan bir topluluk performans sanatında hayvana bakışın temsili olarak genel belirleyenlerdir.

Joseph Beuys’un 1974 senesinde gerçekleştirmiş olduğu “Ben Amerika’yı Seviyorum, Amerika da Beni” isimli performansı, hayvan-insan karşılaşması açısından değerlendirildiğinde bu performansla hayvan tasvir edilen konumdan çıkmış canlı hayvanla birebir yaşama deneyimine dönüşmüştür. (Resim 2).

Görsel 2. Joseph Beuys, “Ben Amerika’yı Seviyorum, Amerika da Beni”, 1974,
<http://feymag.com/Haberler/Detay/Sanat/Joseph-Beuys-ve-Sanati>,
(Erişim Tarihi: 01-12-2021).

Beuys, bu performansında canlı bir kır kurdu ile birlikte galeri mekânında bir hafta geçirmiştir. Galeride bir hafta hayvanla yaşama deneyimi insan hayvan ilişkisi açısından ele alındığında ortaya hayvanın insan tarafından kapatıldığı, kısıtlandığı ve özgürlüğünden edildiği gerçeği ortaya çıkar. Kır kurdu burada Amerikan yerlilerini sembolize eder. Sanatçı Amerika’nın Kızılderililere uyguladığı yok etme politikasını şamanik ritüelle bu performansta gösterir. Sanatçı bu performansı gerçekleştirirken Almanya’dan Amerika’ya ulaşana kadar gözlerini bağlamış ve hiçbir şeyi görmemiştir. Dolaysız olarak bu performansı gerçekleştirmiştir. Kurgu olarak başlayan performans zamanla sanatçının da sınırlarını genişlettiği doğaçlamanın olduğu bir yere evrilmiştir. Hayvan ve sanatçı bir aradalığı yeni bir özgürlük alanı yaratarak doğal olana dönüşü içeren yeni bir deneyimi olanaklı kılmıştır. Doğa ve insan arasındaki işbirliği olarak açıklanabilecek bu performans kapitalist düzene karşı doğal olan dönüş olarak da nitelenebilir.

“Beuys’un performanstaki kurt doğasından koparılan bir varlık olarak Beuys’a sırtını dönüp yatmakta ve çoğu zaman onu harekete geçirmek için Beuys’un hayvanı kışkırtması gerekmektedir. Köpek pisliği kokuları gerçekte ama iletişimsizliği seçmiş bir köpek doğası dışında bir yere mahkûm edilmenin depresif semptomlarıyla karşılık vermekteydi” Sanatçının düşüncesi gösteriyi oldukça çekici bir hale getirir ancak kır kurdunun kapatıldığı gerçeğini değiştiremez (Güven, İlter İlke, 2018, Erişim Tarihi: 18-01-2021).

“Giovanni Aloï, genel hatlarıyla işin okumasına geri döndüğünde, çok katmanlı tarihsel bağlamlar içeren performansın, isminin ve çakalın, keskin bir şekilde sömürge öncesi Amerika’yı çağrıştırdığını söyler. Performans, Aloï’ye göre, siyasi provokasyon içeren okumalar önerir, hayvanın hayvansallığını ve türler arasında kurulan ilişkinin değerini gölgede bırakır. Her şeye rağmen Beuys’un bu performansı kendisinden önce yapılan işleri aşarak, canlı hayvanın sanattaki temsilinin sınırlarını zorlamıştır. Aloï, Beuys’un performansını klostrofobik bulur ve bütün işin fiziksel ve metaforik sınırları zorladığını da belirtir. Bu sayede performans, kendisinden sonra gelen ve hayvan sorusuyla ilgilenen birçok sanatçının yolunu açar (2012: 114). (Filinta G.,2019: 112).

Görsel 3. Kim Jones “Fare İşi”, 1976,

<https://tom-isaacs.tumblr.com/post/144887937685/rat-piece-kim-jones-in-his-most-notorious>.

(Erişim Tarihi: 20-11-2020).

Kim Jones “Fare İşi” isimli performansını 1976 yılında Kaliforniya Üniversitesi kampüsünde gerçekleştirmiştir. (Resim 3). Performansın nedenleri için “. 'Hepimiz bir şekilde öldürüyoruz' dedi. Nasıl hissettirdiği, bir şeyi öldürmenin sonuçlarıyla ilgileniyordum” şeklinde açıklama yapar. (<https://tom-isaacs.tumblr.com>) (Erişim Tarihi: 20-11-2020). Performans sanatçının canlı fareleri yakarak öldürmesine dayanır. Sanatçı yüzünü çorap ile saklamış bedenini çamurla kaplayarak heykel konstrüksiyonunu bedenine eklemiştir. Savaş ve fareler hakkında bir metin okuduktan sonra üç canlı fareyi kafese koymuş, üzerlerine yanıcı madde sıkarak farelerin can çekişerek ölümünü seyretmiştir. Ölü fare kalıntılarını çöpe atmış ve performansını hazırlıkta yaptığı eylemleri geriye doğru sararak bitirmiştir. “Öldürmenin sonuçları ile ilgilenen” sanatçı performansını yaparken hiçbir izleyici müdahale etmemiştir. Gösteri bitiminden sonra iki yıl gözetim altında tutulmuştur. Bu performans sanatçının katil olarak rolü için, izleyicinin ise pasif konumunu göstermesi bakımından önemli örneklerden biridir. Ölümü izlemek izleyicinin, öldürmek sanatçının rolü olurken hayvan burada yalnızca masum bir canlıdır.

Görsel 4. Ana Mendieta “Bir Tavuğun Ölümü”, 1974.

<https://flamencoparadise.wordpress.com/2014/04/10/ana-mendieta-death-of-a-chicken-untitled-1972/>.

(Erişim Tarihi 20-01-2021).

Ana Mendieta 1972 yılında “Bir Tavuğun Ölümü” isimli performansında, kafası yeni kesilmiş bir tavuğun son çırpınışlarını gösterir. Performansa tanıklık eden izleyici her zamanki gibi pasif rolünü sürdürmeye devam eder bu arada. Sanatçı ölen hayvanın kanlarını bedenine sürer. (Resim 4). Tavuk gerçektir, kafası kopartılmış tavuk gerçektir, çırpınışlar ve kan da hakikatin kendisidir. Ölme anı canlı canlı izletilerek herhangi bir kurguya ihtiyaç duymadan gerçeklik duygusu yaşatılır. Gerçekliğin en kaba halini sunan sanatçı şiddetin ve acı çekmenin pornografisini izleyiciye sunar.

Sanatçı “Bir Tavuğun Öldürülmesi” isimli performansında kurban olan ile kurban olunan arasındaki bağ da tartışmaya açılır. Sanatçı burada kurban eden konumundadır. Tavuk ise kurban edilendir. İnsanın hayvana uyguladığını sanatçı hayvana uygulamıştır. Güçlü olan olan kurbanı kesendir. Sanatçı burada iktidarı temsil eden konumdadır. Ötekiyi temsil eden ise yani tavuk ise kurban olandır. Hayvanı nesne olarak kullanan

Performans sanatçıları temelde hayvanı kurban rolüne büründürürler. Savaş, aidiyet, ötekinin temsili, kimlik, varlık - yokluk, ritüeller gibi neden ne olursa olsun şiddetin her türünü göstermek için hayvanlar kurban rolündedirler ve ölümüne tanıklık ettirilirlir. “Ana Mendieta’nın performanslarını kurban ve ritüel olarak inceleyen Anne Creissels’e göre, sanatçı yaratıcı eylem ve kurban arasındaki bağı açığa çıkarır. Kutsal ayinler ile kendi bedenini kutsallaştıran Mendieta, Creissels’in görüşüne göre kadın bedenini hem bir kurban nesnesi hem de kurtuluşun vaadi olarak gören Hristiyan ve 100 patriarkal anlayışa bağlar. Yine Creissels’e göre, Mendieta özerlik arzusu ve birleşme arasında, feminist söylem ve kendi bedeninin dağılması arasında paradoksal bir pozisyonundadır. Şiddet ve kutsal olanın bağı göstermek isteyen Mendieta, Donald Kuspit’e göre “Bir Tavuğun Ölümü” isimli performansında çok açık bir şekilde kendini tavuk ile özdeşleştirmiştir. Travmatik bir cinselliğin metaforu olan eylemde, sanatçı hem kadın hem erkek rolündedir. Aynı anda hem aktif hem pasif, hem ‘kurbanı kesen’ hem ‘kurban olan’dır” (Filinta G.,2019:113).

Hayvanlar Joseph Beuys için enerji kaynağıdır, doğaya dönüşün sembolüdür. Hayvanların manevi güç ve ruha sahip olduklarını ancak; insanın doğadan kopması ile hayvanla bağlarının koptuğu noktasından hareket ederek sanatçı performanslarını oluşturmuştur. Joseph Beuys’un gerçekleştirdiği performanslarda yitirilmiş doğanın sembolleri olan hayvanlar öteki dünyanın belki de şamanik dünyanın simgeleridir. Doğaya ve öze ve duyguya dönüşü vurgulayan Beuys performansında ölü bir tavşanı kullanmıştır. Beuys 1965 yılında Galerî Schmela’da “Ölü Bir Tavşana Resimler Nasıl Anlatılır” isimli performansında kucağındaki ölü bir tavşana resim dersi vermiştir. (Resim 5) Sanatçı kafasını balla ve altınla kaplamış ve kucağında tuttuğu ölü tavşana galeride bulunan resimleri tavşana tek tek göstermiş ve havanın patisi ile resimlere dokunmuştur. Resimleri dolaşma işi bittikten sonra tavşanla bir köşede oturarak resimler hakkında tek taraflı bir monologa girişmiştir. Performansında sanatçı akıl ve mantık temsili insanlara sanatı anlatmak yerine ölü bir tavşana resim anlatmayı tercih ettiğini söylemektedir. Hayvan bir düşüncenin temsili için kullanılmıştır.

Görsel_5. Joseph Beuys “Ölü Bir Tavşana Resim Dersi Verilir” 1965.
<http://feymag.com/Haberler/Detay/Sanat/Joseph-Beuys-ve-Sanati>.
(Erişim Tarihi: 01-01-2021)

Sonuç

Performans sanatında sanat nesnesi olarak kullanılan hayvan yerinden edilmiş bir tutsaktır. Genellikle kurban rolüne büründürülen, hayvanın ölümüne neden olan sanatçı; pasif olarak izleyicinin bakışı üzerinden performansların gerçekleşmiş olduğu görülür. Performansların temelinde; insanın türler arasında üstün olduğu varsayımının kanıtlandığı çıkarımına ulaşılmış olur. Galeri performanslar için gösteri alanı iken hayvanlar için doğal ortamlarından kopartıldığı yerler haline gelmiştir. Galeriye yapıt görmeye gelen izleyici içinse hayvan seyir ya da kurban nesnesi konumundan öteye geçemez genellikle. Yaşam alanı doğa olan hayvanlar için galeri; ahıra dönüşerek sanat galerisi kendi bağlamından kopartılmış olur. Sanat nesnesi görmeye gelen izleyici hayvan üzerinden gerçekleşen bir performans gördüğünde yaşadığı travmayı oldukça büyük duyumsar ancak hayvanın yaşadığı travmayla karşılaştırılmaz. Hayvanlar performans sanatının öznelere konumuna geçmişlerdir. Sanatçı ya da izleyici yaşam ve ölüm arasındaki süreyi belirleyen kimlikleri ile insan türünün üstünlüğünü yeniden hatırlatır niteliktedir. Sanatçıların savundukları önemli bir nokta hayvanlara zarar vermedikleri yönündedir. Hayvanlar ölümle yüzleşirler, ölümleri izlettirilir, yakılır ve öldürülürler. Sanatçı ve izleyicinin ikiyüzlülüğü bu performanslarda tüm açıklığı ile ortaya çıkar.

KAYNAKLAR

Filinta Gözde, (2019). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi “Güncel Sanat Pratiklerinde Özne-Nesne Bağlamında Hayvan Figürü Kullanımı” İstanbul.

Güven, İlder İlke, (2018), “Hayvana Dönüşme Performansları: Joseph Beuys, Oleg Kulik, Eija-Liisa Ahtila, Valie Export Performanslarında Ötekinin Temsili Olarak Karşımıza Çıkan

Köpek İmgesi”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 67, Mart 2018, S. 585-596 Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date Yayınlanma Tarihi / The Publication Date 13.02.2018 30.03.2018.

https://asosjournal.com/index.jsp?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=909660201_13543%20%C4%B0lke%20%C4%B0lter%20G%C3%9CVEN.pdf&key=35495.

Kaya Yunus, (2017).“Güncel Sanatta Yeni Bir Yaklaşım Olarak “Melezlik” “Hybridity” As A New Approach In Contemporary Art”, STD 2017 Aralık- Sayfa 165-183, ISSN 2149 – 6595. Makale Geliş Tarihi: 08.07.2016 Yayına Kabul Tarihi: 01.04.2017.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/390888>. (Erişim Tarihi: 01-12-2021).

Sarialioğlu,Rahman.I., (2019). “Unutulan Mesafe: Hayvan-Oluş Ve Sanat”, 23/10/2019/ skopbülten / <https://www.e-skop.com/skopbulten/unutulan-mesafe-hayvan-olus-ve-sanat/5512>. (Erişim Tarihi: 10-01-2021).

<https://tom-isaacs.tumblr.com/post/144887937685/rat-piece-kim-jones-in-his-most-notorious>, (Erişim Tarihi: 20-11-2020).

Görsel Kaynaklar

<https://www.artnews.com/art-news/market/maurizio-cattelans-live-donkey-at-frieze-enrages-animal-activists-as-fairgoers-line-up-to-see-it-6280/>. Erişim Tarihi: 1012-2020)

<http://feymag.com/Haberler/Detay/Sanat/Joseph-Beuys-ve-Sanati> (Erişim Tarihi: 01-12-2021).

<https://flamencoparadise.wordpress.com/2014/04/10/ana-mendieta-death-of-a-chicken-untitled-1972/>. (Erişim Tarihi 20-01-2021).

<https://tom-isaacs.tumblr.com/post/144887937685/rat-piece-kim-jones-in-his-most-notorious>, (Erişim Tarihi: 20-11-2020).

AFYONKARAHİSAR
22 - 24 OCAK 2021

AĞDAM VƏ FÜZULİ RAYONLARININ ZOOTOponimləri

Aynurə Əliyeva Sabir qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Azərbaycan, Bakı

Tezis.

Açar sözlər: toponim, zootoponim, oykonim, oronim

Heyvan, quş, həşərat və sair canlıların adları əsasında düzələn toponimlər zootoponimlər adlanır. Ağdam və Füzuli rayonlarının ərazisində bir çox zootoponimlər vardır: Aybasanlı (Füzuli), Quştəpə dağı (Füzuli), İlanlı dağ (Füzuli), Marallı dərə (Füzuli), Tülkü dərəsi (Ağdam), Dəvəbatıran kəndi (Ağdam) və s.

Ağdam və Füzuli rayonları ərazisindəki zootoponimləri 3 növə ayırmaq olar.

a) Quş adları əsasında yaranan zootoponimlər.

Sərçə təpə. Ağdam rayonunda Papravənd kəndinin ərazisində yerləşir. Təpədə tez-tez çoxlu sərçəyə rast gəlinirdi üçün belə adlanmışdır. Sərçə quş adı ilə bağlı toponimlər dilimizdə sayca azlıq təşkil edir: Sərçəbazar dərəsi (Samux r., Salahlı k.), Sərçəlidağ (Şəki r.), Sərçəli dərə (Ağdaş r., Ərəb k.), Sərçəli məhəlləsi (Masallı r. Ramazanlı məhəlləsi) və s.

b) Çöl heyvanları əsasında yarananlar.

İlanlı dağ. Füzuli rayonunun ərazisində yerləşir. Azərbaycanda bir çox ilan növlərinin yaşaması məlumdur. Zəhərli ilanlardan Zaqafqaziya gürzəsi, Kiçik Asiya gürzəsi, səhra və ya çöl gürzəsi və s.; zəhərsiz ilanlardan su ilanını və s. misal göstərməyə bəzi. Respublikamızda bu adla bağlı bir kənd İlanlı kəndi (Şamaxı) var. Lakin oronimlərin sayı yüzlərlədir. Füzuli rayonundakı İlanlı dağ adı orada tez-tez rast gəlinən ilanın adı ilə əlaqədardır. Burada çoxlu ilan olduğu üçün yerli əhali dağı belə adlandırmışdır.

c) Ev heyvanları əsasında yaranan zootoponimlər.

Dəvəbatıran Ağdam rayonunda Ağdamkənd kəndinin yaxınlığında yerləşir. Oykonim dəvə (heyvan adı) ismindən, “bat” feilindən, -ir və -an şəkilçilərindən ibarətdir. Bu yer əvvəllər Ağdamkənd kəndinin ərazisi olub. Kənd camaatının bu kənd haqqında söylədiyi rəvayət çox maraqlıdır: “Keçmişdə evlərdə elektrik lampası yox idi. Adamlar evləri, komaları çıraq ilə işıqlandırmışlar. Çırağa isə his verməyən ağ nöyüt tökülmüşlər. Nöyütü uzaq Şirvan torpağından, Bakıdan dəvələrlə gətirib, kəndbəkənd, elbəel satar, sonra Qarabağdan xalı, gəbə və cürbəcür mallar alıb geri qayıdarmışlar. Ağdamkənd kəndinə də bu dəvə karvanları gəlib, nöyüt satıb gedərmiş. Bir dəfə dəvə karvanı yenə nöyüt satmaq üçün yola çıxır. Ağdamkənd kəndi yaxınlığına çatanda gecə düşür. Gecəni burada qalıb səhər tezdən kəndə girmək istəyirlər. Onlar səhərin açılmasını Dan ulduzunun çıxmağından bilir-mişlər. Gecə karvan başçısı Dan ulduzunun çıxdığını görür və karvandakıları oyadır. Onlar tezliklə havanın işıqlanacağını hesab edib yola düşürlər. Lakin nə qədər yol getsələr də sübh açılmır. Beləliklə, karvan yolu itirir. Ağdamkənd yaxınlığında Qanlı qobu deyilən yer var, karvan gecə gəlib ora tökülür, dəvələr və adamların bir hissəsi qobuda batıb məhv olur. Sən demə gecə çıxan ulduz Dan ulduzu deyilmiş, karvanbaşı səhv olaraq həmin ulduzu Dan ulduzuna oxşadıbmış və beləliklə karvanı qobuda batırmışdır. O vaxtdan Dan ulduzundan əvvəl çıxan ulduza “Karvanqıran”, karvan batan qobuya “Qanlı qobu”, Ağdamkənd yaxınlığındakı əraziyə isə “Dəvəbatıran” demişlər”. Bu rəvayət olsa da burada həqiqət vardır. Rəvayətdən də göründüyü kimi həmin yerdə dəvə batdığı üçün toponim belə adlanmışdır. Sonralar Ağdamkənd kəndinin camaatı burada ev tikdirmiş, yurd-yuva salmış və yaşayış məntəqəsi yaratmışlar.

Giriş. Heyvan, quş, həşərat və sair canlıların adları əsasında düzələn toponimlər zootoponimlər adlanır. Ağdam və Füzuli rayonlarının ərazisində bir çox zootoponimlər vardır:

Aybasanlı (Füzuli r.), Quştəpə dağı (Füzuli r.), İlanlı dağ (Füzuli r.), Marallı düz, Marallı dərə (Füzuli r.), Tülkü dərəsi (Ağdam r.), Ceyrançöl (Ağdam r.), Dəvəbatıran kəndi (Ağdam), İlanlı dağ (Füzuli r.) və s.

Əsas hissə. Ağdam və Füzuli rayonlarında olan zootoponimləri 3 növə ayırmaq olar:

- a) Quş adları əsasında yaranan zootoponimlər
- b) Çöl heyvanları əsasında yaranan zootoponimlər
- c) Ev heyvanları əsasında yaranan zootoponimlər

a) Quş adları əsasında yaranan zootoponimlər;

Quştəpə dağı. Füzuli rayonu ərazisində yerləşir. Qeyd edək ki, yer kürəsində quşların 9 minə qədər növü vardır. Onlardan 357 növü Azərbaycan Respublikası faunasına daxildir [2.s.16]. Respublikamızda zəngin təbii şəraitin olması burada müxtəlif quş növlərinin geniş yayılmasına və coğrafi adların tərkibində çoxnövli quş adlarının iştirak etməsinə səbəb olmuşdur. Quştəpə dağ adı quş zoonim, təpə, dağ və "-ı" mənsubiyyət şəkilçisindən ibarətdir. Təpə relyefin müsbət formalarında olub, ətəyi ilə zirvəsi arasında nisbi hündürlüyü 200 metrədən artıq olmayan yüksəklikdir [3.s.174]. M.Kaşğarının "Divanü lüğət-it-türk" ("Türk dillərinin sözlüyü") əsərində təpə "dağ" mənasında işlənmişdir. Dağ (tağ) sözünə qədim (VI-VIII əsrlər) türk yazılı abidələrində, Mahmud Kaşğarının qeyd olunan əsərində, XI əsr abidəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında rast gəlirik. Hazırda dağ termini bir çox türk xalqlarında müxtəlif variantlarda işlənir. Məs.; Azərbaycan, türk, türkmən dilində "dağ"; özbək dilində "toğ"; başqırd və qazax dillərində "tay"; qırğız dilində "too", Qazan tatarlarının dilində "tag".

Köndələnçayla Quruçay arasında yerləşən Quştəpə dağının adı orada çoxlu quşun olması ilə əlaqədardır.

Quş zoonimi ilə bağlı Quşyuvası kəndi (Kəlbəcər), Quşqona dağ (Qazax), Quşqaya (Qaradağ) və s. toponimlər vardır.

Sərçə təpə. Ağdam rayonunda Papravənd kəndinin ərazisində yerləşir. Təpədə tez-tez və çoxlu sərçəyə rast gəldiyi üçün belə adlanmışdır. Azərbaycan toponimiyasında sərçə quş adı ilə bağlı toponimlər sayca azlıq təşkil edir. Məs.; Sərçəbazar dərəsi (Samux r., Salahlı k.), Sərçəlidağ (Şəki r.), Sərçəli dərə (Ağdaş r, Ərəb k.), Sərçəli məhəlləsi (Masallı r. Ramazanlı məhəlləsi) və s.

Laçın qayası. Ağdam rayonu ərazisində mövcud olan bu qaya Laçın quşunun adı ilə bağlıdır. Qayada tez-tez Laçın quşuna təsadüf edən yerli əhali həmin qayanı Laçın qayası adlandırmışdır.

Laçın quş adı ilə bağlı Laçın qayası (Kəlbəcər, Ağdərə, Şəki, Şuşa), Laçın dağı (Oğuz r.), Laçın dərəsi (Kəlbəcər r., Comərd k.), Laçın şəhəri, Laçın kəndi (Kəlbəcər), Laçınkənd kəndi (Laçın r.), Laçınlar kəndi (Şuşa) və s. toponimlər vardır.

b) Çöl heyvanları əsasında yarananlar

Aybasanlı kəndi. Füzuli rayonunda, Aybasanlı inzibati-ərazi vahidində, düzənlik ərazidə yerləşir. Kəndin əsl adı Ayıbasanlıdır. "Azərbaycan SSR inzibati-ərazi bölgüsü" (1979) kitabında kəndin adı Yuxarı Aybasanlı kimi verilir [6.s.81]. Yuxarı Aybasanlı varsa, deməli, Aşağı Aybasanlı kəndi də mövcud olmuşdur.

1961-ci ildə nəşr edilmiş "Azərbaycan SSR inzibati-ərazi bölgüsü" kitabında isə kəndin adı Aşağı Aybasanlı kimi yazılmışdır. R.Yüzbaşov, K.Əliyev və Ş.Sədiyevin birgə yazdığı "Azərbaycanın coğrafi adları" (oçerklər) kitabında Füzuli rayonundakı Aşağı Aybasanlı kəndindən bəhs edilərkən oykonim mənası dəyişdirilmiş toponimlər qrupuna aid olunur və yazılır: "Свод статистических данных о населении Закавказского края" (Тифлис, 1893)

kitabında Gəncə quberniyasının Cəbrayıl qəzasında 53 evdən, 308 nəfər əhalidən ibarət Aybasanlı adlı bir kəndin, «Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края» (Д.Д.Пагирев. Тифлис, 1913) əsərində isə Qaryagin (indiki Füzuli – A.Ə.) qəzasında Aybasanlı adlı iki kəndin olduğu göstərilir. Görünür, aşağı, yuxarı deyərək həmin kəndlər sonradan fərqləndirilmişdir.

Aşağı Aybasanlı kəndinin səma cismi Ayla heç bir əlaqəsi olmamışdır, kəndin düzgün adı Aşağı Aybasanlıdır» [6.s.50]. Yuxarı Aybasanlı kəndindən bəhs edərkən isə qeyd edilir ki, Aşağı Aybasanlı kəndinin adı haqqında deyilən mülahizələrə görə bu kəndin düzgün adı Yuxarı Ayıbasanlıdır [6.s.51].

Ayıbasanlı oykonimi “Ayı” zoonimi, “basan” (“qələbə çalan”) feili sifəti və “-lı” mənsubiyyət şəkilçisindən ibarətdir.

Elmi ədəbiyyatda yaşayış məntəqəsinin Cavanşir tayfasının ayıbasanlı tirəsinin məskunlaşması nəticəsində yarandığı qeyd olunur [2.s.270]. Böyük və Kiçik Qafqazın dağ meşələrində Qafqaz maralı, dağ keçisi, canavar və ayıya rast gəlinir. O da məlumdur ki, qədim türk tayfaları içərisində tana, kargə, kişi (quşçu), kueçi, kurt (qurd), ilan və başqa tayfalar olmuş və onların müəyyən hissələri müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycana gəlmiş və burada məskunlaşmışlar. Maraqlıdır ki, Laçın rayonu ərazisində olan Ayıbazar (əslə Ayıbasar) oykonimini izah edərkən əvvəllər burada ayıya tez-tez və çox rast gəlinirdi üçün belə adlandırıldığı qeyd olunur [4.s.30]. Ona görə də toponimlərdə bəzi tayfa adları ilə heyvan adlarını ayırd etmək tədqiqatçıdan daha çox diqqətli olmağı tələb edir.

Respublikamızın Böyük və Kiçik Qafqaz dağları və Talış meşələrində yaşayan qonur ayı adı qeyd olunan təbii sahələrdə bir çox toponimlərdə əksini tapmışdır. Məs.; Ayıtala kəndi (Gədəbəy), Ayıdağ (Qazax), Ayıçınqılı dağı (Kəlbəcər), Ayı qayası (Cəbrayıl), Ayı dərəsi (Ağsu, Qax, Qubadlı və Şahbuz r.), Ayı mağarası dağı (Qubadlı) və s.

İlanlı dağ. Füzuli rayonunun ərazisində yerləşir. Oronimin etnotoponim olması fikrindəyik. Belə ki, bu oronimin türk mənşəli ilanlı tayfasının adını özündə yaşadır.

Məlumdur ki, türkmənlərin ersarı tayfasının bir qolu da ilanlar adlanır. Çox güman ki, həmin tayfanın totemi ilan olduğu üçün bu adı özlərinə götürmüşlər. İlanlı adlı oykonimlər Cənubi Sibirdə, Səmərqənd vilayətində və Qərbi Azərbaycanda - indiki Ermənistan ərazisində də qeydə alınmışdır.

Ağdamın Ağdamkənd kəndi ərazisində İlanlı dərə, Aşağı Qərvənd kəndi ərazisində isə İlanlı təpə oronimləri vardır. Bu dərə və təpədə tez-tez görünən ilanlara görə İlanlı adlandırılması fikri var.

Bilirik ki, Azərbaycanda bir çox ilan növləri yaşayır. Zəhərli ilanlardan Zaqafqaziya gürzəsi, Kiçik Asiya gürzəsi, səhra və ya çöl gürzəsi və sair; zəhərsiz ilanlardan su ilanını və sair misal göstərə bilərik.

Respublikamızda bu adla bağlı bir kənd - İlanlı kəndi (Şamaxı), çoxsaylı oronimlər vardır. Məsələn: İlanlı dağ (Naxçıvan), İlanlı dərə (Babək, Qazax, Gədəbəy, Masallı), İlanlı qobu (İmişli), İlan qayası (Laçın), İlanlı güney (Kəlbəcər) və s. Bu oronimlərin ilanlı etnonimi ilə bağlı olması da istisna deyil.

Füzuli rayonunda Marallı düz və Marallı dərə oronimləri respublikamızda rast gəlinən nəcib maral və ya Qafqaz maralı, cüyür, xallı maral heyvana adını əks etdirir. Marallar əsasən, dağ meşələrində yaşayırlar. Maral adı ilə bağlı Maral yalı (Kəlbəcər), Maral dərəsi (Qubadlı) və s. oronimlər mövcuddur.

Tülkü dərəsi. Ağdam rayonu ərazisində olan bu oronim tülkü heyvan adı ilə bağlı olaraq yaranmışdır. Dərədə çoxlu və tez-tez tülküyə rast gəldiyi üçün yerli əhali bu dərəni belə adlandırmışdır.

Tülkü zoonimi ilə bağlı Tülkü dərəsi (Qubadlı, Yardımlı, Kəlbəcər, Lerik, Ordubad və Xanlar r.), Tülkü qayası (Abşeron və Kəlbəcər), Tülkü dağ (Şəki), Tülkü təpəsi (Yevlax, Masallı, Tovuz) və s. oronimlər yaranmışdır.

Ceyrançöl. Ağdam rayonunda olan Ceyrançöl oronimi ceyran heyvan adı ilə bağlıdır. Ceyran adı Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitab”ına düşmüşdür. Vaxtilə bu çöldə çoxlu ceyranlar olduğu üçün belə adlanmışdır. Hazırda Beynəlxalq “Qırmızı kitab”a adı düşən bu heyvan Şirvan dövlət Milli Parkında və Göyçay yasaqlığında qorunur. Son dövrlərdə ceyranın ovlanmasına qəti qadağa qoyulub.

Ceyran adı ilə bağlı Ceyranlı kəndi (Dəvəçi), Ceyrançöl qəsəbəsi (Ağstafa), Ceyrandağ dağı (Şuşa) Ceyranbatan şəhər tipli qəsəbə (Bakı şəhəri Abşeron r.), Ceyran dağ (İsmayıllı), Ceyran dərə (Şəki), Ceyran düzü (Zəngilan), Ceyran özü (Neftçala, Ərəbqardaşbəyli kəndi), Ceyrançöl (Qax, Xocavənd, Şamaxı, Xanlar) və s. vardır.

c) Ev heyvanları əsasında yaranan zootoponimlər

Dəvəbatıran Ağdam rayonunda Ağdamkənd kəndinin yaxınlığında yerləşir. Oykonom dəvə (heyvan adı) ismindən, “bat” feilindən, -ir və -an şəkilçilərindən ibarətdir. Nədənsə, bu kəndin adı “İnzibati-ərazi bölgüsü” kitablarına düşməyib.

Bu yer əvvəllər Ağdamkənd kəndinin ərazisi olub. Kənd camaatının bu kənd haqqında söylədiyi rəvayət çox maraqlıdır: “Keçmişdə evlərdə elektrik lampası yox idi. Adamlar evləri, komaları çıraqla işıqlandırmışlar. Çıraqla isə his verməyən ağ nöyüt tökülmüşlər. Nöyütü uzaq Şirvan torpağından, Bakıdan dəvələrlə gətirib, kəndbəkənd, elbəel satar, sonra Qarabağdan xalı, gəbə və cürbəcür mallar alıb geri qayıdarmışlar. Ağdamkənd kəndinə də bu dəvə karvanları gəlib, nöyüt satıb gedərmiş. Bir dəfə dəvə karvanı yenə nöyüt satmaq üçün yola çıxır. Ağdamkənd kəndi yaxınlığına çatanda gecə düşür. Karvan gecəni burada qalıb səhər tezdən kəndə girmək istəyir. Onlar səhərin açılmasını Dan ulduzunun çıxmağından bilirmişlər. Gecə karvan başçısı Dan ulduzunun çıxdığını görür və karvandakıları oyadır. Onlar tezliklə havanın işıqlanacağını hesab edib yola düşürlər. Lakin nə qədər yol getsələr də sübh açılmaz. Beləliklə, karvan yolu itirir. Ağdamkənd yaxınlığında Qanlı qobu deyilən yer var, karvan gecə gəlib ora tökülür, dəvələr və adamların bir hissəsi qobuda batıb məhv olur. Sən demə, gecə çıxan ulduz Dan ulduzu deyilmiş, karvanbaşı səhv olaraq həmin ulduzu Dan ulduzuna oxşadıbmış və beləliklə, karvanı qobuda batırmışdır. O vaxtdan Dan ulduzundan əvvəl çıxan ulduza “Karvanqıran”, karvan batan qobuya, “Qanlı qobu”, Ağdamkənd yaxınlığındakı əraziyə isə “Dəvəbatıran” demişlər”.

Bu rəvayət olsa da burada həqiqət vardır. Rəvayətdən də göründüyü kimi həmin yerdə dəvə batdığı üçün toponim belə adlanmışdır. Sonralar Ağdamkənd kəndinin camaatı burada ev tikdirmiş, yurd-yuva salmış və yaşayış məntəqəsi yaratmışlar.

Nəticə. Araşdırdığımız tədqiqatda əldə etdiyimiz dil faktlarına əsaslanaraq belə nəticəyə gəlirik ki, Ağdam və Füzuli rayonu ərazisində olan toponimlər türk xalqlarına aiddir. Tədqiqata cəlb etdiyimiz ərazilər, bütövlükdə Qarabağ bölgəsi tarixən türk tayfalarının məskəni olmuş və məskənidir. Ermənilərin heç bir tarixi fakta söykənməyən Qarabağ iddiaları əsassızdır və bölgənin dil faktları da onların iddialarının əsassız olduğunu bir daha sübut edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. A.Qurbanov. Azərbaycan onomologiyasının əsasları. II c., Bakı, 2004.
2. Azərbaycan faunası (quşlar) VII cild, Bakı, 1977.

3. N.Məmmədov. Toponimika. Bakı, 2007.
4. Azərbaycan toponimləri. Ensiklopedik lüğət. Bakı, 2000.
5. R.Yüzbaşov, K.Əliyev, Ş.Sədiyev. Azərbaycanın coğrafi adları (oçerklər), “Maarif”, Bakı, 1972.
6. Azərbaycan SSR inzibati-ərazi bölgüsü. Bakı, 1979.

